

**Variantas ellas poesias
dad
Alfons Tuor**

Lavur da licenziat
inoltrada alla facultad filosofica
da l'Universitad da Friburg (CH)

Renzo Caduff

Tujetsch (GR)

2004

Tabla da cuntegn

1	Introducziun	1
2	Descripziun dalla teoria	2
2.1	Duas modas da far critica	2
2.1.1	Critica genetica	2
2.1.2	Critica dallas variantas	3
2.2	Il pretext genetic	4
2.2.1	Apparat genetic ed apparat evolutiv	5
2.3	Variantistica	5
2.4	Variantas d'autur	6
2.5	Fuormas d'intertextualitad	7
2.6	Transposiziuns formalas	8
2.7	Proceduras quantitativas	8
3	Cronologia	10
4	L'ovra lirica dad Alfons Tuor	20
4.1	Las ediziuns d'autur	21
4.2	Descripziun dallas ediziuns	21
4.3	Poesias romonschas [PR1-PR3]	21
4.3.1	<i>Poësius romonschas</i> . [Emprema Part] [PR1]	22
4.3.2	<i>Poësius romonschas</i> . Secunda Part [PR2]	22
4.3.3	<i>Poesias romonschas</i> . Tiarza Part [PR3]	23
4.4	<i>Poesias</i> [I]	23
4.5	<i>Magnificat</i> . Emprema part [M1]	24
4.6	<i>Poesias sursilvanas</i> [PS]	24
4.7	<i>Magnificat</i> . Secunda part [M2]	24
4.8	<i>Fluras alpinas</i> [FA]	24
5	Poesias publicadas en 2. versiun ellas ediziuns d'autur	25
5.1	<i>Poësius romonschas</i> . Secunda Part [PR2]	25
5.2	<i>Poesias sursilvanas</i> [PS]	25
5.3	<i>Fluras alpinas</i> [FA]	26
6	Apparat e commentari	27
6.1	Tetel dalla davosa versiun publicada	27
6.2	Publicaziuns	27
6.2.1	Gliesta dallas scursanidas	
6.3	Text critic dalla davosa versiun publicada	28
6.4	Correcturas	28
6.5	Midadas da fuorma	28
6.6	Variantas	29
6.7	Commentari	29
6.7.1	Descripziun formala dalla poesia	29
6.7.2	Variantas d'editur	29
6.7.3	Variantas d'autur substanzialas	29
6.8	Commentari detagliu dallas singulas variantas	29

7 Corpus da versiuns - Variantas e commentari	30
7.1 Versiun en PR2	30
7.1.1 Poesia originala en 2. versiun ell'ediziun da PR2	30
70. Il schnecc de Medel.	30
7.2 Versiuns en PS	33
7.2.1 Poesias transladas en 2. versiun ell'ediziun da PS	33
[1.] Il psalm schvizzer.	33
[2.] Hymnus della descendenza latina.	37
[3.] La Marseillaise.	39
[4.] La guardia dil Rhein.	45
[5.] Il sursilvan egl jester.	48
[6.] Guglielm Tell.	51
[7.] Emblida buca mei.	56
[8.] La flur strieuna.	58
[9.] Il pistur sin l'alp.	60
[10.] Il catschadur.	65
[11.] Il schvizzer egl jester.	69
[12.] Memia tard!	73
[13.] La véta.	77
[14.] Il viandont.	79
[15.] Lamentischun.	82
[16.] La guardia.	85
[17.] Il schulda.	88
[18.] Il bandischau.	92
[20.] La fossa.	94
[21.] La rosa.	97
7.2.2 Poesias originalas en 2. versiun ell'ediziun da PS	100
[27.] Ils paupers.	100
[28.] La Regina dil Tschiel.	108
[29.] Avon igl altar de Nossadunna.	110
[30.] Alla mumma celestia.	113
[31.] Il refugi dils pucconts.	115
[35.] Ils magnats della Cadi.	118
[37.] Il num de Maria.	121
[39.] L'emprema flur.	123
[40.] La primavéra.	125
[41.] Il matg.	126
[47.] Al descendent della schémia.	127
[48.] La miséria sozia.	129
[50.] Sonnet sin ina morta.	131
[54.] Als rechs.	132
[56.] Il semnader.	135
[62.] Il rech.	138
[63.] Al pievel romonsch.	140
[65.] Las paterlieras.	143
[66.] Il nausch vischin.	145
[67.] Sper la mar.	147
[69.] La pussonza dils danès.	152
[70.] Egl jester.	157
[75.] Il ranvèr.	161
[76.] Allas steilas.	169
[77.] London.	172
[80.] Sin la pézza.	175
[81.] Igl avis.	177
[83.] Bab e fègl.	180

7.3	Versiuns en FA	183
7.3.1	Poesias originalas en 2. versiun ell'ediziun da FA	183
	7. Ave Maria!	183
	8. Agl eungel-pertgirader.	184
	14. La providientscha.	186
	15. Sul firmament stelliu!	187
8	Tendenzas da correcziun	190
8.1	Midadas dil tetel	190
8.1.1	Tetels dallas poesias translataidas	190
8.1.2	Tetels dallas poesias originalas	190
8.2	Midadas digl incipit	191
8.2.1	Correcziuns ritmicas digl incipit	191
8.2.2	Midadas dil metrum dalla poesia cun repercussions sigl incipit	191
8.3	Substituziuns dalla conjunziun da coordinaziun 'e'	192
8.3.1	Substituziuns a l'entschatta dil vers	192
8.3.2	Substituziuns egl intern dil vers	193
8.4	Eliminaziun dad elisiuns ed aferesas	193
8.5	Proceduras quantitativas	194
8.5.1	Excisiuns	194
8.5.2	Proceduras ulteriuras	194
9	Variantas d'editur	195
9.1	Variantas d'editur formalas	195
9.2	Differents exempels da variantas d'editur pli substanzialas	195
9.3	Poesias en 1. versiun ellas ediziuns postumas	198
9.4	Text dalla canzun ellas ediziuns postumas	199
9.5	Variantas d'editur problematicas	200
9.6	Variantas dils Cudischs de lectura II.-VIII.	200
10	Conclusiun	202
	BIBLIOGRAFIA	203
	Documents en connex cun Alfons Tuor	203
	Litteratura primara	204
	Litteratura secundara	205
	CURRICULUM VITAE	209
	ASCHUNTA	210
	Indices dallas ediziuns d'autur	210
	Survesta dallas publicaziuns liricas dad Alfons Tuor	219
	Publicaziuns dad Alfons Tuor	223

1 Introducziun

En questa lavur vegnan las versiuns poeticas ch'ei stadas d'anflar ellas ediziuns d'autur dad Alfons Tuor confruntadas. El decuors d'in decenni (1891-1901) edescha Tuor 8 ediziuns da poesias u sco atgnas publicaziuns ni en periodicas. En treis da quellas ediziuns reedescha el en 2. versiun poesias gia stadas publicadas en ediziuns anteriuras. Il studi pli detagliau dallas poesias ha mussau ch'il poet repren buc meins che 53 poesias en fuorma d'ina 2. versiun.

Igl intent principal ei da publicar il corpus da versiuns aschia, che las midadas da fuorma e las variantas resortan per in eventual lectur a moda clara e surveseivla. Per quei motiv variescha la moda e maniera da presentaziun dallas versiuns secund las midadas da fuorma ed il tip da variantas (cfr. 6). Per poesias cun variantas minimas tonscha ei da far ressortir sulettamein ils loghens pertuccai da correcziuns. En quels cass vegn ediu mo la 2. versiun e la versiun anteriura sa vegnir reconstruida cun agid digl apparat da variantas. Per las poesias cun midadas da fuorma e correcziuns pli substanzialas vegnan las versiuns edidas a moda sinoptica. Il text dalla 2. versiun vegn edius en fuorma critica, i.e. eventuels sbagls da stampa vegnan menziunai e corrigi. Suenter suonda in commentari general en connex culla poesia e sia fuorma, nua ch'ei vegn era dau in sguard allas variantas d'editur substanzialas.

La part impurtanta dalla lavur fuorma la fin finala il commentari detagliau dallas variantas d'autur. Quei commentari emprova en emprema lingia d'argumentar mintga singula varianta sin fundament dil vers pertuccau ni dils vers vischinonts; ei quei buc pusseivel, vegn fatg diever d'exempels semeglionts ch'ei d'anflar ellas poesias digl autur. Per possibilitar talas cumparegliaziuns ein tut las poesias publicadas ellas 8 ediziuns d'autur vegnidadas en fuorma electronica.

Sin fundament dils commentaris specifics vegn dau ina survesta d'enzacontas tendenzas da correcziun digl autur, plinavon tematisescha in capetel conclusiv las variantas introducidas dils editurs postums. Igl ei evident che quels dus davos capetels ein mo ina sort d'exemplificaziun, co ei savess vegnir cuntinuau cullas basas elavuradas en questa lavur (corpus da versiuns; apparat da variantas).

Era en vesta ad in'eventuala scuvretga da l'ovra manuscretta dad Alfons Tuor ha questa lavur aunc sia legitimaziun e sa en gliez cass vegnir duvrada sco punct da partenza per in'evaluaziun pli cumplessiva dallas variantas e per ina reconstrucziun pli precisa dalla genesa dallas singulas poesias.

Il maletg dil poet Alfons Tuor che gliema vid sias poesias sco el vegn duvraus da Sur Carli Fry, ch'ei staus responsabels per l'ediziun dallas *Ovras da Alfons Tuor*, vegn en scadin cass a vegnir confirmaus entras questa lavur. Quei ei era stau il motiv principal che ha adina puspei fascinau ed animau d'encurir vinavon, pertgei ei sedi era: quel ch'anfla enquera.

Jeu engraziel:

- a prof. dr. Georges Darms per ses cussegls e siu accumpignament duront las differentas fasas dalla lavur
- ad Alfons Tuor (Büttikon) per sia promptadad da metter a disposiziun a mi numerus documents ord il relasch digl autur Alfons Tuor e per ils interessants discuors
- a prof. dr. Clà Riatsch per ses tips e siu interess cuntinuau
- a P. Vigeli Monn, responsabel dalla Biblioteca romontscha claustrala, per sia gronda disponibladad e confidanza
- a dr. ass. Guido Pedrojetta per siu agid pertuccont la variantistica
- a tut quels che jeu hai emblidau per la pazienza.

2 Descripziun dalla teoria

2.1 Duas modas da far critica

Dalla producziun litterara s'occupeschon oravontut duas differentas metodos ni tradiziuns: *la critica delle varianti*, quella taliana, e la *critique génétique* franzosa. En differentes artechels vegnan quellas duas metodos cumparegliadas¹ e sco conclusiun fetg generalisonta san ins dir, che la critica genetica descrivi en emprema lingia las transformaziuns dil cuntegn, pia en in senn las macro-variantas, ferton che la critica dallas variantas s'occupeschi oravontut cullas midadas d'in text gia consolidaus en sia fuorma².

Igl ei pia il material che decida davart la metoda che duei vegnir applicada. El cass concret da l'ovra lirica dad Alfons Tuor vegn aschia mo la critica dallas variantas en damonda. Per singulas poesias dat ei bein enzacons autografs, che cuntegnan versiuns ed emprovas antecedentas allas versiuns publicadas; il material ei denton memia fragmentars³ per descriver la genesa d'ina poesia naven da l'entschatta dil process scret entochen la davosa ediziun d'autur, i.e. 'Ausgabe letzter Hand' ni «edizione dell'ultima mano, cioè conforme all'ultima volontà dell'autore» (Stussi 1994:160). L'ovra da Tuor ei denton en emprema lingia interessanta en connex cul grond diember da poesias publicadas ellas ediziuns digl autur en 2. versiun (mira cap. 5).

Ils suandonts capetels teoretics vulan dar ina cuorta survesta generala davart quellas duas modas da far critica, en special dalla critica dallas variantas e sias teoretisaziuns.

2.1.1 Critica genetica

La critica genetica ei vegnida elaborada e vegn applicada oravontut naven dils onns siatonta en Frontscha e per part era en Tiaratudestga. Siu camp da lavur fuorman oravontut ils autografs da poets moderns e contemporans. Ils differentes tips da material vegnan analisai en centers da retschercha e presentai cun agid da l'informatica tenor in uorden che duess esser quel dil svilup natural da l'ovra. Igl ei pia oravontut il tip da material ('documents da redacziun') che dat al studi dallas skizzas, dils sbozs, dallas empremas versiuns e lur transformaziuns dil cuntegn il num 'critica genetica'⁴.

Introducziuns davart la critica genetica accentueschan en emprema lingia il fatg ch'il text seigi il resultat d'ina elavuraziun cuntinuada. De Biasi di en quei connex: «La critique génétique a pour objet cette dimension temporelle du texte à l'état naissant, et part de l'hypothèse que l'oeuvre, dans son éventuelle perfection finale, n'en reste pas moins l'effet de sa propre genèse.» (1999:5). Tenor De Biasi vegn quella genesa, el cass ideal, documentada da differentas fasas da lavur, ch'ei conservadas en fuorma da perdetgas screttas. «Ce sont ces traces matérielles que la génétique textuelle se propose de retrouver et d'élucider.» (ibid.). De Biasi distingua plinavon la genetica textuala, che decifrescha ils manuscrets, dalla critica genetica sco tala, che emprova d'interpretar ils resultats dalla genetica textuala. Damai che la critica genetica sa vegnir scartada gia dalla bial'entschatta en connex culla tematica da quella lavur, vegn desistiu d'ina descripziun en detagl da quella moda da far critica⁵.

¹ Cfr. p.ex. Segre (1998) e Grignani (2002).

² Cfr. Segre: «[...] la critique génétique privilégie les transformations de contenus, [...] la critique des variantes affronte les changements apportés à un texte assez consolidé.» (1998:76) e plinavon Grignani (2002:38s.).

³ Per enqual ovra drammatica vesa quei ora empau auter, aschia existan p.ex. 4 versiuns dalla tragedia *Carezia fraterna*: 1) in emprem sboz en in carnet octav; 2) ina secunda versiun en in quarto; 3) las artgas da stampa cun correcturas digl autur; 4) la versiun definitiva publicada en Igl Ischi IV, 1900:17-32.

⁴ Cfr. Segre (1998:79); (2001:111) e Grignani (2002:46).

⁵ Ina buna introducziun pertuccont la critica genetica dat De Biasi (1999). Per ina descripziun pli cumplessiva mira Grésillon (1994). In'informaziun davart ils origins dalla critica genetica tudestga dat Zeller (1998). Mira plinavon Grésillon (1998); Segre (2001).

2.1.2 Critica dallas variantas

La critica dallas variantas⁶ stat en stretg connex culs screts teoretics da Gianfranco Contini⁷. Quels screts ein per gronda part vegni elavurai en fuorma da pintgas buccadas e stattan aschia en stretg connex culs auturs che vegnan analisai, aschia p.ex. Petrarca, Ariosto, Leopardi, Manzoni e.a.⁸. Sco ina dallas empremas teoretisaziuns dalla critica dallas variantas vala il scret *Come lavorava l'Ariosto* (Contini 1974)⁹. En quel distingua Contini duas differentas modas e manieras da descriver in'ovra poetica: d'ina vart la metoda statica che considerescha l'ovra sco resultat, da l'otra vart la metoda dinamica che analysescha en emprema lingia il process, il svilup dad in'ovra. Per l'emprema metoda, quella statica, equivala in'ovra ad ina 'valor', per la secunda vala ella sco avischinaziun permanenta alla 'valor'¹⁰.

«Vi sono essenzialmente due modi di considerare un'opera di poesia: vi è un modo, per dir così, statico, che vi ragiona attorno come su un oggetto o risultato, e in definitiva riesce a una descrizione caratterizzante; e vi è un modo dinamico, che la vede quale opera umana o lavoro *in fieri*, e tende a rappresentarne drammaticamente la vita dialettica. Il primo stima l'opera poetica un "valore"; il secondo, una perenne approssimazione al "valore"; e potrebbe definirsi, rispetto a quel primo e assoluto, un modo, in senso altissimo, "pedagogico".» (Contini 1974:233)¹¹

Igl ei evident ch'oravontut il pugn da vesta dinamic s'interessescha per las diversas versiuns¹² e per las variantas d'autur. Pertucont las redacziuns successivas e las variantas distingua Contini dus ulteriurs stadis: d'in maun «i rapporti dell'essere al non-essere poetico» (1974:234), da l'auter maun «le vere e proprie "correzioni", cioè la rinuncia a elementi frammentariamente validi per altri organicamente validi» (ibid.). En sia survesta dalla critica dallas variantas da Contini aschunta Isella en in'annotaziun che sereferescha alla distincziun da quels dus differents stadis: «Più tardi (*La critica degli scartafacci*)¹³ l'enunciato viene ulteriormente esteso: al caso in cui una "validità frammentaria" viene "organizzata e superata" si aggiunge quello in cui già il primo stadio ha "una validità organica rinunciata per l'altra pure sistematica".» (Isella 1987:6s.).

Mo entras il secund stadi, quel dallas 'correcziuns', vegnin nus a saver dapli davart il poet e sia idea dalla poesia, sia poetica¹⁴. Las correcziuns da quei tip vegnan numnadas pli tard da Contini: correcziuns substitutivas, ferton che quellas che pertuccan igl empren stadi [scil. «i rapporti dell'essere al non-essere poetico» (1974:234)] vegnan numnadas correcziuns instaurativas¹⁵.

⁶ Cfr. p.ex. Contini (1970); Isella (1994).

⁷ Cfr. Segre: «Tandis que la critique génétique a acquis un statut en France il y a une vingtaine d'années, la critique des variantes a été appliquée et théorisée en Italie dès 1937, avec l'article de Contini *Come lavorava l'Ariosto*. [...] Contini n'a pas "inventé" la critique des variantes. Il représente le point d'aboutissement d'un travail séculaire, auquel il a fourni pourtant ses justifications théoriques.» (1998:79s.).

⁸ Per ina survesta davart la moda e maniera da far critica da Contini mira Isella (1994:306-323).

⁹ Quei studi ei vegnius publicaus per l'emprema gada ils 18 da fenadur 1937 ella gasetta Il Meridiano di Roma. Cfr. Isella: «Intanto, non è sorpresa da passare sotto silenzio il fatto che [...] questi scritti siano apparsi la prima volta non solo in riviste letterarie di circolazione non specialistica [...], ma addirittura sulle pagine dei quotidiani: "Il Meridiano di Roma", "La Nazione", o "Il Corriere della Sera".» (1994:309).

¹⁰ Cfr. era Isella: «Punto di partenza e presupposto fondamentale della critica delle varianti è la possibilità di riconoscere il "valore" (in senso crociano) non solo nel testo rifinito, ma anche in un suo abbozzo preparatorio, in una redazione o in un suo frammento anteriori.» (1994:317). Per l'estetica da Croce mira B. Croce, *La poesia*, Bari, Laterza, 1936 e Contini, *L'influenza culturale di B. Croce*, en: *Altri esercizi (1942-1971)*, Torino, Einaudi, 1972.

¹¹ Pertucont in'eventuala concorrenza da quellas duas modas e manieras da considerar il text poetic scriva Contini: «In ogni modo, l'idea direttiva del poeta dovrà coincidere col mondo poetico quale risulta dalla descrizione caratterizzante; il secondo metodo costituirà una verifica o controprova del primo; o, per dir meglio, i due metodi non saranno che due aspetti empiricamente differenziati della medesima lettura dei testi e giudizio sulla poesia.» (1974:234).

¹² Contini discuora da 'redacziuns'; nus duvrein il tiern 'versiun' equivalent a 'redacziun'.

¹³ Cfr. Contini (1992).

¹⁴ Cfr. Contini: «Ma è nel secondo caso [le vere e proprie "correzioni" R. C.] che si sorprende immanente all'operazione del poeta la coscienza del suo tono proprio ovvero, per i temperamenti più riflessivi, la sua idea della poesia, la sua poetica.» (1974:234).

¹⁵ Cfr. Isella (1994:318).

2.2 Il pretext genetic

El suandont capetel vegnan differentas modas da definir il ‘pretext genetic’ tematisadas e descrettas. La terminologia romontscha sto recuorer al tierm ‘pretext genetic’¹⁶ per exprimer il concept digl ‘avant-texte’ franzos, resp. quel digl ‘avantesto’ talian. Las definiziuns, resp. differenziaziuns e specificaziuns ch’ein vegnidas fatgas ils davos decennis en connex cun quei tierm stattan en in stretg rapport culla definiziun dil ‘text’ sco tal.

La suandonta definiziun dil tierm ‘text’ anfla ozildi in consentiment general. Il text litterar ei il resultat dad in svilup che ha liug en pliras fasas¹⁷. Per lunsch or buc tut quellas fasas stattan a disposiziun alla fin da quei svilup, mintgaton schizun neginas. Ils mecanissem mental, p.ex. las ideas e lur concepziun che precedan alla realisaziun linguistica d’in text, metschan e stattan buc a disposiziun ni al sribent ni alla scienza. Il sulet svilup che sa vegnir descrets e fixaus ei la fasa scretta. Per quella fasa existan mintgaton skizzas, empremas versiuns e diversas ediziuns d’in text (Segre 1985:79).

Jean Bellemin-Noël, che ha introduciu sco emprem il tierm “avant-texte”¹⁸, numna tut il material che preceda la versiun definitiva d’in text “avant-texte”: «Avant-texte: l’ensemble constitué par les brouillons, les manuscrits, les épreuves, les “variantes”, vu sous l’angle de *ce qui précède matériellement un ouvrage* quand celui-ci est traité comme un *texte*, et *qui peut faire système avec lui.*» (1972:15; cursiv digl autur). En cercels dalla critica genetica franzosa vegn proponiu pli tard da duvrar enstagl dil tierm “avant-texte” l’expressiun pli moderada “dossier génétique”, expressiun che renviescha buca pli indirectamein alla noziun da ‘text’. Quei oravontut perquei che la critica genetica ha buc en emprema lingia l’intenziun da descriver il ‘text’ sco tal, mobein il process d’elavuraziun che vegn definius «comme avènement et événement, comme processus d’énonciation écrite.» (Grésillon 1994:109). Grésillon definescha l’expressiun ‘dossier génétique’ a moda suandonta: «ensemble de tous les témoins génétiques écrits conservés d’une oeuvre ou d’un projet d’écriture, et classés en fonction de leur chronologie des étapes successives.» (1994:242).

Era igl ambient talian, nua che la critica dallas variantas predominescha, pren enconuschientscha dil tierm ‘avant-texte’. Segre sebase silla definiziun da Bellemin-Noël, precisascha denton che mintga sboz ni emprema versiun seigien da considerar, ord pugn da vesta linguistic, sco in text cun ina coherenza. Quella constataziun ha las suandontas consequenzas pil process d’elavuraziun:

«Anche se si allineano tutti i testi anteriori di un’opera in ordine cronologico non si ottiene una diacronia, ma una serie di sincronie successive. Quando un manoscritto sia stato ritoccato più volte in tempi diversi, sarebbe corretto considerarlo come una sovrapposizione di sincronie, e di testi.» (Segre 1985:79).

Aschia vegn mintga text consideraus sco in sistem ed ils texts successivs valan sco il resultat dad impuls ch’eran gia avon maun els texts precedents¹⁹. Mintga text cuntegn pia gia igl impuls pil(s) text(s) successiv(s). L’analisa dallas diversas versiuns e dallas variantas muossa aschia la dinamica da l’activitad creativa (1985:79). La presenta lavur fa diever dil tierm ‘pretext genetic’ sco el vegn definius da Segre. Il studi dallas variantas risguarda aschia spustaments dil sistem dil text. Segre cuntinuescha en quei senn: «Le varianti ci permettono perciò di valutare i materiali del testo in base non solo ai loro attuali rapporti reciproci, ma anche ai cambiamenti minimi di questi rapporti; ci

¹⁶ La specificaziun cun ‘genetic’ evitescha da duvrar la fuorma cul ligiom ‘pre-text’ per far la distincziun denter ‘pre-text’ e ‘pretext’ (sinonim per ‘stgisa’). Pil diever da ‘pretext genetic’ mira era Riatsch en connex cul manifest poetologic *Ars poetica* dad Andri Peer: «La poesia as fa svesa, vain dad ün oter lö; il poet controlla quai chi “vain” e zavra il bun da la rüzcha. Important es il pled “glim” (v. 21) chi marca il cunfin tanter il text ed il *pretext genetic*, [...]» [cursiv R.C.] (2003:505). La specificaziun ‘genetic’ ha igl ulteriur avantatg da ligiar l’expressiun ‘pretext genetic’ cun igl apparat genetic ch’indichescha las variantas anteriuras al text determinau sco text definitiv (cfr. 2.2.1).

¹⁷ Cfr. Riatsch: «Cha scriver es rescriver, inventar variar, as vezza amo plü bain a l’intern da l’ouvra, illas differentas versiuns dad üna poesia. Cun problematisar la differenza tanter üna poesia nouva ed üna versiun cun variantas vain destabilisada l’imagna fixa dal singul text.» (2003:515).

¹⁸ Cfr. Stussi (1994:168). Per ina survesta diacronica pli exhaustiva da quei tierm par. in summa Stussi (1994:168ss.).

¹⁹ Cfr. Riatsch: «[il] text in sia singularità es sco üna fotografia da nüvlas: ün mumaint fixà dad ün continuum in transfuormaziun, avert da tuot las varts. [...]» (2003:515).

permettono, sorprendendo lo scrittore al lavoro, di sapere a quali effetti mirava, dove poneva l'accento, quali ideali stilistici cercava di realizzare.» (1985:80).

En sia survesta generala dalla critica dallas variantas sereferescha Stussi en emprema lingia alla definiziun da Segre che di, ch'il pretext genetic consisti da duas differentas sorts da documents (Stussi discuora da 'material'): d'ina vart da quels che han negin rapport direct cul text, p.ex. ina gliesta da plaid; da l'otra vart documents cun in rapport fetg stretg, p.ex. ina versiun bunamein definitiva. Quella distincziun ha lu era repercussiuns per l'organisaziun da quels documents en vesta d'ina futura ediziun (Stussi 1994:170).

Maria Corti distingue dus pugns da vesta en connex cul diever dil tiern 'pretext genetic', resp. «avantesto». D'in maun il pugn da vesta filologic, da l'auter maun il pugn da vesta filosofic. Pil pugn da vesta filologic renviescha ella allas definiziuns da Segre e Stussi²⁰. Pertuccont il pugn da vesta filosofic scriva Corti: «ciò che veramente conta è il problema dello stato nascente dell'invenzione, spesso riconducibile nelle dichiarazioni degli artisti sia all'ambito dell'inconscio sia a quello di un intervento iniziale di qualcosa di divino, di sovrumano, [...]» (1997a:4)²¹. Il pugn da vesta ch'interessescha nus en quei liug ei en emprema lingia il pugn da vesta filologic.

2.2.1 Apparat genetic ed apparat evolutiv

En in artechel davart il text da Parini *Il Giorno* introducescha Isella per l'emprema gada dus differentes tips d'apparat en connex cullas variantas d'autur (Isella 1987:100). Stussi resumescha la distincziun dad Isella a moda suandonta: «quello [scil. l'apparato] cioè delle varianti d'autore, viene utilmente distinto da D. Isella in genetico ed evolutivo, nel senso che, fissato un testo base, si possono avere varianti ad esso anteriori, che riguardano cioè la sua genesi, ed eventuali varianti ad esso posteriori, che riguardano cioè la sua evoluzione» (Stussi 1994:146).

Sin fundament dalla distincziun dad Isella ei igl apparat per las variantas da Tuor in apparat genetic. Las variantas d'autur che vegnan risguardadas pertuccan tuttas la genesa dalla versiun che vegn dada sco definitiva. Materialmein setracta ei pia d'in apparat genetic, ferton ch'igl apparat ei plitost evolutiv ord pugn da vesta dalla concepziun. La cumparegliaziun dallas duas versiuns possibilitescha numnadamein era da dar in sguard a l'evoluziun dalla poesia sco tala. Per la moda e maniera da presentaziun digl apparat mira 6.6.

2.3 Variantistica

«Lo studio delle varianti è particolarmente suggestivo quando un testo sostanzialmente già rifinito viene progressivamente limato dall'autore.» (Segre 1985:82)²². L'analisa dallas variantas sa vegnir fatga sin fundament da manuscrets, ni sco el cass dad Alfons Tuor sin basa da differentas versiuns publicadas ellas ediziuns digl autor. Mintga versiun vegn considerada il mument da sia publicaziun sco 'versiun definitiva'. Ina formulaziun *ex negativo* dat Riatsch: «Tschert cha'l caracter casual da quist mumaint [mumaint fixà = text R.C.] vain diminui da la famosa "ultima volontà da l'autur", venerada dalla filologia textuala, ma relativa eir ella, revedibla e revissa. Revissa illas correcturas a

²⁰ Cfr. Corti: «Stussi considera avantesto l'insieme di frasi precedenti la stesura finale di un testo, già però ben costituite e atte a provare l'esistenza delle spinte successive. Come dire che alla fase avantestuale si richiede già un testo preciso con strutture tematiche e formali tali da illuminare in modo comparato le varie fasi del prodursi del testo e contribuire alla sua edizione critica.» (1997a:4).

²¹ Corti distingue ulteriurmein denter pretext poetic e pretext prosastic e di davart il pretext poetic il suandont: «Negli avantesti poetici, rispetto ai prosastici, si configura una maggiore discontinuità: possono confondersi i ruoli di inizio e fine sicché il futuro verso finale appare per primo; è come se venisse a galla molto lentamente l'ordine inventivo.» (1997a:10). Par. era Corti (1997:98-106), nua che l'autura tematisescha specificamein la genesa dil pretext poetic, sin fundament da pugns da vesta da differentes auturs.

²² Cfr. Fry: «Alfons Tuor ha tochen il davos mument duvrau la gliema vid sias poesias.» (1934:II) e «Co Alfons Tuor luvrava vid la fuorma sa tgi che vul perseguitar, paregliond la fuorma ch'il giuven poet ha giu dau a sias empremas poesias (ediziuns de 1891 e 1894) ton cun la fuorma dellas medemas poesias en las ediziuns posteriuras (1898 e 1901), sco era cun las poesias novas de pli tard. Il progress ei evidents.» (1934:6).

man aint il exemplar da l'autur, revissa per la prosma publicaziun, eir ella definitivmaing provisorica.» (2003:515).

La teoretisaziun dalla variantistica ei oravontut vegnida fatga da Gianfranco Contini en sia risposta *Implicazioni leopardiane* ni sco igl autur numna sez, a moda mudesta, in'aschunta en fuorma d'in appendix, agl artechel da Giuseppe De Robertis, *Sull'autografo del canto "A Silvia"*. Contini numna l'analisa da De Robertis ina examinaziun locala d'ina exactadad bunamein rigurusa ed aschunta plinavon: «e tu mostri lo stacco, quasi lo scatto, da una relativa informità alla perfezione. Io vorrei provarmi a indicare, dinamizzando la materia, che quegli spostamenti sono spostamenti in un sistema, e perciò involgono una moltitudine di nessi con gli altri elementi del sistema e con l'intera cultura linguistica del correttore.» (Contini 1970:41)²³.

Contini accentuescha pia en emprema lingia il fatg ch'ina midada ha adina liug enteifer in sistem ed ha aschia era repercussiuns per auters elements dil text. En connex cun l'expressiun «implicazioni leopardiane» distingua el a moda analitica ils suandonts treis tips da correcziuns:

- 1) «correzioni che rinviano ad altri passi del medesimo componimento, siano questi contigui o anche distanti, [...]»
- 2) «correzioni che rinviano a passi dell'autore fuori del componimento presente»
- 3) «correzioni che rinviano, tanto per l'eliminazione, anche qui, quanto per l'acquisto, a luoghi esorbitanti dall'opera dell'autore, cioè a sue abitudini culturali, a sue letture immanenti alla coscienza.» (Contini 1970:42)

Sco l'expressiun 'implicaziuns' lai presupponer ein ils differents tips implicai in en l'auter, aschia ch'ina substituziun²⁴ interna sa era haver era corrispundenzas semegliontas externas (ibid.).

«Ma le implicazioni sono implicazioni anche perché i tipi s'intricano fra loro, e per esempio un compenso interno trova al difuori riscontri similari: talché lo studio concreto d'un brano dovrà seguire tutte le connessioni, [...]» (1970:42)

Segre, che dat ina survesta dalla teoretisaziun da Contini, interpretescha suandontamein quels treis tips. Tenor el ha il tip 1) la finamira d'anflar il meglier equiliber pusseivel dalla structura dil text, ferton che las correcziuns dil tip 2) e 3) vulan mantener in equiliber stabel dil sistem linguistic-stilistic dil poet, ed ein aschia, en lur sincronia, d'interess per tut ils texts digl autur (Segre 1998:81).

2.4 Variantas d'autur

In autur ch'introducescha modificaziuns en in text gia staus publicaus creescha ina successiun da differentas fasas d'elavuraziun. Igl interess per las variantas d'autur ellas litteraturas modernas en general ei vegnius daus dallas reflexiuns da poets sco Mallarmé ed en special da Valéry, che considereschan buca pli il text sco «dato immobile.» (Contini 1990:11), mobein sco «prodotto d'un'infinitudine elaborativa di cui quello fissato è soltanto una sezione, al limite uno spaccato casuale.» (ibid.).

Ell'introducziun a l'ediziun da Parini, *Il Giorno* scriva Isella, sereferend indirectamein alla teoretisaziun da Contini, il suandont davart ils problems ecdotics da quell'ovra e las variantas: «[...]»

²³ Cfr. Grignani: «[...] l'esercizio di Giuseppe De Robertis e di Gianfranco Contini sulle varianti leopardiane, approccio più valutativo-impressionistico il primo, lavoro molto più sistematico e pre-strutturalistico il secondo [...] In Contini il continuo e mutuo moto di va e vieni tra spia stilistica e totalità apre la strada a una considerazione sistematica sui due piani, del movimento testuale e del sistema.» (2002:39s.).

²⁴ Contini drova en connex cullas correcziuns era il tiem 'compenso'. La terminologia taliana discuora ozildi dad in 'compenso' ni d'ina cumpensaziun, resp. da variantas cumpensativas, leu nua che la varianta, che vegn introducida digl autur el decuors da l'elavuraziun, dependa digl equiliber dil sistem textual. Ina varianta cumpensativa evitescha pia ina repetiziun dil medem plaid ni d'in plaid semegliont enteifer il sistem. La cumpensaziun sa sereferir ad in passus vischinont ('compenso contiguo') ni ad ina passascha pli allontanada ('compenso a distanza').

si comprende come la soluzione vada cercata non nello scrutinio di ciascuna variante isolata, ma nel riconoscimento di un sistema correttorio. Presa a sé sola, ogni variante è come una banderuola impazzita che gira nella direzione di tutti i venti; inquadrata invece nel sistema di tutte le altre varianti o degli istituti stilistici privilegiati dalla poetica dell'autore, indica necessariamente un solo punto cardinale: quello, non importa se più o meno accetto al gusto personale del critico, verso cui tendeva il poeta nel suo lavoro. La chiave che consente di superare l'*impasse* è quella che dal piano della correzione puntuale ci introduce nello spazio di un sistema.» (1996:XXII).

Il medem vala era per las variantas d'autur ell'ovra lirica dad Alfons Tuor. Pér il mument che nus savein localisar tendenzas da correcziun daventan las variantas interessantas e pér lu savein nus s'exprimer davart in'eventuala poetica dil poet.

Per la suandonta lavur vegn fatg diever dalla distincziun e dalla terminologia da Contini. Il punct da partenza fuorman las variantas substitutivas (cfr. 2.1.2). Quellas san vegnir distinguidas en variantas formalas e variantas substanzialas. Fertion che las variantas formalas pertuccan midadas da grafia e d'interpuncziun, equivalan las variantas substanzialas allas correcziuns enteifer il sistem, el senn da Contini.

La variantistica taliana d'ozildi tracta per part las variantas d'interpuncziun separadamein. Egl intern dallas variantas formalas distingua ella mintgatun era denter variantas graficas, foneticas e morfologicas. Per las variantas da Tuor vegn desistiu da quella ulteriura specificaziun, perquei che per lunsch or la gronda part dallas variantas formalas pertuccan sulettamein midadas da grafia. Las paucas midadas morfologicas, p.ex. 'sundel' -> 'sun', vegnan tractadas tier las variantas substanzialas, perquei ch'ellas han bunamein adina era repercussiuns enteifer il vers e pertuccan aschia era il cuntegn²⁵.

Per las variantas substanzialas sa vegnir fatg in'ulteriura distincziun. Tenor la moda e maniera co quellas vegnan introducidas vegn distinguiu denter: 'aschunta'; 'substituziun'; 'inversiun' e 'suppressiun'²⁶. Per ils tips 'aschunta' e 'suppressiun' cfr. 2.7 Proceduras quantitativas²⁷.

2.5 Fuormas d'intertextualitad

Per descriver las midadas da fuorma (6.5) dallas versiuns da Tuor vegn fatg diever dalla terminologia da Genette²⁸. En connex cun las differentas relaziuns che texts (crets) san haver in cun l'auter, drova Genette l'expressiun «*transtextualité*, ou la transcendence textuelle du texte» (1982:7) el senn da «tout ce qui le met en relation, manifeste ou secrète, avec d'autres textes» (ibid.). La transtextualitad vegn dividida da Genette en tschun sutcategorias²⁹. La sutcategoria ch'interessascha nus en connex cullas translaziuns, denton era cullas versiuns da Tuor ei la hipertextualitad. Genette dat la suandonta definiziun: «J'entends par là toute relation unissant un texte B (que j'appellerai *hypertexte*) à un texte antérieur A (que j'appellerai, bien sûr, *hypotexte*) sur

²⁵ Per singulas poesias vegnan ulteriuras distincziuns fatgas. Aschia vegn distinguiu per la poesia da PS, [63.] Al pievel romonsch denter variantas realisadas e variantas buc realisadas. Per quella poesia exista numnadamein in'ediziun da PR1 cun correcturas digl'autur. Per la poesia da PS, [75.] Il ranvèr vegnan plinavon enzacontas variantas evolutivas indicadas el commentari. Quella poesia ei numnadamein vegnida publicada 1901 cul tetel La canzun dil ranvèr sco prolog da Il ranvèr convertiu (Igl Ischi V, 1901).

²⁶ Quella terminologia, derivonta da Stussi (1994:182), vegn duvrada en connex cullas variantas manuscretas. En nies cass vegn ella denton applicada allas variantas da stampa. Enstagl l'expressiun 'permutaziun' sco ella vegn duvrada da Stussi, vegn l'expressiun 'inversiun' preferida. Quella lubescha d'indicar aschibein inversiuns egl intern dil vers sco era inversiuns da vers entirs ni schizun da singulas strofas. Igl ei evident che la gronda part dallas variantas substanzialas d'in text poetic appartegnan als tips: 'substituziun' ed 'inversiun'. Ils tips 'aschunta' e 'suppressiun' pertuccan en emprema lingia gruppas da vers ni strofas entiras.

²⁷ Quellas expressiuns equivalan alla terminologia da Genette: 'augmentaziun' e 'reducziun'. Igl avantatg dalla terminologia da Genette ei lur ulteriura differenziaziun.

²⁸ Cfr. Genette, *Palimpsestes* (1982). Per ina survesta da quella teoria mira Riatsch (1993:345-348; 472-498).

²⁹ Cfr. Genette: «Il me semble [...] percevoir cinq types de relations transtextuelles, que j'énumérerai dans un ordre approximativement croissant d'abstraction, d'implication et de globalité» (1982:8). Las tschun sutcategorias ein las suandontas: intertextualitad; paratextualitad; metatextualitad; hipertextualitad ed architextualitad. Per ina descripciun pli exacta dallas singulas sutcategorias mira Riatsch (1993:346s.).

lequel il se greffe d'une manière qui n'est pas celle du commentaire. [...] Pour le prendre autrement, posons une notion générale de texte au second degré [...] ou texte dérivé d'un autre texte préexistant.» (1982:13). La specificaziun ch'ei setracti buc d'ina specia da commentari ha la funcziun da distinguer la hipertextualitad dalla metatextualitad³⁰.

El cass dalla teoria da Genette ein il hipo- ed il hipertext vegni screts da differents auturs, p.ex. l'*Odissea* da Homer ed igl *Ulysses* da Joyce. En nies cass vala quei bein per las poesias translataas, denton buc per las poesias originalas. Leu ei Tuor numnadamein aschibein igl autor dil hipo- sco era dil hipertext. Quellas differenzas han denton neginas repercussions per la teoria sco tala.

Sin fundament dallas relaziuns structuralas denter hipo- e hipertext e dils principis funcziunals, ch'ei in intenziunai digl autor, vegnan 6 categorias da hipertextualitad differenziadas³¹. La categoria relevonta per la cumparegliaziun da differentas versiuns ei la transposiziun (transformaziun seriusa). Sco la specificaziun denter parentesas precisas, setracta ei ord pugn da vesta dalla relaziun structurala denter hipo- e hipertext d'ina transformaziun ed ord pugn da vesta dils principis funcziunals, d'in principi serius, en opposiziun als ulteriurs dus principis, quel ludic e quel satiric.

Enteifer la transposiziun distingua Genette plinavon denter ina transposiziun formala ed ina transposiziun tematica³².

2.6 Transposiziuns formalas

La fuorma da transposiziun formala la pli frequenta ei senza dubi la translaziun³³. Il corpus da versiuns da Tuor che vegn analisaus cuntegn 20 translaziuns. La damonda dil tip da translaziun (translaziun approximonta ni alienonta) ed autras fuormas da transformaziun (p.ex. adaptaziun, imitaziun, variaziun eav.) vegn buc tangada en quella lavur. Ils texts originals vegnan considerai en emprema lingia per commentar ed argumentar las variantas eifer las versiuns romontschas. Per ina discussiun davart la problematica d'ina tipologisaziun dalla translaziun d'ina vart, sco era dalla distincziun denter translaziuns ed autras fuormas da transformaziun da l'autra vart, mira Riatsch (1993:349ss. e 472ss.). El medem liug vegn era renviu a litteratura supplementara pertuccont las differentas teorias dalla translaziun litterara.

2.7 Proceduras quantitativas

Vinavon distingua Genette en connex culla transposiziun formala las suandontas proceduras quantitativas che midan la lunghezia³⁴, en nies cass il diember da stofas, dil hipotext, aschia la reducziun (1982:323ss.), l'augmentaziun (1982:364ss.) e «les pratiques ambiguës» (1982:384ss.).

Quellas proceduras quantitativas vegnan specificadas ulteriurmein. En connex cullas versiuns da Tuor ein oravontut las suandontas d'impurtonza. Sco proceduras da reducziun³⁵ ein quei: l'excisiun,

³⁰ Cfr. era Riatsch (1993:347).

³¹ Cfr. Genette (1982:45); Riatsch (1993:348). Las categorias ein las suandontas: parodia; travestia; transposiziun; pastiche; caricatura e 'forgerie'.

³² Cfr. Genette (1982:293). Riatsch scriva en quei connex: «Genette schlägt für das Kontinuum der 'transformation sérieuse' oder 'transposition' eine sehr feine Unterteilung vor, die allerdings mit vielen Überschneidungen und Koexistenzen mehrerer Formen innerhalb desselben Textes rechnet. Schon die zentrale Unterscheidung zwischen 'transpositions formelles' und 'transpositions thématiques' kann wegen der gegenseitigen Determination von 'Form' und 'Inhalt' nur als heuristische aufgefasst werden.» (1993:474).

³³ Cfr. Genette: «La forme de transposition la plus voyante, et à coup sûr la plus répandue, consiste à transposer un texte d'une langue à une autre: c'est évidemment la *traduction*, [...]» (1982:293). Ulteriuras fuormas da transposiziun formala ein: la versificaziun; la prosificaziun; la transmetrisaziun e la transstilisaziun.

³⁴ Cfr. Genette: «Réduire ou augmenter un texte, c'est produire à partir de lui un autre texte, plus bref ou plus long, qui en dérive, mais non sans l'*altérer* de diverses manières, à chaque fois spécifiques, [...]» (1982:322). «Lorsqu'un écrivain, pour telle ou telle raison, "reprend" et corrige une de ses oeuvres antérieures ou simplement le "premier get" d'une oeuvre en cours, cette correction peut avoir pour tendance dominante soit la réduction soit l'amplification.» (1982:328).

³⁵ Ulteriuras proceduras da reducziun ein: 'condensation'; 'digest' e 'pseudo-résumé'. Mira Genette (1982:341-364).

«une suppression pure et simple» (1982:323)³⁶, e la concisiun, «qui se donne pour règle d'abrèger un texte sans en supprimer aucune partie thématiquement significative, mais en le récrivant dans un style plus concis, et donc produisant à nouveaux frais un nouveau texte, qui peut à la limite ne plus conserver un seul mot du texte original» (1982:332). Omisduas proceduras lavuran directamein cul hipotext «pour lui imposer un procès de réduction dont il reste la trame et le support constant: et même la concision la plus émancipée ne peut produire en fait de texte qu'une nouvelle rédaction, ou version, du texte original.» (1982:341).

Per l'augmentaziun distingua el denter l'extensiun tematica (1982:364) che vala sco augmentaziun senza ina basa el hipotext, e l'expansiun, «une sorte de dilatation stylistique» (1982:372). Ina tiarza procedura d'augmentaziun ei l'amplificaziun. «Il faut donc plutôt considérer l'extension thématique et l'expansion stylistique comme les deux voies fondamentales d'une augmentation généralisée, qui consiste le plus souvent en leur synthèse et en leur coopération, et pour laquelle je réservais le terme classique d'*amplification*.» (1982:375).

La davosa procedura quantitativa subsumescha Genette cul tierm «pratiques ambiguës» (1982:384). Quellas praticas reduceschan ed augmentan el medem mument. Las duas pussevladads ein las suandontas: a) *suppressiun* + *aschunta*³⁷ = *substituziun* e b) *aschunta* + *suppressiun* (da l'aschunta). Quella fina differenziaziun dallas diversas proceduras quantitativas vegn oravontut applicada per describer las tendenzas da correziun dad Alfons Tuor (cfr. 8). Els commentaris pertuccont las midadas da fuorma d'ina versiun a l'autra, serestrenscha il commentari alla sempli constataziun da quei ch'ei vegniu midau.

---

³⁶ Per las versiuns da poesias originalas fuss ei da discuorer tenor Genette dad: «auto-excision (j'entends par là l'amputation ou l'élagage d'un texte [...] par son propre auteur)» (1982:326). En quella lavur vegn sulettamein fatg diever dil tierm excisiun e quei aschibein per las poesias originalas sco era per quellas translataadas. Il medem vala era per «l'auto-concision» (1982:335).

³⁷ Genette drova l'expressiun «addition» per quei che nus numnein aschunta.

3 Cronologia³⁸

*Denter tuts ils mes affons
Ei 'l pli car a mi gl'Alfons;
El, il quint, ei de bien cor,
Ha adina bien humor. –³⁹*

1871-1883

Alfons Eduard Tuor nescha ils 17 da schaner 1871 a Rabius⁴⁰. Ses geniturs ein Gion Antoni Tuor e Maria Antonia nata Contrin da Rabius-Tschuppina⁴¹. Alfons Eduard ei il tschunavel da 9 fargliuns (7 buobs e 2 buobas)⁴². A l'entschatta habitava Gion Antoni Tuor cun sia famiglia ella casa da sia dunna ella fracziun dil vitg numnada Tschuppina. Alfons Maissen scriva en quei connex: «Wohl mochte mit der Zeit das Haus für Vater und Mutter mit neun Kindern zu eng geworden sein! So zog Gion Antoni Tuor 1883 mit der Familie etwas weiter aufwärts nach Cavivens, einem andern Dorfteil von Rabius. [...] Alfons Tuor war damals 12, Aluis 10jährig.» (Maissen 1954). «Mo nies Alfons entscheiva baul a pusgnar. En onns ch'ils auters buobs, per saver seglir e zambergiar, havessen pli bugen treis combas che mo duas, ha el che punscha en in calun. La comba seresenta ed il buobet sto semetter a zuppegiond. In mal, che mudregia el per veta duronta e che meina el prematuramein sin santeri, ei s'ignivaus en la giugadira de sia queissa» (Fry 1936:5)⁴³.

³⁸ La presenta cronologia se basa en emprema lingia sin documents originals dil relasch Tuor e silla biografia 'Alfons Tuor. La veta d'in poet' scretta da Sur Carli Fry sco introducziun a Nies Tschespet XVI (1936:2-52). La biografia da Fry ei fetg detagliada ed alleghescha era numerus documents dil relasch privat digl'autur. Deplorablamein ein biars documents ch'ei stai a disposiziun a Fry buc pli d'anflar el relasch Tuor. Quei relasch sesanfla oz a Büttikon (AG) ella biblioteca privata dad Alfons Tuor. Il poet Alfons Tuor era aug da secund grad dil possessur Alfons Tuor (Büttikon). Documents derivonts da quei relasch vegnan adina signai cun: relasch Tuor. Per illustrar e precisar entginas etappas ella veta digl'autur vegn plinavon era fatg diever dils necrologs el Bündner Tagblatt (23.03.1904 [P. M. Carnot]) ed ella Gasetta Romontscha (24.03.1904 [G. Cahannes]). Era G. H. Muoth sto, sco ina cumparegliaziun demuossa, esser sesurvius da quels necrologs per sia survesta biografica da Tuor, publicada ellas ASR XX (1906:105-131, en special 105-107). Sia biografia dil poet ei oravontut d'interess pertuccont las informaziuns autenticas che Muoth paleisa e buc il davos era per la censura dallas ovras digl'autur – en emprema lingia quellas dramaticas – che cumpeggia ina gronda part da questa biografia (1906:107-131). Per la veta ed ovra dad Alfons Tuor mira plinavon Bezzola (1979:445-448); Carnot (1934:114-132); Deplazes (1954:V-XV); (1970:491-494); (1990:90-92 e 155-157); (1991:234-245) e (2001:119-132).

³⁹ Par. la poesia manuscetta *Mes affonts* da G. A. Tuor (relasch Tuor).

⁴⁰ Muoth (1906:105) dat per di da naschientscha ils «21 de Zercladur». Par. era il necrolog publicaus ella Gasetta Romontscha, nr. 13, 24.03.1904, signaus cun «- chs -» [Cahannes]: «Alfons Tuor ei naschius ils 21 de Zercladur 1871.». Fry scriva en quei connex: «Igl ei remarcabel co ins sa sbagliar en fatgs historic recentissims. G. C. Muoth, che ha scret la biografia dil poet per las Annalas XX (1906), dat per di de naschientscha ils 21 de zercladur. Il medem fa P. Maurus Carnot en siu novissim cudisch „Im Lande der Rätoromanen“ (1934, pag. 116)». El cuntinuescha: «Danunder ch'il sbagl deriva, savein nus buca dir exactamein; ton il register parochial sco civil de Sumvitg indichescha ils 17 de schaner. Podà ch'il necrolog della Gas. Rom. dils 24 de mars 1904 ei staus l'empudientscha.» (1936:308). Par. era il scret d'origin dalla vischnaunca da Sumvitg – «geboren den 17ten Jener 1871» – che sesanfla el relasch Tuor.

⁴¹ «Las nozzas han ils consorts celebrau a Trun, nua ch'ei stevan en la „Cuort claustrala.“» (Fry 1936:41). «Entschavent la famiglia a semultiplicar ei Tuor se retratgs a Rabius ed ha dalurenneu se dedicau all'agricultura sin l'economia artada da ses vegls ed augmentada tras ils beins da sia dunna.» (Muoth 1906:102). Damai che Gion Antoni Tuor era, sco Muoth scriva, «plitost in pur latin, buns en la grammatia, mo fleivels en la pratia.» (ibid.) ha el «priu entameun il codex civil grischun, [...], ha studiau ferventamein quest ed auters cudischs giuridics ed ei en quort daventaus in advocat gieneralmein tschercau sin Surselva,» (ibid.). Pertuccont la biografia da Gion Antoni Tuor par. ultra dalla biografia scretta da Muoth (1906:101-105), era il portret dad Aluis Maissen ellas ASR XCV (1982:62-66), en quei liug ei era ina genealogia parziala dils Tuors d'anflar. Mira plinavon igl artechel dad Alfons Tuor 'Er vos mai emblidei / Vi mei, - Gion Antoni Tuor - Mistral vegl e poet' (relasch Tuor). Quei artechel ei vegnius publicaus en ina fuorma scursanida e cun intervenziuns arbitraras dil redactur corrispudent en LQ, nr. 6, 12.01.04.

⁴² Par. la strofa citada a l'entschatta da quella cronologia. Pertuccont ils nums dils affons mira la suandonta remarca da Fry: «Il bab Gion Antoni aveva ina certa preferenza pils „a“s. A 6 da ses affons ha el dau nums che entscheivan cun „a“: Antoni, Amalia, Adolf, Alexander, Alfons, Aluis.» (1936:41).

⁴³ «Sco quei che jeu sai prender ord Tias lingias manegièl plitost che Alfons Tuor hagi giu ina disformaziun dil tgau dil calun da naschientscha enneu, q.v.d. ina schinumnada displasia dil tgau calun (Hüftglenksdysplasie). Quella meina lu el decuors dils onns tier pliras operaziuns, q.v.d. correcturas. Il plaid “scrofulus” duvrein nus buca mo per fuormas dalla

1884-1891

Alfons Tuor entscheiva la scola cantunala a Cuera⁴⁴. Tenor Maissen ha Tuor scret si'emprema poesia ella vegliadetgna da 15 onns: «Das erste Gedicht verfasste er bereits mit 15 Jahren. Es heisst *Il tschut de mei, Mein Lämmchen*, das sich auf eine bestimmte Episode in Tschuppina bezieht.» (1954)⁴⁵. «Alfons Tuor fuvà poëta natus, en quei grau artavel de siu bab. Gia duront siu studi gimnasial haveva el entschiet a translatar canzuns tudestgas e vegneva mintgatont tier igl autur de quest artichel, per legier avont quellas e tadlar la censura de quel, ch'era visavi a siu talent natural per ordinari favoreivla e deva curascha a sia viarva. Era il patriarch de nos studis romontschs, prof. G. A. Bühler, ha stimulau il giuven poet.» (Muoth 1906:107).

Sco scolar dalla 5. classa dil gimnasi publichescha Alfons Tuor ellas ASR IV (1889) ina translaziun dalla tragedia historica *Thomas Massner* da P. C. Planta. Alla fin dalla translaziun vegn menziunau: «Revediu e corregiu da G. C. M. [G. C. Muoth]»⁴⁶. Fry remarca en quei connex: «Da 18 onns eis el sut l'egida de G. A. Bühler e G. C. Muoth collaboratur dellas Annalas.» (1936:6).

Igl onn 1890 eis el confundatur dil chor romontsch 'Surselva'⁴⁷. En in artechel en *Il Sursilvan*, nr. 50, 11.12.1890 presenta Tuor las finamiras e l'intenziun da quei chor: «Unanimamein ein els [ils scolars cantonals della Surselva a Cuera] stai ensemen e han fundau cun lubienschas dellas autoritats de scola von strusch miez onn la societad de cant 'Surselva'. Intent de quella ei: la cultivaziun e prosperaziun dil cant romonsch. Cun exercitar canzuns seriusas e legras enquera ella de laventar denter ses commembers ina vera premura pil cant, de metter en memoria las quasi emblidadas canzuns romonschas e de propagar il cant popular en *tuttas las valladas romonschas*.» Sco president da quella societad va Tuor alla tscherca da commembers passivs. En ina circulara dil december 1890 scriva el il suandont: «Ils scolars cantonals sursilvans han fundau a Cuera la societad 'Surselva', laqualla ha per scopo la promovaziun e cultivaziun dil cant romonsch. Alla allegada societad meuncan denton eunc diversas caussas ch'ein per la svilupaziun e prosperaziun de quella absolut necessarias sco p. e. ina bandiera, laqualla ella ei buc el cas de saver procurar cun agiens mettels. Mo secardent [sic], che la fundaziun della 'Surselva' seigi in'ovra nationala romonscha, sperein nus che biars amitgs romontschs vegnan a sustener pecuniarmein noss'interpresa. [...]» (M Diff 1190/3)⁴⁸. L'emprema canzun che vegn presentada dil chor ei *Il schneec de Medel*⁴⁹. Plinavon cumparan naven dalla fin settember da quei onn las empremas poesias translataidas en *Il Sursilvan*, p.ex. *Paisch vespertina* (25 da settember); *La patria*; *Emblidabucamei* (13 da november) eav.⁵⁰. Cun far diever dil pseudonim A. Etcetera publichescha Alfons Tuor quei onn medemamein la

---

tuberculosa, mobein era per outras disformaziuns ch'ein semeglientas alla tuberculosa [...]. Tier el ha ei adina giu num operaziuns etc. e mai grondas informaziuns sur da medicaments che fussen stai da basegns el cass dalla tuberculosa dil calun.» (brev Dr. med. Huonder dils 4.07.2003). En connex culla malsogna mira era Bezzola (1979:445); Deplazes (1954:V-VI); (1990:90) e Muoth (1906:105s.). Carnot lai dir igl autur: «„Das Leid ist mir schon früh begegnet: als Kind hab'ich mir eine Hüfte ausgerenkt, man hat es nicht erkannt und mich als skrofulös behandelt. So habe ich am Stock die Dorfschule und in Chur die Lateinschule besucht.“» (1934:116). Deplazes scriva: «[...] stellte sich schon in Knabenjahren bei ihm ein hartnäckiges Hüftleiden ein, [...] Sein Hüftleiden, eine Art Knochentuberkulose, verschlimmerte sich dermassen, dass eine Operation nicht zu umgehen war. Verschiedene Eingriffe brachten jedoch eine weitere Verschlimmerung. [...] Er kehrte in seine Heimat zurück, wanderte nun auf Krücken von einem Spital und Kuraufenthalt zum andern [...]» (1970:491s.).

⁴⁴ «Ei pudess parer remarcabel che Tuor fa il gimnasi a Cuera. Mo siu bab haveva a Cuera, en vertit de ses uffecis, bunas relaziuns e quintava probabel gia la entschatta de secasar a Cuera duront il temps che ses fegls studegiavan, per levgiar quels grevs onns ad els ed alla famiglia. [...] Ils 2 davos onns steva siu bab a Cuera, nua che treis de ses buobs frequentavan la scola cantunala.» (Fry 1936:42).

⁴⁵ Quella poesia ei stada d'anflar ni ellas ediziuns digl autur ni ellas ediziuns postumas ed era buc el relasch Tuor.

⁴⁶ Il giudezi da Leo Tuor davart quell'emprema publicaziun dad Alfons Tuor ei ualti severs: «La translaziun ei fleivla e currigida mo suroravi.» (Camartin/Tuor 1994:167).

⁴⁷ Cfr. Camartin/Tuor: «Alfons Tuor Rabius, Giacun Coray Vuorz, Martin Candrian Sagogn fundeschan alla scola cantunala il chor romontsch „Surselva“.» (1994:173).

⁴⁸ M = biblioteca romontscha dalla claustra da Mustér. Quella scursanida vegn era duvrada da Camartin/Tuor per las ovras da Muoth.

⁴⁹ «[...] als erstes reiferes Werk [folgte] *Il schneec de Medel*, das – wie noch weitere seiner Schöpfungen – auf eine Sage zurückgeht. Wir sehen, dass ihn schon früh traditionelle Themata fesseln. Es war für den auch von ihm neugegründeten romanischen Chor an der Kantonsschule bestimmt, [...]» (Maissen 1954).

⁵⁰ Cfr. Aschunta. Survesta dallas publicaziuns liricas dad Alfons Tuor.

ballada *La crotscha exponida*⁵¹. Sin fundament dil cudisch da survetsch (uost 1890) vegn diagnosticau tier Tuor «Kypho Scoliose» (relasch Tuor)⁵². En connex culla redunonza annuala da «La societad rhaeto-romonscha» rapporta Il Sursilvan, nr. 52, dils 25 da december il suandont: «Arrivai alla fin digl act official, vegn aunc il vegl comite confirmaus, per lu dar l'entschatta culla socialitat e fidelitat. Ina producziun dramatica *La recrutaziun ed il seregant* [sic] *pfifficus*, traduida el lungatg romonsch da *Alphons Tuor*, scolar della scola cantonale, il medem che concepescha las canzuns che comparan dapi zitgei temps el 'Sursilvan' –, quella producziun cun ses bials moments humoristics ha devertiu aultamein la numerusa redononza. [...] Bucca meins contribuuiu tier la zun emperneivla sera han era las canzuns portadas avon entras la nova societad de cant 'Surselva', fondada onn dals Sursilvans en nosssa scola cantonale.».

1891 fa Tuor matura e sedecida pil studi dils lungatgs moderns⁵³. Il medem onn edescha el sias duas empremas collecziuns da poesias. L'emprema part da sias *Poësius romonschas* [PR1] ei signada egl avis final cun «Cuera, fevver 1891», la secunda part [PR2] cun «Cuera, ils 5 de fenadur 1891». Da quei temps dateschan era las canzuns hectografadas *Il schneec de Medel* ed il *Psalm schvizzer*⁵⁴. El decuors dils meins avrel-matg cumpara sia translaziun da *Il comèt* el feuilleton da Il Sursilvan. Ils meins zercladur-october suonda lu la translaziun da *Il cavrer e siu vischandèr*. Igl atun s'immatriculescha Alfons alla facultad filosofica a Turitg. «Das Reifezeugniss in der Tasche, zog Tuor an die Hochschule nach Zürich, wo die Philologen Ulrich⁵⁵ und Morf auf ihn einwirkten.» (Carnot 1904).

1892-1893

Sin basa dil protocol dalla Societad Retorumantscha dils 7 da schaner 1892 ha G. H. Muoth fatg la damonda «[...] schi dovess vignir preu si en las annalas la translaziun dina comedia la *recrutaziun*, tras. Alph. Tuor à Trons» (Camartin/Tuor 1994:178). La damonda sto denton esser vegnida refusada, damai che la numnada cumedia ei mai cumparida ellas ASR⁵⁶. Ils 10 da fevver s'exmatriculescha el a Turitg e va a Paris e studegia, denter auter tier Gaston Paris, la filologia romana e las litteraturas franzosas ed englesas⁵⁷. In attestat dil decan dalla facultad filosofica dalla Sorbonne certifichescha che Tuor hagi fatg ils dus semesters – SU 1891/92 e SS 1892 – a quella universidad (Fry 1936:43). Igl atun 1892 cuntinuescha el ses studis alla Sorbonne, all'École Pratique des Hautes Études⁵⁸ ed agl Institut Catholique⁵⁹. Dils meins schaner e fevver 1893 dateschan duas correspondenzas, publicadas el Graubündner Allgemeiner Anzeiger (GAA), nua che Tuor

⁵¹ Probablamein ei quei la suletta gada che Tuor fa diever da quei pseudonim.

⁵² «Kypho Scoliose, q.v.d. Rundrücken mit seitlicher s-förmiger Drehung der Wirbelsäule, il pli bia settracta ei d'ina fuorma dubla, q.v.d. doppel-s-förmiger Skoliose sin l'altezia dil pèz e dalla crusch dil dies.» (brev Huonder).

⁵³ Muoth scriva en quei connex: «Igl abituriert ha elegiu la filologia moderna per siu studi de clomada, stimulaus da sia fervur per siu lungatg matern. Cun franzos, talian ed ingles voleva el fadiar siu paun, mo quels studis duevan èra survir ad el de cultivar il romontsch e de perscrutar la natira de quel.» (1906:106). Studis da talian san denton buca vegnir documentai per Tuor.

⁵⁴ En in artechel da reclama per las PR1 publicaus en Il Sursilvan, nr. 12, 19.03.1891 stat scret il suandont: «Pella melodia della canzun „Il schneec de Medel“ ein las notas squitschadas sin in extra fegl mess tiel cudischett.» Il medem ei vegniu fatg u avon ni cuort suenter la publicaziun da PR1 cul *Psalm schvizzer*. Alla fin suonda la dedicaziun: «Translaziun, dedicad'alla societad de cant „Surselva“ da Alphons Tuor, stud. hum.».

⁵⁵ Prof. Ulrich dat quater onns pli tard ella NZZ, nr. 59, 28.02.1895 ina cuorta presentaziun digl autur Alfons Tuor e si'ovra en connex culla cumedia *Il Doctor per forza*.

⁵⁶ Ella vegn denton edida da Fry en Nies Tschespet XVI (1936:127-173). Fry indichescha per quella cumedia in manuscret da 1890; quel sesanfla denton buc el relasch Tuor.

⁵⁷ «Darauf ging er nach Paris an die Sorbonne und dass er auch dort mit allem Eifer seinem Lieblingsfache lebte, zeigt die Begeisterung, mit der er manchmal später von Professor Gaston Paris sprach.» (Carnot 1904). Cfr. en quei connex era Uffer: «Bei Alfons Eduard Tuor aus Rabius (1871-1904), dem ersten bedeutenden Lyriker der Surselva, spürt man die Berührung eines rätoromanischen Dichters mit grossen französischen Vorbildern wie Henri de Régnier, Paul Fort und auch anderen Symbolisten.» (1974:640).

⁵⁸ «Paris, le 12 février 1893 / Je certifie que M. Alphonse Tuor a suivi, depuis le mois de novembre 1892 jusqu'à présent la conférence de lexicologie romane à l'École pratique des hautes Etudes / G. Paris / Directeur d'études pour les langues romanes» (relasch Tuor).

⁵⁹ «Paris, le 7 février 1893) / Le soussigné atteste que M. Alphonse Tuor, étudiant ès-Lettres, a suivi mon cours d'Histoire de la langue française pendant le 1er semestre de l'année 1892-1893. / (signé) P. Rousselot» (relasch Tuor).

commentescha fatgs recents dalla politica franzosa⁶⁰. El decuors dalla primavera parta Tuor per l'Engheltiara. «Per sepraticar en igl ingles, ha el surpriu ina plazza sco instructor en ina famiglia privata a London⁶¹ e pli tard sco professor a Scarborough.» (Muoth 1906:106). A South Cliff (in marcau sper Scarborough) instruescha el franzos e tudestg alla scola d'Uplands⁶². «Denteren dat el empauet lecziuns privatas, [...]» (Fry 1936:10). e «Pigl atun spera el de vegnir engaschaus enzanua definitivamein ed esser ord las miserias.» (1936:10s.). Igl atun 1893 banduna Tuor denton la scola da South Cliff e serenda a Winslow, nua ch'el instruescha en ina plazza provisoria el collegi da Schorne⁶³. «Igl attestat dil directur dil collegi de Schorne datescha dils 29 de november 1893. Cun quei ei l'episoda englesa en sia veta alla fin.» (1936:11). Era dall'Engheltiara rapporta Tuor, par. *Die Homerule Bill* (GAA, nr. 21, 27.05.1893).

1894

Digl εμπrem d'avrel 1894 tochen igl εμπrem d'avrel 1895 instruescha Alfons Tuor agl Institut Josephy a Stäfa⁶⁴. En quei interval cumparan la tiarza part dallas *Poesias romonschas* [PR3]⁶⁵ ed ellas ASR IX la translaziun libra – signada cun «Stäfa, Institut Josephy, Avrél 1894.» – da *Il Doctor per forza*⁶⁶. Ella prefaziun a *Il Doctor per forza*, nua che Tuor commentescha denter auter era la remarca sil frontispezi «Translatada libramein en romonsch», scriva el alla fin: «Enconuschent la predilecziun dils romonschs pil theater, vegn jeu a schar suondar pleun a pleun, cun pintgas midadas, enzacontas dellas pli bialas cumedias de Molière, numnadamein: „L'amour médecin“, „Le mariage forcé“, „Le malade imaginaire“, „Les fourberies de Scapin“, „Monsieur de Pourceaugnac“ e „L'avare“». (ASR IX, 1894:54). Plans pil futur muncavan pia buc da quei temps⁶⁷. Entuorn igl

⁶⁰ Par. ils artechels corrispundents *Noch einmal das Handels-Abkommen* (GAA, nr. 4, 28.01.1893) e *Die Justiz in Frankreich* (GAA, nr. 6, 11.02.1893). El GAA, nr. 4 vegn plinavon informau sut la rubrica 'Romanische Literatur': «Wir haben das Vergnügen mitzuteilen, dass Hr. stud. phil. Alphons Tuor neuerdings die romanische Literatur mit zwei Gedichten bereichert hat. Das eine davon ist die Übersetzung der Marseillaise, die vortrefflich gelungen ist und dem jungen romanischen Dichter alle Ehre macht.».

⁶¹ Par. la carta ad Aluis Steinhäuser: «London, 11 Mars 1893 / Car Amitg! / Jeu hai termess avon duas jamnas ina carta a Heidelberg per far de saver a Ti ch'jeu seigi secolocaus a London; mo jeu hai entervigniu da Cuera che Ti seigies schon seretrats a Breil. Jeu spetgel sin novas da Tei, e quei en quort, pertgei jeu sai buca con ditg jeu stundel tscheu e con ditg la subindicada adressa vala. [...]» (relasch Tuor).

⁶² «Uplands, South Cliff, Scarborough / 27 February 1894 / I have pleasure in certifying that Monsieur Alphonse Tuor was with me here as Master of French and German from Easter to August 1893, and that I was quite satisfied with the way in which he performed his duties and would gladly have retained his services. / His character and conduct were without reproach.» (relasch Tuor).

⁶³ «Schorne College / Winslow / I have very great pleasure in stating that M. Alphonse Tuor has taught French and German in Schorne during this term with the greatest care and energy; and I am extremely sorry to lose his able, and always willing, assistance. I feel sure that any headmaster will find him a most useful addition to his staff. [...] Nov. 29th 1893 / PS M. Tuor has also taught Writing, English Grammar and History with great care and diligence.» (relasch Tuor).

⁶⁴ Fry scriva «Institut Ryffel» tenor il fundatur Heinrich Ryffel (1936:14 e 45). Tuor fa perencunter diever dil num dil directur en uffeci Dr. Carl Josephy, par. il frontispezi dallas PR3. Era Muoth scriva «institut Josephy» (1906:106).

⁶⁵ Las PR3 ein datadas egl avis cun «Dezember 1894». Leu scriva igl autur plinavon: «[...] cun temps e pèda lasch' jeu suondar la IV. part.» Las operaziuns digl onn suandont midan denton quei plan.

⁶⁶ Fertion che la cumedia *Il Doctor per forza* ei dedicata agl amitg e collega Ludwig Olgiati, ein las PR3 dedicadas a «J. A. Bühler. Professor alla scola cantonale e President della Societad Rhaeto-romanscha». L. Olgiati era da medem temps scolast agl institut Stäfa, quei resorta d'ina communicaziun en *Der freie Rhätier* (nr. 59, 10.03.1895). «Knabeninstitut Stäfa / am Zürichsee. (Gegründet 1859 von H. Ryffel.) / Sorgfältige Vorbereitung auf **Polytechnikum, Technikum**. Besondere Abteilung für die **kaufmännischen Wissenschaften** und zur **Erlernung der modernen Sprachen**. **Besondere Abteilung zur Vorbereitung auf die Fremden-Maturität und auf die obern Klassen des Gymnasiums**. Internat und Externat. An der Anstalt wirken als Lehrer die Bündner Herr **Dr. L. Olgiati** und Herr **A. Tuor**. Wegen Prospekten und näherer Auskunft wende man sich gefl. an / Dr. phil. Karl Josephy.» Mira era Fry (1936:45, ann. 49).

⁶⁷ Egl avis stat plinavon la suandonta menziun: «Jeu possedel eung, *en manuscript*, las translaziuns de suondontas cumedias, che jeu extradel bugient, sin giavisch, a societats theatralas romonschas: **Il muronz ei 'l meglier Doctor** (*L'amour médecin*). Ina cumedia en 3 acts de Molière. **La maridaglia per forza** (*Le mariage forcé*). Ina cumedia en 1 act de Molière. **Joseph Heyderich** (*Deutsche Treue*). In drama en 1 act da Th. Körner. **La reconciliaziun** (*Die Sühne*). Ina tragedia en 1 act da Th. Körner. **La recrutaziun** (*Sergeant Pfifficus*). Ina cumedia en 1 act. **Pur e sunadur** (*Die feindlichen Brüder*). Ina cumedia en 1 act. **Retg Herodes** (*Die lustigen Studenten*). Ina cumedia en 2 acts. Las treis davosas cumedias ein schon vignidas representadas pliras gadas en differents vitgs.» Fry publichescha postum *La*

onn 1894 entscheiva era la collaboraziun cun Hans Erni che cuoza tochen la mort da Tuor⁶⁸. Tuor ed Erni eran duront il medem temps scolars alla scola cantunala⁶⁹. «Erni wurde beim ersten Erscheinen der Gedichte Tuors zum Komponieren angeregt. Bis zu seinem Tode bestand zwischen den beiden eine herzliche Zusammenarbeit. Erni bewunderte die Leichtigkeit, mit der Tuor seine Verse schrieb.» (Maissen 1954).

1895

«Il lag de Turitg cun sia nebla e sia aria humida fuva alla liunga matei buc il dretg clima per la fleivla constituziun e la gnagna en la comba dil poet. Sperond en autras relaziuns ina migliur de sia comba, s'annunzia Tuor cuort suenter Daniev 1895 per ina professura en la scola dil marcau de Glaruna.» (Fry 1936:15). En connex cun quella annunzia menziuna Fry en ina annotaziun igl attestat dils 10 da schaner⁷⁰. L'annunzia da Tuor vegn denton, muort munconza da diplom, buc risguardada. Dils 18 da fevrer datescha plinavon ina brev da recumandaziun dil cusseglier guvernativ Andrea Vital al Cusseglier federal digl intern. Vital recamonda Alfons Tuor per la piazza d'adjunct alla Biblioteca naziunala svizra⁷¹. Tuor vegn denton era buca eligius per quella piazza. Dil temps da Stäfa derivan era ils emprems contacts cun Dr. Diaconovich, secretari dall'Associaziun Transsilvana, editura dall'Enciclopedia Romana⁷². Ella correspondenza cun Dr. Diaconovich menziuna Tuor era sia intenziun da scriver in vocabulari analog a quel da Pallioppi⁷³. La stad 1895 vegn Tuor operaus pliras gadas⁷⁴. El decuors da quei onn serecamonda Tuor in'emprema gada al Cussegl pign per l'incumbensa da saver scriver ina grammatica sursilvana. La risposta ei denton negativa. Tschun onns pli tard sedrezza Tuor ina secunda gada al Cussegl pign en caussa (cfr. Cronologia 1900)⁷⁵. Ellas ASR X cumpara la cumedia imitada *Il ranvèr*. La cumedia sco tala ei denton signada cun «Rabius, avrèl 1896.» (ASR X, 1895:312).

---

recrutaziun. Cumedia en dus acts suenter in original tudestg (Manuscret 1890) (1936:127-173) ed il *Retg Herodes*. Ina farsa en dus acts en libra versiun (Manuscret 1891)(1936:174-208).

⁶⁸ «Cun Hans Erni ha el collaborau ver 10 onns, tochen sia mort, procurond buns texts per las composiziuns ed ediziuns dil promotur dil cant a pliras vuschs.» (Fry 1936:20). Plinavon vein nus ina attestaziun directa digl autur che conferma quella collaboraziun. Ellas indicaziuns preliminaras a *Il ranvèr* scriva Tuor: «„Jeu sun ius en tiara jastra“ ha ina composiziun originala da H. Erni, scolast a Roveredo.» (ASR X, 1895:312).

⁶⁹ Erni ha fatg la patenta igl onn 1887, cfr. Bazzigher (1904:251).

⁷⁰ «Knabeninstitut / Staefa am Zürichsee / Dr. Carl Josephy / Staefa, den 10 Januar 1895 / Herr Alphons Tuor von Rabius (Somvix) ist seit April 1894 in meinem Institut als Lehrer des Deutschen, Französischen und Englischen thätig. Es gereicht mir zum Vergnügen, genannten Herrn das Zeugnis eines tüchtigen und gewissenhaften Lehrers ausstellen zu können, der es durch völlige Beherrschung des Lehrstoffes versteht, die Schüler zu fesseln und zu fördern, sowie durch Ernst und taktvolles Benehmen die Disciplin aufrecht zu erhalten. / Als Mensch hat sich Herr Tuor die Liebe und Achtung seiner Collegen in reichem Masse zu erwerben gewusst. / (gez.) Dr. Carl Josephy» (relasch Tuor). La copia digl attestat final da Dr. Josephy datescha dils 31 d'october dil medem onn. Leu scriva il directur denter auter: «Herr A. Tuor von Rabius (Somvix) war vom 1 April 1894 - 1 April 1895 in meinem Institute als Lehrer angestellt. Er unterrichtete in folgenden Fächern, Englisch, Französisch, Deutsch, (hauptsächlich in Classen für Ausländer), Rechnen, und zwar Schüler auf allen Stufen. [...] Zu meinem grossen Bedauern war Herr Tuor im Frühjahr gezwungen, aus dem Institute wegen Krankheit zu scheiden.» (relasch Tuor).

⁷¹ «Chur, den 18 Februar 1895. / Tit. Schweiz. Departement des Innern / Bern. / Hochgeehrter Herr Bundesrat, / Dem Wunsche des Herrn Prof. Alfons Tuor in Stäfa entsprechend, kann der Unterzeichende bezeugen, dass derselbe sich um die romanische Sprache teils durch seine Uebersetzungen deutscher und französischer Texte, teils durch seine selbständigen Arbeiten in sursilvanischer Mundart verdient gemacht hat und in dieser Richtung für die Stelle eines Adjunkten an der schweizerischen Landesbibliothek anempfohlen werden darf. / Hochachtungsvoll ergebend / A. Vital. / Regierungsrat». (relasch Tuor). A. Vital ei staus naven da 1894-1903 cusseglier guvernativ ed en quella scharscha responsabel pil departament d'educaziun. Cfr. Bezzola (1979:461).

⁷² «Igl unviern 1895/1896 eis el a Rabius, nua ch'el lavura per commissiun e tenor plan de professor Diaconovich per ils artehels romontschs dil lexicon rumen.» (Fry 1936:19).

⁷³ Mira era Fry (1936:15s.).

⁷⁴ Da quei grev temps relatan duas poesias *Tribulaziuns* e *Aunc ina gada*. Fry publichescha deplorablamein mo enzacontas stofas en si'introducziun (1936:16ss.). El intervegn plinavon era pertuccont la grafia. Ils manuscrets che Fry menziuna e publichescha per part ein buc stai d'anflar.

⁷⁵ «Gest quels onns [1890-1900] fuss ina grammatica romontscha stada pli che mo da basegns. Il linguist e poet Alfons Tuor ei sepurschius duas gadas alla regenza grischuna de far ina tala. El ha denton adina survegniu canaster.

1896

En ina brev datada cun – «Rabius, ils 11 de Schanèr 1896» – scriva Alfons a siu frar Alois: «Cun mei va ei adina tuttina, bauld mender, bauld meglier; in sensibel migliurament ha eung buca giu liug. Da pli in'jamna sent'jeu el lom seniester in ferm punscher cu jeu tillel flad, senza ver tusch e pli anavont hai jeu dapli gleiti dus meins dus dets dil meun dretg cun ina part della palma vargai vi dil tutta fatg [...]; jeu sai buca sch'ei vegn dil scriver ne dil tener la crutscha. Las plagas culan eung ferm, silmeins ina, duas secreschan si e sesarvan da pli daditg.» Ellas ASR XI cumpara il drama *Als Franzos a Sumvitg*. Plinavon edescha la stamparia Casanova il cudischa da canzuns *Alla giuventegna*. 6 Novas composiziuns da Alphons Stoffel⁷⁶. Els texts ein dad Alfons Tuor: 1. *Ad in affont*; 2. *La scumiada digl on*; 3. *La primavéra*; 4. *Agl emigrant*; 5. *La séra*; 6. *Avon che dormir*. Ina testimonianza directa per quei onn vein nus da Sur Gion Cahannes che ha redigiù ils 3 toms da Nies Tschespet: «Ei fuva cun caschun d'ina viseta tier Sur G. Antoni Gieriet, caplon a Rabius, che nus [Gion Cahannes] havein pell'emprema gada viu e plidau cun Alfons Tuor. Nus vesein aunc oz el, entrond cun sias crutschas en casa-pervenda. Ei pudeva esser els anno 1896. Buchin dils treis patertgava lu, ch'il poet stuessi en buca ditg dedicar sia canzun de comiau al defunct pastur dellas olmas⁷⁷.» (1934:III.). Caspar Decurtins edescha il tierz fascichel dalla Crestomazia I che dat ina survesta dalla litteratura dil 19avel tschentaner. Tuor figurescha en quella part cun 6 poesias gia cumparidas en PR1, PR2 e PR3 (cfr. Crest. I, 737ss.). El feuilleton *Im Land der Rätromanen* dil Bündner Tagblatt dat P. M. Carnot ina survesta da quei emprem tom dalla Crestomazia da Decurtins. En connex cun Tuor scriva el l'entschatta settember: «In seinen Liedern begegnet man wohl selten nichtromanischen Ausdrücken. Kein Wunder: obwohl Philolog, pflegt Alphons Tuor dem grössten Dichter, nämlich dem Volk, manchen Ausdruck abzulauschen, den er pietätvoll aufzeichnet, wie uns erzählt wurde, zur grossen Zierde seiner Gedichte. Hören wir, vom jugendlichen und noch vielversprechenden Dichter scheidend, noch das schwache, halbe Echo seines Liedes *An die Sterne* [cursiv R. C.]» (Carnot 1896). Carnot lai suandar la translaziun tudestga da l'emprema mesadad (str. 1-6) dalla poesia *Allas steilas*⁷⁸. La fin da december terminescha igl autur la lavur vid *Il Gierau de Schlans*⁷⁹. L'ovra ei signada cun «Rabius, december 1896»⁸⁰. Il medem onn «ha el per commissiun de nies Cussegl pign translatau en romontsch *La vita de Heinrich Pestalozzi*, scretta a l'ocasiun de siu 150^{avel} di de naschientscha da A. Isler. Ina buna lavur.» (Muoth 1906:127).

Deplorablamein stuein nus dir, sche nus savein valetar siu dun formal e sias profundas enconuschientschas linguisticas.» (Deplazes 1959:261).

⁷⁶ A. Stoffel (1865-1911), oriunds da Val s. Pieder, era da quei temps plevon a Tersnaus. Ellas biografias dils collaboraturs scriva H. Erni il suandont pertuccont A. Stoffel: «El empren gia da student romontsch e sededichescha cun premura alla composiziun de canzuns romontschas. [...] El ha componiu in pulit diember canzuns romontschas per chor viril, dallas qualas “Al pievel romontsch” (Lai ti pintga compagnia) ei daventada proprietad dil pievel romontsch.» (1938:59).

Il cumponist A. Stoffel vegn era indicau egl 'Avis' all'ediziun M1: «Rev. P. Huber a Muster, Rev. A. Stoffel a Schlans, e Sgr. L. Schmid a Surrhein, han arranschau quellas canzuns a 4 vuschs per chor mischedau.» (1897:2).

⁷⁷ Cfr. la poesia da Tuor *Sur Giachen Antoni Gieriet*. «(Nischius 1868, morts 1897)» (ASR XV, 1901:149).

⁷⁸ En sias publicaziuns posteriuras Carnot (1898:63) e (1934:120s.) tralai igl autur da menziunar ch'ei setracti sulettamein da l'emprema mesadad da quella canzun. La translaziun publicada el BT da 1896, che sebase sin la versiun da PR3, vegn reprimada cun entginas paucas variantas, en Carnot (1898) e (1934). La versiun nova da Tuor da PS (1898:226s.) vegn pia buc risguardada.

⁷⁹ Muoth commentescha: «La cumedia ha tscheu e leu empau sal. Siu „Gierau“ ei staus habels de vilentar quels de Schlans, ch'els ein p. e. buc î a teater, cura che quella cumedia ei stada representada a Danis.» (1906:117). El relasch Tuor ei plinavon ina brev anonima d'anflar en quei connex e la risposta en rema plein ironia da Tuor. Quella ei denton mai vegnida publicada. La publicaziun procurescha aunc igl onn 1980 per tgaus cotschens (cfr. GR, nr. 31, 18.04.1980).

⁸⁰ En ina brev (29.12.1896) scriva Tuor denter auter a siu frar Alois: «Jeu hai termess agl Olgiati la Chrestomatia ed il Gieri Giusep [gerau da Schlans]. Il Dr. Nay [G. M. Nay] ha schau comparer el Tagblatt ina flotta recensiu. (N° 304 29 December) [...] A Bern sund'jeu buca vignius elegius. Els Franzos a Sumvitg ein sut il squitsch e vegnan mai ora, forsa pér en 1-2 meins. (Fiebig, Anzeiger Druckerei)».

1897

En Igl Ischi I, edius da Decurtins, cumparan 9 poesias digl autur, denter auter *Il semnader*. Il medem onn edescha Tuor las canzuns religiusas dil *Magnificat*. Emprema part [M1] edidas cun approbaziun ecclesiastica. Egl 'Avis' a quella publicaziun scriva igl autur: «Bien engraziament al Rev. Signur Cancellier episcopal, Dr. Schmid de Grüneck, per sia benevolenta promovaziun de questa ovra; [...]» (1897:2). Sin fundament d'ina perdetga che vegn rapportada a nus da H. Erni ha l'ediziun dil M1 buc giu igl esit giavischau digl autur: «Gl'ei buc aschi gitg, che signur Alfons Tuor ha publicau entginas canzuns cun texts romontschs e tarmess a scadin uffeci parochial 20 ni 30 exemplars. El ha denton fatg schliatas experienzas cun questa publicaziun. En plirs loghens han ins saviu vender mo entgins exemplars, en auters negins. Suentar talas experienzas astgel jeu strusch cussegljar a Vus da publicar la collecziun de canzuns romontschas.» (1938:9). Viers la fin digl onn sto Tuor haver fatg la damonda per saver s'immatricular a l'universidad da Friburg⁸¹. Sin basa dalla 'Tabella scholarum' da l'universidad da Friburg ei Tuor s'enscrets ils 4.01.1898. La frequentaziun da lecziuns sa vegnir documentada per ils proxims dus onns – SU 1897/98; SS 1898; SU 1898/99; SS 1899 –. Per las lecziuns dil semester da stad 1899 mauncan las suttascripziuns dalla fin dil semester⁸².

1898

Il matg fa Tuor, ina secunda gada, il pelegrinadi a Lourdes. En ina brev a Dr. Schmid de Grüneck, nua che Tuor conferma la retschevida da 150 francs, fa el menziun da quei pelegrinadi: «Und nun bin ich reisefertig für die Pilgerfahrt nach dem gelobten Lande. Voll freudiger Hoffnung trete ich die Reise an (2 Mai). Gebe Gott, dass ich der Glückliche bin, der während dieser Schweizerpilgerfahrt von der lieben Mutter Gottes geheilt wird.»⁸³. «Alla fin dil semester de stad de 1898 obtegn el la licenza de docir engles en las classas inferiuras e mesaunas d'in gimnasi, ni en tuttas classas d'ina scola mercantila.» (Fry 1936:19). En ediziun digl autur cumpara la cumedia *Der tapfere Bürgermeister. Eine wahre Anekdote aus der Zeit der französischen Invasion in Graubünden*, ina translaziun da *Il Gierau de Schlans* publicada in onn avon. Plinavon vegnan las *Poesias sursilvanas* [PS] edidas ellas ASR XII⁸⁴.

P. M. Carnot introducescha en siu studi culturhistoric e litterar *Im Lande der Rätoromanen* suandontamein igl autur Alfons Tuor: «Einer der fruchtbarsten romanischen Dichter unserer Tage ist *Alphons Tuor* von Rabius; [...] Nicht an den so leicht und wohlklingenden Zeilen, wohl aber an der aus mancher Zeile zart ausklingenden Wehmut mag man erkennen, dass der in der Blüte des Lebens und Schaffens stehende Dichter von körperlichen Leiden heimgesucht wird. In seinen Gedichten begegnet man wohl nie nichtromanischen Ausdrücken, wie er dem grössten Dichter, dem Volk, so manchen Ausdruck ablauscht; [...]» (1898:62).

---

⁸¹ El relasch Tuor sesanfla la risposta dils 10 da december, nua ch'ei stat scret denter auter: «Geehrtester Herr! / Laut Rücksprache mit dem Universitäts-Kanzler können Sie für das laufende Wintersemester [SU 1897/98] noch immatrikuliert werden. Es steht Ihnen also frei, als auditor ordinarius mit Immatrikulation oder als auditor benevolus mit blosser Inscription die Universität zu frequentieren.»

⁸² Enzacontas lecziuns frequentadas da Tuor ein: *Littérature française du moyen âge; Pascal: l'homme, l'oeuvre, l'influence; Englische Lectüre: John Ruskin; Altdeutsche Litteraturgeschichte; Germanische Mythologie; Histoire de la littérature française pendant la seconde moitié du XVIIIe siècle.*

⁸³ La brev datada cun «Freiburg 26 IV 98» sesanfla el relasch Tuor. Tuor sto denton gia esser staus igl onn avon a Lourdes, cfr. *Nossadunna de Lourdes*, en: *Calender Romontsch*, ann. 39, 1898:66-82.

⁸⁴ Cfr. era il squetsch separau: *Poesias sursilvanas* da Alphons Tuor, Cuera, Fiebig, 1898.

1899

El decuors dil schaner cumpara el feuilleton dil Bündner Tagblatt la translaziun *Die Chronik Berther's über den Einfall der Franzosen in Graubünden im Jahre 1799* (BT, nr. 2-11, 3.01.-13.01.1899). Tuor ei denton immatriculau a Friburg tochen alla fin dil semester da stad 1899. La stad 1899 ei Tuor cun gronda probabladad per in tempset a Cuera sco hosp da Sur Dr. Schmid. Igl unviern 1899/1900 sto el esser staus en claustra a Mustér⁸⁵. P. M. Carnot scriva en siu necrolog: «[...] ein Winter sah ihn zwar noch im Stifte Disentis, wo er, nebenbei mit der Herausgabe religiöser Lieder beschäftigt, mit unermüdlichem Eifer Unterricht in seiner geliebten Muttersprache erteilte.» (Carnot 1904)⁸⁶.

1900

Ei suonda la secunda part dil *Magnificat* [M2]. Igl onn dalla campagna encunter il cuntegn – oravontut las praulas, il Robinson e las Nibelungas – e per part era la fuorma dils cudischs da scola ei Tuor buca d'anflar, ensemen cun C. Decurtins e P. Condrau, ella retscha dils opponents allas ideas dil Cantun⁸⁷. Sco il manuscret *Cudischs de scola* lai supponer ha el denton persequitau ton pli fetg la vart formala da quella dispeta⁸⁸. Sin basa dalla situaziun linguistica inoltrescha Alfons Tuor denton ina secunda gada al Cussegl pign in postulat per ina grammatica sursilvana⁸⁹. Denton era quella damonda vegn refusada dil Cussegl pign muort munconza da necessitad⁹⁰. En Igl Ischi IV vegn il drama versificau *Carezia fraterna* publicaus. Igl atun dils onns 1900, 1901 e 1902 fa Tuor mintgamai curas el bogn da Peiden tier sia sora Josephina (brevs el relasch Tuor).

---

⁸⁵ Par. era Muoth: «Turnaus a Rabius, ha el in unviern, defertont ch'el luvrava vid l'ediziu de canzuns religiusas, aunc dau denteren scola als scholars della scola claustrala de Mustér, nua ch'el veva siu cutier.» (1906:106).

⁸⁶ Par. il commentari da Fry en quei connex: «Alfons Tuor anfla alla fin de sia veta, tempraus el fiug de sia malsogna, ina pietad veramein affonila. Sia pietad ha ils davos onns bunamein in tun de scrupulusadad.» (1936:32) e «Sias staziuns a Cuera tier Sur Dr Schmid ed en claustra de Mustér ein stadas motivadas empau per quella raschun. Certinas da sias poesias muossan accents che derivan da cheu.» (1936:50).

⁸⁷ Fry remarca en quei connex: «Sper Decurtins, probabel carteva el de ni anflar plaz ni esser necessaris.» (1936:25). En ina annotaziun (ann. 78) aschunta Fry: «Encunter Decurtins haveva il poet ina sensibladad, per buca dir aversiun, che veva differentas ragischs.» (1936:47). Mira denton era Maissen: «Alfons Tuor hatte das Glück, mitten in die romanische Renaissance hineingeworfen zu werden. Er kämpfte wie ein Löwe, ging aber bald auch mit seinem Ideenreichtum ganz eigene Wege.» (Maissen 1954). Cfr. plinavon Deplazes (1949:143ss.).

⁸⁸ Fry citescha en sia introducziun enzacons passus da quei manuscret. Denter auter scriva Fry: «Nus schein en salv la critica dil poet per enzatgi che vul in di dar ina descripziun generala dils combats per l'ortografia romontscha.» (1936:26). Il manuscret sesanfla buc el relasch Tuor. Tenor Deplazes (1949:194) sesanflavan plinavon ils treis carnets octav *Cudischs profans en prosa*, *Meinis ed opiniuns* e *Ruina e scompa dil romontsch* en possess privat da Sur Carli Fry. Fertont ch'il carnet *Cudischs profans en prosa* ei buc staus d'anflar, ein ils dus ulteriurs carnets *Meinis ed opiniuns* e *Ruina e scompa dil romontsch* el relasch da Gion Deplazes egl Archiv svizzer da litteratura (ASL) a Bern. En possess da brev dad Alfons Tuor era Raimund Vieli (1949:195).

⁸⁹ Par. in sboz dalla damonda da Tuor. Denter auter scriva Tuor: «Wie Sie sich vielleicht noch erinnern werden, bewarb ich mich schon 1895 um die Redaktion einer Grammatik der Surselvischen Sprache. Ich erlaube mir, hiedurch mein Gesuch zu wiederholen. Eine solche Grammatik ist für unsere Schulen unbedingt notwendig, notwendiger als alle anderen Schulbücher, denn wie sollen die Schüler recht schreiben und reden, Aufsätze machen, eine Fremdsprache erlernen, wenn sie ihre eigene Muttersprache nicht können?». En siu cudischa *Ruina e scompa dil romontsch* (relasch Deplazes) scriva Tuor denter auter: «Publicar 8 cudischs de scola senza grammattia ei ina ortgadad. Baghiar gl'empren la casa e cavar sulom il davos.» Quellas remarcas da Tuor laian era sminar daco ch'el ei buca s'engaschus pli fetg en connex culla dispeta davart ils cudischs da scola, oravontut pervia da quel dalla 2. classa.

⁹⁰ Il scret dalla canzlia dil cantun dils 3 da december 1900 ei formulaus suandontamein: «Auf Ihr Schreiben vom 20. November abhin sollen wir Ihnen mitteilen, dass der hochlöbliche Kleine Rat sich nicht davon überzeugen kann, dass dermalen die Schaffung einer Grammatik für die Surselvische Sprache eine Notwendigkeit wäre, und dass er deshalb davon absehen muss, entsprechende Aufträge zu erteilen.»

1901

La caplania da Rabiùs daventa pleiv ils 19 da mars 1901. A quei eveniment fa era la davosa strofa dalla poesia *Rabiùs* allusiun: «Jeu sentel mo in desideri / Ad in sentir: / Dieus laschi mei sin *tiu* senter / Durmir, durmir.» (25-28) (ASR XV, 1901:140)⁹¹. Il santeri ei denton pér vegnius erigius anno 1902. Igl emprem plevon dalla pleiv da Rabiùs ei Sur Gion Cahannes. Sereferend agl inscunter cugl autur a Rabiùs 1896 scriva ‘La Redacziun’ [Cahannes] el ‘Salid al Lectur!’: «E tgi havess lu [1896] sminau, che nusezzi, zacons onns pli tard, vegnessien sco plevon dil liug a plantar la crusch sin la frestga fossa dil defunct poet en il niev santeri de Rabiùs, nua ch’el veva giavischau de puder ruassar, durmir!» (1934:IV). En Igl Ischi V vegn il drama *Il ranvèr convertiu* publicaus. La davosa collecziun da poesias, cul tetel *Fluras alpinas*, cumpara ellas ASR XV⁹² e pli tard sco squetsch separau. Igl onn 1901 vegn il cudisch da canzuns ‘Surselva II’ edius. Hans Erni igl editur scriva davart quell’ediziun il suandont: «Per cuntentar ils cantadurs, vegn edida gia igl onn 1901 Surselva II, la quala cuntegn per gronda part texts d’Alfons Tuor⁹³. Vulend risguardar canzuns per tuttas occasiuns e corrispudent era al giavisch dil giuven poet sursilvan Alfons Tuor vegnan recepidas 12 canzuns tudestgas cun text romontsch, diversas de dubiusa valur musicala.» (1938:12).

1902

Muoth vegn incumbensaus dil Cantun da scriver l’historia grischuna (Camartin/Tuor 1994:230ss.). El manuscret *Cudischs de scola*⁹⁴ sedamonda Alfons, sch’ei vess buc cunvegniu dublamein da dispensar Muoth per ils cudischs da scola. Ella stamparia da H. Fiebig a Cuera vegn la cantata *Salit als cantadurs* da O. Barblan cun text da Alfons Tuor edida. Quell’ovra era vegnida cumponida aposta per la fiasta da cant a Flem dil medem onn. Ella Gasetta Romontscha cumpara plinavon il dialog dramatic cun remas a pér *Engles e Bur*.

1903

A caschun dalla conferenza dils scolasts dalla Cadi (primavera 1893) referescha Tuor davart ils cudischs da cant romontschs. El analysescha entgins cudischs existents – Carigiet (1878), Solèr-Arpagaus (1882), Voneschen I (1882), Voneschen II (1884) e Voneschen III (1887) – e postulescha en siu referat in niev cudisch da cant obligatori, che duei cuntener ton sco pusseivel texts originals. Il Cantun renviescha la damonda da Tuor d’edir cudischs da cant da scola per motivs finansials e surlai l’ediziun e la finanziaziun da tals cudischs a cercchels privats. «Il resultat dellas tractativas ei stau „La Merlotscha“, comparida sut la redacziun de Rev. Sur Flurin Camathias. D’Alfons Tuor ein denter sias 154 canzuns gnanc in miez tozzel. Igl impuls per il cudisch de cant niev ha denton el giu dau, [...]» (Fry 1936:47). Ellas ASR XVII vegnan la cumedia *La via-fier sursilvana*⁹⁵, igl actet *Il pur sco el duess buc esser*⁹⁶ ed il studi *Il romontsch della Lumnezia*⁹⁷ publicai. Las retschercas per

⁹¹ Tier Fry (1936:3) ei la poesia entitulada *Il vitg natal* ed ha en confrunt culla versiun da Tuor las suandontas variantas: «Dieus laschi mei en tiu santeri / Ruassar, durmir!» [suttastrihau R. C.].

⁹² En connex cullas duas balladas *La méta de fein* (1901:153) e *Il tiran de Cartatscha* (1901:154s.) menziuna Carnot las translaziuns dad Anna Theobald. Egl inscunter fictiv da Alfons Tuor ed Anna Theobald, sco el vegn imaginaus da Carnot, cumpara la scribenta, sesenta a Castrisch, cun in carnet «[...] das den fremden Kurgästen das Bündnerland in Wort und Bild schildert und – empfiehlt. Und in diesem sonderbaren Musenhain stehen etliche Uebersetzungen aus den Gedichten Alphons Tuor’s. „Aus dem Romanischen ins Deutsche übersetzt von A. Th.“ Eine rührende Bescheidenheit, wenn man die musterhaften Uebertragungen liest! Sie will uns zwei Tuor’sche Balladen vortragen, die sich auf Sagen des Bündneroberlandes aufbauen.» (1934:124ss.).

⁹³ D’in total da 32 canzuns han 22 canzuns il text dad Alfons Tuor.

⁹⁴ Davart la dataziun dil manuscret scriva Fry: «Muoth ei vegnius dispensaus della scola per semetter a scriver l’historia grischuna igl onn 1902; orlunder seresulta ei ch’Alfons hagi scret sia critica dils cudischs de scola suenter quei termin.» (1936:48).

⁹⁵ «„La via fier sursilvana“, cumedia en treis alzasas [...] ei ina storgia de students suenter ina burlesca tudestga.» (Muoth 1906:117).

⁹⁶ Muoth fa en connex cun quell’ovra la suandonta remarca: «Per segirar ina pitschna gratificaziun, fagieva Tuor diever della lescha, la quala reserva tuts ils dretgs digl autur, mo visavi a quella storgia fuvan negins dretgs reservai.» (1906:110). La remarca da Muoth ei ton pli interessanta, sch’ins considerescha che la cumedia *La via-fier sursilvana*, che preceda igl actet, cuntegn quei avis. Il medem indichescha Tuor era per sias ulteriuras ovras originalas publicadas aunc en veta: *Ils Franzos a Sumvitg; Il ranvèr convertiu; Carezia fraterna*.

quei studi ein vegnidas fatgas ils onns precedents (1900-1902) duront las curas el bogn da Peiden. A Gossau vegn plinavon la critica *Fabiola en romontsch* edida. «Aber bald wurde die stille Kammer zu Rabius des Dichters fast beständiger Aufenthalt. Dort arbeitete er bis zum Anbruch des letzten Winters, ein Freund der Einsamkeit in seinem Tuskulum, [...]» (Carnot 1904)⁹⁸. Els numers 34 e 35 dalla Gasetta Romontscha (20.08. e 27.08.1903) publichescha Tuor igl artechel *Enzitgei pella Romania*. En siu artechel fa Tuor propostas concretas per futuras publicaziuns dalla Romania, quei ton en igl agen organ Igl Ischi sco era en collecziuns separadas. Tuor concluda suandontamein siu artechel: «Gl' ei nossa ferma perschasiun, che la Romania aquistescha bia pli gronds merets pil lungatg e pil pievel, sch'ella propagescha en mintga casa romontscha las pli bialas caussas de nossa litteratura schon existentas, che sche ella publichescha mo prestaziuns novas de ses commembers. La gronda part dellas lavurs comparidas tochen dacheu en siu organ han ge zun negina valeta linguistica e litterara. / A. T.». La radunonza dalla Romania ha giu liug a Domat ils 31 d'uost.

1904

Ils 10 da schaner 1904 miera il bab Gion Antoni Tuor⁹⁹. «Alphons Eduard Tuor, schon den Winter über leidender als je, hatte sich beim Tode seines Vaters zwar nochmals aufgegrafft und tröstete die Trauerfamilie.» (Carnot 1904). Alfons Tuor sez miera ils 19 da mars, il di da s. Giusep, a Rabius.

---

⁹⁷ En connex cullas emprovas d'edir vocabularis e cudischs da scola scriva Decurtins: «Der Name Alfons Tuor darf in diesem Zusammenhang nicht unerwähnt bleiben. Ihm, der eine grundlegende surselvische Grammatik forderte und sprachlich und didaktisch durchdachte Schulbücher, ist viel versagt geblieben. In seiner Studie «Il romontsch della Lumnezia» (ASR XVII, 1903:245ss.) weist er eindringlich auf die Bedeutung und auf die reiche Quelle der Mundarten hin und auf die Möglichkeiten, viele Elemente davon in die Schriftsprache zu integrieren.» (Decurtins 1993:201).

⁹⁸ Davart il contact cun P. M. Carnot scriva Fry il suandont: «El [Alfons Tuor] ha en ses davos onns giu la ventira d'in amitg aschi compassionivel, congenial e sincer sco P. Maurus Carnot. Ord las paucas brevs restontas dil bien pader Maurus savein nus, co quel ha priu art e part intimamein dil pitir dil poet de Rabius.» (1936:35).

⁹⁹ «La neiv veva aunc strusch cuvretg la fossa frestga de siu bab, mistral Gion Antoni Tuor, morts ils 10 de schaner. Travaglia gronda per ina famiglia! Enteifer 2 meins bab e fegl en santeri, in sper l'auter, il tgau della famiglia e siu cor!» (Fry 1936:4). Mira en quei connex il sbagl da Deplazes (2001:119): «[Alfons Tuor ei] morts gia ils 19 da mars 1904, mo nov dis suenter la mort dil bab, [...]» e «Gnanc diesch dis suenter la mort dil bab Gion Antoni che veva susteniu il fegl en sia ovra poetica, ei Alfons suandaus el sin santeri.» (2001:132). Il sbagl da Deplazes deriva da Fry: «La mort ha surpriu Alfons Tuor la finfinala ulti nunspegtadamein. Vegnend siu bab cavegliaus a ruaus el santeri niev de Rabius, miez mars [sic] 1904, ha Alfons buca saviu cumpignar la bara. Ina enflamaziun acuta dils narunchels, [...]» (1936:38s.) e «Il bab ei morts ils 10 III 1904 en la vegliadetgna de 73 onns, [...]» (1936:41).

4 L'ovra lirica dad Alfons Tuor

Tenor il biograf Alfons Maissen ha Alfons Tuor scret si'emprema poesia, *Il tschut de mei*, cun 15 onns. (Maissen 1954)¹⁰⁰. A quell'entschatta suondan igl atun 1890 (fin settember tochen fin december) las empremas poesias en Il Sursilvan¹⁰¹. Il medem onn publichescha Tuor, fagend diever dil pseudonim A. Etcetera, *La crotscha exponida*, ina «ballada culturhistorica» (Tuor 1890), nua ch'el raquenta d'ina stucca dils ménders da Surrein. Per dar in'impressiun suondan cheu las empremas duas d'in total da 40 strofes: «In um ha ina crotscha / A miez il vitg Surrhein – / E nus dina bambotscha / Che quell' ha giu, cantein. // La crotscha, quell' ei veglia / De siat generatiuns, / Mintgin er' sesmervaglia / Giud ses stadauls, ils liuns.». A l'entschatta da 1891 cumpara lu l'emprema ediziun lirica dad Alfons Tuor entitulada *Poësius romonschas* [PR1], a quella suonda enzacons meins pli tard ina secunda part cul medem tetel [PR2]. Quellas duas ediziuns cuntengnan per gronda part poesias translataidas, resp. influenzadas da models tudestgs e quei oravontut da canzuns popularas tudestgas e canzuns da students. Ils meins mars tochen fenadur dil medem onn cumparan ulteriuras poesias, dil reminent era cuntenuidas ellas duas ediziuns da *Poësius romonschas*, en Il Sursilvan. Plinavon vegnan era las empremas canzuns – *Il schneec de Medel* e *Psalm schvizzer* – publicadas sco squetschs separai per la societad da cant 'Surselva', precursura dil chor romontsch dalla scola cantunala¹⁰².

Duront ils onns da studi (1891-1893) vegnan neginas poesias dad Alfons Tuor edidas, silmeins els organs romontschs¹⁰³. Igl onn 1894 edescha Tuor la 3. part da sias *Poesias romonschas* [PR3]. Dus onns sissu anflan ins poesias digl autur el cudisch da canzuns *Alla giuventegna* dad A. Stoffel, el 3. fascichel dalla Crestomazia I da Decurtins ed el Cudisch de lectura per las Scolas primaras romontschas pil 2. onn da scola. 1897 publichescha igl autur l'ediziun *Magnificat. Emprema part* [M1] ed edescha in ciclus da 9 poesias en Igl Ischi I [I]. Ulteriuras poesias ein d'anflar per quei onn el Calender Romontsch, el Cudisch de lectura III. ed ella Gasetta Romontscha. Ina sort reediziun d'ina gronda part dallas poesias publicadas entochen ussa ein las *Poesias sursilvanas* [PS] che cumparan igl empren ellas ASR XII (1898) e silsuenter sco squetsch separau. Dil medem onn datescha era il cudisch da canzuns Surselva I. da Hans Erni, nua che 7 poesias digl autur figureschan. Ils onns suandonts cuntengnan il Calender Romontsch, la Gasetta Romontscha ed ils Cudischs de lectura per regla mintgamai enzacontas poesias dad Alfons Tuor. 1900 suonda la secunda part dil *Magnificat* [M2] e 1901 l'ediziun conclusiva *Fluras alpinas* [FA]. Era quella ediziun, che marca sco l'ediziun *Poesias sursilvanas* da 1898 in punct d'arrivada, vegn publicada igl empren ellas ASR XV (1901) e suenter sco squetsch separau. Numerusas poesias ein era d'anflar per quei onn el Cudisch de lectura VII. (10 poesias) ed ella Surselva II. dad Erni (22 poesias). Ils davos onns anflan ins poesias dad Alfons Tuor oravontut en Il Pelegrin, ella Gasetta Romontscha ed el Calender Romontsch.

¹⁰⁰ Cfr. 3 Cronologia, 1884-1891.

¹⁰¹ En tut cumparan el decuors da quels treis meins 10 poesias che vegnan tuttas repridas ellas *Poësius romonschas* [PR1] dil fevrer 1891. Per indicaziuns pli specificas mira Aschunta. Survesta dallas publicaziuns liricas dad Alfons Tuor.

¹⁰² Cfr. 3 Cronologia, ibid.

¹⁰³ Per las gasettas tudestgas sco il *Graubündner Allgemeiner Anzeiger* fuss quei aunc da controllar. Igl ei pusseivel che quella gasetta hagi publicau ultra dallas correspondenzas da Paris e London, era las poesias aschuntadas ni tarmessas tier cun outra caschun. Mira era 7 Corpus da versiuns: [3.] La Marseillaise, commentari.

4.1 Las ediziuns d'autur

Las ediziuns ein transcrettas secund il frontispezi e la successiun ei cronologica.

- 1891a **Poësiäs romonschas** / translatađas ed originalas / da / Alphons Tuor / stud. hum. / CUERA / Stampa de frars Casanova. / 1891. [PR1]
- 1891b **Poësiäs romonschas** / translatađas ed originalas / da / Alphons Tuor / Secunda Part / CUERA / Stampa de Frars Casanova. / 1891. [PR2]
- 1894 **Poesias romonschas** / fatgas e dedicadas a signur / J. A. Bühler / Professor alla scola cantonala / e / President della Societad Rhaeto-romanscha / da / Alphons Tuor / Institut Josephy, Staefa, Zürich. / Tiarza Part / Cuera. / Stamperia da Joseph Casanova / 1894 [PR3]
- 1897a **Poesias** / da / Alphons Tuor. [en: Igl Ischi I, 1897:77-83] [I]
- 1897b **MAGNIFICAT.** / Canzuns en laud e honor / della / Beada Purschala Muma Maria / concepidas e publicadas / da / Alfons Tuor. / Cun approbaziun ecclesiastica. / Emprema part. / Prezzi 25 centims. / Cuera. / Stamparia de Jos. Casanova. / 1897. [M1]
- 1898 **POESIAS / SURSILVANAS** / DA / ALPHONS TUOR [en: ASR XII, 1898:169-234] [PS]
- 1898 **POESIAS / SURSILVANAS** / DA / ALPHONS TUOR / PRECI 1 FRANC / CUERA / STAMPARIA DA H. FIEBIG. / 1898
- 1900 **MAGNIFICAT.** / Canzuns en laud e honor / della / Beada Purschala Muma Maria / concepidas e publicadas / da / Alfons Tuor. / Cun approbaziun ecclesiastica. / Secunda part. / Preci: 1 franc. / Cuera. / Stamparia de Jos. Casanova. / 1900 [M2]
- 1901 **FLURAS / ALPINAS** / da / Alfons Tuor [en: ASR XV, 1901:135-155] [FA]
- 1901 **FLURAS / ALPINAS** / da / Alfons Tuor / Coira / Stamperia da Manatschal Ebner& Cie., / 1901

4.2 Descripziun dallas ediziuns d'autur

Ils capetels suandonts presentan cuortamein las 8 ediziuns d'autur che vegnan risguardadas en questa lavur. Per las poesias publicadas ellas singulas ediziuns mira Aschunta. Indices dallas ediziuns d'autur.

4.3 Poesias romonschas [PR1-PR3]

L'idea da Tuor era quella d'edir tec a tec differentas collecziuns da canzuns per la fin finala saver formar cun quellas in cudisch da canzuns¹⁰⁴. Da quella finamira intervegn il lectur egl 'Avis' da PR2. Leu scriva Tuor numnadamein: «Per completar quella collecziun de canzuns, vegn' jeu cul temps eunc a schar suondar dus ne treis cudischets della medema grondezia sco ils dus compari, aschia ch'ei dat lura tut ensemen in pulit cudisch – 12-15 bogas à 16 pag. – de canzuns ne poësiäs romonschas. Quei cudisch dei contener de tuttas sorts canzuns; canzuns legras e seriusas: patrioticas, de bacchants, de fossa etc. etc., che van suenter melodias indicadas e per la plipart enconoschentas.» (1891b). Il medem patratg exprima Tuor era treis onns pli tard egl avis allas PR3: «[...] cum [sic] temps e pèda lasch' jeu suondar la IV. part.» (1894). Quella part ei denton mai cumparida.

¹⁰⁴ Cfr. era la numeraziun coherenta da PR1, PR2 e PR3 (1.-35.; 36.-72.; 73.-92.).

4.3.1 *Poësiar romonschas. [Emprema Part] [PR1]*

L'emprema ediziun d'autur, *Poësiar romonschas translataas ed originalas* [Emprema part], cuntegn in total da 35 poesias, suandadas dallas 'Remarcas' e digl 'Avis' digl autor. Las 'Remarcas' cuntengnan ultra d'indicaziuns pertuccont la melodia, i.e. igl incipit dalla canzun tudestga corrispundenta, per part era informaziuns davart la tematica e davart il scazi da plaid, p.ex. «*Tschagegna* ei in auter plaid per *tuorn*.» (1891a:II). Egl 'Avis' che datescha dil fevrer 1891, menziuna Tuor denter auter il suandont: «Animaus da pliras varts publichesch' jeu intontas de mias poësiar e canzuns romonschas. Dau caschun tier quell'ovretta ha la munconza d'adatadas canzuns per il pievel romonsch.» (1891a). Pertuccont la melodia aschunta el: «La plipart dellas canzuns ein numnadamein pridas ord il „Heim“ e „Weber“, dus cudischs, ch'ei in ils pli populars tier ils tudestgs, ed ils quals era in grond diember de romonschs possedan.» (ibid.). Quei ei, sper ils cuosts ch'ina stampa dallas poesias culla melodia vess caschunau, la raschun impurtanta per la decisiun da publicar mo il text. Alfons Tuor cuntinuescha: «Jeu sai bein, che nus romonschs duessen buca prender nies refugi tier il tudestg e ch'in text romonsch cun ina melodia tudestg' ei ina causa bastarda – in miez-miur e miez-utschi – mo aschi ditg sco nus vein quasi buc in soli romonsch, che sa far composiziuns *originalas e veramein bialas*, stuein nus segidar sco nus pudein; ne lein nus eunc commetter ina pli gronda ortgadad e schar cantar canzuns tudestgas, las qualas il bia ni ils cantadurs ni il pievel capeschan?» (ibid.). Bunamein tut las poesias han in metrum dual, pia jambic ni trohaic. Quei fa denton buc surstar, sch'ins sa ch'ei setracta per gronda part da translaziuns da canzuns popularas tudestgas¹⁰⁵. Excepziun pertuccont il metrum fan las poesias PR1, 32. Il Sursilvan egl jester, mira PS, [5.] Il Sursilvan egl jester e PR1, 34. Il schneec de Medel, mira PR2, 70. Il schneec de Medel. Quella poesia ei la suletta che vegn reedida 5 meins pli tard ell'ediziun da PR2.

Las 8 poesias da PR1 che vegnan reedidas siat onns pli tard ell'ediziun da PS ein las suandontas:

tetel dallas poesias en PR1

2. Emblidabucamei.
3. La guardia dil Rhein.
4. Psalm schvizzer.
7. La fossa.
22. Vus veis gl'ischi!
29. Als romonschs.
32. Il Sursilvan egl jester.
33. Igl avis.

tetel dallas poesias en PS

- [7.] Emblida buca mei.
- [4.] La guardia dil Rhein.
- [1.] Il psalm schvizzer.
- [20.] La fossa.
- [35.] Ils magnats della Cadi.
- [63.] Al pievel romonsch.
- [5.] Il Sursilvan egl jester.
- [81.] Igl avis.

4.3.2 *Poësiar romonschas. Secunda Part [PR2]*

Quella 2. ediziun d'autur, ch'ei signada cun «Cuera, ils 5 de fenadur 1891.», cuntegn in diember da 37 poesias. Tuor veva ual fatg matura, aschia ch'ei fa buc surstar che gest las duas davosas poesias da quell'ediziun ein duas canzuns da students: PR2, 71. Canzun din abiturient e PR2, § 11. La numeraziun vegn cuntinuada (36.-72.). Alla fin suondan sco ell'ediziun precedentia las indicaziuns pertuccont la melodia ed in 'Avis'. Enzacontas poesias da quei cudischet ein gia vegnidadas edidas avon en entgins numers da Il Sursilvan (cfr. Aschunta. Survesta dallas publicaziuns liricas)¹⁰⁶. Derivonza e metrum dallas poesias ein semegliants a l'ediziun da PR1. Per treis poesias drova Tuor denton era la cumbinaziun nova da jambus ed anapests (v-vv-vv-vv-), cfr. PR2, 55. Guglielm Tell; PR2, 61. A casa vi turnar! e PR2, 62. Il pastur sin l'alp.

¹⁰⁵ Cfr. per la fuorma dalla canzun populara tudestga Gelfert: «[...] die Standardform der Volksliedstrophe die vierzeilige, meist abwechselnd vier- und dreihebige Strophe ist.» (1998:108). Mira plinavon Gelfert (1998:88ss.). En ina recensium da *Il Doctor per forza* (NZZ, nr. 59, 28.02.1895) fa J. Ulrich, ch'ei staus in dils emprems professers dad Alfons Tuor, era menziun dallas *Poësiar romonschas*: «Im Jahre 1891 gab er das erste Heft seiner Poesias Romonschas heraus, das hauptsächlich Uebersetzungen von beliebten Liedern, wie „Wie sollt ich dein vergessen“, „Wer hat dich du schöner Wald“, „Alt Heidelberg, du feine“ enthält, dann aber auch schon einige Originaldichtungen, wie Nr. 33, die sich auf eine Legende gründet; [...]» (Ulrich 1895).

¹⁰⁶ Quei vala era per enzacontas poesias da PR1 ch'eran gia vegnidadas edidas alla fin digl onn 1890.

Las 13 poesias che vegnan reedidas pli tard en PS en 2. versiun ein las suandontas:

tetel dallas poesias en PR2

- 36. La ros' alpina.
- 37. Lamentischun.
- 38. La guardia.
- 44. La flur strieuna.
- 47. Il bandischau.
- 48. Il Schvizzer egl jester.
- 50. Gaudeamus igitur!
- 55. Guglielm Tell.
- 62. Il pastur sin l'alp.
- 65. Memia tard!
- 66. Comiau din schuldau.
- 67. Il catschadur alpin.
- 69. Canzun din viandont.

tetel dallas poesias en PS

- [21.] La rosa.
- [15.] Lamentischun.
- [16.] La guardia.
- [8.] La flur strieuna.
- [18.] Il bandischau.
- [11.] Il Schvizzer egl jester.
- [13.] La véta
- [6.] Guglielm Tell.
- [9.] Il pistur sin l'alp.
- [12.] Memia tard!
- [17.] Il schuldau.
- [10.] Il catschadur.
- [14.] Il viandont.

4.3.3 Poesias romonschas. Tiarza Part [PR3]

1894 edescha Tuor la 3. part dallas *Poesias romonschas*. Egl 'Avis' scriva el il suandont: «Las presentas „*Poesias romonschas*“ ein, cun excepziun della Marseillaise, *dil tuttafatg originalas*; [...]» (1894). Quei che croda en egl ei la lunghezia d'enzacontas dallas 20 poesias. Aschia han p.ex. las poesias PR3, 76. Danès 40 strofas; PR3, 77. Il ranverun 26 strofas e PR3, 89. Gl'anarchist 34 strofas. Suenter las experiencias da Paris e London fa ei buc surstar che la tematica semida a moda radicala. El center stat la critica dalla societad, mira p.ex. PR3, 74. Il nausch vischin. Cun excepziun da PR3, 85. Egl jester: «Jeu sun jus en tiara jastra», han tut las autras poesias in metrum jambic. Dallas 20 poesias da PR3 vegnan 13 repridas en PS en fuorma d'ina 2. versiun.

tetel dallas poesias en PR3

- 73. La Marseillaise.
- 74. Il nausch vischin.
- 75. Las paterlieras.
- 76. Danès.
- 77. Il ranverun.
- 83. London.
- 84. A Scarborough.
- 85. Egl jester.
- 86. Il reh.
- 88. Per l'amur de Diu!
- 89. Gl'anarchist.
- 91. Allas steilas.
- 92. Bab e feagl.

tetel dallas poesias en PS

- [3.] La Marseillaise.
- [66.] Il nausch vischin.
- [65.] Las paterlieras.
- [69.] La pussonza dils danès.
- [75.] Il ranvèr.
- [77.] London.
- [67.] Sper la mar.
- [70.] Egl jester.
- [62.] Il rech.
- [54.] Als rechs.
- [27.] Ils paupers.
- [76.] Allas steilas.
- [83.] Bab e féagl.

4.4 Poesias [I]

Egl emprem numer da Igl Ischi I cumpara in ciclus da 9 poesias da Tuor. Otg poesias ein originalas, ina encountercomi – I, 8. Hymnus della descendenza latina – ei ina translaziun d'ina poesia rumena (cfr. 7 Corpus da versiuns: [2.] Hymnus della descendenza latina, commentari). Allas empremas treis poesias cun la medema tematica suondan 4 sonets, lu la translaziun e sco conclusiun l'1. versiun da *Il semnader*¹⁰⁷. In onn suenter vegnan tut quellas poesias puspei edidas en PS. Quei declara era daco che las variantas per quellas poesias ein pil pli minimas.

¹⁰⁷ En l'emprema poesia I, 1. Il matg e la davosa I, 9. Il semnader ei l'emprema strofa mintgamai identica cun la davosa.

4.5 *Magnificat. Emprema part. [M1]*

Igl onn 1897 edescha Alfons Tuor il *Magnificat. Canzuns en laud e honor della Beada Purschala Muma Maria*, Emprema part¹⁰⁸. Agl 'Avis' suonda ina *Dedicaziun* en fuorma da poesia e silsuenter 10 canzuns che vegnan edidas cun la melodia. Egl 'Avis' engrazia Tuor denter auter «al Rev. Signur Cancellier episcopal, Dr. Schmid de Grüneck, per sia benevolenta promovaziun da questa ovra.» (1897). L'ediziun cuntegn certas grafias che san buc derivar da Tuor ed igl ei da supponer che quellas atgnadads, p.ex. il diftong <au> ni la scripziun «muma», seigien vegnidadas introducidas dils editurs. En connex culla grafia da quell'ediziun, mira las poesias pertuccadas en 7 Corpus da versiuns: [28.] La Regina dil Tschiel, 16 e [30.] Alla mumma celestia, t. Las 5 poesias da M1 che vegnan reprimadas en 2. versiun en PS ein las suandontas:

tetel dallas poesias en M1

2. La pussonza de Maria.
4. Il refugi dils puccons.
7. Alla muma celestia.
8. Il num de Maria.
9. Avon igl altar de Maria.

tetel dallas poesias en PS

- [28.] La Regina dil Tschiel.
- [31.] Il refugi dils puccons.
- [30.] Alla mumma celestia.
- [37.] Il num de Maria.
- [29.] Avon igl altar de Nossadunna.

4.6 *Poesias sursilvanas [PS]*

L'ediziun da PS ei la pli gronda ediziun da Tuor e cuntegn in diember dad 85 poesias. Ella vegn publicada igl emprem ellas ASR XII (1898) e silsuenter sco squetsch separau. L'ediziun ha duas parts: 21 poesias transladas suandadas da 64 poesias originalas. Per il diember da poesias che vegnan publicadas en 2. versiun mira 5.2. Che l'ediziun da PS ei in emprem punct culminont da l'ovra lirica digl autur che veva da quei temps 27 onns muossan aschibein las tematicas sco era las fuormas metricas las pli differentas. D'ina descripziun detagliada vegn denton desistiu.

4.7 *Magnificat. Secunda part. [M2]*

Quell'ediziun da 1900 ei la cuntinuaziun dil *Magnificat*. Emprema part (1897). Quei vala per las empremas 15 canzuns, nua che las canzuns ein numeradas dad 11.-25. Silsuenter suondan 12 canzuns per affons ed alla fin aunc ina part entitulada cun 'Poesias diversas' (7 poesias). Sco per l'ediziun da M1 ein las canzuns vegnidadas squitschadas cullas notas. La grafia corrispunda puspei a quella da Tuor, mira p.ex. scripziuns sco «eun», «eungels» ni «meun». Las suandontas poesias da M2 vegnan reedidas en FA:

tetel dallas poesias en M2

23. Angelus Domini.
5. Agl eungel pertgirader.
5. La providiensa.
6. Sul firmament stelli!

tetel dallas poesias en FA

7. Ave Maria!
8. Agl eungel-pertgirader.
14. La providiensa.
15. Sul firmament stelli!

4.8 *Fluras alpinas [FA]*

La davosa ediziun d'autur che cumpara 3 onns avon la mort digl autur ha sco l'emprema ediziun PR1 in diember da 35 poesias. Ellas 'Remarcas' introductivas scriva igl autur il suandont: «Las poesias suandontas ein u en fuorma ne metrum tuttas differentas in da l'otra. Pliras fuormas ein cheu applicadas per l'emprema gada el lungatg sursilvan.» (ASR XV, 1901:135). Sco l'ediziun da PS vegn era quest'ediziun edida gl'emprem ellas ASR XV e pér lu sco squetsch separau. En connex culla fuorma san ins surtut remarcar las duas balladas finalas: FA, 34. La méta de fein e FA, 35. Il tiran de Cartatscha. Plinavon ein numerusas poesias da quell'ediziun era enconuschentas sco canzuns, p.ex. «Udis il clom en la vallada:» ni «Jeu sundel en pei gia cun l'alva mervegl»¹⁰⁹. Per las poesias che vegnan edidas en 2. versiun mira 5.3.

¹⁰⁸ Par. en connex culs *Magnificats* era Muoth (1906:127).

¹⁰⁹ Damai ch' ils tetels dallas canzuns ein per part buc identics cun quels dallas poesias vegn indicau ils incipits.

5 Poesias publicadas en 2. versiun ellas ediziuns d'autur

Il corpus da versiuns che vegn analisaus pertuccont las variantas d'autur sebas, sco gia viu, sillas 8 ediziuns d'autur: PR1; PR2; PR3; I; M1; PS; M2 e FA¹¹⁰. Las publicaziuns da singulas poesias en gasettas – Il Sursilvan, Gasetta Romontscha – ed en periodicas – Calender Romontsch, Il Pelegrin – vegnan buc risguardadas.

Ferton che PR1; PR2; PR3; M1 e M2 cumparan gia dalla bial'entschatta sco ediziuns separadas, vegnan las ediziuns da PS e FA publicadas igl'emprellas ASR XII (1898), resp. ellas ASR XV (1901) e pér silsuenter edidas sco squetsch separau. L'ediziun d'in ciclus da 9 poesias en I vegn insumma publicada mo egl'intern da quella periodica. Quei ciclus da poesias vala denton era sco ediziun d'autur, damai ch'el sedistingua dallas ulteriuras publicaziuns en periodicas entras il diember da poesias e sia structura. Ina cumparegliaziun dallas 8 ediziuns d'autur muossa che 53 poesias vegnan reedidas el decuors dils onns en ina u l'otra ediziun d'autur. Las ediziuns che cuntengnan poesias en 2. versiun ein las suandontas.

5.1 *Poësiar romonschas. Secunda Part [PR2]*

La secunda part dallas *Poësiar romonschas* (1891b) cuntengn sulettamein ina poesia en 2. versiun. Quei fa denton buc surstar, cun quei che quell'ediziun vegn publicada mo ca. 5 meins suenter l'emprema part dallas *Poësiar romonschas* (1891a). Alfons Tuor edescha en 2. versiun la poesia originala PR2, 70. Il schneec de Medel.

5.2 *Poesias sursilvanas [PS]*

Ord pugn da vesta dallas versiuns ei l'ediziun *Poesias sursilvanas* (1898) per lunsch ora la pli interessanta. En quell'ediziun che cumpeggia in diember dad 85 poesias – 21 poesias translataas e 64 poesias originalas – vegnan buc meins che 48 poesias reedidas en ina 2. versiun.

Dallas 21 poesias translataas vegnan, cun excepziun dalla poesia PS, [19.] Oraziun della séra (1898:181)¹¹¹, tuttas edidas en ina 2. versiun. Ei setracta dallas suandontas 20 poesias:

[1.] Il psalm schvizzer.	[11.] Il Schvizzer egl jester.
[2.] Hymnus della descendenza latina.	[12.] Memia tard!
[3.] La Marseillaise.	[13.] La véta.
[4.] La guardia dil Rhein.	[14.] Il viandont.
[5.] Il Sursilvan egl jester.	[15.] Lamentischun.
[6.] Guglielm Tell.	[16.] La guardia.
[7.] Emblida buca mei.	[17.] Il schuldau.
[8.] La flur strieuna.	[18.] Il bandischau.
[9.] Il pistur sin l'alp.	[20.] La fossa.
[10.] Il catschadur.	[21.] La rosa.

¹¹⁰ Il criteri 'ediziuns d'autur' exclauda che tras las poesias publicadas ell'ediziun da canzuns *Alla giuventegna* da A. Stoffel (1896), ellas Surselvas I. (1898) e II. (1901) da H. Erni ed els Cudischs de lectura II.-VIII.

¹¹¹ Quella poesia ei vegnida publicada in'emprema gada dus onns avon el cudisch da canzuns *Alla giuventegna* dad A. Stoffel (1896); leu aunc cul tetel *Avon che dormir*.

La secunda part dallas *Poesias sursilvanas* fuorman las poesias originalas. D'in diember da 64 poesias originalas vegnan las suandontas 28 poesias edidas en 2. versiun:

[27.] Ils paupers.	[56.] Il semnader.
[28.] La Regina dil Tschiel.	[62.] Il rech.
[29.] Avon igl altar de Nossadunna.	[63.] Al pievel romonsch.
[30.] Alla mumma celestiala.	[65.] Las paterlieras.
[31.] Il refugi dils pucconts.	[66.] Il nausch vischin.
[35.] Ils magnats della Cadi.	[67.] Sper la mar.
[37.] Il num de Maria.	[69.] La pussonza dils danès.
[39.] L'emprema flur.	[70.] Egl jester.
[40.] La primavéra.	[75.] Il ranvèr.
[41.] Il matg.	[76.] Allas steilas.
[47.] Al descendent della schémia.	[77.] London.
[48.] La miséria sozuala.	[80.] Sin la pézza.
[50.] Sonnet sin ina morta.	[81.] Igl avis.
[54.] Als rechs.	[83.] Bab e fégl.

5.3 *Fluras alpinas* [FA]

Fluras alpinas (1901), la davosa ediziun d'autur, cuntegn in diember da 35 poesias. Da quellas ein las suandontas 4 poesias gia stadas publicadas el *Magnificat*. Secunda part (1900):

7. Ave Maria!	14. La providientscha.
8. Agl eungel-pertgirader.	15. Sul firmament stelliu!

6 Apparatus e commentari

Quei capitel presenta cuortamein las differentas parts digl apparatus e commentari che vegnan duvradas per descriver ed analisar il corpus da versiuns.

6.1 Tetel dalla davosa versiun publicada

A l'entschatta da mintga poesia stat mintgamai il tetel dalla davosa versiun publicada en ina dallas 8 ediziuns d'autur. La gronda part dallas poesias, numnadamein 48 poesias, vegnan publicadas en 2. versiun ell'ediziun da PS. Damai che las poesias ein buc numeradas en quell'ediziun vegn il numer dalla poesia mintgamai indicaus denter parentesas quadras. Ulteriuras poesias en 2. versiun ein d'anflar ellas ediziuns da PR2 (1 poesia) e da FA (4 poesias). Mira era cap. 5.

6.2 Publicaziuns

Sut quella rubrica vegnan las differentas publicaziuns dalla poesia pertuccada enumeradas. Tier las poesias transladas vegn indicau igl emprem il tetel digl original e pér lu las publicaziuns dallas versiuns romontschas. Las indicaziuns vegnan fatgas a moda suandonta: scursanida da l'ediziun d'autur suandada da (onn:pagina), p.ex. PS (1898:171).

Denter parentesas quadras vegnan, per enzacontas poesias, ulteriuras publicaziuns aschuntadas ch'ein cumparidas avon l'ediziun d'autur ni silmeins el decuors da sia veta, p.ex. en Il Sursilvan, els Cudischs de lectura per las Scolas primaras romontschas dil Cantun Grischun, sco squetsch separau ni els cudischs da canzuns da A. Stoffel, *Alla giuventegna* (1896) e da H. Erni, *Surselva I.* (1898) e *Surselva II.* (1901), p.ex. [Il Sursilvan, 19.03.1891 Il schnech de Medel.]. Eventualas variantas da quellas publicaziuns vegnan, cun paucas excepziuns, denton buc registradas egl apparatus ed era buc tematisadas.

6.2.1 Gliesta dallas scursanidas

Ediziuns digl autur

PR1	<i>Poesias romonschas transladas ed originalas da Alphons Tuor</i> , 1891a
PR2	<i>Poesias romonschas transladas ed originalas da Alphons Tuor</i> . Secunda Part, 1891b
PR3	<i>Poesias romonschas fatgas e dedicadas a signur J. A. Bühler. Professor alla scola cantonala e President della Societad Rhaeto-romanscha da Alphons Tuor</i> . Tiarza Part, 1894
I	<i>Poesias da Alphons Tuor</i> , 1897
M1	<i>Magnificat. Canzuns en laud e honur della Beada Porschala Muma Maria concepidas e publicadas da Alfons Tuor</i> . Emprema part, 1897
PS	<i>Poesias sursilvanas da Alphons Tuor</i> , 1898
M2	<i>Magnificat. Canzuns en laud e honur della Beada Porschala Muma Maria concepidas e publicadas da Alfons Tuor</i> . Secunda part, 1900
FA	<i>Fluras alpinas da Alfons Tuor</i> , 1901

Cudischs da canzuns impurtonts

MC1	J. Heim, <i>Sammlung von Volksgesängen für Männerchor</i> , I. Band, s.a.
GC1	J. Heim, <i>Sammlung von Volksgesängen für Gemischten Chor</i> , I. Band, s.a.
Surselva I.	H. Erni, <i>Surselva. Collecziun de canzuns per Chors virils</i> . Emprima part, 1898
Surselva II.	H. Erni, <i>Surselva. Collecziun de canzuns per Chors virils</i> . Secunda part, 1901

6.3 Text critic dalla davosa versiun publicada en in'edizium d'autur

La moda e maniera dalla presentaziun dil text critic dallas poesias dependa da differents facturs: D'in maun dil tip da poesia – poesia transladata vs poesia originala –, da l'auter maun dallas midadas da fuorma e dil tip da variantas.

- a) Per las poesias transladas vegn stampau igl emprem ina versiun dil text digl original. Il text deriva per gronda part dils cudischs da canzuns da Jgnaz Heim¹¹², MC1 ni GC1. Per ordinari vegn l'edizium da MC1 preferida; quell'edizium vegn era indicada il pli savens da Tuor sco referenza per la melodia ellas 'Remarcas' da PR1 e PR2. En singuls cass, nua ch'igl original ei buc staus d'anflar en in dils suranumni cudischs da canzuns, vegn fatg diever d'ulteriurs cudischs da canzuns, p.ex. Weber¹¹³. Silsuenter suondan la(s) versiun(s) romontscha(s). En loghens nua ch'ina cumparegliaziun digl original culla versiun romontscha ei d'impurtonza per las variantas dallas versiuns romontschas, vegnan ils texts publicai a moda sinoptica, mira p.ex. PS, [21.] La rosa.
- b) Tier las poesias originalas cun paucas variantas vegn sulettamein la 2. versiun stampada. Par. p.ex. PS, [47.] Al descendent della schémia.
- c) En cass da variantas pli substanzialas ch'influenzeschan pli da num la structura dil text vegnan omisduas versiuns publicadas ina sper l'autra; en singuls cass mo ils vers corrispundents. La versiun definitiva¹¹⁴ sesanfla adina da vart dretga. Par. p.ex. PS, [10.] Il catschadur ni PS, [4.] La guardia dil Rhein.
- d) Per enzacontas poesias sto la 2. versiun, muort ina midada significativa dalla fuorma metrica, vegnir stratga dapart per saver vegnir confruntada culla versiun precedenta. Quei ha per consequenza che sia structura ei buc pli veseivla. En quels cass vegn publicau igl emprem la versiun definitiva e pér en in secund pass la confruntaziun sinoptica, p.ex. PS, [67.] Sper la mar ni PS, [75.] Il ranvèr. Igl intent dallas confruntaziuns sinopticas ei quel da simplificar la cumparegliaziun dallas duas versiuns e la lectura dil commentari.

6.4 Correcturas

Quella rubrica indichescha ils sbagls da stampa ch'ei vegni corrigi ella versiun definitiva. Quellas correcturas han negin connex cullas 'correcziuns' da Contini (cfr. 2.3).

6.5 Midadas da fuorma

En quei liug vegn fatg menziun dallas midadas 'macroscopicas' d'ina versiun a l'autra. Las midadas da fuorma pertuccan oravontut midadas dil diember da stofas (eliminaziuns ni aschuntas) ni dalla fuorma metrica dalla poesia. Las duas versiuns vegnan cumparegliadas e descrettas partenent lur fuorma. En cass da translaziuns vegnan las versiuns romontschas era cumparegliadas cugl original.

---

¹¹² Cfr. Erni: «Componist d'in enorm diember canzuns per chor viril, chor mischedau e chor de femnas ed editur dallas collecziuns de canzuns "Heim, Sinodalliederbücher", ch'ei vengnidas duvradas duront decennis da nossas societads de cant.» (1938:43). Ella Surselva I. (1898) publichescha Erni 4 canzuns da Heim (1818-1880): *La Ligia Grischa; O cara mamma patria; Catschadur Grischun e Libertat sursilvana*.

¹¹³ Sco igl ei da supponer per ediziuns da canzuns sedistinguan ils texts dallas poesias ulti fetg d'ina edizium a l'autra; quei oravontut pertuccont la grafia. En singuls cass cuntengnan ils texts denton era variantas lexicalas. Era sche las ediziuns da canzuns ch'ei stadas a disposiziun a Tuor ein buc stadas d'anflar el relasch Tuor, vegn tuttina fatg diever dallas ediziuns da canzuns e buc d'ina ev. edizium critica dil text original dallas poesias.

¹¹⁴ Cun versiun definitiva ei adina la davosa versiun publicada en in'edizium d'autur manegiada. Pil cass concret da Tuor significhescha quei adina ch'ei setracti dalla 2. versiun.

6.6 Variantas

La moda da representaziun ei quella lineara¹¹⁵. A seniester dalla parentesa quadra vegn indicau cun scartira grassa il liug pertuccau, p.ex. 15 [numer dil vers] ni t. [tetel], dalla versiun definitiva, silsuenter suonda la varianta definitiva ch'ei era d'anflar el text critic. La varianta definitiva vegn separada entras ina parentesa quadra dalla varianta precedenta. La scursanida alla fin indichescha l'ediziun da l'emprema versiun, en singuls cass la strofa, en scadin cass denton il numer dil vers dalla varianta substituida, p.ex. 47 Ed aulzan] Per alzar PR1, 37.

En loghens nua ch'ina cumparegliaziun dallas variantas ei buc pusseviva; quei muort ina versiun dil tuttafatg nova ni muort in'aschunta vegn indicau suenter ils vers corrispondents: 11-13 *substituiu*, resp. 5-8 *aschuntau*. Per la classificaziun dallas variantas substanzialas mira 2.4 Variantas d'autur.

6.7 Commentari

Il commentari (general) secumpona da 3 differentas parts. Las parts vegnan mintgamai separadas cun ina lingetta –.

6.7.1 Descripziun formala dalla poesia

A l'entschatta vegn la versiun definitiva descretta formalmein (strofas, metrum e structura dallas remas). Supplementarmein vegn aschuntau en singuls cass informaziuns ni remarclas digl'autur ni dalla litteratura secundara en connex culla poesia.

6.7.2 Variantas d'editur

En ina secunda part vegn la versiun definitiva digl'autur cumparegliada cullas ediziuns postumas da Fry (1934, resp. 1935) e Deplazes (1954)¹¹⁶. Indicadas vegnan denton mo las variantas substanzialas introducidas da vart dils editurs. Variantas formalas (variantas da grafia e d'interpuncziun) vegnan buc risguardadas, nun ch'ellas hagien ina certa relevonza. Per enzacons cass particulars, nua che las divergenzas denter la versiun d'autur definitiva e la versiun dils editurs postums san buc vegnir declaradas, mira 9.2 Variantas d'editur problematicas.

6.7.3 Variantas d'autur substanzialas

Ella 3. part dil commentari general vegn dau in'emprema impressiun dallas variantas d'autur substanzialas dalla poesia pertuccada. Sin fundament da quellas indicaziuns eis ei pussevivel da leger il commentari specific a moda selectiva.

6.8 Commentari detagliu dallas singulas variantas

Alla fin suonda il commentari¹¹⁷ detagliu da mintga singula varianta. En in'emprema pass vegn la varianta descretta, en in secund pass vegn la midada argumentada sin basa dils vers vischinonts ni d'auters exempels ell'ovra lirica da Tuor (per la moda e maniera d'argumentar par. 2.3 Variantistica). Per regla vegn empruau d'argumentar tut las variantas. En singuls cass, quei pertucca oravontut las variantas d'interpuncziun e per part era quellas da grafia, vegn sulettamein fatg menziun dalla varianta. En quels cass sa buc vegnir eruiu, sch'ei setracta d'ina varianta d'autur, d'editur ni d'in sbagli da stampa.

¹¹⁵ Cfr. Stussi: «Più diffuso è il modello testo-apparato: nella stessa pagina in alto è collocata una porzione del testo di riferimento [en nies cass la versiun definitiva dalla poesia pertuccada], che quindi si presta a lettura continuata, e in basso vengono isolate le relative varianti; si segnala il punto preciso cui ciascuna variante si riferisce premettendo la citazione completa della fase finale (tratta dal testo di riferimento), delimitata a destra da una parentesi quadra chiusa; seguono le varianti distinte e numerate in base alle fasi elaborative: [...]» (1994:189s.).

¹¹⁶ Fertion che l'ediziun da Fry, par. per las poesias Nies Tschespet XIV (1934) e XV (1935), ei quasi cumpleta – Fry edescha p.ex. buc Il schneec de Medel, perencunter denton poesias ineditas ord il relasch Tuor sco la Canzun dil spazzatgamin –, ei l'ediziun da Deplazes (1954) in'ediziun en fuorma d'antologia fatga sin basa dallas ediziuns da Fry.

¹¹⁷ Pertuccont la problematica d'in commentari ein plinavon era ils artechels da Segre (2001) e da Manzotti (2002) vegni consultai. Quels tractan denton en emprema lingua il commentari en connex cun l'intertextualitad ed ein per quei motiv d'impurtonza secundara per quella lavur.

7 Corpus da versiuns - Variantas e commentari

7.1 Versiun en PR2

7.1.1 Poesia originala en 2. versiun ell'ediziun da PR2

70. Il schneec de Medel.

publicaziuns: [Il Sursilvan, 19.03.1891
PR1 (1891a:45s.)
[squetsch separau cun notas
PR2 (1891b:90s.)

Il schneec de Medel.]
34. Il schneec de Medel.
Il schneec de Medel.]
70. Il schneec de Medel.

70. Il schneec de Medel. PR2 (1891b:90s.)

Sin ina tschagegn' han quels de Medel viu In schneec, che veva cornas e sbabas sc'in futiu. Ohi, oho, que tscho ben que tscho! Els teman e bragian e greschan mordio! 5 E tegnan el pil : <i>giavel</i> : que tscho ben que tscho!	Il schneec peglia tema von schi biars otgàs, Che schi mitgiert tschagegnan sin el e fan fracass. Ohi, oho, que tscho ben que tscho! Els giblan e rian e greschan mordio! 30 De la tschagegn' il : <i>giavel</i> : se mov' enzaco!
Els tegnan cuseida co se liberar E co il giavel della tschagegna rabbitschar. Ohi, oho, que tscho ben que tscho! Els teman e bragian e greschan mordio! 10 De la tschagegn' il : <i>giavel</i> : catschei enzaco!	Quel till' en las cornas e ha che fa pir – E bein dabot se ruschna davos in crap dil mir. Ohi, oho, que tscho ben que tscho! Els giblan e rian e greschan mordio! 35 De la tschagegn' ei 'l : <i>giavel</i> : fugius enzaco!
L'entira vischneunca sa negin inschin: Ch'il ver de far cul giavel ei strigel sa mintgin. Ohi, oho, que tscho ben que tscho! Els teman e bragian e greschan mordio! 15 Mo ceder sto il : <i>giavel</i> : tutt'in' enzaco!	Gl'avat vegn puspei uss sin la grat alzaus Dils curaschus de Medel ed a Mustér portaus. Ohi, oho, que tscho ben que tscho! Els giblan e contan e greschan mordio! 40 De la tschagegn' ei 'l : <i>giavel</i> : cediuz enzaco!
Ils umens van a Mustér cun grond sbargat E portan en lur Medel gl'avat sin ina grat. Ohi, oho, que tscho ben que tscho! Els teman e bragian e greschan mordio! 20 De la tschagegn' il : <i>giavel</i> : scungir' enzaco!	Cun ina mes' alp han els el regalau Ed era la manutta e siu ani bitschau. Ohi, oho, que tscho ben que tscho! Els giblan e contan e greschan mordio! 45 Ein lèds ch'els ein dil : <i>giavel</i> : mitschai enzaco!
Gl'avat arv' in cudischun von gl'animal Per scungirar quei tribel glimari infernal. Ohi, oho, que tscho ben que tscho! Els teman e bragian e greschan mordio! 25 De la tschagegn' il : <i>giavel</i> : po scatsch' enzaco!	Els fan ussa perdanonz' ed in slamuz Ed aulzan la victoria sur dil huzerlimuz. Ohi, oho, que tscho ben que tscho! Els beiban e maglian e greschan mordio! 50 Temiu han betg il : <i>giavel</i> : e que ben que tscho!

midadas da fuorma: La versiun da PR1 ha 8 strofas, ferton che la versiun da PR2 ha in total da 10 strofas. La 7. e l'8. strofa ein vegnidadas aschuntadas en quella versiun. Plinavon vegn la persuna dil «perdert e gries ustier» (PR1, 17) remplazzada cun «gl'avat» da Mustér (PR2, 17). Quella midada ha era per consequenza ch'ils vers tematics dallas strofas 4-6 (en special ils vers 16-17; 21-22 e 26-27) ston vegnir substitui en PR2. Cheusut suondan quellas strofas ella versiun da PR1.

Ils umens de Medel curran a Muster,
E portan anavos in perdert e gries ustier.
Ohi, oho, que tscho ben que tscho!
Els teman e bragian e greschan mordio!
De la tschagegn' il :*giavel*: uss catsch' enzaco!
(PR1, str. 4, 16-20)

Quel quortas fa e till' ord la seif in pal,
E smacca sc'ina petta il giavel d'animal!
Ohi, oho, que tscho ben que tscho!
Els giblan e rian e greschan mordio!
De la tschagegn' ei 'l :*giavel*: scatschus enzaco!
(PR1, str. 5, 21-25)

Gl'ustier ri da cor e vul ver pigl agid,
 Pèrsuenter la pagaglia ed er' in pign profit.
 Ohi, oho, que tscho ben que tscho!
 Els giblan e rian e greschan mordio!
 Ein leds d'esser dil :giavel: mitschai enzaco! (PR1, str. 6, 26-30)

variantas: **5** E tegnan el pil] E crein ch'ei s'ei il PR1; que tscho ben] quei tscho ben PR1. **6** se liberar] seliberar, PR1. **7** della tschagegna] giud la tschagegna PR1. **15** Mo ceder sto il :giavel: tutt'enzaco!] Tuttina sto il :giavel: ceder enzaco! PR1. **16-17 substituii** **20** scungir' enzaco] usscatsch' enzaco PR1. **21-22 substituii** **24** Els teman e bragian e greschan mordio!] Els giblan e rian e greschan mordio! PR1. **25** tschagegn' il] tschagegn' ei 'l PR1; po scatsch'] scatschhaus PR1. **26-27 substituii** **30 substituii** **31-40 aschuntau** **41** regalau] regalau, PR1, 31. **42** Ed era la manutta e siu ani bitschau.] Ed eunc sia manutta de biaras ga bitschau. PR1, 32. **45** Ein lèds ch'els ein] Ein leds d'esser PR1, 30. **47** Ed aulzan] Per alzar PR1, 37.

commentari: La versiun da PR2 ha 10 strofas da mintgamai 5 vers pil pli jambics. La disposiziun dallas remas ei: *aabbb*. Per ina descripciun dil metrum pli exacta mira la suandonta tabella.

1. strofa da PR2	metrum	silbas	accents	remas
Sin ina tschagegn' han quels de Medel viu	v-vv-v-v-v-	11	5	<i>a</i>
In schneec, che veva cornas e sbabas sc'in futiu.	v-v-v-v v-v-v-	13	6	<i>a</i>
Ohi, oho, que tscho ben que tscho!	v-v-v-vv-	9	4	<i>b / tscho</i>
Els teman e bragian e greschan mordio!	v-vv-vv-v-v-	12	5	<i>b / mordio</i>
E tegnan el pil :giavel: que tscho ben que tscho!	v-v-v-v v-vv-	12	5	<i>b / enzaco</i> ¹¹⁸

Il metrum da l'imitaziun dialectala «que tscho ben que tscho»¹¹⁹ (v-vv-) corrispunda alla accentuaziun sco ella vegn fatga ella canzun. Quella accentuaziun ei era identica cun quella dallas ulteriuras finiziuns: «catschei enzaco» (10); «tuttin' enzaco» (15) eav. En sias 'Remarcas' da PR1 indichescha Tuor sco melodia la canzun da students 'Die Binschgauer wollten wallfahrten gehn' e scriva plinavon: «La canzun ei fatga senza mal' art suenter ina detga. [...]» (1891a:IIIs.). Enzacons meins pli tard¹²⁰ aschunta igl autur en quei connex ellas 'Remarcas' da PR2: «Cun quella caschun eunc entzitgei. Quels de Medel han giu in „grondissim per mal“, ch'jeu hai tratg alla glisch la detga dil schneec de Medel – sco sche lur „honnur nazionala“ vess leutras pitii don. [...] Dil reminent hai jeu ded engraziar fetg a quels sabis e pietus signurs politichers, ch'han buca se nuspiu e buca se turpigiau de far politica¹²¹ cul schneec de Medel.» (1891b:IIIIs.). Da s. Giusep 1891 stat scret en Il Sursilvan en connex cull'ediziun da PR1 il suandont: «Nus schein oz comparer ina da quellas [scil. poesias romontschas] „Il schneec de Medel“ el „Sursilvan“. [...] Pella melodia della canzun „Il schneec de Medel“ ein las notas squitschadas sin in extra feagl mess tiel cudischett.» (Il Sursilvan, nr. 12, 19.03.1891). Il text dalla canzun corrispunda a quel dalla versiun da PR1; el cuntegn sulettamein variantas formalas ch'ei d'attribuir agl editur. Interessant ei che l'affricata-palatala <tsch> vegn scretta sco el 'romonsch fusionau' da Bühler cun <ç>. – Fry (1934) publichescha buc quella poesia, discuora perencunter dad ella dus onns pli tard en sia introducciun a Nies Tschespet XVI (1936:6). Deplazes (1954:100s.) publichescha la versiun da PR2, quella cun «gl'avat»¹²². Ultra da variantas formalas ha quella versiun: «quei tscho ben quei tscho». – Interessantas ein oravontut las variantas che seresultan dalla midada dil cuntegn (p.ex. **20** e **42**) e plinavon era la correcziun metrica (**15**).

¹¹⁸ Quei plaid da rema vala per tut las strofas cun excepziun da l'emprema e dalla davosa strofa.

¹¹⁹ Per l'imitaziun dialectala mira il suandont passus dil bab Gion Antoni: «Medel, Tujetsch, de lur Mumpés vesent vegnir il trän, negins plaids han per lur schmarvegl e dian ins a l'auters: „Quai tscho ben, quai tscho! Mu na gliaz, ju betg, ju mon betg en co!“ [...]» (Tuor 1888:265s.).

¹²⁰ L'ediziun da PR1 ei signada cun «Cuera, fevver 1891.», quella da PR2 cun «Cuera, ils 5 de fenadur 1891.».

¹²¹ Par. en quei connex Fry (1936:6) e Deplazes (2001:120).

¹²² Cfr. era Deplazes (1991:237).

1-5 5 La varianta da PR2 «tegnan el pil» simplifichescha la successiun monosillabica «crein ch’ei s’ei il» (PR2, 5). La proposiziun subordinada sa aschia vegnir eliminada. *sbagl da stampa* La versiun da PR1 ha aunc «quei» enstagl «que».

6-10 6 Il verb reflexiv «se liberar» vegn screts ella versiun da PR2 dapart, mira era «se ruschna» (32). Mira en connex cun quella varianta era PS, **[10.] Il catschadur, 11.** La comma alla fin dil vers vegn eliminada. Ella ei era buc necessaria, perquei che las proposiziuns subordinadas ein coordinadas cun «E» (7). **7** La preposiziun ed igl artechel «giud la» vegnan substitui dalla varianta nova «della».

11-15 15 La successiun dils plaids vegn invertida per motivs dil metrum. Ella versiun da PR1 ei il 2. emistic da quei vers irregulars (-v-v-) en cumparegliaziun cun ils auters en medema posiziun (v-vv-). La piazza che vegn libra entras l’elisiun digl adverb «tuttin’» vegn occupada culla conjuncziun adversativa «Mo».

16-20 16-17 substituii 20 Enstagl la cumbinaziun «uss catsch’» vegn la fuorma verbala apostrofada «scungir’» introducida (cfr. era PR2, 22). Quei ei denton mo pusseivel entras l’introducziun digl avat, perquei che mo lez sa scungirar il schnech, ferton ch’igl ustier agescha autruisa. La nova varianta possibilitescha d’evitar la repetiziun «uss catsch’ enzaco» (PR1, 20) e «scatschhaus enzaco» (PR1, 25).

21-25 21-22 substituii 24 En PR2 repeta quei vers aunc inagada structura e cuntegn dils precedents (cfr. PR2, 4; 9; 14; 19). Scungirar in schnech va numnadamein pli ditg che da smaccar plat el sc’ina petta. Ils da Medel san pia aunc buc ‘giblar e rir e grir’ sco ella versiun da PR1. **25** Enstagl il perfect – «ei ’l :*giavel*: scatschhaus enzaco» (PR1, 25) – sto aunc vegnir fatg diever dil present – «il :*giavel*: po scatsch’ enzaco» – per ils medems motivs sco en **24**. Plinavon ei la formulaziun da PR1 «scatschhaus enzaco» buc gest la megliera, sch’ins sereferescha als vers precedents: «Quel quortas fa e till’ ord la seif in pal, / E smacca sc’ina petta il giavel d’animal!» (PR1, 21-22).

26-30 26-27 substituii Il retardament che vegn caschunaus entras il scungirament possibilitescha d’eliminar ils vers «Gl’ustier ri da cor e vul ver pigl agid, / Pèrsuenter la pagaglia ed er’ in pign profit.» (PR1, 26-27). Igl avat vess strusch saviu pretender il medem sco gl’ustier. **30 substituii**

41-45 41 La comma suenter il particip «regalau» vegn eliminada en PR2. Ella ei era buc necessaria, damai che las duas proposiziuns principalas (PR2, 41 e 42) ein coordinadas culla conjuncziun «E». **42** La cumbinaziun «eunc sia» (PR1, 32) vegn remplazzada cun «era la». Il segn digl avat «e siu ani» remplazza la cumbinaziun «de biaras ga» (PR1, 32). **45** Enstagl da surprender il vers corrispundent da PR1 (35), substituescha Tuor quel cul vers dalla strofa precedente (PR1, 30). Il vers vegn denton variaus; aschia vegn la proposiziun infinitiva «d’esser dil :*giavel*: mitschai enzaco» en ina proposiziun consecutiva «ch’els ein dil :*giavel*: mitschai enzaco». Igl adjectiv «lèds» vegn screts en PR2 cun accent grev. La medema scripziun sa mo aunc vegnir documentada ina gada e quei per ina fuorma el feminin ell’ovra da Tuor, numnadamein PS, **[43.] II Rhein**: «Leu bétscha tei la flur strieuna / Schi lèda, cotschna, sc’in burniu.» (str. 12, 47-48) (1898:205). La grafia senza accent ei perencunter pli frequenta en Tuor, aschia: PR1 [3x]; PR3 [1x]; M2 [1x] e FA [1x]¹²³.

¹²³ Sco illustraziun suondan mintgamai in exempel per ediziun: PR1, **28. A mia patria**: «Lunsch naven da tei, – larmas en ils ègls, / Patria, hai savens giu cun dolor; / Mo con leds er’ jeu’ allur,» (10-12); PR3, **89. Gl’anarchist**: «„E nus vein gie nos cars sulets / Che nus sil mund confortan, / Che la miseria ferms e leds / Cun nus sil mund surportan.“» (str. 28, 109-112); M2, **2. Jesus! Maria! Josef!**: «Nus affonets / Cantein tut leds: / Jesus! Maria! Josef!» (1-3) (1900:55) e FA, **34. La méta de feïn**: «El liber tarmaglian ils cars affonets, / Gl’emprem spel clavau en l’umbriva. / Els ein aschi legers, els ein aschi leds» (8-10) (1901:153).

46-50 47 La proposiziun infinitiva «Per alzar [...]» vegn transformada en ina proposiziun principala «Ed aulzan [...]» che vegn coordinada cull'emprema, e quei malgrad ch'ei vegn gia fatg diever dalla medema conjunziun el vers precedent «ed in slamuz» (46).

7.2 Versiuns en PS

7.2.1 Poesias translataas en 2. versiun ell'ediziun da PS

[1.] Il psalm schvizzer.

publicaziuns:

original: GC1¹²⁴ (s.a.:122s.)
versiuns: [Il Sursilvan, 18.12.1890
 PR1 (1891a:7s.)
 [squetsch separau cun notas
 PS (1898:171)

**60. Schweizerpsalm.
 Psalm schvizzer.]
 4. Psalm schvizzer.
 Psalm schvizzer.]¹²⁵
 [1.] Il psalm schvizzer.**

60. Schweizerpsalm. GC1 (s.a.:122s.)

Trittst im Morgenroth¹²⁶ daher,
 Seh' ich dich im Strahlenmeer,
 Dich, du Hoherhabener,
 Herrlicher!

5 Wenn der Alpenfirn sich röthet,
 Betet, freie Schweizer, betet!
 Eure fromme Seele ahnt
 Gott im hehren Vaterland.

Kommst im Abendglüh'n daher,
 10 Find' ich dich im Sternenheer,
 Dich, du Menschenfreundlicher,
 Liebender!
 In des Himmels lichten Räumen
 Kann ich froh und selig träumen!
 15 Denn die fromme Seele ahnt
 Gott im hehren Vaterland.

Ziehst im Nebelflor daher,
 Such' ich dich im Wolkenmeer,
 Dich, du Unergründlicher!
 20 Ewiger!
 Aus dem grauen Luftgebilde
 Tritt die Sonne klar und milde,
 Und die fromme Seele ahnt
 Gott im hehren Vaterland.

[1.] Il psalm schvizzer. PS (1898:171)

„Trittst im Morgenrot daher“.
 Cu las pézzas dal solegl
 Splendureschan bein mervegl,
 Ves' jeu Tei, sublim Signur,
 Creatur!

5 Cu 'las brischan dall'aurora,
 Ora, liber Schvizzer, ora:
 Ti has lur' in sentiment
 Da tiu Bab el firmament!

Cu il serendent solegl
 10 Resplendescha da smervegl,
 Anfl' jeu Tei, miu Creatur,
 Amatur!
 Vesel nondumbreivlas steilas,
 Terlischantas sco candeilas:
 15 Jeu hai lur' in sentiment
 Da miu Bab el firmament!

Cu ei dat negin solegl,
 Cu jeu sai negin cussegl,
 Sent' jeu Tei, Vigilatur
 20 Dil futur!
 Tras las neblas penetrescha
 Ina glisch che mei sclarescha:
 Jeu hai lur' in sentiment
 Da miu Bab el firmament!

¹²⁴ J. Heim, *Sammlung von Volksgesängen für Gemischten Chor*, I. Band.

¹²⁵ La versiun da PR1 vegn era squitschada cullas notas sco separat dedicaus digl autur «alla societad de cant „Surselva“». Ella cuntegn variantas d'editur, p.ex. «marvegl» (2), «brischen» (6), «terlischen» (14), «schmervegl» (10) e sbagls da stampa, p.ex. «serendent» (9), «nin» (17), denton neginas variantas d'autur.

¹²⁶ En PR1 indichescha Tuor ellas 'Remarcas': «4. Mel.: „Trittst im Morgenroth daher“; Heim, chor viril.» (1891a:I). En PS vegn igl incipit screts «„Trittst im Morgenrot daher.“» (1898:171). La scripziun <-th> ni <-t> dependa dil numer da l'ediziun stereotipa dils cudischs da Heim. Per PS, [1.] Il psalm schvizzer vegn excepziunalmein la versiun da Heim, GC1 (s.a.:122s.) preferida, enstagl sco indicau da Tuor Heim, MC1. L'ediziun stereotipa da GC1 («78.

25 Fährst im wilden Sturm daher,
 Bist du selbst uns Hort und Wehr,
 Du, allmächtig Waltender,
 Rettender!
 In Gewitternacht und Grauen
 30 Lasst uns kindlich ihm vertrauen!
 Ja, die fromme Seele ahnt
 Gott im hehren Vaterland.

25 Cu orcans sut il solegl
 Mettan tut en discavegl,
 Stai cun mei, o Directur,
 Salvatur!
 Els orcans ils pli sgarscheivels
 30 Sun cun Tiu agit stateivels:
 Jeu hai lur' in sentiment
 Da miu Bab el firmament!

correcturas: L'aferesa¹²⁷ dil pronom personal subject ella cumbinaziun «Cu las» (5) vegn indicada cun in apostrof «Cu 'las». Mira era PS, [39.] **L'emprema flur**, correcturas.

variantas: **t. Il psalm schvizzer.] Psalm schvizzer.** PR1. **1-2** Cu las pézzas dal solegl / Splendureschan] Sche l'aurora dil solegl / Splendurescha PR1. **3** Ves' jeu Tei,] Ves jeu tei, PR1; Signur] signur PR1. **5-6** Cu 'las brischan dall'aurora, / Ora, liber Schwizzer, ora:] Cu las pezzas dell'aurora / Brischan, liber Schwizzer, ora –! PR1. **7** Ti has lur'] L'olm' ha lu PR1. **8** Da tiu Bab el firmament!] Dil bien bab dil firmament. PR1. **9** Cu] Sche PR1. **10** da smervegl] de smervegl PR1. **11** Creatur] creatur PR1. **14** Terlichontas] Che terlischan PR1; candeilas:] candeilas – PR1. **15** Jeu hai lur'] E l'olm' ha PR1. **16** Da miu Bab el firmament!] Dil bien bab dil firmament. PR1. **17** Cu ei dat negin solegl,] Sch'a mi para n'in solegl PR1. **18** Cu jeu sai] E sch'jeu sai PR1. **19** Tei, Vigilatur] tei, vigilatur PR1. **22** Ina glisch che mei sclarescha:] Il solegl clar e sclarescha – PR1. **23 = 15** **24 = 16** **25** Cu orcans sut] Sche burascas PR1. **26** Mettan tut en discavegl,] Quarclan via a miu êgl, PR1. **27** o Directur] pussent rector PR1. **29** Els orcans ils pli sgarscheivels] Els orcans, ils pli sgarscheivels, PR1. **30** Tiu agit] tiu agid PR1; stateivels:] stateivels – PR1. **31** Jeu hai lur'] L'olm' ha gie PR1. **32 = 16**

commentari: La versiun da PS ha 4 strofas cun mintgamai 8 vers trohaics e la structura da remas *aabbccdd*. Sulettamein la rema en posiziun *c* mida da strofa tier strofa, las autras ein identicas per tut las strofas. La fuorma metrica dad omisduas versiuns romontschas ei identica cun quella digl original. Per il schema metric, la disposiziun ed il tip dallas remas, par. la tabella cheusut.

1. str. digl original	1. str. da PS	metrum	remas
Trittst im Morgenrot daher,	Cu las pézzas dal solegl	-v-v-v-	a / solegl
Seh' ich dich im Strahlenmeer,	Splendureschan bein mervegl,	-v-v-v-	a / -egl
Dich, du Hoherhabener!	Ves' jeu Tei, sublim Signur,	-v-v-v-	b / -ur
Herrlicher!	Creatur!	-v-	b / -ur
Wenn der Alpen Firn sich rötet,	Cu 'las brischan dall'aurora,	-v-v-v-v-	c
Betet, freie Schweizer, betet!	Ora, liber Schwizzer, ora:	-v-v-v-v-	c
Eure fromme Seele ahnt	Ti has lur' in sentiment	-v-v-v-	d / sentiment
Gott im hehren Vaterland.	Da tiu Bab el firmament!	-v-v-v-	d / firmament

Fry (1934:160s.) stampa la versiun da PS. Sper variantas da grafia ha sia versiun ina varianta substanziala el davos vers da mintga strofa. Fertion che Tuor drova en PS l'indicaziun adverbiala «el firmament» (8; 16; 24; 32) ha la versiun da Fry «sul firmament», pia: «De tiu Bab sul firmament!» (8), resp. «De miu Bab sul firmament!» (16; 24; 32). La versiun da Deplazes (1954:136s.) ei identica cun quella da Fry. – Impurtontas ein oravontut las variantas sistematicas – «Sche» > «Cu»

Stereotyp-Ausgabe.») ha in pli bass numer che MC1 («151. Stereotyp-Ausgabe.») ed ei era caracterisada d'ina grafia pli veglia, aschia «Morgenroth» enstagl da «Morgenrot». Il text dallas duas ediziuns GC1 e MC1 sedistingua denton mo arisguard variantas da grafia e d'interpunziun da vart digl editur. Aschia ha MC1: «Morgenrot» (1); «Alpen Firn»(5); «rötet» (5); «Menschenfreundlicher!» (11); «träumen;» (14); «Waltender!» (27) e «Ja die fromme Seele» (31).

¹²⁷ «Quando due vocali si incontrano nell'interno del verso, invece di fondersi insieme (sinalefe) o di conservarle distinte l'una dall'altra come due sillabe metriche (dialefe), si può eliminare una lasciando cadere o la vocale finale di parola (elisione) o la vocale iniziale di parola (afèresi).» (Elwert 1973:30, citau tenor Marchese 1991:16).

(1; 9; 17; 18; 25) e la varianta che pertucca mintgamai ils dus davos vers da mintga strofa (7-8; 15-16; 23-24; 31-32) – che dattan dapli coerenza ed ina structura pli clara alla versiun da PS. Ina varianta da substituziun ch'introducescha la dimensiun religiosa ei d'anflar el vers 22. Ina varianta stilistica vegn introducida el vers 26.

t. La versiun da PS scriva il tetel cuagl artechel definit «Il», par. era PS, [3.] **La Marseillaise** (1898:172). La varianta senza artechel da PR1 ei ualti carteivel da declarar sin basa dil tetel tudestg da GC1, **60. Schweizerpsalm**.

1-8 1-2/5-6 Ella versiun da PS vegn il sintagma «Cu las pezzas» (PR1, 5) anticipaus e fuorma l'entschatta dil niev incipit «Cu las pézzas dal solegl». Quella intervenziun ha buca mo repercussions per l'emprema strofa, mobein introducescha ina varianta substanziala per tut las ulteriuras. La conjuncziun cundiziunala «Sche», resp. «Sch'» ch'introducescha mintga strofa – «Sche l'aurora» (PR1, 1); «Sche il serendent solegl» (PR1, 9); «Sch'a mi para» (PR1, 17) e «Sche burascas» (PR1, 25) – vegn numnadamein remplazzada dapertut cun la conjuncziun temporala «Cu» (1; 9; 17; 25). **1** Cul niev incipit sa la cumbinaziun redundanta «l'aurora dil solegl»¹²⁸ da PR1 vegnir evitada. Per il diever digl accent lev sin «pézzas» en PS, par. PS, [70.] **Egl jester, 13**. La fuorma verbala «Splendureschan» (2) ha cun la varianta «dal» enstagl «dil» ina nova valenza, par. per ina varianta analogha era la preposiziun «dall'» enstagl «dell'», dependenta dalla fuorma verbala «brisan» (5). **3 sbagl da stampa** La varianta da PR1 «Ves» senza apostrof ei in sbagl da stampa. Par. las fuormas senza desinenza «Anfl'» (PR1, 11) e «Sent'» (PR1, 19) dalla medema versiun. Enzacons meins pli tard drova Tuor la medema fuorma en PR2, **55. Guglielm Tell**: «„Lein ir uss a casa! El horizon / Ves' jeu in urezi schmanatschont!“» (13-14). Il pronom object «Tei» (3; 11; 19), il possessiv el sintagma «Tiu agit» (30), las apposiziuns «Signur» (3), «Creatur» (11), «Vigilatur» (19) e «Directur» (27) ed il substantiv «Bab» (8; 16; 24; 32) vegnan secrets grond en PS. **5-6** La substituziun dil substantiv «las pezzas» (PR1, 5) cun la fuorma aferetica dil pronom persunal «'las» lubescha d'anticipar la fuorma verbala «brisan». Aschia eis ei pusseivel d'imitar igl original «Betet, freie Schweizer, betet!» (6) cun la versiun el singular «Ora, liber Schvizzer, ora:». Per respectar la rema cun «aurora» recuora Tuor alla fuorma latinisonta «ora»¹²⁹. **6 sbagl da stampa** La grafia «Schwizzer» da PR1 ei in sbagl da stampa, mira il tetel PR1, **4. Psalm schvizzer** ed autras occurrenz sco p.ex. PR1, **5. La Schwizzera**: «Lein esser Schwizzers libers» (35). Era ella versiun publicada sco squetsch separau vegn scret «Schvizzer». La lingetta che separa mintgamai ils dus davos vers, cun funcziun da refrain, da mintga strofa (6; 14; 22; 30) vegn substituida en PS cun in punct dubel. Era l'enzenna d'exclamaziun, in'imitaziun dil model tudestg, vegn eliminada. **7-8** La frasa comunicativa vegn midada en ina frasa affectiva che cumpeglia da niev tut ils 4 vers finals (5-8). Era mintgamai ils davos 4 vers dallas strofas suandontas ein pertuccai d'ina midada semeglienta. **7** La translaziun bunamein litterala da PR1 «L'olm' ha lu in sentiment»¹³⁰ dil tudestg «Eure fromme Seele ahnt» vegn remplazzada en PS cun «Ti has lur' in sentiment». Il pronom persunal «Ti» repren il sintagma precedent «liber Schvizzer» (6). Variantas analogas ein d'anflar els vers 15; 23 e 31. Leu vegn il substantiv «olm[a]» denton remplazzaus cul pronom persunal da l'1. pers. sg. «Jeu». Per la scripziun «lur'» enstagl «lu» par. FA, **15. Sul firmament stelliu!, correcturas**. **8** Il sintagma «Dil bien bab» vegn midaus en «Da tiu Bab». La midada stat era en connex culla midada dil vers precedent «L'olm' ha lu» en «Ti has lur'». Quella varianta sistematica pertucca era ils vers finals dallas ulteriuras strofas (16; 24; 32), leu vegn denton substituiu cun il

¹²⁸ Ella versiun da PS cumpara il substantiv «aurora» aschia mo pli el vers 5. Quella curiosa cumbinaziun da PR1 deriva d'ina translaziun litterala dil tudestg «Morgenrot» e dil plaid da rema obligatori «solegl», par. era ils vers 9; 17 e 25.

¹²⁹ Aschibein Decurtins (2001:698) sco era il HdR, tom II, (1994:973) tractan «orar» sco varianta grafica dad «urar».

¹³⁰ Interessanta ei l'emprouva d'imitar las variaziuns da quei vers digl original en PR1. Par. ils vers digl original «Eure fromme Seele ahnt» (7); «Denn die [...]» (15); «Und die [...]» (23) e «Ja die [...]» (31) che vegnan verti per romontsch en «L'olm' ha lu in sentiment» (PR1, 7); «E l'olm' ha [...]» (PR1, 15 e 23) e «L'olm' ha gie» (PR1, 31). Oravontut pils vers 15 e 23 ei la lectura cun metrum trohaic buca fetg naturala: «È l'olm' há [...]».

sintagma «Da miu Bab» pervia dil pronom personal «Jeu» dils vers precedents¹³¹. La repetiziun dalla preposiziun articulada «Dil bien bab dil firmament» vegn evitada en PS. D'ina vart vegn il sintagma «Dil bien bab» substituius cun «Da tiu Bab» (8), resp. «Da miu Bab» (16; 24; 32)¹³², da l'otra vart vegn la preposiziun modala dil sintagma «bab dil firmament» remplazzada culla preposiziun locala «el»¹³³.

9-16 **9** Per la varianta «Cu» enstagl «Sche» mira **1-2/5-6**. **10** En diever modal «Resplendescha de smervegl» vegn la preposiziun «de» substituida culla preposiziun «da» en PS. **11** En PS vegnan il pronom «Mei» ed il substantiv «Vigilatur» screts grond. **14** La proposiziun relativa «Che terlischan» vegn substituida cun igl adjectiv «Terlischantas». La comma che separa en PR1 la proposiziun principala dalla proposiziun relativa vegn denton buc eliminada. **14/15/16** Per las ulteriuras variantas par. **6/7/8**.

17-24 **17-18** La conjuncziun da coordinaziun accentuada «E», che colligia en PR1 las duas proposiziuns cundizionalas vegn eliminada en PS. Sin fundament dalla varianta sistematica (cfr. 1) vegn era la conjuncziun cundizionala «Sch[e]» remplazzada culla conjuncziun temporala «Cu». Las duas proposiziuns subordinadas-temporalas fuorman aschia en PS in parallelissem (conjuncziun + pronom + verb + adjectiv indefinit + substantiv). **17** Il hapax grafic «n'in» vegn eliminaus en PS. Il medem vala era per la cumbinaziun «a mi para»¹³⁴. **19** Per las duas variantas da grafia mira **3**. **22** Per evitar in'ulteriura repetiziun dil substantiv «solegl» (cfr. 17, nua che quei substantiv stat en posiziun da rema) vegn la cumbinaziun «Il solegl clar e» substituida cun «Ina glisch che mei». Quella varianta introducescha explicitamein la dimensiun religiosa¹³⁵. Il pronom object «mei» sereferescha aschibein a moda anaforica (18; 19) sco era cataforica (23) al pronom personal «jeu». Per il punct dubel enstagl dalla lingetta mira **6**.

25-32 **25** Sper la varianta sistematica da «Cu» (cfr. **1-2/5-6**) vegn il hapax «burascas» substituius cun in'ulteriura repetiziun dil substantiv «orcans» (cfr. era 29). La preposiziun locala supplementara «sut» introducescha plinavon era la dimensiun verticala. **26** La cumbinaziun nova «Mettan tut en discavegl,» supprima dus puncts fleivels da quei vers. D'ina vart vegn la cumbinaziun artificiale «via a» per saver respectar il diember da silbas supprimida, da l'otra vart vegn la rema perfecziunada (omisus plaid reman sin <e>) «solegl : discavegl» (25 : 26) e buca sin <e> «solegl», resp. <e> «egl» (PR1, 25 : 26). **27** La translaziun litterala «pussent rectur» sin basa dil tudestg «allmächtig Waltender» vegn remplazzada en PS culla cumbinaziun «o Directur». **29** Las commas che marcan en PR1 il grad d'intensitad maximal «ils pli sgarscheivels» sco inseraziun vegnan eliminadas en PS. **30** Il substantiv «agit» vegn screts naven da M1¹³⁶ cun l'occlusiva dentala suorda <t>. Ell'ediziun da PS dat ei sper 6 occurrenzas culla grafia «agit», aunc 2 culla grafia veglia «agid». Numnadamein PS, **[54.] Als rechs:** «Cu '1 [scil. in orfan] las manuttas magras

¹³¹ Per in commentari pli detagliu par. PS, **[20.] La fossa, 12.** Ina substituziun d'in sintagma semeglient ha era liug en PR2, **62. Il pastur sin l'alp:** «Sin l'alp jeu avdeschel, – datier dil bien Diu,» (13) che dat en PS, **[9.] Il pistur sin l'alp:** «Sin l'alp jeu avdeschel datier de miu Diu,» (7) (1898:177).

¹³² Cfr. PS, **[20.] La fossa, 12.**

¹³³ La varianta da PS «el firmament» culla preposiziun locala «el» enstagl la preposiziun modala «dil» ei era pli datier digl original «im hehren Vaterland». Sco gia viu el commentari han las ediziuns postumas la varianta «sul firmament».

¹³⁴ Quella cumbinaziun vegn avon ella medema ediziun en PR1, **20. Il retu[o]rn:** «In mat ha sia cara / Voliu prest bandunar, / E 'leva sco ei a mi para» (1-3) e «De ver vegnent a mi para / In cavalier sgulont:» (13-14) e pli tard en ina fuorma in tec variada PS, **[78.] Nadal:** «Tschiel, pertgei oz a mi paras» (5) (1898:228). La scripziun da PR1, **20. Il return** ei da raschun in sbagl da stampa. Ulteriuras occurrenzas da quei substantiv ein denton buc da documentar.

¹³⁵ Par. era la significaziun dils ulteriurs dievers dalla cumbinaziun 'glisch' e 'sclarir': M2, **7. Renovaziun dil vut dil batten:** «Sclarescha nus che mein el stgir / Cun tia glisch divina!» (36-37) (1900:60) e M2, **1. Bernadetta:** «La glisch celesta / Sclarescha, desta / Tiu entelletg!» (str. 24, 142-144) (1900:69).

¹³⁶ Tut las 3 occurrenzas sesanflan en posiziun da rema. Mira M1, **2. La pussonza de Maria:** «Maria, ti aurora, / Fontauna dil salit, / Tei tut, gie tut ch'implora / Per grazia, per agit.» (33-36, excl. il refrain); M1, **6. Avon il maletg de Maria:** «Stend' a nus tiu maun d'agit, / Meina tuts nus tiel salit,» (29-30) e M1, **7. Alla muma celestiale:** «Cara muma celestiale, / Nies confiart e nies salit, / En ils ègls de Diu tut biala, / Porsch'a nus tiu maun d'agit.» (1-4).

tegn / E vies agid implora!» (19-20) (1898:212), resp. PR3, **88. Per l'amur de Diu!** e PS, **[55.] Ils zens**: «En muschna vul curdar, en tschendra tut il liug, / O zens, clomei, o zens: agid encunt' il fiug!» (19-20) (1898:213). La scripziun sa denton buc star en connex culla posiziun dil substantiv pertuccau, egl intern ni en posiziun da rema, cfr. PS, **[79.] Canzun da nozzas**: «La spus' enquera en la lètg / Carezia, stém', agit, schurmètg;» (13-14) e «Els meinien cugl agit de Diu / A buna fin tut interpriu!» (23-24). Per PS, **[54.] Als rechs** san ins pia supponer che la grafia veglia «agid» seigi buca vegnida corrigida cun caschun dalla reediziun da quella poesia. Per PS, **[55.] Ils zens** san ins supponer sco *terminus ante quem* per la cumposiziun dalla poesia igl onn 1897. Ellas ediziuns posteriuras M2 [3x] e FA [2x] fa Tuor adina diever dalla grafia «agit»¹³⁷. **30/31/32** Per las respectivas variantas mira **6/7/8**.

[2.] Hymnus della descendenza latina.

publicaziuns:

original: Vasile Alecsandri¹³⁸
versiuns: I (1897:81s.)
 PS (1898:172)

Cântecul gintei latine.

8. Hymnus della descendenza latina.

[2.] Hymnus della descendenza latina.

Cântecul gintei latine. (Tagliavini 1923:158s.)

Latina ginte e regină
 Intr'ale lumii ginte mari;
 Ea poartă 'n frunte o stea divină;
 Lucind prin timpii seculari.

- 5 Menirea ei tot înainte
 Măreață îndreaptă pașii săi;
 Ea merge 'n capul altor ginte
 Vărsând lumină 'n urma ei.

- Latina ginte e o virgină
 10 Cu farmec dulce, răpitor;
 Străinu 'n cale-i să înclină
 Și pe genunchi cade cu dor.
 Frumoasă, vie, zâmbitoare,
 Sub cer senin, în aer cald
 15 Ea se mirează 'n splendid soare,
 Se scaldă 'n marea de smarald.

- Latina ginte are parte
 De-ale pământului comori
 Și mult voios ea le împarte
 20 Cu celealte-a ei surori;
 Dar e teribilă 'n mână
 Când brațul ei liberator
 Lovește în cruda tiranie,
 Și luptă pentru-al său onor.

[2.] Hymnus della descendenza latina. PS (1898:172)

„Cantul gintei latine“.

La latina sco regina
 Meina las naziuns dil mund,
 Cun la steila, la divina,
 Ch'ella porta sin siu frunt.

- 5 Ella marscha plein luschezia
 Ordavon allas naziuns,
 E sin via spir clarezia
 Ras' en tuttas direcziuns.

- La latin' ein ina fina,
 10 Dultscha giuvna plein incont;
 Avon ella spèrt s'inclina
 Gl'jester tut a suspiront.
 Ell' in rir migieivel spenda
 Sut in clar e blau azur,
 15 Schi plascheivel seresplenda
 En la mar plein terlischur.

- La latina, che domina
 Sur tresors d'immens valzent,
 Cun las soras part' adina
 20 Quels tresors da cor bugient;
 Mo terribl' ei gréta sia,
 Cu 'la marsch' en il combat
 Cunter criua tirannia,
 Per honor e libertat.

¹³⁷ Cfr. p.ex. M2, **5. Agl eungel pertgirader**: «Dieus dat a ti vertit / De mei gidar, / De render spèrt agit / A mi sil mun perfid, / Miu eungel car!» (1-5) (1900:57) e FA, **25. Il zulprin**: «Spèrt en agit! Oh, tut il vitg / Ei piars cun ina gada!» (3-4) (1901:148).

¹³⁸ Per la versiun rumena dad Alecsandri mira Tagliavini (1923:158s.). Per informaziuns ulteriuras mira www.ici.ro/romania/cultura/1_alecsandri.html (06.10.2003).

25 In ziua cea de judecată,
 Când față 'n cer cu Domnul sfânt
 Latina gint'a fi întrebată
 „Ce ai facut pe-acest pământ?“
 Ea va răspunde sus și tare:
 30 „O Doamne, 'n lume cât am stat,
 In ochii săi plini de-admirare,
 Pe tine te-am reprezentat!“

25 La latina, la regina,
 Ha ni tema ni sterment,
 Cu 'l Derschader examina
 Ell' il di dil truament.
 Ella di cun vusch sonora:
 30 „Jeu hai, admirada zund,
 Dign, o Segner, dign trasora
 Tei representau sil mund!“

correcturas: La versiun da PS «Cu la [scil. la latina]» (22) indichescha buca l'aferesa. Sin basa dil vers 27 «Cu 'l derschader» sto quei denton esser in sbagli da stampa. La versiun vegn consequentamein corrigida en «Cu 'la»¹³⁹. Igl adjectiv «migeivel» (13) vegn corrigius en «migieivel». Par. oravontut las occurrenzas dalla medema ediziun PS, [7.] **Emblida buca mei:** «Siu égl ei schi migieivels / E blaus sco igl azur.» (3-4); «Sch'jeu vesel égl's migieivels, / Dus blaus sco igl azur,» (9-10) (1898:176) e PS, [34.] **Il senteri:** «In sien migieivel, sien profund, / Cheu sco in eungel tuts embratscha.» (23-24) (1898:197), denton era tut las outras occurrenzas en PR1, I, M1, M2 e FA.

variantas: 5 luschezia] loschezia I. 10 incont;] incont, I. 22 Cu 'la] Cu' la I. 24 honor] honnur I.

commentari: La poesia ha 4 strofas dad 8 vers trohaics cun 4 silbas accentuadas: -v-v-v-(v). La disposiziun dallas remas ei *ababcdcd*¹⁴⁰. La rema en posiziun dad *a* terminescha (ella translaziun romontscha) per tut las quater strofas sin *-ina*. En sia introducziun a l'entschatta da l'ediziun da PS menziuna igl autur: «Il „*Hymnus della descendenza latina*“ ei ina poesia da V. Alexandri¹⁴¹, il pli grond poet della Rumânia. Anno 1884 ha ina societad a Montpellier – ch'ha per scopo la cultivaziun dils lungatgs derivonts dal latin, sco 'l franzos, talian, spagnol, portugès, rumän e romontsch – giu scrét ora in prémi per la pli biala poesia en glorificaziun dils pievels latins. Da 56 concurrents ha V. Alexandri tratg cun siu „*Cantul gintei latine*“ il prémi, consistentes en in pocal d'aur. Tenor decisiun della détga societad dueva quella poesia vignir translata en tuts lungatgs neo-latins, perquei compara sia translaziun era denter questas poesias romontschas.» (1898:170)¹⁴². – La versiun da Fry (1934:191) ei, cun excepziun d'enzacontas variantas graficas sco «**Himni**» (t.), «s'enclina» (11) eav., identica cun quella da PS. Deplazes (1954) publichescha buc quella poesia. – Dano la varianta d'interpunziun dil vers 10, presenta quella poesia unicatein variantas graficas.

1-8 5 En PS scriva Tuor «luschezia». Quella grafia drova el denton gia en PR3, **78. Sin ina matta:** «Ti matt' eis plein bellezza / En fatscha, fuorm' e tagl – / Ti eis è plein luschezia / E quét e spért-cavagl.» (1-4). Era las occurrenzas da FA vegnan screttas tuttina. L'occurrenza dad I «loschezia» ei l'unica per l'entira ovra da Tuor.

9-16 9-12 Las duas proposiziuns principalas – la secunda ha aunc ina proposiziun gerundiva dependenta – vegnan separadas en PS d'in semicolon enstagl d'ina comma. Il semicolon ch'indichescha ina pausa pli liunga savess accentuar pli fetg igl «incont» (10) ni indicar che las duas proposiziuns hagian differents subjects (par. 20).

¹³⁹ La versiun dad I scriva «Cu' la», quei ch'ei era buc correct, damai che Tuor scriva la fuorma scursanida «cu» enstagl «cura» senza apostrof. En quei liug sto igl apostrof pia indicar l'aferesa, mo ch'el ei el falliu liug.

¹⁴⁰ La structura da remas dalla translaziun romontscha corrispunda a quella digl original, ferton ch'il metrum para dad esser differents.

¹⁴¹ L'ediziun dad I (1897:81) scriva «Alecsandri». Quei ei era la scripziun la pli frequenta.

¹⁴² Mira la remarca da Riatsch pertucont il corpus da translaziuns romontschas: «Texte wie die *Canzun dils frars latins* des Provenzalen Francesch Matheu, *Alla schlatteina latina* von Frédéric Mistral oder *Alla pli biala faviala* des Katalanen Marti y Folguerra werden es ihrem Übersetzer Flurin Camathias nicht nur aus poetischen, sondern mindestens so sehr aus ideologisch-sprachkämpferischen Gründen angetan haben. Offensichtlich ist dabei die enge Verknüpfung von **(Neo)Latinität und Katholizismus**: [...]» (1993:378). En quei connex vegn era la translaziun da Tuor *Hymnus della descendenza latina* menziunada en ina annotaziun corrispundenta.

17-24 22 sbagl da stampa Par. **correcturas**. **24** Il substantiv «honur» vegn screts ella versiun da PS senza la geminata¹⁴³. Las occurrenzas da quei plaid ein relativamein frequentas ellas diversas ediziuns da Tuor. La scripziun «honur» ei d'anflar en PR1 [1x]; PR2 [2x]; I [1x] e PS [3x]; «honur» perencunter en PR3 [2x]; M1 [5x]; PS [10x]; M2 [9x] e FA [3x]. Tendenzialmein scriva Tuor ellas empremas ediziuns quei plaid culla geminata ed ellas davosas cun consonant semper. Per informaziuns ulteriuras mira PS, [17.] **Il schuldau**, 15.

[3.] La Marseillaise.

publicaziuns:

original: CF (s.a.)¹⁴⁴
versiuns: PR3 (1894:99ss.)
 PS (1898:172ss.)

La Marseillaise. Hymne national.
73. La Marseillaise.
[3.] La Marseillaise.

La Marseillaise CF (s.a.)

str. 1 Allons enfants de la patrie,
 (1-8) Le jour de gloire est arrivé;
 Contre nous de la tyrannie,
 L'étendard sanglant est levé,
 Entendez-vous dans les campagnes
 Mugir ces féroces soldats?
 Ils viennent jusque dans vos bras
 Egorger vos fils vos compagnes!

str. 2 Que veut cette horde d'esclaves,
 (9-16) De traîtres, de rois conjurés?
 Pour qui ces ignobles entraves,
 Ces fers dès longtemps préparés?
 Français pour nous, ah! quel outrage!
 Quel transport il doit exciter!
 C'est nous qu'on ose méditer
 De rendre à l'antique esclavage!

[3.] La Marseillaise. PS (1898:172ss.)

„Allons, enfants de la patrie“.

Stei si, affonts de nossa tiara
 E mei el glorius combat!
 La tirannia seprepara
 De ventscher nossa libertat!

5 Veseis leu co sils funs serasa
 In rosch de furibunds schuldaus?
 Encunter nus ei quel drizaus
 Per mazzacarar nos cars de casa!

Schei, tgei urdescha la gienira

10 De sclavs e traditurs e retgs?
 Quels han daditg la fin e mira
 De tschuncanar nos nobels dretgs!
 Tgei malavéglija, gréta stria,
 Sto laventar in tal affrunt!

15 Oh, nus smanatsch' ins, nus schizund,
 De render alla sclaveria!

¹⁴³ Per l'ediziun da PS mira era la midada opposta («honur» > «honur») en M1, **9. Avon igl altar de Maria**: «Honur e laud meréttas zund / Ti ch'has portau la glisch dil mund;» (5-6) e «En tschiel lai nus tei reverir, / Avon tes peis seprosternir, / Lai nus leu render cun fervur, / A ti perpetnamein honur.» (str. 5, 37-40), resp. PS, **[29.] Avon igl altar de Nossadunna**: «Honneur e laud meréttas zund, / Ti has portau la Glisch dil mund;» (5-6) (1898:191) e «Lai nus leu render cun fervur / A ti perpetnamein honur.» (35-36) (1898:192).

¹⁴⁴ Il document che survescha sco basa per il text original franzos sesanfla el relasch Tuor. Ei setracta d'in feigl entitulaus *Les chants français. Collection de romances, mélodies, airs d'opéras, chansonnettes, etc.*, Paris, Colombier, s.a. L'1. strofa, inclus il refrain, ei stampada cullas notas. Las ulteriuras 6 strofas ein disponidas en fuorma da poesia. Al refrain vegn mintgamai mo fatg allusiun cun schar suandar allas singulas strofas l'entschatta «Aux armes, etc.». Alfons Tuor sez ha scret agl ur dalla 5. strofa parallel al vers franzos «Mais les despotes sanguinaires,» (40) ils plaid «sin tūma», «consūma». Il sintagma «sin tuma» rema la fin finala ellas versiuns romontschas cun «mumma» (PR3, 48), resp. «muma» (48). Ella versiun franzosa ein ils suandonts sbagls da stampa vegni curri: «Entendez-vous» enstagl «Entendez vous» (5); «féroces» enstagl «feroces» (6); «Déchirent» enstagl «Dechirent» (40); «accents» enstagl «accens» (45) e «carrière» enstagl «carriere» (49). Divergenzas tier ils segns d'interpunziun, tier la successiun dallas strofas – p.ex. l'inversiun dalla 6. e dalla 7. strofa – e variantas en cumparegliaziun cun autras versiuns da **La Marseillaise** – p.ex. «dans nos campagnes» (4); «La France en produit» (31) ni «Et la trace de leurs vertus» (52) – vegnan buc risguardadas. Cfr. <http://web.idirect.com/~fsltto/marseillaise.html> (22.07.03).

str. 4 Tremblez, tyrans, et vous perfides
 (25-32) L'opprobre de tous les partis;
 Tremblez, vos projets parricides
 Vont enfin recevoir leur prix.
 Tout est soldats pour vous combattre:
 S'ils tombent, nos jeunes héros,
 La terre en produit de nouveaux,
 Contre vous tout prêts à se battre.

str. 7 Nous entrerons dans la carrière
 (49-56) Quand nos aînés n'y seront plus;
 Nous y trouverons leur poussière
 Et l'exemple de leurs vertus.
 Bien moins jaloux de leur survivre,
 Que de partager leur cercueil,
 Nous aurons le sublime orgueil,
 De les venger ou de les suivre.

str. 3 Quoi, ces cohortes étrangères
 (17-24) Feraient la loi dans nos foyers!
 Quoi, ces phalanges mercenaires
 Terrasseraient nos fiers guerriers!
 Grand Dieu! par des mains enchaînées
 Nos fronts sous le joug se ploieraient,
 De vils despotes deviendraient
 Les maîtres de nos destinées?

str. 5 Français, en guerriers magnanimes,
 (33-40) Portez ou retenez vos coups
 Epargnez ces tristes victimes
 A regret s'armant contre nous.
 Mais les despotes sanguinaires,
 Mais les complices de Bouillé,
 Tous ces tigres qui sans pitié,
 Déchirent le sein de leur mère!...

str. 6 Amour sacré de la patrie,
 (41-48) Conduis, soutiens nos bras vengeurs,
 Liberté, liberté chérie
 Combats avec tes défenseurs,
 Sous nos drapeaux que la victoire
 Accoure à tes mâles accents,
 Que tes ennemis expirants
 Voient ton triomphe et notre gloire!

Tremblei, tiranns e vus canaglia,
 Vus ch'essas stai a tuts venals!
 Tremblei, uss gleiti la pagaglia
 20 Survegnan vos plans infernals!
 Tuts marschan cunter vus cun grêta,
 E spondan biars héros lur seung,
 Sch'ha nossa patria auters eunc,
 Ch'impundan cunter vus lur véta!

25 Nus tuts intrein en la carriera
 Cu 'ls nos ein morts sil camp d'honor;
 Nus semettein sut lur bandiera,
 Nus combattein cun lur bravur!
 Sco els mintgin de nus embratscha
 30 La freida mort cun legerment,
 Sco els savein nus far sterment
 Agl inimitg che nus smanatscha!

Schuldada jastra, ch'ei cumprada,
 Dei rumper ent sur nos confins?
 35 Schuldada jastra, ch'ei bargada,
 Dei leschas dar a nos cumins?
 Ha! cun vergugna mai s'udida
 Dei ins nus sut il giuf catschar?
 Noss' atgna sort a nus dictar
 40 Dei despotaglia malvuglida?

Sbassei e stramanei las armas
 Sco surventschiders gienerus;
 Spargnei po quels che spondan larmas
 Perquei ch'ei ston combatter nus.
 45 Mo vossa furia sei sin tuma
 Encunter quella stri' uniu
 De tigers senza compassiun,
 Che scarp' il sein dell'atgna muma!

O sontg' amur per nossa tiara,
 50 Dai forz' a tes vindicators!
 O sontga libertat, ti cara,
 Combatta cun tes defensurs!
 Lai ramportar nus la victoria
 E pein' als inimitgs la sort,
 55 Ch'els vesien eunc sin pugn de mort
 Il tiu triumph e nossa gloria!

correcturas: Il substantiv «tirans» (17) vegn screts sin basa dallas ulteriuras occurrenzas (cfr. il commentari da 17) culla geminata <nn>. La scripziun cun consonant sempel savess esser ton in sbagl da stampa sco era in influenza dalla scripziun franzosa «tyrans» (str. 4, 25).

midadas da fuorma: Igl original ha tenor la versiun da CF in total da 7 stofas suandadas mintgamai dil refrain: «Aux armes, citoyens, / Formez vos bataillons; / Marchons, marchons, / Qu'un sang impur / Abreuve vos sillons»¹⁴⁵. La versiun da PR3 lai era suandar allas singulas stofas il refrain, translataus a moda suandonta: «S'armeri¹⁴⁶, dabot, Grischuns! / Formei vos batagliuns! /

¹⁴⁵ En autras versiuns da **La Marseillaise** secloma quei vers «Abreuve nos sillons». Damai che quella varianta ei buca relevanta per las versiuns da Tuor, vegn ella buc risguardada.

¹⁴⁶ Il refrain che suonda l'1. strofa da PR3 ha «S'armai» enstagl «S'armeri». Ei setracta d'in sbagl da stampa.

Marschei ed attachei / E gl'inimitg sfrachei!». Ella introducescha denton ina strofa supplementara (mira tabella cheusut) e variescha plinavon la successiun dallas singulas strofas.

«O cara mumma patri' unescha
 50 Tes ventireivels habitonts;
 Po animesch' ed inflammescha
 Per tei ils cors de tes affonts.
 Allur' ei tut a nus pusseivel,
 E toch' ei dat in inimitg
 55 Mein nus cantont da vitg en vitg
 Cun vusch stremlent il cant sgarscheivel:» (PR3, str. 7, 49-56)

Cuntrari alla versiun da PR3 vegn il refrain schaus naven ella versiun da PS e la strofa supplementara puspei supprimida. Era vegn la successiun dallas strofas midada ina ulteriura gada. La suandonta tabella dat ina survesta dalla successiun dallas strofas ellas versiuns romontschas. Las singulas strofas dallas versiuns romontschas vegnan mintgamai signadas cul numer dalla strofa originala corrispudenta.

original ¹⁴⁷	PR3	PS
1	1	1
2	2	2
3	3	4
4	4	7
5	7	3
6	5	5
	8	
7	6	6

La versiun da PR3 anticipescha la strofa finala digl original (str. 7) ed introducescha quella denter las strofas 4 e 5. Plinavon vegn la strofa supplementara (str. 8) plazzada denter las strofas 5 e 6. Ella versiun da PS vegn la successiun dallas strofas aunc invertida a moda pli massiva. Malgrad ch'il diember da strofas dad original e versiun ei puspei identics, ei la successiun dallas strofas per original e versiun unicatein identica per las empremas duas strofas. En cumparegliazion culla versiun da PR3 vegn la 3. strofa spustada ed inserida denter las strofas 7 e 5. La strofa supplementara (str. 8) vegn puspei eliminada. Las raschuns per ina successiun dalla strofas differenta da quella digl original ein buc claras.

variantas: 5 füns] funds PR3. 6 rosch de furibunds] rosch da furibunds PR3. 8 casa!] casa: PR3. 13 malavéglija, gréta stria,] malavegli' e greta stria PR3. 15 Oh,] Oh! PR3. 17 tirans] tiranns PR3, 25. 21 gréta] greta PR3, 29. 22 héros] heros PR3, 30. 23 patria auters] patri' auters PR3, 31; eunc] eung PR3, 31. 24 véta] veta PR3, 32. 27 bandiera,] bandiera PR3, 35. 28 Nus combattein] E combattin PR3, 36; bravur!] bravur. PR3, 36. 29 mintgin de nus] mintgin da nus PR3, 37. 30 legerment,] legerment; PR3, 38. 33 Schuldada jastra,] Tgei, dei schuldada, PR3, 17. 34 Dei rumper ent sur nos confins?] Terrar nos gu[e]rriers sils confins? PR3, 18. 35 Schuldada jastra, ch'ei bargada,] Tgei, schenta jastra ch'ei bargada, PR3, 19. 38 Dei ins nus sut il giuf catschar?] Lein sut il giuf nus schar catschar? PR3, 22. 39-40 Noss' atgna sort a nus dictar / Dei despotaglia] Lein nossa sort nus schar dictar / La despotaglia PR3, 23-24. 48 dell'atgna muma!] de nossa mumma! PR3. 49 tiara,] tiara PR3, 57. 53 ramportar] remportar PR3, 61. 55 eunc] eung PR3, 63.

¹⁴⁷ En autras versiuns da **La Marseillaise** ein las duas davosas strofas invertidas.

commentari: La versiun da PS secumpona da 7 strofas da mintgamai 8 vers jambics cun 4 silbas accentuadas: v-v-v-v-(v). La structura dallas remas ei *ababcddc*. Il Graubündner Allgemeiner Anzeiger communichescha la fin schaner 1893 il suandont: «**Romanische Literatur.** Wir haben das Vergnügen, mitzuteilen, dass Hr. stud. phil. Alphons Tuor neuerdings die romanische Literatur mit zwei Gedichten bereichert hat. Das eine davon ist die Uebersetzung der Marseillaise, die vortrefflich gelungen ist und dem jungen romanischen Dichter alle Ehre macht.» (GAA, nr. 4, 28.01.1893). Pertuccont la translaziun da **La Marseillaise** s'exprima era Fry en sia introducziun a 'La fatscha dil poet Alfons Tuor': «Tuor suonda en verdad mo la vusch dil cor sincer e prus, che po buca quescher en fatscha alla nunverdad e malgiustia. El ha alzau sia vusch encunter l'Ingheltiara per ils Burs („Transvaal“ 1901) ed ha en viarva de fiug translatau la „Marseillaise“ (1894, sia megliera translaziun), [...]» (Fry 1934:19). – Las versiuns da Fry (1934:74s.) e Deplazes (1954:49ss.) ein, excepiu variantas formalas, identicas culla versiun da PS. Ord perspectiva dalla tradiziun dil text ei oravontut la varianta digl incipit interessanta. Tuor scriva en omisduas versiuns «Stei si, affonts de nossa tiara», Fry scriva «Stei si affons de nossa tiara» pia senza comma e Deplazes «Stei si, affons de nossa tiara,» cun marcar il sintagma «affons de nossa tiara» sco inseraziun. La versiun la pli probabla da quei incipit ei e resta quella da Tuor sez. Encunter la versiun da Deplazes plaida numnadamein il vers suandont «E mei el glorius combat!» culla conjuncziun da coordinaziun «E»; encunter quella da Fry la construcziun analoga da l'entschatta dallas duas strofas sequentas: «Schei, tgei urdescha la gienira» (9) e «Tremblei, tirans e vus canaglia,» (17). – Sper variantas da grafia e d'interpuncziun ein las midadas las pli substanzialas d'anflar ella 5. strofa (33-35 e 38-40). Quellas variantas han buc mo repercussions pil singul vers, mobein influenzeschan la structura dalla strofa sco tala. Par. p.ex. la structuraziun sin fundament dallas anafras «Schuldada jastra» (33; 35) e «Dei» (34; 36; 38; 40).

1-8 5 Il <d> etimologic dil substantiv «funds» vegn eliminaus en PS «funs»; quei malgrad la presenza digl adjectiv «furibunds» el vers suandont. Egl intern dil vers scriva Tuor quei substantiv naven dad I adina senza il <d> etimologic, mira I, **3. L'empréma flur:** «„Ils funs da nozzas / Lur' ein vestgi,» (21-22) e «Mo neiv cuviera / Puspei ils funs,» (29-30)¹⁴⁸. Per la scripziun dil medem substantiv en posiziun da rema, par. PS, **[75.] Il ranvèr, 2. 6** En PS scriva igl autur il sintagma «In rosch de furibunds schuldaus» culla preposiziun «de» enstagl «da». **8** Ella versiun da PR3 vegn l'1. strofa separada dil refrain cun in punct dubel. Ella versiun da PS che vegn publicada senza il refrain vegn il punct dubel substituius cun ina enzenza d'exclamaziun sco egl original.

9-16 13 La coordinaziun dallas gruppas nominalas cun conjuncziun «Tgei malavegli' e greta stria» vegn supprimida en PS «Tgei malavéglija, gréta stria,». Aschia eis ei era pusseivel d'eliminar l'elisiun. Il sintagma «gréta stria» vegn ultra da quei mess denter commas. Il substantiv «malavéglija» vegn scretts ella versiun da PS cun accent lev. Damai ch'ei dat neginas autras occurrenzas per quei plaid, sa la varianta buca vegnir commentada pli detagliadamein¹⁴⁹. Per la scripziun dil substantiv «gréta» mira **21. 15** L'enzenna d'exclamaziun suenter l'interjecziun «Oh!» vegn substituïda cun ina comma «Oh,». L'interjecziun introducescha ina frasa affectiva-exclamativa (15-16), aschia che l'enzenna d'exclamaziun füss redundant.

¹⁴⁸ Par. plinavon era M2, **12. O mumma carina:** «Ils funs ein da fluras / Schi gagls e schi bials,» (21-22) (1900:65) e FA, **14. La providientscha:** «Veseis las gielgias sin ils funs, / Co ei han bein floriu? / Ei filan buc, ei teissan buc, / Mo han in bi vestgiu!» (13-16) (1901:142), resp. M2, **5. La providientscha** (1900:72).

¹⁴⁹ Igl ei era buc pusseivel da commentar quella varianta sin basa dallas occurrenzas dil plaid «veglia», resp. «véglia» e quei malgrad che quellas ein numerosas. Tendenzialmein scriva Tuor il plaid «veglia» senza accent. Ellas ediziuns da M1; PS e FA drova igl autur denton era la grafia «véglia». En FA coexistan omisduas scripziuns, par. FA, **20. Il narrativ:** «Ed affonts e mats e féglias / E vegliurds e femnas végljas» (9-10) (1901:146); FA, **22. Theodor Castelberg / pren comiau da sia patria:** «Stei bein, o dunn' e féglija, / Vus lasch cheu anavos, / Jeu stoi encunter veglia / Ir cun schuldaus franzos.» (8-11) (1901:147); FA, **34. La méta de feïn:** «La veglia bagorda, la méta de feïn, / Davos ina muschna current spèrtamein, / A vus las combettas giu sega.» (5-7) (1901:153). La grafia sa pia era buc haver in connex cullas differentas significaziuns da quei plaid.

17-24 **17** Sin basa dallas occurrenzas culla geminata «tirann» ch'èin d'anflar en PR1 e PS¹⁵⁰ vegn la grafia currigida en «tiranns». Dalla grafia cun consonant sempel vegn numnadamein pèr fatg diever ell'ediziun da FA¹⁵¹. Plinavon vegn il substantiv «tirannia» (3) era screts cun la geminata¹⁵². **21** Ellas ediziuns dad I; M1; PS e M2¹⁵³ vegn il substantiv «gréta» adina screts cun accent lev e quei aschibein egl intern dil vers sco era en posiziun da rema, par. I, **8. Hymnus della descendenza latina**: «Mo terribl' ei gréta sia, / Cu 'la [scil. la latina] marsch' en il combat» (21-22) e M1, **4. Il refugi dils puccons**: «Encunter mia véta / Ha Dieus stendiu siu bratsch, / Per mei en sia gréta / Sfraccar uss, mei pupratsch!» (5-8). Ell'ediziun precedentia, PR3, ei quei aunc buc il cass¹⁵⁴. Leu vegn aunc fatg diever dad omisduas scripziuns. La scripziun cun ni senza accent dependa mintgamai dil plaid da rema, cfr. «véta» cun accent en PR3, **84. A Scarborough**: «Mo cu ti eis schi méta / E paras de ruassar, / Sto ins de tia gréta / Il pli sepertgirar.» (25-28) ni «greta» senza accent en PR3, **89. Gl'anarchist**: «„Figiei mo nus pil tgau pli quorts, / Vus rehs, en vossa greta! / A nus pupratschs, o rehs enguords, / Tgei val' a nus la veta?“» (str. 31, 121-124). En FA fa Tuor denton puspei diever dalla grafia «greta» senza accent par. FA, **6. Igl alcohol**: «El fa ils fermes ruclar a funds, / Vegnir ils crets tut furibunds, / Plein gret' e fell e rabia.» (10-12) (1901:138) e FA, **18. Pertratgs d'in pur della Cadi / gl'avrèl 1799**: «Ils cors da gret' e tema / Ein pleins e pli che pleins!» (23-24) (1901:145). **22** Il substantiv «héros» vegn screts en PS cun accent lev. Quei ei l'unica occurrenza cun quella grafia ell'ovra da Tuor. Ellas ulteriuras ediziuns – PR1 [4x]; PR2 [2x]; PR3 [1x] e FA [2x] – drova el adina la grafia «heros». **23 sbagl da stampa** L'elisiun «patri'» da PR3 en «Sch'ha nossa patri' auters eung,» fa ch'il vers ha mo 7 enstagl 8 silbas e sto vegnir considerata sco sbagl da stampa. En PS vegn quei sbagl currigius ed il vers corrispunda aschia al metrum jambic: v-v-v-v-. Per la varianta «eunc» enstagl «eung» (PR3, 31) mira PS, **[69.] La pussonza dils danès, 7. 24** Per la grafia «véta» enstagl «veta» (PR3, 32) mira FA, **7. Ave Maria!, 16.**

25-32 27-28 Ella versiun da PR3 ein las duas proposiziuns principalas coordinadas culla conjunziun «E»¹⁵⁵. En PS vegn quella remplazzada cun in'ulteriura repetiziun dil pronom persunal «Nus», aschia che las proposiziuns vegnan parallelisadas (cfr. era la comma che vegn introducida alla fin dil vers 27). La parallelisaziun sefa era valer egl intern dalla secunda proposiziun, nua che la desinenza *-in* dalla fuorma finita «combattin» vegn adattada alla desinenza precedentia *-ein* da «semettein». Plinavon vegn il punct alla fin dil vers 28 substituius cun ina enzenna d'exclamaziun. La structura da climax – «Nus tuts intrein» (25); «Nus semettein» (27); «Nus combattein» (28) –

¹⁵⁰ Cfr. PR1, **16. Nos babuns**: «Leu han ils sabis reflectau / Ils acts de crius tiranns / E co vegnir han ponderau / Er' libers Sursilvans.» (13-16); PR1, **26. Als umens schvizzers**: «Tiranns dil ruaus buc dedestan / Il Schvizzer e quel buc molestan.» (7-8) e PS, **[6.] Guglielm Tell**: «„O teidla, pusseivel, gie gl'ei negin sbagl, / Leu vegn il prefect tut persuls a cavagl!“ / „Uss quescha, ti pign, roga Dieus pil tirann! / Prefect, murir ti deigies momentan!“» (15-16) e «Il sclav mo trembla von tiranns e retgs!“» (20) (1898:176).

¹⁵¹ Cfr. FA, **5. La Cadi**: «Sogn Plazi leu la veta / Ha piars tras in tiran. / Siu tempel eunc viseta / Il pievel sursilvan.» (9-12) (1901:138); FA, **6. Igl alcohol**: «Jeu enconuschel in tiran, / Che ha datier e da lontan / Bia defensurs fideivels.» (1-3) (1901:138); FA, **19. Il marter avon il tiran**: «O tiran, ti mo smanatscha,» (1) (1901:145); FA, **35. Il tiran de Cartatscha** (1901:154) eav.

¹⁵² Era per quei substantiv eis ei pusseivel da documentar ina midada analoga. Ellas ediziuns da PR1 [1x]; PR3 [1x]; I [1x] e PS [2x] vegn quei substantiv screts culla geminata. Pèr en FA vegn quella eliminada, cfr. FA, **5. La Cadi**: «Trun ha la plonta cara, / Il sogn sulom ei ses. / Nu' ch' ils babuns en bara / La tirani' han mess.» (13-16) (1901:138) e FA, **33. Agl ischi vegl**: «Sut ell' [scil. la grunda] han nos babuns da clara glina / La nauscha tirania surventschiu,» (21-22) (1901:152).

¹⁵³ Cfr. M2, **1. Bernadetta**: «Satan tremblava, / Ils dents sgrizava / Da grét' e fell, / Cu ti currevas, / Rosari schevas / A Massabièll.» (str. 10, 56-60) (1900:67).

¹⁵⁴ Ellas ediziuns da PR1 e da PR2, pia igl onn 1891, scriva Tuor quei plaid aunc culla geminata, aschia che quellas ston buc vegnir consideradas, mira: PR1, **19. Pasch vespertina**: «Mo gl' ual sebetta / Sur igl ault grep giu / Cun ramur e gretta – / Fin ha quei mai priu!» (5-8); PR1, **35. Trun**: «Schi ditg ch' il tschiel termetta / Cametg e tun, orcans, / E fa en sia gretta / Tremblar ils cors humans;» (29-32) e PR2, **60. Wohlgemut**: «A Bern tegn cussegl il cussegl federal: / Quel sin Wohlgemut dar pudess cun in pal; / El cloma en gretta: uss in dus e treis!» (25-27) e «Cun grett' e cun fell cun bastuns e ragischs / Extirp' el ses treis renomai cavegls grischs;» (str. 9, 49-50).

¹⁵⁵ Il diever dalla conjunziun da coordinaziun en PR3 ei in'influenza digl original franzos: «Nous y trouverons leur poussière / Et l'exemple de leurs vertus.» (str. 7, 51-52).

dalla frasa (25-28) vegn cheutras accentuada cun transformar la frasa comunicativa oriunda en ina frasa affectiva-exclamativa. **29** Il sintagma «mintgin de nus» vegn screts en PS culla preposiziun «de» enstagl «da». **29-32** Il semicolon che separa las duas proposiziuns dalla frasa exclamativa – structurada sin basa da l’anafra «Sco els» (29; 31) – vegn remplazzaus cun ina comma.

33-40 33/35 La construcziun anaforica «Tgei,» sin basa dil model franzos «Quoi,» (str. 3, 17-19) vegn remplazzada da l’anafra «Schuldada jastra,» che repren ils sintagmas franzos «cohortes étrangères» (17), resp. «phalanges mercenaires» (19). La nova versiun da PS possibilitescha da spustar la fuorma finita «Dei» el vers sequent (34) e d’eliminar il punct fleivel da quella strofa. El vers da PR3 «Terrár nos gú[e]rriers síls confíns?» (18) sa il substantiv «gu[e]rriérs»¹⁵⁶ numnadamein buca vegnir accentuau a moda naturala. Ella versiun da PS vegnan era ils vers 34/36 introduci dad in’anafra. L’entschatta dils emprems quater vers – «Schuldada jastra» (33); «Dei» (34); «Schuldada jastra» (35); «Dei» (36) – ei aschia congruenta culla disposiziun dallas remas *abab*. **35** La proposiziun relativa vegn marcada en PS, analog al vers 33, sco inseraziun. **38/40** L’anafra cun la fuorma finita «Dei» vegn cuntinuada ella versiun da PS e remplazza l’anafra «Lein» (PR3, 22/23).

41-48 48 Il possessiv «nossa» vegn substituius cun igl adjectiv «atgna». Ina varianta semeglienta ei era d’anflar ella strofa precedenta (39). La substituziun dalla fuorma verbala «Lein [...] schar dictar» (PR3, 23) cun «[...] dictar / Dei [...]» (39-40) possibilitescha era leu da transformar il sintagma «nossa sort» (PR3, 23) en «Noss’atgna sort» (39). La varianta grafica da PS «muma» enstagl «mumma» ei in’adattaziun grafica alla rema «tuma : muma» (45 : 48) ed en sesez ina inconsequenza da Tuor. Ell’ediziun da PS scriva el numnadamein 19 gadas «mumma» e sulettamein 6 gadas «muma». Plinavon vegn in’ulteriura varianta da quei substantiv che suonda gest el vers sequent eliminada ella versiun da PS. Par. «O cara mumma patri’ unescha / Tes ventireivels habitonts;» (PR3, 49-50). Grafia d’assimilaziun e grafia usuala stattan pia buc en concorrenza en PS. Per in commentari pli detagliau, cfr. PS, [30.] **Alla mumma celestiala, t.**

49-56 49-50 Per rinforzar la valur affectiva-exclamativa dalla frasa vegn l’invocaziun (49) separada dil rest dalla frasa cun ina comma. Par. era il model franzos: «Amour sacré de la patrie, / Conduis, soutiens [...]» (str. 6, 41-42). **53** En PS vegn igl infinitiv «ramportar» screts cun il vocal pretonic <a> enstagl <e>. **55** Cfr. **23**.

---

¹⁵⁶ La scripziun «gurriers» sto vegnir taxada sco sbagl da stampa. Cfr. «Mo in pastur sil crap de Flem observa gl’inimitg e sco Roland sun’ el per avertir ils guerriers dil casti dil prigel schmanatschont.» (1891a:II).

[4.] La guardia dil Rhein.

publicaziuns:

original: MC1 (s.a.:145s.)
publicaziuns: [Il Sursilvan, 20.11.1890
PR1 (1891a:5s.)
[Surselva I. (1898:30ss.)
PS (1898:174)

73. Die Wacht am Rhein.
La guardia dil Rhein.]
3. La guardia dil Rhein.
13. La guardia dil Rein.]
[4.] La guardia dil Rhein.

73. Die Wacht am Rhein. MC1 (s.a.:145s.)

Es braust ein Ruf wie Donnerhall,
Wie Schwertgeklirr und Wogenprall:
Zum Rhein, zum Rhein, zum freien Rhein!
Wer will des Stromes Hüter sein?

[refrain]

*Lieb' Vaterland, magst ruhig sein,
Lieb' Vaterland, magst ruhig sein;
Fest steht und treu die Wacht, die Wacht am Rhein!
Fest steht und treu die Wacht am Rhein!*

- 5 Durch Hunderttausend zuckt es schnell,
Und Aller Augen blitzen hell;
Der Schweizer, bieder, fromm und stark,
Beschützt die heil'ge Landesmark.

Er blickt hinauf in Himmelsau'n,
10 Da Heldenväter niederschau'n,
Und schwört mit stolzer Kampfeslust:
Du Schweiz, bleibst frei wie meine Brust!

So lang ein Tropfen Blut noch glüht,
Noch eine Faust den Degen zieht,
15 Und noch ein Arm die Büchse spannt,
Betritt kein Feind hier deinen Strand!

Der Schwur erschallt, die Woge rinnt,
Die Fahnen flattern hoch im Wind:
Am Rhein, am Rhein, am freien Rhein,
20 Wir alle wollen Hüter sein!

3. La guardia dil Rhein. PR1 (1891a:5s.)

- 2 In clom udin stremblent tunar:
1 Tras nossas valls in ramurar –
3 *Vus montagnards, leis vus untgir?*
4 *Leis buc pil Rhein la vet' unfrir?* (PR1, str. 1, 1-4)

[4.] La guardia dil Rhein. PS (1898:174)

„Es braust ein Ruf wie Donnerhall.“
Ins aud' in clom stremblent tunar,
Tras quolms e valls a ramurar:
Vus montagnards, leis vus untgir,
Leis buc pil Rhein la vét' unfrir?

- 5 Tgei deis risposta, montagnards,
Vus della patria ferms ramparts?
Da quolms e valls leis vus untgir,
Leis buc pil Rhein la vét' unfrir?

- 34 Bandieras sgolatschar el vent?
33 Veseis, udis gl'engirament,
35 *Nus montagnards, nus buc untgin,*
36 *Nus per nies Rhein la vet' unfrin!* (PR1, str. 9, 33-36)

Bandieras sgolan tras il vent,
10 Udis cheu uss gl'engirament?
„Nus montagnards lein buc untgir,
Nus lein pil Rhein la vét' unfrir.“

midadas da fuorma: La versiun da PR1 ha 9 strofas. A quellas suonda mintgamai il refrain: «O patrià! Helvetià! / Tei carezein! Tei defendein! / Pil Rhein, pil liber Rhein nus searmein! / Nus pertgirein nies Rhein, nies Rhein, nies Rhein!». La versiun da PS ha mo pli 3 strofas ed il refrain vegn eliminàus. Per l'emprema e davosa strofa da PS vegnan las strofas corrispundentas da PR1 reprimas, ferton che la strofa da miez ei nova. Ella ha en emprema lingia la funcziun da colligiar tematicamein las strofas exteriuras e quei oravontut sin basa da repetiziuns lexicalas (cfr. 5-8). Damai che las ulteriuras 7 strofas da PR1 ch'ei vengnidas eliminadas han neginas repercussions per la versiun da PS, vegn desistiu da publicar quellas.

variantas: **1** Ins aud' in clom stremblent tunar,] In clom udin stremblent tunar: PR1, 2. **2** Tras quolms e valls a ramurar:] Tras nossas valls in ramurar – PR1, 1. **3** untgir,] *untgir?* PR1. **4** la vét'] *la vet'* PR1. **5-7** *substituiu* **8 = 4** **9** Bandieras sgolan tras il vent,] Bandieras sgolatschar el vent? PR1, 34. **10** Udis cheu uss gl'engirament?] Veseis, udis gl'engirament, PR1, 33. **11** „Nus montagnards lein buc untgir,] *Nus montagnards, nus buc untgin*, PR1, 35. **12** Nus lein pil Rhein la vét' unfrir.“] *Nus per nies Rhein la vet' unfrin!* PR1, 36.

commentari: Il text original per la canzun **Die Wacht am Rhein** ei vegnius screts da Max Schneckenburger (1819-1840). La versiun da PS secumpona da 3 strofas da 4 vers jambics cun mintgamai 4 silbas accentuadas (v-v-v-v-). Il metrum e la structura dallas remas ein identics cun igl original: *aabb*. – Ina cumparegliaziun dalla versiun da PS cun quella che vegn publicada da Fry (1934:158) ei buc pusseivla. Cun excepziun da variantas formalas corrispundan las 3 strofas publicadas da Fry a l'emprema ed allas duas davosas strofas da PR1. Il confrunt cul text dalla canzun sco ella vegn publicada ella Surselva I. (1898:30s.) muossa che la versiun da Fry deriva da leu; culla suletta differenza che Fry lai naven il refrain. Deplazes (1954:126) sebase silla versiun da Fry. – Las variantas e la nova strofa (str. 2) han surtut la funcziun da dar ina structura pli coherenta a l'entira poesia. Sin fundament dallas sorts da frasis ha la poesia la suandonta structura: 4 frasis interrogativas (1-4; 5-6; 7-8; 9-10)¹⁵⁷ ed ina frasa comunicativa (11-12).

1-4 **1-2** Ils dus emprens vers vegnan inverti. Alla proposiziun principala suondan duas proposiziuns infinitivas, quei suenter che era la fuorma verbala nominalisada «in ramurar» ei vegnida transformada en ina proposiziun infinitiva. La lingetta alla fin dil vers vegn substituida cun ina comma che separa las duas proposiziuns infinitivas. **1** La varianta da PS adattescha il metrum digl empren emistic a quel digl original. Aschia imitescha la successiun nova «Ins aud' in clom» la successiun monosillabica digl original «Es braust ein Ruf»¹⁵⁸. Enstagl dalla fuorma finita ell' 1. pers. pl. «udin» vegn la fuorma cun il pronom persunal indefinit «Ins aud'» preferida¹⁵⁹. La varianta nova cun il diftong <au> introducescha ulteriurmein era ina funcziun onomatopeica corrispundenta alla significaziun dils lexems «in clom», «stremblent» e «tunar»¹⁶⁰. **2** Sin fundament dalla midada precedentia vegn il possessiv «nossas» eliminaus e cumpensaus dalla cumbinaziun «quolms e valls»¹⁶¹. Sco gia menziunau tier **1** vegn la fuorma verbala nominalisada «in ramurar» remplazzada d'ina fuorma verbala infinita¹⁶². **3-4** Las duas frasis interrogativas semplas fuorman en PS ina frasa coordinada. En PS ein tuttas treis strofas caracterisadas d'in distic final en fuorma d'ina frasa coordinada. Per la varianta grafica «la vét'» cfr. FA, **7. Ave Maria!**, **16**.

¹⁵⁷ Igl ei evident che quella successiun da damondas fuorma era ina specia da climax, che prepara la conclusiun sco ella ei cuntenida el distic final.

¹⁵⁸ D'ina cumparegliaziun pli detagliada digl original cun las versiuns romontschas vegn desistiu, damai ch'ei mass memia lunsch da tematisar tut las influenzas.

¹⁵⁹ La substituziun da l'1. pers. pl. cun il pronom persunal indefinit lubescha era ina clara structuraziun sin basa dils pronomi enteifer la poesia: «ins» (1-2) - «vus» (3-10) e «nus» (11-12). Quella clara distribuziun dils differents pronomi vegn era accentuada dallas fuormas verbalas – «Ins aud'» (1); «Udis» (10) – e da lur posiziun a l'entschatta dil vers.

¹⁶⁰ Mira era il model tudestg: «Es braust ein Ruf wie Donnerhall,» (1). L'influenza dil model tudestg ei denton buc mo veseivla sin basa dallas represas lexicalas, mobein era sin fundament da l'imitaziun dil diftong «braust», resp. «aud'».

¹⁶¹ Las ulteriuras occurrenzas ein tuttas posteriusas, cfr. PS, [72.] **Il carstgeun**: «Mo cruna della scaffiziun, carstgeun, / Emblida mai che ti survivas eun / Solegl e gлина, steilas, quolms e valls: / Ti has in' olma, ti eis immortals!» (5-8) (1898:224); M2, **12. Il meins de Matg**: «En ti' honor arrivan / Dagl jester ils utschals; / Uss mo per tei revivan / Uauls e quolms e valls!» (9-12) (1900:32s.) e FA, **31. Ussa lein nus selegrar!**: «Primaver' ei arrivada. / Ussa lein nus selegrar! / Caud solegl e vents migieivels / Fan il tratsch puspei fritgeivels, / Quolms e valls ston verdegar: / *Ussa lein nus selegrar!*» (1-6) (1901:151). In'interessanta cumbinaziun ord pugn da vesta da quella midada en vers 2 cuntegn il suandont exempel: FA, **18. Pertratgs d' in pur della Cadi** / gl'avrel 1799: «Casets de fiug sclareschien / Nos quolms e nossas valls;» (41-42) (1901:144).

¹⁶² Tut las remas dalla poesia vegnan formadas da niev u da substantivs ni dad infinitivs.

5-8 Quella nova strofa consista da duas frastas interrogativas ch'il jeu-liric drezza als «montagnards»¹⁶³ e cuntinuescha en quei senn la successiun da damondas, pli u meins retoricar, da vart dil jeu-liric. La funcziun da connectar las duas strofas exteriuras vegn era suttastrahada dallas represas lexicalas: «montagnards» (5 cfr. era 3; 11); «quolms e valls» (7 cfr. era 2); «leis vus untgir» (7 cfr. era 3 ed 11, leu denton ella formulaziun «lein buc untgir») e «Leis buc pil Rhein la vét' unfrir?» (8 cfr. 4 e 12, leu denton «Nus lein pil Rhein la vét' unfrir.»).

9-12 **9-10** La proposiziun principala intercalada «udis gl'engirament» (PR1, 33) vegn coordinada ella versiun da PS. Plinavon vegn la successiun dils vers invertida (cfr. **1-2**). **9** La proposiziun infinitiva «(Bandieras) sgolatschar el vent» vegn transformada en ina proposiziun principala «Bandieras sgolan tras el vent,». Il verb da percepziun «Veseis» da PR1 daventa cheutras redundants e vegn eliminaus. Ils vers corrispundents dil model tudestg ein caracterisai dallas expressiuns «der Schwur» (17), «die Woge» (17) e «die Fahnen» (18). Igl autur surpren en sias versiuns duas da quellas: «Bandieras» e «gl'engirament». En PR1 translatescha el il vers tudestg «Die Fahnen flattern hoch im Wind:» (18) bunamein litteralmeins cun «Bandieras sgolatschar el vent?» (34)¹⁶⁴. La parallelisaziun dallas duas proposiziuns en PS, che lubescha da collocar l'expressiun impurtonta «gl'engirament» alla fin dalla frasa interrogativa, necessitescha denton ina translaziun differenta dil «flattern» tudestg. Per motivs metrics ei la transformaziun sempla digl infinitiv «sgolatschar» (-v-) en «sgolatschan» (v-v) buc pusseivla, aschia che la fuorma oriunda sto vegnir bandunada. La versiun da PS drova lu era la construcziun «sgolan tras» (-v-). **10** Interessanta ei la successiun da «cheu uss» che remplazza la fuorma verbala «Veseis». Tuor drova quella successiun mo en quei liug e quei ualti carteivel per evitar l'allitteraziun «Udis uss cheu»¹⁶⁵. **11-12** Las variantas da PS ein sistematicas e sedrezzan tenor ils distics finals dallas strofas precedentas. Formalmeins setracta ei denton buc pli da duas proposiziuns interrogativas (3-4; 7-8), mobein da duas proposiziuns comunicativas. L'enzenna d'exclamaziun (cfr. PR1, 36 ed igl original tudestg, 20) vegn eliminada ella versiun da PS. Il messadi final vegn denton mess denter virgulettas¹⁶⁶. Plinavon vegn la rema finala «untgin : unfrin» (35 : 36) remplazzada dalla rema cuagl infinitiv «untgir : unfrir», aschia che la rema finala ei per tuttas treis strofas identica. **11** La nova varianta dil secund emistic «lein buc untgir,» vegn introducida sin fundament da l'analogia culs emistics dils vers 3 e 7. Sia structura corrispunda denton alla successiun dalla proposiziun comunicativa. **12** La substituziun da «la vet' unfrin» (PR1, 36) cun «la vét' unfrir» sa medemameins vegnir declarada sco la precedenta. Igl emistic fuorma denton in analogia cun quels da 4 ed 8¹⁶⁷. Il sintagma da PR1 «nies Rhein» (36), che stat en connex cul davos vers dil refrain «Nus pertgirein nies Rhein, nies Rhein, nies Rhein!», vegn eliminaus.

¹⁶³ La rema «montagnards : ramparts» cumpara gia ell'ediziun da PR1, **18. La Schvizzera**: «Il bratsch pussent dils montagnards / Defend' ils libers sco ramparts;» (13-14). Ell'ediziun successiva da PR2 fuorman ils medems plaids ina rema, denton en successiun invertida ed el singular: PR2, **39. Il Schvizzer**: «A Strassburg sil rempart / Pér tard stev' jeu, il montagnard.» (1-2). La caratteristica da PR2 ei il diever dalla scripziun «rempart», p.ex. la rema «pér tard : rempart» (1-2) en PR2, **38. La guardia**. In ulteriur diever da quella rema fa igl autur en PS, **[43.] Il Rhein**: «Il Rhein va cheu tras la planira – / Dasperas stun, in montagnard; / Il Rhein jeu senza tschess admira, / Ad ault postaus sin in rampart.» (1-4) (1898:203).

¹⁶⁴ Per l'ulteriura occurrenza dil verb «sgolatschar» mira PS, **[63.] Al pievel romonsch**: «Sgolatschar lai la bandiera, / Sedefenda, batta, miera, / Per tiu vegl artau lungatg!» (13-15) (1898:218).

¹⁶⁵ La successiun «uss cheu» drova Tuor en PS, **[12.] Memia tard!**: «Tgei dei far uss cheu sin tiara / Tut persuls e bandunaus?» (13-14) (1898:178), cfr. era PR2, **65. Memia tard!** (17-18).

¹⁶⁶ La versiun da PR1 fa gia diever dil discuors direct ellas strofas internas, p.ex. «Il Rhein gl'ischi va salidont, / Va speras ora ramuront / E di: „La vossa libertat / Vi jeu protegiar, jeu vies bab!“» (21-24). Il distic final fa ella ressortir entras scriver cursiv, analog a quel da l'1. strofa.

¹⁶⁷ Quella substituziun lubescha d'evitar la successiun iterativa: «Nus montagnards, nus buc untgin, / Nus per nies Rhein la vet' unfrin!» (PR1, 35-36).

[5.] Il Sursilvan egl jester.

publicaziuns:

original: MC1 (s.a.:358s.)
versiuns: [Il Sursilvan, 26.03.1891
PR1 (1891a:43)
[Surselva I. (1898:18ss.)
PS (1898:175)

188. Mein Herz ist im Hochland.
Il sursilvan egl jester.]
32. Il Sursilvan egl jester.
8. Il Sursilvan¹⁶⁸ egl jester.]
[5.] Il Sursilvan egl jester.

188. Mein Herz ist im Hochland. MC1 (s.a.:358s.)

Mein Herz ist im Hochland, mein Herz ist nicht hier,
Mein Herz ist im Hochland, mein Hochland bei dir!
Da jag' ich das Rotwild, da folg' ich dem Reh:
Mein Herz ist im Hochland, wohin ich auch geh'.

5 Fahr' wohl du mein Hochland, fahr' wohl du mein Nord,
Du Heimat des Mutes, der Tapferkeit Hort!
Doch wo ich auch wand're und wo ich auch bin,
Nach den Bergen des Hochlands steht allzeit mein Sinn.

Lebt wohl ihr Gebirge, hell glänzender Schnee,
10 Lebt wohl, grüne Thäler, du tiefblauer See.
Lebt wohl, schöne Wälder, leb' wohl, wilde Hut,
Ihr stürzenden Bäche, du brausende Flut.

Mein Herz ist im Hochland, mein Herz ist nicht hier,
Mein Herz ist im Hochland, im wald'gen Revier.
15 Da jag' ich das Rotwild, da folg' ich dem Reh:
Mein Herz ist im Hochland, wohin ich auch geh'!

Per simplificar ina cumparegliaziun dallas duas versiuns ein ils vers da PR1, che vegnan surpri dalla versiun da PS, mintgamai vegni posiziunai el liug corrispundent. Ils treis emistics da PS (5-6) che han negins corrispundents en PR1 ein originals, resp. sintetisai sin basa da 'material' supprimiu en PR1. Per l'entira versiun da PR1 mira ann.¹⁶⁹

¹⁶⁸ El register da Surselva I. vegn il num «Il Sursilvan» screts grond, sco tetel dalla canzun vegn el denton screts pign. Analog alla correctura dalla scripziun da PR1 e da PS vegn la scripziun culla maiuscla preferida.

¹⁶⁹ **32. Il Sursilvan egl jester.** PR1 (1891a:43)

O cara Surselva, – pompusa spel Rhein,
Splendida contrada – cun tschiel schi serein,
O tiara materna, – ch'has bein mei tezzau,
De tei seregorda – il fegl bandunau.

5 Vid mia Surselva – pertratg jeu tudi,
Per quell' ein bia larmas – rocladas a mi!
Vallada nativa, – ti miu legermen,
Tiu fegl mai emblida – tgei patri' ha valzen!

10 Stai bein, o Surselva, – ti pezza viers tschiel,
Ti flura strieuna, – camutsch e cavriel,
Ti neiv, ti perpetna – cun mellis splendurs,
Ornada dall'alva – da bialas aururs!

Stai bein, o Surselva, – stei bein vus uauls;
Stei bein vus valettas, – vus gondas ed aults;
15 Stei bein vus montognas, – vus liberas valls,
Vus crests e vus tgiembels – cun mirs de castials!

Stai bein, o Surselva, – stei bein vus muletgs,
Uals e cascadas, – ucleuns e vadretgs,
Vus pradas e spundas, – vus logs umbrivai,
20 Ti casa paterna – de mes carezai!

Stai bein, o Surselva, – ti pievel roman,
Fideivels er' sundel – a vus da lontan!
Miu pievel, jeu sentel, – jeu sun da tiu seun:
A ti auda semper – miu cor e miu meun!

En PR1 (9) manca ina comma suenter «Stai bein, o Surselva». Quei sbagl da stampa vegn corrigius sin basa dils ulteriurs exempels: «Stai bein, o Surselva,» (13; 17; 21).

32. Il Sursilvan egl jester. PR1 (1891a:43)

1 O cara Surselva, – pompusa spel Rhein,
2 Splendida contrada – cun tschiel schi serein,
5 Vid mia Surselva – pertratg jeu tudi,
6 Per quell' ein bia larmas – rocladas a mi!

13 uauls;
14 – vus gondas ed aults;
15 Stei bein vus montognas, – vus liberas valls,
16 Vus crests e vus tgiembels – cun mirs de castials!

21 Stai bein, o Surselva, – ti pievel roman,
22 Fideivels er' sundel – a vus da lontan!
23 Miu pievel, jeu sentel, – jeu sun da tiu seun:
24 *A ti auda semper – miu cor e miu meun!*

[5.] Il Sursilvan egl jester. PS (1898:175)

„Wenn weit in den Landen¹⁷⁰.“
O cara Surselva, pompusa spel Rhein,
Splendida contrada cun tschiel schi serein!
Vid tei, o Surselva, pertratg' jeu tudi,
Per tei ein bia larmas rocladas a mi!

5 Stei bein, flurs strieuna, vus pézs ed uauls,
Vus neivs e valettas, vus gondas ed aults,
Stei bein vus montognas, vus liberas valls,
Vus crests e collinas cun mirs de castials!

Stai bein, o Surselva, ti pievel roman,
10 Fideivels er' sundel a vus da lontan!
Miu pievel, jeu sentel, jeu sun da tiu seun:
A ti auda semper miu cor e miu meun!

correcturas: En omisduas versiuns vegn il num el tetel «Il sursilvan» screts pign. Tut las autras occurrenzas ein denton screttas grond, aschia ch' il tetel vegn currigius: PR1, **16. Nos babuns:** «Leu [scil. a Trun sut igl ischi] han ils sabis reflectau / Ils acts de crius tiranns / E co vegnir han ponderau / Er' libers Sursilvans.» (str. 4, 13-16); PR1, **22. Vus veis gl'ischi!**: «„Nies zen pign sin la collina,“ / Fa in gron signur de Schlans, / „Tuna bein e nies sogn Gieri / Vala bia als Sursilvans!“» (str. 5, 17-20) e PR2, **57. O vus Sursilvans!**: «Tgei s'intressesch' il Sursilvan / De siu lungatg matern?» (1-2). Par. era PS, **[11.] Il Schvizzer egl jester, correcturas.** Il sbagl da stampa «en» (PS, 4) vegn currigius en «ein», cfr. era «Per quell' ein bia larmas [...]» (PR1, 6).

midadas da fuorma: Fertion ch' il model tudestg ha 4, ha la versiun romontscha da PR1 6 strofas. La versiun da PS ha sulettamein 3 strofas, denton mo la 5. strofa da PR1 (17-20) vegn eliminada tale quale. Eliminai vegnan plinavon ils distics da PR1: 3-4 e 7-8. Il 'material' cuntenius ella 3. e 4. strofa da PR1 vegn sintetisau en ina solia strofa, cfr. PS, str. 2. La versiun da PR1 separa en mintga vers ils emistics cun ina lingetta. La secunda versiun desista da quella separaziun¹⁷¹. Plinavon ei il davos vers da PR1 screts cun scartira cursiva, il vers corrispundent en PS vegn screts spaziunau.

variantas: **1** O cara Surselva, pompusa spel Rhein,] O cara Surselva, – pompusa spel Rhein, PR1. **2** serein!] serein, PR1. **3** Vid tei, o Surselva,] Vid mia Surselva – PR1, 5; pertratg' jeu] pertratg jeu PR1, 5. **4** Per tei ein] Per quell' ein PR1, 6. **5-6 substituiu** **6** vus gondas ed aults,] vus gondas ed aults; PR1, 14. **7** = PR1, 15. **8** Vus crests e collinas] Vus crests e vus tgiembels PR1, 16. **9-12** = PR1, 21-24.

commentari: Sco il tetel **Il Sursilvan egl jester** lai sminar tracta la poesia la tematica dil schar encrescher egl jester per la patria¹⁷². Per l'emprema versiun indichescha igl autur igl incipit – «32. Mel.: „Mein Herz ist im Hochland, mein Herz ist nicht hier“; Heim, chor viril.» (1891a:II) – sco referiment per la melodia. Enzacons motivs dallas versiuns romontschas da **Il Sursilvan egl jester** ein lu era empristai da quella canzun, cfr. surtut la 3. strofa cun las anafras da «Lebt wohl» (9; 10; 11) e l'enumeraziun d'elements sco p.ex. «ihr Gebirge» (9), «hell glänzender Schnee» (9)¹⁷³ eav. Per la versiun da PS indichescha igl autur, sco gia menziunau, in auter incipit, resp. in' altra melodia

¹⁷⁰ Ella versiun da PS indichescha Tuor igl incipit «„Wenn weit in den Landen.“», pia in auter che quel ellas 'Remarcas' da PR1 (1891a:II). Era en quei cass setracta ei d'ina adaptaziun da Ferdinand Freiligrath: «Nach dem Volksliede „Home, sweet home“ von Robert Burns (1759-1796).». Quella canzun ha sco la versiun da PS 3 strofas. Tematicamein surpren Tuor denton nuot da quella canzun.

¹⁷¹ Damai ch'ei setracta d'ina varianta sistematica vegn ella commentada mo pigl empren vers.

¹⁷² Cfr. Camartin (1978:14ss.).

¹⁷³ En PR1 reparta igl autur ils elements da l'enumeraziun aunc sin treis strofas: «pezza» e «neiv» (str. 3); «uauls», «valettas», «aults» eav. (str. 4) ed «uals e cascadas» (str. 5). La versiun da PS condensescha quels mo pli en ina solia.

«„Wenn weit in den Landen.“», la canzun corrispundenta ei **Nichts gleicht der Heimat**. Omisduas canzuns tudestgas laudan ils aults, respectivamein la patria. La versiun da PS ha 3 strofas da mintgamai 4 vers cun 4 silbas accentuadas: v-vv-vv-vv- (in jambus suandaus da treis anapests). Metrum e structura da remas (*aabb*) corrispundan als models tudestgs. Il diember da strofas variescha denton. – Fry (1934:71) publichescha, cun variantas, ina versiun scursanida dalla versiun da PR1, numnadamein las strofas 1; 4; 5 e 6. Quei ei la fuorma dalla canzun sco ella vegn publicada ella Surselva I. da Hans Erni (1898:18ss.). Deplazes (1954:47) surpren la versiun da Fry, quei denton cun duas ulteriuras intervenziuns: «cuntrada» (2) enstagl «contrada» ed «a ti el lontan» (14) enstagl «a ti da lontan». Quella midada daventa denton irrelevant, sch'ins cumpareglia quei vers culla versiun da Tuor. Lez scriva numnadamein en omisduas versiuns «Fideivels er sundel (-) a vus da lontan!», ferton che Fry ha la versiun «Fideivels er stundel a ti da lontan!»¹⁷⁴. – Dil pugn da vesta dallas variantas ei oravontut l'aschunta ella secunda strofa (5-6) sin basa da 'material' dalla versiun precedentia interessanta. Plinavon tendeschan tut las variantas, aschibein quellas formalas sco era quellas substanzialas, viers ina structura pli clara dalla poesia sco tala (1-2).

1-4 La strofa secumpona dils vers 1-2 e 5-6 dalla versiun da PR1. **1-2** La lingetta che separa mintgamai en PR1 ils emistics egl intern dil vers vegn supprimida. Per ina midada analogica mira era PS, [9.] **Il pistur sin l'alp**. La comma alla fin dil secund vers vegn substituida dad in'enzenna d'exclamaziun. Sin basa da quell'intervenziun a nivel sintactic ei la structura dallas strofas exteriuras identica. La fin dalla frasa coincide cun la fin dil distic cun rema a pèr. Quella structura bipartida contrastescha cun la structura dalla strofa centrala, nua che l'enumeraziun (5-8) corrispunda a sulettamein ina frasa esclamativa. **3-4** La versiun nova ei caracterisada da l'entschatta en fuorma da parallelissem «Vid tei, (o Surselva), pertratg'» e «Per tei ein» (preposiziun + pronom persunal + verb). Il possessiv dil sintagma «mia Surselva» vegn substituius d'in pronom persunal «tei» e da l'interjecziun «o». Ferton che l'emprema part digl emistic «Vid tei» colligia quei vers cul vers sequent, lubescha la secunda part «o Surselva» da stabilir in connex cun igl incipit «O cara Surselva» e cun il vers 9. **3** La varianta formala «pertratg' jeu» indichescha la fuorma finita dil verb senza la desinenza da l'1. pers. sg.¹⁷⁵. La medema varianta ei d'anflar en PS, [7.] **Emblida buca mei**: «Pertratg' jeu vid la prada» (11) (1898:176), resp. PR1, **2. Emblidabucamei**: «Pertratg' jeu vid la prada» (11). In'ulteriura occurrenza da quei tip ein d'anflar en FA, **22. Theodor Castelberg / pren comiau da sia patria**: «Vid tei pertratg' jeu leu tudi,» (19) (1901:147).

5-8 Il punct da partenza per quels vers ei segiramein la 4. strofa da PR1 (13-16), mira la congruenza dils plaids en posiziun da rema «uauls : aults» e «valls : castials». Ferton ch'ils emprems treis emistics ston vegnir taxai sco versiun nova¹⁷⁶, corrispunda la secunda part (6-8), cun paucas excepziuns, als vers 14-16 da PR1. L'enumeraziun cumpeggia l'entira strofa e vegn separada en duas parts da l'anfra «Stei bein» (5; 7). **5-6** Ils semicolons en PR1 alla fin dils vers 13 e 14 vegnan remplazzai cun commas. Igl entir catalog vegn pia formaus sin basa da coordinaziuns e parallelisaziuns. Igl emprem emistic «Stei bein, flurs strieuna,» corrispunda formalmein (mira l'interpunziun) a «Stai bein, o Surselva,» (9)¹⁷⁷. Ils singuls elements da quella versiun nova derivan da PR1: «stei bein vus uauls» (13); «flura strieuna» (10); «pezza» (9); «neiv» (11) e «valettas» (14). Il davos element «vus gondas ed aults,» (14) possibilitescha da cuntinuar cun il catalog sco el ei gia presents en PR1. **7-8** Quels vers corrispundan en general als vers 15-16 da PR1. La suletta varianta (excepiu l'eliminaziun dallas lingettas) ei d'anflar ella substituziun da «vus tgiembels» cun «collinas»¹⁷⁸. Ultra dalla ferma allitteraziun¹⁷⁹ «Vus crests e collinas cun mirs de

¹⁷⁴ Ina clara varianta d'editur ei plinavon: «O tiara materna che has mei tezzau,» enstagl «O tiara materna, – ch'has bein mei tezzau,» (PR1, 3 e Surselva I., 1898:19).

¹⁷⁵ Per in cass semegliont par. PS, [16.] **La guardia, 1**.

¹⁷⁶ Ils singuls elements ein denton tuts d'anflar ella versiun precedentia.

¹⁷⁷ Ulteriurs vers dusps cun in'interpunziun semeglionta ein: «Vid tei, o Surselva,» (3) e «Miu pievel, jeu sentel,» (11).

¹⁷⁸ Tuor drova quels dus plaids sco sinonims. Las raschuns per la schelta d'in ni l'auter ein puramein ritmicas. Cfr. per «collina»: PR1, **22. Vus veis gl'ischi!**: «„Nies zen pign sin la collina,“ / Fa in gron signur de Schlans,» (17-18); PS,

castials!», possibilitescha quella varianta «Vus crests e collinas» era la parallelisaziun cun «Vus neivs e valettas» (6). L'enumeraziun da quella strofa ei pia structurada oravontut dallas anafras «Stei bein» (5; 7) e «Vus» (6; 8) e dils parallelissem «vus pézs ed uauls» (5); «Vus neivs e valettas, vus gondas ed aults,» (6) e «Vus crests e collinas» (8)¹⁸⁰.

9-12 Excepiu l'eliminaziun dallas lingettas (e dalla scartira spaziunada enstagl quella cursiva pil davos vers) ein ils vers identics cun quels da PR1 (21-24).

[6.] Guglielm Tell.

publicaziuns:

original: J. Chr. F. von Zedlitz¹⁸¹
versiuns: [Il Sursilvan, 02.07.1891
 PR2 (1891b:70)
 PS (1898:175s.)

Wilhelm Tell.
Guglielm Tell.]
55. Guglielm Tell.
[6.] Guglielm Tell.

Wilhelm Tell. J. Chr. F. von Zedlitz

»Sprich, Vater, warum wir die dunkle Nacht
 Im Walde, tief in den Tannen durchwacht?«
 »»Mein Kind, wer sich rüdet zu guter Jagd,
 Muss zu Holze ziehn, bevor es tagt.««

5 »Dort, Vater, ein Reh aus dem Busche bricht!
 Du siehst es, und Du erlegst es nicht?«
 »»Ein Reh ist eine geringe Beut';
 Wohl edler Wild erjag' ich heut'!««

10 »Dort stürzt aus dem Dickicht der Hirsch in Hast;
 Nun, Vater, frisch Deinen Pfeil gefasst!«
 »»Lass ziehen den Hirsch, ihm geschieht kein Leid;
 Wohl edler Wild erjag' ich heut'!««

»Mein Vater, ob unserem Haupte, schwer,
 Zieht drohend ein Gewitter her!

15 Mir wird so bang'; lass heim uns gehn!«
 »»Mein Sohn, lern' im Gewitter stehn!««

20 »Sieh dort, herjagend auf stolzem Ross,
 Den Landvogt reiten, noch fern sein Tross.«
 »»Still, Knab'! so Gott Dir helfen mag!
 Landvogt, diess war Dein letzter Tag!««

»Um Gott, mein Vater, was hast du gethan?
 Du hast erschlagen den vornehmen Mann!«
 »»Wer ein Mann ist, vertheidigt sein gutes Recht,
 Der Feige nur ist der Tyrannen Knecht!««

[21.] **La rosa:** «Ina rosa ves' in mat / Leu sin la collina» (1-2) (1898:182), resp. per «tgiembel»: PS, [9.] **Il pistur sin l'alp:** «Sin l'alp las bransinas resunan schi clar, / Leu sai jeu trasora d'in tgiembel tibar.» (5-6) (1898:177); PS, [68.] **Il vegl casti:** «Ti vesas leu sil tgiembel / Il vegl casti s'alzar;» (1-2) (1898:221); PS, [78.] **Nadal:** «Mellis ga «Nadal» resuna / Spunda, tgiembel, pleun e vall.» (23-24) (1898:228); FA, 35. **Il tiran de Cartatscha:** «Cartatscha sin il tgiembel, gl'ucceun sisu gl'ischi, / Eunc muoss' alla vallada miraglia d'in casti;» (1-2) (1901:154).

¹⁷⁹ L'allitteraziun ei en quei liug ina imitaziun fonica da l'enumeraziun precedenta.

¹⁸⁰ Cfr. DRG 4, 24: «*Da crest e collina, da plauncas quietas rebattan oz cloms, [...]* (Ann. 14, 142).».

¹⁸¹ Pil text digl original cfr. www.gutenberg2000.de/zedlitz/gd1859 (06.10.2003).

Per simplificar la cumparegliaziun vegnan ils distics dalla secunda strofa da PS separai e collocai el liug corrispundent alla versiun da PR2.

55. Guglielm Tell. PR2 (1891b:70)

„Pertgei, di miu bab, vas da notg tut anetg
E statas sut pégnis egl uaul sin lagetg?“
„Affont, se pinar ed haver bun’ agur
Sto semper in capabel catschadur!“

- 5 „Leu, bab, in cavriel che quor’ ord il cagliom!
Ti vesas e laias buc lartg il sitom?“
„In pauper cavriel dei salvischinar?
Sin in pli niebel vi jeu oz laghiar!“

- „Leu segli’ ord las caglias in tschierv se’ in sagiet,
10 Hei, bab! Lai sgholar e schular il paliet!“
„Il tschierv lai fugir, il tschierv lai mitschar!
Sin in pli niebel vi jeu oz laghiar!“

- „Lein ir uss a casa! El horizont
Ves’ jeu in urezi schmanatschont!“
15 „Miu feagl, oz vein nus eunc bia de far!
Cheu stas, gl’urezi lai pér schmanatschar!“

- „Po teidla! Pusseivel? Gie gl’ei negin sbagl!
Leu vegn il prefect tut persuls a cavagl!“
„Pign, quescha! Rog’ ussa Dieus pil tyrann –
20 Prefect, morir ti deigies momentan!“

„O bab, tgei malfatg has comess? O miu Diu!
Quei um de noblezi’ has ti sturniu!“
„In um, ch’ei in um, defenda ses dretgs:
Il slav mo trembla von tyranns e retgs!“

[6.] Guglielm Tell. PS (1898:175s.)

„Sag, Vater, warum wir die dunkele Nacht“.
„Pertgei, di miu bab, vas da notg tut anetg
E statas sut pégnis egl uaul sin lagetg?“
„Miu car affonet, haver bun’ agur
Sto semper in capabel catschadur!“

- 5 „Leu, bab, in bi tschierv che segli’ ord il cagliom!
Ti vesas e laias buc lartg il sitom?“

„Il tschierv lai fugir, il tschierv lai mitschar,
Sin in pli niebel vi jeu oz laghiar!“

- „O mira leu, bab, lein ir vinavont,
10 Leu vegn in urézi a smanatschont!“
„Miu fêgl, in urézi ti temas pilvér?
Ils schliats carstgeuns sto ins il pli temér!“

- „O teidla, pusseivel, gie gl’ei negin sbagl,
Leu vegn il prefect tut persuls a cavagl!“
15 „Uss quescha, ti pign, roga Dieus pil tyrann!
Prefect, morir ti deigies momentan!“

„O bab, tgei malfatg has commess, o miu Diu!
Agl um de noblezia la vét’ has ti priu!“
„In um ch’ei in um defenda ses dretgs,
20 *Il slav mo trembla von tyranns e retgs!*“

correcturas: Il sbagl da stampa «lartg’» (6) vegn corrigius en «lartg» (cfr. era PR2, 6).

midadas da fuorma: La versiun da PR2 ha 6 stofas sco igl original. Ella versiun da PS vegnan ils vers da PR2, 7-8 e 9-10 eliminai.

variantas: **3** „Miu car affonet,] „Affont, se pinar ed PR2. **5** in bi tschierv che segli’] in cavriel che quor’ PR2, 5. **7** mitschar,] mitschar! PR2, 11. **9** „O mira leu, bab, lein ir vinavont,] „Lein ir uss a casa! El horizont PR2, 13. **10** Leu vegn in urézi] Ves’ jeu in urezi PR2, 14; a smanatschont!“] schmanatschont!“ PR2, 14. **11** fêgl] feagl PR2, 15; in urézi ti temas pilvér?] oz vein nus eunc bia de far! PR2, 15. **12** Ils schliats carstgeuns sto ins il pli temér!“] Cheu stas, gl’urezi lai pér schmanatschar!“ PR2, 16. **13** „O teidla, pusseivel, gie] „Po teidla! Pusseivel? Gie PR2, 17; sbagl,] sbagl! PR2, 17. **15** „Uss quescha, ti pign, roga Dieus pil tyrann!] „Pign, quescha! Rog’ ussa Dieus pil tyrann – PR2, 19. **16** morir] morir PR2, 20. **17** has commess, o miu Diu!] has comess? O miu Diu! PR2, 21. **18** Agl um de noblezia la vét’ has ti priu!“] Quei um de noblezi’ has ti sturniu!“ PR2, 22. **19** „In um ch’ei in um] „In um, ch’ei in um, PR2, 23; dretgs,] dretgs: PR2, 23. **20** tyranns] *tyranns* PR2, 24.

commentari: Igl original **Wilhelm Tell** ei ina poesia da Joseph Christian Freiherr von Zedlitz (1790-1862). Ellas ‘Remarcas’ da PR2 scriva Tuor il suandont: «55. Mel.: „Sag, Vater, warum wir die dunkele Nacht“ da barun de Zedlitz.». Il medem incipit vegn era indicau ell’ediziun da PS. Damai che la versiun che sto haver surviu sco basa per la translaziun da Tuor ei buca stada d’anflar, vegn stampau cheu la versiun sco ella ei vegnida publicada da von Zedlitz en si’ovra *Gedichte* (1859). Ina cumparegliaziun digl incipit da von Zedlitz «„Sprich, Vater, warum wir die dunkele Nacht“» (10 silbas) cun quel che Tuor indichescha, «„Sag, Vater, warum wir die dunkele Nacht“» (11 silbas), muossa che quels ein buc identics. Il diember different da silbas, savess denton haver da far cul fatg che Tuor sebase sin ina canzun, ferton che la versiun da von Zedlitz vegn publicada sco poesia. Ina cumparegliaziun dils dus metrums ei cheutras exclausa. La disposiziun dallas remas *aabb* corrispunda denton a quella digl original. La versiun da PS ha 5 stofas cun mintgamai 4 vers e rema a pèr. Per il metrum dallas singulas stofas mira la survesta cheusut.

		metrum	silbas	accents
[6.] Guglielm Tell. PS (1898:175s.)				
„Sag, Vater, warum wir die dunkele Nacht“.				
„Pertgei, di miu bab, vas da notg tut anetg		v-vv-vv-vv-	11	4
E statas sut pégnis egl uaul sin lagetg?“		v-vv-vv-vv-	11	4
„Miu car affonet, haver bun’ agur		v-vv- v-vv-	10	4
Sto semper in capabel catschadur!“		v-v-v-v-v-	10	5
5 „Leu, bab, in bi tschierv che segli’ ord il cagliom!	5	v-vv-vv-vv-	11	4
Ti vesas e laias buc lartg il sitom?“		v-vv-vv-vv-	11	4
„Il tschierv lai fugir, il tschierv lai mitschar,		v-vv- v-vv-	10	4
Sin in pli niebel vi jeu oz laghiar!“		v-v-v-v-v-	10	5
„O mira leu, bab, lein ir vinavont,		v-vv- v-vv-	10	4
10 Leu vegn in urézi a smanatschont!“	10	v-vv-vv-v- ¹⁸²	10	4
„Miu fégl, in urézi ti temas pilvér?		v-vv-vv-vv-	11	4
Ils schliats carstgeuns sto ins il pli temér!“		v-v-v-v-v-	10	5
„O teidla, pusseivel, gie gl’ei negin sbagl,		v-vv-vv-vv-	11	4
Leu vegn il prefect tut persuls a cavagl!“		v-vv-vv-vv-	11	4
15 „Uss quescha, ti pign, roga Dieus pil tirann!	15	v-vv-vv-vv-	11	4
Prefect, murir ti deigies momentan!“		v-v-v-v-v-	10	5
„O bab, tgei malfatg has commess, o miu Diu!		v-vv-vv-vv-	11	4
Agl um de noblezia la vét’ has ti priu!“		v-vv-vv-vv-	11	4
„In um ch’ei in um defenda ses dretgs,		v-vv- v-vv-	10	4
20 Il sclav mo trembla von tiranns e retgs!“	20	v-v-v-v-v-	10	5

Il metrum da basa consista dad 1 jambus suandaus da 3 anapests (10 vers). Metrums secundars ein la successiun da 5 jambus pil vers final da mintga strofa (5 vers) ed il metrum (1 jambus + 1 anapest | 1 jambus + 1 anapest) (4 vers). In vers special ei il vers 10 che sa vegnir accentuau sin duas differentas modas. – La versiun publicada da Fry (1934:138) cuntegn sper variantas da grafia duas variantas lexicalas: «Ti vesas e laias ca lartg il sittom?“» (6) e «„Uss quescha, ti pign, roga Diu pil tiran!“» (15)¹⁸³. Deplazes (1954) publichescha buc quella poesia. – Las variantas substanzialas da quella poesia ein oravontut quellas che migliureschan il metrum, par. la suandonta survesta.

¹⁸² Quei vers sa era vegnir accentuau a moda suandonta: v-vv-v|v-vv-.

¹⁸³ Igl ei fetg probabel che Tuor distingui perencunter formalmein l’interjecziun «o miu Diu!» (17) da l’intimaziun «roga Dieus pil tirann!» (15).

PR2 (vers e metrum)	PS (vers e metrum)
13 „Lein ir uss a casa! El horizont v-vv-v -vv- ni v-vv-vv-v-	9 „O mira leu, bab, lein ir vinavont, v-vv- v-vv-
14 Ves' jeu in urezi schmanatschont!“ v-vv-v-v- (mo 9 silbas)	10 Leu vegn in urézi a smanatschont!“ v-vv-vv-v- ni v-vv-v -vv- (10 silbas)
15 „Miu feagl, oz vein nus eunc bia de far! v-v-vv-v- ni v-v-v-vv- (mo 9 silbas)	11 „Miu fêgl, in urézi ti temas pilvér? v-vv-vv-vv- (10 silbas)
16 Cheu stas, gl'urezi lai pér schmanatschar!“ v-v-v-v-v- ni -vv-v-v-v- ni v-v-vv-vv-	12 Ils schliats carstgeuns sto ins il pli temér!“ v-v-v-v-v-
19 „Pign, quescha! Rog' ussa Dieus pil tyrann – v- -vv-vv- (mo 9 silbas)	15 „Uss quescha, ti pign, roga Dieus pil tirann! v-vv-vv-vv- (11 silbas)
22 Quei um de noblezi' has ti sturniu!“ v-vv-v-v- ni v-vv-v v-v- ni v-vv-v -vv-	18 Agl um de noblezia la vét' has ti priu!“ v-vv-vv-vv-

1-4 3 Ella versiun da PS vegn la fuorma verbala «se pinar» che deriva digl original «(wer) sich rüstet» eliminada. Persuenter vegn igl «Affont» (PR2, 3) plidentaus da niev cun «Miu car affonet»¹⁸⁴. Per il diever dil possessiv mira era igl emistich digl incipit: «Pertgei, di miu bab,» (1). Il niev metrum da PS (v-vv-|v-vv-) ei era d'anflar els vers 7; 9 e 19. Per ina midada da metrum semeglionta mira **9**.

5-8 5 La part «in cavriel che quor'» vegn substituïda en PS cun «in bi tschierv che segli'». Aschibein egl original sco era ella versiun da PR2 vegn il climax formaus dils elements «in cavriel» (str. 2, 5); «in tschierv» (str. 3, 9) e «in urézi» (str. 4, 14). Ella versiun da PS vegn igl emistich element eliminat. **7-8** Las duas frasis affectivas da PR2 vegnan unidas ad ina solia en PS.

9-12 Ferton ch'il discuors direct da bab e feagl succeda egl original a moda equilibrada en 5 da 6 strofas (2 vers : 2 vers), ei la relaziun per la 4. strofa buc equilibrada (3 vers : 1 vers). Las versiuns romontschas uliveschan quei disequilibrer. **9-10** Igl enjambement «[...] El horizont / Ves' jeu in urezi [...]» (PR2, 13-14) vegn eliminat en PS. **9** La frasa affectiva «„Lein ir uss a casa!» tenor il tudestg «lass heim uns gehn!» (15) vegn collocada alla fin dil vers e generalisada «lein ir vinavont». Igl emistich da quei vers – «O mira leu, bab,»¹⁸⁵ – vegn formaus da niev sin basa dil tudestg «Sieh dort» (17) e «„Mein Vater,» (13). Aschia sa il metrum malgengli «„Lein ir uss a casa! El horizont» (v-vv-v|-vv- ni v-vv-v|v-v-?) vegnir adattaus a quel dils vers **3**, **7** e **19**. **10** La versiun nova imitescha igl original «Zieht drohend ein Gewitter her!»¹⁸⁶. Per la versiun da PR2 eis ei buc da decider, sche la preposiziun vegn omessa sapientivamein ni sch'ei setracta d'in sbagl da stampa. En PR2 ha il vers sequent (PR2, 15) denton era mo 9 silbas (par. la tabella precedentia). Il substantiv «urézi» vegn scrits en PS cun in accent lev. Da quei plaid vegn fatg diever unicatein en quella poesia (par. plinavon 11). Naven da PR3 scriva Tuor «smanatschont», mira p.ex. PR3, **73. La Marseillaise**: «Oh! nus smanatsch' ins, nus schizund, / De render alla sclaveria!» (15-16). La grafia «schmanatschont», resp. «schmanatschar» (16) vegn duvrada en PR1, p.ex. PR1, **5. La Schvizzera**: «Sche gl'inimitg schmanatscha / Per tei bugien morin!» (39-40) e PR2. **11** Per la grafia «fêgl»

¹⁸⁴ Quei tip da sintagma vegn era duvraus en FA, **34. La méta de fein**: «„Mes cars affonets, zupitschei buc il prau,» (1); «El liber tarmaglian ils cars affonets,» (8) e «„Mes cars affonets, sin il prau essas stai.» (33) (1901:153).

¹⁸⁵ Per la posiziun dil substantiv «bab» pareglia era igl emistich: «„Pertgei, di miu bab,» (1). Per il diever e la funcziun da quei substantiv en general era: «„Leu, bab, in bi tschierv» (5) e «„O bab, tgei malfatg» (17).

¹⁸⁶ Da remarcar ei la repetiziun digl adverb local «Leu» (9; 10) enteifer la medema enunziatiun dil feagl. Ultra da motivs metrics, ha la repetiziun era la funcziun d'imitar la structura fragmentada dil lungatg plidau. Per la funcziun structuranta da quei adverb mira igl original (5; 9; 17) e la versiun da PS (5; 9; 10; 14).

mira PS, [83.] **Bab e fégl, t./1/23**. 11-12 La nova versiun da PS – che ha negin connex cun ils vers corrispundents digl original – migliura oravontut il metrum. La redundanza dad «in urezi schmanatschont» (PR2, 14) e «gl'urezi lai pér schmanatschar» (PR2, 16) vegn evitada entras ina cumparegliaziun directa denter «in urézi ti temas pilvér» e «carstgeuns sto ins il pli temér». Quella nova versiun prepara era il lectur per il messadi dil distic final (19-20).

13-16 13-14 Ella versiun da PR2 (17-18) vegnan quels vers formai da buca meins che 4 frastas (1 frasa affectiva + 1 frasa interrogativa + 2 frastas affectivas)¹⁸⁷. La versiun da PS ha mo pli 1 frasa affectiva. 13 Las enzennas d'exclamaziun e da damonda vegnan remplazzadas da commas. L'interjecziun «Po teidla!» transformada en «O teidla,». L'interjecziun «O» fuorma aschia ina anafra cun ils vers 9 e 17. 15 Las modificaziuns da quei vers pertuccan en emprema lingia il metrum. Tenor la versiun da PR2 sa il vers – «„Pign, quesch! Rog' ussa Dieus pil tyrann –» – mo vegnir legius a moda suandonta: v-|-vv-vv-. Quei metrum corrispunda in summa buc al metrum da basa: v-vv-vv-vv-. La versiun da PS eliminescha quei punct fleivel: «„Uss quescha, ti pign, roga Dieus pil tyrann!». Igl y-grec vegn eliminaus el substantiv «tirann(s)» (cfr. era 20). En plaids oriunds dil grec sco «Hymnus», p.ex. FA, 4. **Hymnus alla patria** (1901:137) vegn quei consonant denton screts vinavon. 16 Igl infinitiv «morir» vegn screts en PR1 [10x]; PR2 [3x]; PS [1x] ed en M2 [2x]¹⁸⁸. Naven da PR3 preferescha Tuor la scripziun «murir»: PR3 [1x]; PS [2x]; M2 [2x] e FA [2x]¹⁸⁹.

17-20 17 Ella versiun da PR2 (21) consista quei vers aunc d'ina frasa interrogativa suandada d'ina interjecziun cun valor d'ina frasa affectiva. En PS vegnan las duas frastas unidas ad ina suletta frasa affectiva. Il particip «commess» vegn plinavon screts culla geminata <mm>, par. era l'occorrenza ulteriura: M2, 13. **Alla Regina dil Matg**: «Nossadunna cara, / Benedesch' ils tes, / Tut il mal repara / Che nus vein commess» (29-32, excl. il refrain) (1900:35). 18 La versiun da PS ei ritmicamein pli clara: «Agl um de noblezia la vét' has ti priu!“» (v-vv-vv-vv-). La versiun anteriura – «Quei um de noblezi' has ti sturniu!“» (PR2, 22) – sa vegnir accentuada sin duas modas e manieras: v-vv-vv-v- ni v-vv-v|-vv-. Plinavon remplazza la circumscripziun eufemistica «la vét' has ti priu» la versiun pli criua «has ti sturniu» (PR2, 22)¹⁹⁰. 19 La proposiziun relativa vegn buca pli inserida denter duas commas. Alla fin dil vers vegn il punct dubel substituius d'ina comma. Sin quella moda survegn era igl emprem vers dil distic final dapli peisa. 20 Per la grafia dil substantiv «*tyranns*» par. 15.

¹⁸⁷ L'interjecziun vegn quintada cheu sco frasa, il medem vala per la frasa interrogativa «Pusseivel?» ch'ei ina ellipsa per «Eis ei pusseivel?».

¹⁸⁸ Cfr. las occorrenzas dallas duas davosas ediziuns: PS, [74.] **Ad in affont**: «Ins drova buc rihezias, / Plischés, honors, finezias, / Per viver e morir.» (13-15) (1898:225); M2, 25. **Memorare**: «Seigies mia defensura / Cu ei tucca de morir.» (17-18) (1900:51s.) e M2, 1. **Bernadetta**: «Eis malsenetscha. / Tiu mal rabétscha / Tei sin morir –» (str. 23, 133-135) (1900:69).

¹⁸⁹ Cfr. in'occorrenza per mintga ediziun: PR3, 81. **Eva**: «„Pli tard puspei saveis Vus / El Paradis vignir, / Mo eung avon stuveis Vus / Combatter e murir!“» (33-36); PS, [45.] **Sonnet alla mumma d'in sventirau**: «Honur figiev' el grond' a ti en véta / E trestamein ha el stuviu murir.» (6-7) (1898:207); M2, 7. **Renovaziun dil vut dil batten**: «Lai pli bugient nus tes affons / Murir uss en nos giuvens ons, / Che piarder l'innocenza!» (26-28) (1900:60) e FA, 18. **Pertratgs d'in pur della Cadi** / gl'avré 1799: «Franzos, vus streiadira, / En tiara essas ruts / Per far dalla puppira / Murir ils mes e tuts!» (5-8) (1901:144).

¹⁹⁰ Cfr. il vers corrispundent tudestg: «Du hast erschlagen den vornehmen Mann!“» (22).

[7.] Emblida buca mei.

publicaziuns:

original: MC1 (s.a.:245)
versiuns: [Il Sursilvan, 13.11.1890
PR1 (1891a:4)
PS (1898:176)
[Surselva II. (1901:63ss.)

126. Vergissmeinnicht.
Emblidabucamei.]
2. Emblidabucamei.
[7.] Emblida buca mei.
23. Mia flur!]¹⁹¹

Vergissmeinnicht. MC1 (s.a.:245)

Es blüht ein schönes Blümchen
Auf uns'rer grünen Au',
Sein Aug' ist wie der Himmel
So heiter und so blau;
5 Es weiss nicht viel zu reden,
Und alles, was es spricht,
Ist immer nur dasselbe,
Ist nur: Vergissmeinnicht.

Wenn ich zwei Aeuglein sehe
10 So heiter und so blau,
So denk' ich an das Blümchen
Auf uns'rer grünen Au'.
Da kann ich auch nicht reden,
Und nur mein Herze spricht:
15 „Du meines Lebens Wonne,
O Lieb', Vergissmeinnicht.“

[7.] Emblida buca mei. PS (1898:176)
„Es blüht ein schönes Blümchen“.

Leu sin la verda prada
Stat ina biala flur,
Siu égl ei schi migieivels
E blaus sco igl azur.

5 La flur fétg pauc patarla,
Ell' ei da buna fei,
Di mo in plaid, di semper:
Emblidabucamei!

Sch'jeu vesel égls migieivels,
10 Dus blaus sco igl azur,
Pertratg' jeu vid la prada
E vid la biala flur.

Miu cor lu pauc patarla,
Mo 'l di da buna fei:
15 Ti mia dultscha cara:
Emblida buca mei!

midadas da fuorma: La versiun da PR1 ha la medema repartiziun strofica sco igl original tudestg; numnadamein 2 strofas da mintgamai 8 vers culla structura da remas: *abcdbefe*. Ella versiun da PS vegnan las strofas separadas, aschia che la versiun nova ha in total da 4 strofas. Ils plaids screts cursiv en PR1: «*in*» (7) e «*Emblidabucamei!*» (8), respectivamein «*Emblida buca mei!*» (16) vegnan buca fatgs resortir en PS.

variantas: **t. Emblida buca mei.] Emblidabucamei.** PR1. **2** flur,] flur; PR1. **3** égl] égl PR1. **5** fétg] fetg PR1. **5-6** patarla, / Ell' ei] patarla / Ed ei PR1. **6** da buna fei] de buna fei PR1. **7** Di mo in plaid] E di *in* plaid PR1. **8** Emblidabucamei!] *Emblidabucamei!* PR1. **9** égls] égls PR1. **10** igl azur,] igl azur – PR1. **11** Pertratg' jeu] Pertratg jeu PR1. **14** da buna fei] de buna fei PR1. **15** dultscha] dultscha PR1; cara:] cara, PR1. **16** Emblida buca mei!] *Emblida buca mei!* PR1.

commentari: Ella versiun da PS secumpona la poesia da 4 strofas da mintgamai 4 vers jambics cun 3 silbas accentuadas: v-v-v-(v). La structura dallas remas ei: *abc*¹⁹². Dano la segmentaziun strofica ei la fuorma metrica identica cun igl original. Ei setracta d'ina translaziun digl original **Vergissmeinnicht** da August Heinrich Hoffmann von Fallersleben (1798-1874). La translaziun imitescha igl original. La versiun da PS ei, en cumparegliaziun culla versiun publicada en PR1,

¹⁹¹ La versiun da Surselva I. sto esser posteriura allas versiuns cumparidas en PR1 e PS, quei sin fundament dallas variantas: «*Siu cor* fetg pauc patarla,» (5); «*Mo 'l di* de buna fei: / Ti mia dultscha cara,» (6-7); «*E ves jeu*» (9); «*E blaus*» (10). Da raschun ei la construcziun parallela 'Siu cor' - 'Miu cor' vegnida introducida aposta per la canzun. Eruir il responsabel per las midadas ei denton strusch pusseivel.

¹⁹² Per la medema disposiziun dallas remas mira PS, [**11.] Il Schvizzer egl jester**. Ils vers *a* e *c* ein irrelai. El dicziunari da metrica e stilistica da Sarri vegn quei tip da vers definius suandontamein: «**irrelato** nella metrica italiana, si dice di quel verso che rimane orfano della rima all'interno di un sistema strofico che la prevede.» (1996:144).

aunc pli datier da quel, sco las variantas dils vers 6 e 7 cumprovan; pertuccont la divisiun strofica sedistanziescha ella denton pli fetg digl original che la precedenta. – La versiun da Fry (1934:114) sebase silla versiun da PS. Sper variantas formalas cuntegn sia versiun ina varianta substanziala el vers 8. Leu drova Fry numnadamein la scripziun separada «Emblida buca mei!», ferton che Tuor fa diever en quei vers dil num dalla flur «Emblidabucamei!» e scriva il plaid per quei motiv ensemen. Entras duvvar omisduas scripziuns egl intern dalla poesia, ensemen (8) e dapart (t. e 16) distingua igl autur sin fundament dalla scripziun denter in nivel real ed in nivel figurativ (cfr. era t.). Deplazes (1954:33) sebase sin l'ediziun da Fry, scriva denton «Patratg jeu alla prada» (11) enstagl «Pertratg' jeu vid la prada» (PS, 11). Sco ei para vul Deplazes u evitar en quei liug la repetiziun «Pertratg' jeu vid la prada / E vid la biala flur.» (PS, 11-12) ni duvvar ina preposiziun tenor siu gust pli appropriada. – Substanzialas ein oravontut las variantas introducidas en PS per evitar il diever frequent dalla conjunziun da coordinaziun «E(d)», mira 5-6 e 7.

t. Ella versiun da PS vegn il tetel screts dapart. El fa pia buc pli directamein allusiun al num dalla flur, mobein al nivel figurativ dalla poesia sco el vegn descrets ellas duas davosas strofas. Insumma predomineschan las expressiuns ch'appartegnan al camp semantic human era leu nua che la flur vegn descretta, p.ex. «égl» (3), «patarla» (5) e «ei da buna fei» (6). La scripziun nova dil tetel corrispunda aschia meglier a l'isotopia semantica¹⁹³ dalla giuvna.

1-4 2-3 Il semicolon che separa quels dus vers vegn substituius entras ina comma. Original e translaziun ein danovamein identics quei che pertucca la separaziun dallas duas proposiziuns principalas. **3** Ell'ediziun da PR1 scriva Tuor ils substantivs «égl(s)», resp. «égllett(s)» adina cun accent circumflex¹⁹⁴. Gia naven da PR2 scriva el ils medems plaid cun accent lev: «égl(s)», resp. «égllett(s)»¹⁹⁵. La scripziun senza accent ei era d'anflar da temps en temps, ella ei denton pli u meins casuala, p.ex. PR2, **50. Gaudeamus igitur!**: «Lein la Republic' alzar / E quels ch'ella regian, / E ses defensurs e fegls / Che sco poppa de lur egl» (31-34); M2, **19. Salve Regina**: «Tes misericordeivels egl / Sin tes affonts giu volva! / De nus gidar en tuts scumbegls,» (7-9) (1900:43s.) e FA, **17. Il Péz Mundeun**: «Nos egl e cors compleinamein / Con tes maletgs incontas;» (21-22) (1901:144).

5-8 5-6 La conjunziun da coordinaziun «Ed» (PR1, 6) vegn remplazzada entras il pronom persunal «Ell[a]» (cfr. en quei connex l'introducziun dalla comma alla fin dil vers 5). La preferenza per la structura anaforica savess star en connex culs vers corrispundents digl original: «Es weiss nicht viel zu reden, / Und alles, was es spricht,» (5-6). **6/14** Egl entir corpus lyric da Tuor occuora la cumbinaziun «de buna fei» mo aunc ina gada e quei en PR2, **58. L'istoria dil Noà**: «Mintg' um perdert sto dir sin quei: / Bubi il vin de buna fei,» (43-44). Quella poesia vegn denton buca pli reprida en ina dallas ediziuns posteriuras. La midada da «de buna fei» en «da buna fei» pertucca pia mo las duas occurrenzas en PS, **[7.] Emblida buca mei**. **7** Quella varianta stat en stretg connex cun l'intervenziun els vers 5-6. Era cheu vegn la conjunziun da coordinaziun remplazzada. Omisduas intervenziuns lubeschan d'evitar la successiun buca gest fetg eleganta «Ed ei de buna fei, / E di in plaid, [...]» (PR1, 6-7). La piazza che vegn libra possibilitescha d'introducir igl adverb «mo» e d'imitar la construcziun tudestga «Ist immer nur dasselbe, / ist nur: [...]» (7-8). En PR1 sto igl autur aunc evidenziar cun scripziun cursiva l'impurtonza dil numeral definit «in», perquei che gl'accent tucca buc la silba pertuccada. La versiun da PS perencunter sa desister d'ina tala evidenziaziun grafica. **8/16** Ella versiun da PS vegn desistiu dalla scripziun cursiva.

¹⁹³ L'isotopia semantica tenor Segre «rende possibile la lettura uniforme del discorso, quale risulta dalle letture parziali degli enunciati che lo costituiscono» (1985:32s.).

¹⁹⁴ Cfr. p.ex. PR1, **9. Il viandont**: «Ina larma terlichonta / Turbelescha siu égl clar.» (7-8) e PR1, **23. L'ustiera digl ischi**: «Quei tut mo per tiu bien vin, / Per tiu bi égllett carin, / Bial' ustiera, meunca!» (4-6).

¹⁹⁵ Cfr. PR2 [8x]; I [2x]; M1 [4x]; PS [27x]; M2 [7x] e FA [7x].

9-12 **9** Per la varianta grafica «égls» mira **3**. **10** La lingetta alla fin dil vers vegn substituida entras ina comma. La specificaziun «Dus blaus sco igl azur» vegn aschia inserida denter duas commas. **11** Per «Pertratg'» mira PS, [5.] **Il Sursilvan egl jester, 3**.

13-16 **14** Mira il commentari **6**. **15** La substituziun dalla comma cun in punct dubel adattescha il vers alla structura dil vers 7. L'exclamaziun daventa pli enfatica. Igl autur preferescha quei effect al maletg optic, nua che dus vers succedents (14; 15) termineschan cun in punct dubel. La grafia «dulsch(a)» vegn duvrada mo ellas ediziuns da PR1 [6x] e da PR2 [7x]¹⁹⁶, naven da PR3 scriva Tuor adina «dultsch(a)». **16** Quei vers vegn buc screts cursiv en PS.

[8.] La flur strieuna.

publicaziuns:

original: MC1 (s.a.:241s.)
versiuns: PR2 (1891b:59)
 PS (1898:176)

123. Blümlein auf der Haide.
44. La flur strieuna.
[8.] La flur strieuna.

123. Blümlein auf der Haide. MC1 (s.a.:241s.)

So viel der Mai auch Blümchen beut
 Zu Trost und Augenweide,
 Ich weiss nur eins, das mich erfreut:
 Das Blümlein auf der Haide.

5 Ich seh' vergrünen und verblüh'n
 Die Welt im Frühlingskleide,
 Du aber bleibst mein Immergrün,
 Du Blümlein auf der Haide.

Kein Winter kann, o Blümelein,
 10 Dir je was thun zu Leide;
 Ich schloss dich in mein Herz hinein,
 Du Blümlein auf der Haide.

44. La flur strieuna. PR2 (1891b:59)

La stad a mi porsch' in maletg
 Sin l'alp sper la fonteuna,
 Ch'ei miu pli grond e dulsch deletg:
 O biala flur strieuna!

5 Sflorir sto mintga biala flur
 Sin spunda umbriveuna;
 Mo ti stas semper en verdur:
 Ti biala flur strieuna!

Florenta flur, ch'jeu hai catta
 10 Cun fatscha cotschn' e seuna,
 Jeu hai tei en miu cor serau:
 O biala flur strieuna!

[8.] La flur strieuna. PS (1898:176)

„So viel der Mai auch Blümlein beut“.
 La stad a mi porsch' in maletg
 Sin l'alp sper la fonteuna,
 Ch'jeu contempleschel cun deletg:
 O biala flur strieuna!

5 Carina flur ch'jeu hai catta
 Cun fatscha cotschn' e seuna,
 Jeu hai tei en miu cor serrau:
 O biala flur strieuna!

¹⁹⁶ Per PR2 dat ei gia ina excepziun, nua che Tuor fa diever dalla scripziun nova: PR2, **41. La cara:** «Con dultsch ei gl'ei d'amar / San biars a nus risdar.» (1-2).

midadas da fuorma: Il diember da stofas dalla versiun da PR2 ei identics cun quel digl original. Ella versiun da PS vegn la 2. strofa da PR2 (5-8) eliminada. Las tematicas negativas «Sflorir» (PR2, 5) e «Sin spunda umbriveuna;» (PR2, 6) cumparan cheutras buca pli ella versiun da PS.

variantas: **3** Ch'jeu contempleschel cun] Ch'ei miu pli grond e dulsch PR2. **5** Carina flur ch'jeu] Florenta flur, ch'jeu PR2, 9. **7** serrau] serau PR2, 11.

commentari: Il text original ei dad August Heinrich Hoffmann von Fallersleben (par. era PS, [7.] **Emblida buca mei** e PS, [9.] **Il pistur sin l'alp**). Sco gia viu tier autras translaziuns, surpren Tuor il metrum e la structura dallas remas e per gronda part era la tematica, resp. ils plaids-clav digl original, transferescha denton quels en in ambient alpin. Aschia vegn p.ex. il hiperonim «Blümlein» specificaus entras il hiponim «flur strieuna» e l'indicaziun adverbiala «auf der Haide» vegn precisada per romontsch cun «Sin l'alp sper la fonteuna»¹⁹⁷. La versiun da PS ha 2 stofas da 4 vers jambics cun 4 (v-v-v-v-), resp. 3 silbas accentuadas (v-v-v-v). La disposiziun dallas remas ei *abab*. – Fry (1934:128) ha sper variantas da grafia duas variantas che san cun gronda probabladad vegnir taxadas sco variantas d'editur. Aschia entscheiva la poesia en sia versiun cun «La stad mi porscha in maletg», pia cun il pronom object indirect en posiziun nunaccentuada. Da raschun stat quella varianta en connex cun igl exempel analog da PS, [56.] **Il semnader:** «Pertgei, mi declara, fa gl'um che leu semna» (1; 21). Plinavon evitescha la versiun da Fry igl infix *-esch-* en: «Che jeu contemplel cun deletg;» (3). Deplazes (1954:45) surpren la versiun da Fry. – Il diember da variantas per quellas duas versiuns ei minims. D'in total da quater variantas ein oravontut las duas variantas substanzialas d'impurtonza (3; 5). Las duas ulteriuras: l'eliminaziun dalla comma avon la proposiziun relativa (5) e la nova grafia en «serrau» (7) ein secundaras.

1-4 3 L'entschatta dil vers «Ch'ei miu pli grond e dulsch» vegn eliminada. La cumbinaziun «Ch'ei miu pli grond» ei aunc d'anflar ina suletta gada ella medema ediziun, numnadamein PR2, **41. La cara:** «In delicios, carin affont, – / Ch'ei miu – pli grond tresor!» (4-5). Ella medema canzun drova igl autur enzacons vers pli tard era il plaid «deletg», ella cumbinaziun: «Ses liungs cavegls e brins / Ein sco la seida fins; / E siu fossett sil baditschun / E sia vusch de niebel tun – / Ein in – deletg pil cor!» (6-10). La midada possibilitescha ultra da l'introducziun dil pronom persunal «jeu»¹⁹⁸, era la successiun digl <ε> tonic aviert en «contempleschel cun deletg»¹⁹⁹.

5-8 5 Ella versiun da PR2 ha igl adjectiv attributiv «Florenta» aunc in rapport cun la fuorma infinita «Sflorir» (era en posiziun iniciala, vers 5) che vegn eliminada ella versiun da PS. Plinavon corrispunda quei adjectiv era al camp semantic dalla «flur»²⁰⁰. La substituziun cun «Carina» rinforzescha il ligiom cun il substantiv «fatscha»²⁰¹. Il camp semantic human, caracterisau dallas expressiuns «Carina», «fatscha» e «seuna» pren surmaun. Igl adjectiv «cotschn'» appartegn ad omisdus camps semantics e metta els en relaziun in cun l'auter. Ella produenziun posteriura da Tuor vegn il sintagma «flur(s) carina(s)» duvraus en: PS, [21.] **La rosa:** «Cun legria spèrt el dat / Vid la flur carina.» (4-5) e «Mo il mat ha domignau / Quella flur carina.» (18-19) (1898:182); PS, [40.] **La primavéra:** «Mirei las pradas / Stupent ornadas, / Schi gaglias, finas, / Da flurs carinas!» (13-16)

¹⁹⁷ Ei dat denton era tematicas ch'igl autur surpren, silmeins ella versiun da PR2, in sin in, p.ex. l'idea dil «sflorir» (5) ed il vers «Mo ti stas semper en verdur;» (7), che corrispunda agl original «Du aber bleibst mein Immergrün.»

¹⁹⁸ Par. era las entschattas dils vers digl original: «Ich weiss» (3), «Ich seh'» (5) e «Ich schloss» (11).

¹⁹⁹ Il verb «contemplar», resp. «contempl-esch-el» ei era d'anflar en autras poesias sco p.ex. PS, [67.] **Sper la mar:** «Jeu stundel sin la spunda, jeu mirel sin la mar, / E contempleschel l'unda, che rocl' ad in roclar.» (1-2) (1898:220), resp. PR3, **84. A Scarborough** ni PS, [76.] **Allas steilas:** «Savens, savens jeu stojel / Vus contemplar –» (13-14) e «E cu jeu vus contemplel / El firmament,» (29-30) (1898:227), resp. PR3, **91. Allas steilas** e FA, **10. La guardia dil Gotthard:** «Co dei pella patria buc arder miu cor, / Sch' jeu sia bellezza contemplel trasor?» (9-10) (1901:140).

²⁰⁰ La vischinonza semantica vegn rinforzada da l'allitteraziun «Florenta flur».

²⁰¹ Las occurrenzas digl adjectiv «carin» ein fetg frequentas en Tuor e vegnan oravontut duvradas en cumbinaziuns sco «affont carin» (1898:194); «in égl carin» (1898:229); **12. O mumma carina** (1900:65); «vusch carina» (1900:70) eav. Par. era l'allitteraziun da «Carina» cun «cattau» e «cotschn'».

(1898:202) e M2, **12. Il meins de Matg**: «Las flurs las pli carinas / Portein sin tiu altar;» (17-18) (1900:32). La comma avon la proposiziun relativa vegn eliminada²⁰². **7** En PR2 scriva Tuor aunc quei particip cun in <r>, mira era PR2, **41. La cara**: «Dai in bunn' eunc per comiau / Ed er' egl jester hai serau – / Jeu tei – giu funs miu cor!» (18-20). Sil pli tard en PS vegn quel screts culla geminata: PS, **[33.] Per crucem ad lucem**: «Ti has von mei la bratsch' aviert, / Miu Diu crucifigau; / Ti has schon biars pucconts ritschiert / E vid Tiu pèz serrau.» (33-36) (1898:196).

[9.] Il pistur sin l'alp.

publicaziuns:

original:	GC1 (s.a.:287s.)	151. Der Alpenhirt.
versiuns:	PR2 (1891b:82)	62. Il pastur sin l'alp.
	[CdL II. (1896:96s.)	Il pastur sin l'alp.]
	PS (1898:177)	[9.] Il pistur sin l'alp.
	[Surselva II. (1901:72s.)	27. Il pastur sin l'alp.] ²⁰³

151. Der Alpenhirt GC1 (s.a.:287s.)

Dort hoch auf der Alpe, da ist meine Welt,
 Da wo's mir auf Erden am besten gefällt.
 Da duften die Kräuter, da murmelt der Quell,
 Da klingen die Glöcklein so lustig und hell.

5 Da schau' ich die Dörfer in Nebel und Rauch
 Und athme der Bergluft erquickenden Hauch.
 Da weiss ich von keinem Gelärm und Geschrei
 Und spiel' einen Ländler auf meiner Schalmei.

Und treibt mich der Winter hinunter in's Thal,
 10 Dann denk' ich: der Sommer kommt wieder einmal!
 Der Sommer, der bringt mich zur Alpe zurück;
 Da droben ist Alles, mein Leben, mein Glück!

²⁰² Els vers 2-3 ei la comma avon la proposiziun relativa ualti carteivel da declarar sin fundament da l'indicaziun adverbiala che vegn intercalada denter il substantiv ed il pronom relativ ni semplamein entras la segmentaziun dil vers.

²⁰³ La versiun dalla Surselva II. para dad esser ina versiun intermediara da PR2 e PS. Aschia corrispunda igl incipit dalla canzun «Jeu mondel cul muvel ad alp cun ardur.» a quel da PS, ferton ch'ils vers «Leu sundel [sic] e vivel sc'in niebel signur.» (Surselva II., 2); «Sin l'alp jeu avdeschel datier dal bien Diu.» (ibid., 7) e «Ad alp mond' jeu lura puspei cun ardur;» (ibid., 11) derivan dalla versiun da PR2.

62. Il pastur sin l'alp. PR2 (1891b:82)

La stat mun cul muvel – ad alp cun ardur:
Leu stundel e vivel – sc'in niebel signur.
Sin l'alp, leu oduran – las flurs aschi bein,
Fonteunas leu neschan – cun spiegel serein.

- 5 Sin l'alp las bransinas – jeu sajel tadar,
Che tunan e sunan – schi bein e schi clar.
Sin l'alp sai jeu beiber – bien pèn e bien latg
E grom' ed in aria – schi frestga finfatg!

Sin l'alp sper la pezza – strusch tscharner jeu sai

- 10 Ils vitgs della bassa, – en neblas curclai.
Sin l'alp las montognas – jeu vesel stupent,
Che stendan lur tschemas – el blau firmament.

Sin l'alp jeu avdeschel, – datier dil bien Diu,
E pauc leu s'empatschel – dil mund malvugliu.

- 15 Jeu contel e sundel – leu legers pilver
E sunel la tiba – trasò cun plischer.

Sch'a casa mei catscha – puspei igl atun,
La stat che vegn lura – ad alp puspei mun.
Ad alp mund'jeu lura – puspei cun ardur:

- 20 *Sin l'alp mo ei veta – pil leger pastur!*

[9.] Il pistur sin l'alp. PS (1898:177)

„Dort hoch auf der Alpe“.

Jeu mundel cul muvel ad alp cun ardur,
Leu stundel, leu vivel sc'in niebel signur.
Sin l'alp leu oduran las flurs aschi bein,
Fonteunas leu neschan cun spiegel serein.

- 5 Sin l'alp las bransinas resunan schi clar,
Leu sai jeu trasora d'in tgiembel tibar.

Sin l'alp jeu avdeschel datier de miu Diu,
Leu nuota s'empatschel dal mun malvugliu.

- A casa mei catscha la neiv digl atun,
10 Mo novas verduras cuvieran il mun;
Ad ault mundel lura puspei cun ardur,
Sin l'alp mo ei véta pil leger pistur!

correcturas: La versiun da PS ha «bronsinas» (5). Sin basa dalla varianta grafica da PR2 (5) e dallas ulteriuras occurrenz, M2, **14. Canzun pil Matg:** «Bransinas, stgellas, tibas, / Resunan giu dals aults.» (11-12) (1900:36) e FA, **16. Il meins de Matg:** «Dals quolms giu retunan / Plattialas, bransinas.» (15-16) (1901:143) sto ei settractar d'in sbagl da stampa²⁰⁴.

midadas da fuorma: Fertion che la versiun da PR2 ha aunc 5 strofas, ha quella da PS mo pli 3 sco igl original. Damai che la versiun da PS vegn reducida per 2 strofas, eis ei evident che certas tematicas ston vegnir eliminadas (PR2, 7-8; 9-12; 15), concentradas (PR2, 5-6) ni modificadas (PR2, 16)²⁰⁵. Ella versiun da PR2 vegnan ils emistics da mintga vers mintgamai separai cun ina lingetta. La versiun da PS fa buc quella separaziun. Quella midada sistematica vegn pia indicada egl apparat mo pigl emprem vers. Il vers final dalla poesia ei screts cursiv en PR2; cun pli grond spazi denter las singulas letras en PS.

²⁰⁴ Il Cudisch da lectura pil II. onn da scola mantegn perencunter la grafia «bronsinas» (5). Mira era Cudisch da lectura III.: «Ils muvels aud' ins bein e clar / Aunc dallas alps a bronsinar.» (1897:124). La versiun da **Il pastur sin l'alp** (1896:96s.) ei ina versiun scursanida – la 3. strofa ei vegnida eliminada – dalla versiun da PR2. Pertuccont las variantas formalas vegn desistiu d'in commentari; ell'introducziun al cudisch scrivon ils editurs denton il suadont: «Concludentamein vegn remarcau, che l'ortografia de quests novs cudischs de lectura se basescha sin las „Normas ortograficas“ de Sgr. Prof. Muoth, modificadas en divers pugns tras ina conferenza officiala, tenuta il December 1895. Sur questas novas reglas vegn pli tard en il cudisch de lectura per las classas superiuras a vegnir dau sclariment specificau.» (1896:XI). Las specificaziuns annunziadas vegnan publicadas el Cudisch da lectura pil VI. onn da scola (1900:IXs.).

²⁰⁵ Ina descripciun pli detagliada da quellas intervenziuns dattan ils commentaris detagliai corrispundents. Il diember da strofas identic per igl original e la versiun da PS significhescha denton buc che las poesias seigien era identicas pertuccont il cuntegn. La reducziun dil diember da strofas va era a donn e cuost da tematicas originalas. Par. era ils vers – «Da schau' ich die Dörfer in Nebel und Rauch / Und athme der Bergluft erquickenden Hauch.» (5-6) – che vegnan eliminai.

variantas: **t. pistur]** **pastur** PR2. **1** Jeu mundel] La stat mun PR2; cul muvel ad alp cun ardur,] cul muvel – ad alp cun ardur: PR2. **2** Leu stundel, leu vivel] Leu stundel e vivel PR2. **3** Sin l’alp leu] Sin l’alp, leu PR2. **5-6** *substituiu* **5** Sin l’alp las bransinas = PR2, 5. **7-8** = PR2, 13-14 **7** avdeschel] avdeschel, PR2, 13; de miu Diu] dil bien Diu PR2, 13. **8** Leu nuota] E pauc leu PR2, 14; dal mun] dil mund PR2, 14. **9** A casa] Sch’ a casa PR2, 17; la neiv digl atun] puspei igl atun PR2, 17. **10** *substituiu* **11** Ad ault mundel] Ad alp mund’ jeu PR2, 19; ardur,] ardur: PR2, 19. **12** véta] *veta* PR2, 20; pistur] *pastur* PR2, 20.

commentari: La poesia secumpona da 3 strofas da mintgamai 4 vers cun 4 silbas accentuadas. Il metrum dils singuls vers ei caracterisau dad in’entschatta jambica suandada da 3 anapests: v- vv- vv- vv-. La disposiziun dallas remas ei *aabb*. Las características formalas dallas versiuns romontschas corrispundan a quellas digl original. Igl original per quella translaziun ei la poesia **Der Alpenhirt** da Heinrich Hoffmann von Fallersleben²⁰⁶. Fertion ch’igl original ha sulettameim 3 strofas, ha la versiun da PR2 5 strofas. Pér la versiun da PS, reducescha lu puspei il diember da strofas a quel digl original. Las raschuns pigl augment dil diember da strofas dalla versiun da PR2 ein da differents geners: Primo introducescha il poet novas tematicas: «Sin l’alp sai jeu beiber – bien pèn e bien latg / E grom’ [...]» (PR2, 7/8)²⁰⁷. Secundo surpren el singuls emistics ni entirs vers digl original per vertir quels a moda pli u meins libra en romontsch; quei che ha tendenzialmein per consequenza che la versiun vertida vegn pli liunga. Aschia fa el ord ils emistics dil vers 3 «Da duften die Kräuter,» e «da murmelt der Quell,» (3) mintgamai in vers entir: «Sin l’alp, leu oduran – las flurs aschi bein,» (PR2, 3) e «Fontenas leu neschan – cun spiegel serein.» (PR2, 4). In exempel per far ord in vers dus ei il vers 4 digl original: «Da klingen die Glöcklein so lustig und hell». Quel fuorma la basa per ils vers 5 e 6 dalla versiun romontscha da PR2: «Sin l’alp las bransinas – jeu sajel tadar, / Che tunan e sunan – schi bein e schi clar.»²⁰⁸. – Fry (1934:165) publichescha la versiun da PS. Deplazes (1954:132) surpren cun pintgas incongruenzas (7; 12) la versiun da Fry. Tier omisdus ei la poesia entitulada **Il pastur si d’alp**²⁰⁹. En connex cullas midadas da grafia ein oravontut duas da pli gronda impurtonza. Il paragram (cfr. **1**) ei buc pli pusseivels ella versiun da Fry: «mondel» (1); «muvel» (1) e «stundel» (2). La rema da Tuor «atun : mun» (9 : 10) vegn midada da Fry en «atun : munt». Tier Tuor sa «mun» ultra dalla significaziun ‘Berg, Anhöhe’ era haver la significaziun da ‘Welt, Erde’, par. «Leu nuota s’empatschel dal mun malvugliu.» (8). – Variantas substanzialas ein d’anflar en tuttas 3 strofas: per l’1. strofa ei quei en emprema lingia il niev incipit; per la 2. strofa oravontut las midadas che dattan alla strofa sia clara structura anaforica, «Sin l’alp» (5/7) e «Leu» (6/8), e per la 3. strofa las midadas sintacticas e las variantas che lubeschan d’evitar las numerusas repetiziuns.

t./12 En PS introducescha Tuor la varianta grafica «pistur». Fertion ch’el scriva en PR1 [3x]²¹⁰ e PR2²¹¹ [4x] «pastur», introducescha el la scripziun nova «pistur» naven da l’ediziun da PS [3x]; M2 [4x] e FA [1x]²¹².

²⁰⁶ Per las ulteriuras translaziuns da von Fallersleben mira PS, [**8.**] **La flur strieuna, commentari**. El necrolog dil BT scriva P. M. Carnot il suandont en connex cun quella poesia: «[...] er konnte – wohl nur auf den Flügeln der Sehnsucht – in die Alpenwelt hinaufsteigen, um das Hirtenleben zu schildern [...]» (Carnot 1904).

²⁰⁷ Tematicas novas da vart da Tuor ein era: «Sin l’alp las montognas – jeu vesel stupent, / Che stendan lur tschemas – el blau firmament.» (PR2, 11-12) e «Sin l’alp jeu avdeschel, – datier dil bien Diu,» (PR2, 13). Quell’introducziun attribuescha era in’ulteriura dimensiun alla poesia ch’ei buc d’anflar egl original. Interessant fuss ei da mirar con lunsch che quellas tematicas novas che vegnan introducidas corrispundan ad ina certa ideologia da vart digl autur. Il vers 14 perencunter, «E pauc leu s’empatschel – dil mund malvugliu.» (PR2, 14), che rema cun «Diu» (PR2, 13), consideresch’jeu se’ina versiun libra digl original: «Da weiss ich von keinem Gelärm und Geschrei» (7).

²⁰⁸ Cfr. era l’elavuraziun dalla tematica da vers 5: «Da schau’ ich die Dörfer in Nebel und Rauch» en dus vers «Sin l’alp sper la pezza – strusch tscharner jeu sai / Ils vitgs della bassa, – en neblas curclai.» (PR2, 9-10) e plinavon era dil vers 8 digl original, resp. dils vers corrispundents romontschs (PR2, 15-16).

²⁰⁹ Els vers 3; 5 e 7 mantegn Fry denton il sintagma «Sin l’alp»; el vers final scriva el denton analog al tetel «Si d’alp».

²¹⁰ Quellas 3 occurrenzas ein tuttas d’anflar ella poesia da PR1, **33. Igl avis**. La medema poesia vegn reedida en PS e quei senza midar la grafia, par. PS, [**81.**] **Igl avis**. Ella versiun da PR1 dat ei denton era in exempel cun l’altra grafia:

1-4 1 Ella versiun da PR2 entscheiva igl incipit aunc cun «La stat [...]». Egl original vegn denton fatg allusiun allas stagiuns «Winter» (9) e «Sommer» (10-11) pèr ella davosa strofa²¹³. Ella versiun da PS preferescha igl autur la successiun normala a quella invertida; quei ha per consequenza che l'entschatta da PR2 «La stat mun» vegn remplazzada da «Jeu mundel»²¹⁴. Il niev incipit possibilitescha ultra dalla medema construcziun formala dils emprems emistics «Jeu | mun-del | cul | mu-vel» (1) e «Leu | stun-del, | leu | vi-vel» (2) era la successiun dallas fuormas paragramaticas «mundel», «muvel» e «stundel»²¹⁵. **1/2** Il punct dubel alla fin da l'emprema proposiziun vegn substituius d'ina comma. Las 3 proposiziuns «Jeu mundel [...]»; «Leu stundel [...]» e «leu vivel [...]» ein aschia coordinadas. Per ina varianta analogica mira **11**. **2** Fertion ch'ils dus verbs digl emprem emistic ein aunc coordinai ella versiun da PR2 entras ina conjuncziun, «Leu stundel e vivel →», vegnan els parallelisai ella versiun da PS, «Leu stundel, leu vivel»²¹⁶. La parallelisaziun ei pia buc mo d'anflar a nivel vertical denter ils dus emprems vers, mobein era a nivel horizontal egl intern digl emistic. **3** La comma che separa las duas indicaziuns adverbialas localas «Sin l'alp» e «leu» vegn eliminada.

5-8 5-6 Entgins paucs elements da quels vers ein gia avon maun ella versiun da PR2. **5** Fertion ch'igl emprem emistic vegn surpris tale quale da PR2, ei il secund emistic «resunan schi clar,» ina specia da concentrat dil vers «Che tunan e sunan – schi bein e schi clar.» da PR2 (6). **6** Quei vers ei ina nova creaziun sin basa d'elements gia presents en PR2 e dil niev element «tgiembel»²¹⁷. Ils elements che vegnan repri da PR2 ein surtut d'anflar el vers: «E sunel la tiba – trasò cun plischer.» (PR2, 16). Introducius vegn quei niev vers digl adverb local «Leu». Quei füss pia la secunda introducziun da quei adverb en quella poesia, suenter la parallelisaziun dil vers 2. Insumma tila il poet a nez la valor deictica da quei adverb e da l'indicaziun adverbiala «Sin l'alp» per exprimer l'opposiziun relevonta pil pastur denter ils dus loghens «alp» (1; 3; 5; 7; 12) vs «casa» (9). Dils 12 vers da quella poesia tematiseschan en tut 10 vers la dimora da stad dil 'pistur'. Els vers

---

PR1, **17. II Schvizzer**: «Ditg sund' jeu staus leu patertgont / E hai udiu stupent / La tiba in pistur sunont / Il tun enconoschent.» (9-12).

²¹¹ Cfr. p.ex. PR2, **39. II Schvizzer**: «Leu de mes quolms hai in pastur schi bein e fin / Udiu sunar cun sia tib' il tun carin / Dil mied alpin!» (3-5) e PR2, **48. II Schvizzer egl jester**: «„Ver puspei el stavel vaccas / E dasperas il pastur, / Che la sia tiba suna / Cun amur e cun vigur.“» (25-28).

²¹² Cfr. p.ex. PS, **[32.] Canzun dils treis sogns Retgs**: «Maria, eungels e pisturs, / Ad El presentan lur honors,» (13-14) (1898:194); M2, **7. Ils catholics romonschs a Leo XIII.**: «Diu rogein nus cun fervur, / Ch'el mantegni, bien pistur,» (25-26) (1900:74) e FA, **27. Sur Giachen Antoni Gieriet**: «Bien pistur, ruauss' e dorma / Ussa bein sin tratsch-senter.» (15-16) (1901:149).

²¹³ Tematicamein ha igl incipit da PR2 lu era in stretg connex culs vers 10-11 digl original (cfr. era PR2, 18-19). Ella versiun da PS proceda Tuor lu in tec auter quei che pertucca las stagiuns. El desista da l'opposiziun «Winter» (9) vs «Sommer» (10-11), resp. «atun» (PR2, 17) vs «stat» (PR2, 1; 18), introducescha persunter il sintagma fetg efficaci «la neiv digl atun» (9).

²¹⁴ Ina midada semeglionta sa era vegnir documentada per las versiuns dalla poesia da PR2, **69. Canzun din viandont**, resp. PS, **[14.] II viandont** (1898:179). Leu vegn igl 1. vers dalla davosa strofa midaus da «Ed ussa mun cun legerment» (PR2, 21) en «Jeu mundel uss cun legerment» (PS, 16). Per in commentari pli detagliu dil vers pertuccau, cfr. PS, **[14.] II viandont, 16**.

²¹⁵ L'insistenza sin quels plaids graficamein fetg semegliants savess forsa era haver giu ina repercussion sin la midada el vers 11, nua che la cumbinaziun «mund'jeu» (PR2, 19) vegn remplazzada entras la fuorma «mundel» (cfr. era **10-11**).

²¹⁶ Ina construcziun parallela semeglionta, denton pigl entir vers, ei era d'anflar en PS, **[80.] Sin la pézza, 13**: «Leu mira surenvi, leu mira surengiu,» (13). Insumma ha igl adverb «leu» cun sia funcziun deictica, ina ferma influenza per la structura da certas poesias dad Alfons Tuor. Exempels tipics ein PS, **[21.] La rosa** (1898:182), per las repetiziuns dil vers «Leu sin la collina» e PS, **[43.] II Rhein** (1898:205s.). Per la funcziun digl adverb «leu» mira PS, **[21.] La rosa, t. e 1-2**.

²¹⁷ L'introducziun dil niev lexem «tgiembel» creescha semanticamein in ferm connex culla cumparegliaziun «sc'in niebel signur» (2), quei oravontut sin basa dallas ulteriuras occurrenzas da quei lexem ell'ovra lirica da Tuor. En 3 d'in total da 4 occurrenzas ell'ovra da Tuor ei il «tgiembel» il liug par excellence per la signuria. Aschia PR1, **32. II Sursilvan egl jester**: «Stei bein vus montognas, – vus liberas valls, / Vus crests e vus tgiembels – cun mirs de castials!» (15-16); PS, **[68.] II vegl casti**: «Ti vesas leu sil tgiembel / Il vegl casti s'alzar;» (1-2) (1898:221) e FA, **35. II tiran de Cartatscha**: «Cartatscha sin il tgiembel, gl'ucleun sisu gl'ischi, / Eunc muoss' alla vallada miraglia d'in casti;» (1-2) (1901:154). Fertion ch'il plaid «tgiembel» stat en in auter connex en PS, **[78.] Nadal**: «Mellis ga „Nadal“ resuna / Spunda, tgiembel, pleun e vall.» (23-24) (1898:228).

corrispondents vegn quei fatg mintgamai precisaus, u entras citar explicitamein il liug, «ad alp» (1), «Sin l'alp» (3²¹⁸; 5; 7; 12) e «Ad ault» (11), ni entras la precisaziun cun igl adverb «leu» (2; 3; 4; 6; 8)²¹⁹. Sulettamein ils vers 9-10 han in'otra funcziun. Fertion ch'il vers 9 indichescha semanticamein la 'scargada' – «A casa mei catscha la neiv digl atun,» –, renviescha il vers suandont al retuorn dalla primavera che lubescha puspei d'intonar il himni dalla 'cargada' (11-12). **7-8** Quels vers corrispundan per gronda part als vers 13-14 da PR2. **7** Per la nova varianta da PS «de miu Diu» cfr. il commentari tier PS, [20.] **La fossa**, **12**. La comma suenter «avdeschel» alla fin digl empem emistic vegn eliminada. Sintacticamein eis ella gia ella versiun da PR2 (13) buc giustificada. In connex cul diever dalla lingetta ei buc exlaus, par. ina comma semeglionta en PR2 (10). **8** La versiun da PR2 ha aunc «E pauc leu s'empatschel – dil mund malvugliu.» (14). La versiun da PS secloma perencunter «Leu nuota s'empatschel dal mun malvugliu.». La varianta la pli significativa da quei vers ei senza dubi la midada da l'entschatta dil vers da «E pauc [...]» (PR2, 14) en «Leu nuota [...]». Formalmein ein ils vers 6/8 caracterisai entras lur structura anaforica sin basa digl adverb²²⁰; semanticamein exprima la nova varianta meglier l'indifferenza dil 'pistur' viers il 'mun malvugliu'. La fuorma finita «s'empatschel» ei suandada dalla valenza 'da' enstagl 'de'²²¹. Per la varianta da grafia da PS «mun», par. era PS, [14.] **Il viandont**, **16**.

9-12 9-11 Per las variantas lexicalas tractel jeu quels treis vers ensemen. En general croda ei si che las frequentas repetiziuns dalla versiun da PR2, «puspei» (17; 18; 19); «ad alp» (18; 19); «mun» (18), resp. «mund'» (19) e «lura» (18; 19) vegnan eliminadas ella versiun da PS²²². **9** Aschia vegn p.ex. igl adverb «puspei» (PR2, 17) substituius entras il substantiv «la neiv» che surpren il medem mument era la funcziun da subject. **9-10** La versiun da PS ei en emprema lingia caracterisada entras ina simplificaziun sintactica, i.e. ina proposiziun principala ed ina coordinada unidas entras in adverb ed implicitamein entras la conjuncziun 'cura che'²²³. L'edizium da PR2 ha en quei liug aunc ina proposiziun subordinada cundizionala (PR2, 17) suandada d'ina proposiziun principala cun ina subordinada relativa intercalada (PR2, 18). La transformaziun dalla proposiziun cundizionala en ina principala succeda entras eliminar la conjuncziun. Il vers sequent ei ina creaziun originala che ha insumma neginas corrispundenzas culla versiun antecedenta. En egl dat surtut il plaid buc fetg usitau en Tuor «verduras». Quei ei l'emprema attestaziun da quei plaid ell'ovra lirica da Tuor, pli tard drova il poet aunc treis gadas il medem plaid denton adina en posiziun da rema e mai egl intern dil vers²²⁴. Impurtonta ei era l'introducziun dil substantiv «mun» che revaletescha a moda essenziala la rema «atun : mun» (10 : 11)²²⁵. **11** La varianta lexicala (semanticamein pli generala) «Ad ault» enstagl «Ad alp» (PR2, 19) stat en stretg connex cun igl incipit e possibilitescha d'evitar in'ulteriura occurrenza da «Ad alp»²²⁶. La suletta occurrenza sa aschia vegnir reservada per la quintessenza dil davos vers. L'eliminaziun dil pronom persunal «jeu» (cfr. en quei connex

²¹⁸ En quei vers ei l'insistenza pertuccont il liug dubla «Sin l'alp leu».

²¹⁹ Quellas indicaziuns deicticas ein bunamein adina collocadas a l'entschatta dils vers. Quei fatg dat lu era alla poesia sia tipica structura formala, cfr. oravontut las anafras dalla 2. strofa.

²²⁰ Gia ils vers corrispondents da PR2 (14; 16) ein caracterisai dad ina structura anaforica; lezza ei denton duida alla conjuncziun da coordinaziun «e».

²²¹ In'ulteriura occurrenza da quei verb ei d'anflar en PS, leu denton culla valenza 'per': PS, [34.] **Il senter**: «Negin per caussas de quest mund / En quell'habitaziun s'empatscha;» (21-22) (1898:197).

²²² Insumma cunteneva la versiun da PR2 dus emistics redundants, cfr. «ad alp puspei mun» (PR2, 18) e «Ad alp mund'jeu lura» (PR2, 19).

²²³ La nova versiun da quei vers ei elliptica. Tenor las reglas sintacticas usualas fuss la versiun da quei vers: «Mo [cura che] novas verduras cuvieran il mun;».

²²⁴ Las treis occurrenzas ein tuttas d'anflar en l'edizium da FA: **16. Il meins de Matg**: «Las plontas, las caglias / Ein pleinas verduras.» (11-12) (1901:143); FA, **31. Ussa lein nus selegrar!**: «Prau e plontas plein verduras, / Plein da feins e feigs e fluras,» (15-16) (1901:151) e FA, **34. La méta de fein**: «Mes cars affonets, zupitschei buc il prau, / Ch'ei en aschi biala verdura.» (1-2) (1901:153). Ellas duas empremas poesias rema il plaid «verduras» mintgamai cun «fluras», ella davosa cun «malura».

²²⁵ La medema rema drova Tuor en M2, **13. Alla Regina dil Matg**: «Sin tei cun speranza / Mira tut il mun; / Fretg en abundonza / Dai a nus d'atun.» (17-20) (1900:34).

²²⁶ Sin basa digl original savess ins eventualmein era stabilir in connex cun igl original «da droben» (12). Quei oravontut suenter che fermas correlaziuns denter original e translaziun ein gia vegnidas signaladas.

l'introducziun dil pronom personal en **1**) evitescha il hapax grafic «mund'jeu» en Tuor²²⁷. Il punct dalla versiun da PR2 (18) vegn substituius entras in semicolon. Cuntrariamein allas duas empremas strofas che han mintgamai duas frastas, ha la davosa mo ina frasa. La giustificaziun per l'unitad sintactica ei la structura: 'cura che' (10) -> «lura» (11). Plinavon vegn era il punct dubel dalla versiun da PR2 (19) substituius entras ina comma. Per quella substituziun cfr. **1**. **12** Per «véta» mira FA, **7. Ave Maria!**, **16**.

[10.] Il catschadur.

publicaziuns:

original: MC1 (s.a.:232s.)
versiuns: PR2 (1891b:87)
 PS (1898:177)

117. Der Gemsjäger²²⁸.
67. Il catschadur alpin.
[10.] Il catschadur.

117. Der Gemsjäger²²⁹. MC1 (s.a.:232s.)

I de Flühne ist mys Lebe,
 Und im Thal thu i kei gut.
 Andri wehre's mir vergebe:
 „Gang doch nit, s'ist G'fahr um's Lebe!“
 5 O, ihr liebe, gute Lüt,
 Euers Säge nützt ja nüt.

Früh am Tag, wenn d'Sterne schine,
 Stahn i uf u gah uf d'Jagd.
 Nu, mys Wyb und myni Chline
 10 Müend nit um en Aetti grine;
 Üse Herrgott isch o do,
 D'r Aetti wird scho wieder cho.

Wones alle Mensche gruset,
 Wo kei Andre durre cha,
 15 Unter mir's Waldwasser bruset,
 D'Gletscherluft dur's Haar mir suset,
 Obe, unde, z'rings um d'Flueh,
 Gahni frisch und fröhli zue.

Wahr isch, mänge fallt da abe,
 20 D'Ewigkeit erdrohlet er,
 Und lit tüf im Isch vergrabe.
 O wie luegt sys Wyb am Abe:
 „Chunnt er ächt?“ Lueg wie du witt,
 Leider Gott, er chunnt der nit.

25 Tröst' du di, er lit da unde
 Sanft und gut as wie im Grab;
 Üse Herrgott het ne g'funde
 Und bewahret ne da unde,
 I dem tüfe Gletscherschlund,
 30 Bis de jüngste Tag de chunnt.

²²⁷ Era da l'inversiun «mundel jeu» fa Tuor mo diever ina gada: PR2, **40. Il leger viandont**: «Legrainein cun il fagot si dies / Mundel jeu schulont il paternies.» (11-12).

²²⁸ Tuor indichescha en sias 'Remarcas' a l'ediziun da PR2 – «Heim, chor viril e mixt» (1891b:III) – aschibein las collecziuns MC e GC da Heim.

²²⁹ Il sbagl da stampa «daunde» (28) vegn corrigius en «da unde», mira MC1 (25) e GC1 (s.a.:291) che ha «da unte» (25; 28). Il text tudestg ha relativamein biaras differenzas quei che pertucca la scripziun dil dialect en MC1 e GC1. Per las versiuns romontschas ei quei denton per regla da muntada secundara, aschia ch'ei vegn desistiu d'in commentari pli detagliu.

Per simplificar ina cumparegliazion, oravontut da l'emprema e dalla davosa strofa, vegnan omisduas versiuns publicadas.

67. Il catschadur alpin. PR2 (1891b:87)

Ina legr' e biala veta
 Mein' il liber catschadur.
 Bein mervegl la buis el beta
 Sin schuvi e va e seta
 5 Sin la pezza cun ardur
 Salvischinas de valor.

Sia dunna bragi' e plira –
 Cara dunna, lai ual!
 Quel leu si, che tuts pertgira,
 10 Quel sin tiu mariu er' mira,
 Ch'el se fetschi buca mal
 E retuorni en la vall.

Da serein e da brentina
 Sa 'l cun ségls gagliards vargar
 15 Las sfendaglias en furtina
 E cattar la salvischina,
 Ch'el cun égl sigir e clar
 Set' e lai mai mai mitschar.

Lur' a casa sin schujala
 20 Port' el carn per buns barsaus,
 De camutsch e muntaniala –
 E puspei en pintg' uriala
 Eis el schon leu si postaus
 E cun prèda grev cargaus.

[10.] Il catschadur. PS (1898:177)

„In de Flühne ist mys Lebe“.
 Laud e stéma bein meréta
 Il capabel catschadur;
 El che resca sia véta
 Cu el sin la pézza séta
 5 Cun curascha, cun ardur,
 Salvischinas de valor.

Sia dunn' en stiva plira,
 Cara dunna, lai ual!
 Quel leu si, che tuts pertgira,
 10 Quel sin tiu mariu er' mira,
 Ch'el sefetschi buca mal
 E retuorni en la vall.

Da serein e da brentina
 Sa el spertamein vargar
 15 Las sfendaglias en furtina
 Per cattar la salvischina,
 Che siu égl sigir e clar
 Lai mo sapocu mitschar.

Cun camutsch e muntaniala,
 20 Carn stupenta per barsaus,
 Tuorn' el lura sin schujala –
 Mo puspei en pintg' uriala
 Eis el schon leu si postaus
 E cun prèda grev cargaus.

correcturas: En PS stuess la fuorma verbala digl incipit original che suonda il tetel romontsch esser «ist» enstagl dad «is». Las collecziuns da canzuns da Heim han «I de Flühne» (MC1), resp. «I de Flühne» (GC1) enstagl «In de Flühne» sco Tuor indichescha en PR2 e PS.

variantas: **t. Il catschadur.] Il catschadur alpin.** PR2. **1-5** *substituiu* **3 véta]** veta PR2,1. **4** pézza] pezza PR2, 5; **seta]** seta PR2. **7-8** Sia dunn' en stiva plira, / Cara dunna,] Sia dunna bragi' e plira – / Cara dunna, PR2. **11** sefetschi] se fetschi PR2. **14** Sa el spertamein vargar] Sa 'l cun ségls gagliards vargar PR2. **16** Per cattar] E cattar PR2. **17** Che siu égl] Ch'el cun égl PR2. **18** Lai mo sapocu mitschar.] Set' e lai mai mai mitschar. PR2. **19-21** *invertiu* **22** Mo puspei] E puspei PR2. **24** prèda] prèda PR2.

commentari: Igl original **Der Gamsjäger** da Gottlieb Jakob Kuhn ha 5 strofas, ferton che las versiuns romontschas han mo 4 strofas. Per singuls elements che vegnan repri digl original mira il commentari detagliau. Omisduas versiuns romontschas han 4 strofas da mintgamai 6 vers trohaics cun 4 silbas accentuadas: -v-v-v-(v). Il metrum dalla translaziun ei identics cun quel digl original. La disposiziun dallas remas digl original ei *abaacc*, la translaziun reducescha perencunter las remas a duas *abaabb*. – Fry (1934:166) edescha, cun variantas da grafia, la versiun da PS, senza denton indicar igl incipit dil model tudestg²³⁰. Deplazes (1954:133) sebasa sin la versiun da Fry, mo introducescha ulteriuras variantas formalas. Aschia metta el in punct suenter «Sia dunn' en stiva plira. / Cara dunna, lai ual!» (7-8). Plinavon vegn igl adverb «schon» remplazzaus cun «gia»: «Eis

²³⁰ Quei fa el usualmein, cura ch'ei setracta da translaziuns.

el gia leusi postaus» (23)²³¹. – La cumparegliaziun dallas duas versiuns muossa che las intervenziuns las pli substanzialas pertuccan l'emprema e la davosa strofa. Impurontas ein oravontut las variantas stilisticas per evitar repetiziuns sco «Sin schuvi» (PR2, 4) e «Sin la pezza» (PR2, 5) ni «E puspei» (PR2, 22) e «E cun prèda» (PR2, 24).

t. Il tetel da PR2, **67. Il catschadur alpin** vegn reducius ed aschia generalisau en PS a **[10.] Il catschadur**, ferton ch'igl original tudestg specifichescha **Der Gemsjäger**. Per ina midada analoga mira era PR2, **[36.] La ros'alpina**, resp. PS, **[21.] La rosa, t.**

1-6 1-2 Ferton che la versiun da PR2 entscheiva sco canzun da laud alla veta dil 'liber catschadur', accentuescha la versiun da PS en emprema lingia sia qualitad sco bien tiradur. Ella versiun da PR2 ei cunzun igl emprem vers «Ina legr' e biala veta», specialmein igl adjectiv 'leger', buc fetg adattaus per schar suandar en vers 7 «Sia dunna bragi' e plira». **2** Il sintagma «il capabel catschadur»²³² vegn preferius al precedent «il liber catschadur». En quella emprema part da PS (1898:171-182) entitulada cun 'Poesias transladas' cumpara il medem sintagma era en PS, **[6.] Guglielm Tell**: «„Miu car affonet, haver bun' agur / Sto semper in capabel catschadur!“» (3-4) (1898:175). Era quella poesia ei vegnida publicada en ina versiun precedentia en PR2, il sintagma ei denton gia leu il medem²³³. **3-4** Ils vers corrispundents dalla versiun da PR2 espriman aunc l'idea digl original «Früh am Tag, wenn d'Sterne schine, / Stahn i uf u gah uf d'Jagd.» (7-8). La versiun da PS mantegn l'idea digl ir a catscha, introducescha denton en in'otra fuorma l'admoniziun «„Gang doch nit, s'ist G'fahr um's Lebel!“» (4). **4** Elements cuntenti ella versiun da PR2 ein: «Sin la pezza» (PR2, 5) e «seta» (PR2, 4). Nova ei denton l'assonanza el secund emistic «pézza séta», ch'ei era d'anflar en vers 1 «stéma bein meréta». Per la varianta grafica «pézza» mira PS, **[70.] Egl jester, 13**. Dalla fuorma «séta», resp. «seta», dat ei neginas ulteriuras occurrenz. **5** Il vers 5 ei caracterisau d'in parallelissem horizontal.

7-12 7 Igl emprem element (incl. la conjunziun) dalla dictologia²³⁴ «bragi' e plira» vegn eliminaus²³⁵. L'introducziun da l'indicaziun adverbiala «en stiva» fa daventar pli explicita l'opposiziun cun «sin la pézza» (4) ord pugn da vesta dalla dunna. La situaziun descretta ei era accumpignada fonicamein da l'assonanza «en stiva plira». **7-8** La suspensiun temporal vegn uss exprimida dalla successiun da l'assonanza (surtut dils vocals tonics), aschia che la lingetta sa vegnir substituïda entras ina comma. Per la funcziun dalla lingetta cfr. **21**. **11** Il verb reflexiv vegn scretts ensemen.

13-18 14 Il sintagma «cun ségls gagliards» vegn substituïus cun igl adverb «spertamein»²³⁶ e quei malgrad ch'il vers sequent cuntegn gia «en furtina» cun ina significaziun semeglionta. La caratteristica che Tuor attribuescha al catschadur «Sa 'l cun ségls gagliards vargar» (PR2, 14) drova el gia ella medema ediziun en connex culla poesia PR2, **48. Il Schvizzer egl jester**, leu denton per caracterisar la selvaschina: «„Ver puspei las aultas pezzas, / Ver puspei ils aults glatschèrs, / Ils camutschs gagliards, che seglian / Sur sfendaglias e multèrs.“» (13-16). Ell'ediziun da PS vegnan quellus duas poesias collocadas gest ina suenter l'otra, aschia che nus vessen ina repetiziun

²³¹ Per ina midada semeglionta mira PS, **[56.] Il semnader, 19 e commentari**.

²³² La ferma unitad denter adjectiv en diever attributiv e substantiv vegn rinforzada da l'allitteraziun. Pli tard vegn in sintagma cun in'allitteraziun semeglionta «buns barsaus» eliminaus (cfr. **20**).

²³³ Per la cumparegliaziun dils vers pertuccai mira PS, **[6.] Guglielm Tell, 3-4**. Ina controlla dallas occurrenz muossa che Tuor drova sper la fuorma «capabel» era «capavel» sco rema interna, dil reminent ella medema ediziun, numnadamein PS, **[75.] Il ranvèr**: «O teidla tes artavels sin tei terment sgiavlar! / Ti eis ca staus capavels de schar pli bia artar? / O mira tes artavels vi processont tes beins / Cun advocats capavels bia jamnas e bia meins!» (31-34) (1898:226), resp. PR3, **77. Il ranverun**. Neginas occurrenz existan per «capavla(s)» e «capabla(s)».

²³⁴ La dictologia vegn definida sco «„congiunzione di due vocaboli simili nel significato e complementari“ (Tateo, 1972)», citau tenor Garavelli (1999:212).

²³⁵ In ulteriura gada fa Tuor diever da quella dictologia en PR2, **49. Canzun din exmatriculand**: «„Neu a cas' e bragi' e plira, / Neu a casa tiels fargliuns, / [...]“» (29-30).

²³⁶ Quella substituïziun lubescha era da desister da l'aferesa «Sa 'l».

bunamein identica; ina gada sco caracterisaziun dil catschadur, in'otra gada sco tratg caracteristic pils camutschs. Tuor intervegn denton en omisdus loghens²³⁷. Forsa ei la redundanza «spertamein» (14) e «en furtina» (15), per Tuor buc fetg eleganta, da declarar sin basa da quellas circumstanzias. **16** La proposiziun coordinada «E cattar [...]» vegn substituïda entras ina proposiziun subordinada infinitiva «Per cattar [...]». Per l'eliminaziun dalla conjuncziun da coordinaziun «e» mira era ils vers 18 e 22. **17** Cun agid dalla sinecdoca «siu égl» sa la construcziun «el cun égl» vegnir eliminada. Quella varianta lubescha d'evitar memia biaras repetiziuns dil pronom persunal. El vers 14 vegn la construcziun bunamein identica – «Sa 'l cun ségls gagliards» – simplificada cun mantener il subject «Sa el». **18** Il verb «Set(a)» (PR2, 18) vegn gia duvraus el vers 4. La versiun da PS eliminescha pia ina repetiziun da quei verb e sa cheutras era evitar in'ulteriura coordinaziun cun «e» (cfr. PR2, 16; 17; 18). Plinavon vegn la successiun cun significaziun absoluta «mai mai» moderada entras il hapax «sapocu»²³⁸.

19-24 **19** Ils vers 19 e 21 vegnan inverti. Ils hiponims «camutsch» e «muntaniala» indicheschan da niev ils animals e possibiliteschan cheutras ina colligiaziun pli directa cun il hiperonim «salvischina(s)» (6; 16). Ella versiun da PR2 vegnan quels plaid aunc duvrai sco specificaziun dil plaid «carn [...] / De camutsch e muntaniala» (PR2, 20-21). **20-21** La cumbinaziun 'purtar a casa' (PR2, 19-20) vegn remplazzada entras il verb 'turnar'. La nova varianta sereferescha directamein al vers 12 «E retuorni en la vall»²³⁹. Cuntrari a quei ch'ei vegniu constatau per il vers 7, ei l'eliminaziun da l'indicaziun adverbiala giustificada sin basa dil pugn da vesta dil catschadur. Per el exista numnadamein l'opposiziun «sin la pézza» (4); «leu si»²⁴⁰ (23) vs «en la vall» (12), ferton che l'opposiziun dalla dunna vegn formada da «sin la pézza» (4) vs «en stiva» (7). **21** En quei liug indichescha la lingetta ina ellipsa temporal, aschia ch'ella vegn buc remplazzada cun ina comma sco el vers 7. **22** La conjuncziun da coordinaziun vegn substituïda digl adverb cun funcziun adversativa «Mo». Quella substituziun sa era vegnir classificada sco varianta da cumpensaziun, pervia dalla presenza ulteriura da quella conjuncziun el vers 24. **24** Il substantiv «prêda» vegn scrêts en PS cun igl accent circumflex. Pli tard cumpara quei substantiv aunc ina gada en FA, **12. Autra poesia de Leo XIII.**: «Gl'uffiern per in tribel combat seregegla, / Cun mellis rampins sias predas el peglia.» (1-2) (1901:141), leu denton senza accent.

²³⁷ Cfr. PS, [11.] **Il Schvizzer egl jester**, 7.

²³⁸ Per las autras occurrenzas ei l'insistenza entras ina repetiziun immediata giustificada, mira: PR2, **56. Canzun de scheiver**: «„Cun vin, vinars, grampambuli, / La seit lein stinentar, / Schambuns, andutgels, carn vadi, / Puschegn lein far purtar. / Nos exercecis el saltar / Nus ferm stovein continuar / Entochen l'alv' dil di / E mai mai better vi! “» (57-64) e PS, [23.] **Cussegl als purs**: «O mai mai seigies gl'instrument / De quel e tschel signur murdent; / O mai mai suonda ses bransins / Per alcohol e plaid dultschins!» (81-84) (1898:186); PS, [28.] **La Regina dil Tschiel**: «Nus mai mai la pussonza / De tut gl'uffiern temein, / Sche nus sut ti' ustonza, / Maria, semettein.» (17-20) (1898:190), resp. M1, **2. La pussonza de Maria** (17-20).

²³⁹ Mira era en quei connex il diever da dus modus differentis.

²⁴⁰ Per «leu si» cfr. era l'ambivalenza cun «Quel leu si» (9).

[11.] Il Schvizzer egl jester.

publicaziuns:

original: GC1 (s.a.:296s.)
versiuns: PR2 (1891b:60s.)
PS (1898:178)

156. Schweizerheimweh.
48. Il Schwizzer egl jester.
[11.] Il Schvizzer egl jester.

156. Schweizerheimweh. GC1 (s.a.:296s.)

Herz, mys Herz, warum so trurig?
Und was soll das Ach und Weh'?'
's ist so schön i frömde Lande!
Herz, mys Herz, was fehlt der meh?

- 5 Was mer fehlt? Es fehlt mer Alles!
Bi so gar verlore hie!
Sig es schön i frömde Lande,
Doch, es Heimet wird es nie!

Ach, i d's Heimet möcht' i wieder,
10 Aber bald, du Liebe, bald!
Möcht' zum Aetti, möcht' zum Müetti,
Möcht' zu Berg und Fels und Wald!

- Keine het i's lieb hie usse,
Keine git so fründlich d'Hand,
15 Und kei's Chindli will mer lache,
Wie diheim im Schwyzerland.

Herz, mys Herz! i Gottes Name,
's ist es Lyde, gib di dry!
Will de Herr, so chan er helfe,
20 Dass mer bald im Heimet sy!

Per simplificar la cumparegliaziun dallas duas versiuns vegnan ils vers da PR2 ch'ein il punct da partenza per la versiun posteriura da PS mess el liug corrispudent. Il vers 6 da PS vegn formaus da dus vers da PR2 (13-14), aschia che la strofa da PS vegn stratga dapart. Ils vers da PS (11-12) ein novs, reprendan denton certas tematicas da PR2.

48. Il Schwizzer egl jester. PR2 (1891b:60s.)

- 1 Schwizzer, di: Pertgei lamentas?
2 Di: pertgei eis consternius?
3 Plaian buc las bialas tiaras
4 En las qualas ti eis jus?

9 „O savess jeu ir a casa,
13 „Ver puspei las aultas pezzas,
14 Ver puspei ils aults glatschèrs,
15 Ils camutschs gagliards, che seglian
16 Sur sfendaglias e multèrs.“

21 „Ver puspei ils flums, che quoran
22 Sur la greppa murmuront;

31 Ventireivels, ah, ei 'l Schwizzer
32 Mo en patri' ed en siu vitg!“
33 Bien, sche va a casa tia,
34 Spert terglina buc pli ditg!

[11.] Il Schvizzer egl jester. PS (1898:178)

- „Herz, mys Herz, warum so trurig“.
Schvizzer, ti gie lais encrescher,
Ti eis trests e consternius;
Plaian buc las bialas tiaras
En las qualas ti eis jus?

5 „Ach, savess jeu ir a casa,
Ver las pézzas, ils glatschès,

Ils camutschs che leger seglian
Sur sfendaglias e multès.“

„Ver las auas che sederschan
10 Sur la grépp' a murmuront,
Ed udir las claras tibas
Tras las valls a resunont.“

Schvizzer, ti eis ventireivels,
Mo en patria, en tiu vitg;
15 Va a casa, vul egl jester
Schar encrescher eunc pli ditg?

correcturas: Il num da pievel «Il schvizzer egl jester» screts pign el tetel ella versiun da PS ei in sbagl da stampa. Ulteriuras occurrenzas che coincidan buc cun l'entschatta dil vers (cfr. 1; 13) ein p.ex. d'anflar en PS, **[1.] Il psalm schvizzer:** «Cu las brischan dall'aurora, / Ora, liber Schwizzer, ora:» (5-6) (1898:171) ni gia pli baul e vegnan screttas grond. Mira PR1, **17. Il Schwizzer** ni PR2,

60. Wohlgemut: «El quora tier Bismarck, siu niebel signur, / En siu cabinet cun stermenta ramur, / E fa che parlanza, ragaiz' e furor / E di: „Bien Signur, di als Schvizzers il bor!“» (str. 7, 39-42).

midadas da fuorma: Ord pugn da vesta formal dattan oravontut las midadas dil diember da strofas en egl. Igl original ha 5 strofas, ferton che la versiun da PR2 ha 9 strofas²⁴¹. Ella versiun da PS vegn il diember da strofas reducius ad in total da 4 strofas. Per las implicaziuns specificas da quella reducziun par. il **commentari**. Plinavon vegn desistiu en PS dalla scripziun cursiva dils dus davos vers, ina specia d'appel, sco quei ei aunc il cass tier la versiun da PR2.

variantas: t. Il Schvizzer egl jester.] Il Schwizzer egl jester. PR2. **1-2** Schvizzer, ti gie lais encrescher, / Ti eis trests e consternius;] Schwizzer, di: Pertgei lamentas? / Di: pertgei eis consternius? PR2. **5** „Ach, savess] „O savess PR2, 9. **6** Ver las pézzas, ils glatschès,] „Ver puspei las aultas pezzas, / Ver puspei ils aults glatschès, PR2, 13-14. **7** Ils camutschs che leger seglian] Ils camutschs gagliards, che seglian PR2, 15. **8** multès] multèrs PR2, 16. **9-10** „Ver las auas che sederschan / Sur la grépp' a murmuront,] „Ver puspei ils flums, che quoran / Sur la greppa murmuront; PR2, 21-22. **11-12 substituiu** **13-14** Schvizzer, ti eis ventireivels, / Mo en patria, en tiu vitg;] Ventireivels, ah, ei 'l Schvizzer / Mo en patri' ed en siu vitg!“ PR2, 31-32. **15-16** Va a casa, vul egl jester / Schar encrescher eunc pli ditg?] Bien, sche va a casa tia, / Spert terglina buc pli ditg! PR2, 33-34.

commentari: Il text original **Schweizerheimweh** ei vegnius screts da Joh. Rud. Wyss (1781-1830). Ils singuls elements che vegnan repri digl original san surtut vegnir documentai per las empremas strofas dad omisduas versiuns (cfr. **1-2; 5**). Tuor introducescha denton era tematicas novas. La consequenza ei in augment dil diember da strofas. Metrum e disposiziun da remas corrispundan agl original. Ella versiun da PS ha la poesia 4 strofas da mintgamai 4 vers trohaics cun 4 silbas accentuadas: -v-v-v-(v) ed ina disposiziun dallas remas dil tip: *abcb*. La versiun da PS ei caracterisada dil discuors da duas instanzas: las damondas dil jeu-liric (1. e 4. str.) ed il discuors direct dil 'Schvizzer' (2. e 3. str.). – Fry (1934:66) surpren la versiun da PS. Dallas variantas formalas han surtut duas ina certa relevonza: D'ina vart la comma che separa la proposiziun principala dalla proposiziun relativa en «Plaian buc las bialas tiaras, / En las qualas ti eis ius?» (3-4) e da l'otra vart la transformaziun da frusas comunicativas en frusas affectivas, forsa per caracterisar meglier il discuors direct dil 'Schvizzer' (str. 2 e 3). La versiun da Deplazes (1954:64) ei identica cun quella da Fry, dano che Deplazes eliminescha adina igl incipit tudestg che indichescha ch'ei setracti dad ina translaziun. Ell'ediziun *Steilas* (1954) vegn pia buc fatg la differenza denter poesias translataas e poesias originalas. – La caratteristica principala dalla versiun da PS ei la drastica reducziun dil diember da strofas²⁴². Quella reducziun succeda denton

²⁴¹ **48. Il Schwizzer egl jester.** PR2 (1891:60s.)

Schwizzer, di: Pertgei lamentas? Di: pertgei eis consternius? Plaian buc las bialas tiaras En las qualas ti eis jus? (str. 1)	„Ver puspei las aultas pezzas, Ver puspei ils aults glatschès, Ils camutschs gagliards, che seglian Sur sfendaglias e multèrs.“ (str. 4)	„Ver puspei el stavel vaccas E dasperas il pastur, Che la sia tiba suna Cun amur e cun vigur.“ (str. 7)
„Ah, en quellas bialas tiaras Sund' jeu tut abandunaus; Mo sch'jeu fuss mai jus egl jester, Mo sch'jeu fuss a casa staus!“ (str. 2)	„Ver puspei las valls florentas, Ver puspei il lac alpin, Che maletgs grondius resplenda En il tgietschen matutin.“ (str. 5)	„O con ditg stoi jeu eunc esser Schventireivels, eunc con ditg? Ventireivels, ah, ei 'l Schwizzer Mo en patri' ed en siu vitg!“ (str. 8)
„O savess jeu ir a casa, Ver puspei mes cars fargliuns, Ver miu bab e mia mumma, Ch'ei adina stai schi buns!“ (str. 3)	„Ver puspei ils flums, che quoran Sur la greppa murmuront; Ver las aclas e las pradass, Ch'els bandunan salidont.“ (str. 6)	Bien, sche va a casa tia, Spert terglina buc pli ditg! <i>Ed adina stai fideivels</i> <i>Alla patri' ed a tiu vitg!</i> (str. 9)

²⁴² En quei connex ei da remarcar che la structura da remas, ualti libra, *abcb* ei adattada per midadas posteriuras.

buca primarmein cun semplamein strihar entiras strofas, mobein entras ina concentraziun tematica. In exempel tipic per quei tip da variantas ei la condensaziun da dus vers en in soli vers: «„Ver puspei las aultas pezzas, / Ver puspei ils aults glatschèrs,» (PR2, 13-14) en «Ver las pézzas, ils glatschèrs,» (6).

t. La versiun da PR2 ha el tetel la grafia «Schwizzer», egl intern dalla poesia denton «Schvizzer» (1; 31). Era las ulteriuras occurrenzhas han adina la scripziun cun <v>, excepiu in exempel en PR1, **4. Psalm schvizzer:** «Brischan, liber Schwizzer, ora – !» (6) che sto denton era vegnir taxaus sco sbagl da stampa. Omisdus sbagls vegnan pia corrigi. Cfr. PS, [1.] **Il psalm schvizzer, 6.**

1-4 Ella versiun da PR2 ei l'1. strofa structurada da treis frasis interrogativas (1; 2; 3-4)²⁴³. La versiun da PS transfuorma las empremas duas frasis en proposiziuns communicativas (constataziuns) (1; 2); plinavon vegnan las duas intimaziuns directas «Schvizzer, di: [...]» e «Di: [...]» eliminadas. **1-2** Las midadas pertuccan denton buc mo il nivel sintactic, mobein era quel semantic. Aschia corrispunda l'emprema damonda en PR2 «[...] Pertgei lamentas?» al tudestg «Und was soll das Ach und Weh'?» (2) e la secunda «[...] pertgei eis consternius?» alla damonda «[...] warum so trurig?» (1). **1** La versiun da PS introducescha igl incipit niev «Schvizzer, ti gie lais encrescher,»²⁴⁴ ina perifrasi verbala dil tetel original «Schweizerheimweh». **2** La varianta introducescha cun in ulteriur adjectiv en diever predicativ «trests» l'idea digl original «trurig» (1). Il rapport semantic denter il subject «Ti» e la dictologia «trests e consternius» vegn rinforzaus ulteriurmein da l'allitteraziun «Ti eis trests».

5-8 La 2. strofa sco ella se presenta ella versiun da PS ei in conglomerat dallas strofas 3 e 4 da PR2. **5** Dano l'interjecziun iniciala corrispunda il vers alla versiun da PR2 «„O savess jeu ir a casa,» (9). L'interjecziun «Ach,» sco ella vegn proponida dalla versiun da PS corrispunda agl original: «Ach, i d's Heimet möcht' i wieder,» (9), ella ei denton era d'anflar el vers 5 da PR2²⁴⁵, leu denton cun la grafia «Ah,». Naven da PS drova Tuor per quell'interjecziun adina la varianta grafica «Ach»²⁴⁶. **6** La versiun nova «Ver las pézzas, ils glatschèrs,»²⁴⁷ ei ina concentraziun dils vers 13 e 14 dalla versiun da PR2: «„Ver puspei las aultas pezzas, / Ver puspei ils aults glatschèrs,» (PR2, 13-14). Lezza fageva aunc stediamein diever da l'anafra: «Ver puspei» (10; 13; 14; 17; 18; 21; 25), resp. «Ver» (11; 23). Igl ei evident che l'aula frequenza da quei tip d'anafra vegn reducida en vesta ad in'ulteriura elavuraziun che sminuescha il diember dallas strofas pertuccadas da 7 sin 2 strofas; sia funcziun da structuraziun ei denton aunc adina presenta, mira la structuraziun sintactica «Ver [...]» (6; 9). **7** Enstagl digl adjectiv duvraus a moda attributiva ella gruppa nominala «camutschs gagliards»²⁴⁸, introducescha la versiun da PS igl adverb «leger» ella proposiziun relativa. Quella ei plinavon buc pli separada dalla proposiziun principala entras ina comma. Pareglia era la medema intervenziun en PS (9). **8** La varianta grafica «multèrs» en PR2 (16) ei in hapax. En PS scriva Tuor

²⁴³ L'1. strofa digl original ha ina structura semeglienta, cfr. en special «warum» (1) e «was» (2; 4).

²⁴⁴ Cfr. era la represa da quell'idea el davos vers dalla poesia: «Schar encrescher eunc pli ditg?» (16).

²⁴⁵ L'interjecziun savess esser ina cumpensaziun per la versiun tudestga «Und was soll das Ach und Weh'?» (2) che vegn dada per romontsch mo sin basa dil cuntegn cun «Pertgei lamentas?» (1).

²⁴⁶ Ils exempels culla fuorma «Ah» ellas ediziuns precedentas ein numerus: PR1 [4x]; PR2 [4x]; PR3 [11x] ed I [1x].

²⁴⁷ Ina construcziun semeglienta ei gia d'anflar en PR3, **85. Egl jester:** «Ah, jeu vesel eung l'aurora / Sillas pezzas, sils glitschèrs,» (25-26). Era la versiun posteriura da quella poesia mantegn quella construcziun: PS, [70.] **Egl jester:** «Ach, jeu vesel eunc l'aurora sin las pézzas, sils glatschèrs,» (13) (1898:223). Per las variantas graficas «glatschèrs» (PR2); «glitschèrs» (PR3) e «glatschèrs» (PS) par. PS, [69.] **La pussonza dils danès, 3.**

²⁴⁸ Per l'eliminaziun digl adjectiv «gagliard» mira era PS, [10.] **Il catschadur, 14.** Sche quellhas duas occurrenzhas, omisdus cun ina significaziun positiva, vegnan mintgamai eliminadas ella versiun posteriura, eis ei ton pli tipic che las ulteriuras duas occurrenzhas, ch'ei d'anflar ell'ovra da Tuor, vegnan duvradas cun ina significaziun negativa: PS, [38.] **Il communismus:** «Cun petrolis e cun bombas / Vegn el sin las quater combas, / Va el cun gagliarda testa / Sc'in sitom sin la conquesta.» (5-8) (1898:199) e FA, **6. Igl alcohol:** «En tuts ils vitgs de tutt' las valls / El cun ses tschiens e mellis mals / Gagliardamein serasa.» (19-21) (1901:138). Da quels exempels resulta ch'igl adjectiv «gagliard» survegn cul temps per Tuor ina significaziun negativa el senn da «freh, garmadi, impertinent, prepotent» enstagl dil diever primar «curaschus, temerari, valent, valerus» (Decurtins 2001:419).

«multès», par. era l'ulteriura occurrenza: PS, [43.] **Il Rhein**: «Leu sin ils aults sper tia tgina / Lavinias fan trasô fracass; / Leu vesas ti la salvischina / Vargont multès cun leger pass.²⁴⁹» (str. 13, 52) (1898:205).

9-12 Las proposiziuns infinitivas (9; 11) ein dependentas dalla proposiziun principala «„Ach, savess jeu ir a casa,» (5). La construcziun parallela ord pugn da vesta sintactic (proposiziuns infinitivas) vegn plinavon accentuada dallas proposiziuns gerundivas «a murmuront» (10) e «a resunont» (12)²⁵⁰. **9-10** La varianta da PS ei caracterisada en emprema lingua da l'eliminaziun digl adverb «puspei» (PR2, 21) che possibilitescha l'introducziun dalla cumbinaziun nova «las auas che sederschan» per substituir la cumbinaziun «ils flums, che quoran». L'elisiun «grépp'» possibilitescha plinavon d'introducir il gerundi «a murmuront». **9** La reducziun dil diember da strofas e la concentraziun dallas tematicas da PR2 en PS (cfr. **6**) han era repercussions per las numerusas anafras dil tip «Ver puspei». Per las duas strofas internas dalla versiun da PS che representan ina specia da 'himni alla patria' tonscha la construcziun binara «Ver [...]» (6; 9)²⁵¹, suandada dalla proposiziun coordinada «Ed udir» (11). Tuttas treis proposiziuns secundaras dependan dalla proposiziun principala «„Ach, savess jeu ir a casa,» (5). La versiun da PR2 «ils flums, che cuoran» vegn remplazzada entras «las auas che sederschan»²⁵². L'introducziun da quella nova varianta cumporta in'ulteriura specificaziun dalla semantica, da niev vegn era exprimiu in cert respect²⁵³ en vesta alla forza dallas auas e buc mo l'admiraziun dil Svizzer per la situaziun descretta. **10** Igl adjectiv en diever adverbial «[...] (ils flums, che quoran) / [...] murmuront;» (PR2, 21-22) vegn substituius dalla fuorma gerundiva «a murmuront». Per insumma possibilitar quella midada vegn il substantiv «grépp'» apostrofaus. Per la nova grafia mira «gréps» en PS, [67.] **Sper la mar, 5/6**. **11-12** Ina descripziun da quels dus vers sin basa da variantas ei buca pusseviva. Els ston pia vegnir considerai sco versiun nova²⁵⁴. Per in'eventuala influenza da singuls elements gia presents ella versiun da PR2, cfr. «la sia tiba suna» (PR2, 27); «las valls» (PR2, 17). **11** Il semicolon vegn substituius cun ina comma. La versiun nova lubescha era d'eliminar la cumbinaziun (artechel definit + possessiv) dil vers da basa «la sia tiba suna» (PR2, 27). **12** La construcziun da quei vers (gruppa preposiziunala + gerundi) ei identica cun quella dil vers 10. La coherenza da quella strofa ei aschia dada surtut entras sia construcziun sintactica.

13-16 La davosa strofa secumpona da vers dalla penultima (PR2, 30-32) e dalla davosa strofa (PR2, 33-34) dalla versiun publicada en PR2. Las midadas stattan en stretg connex cun l'1. strofa. Allas constataziuns che vegnan fatgas a l'entschatta (1; 2) corrispunda la clara intimaziun «Schvizzer, ti eis ventireivels, / Mo en patria, en tiu vitg; / Va a casa, [...]» (13-15); era la damonda retorica finala ha sia corrispondenza culs vers 3-4. Ulteriurmein dat era la represa dalla tematica principala 'il schar encrescher' in'unitad a l'entira poesia, cfr. «Schvizzer, ti gie lais encrescher,» (incipit) e «Schar encrescher eunc pli ditg?» (vers final). **13-14** La versiun da PS evitescha l'aferesa «ei 'l Schvizzer» (PR2, 31) e l'elisiun «en patri' ed» (PR2, 32). **13** Quei vers ei

²⁴⁹ Pertuccont il diever digl adjectiv «leger» en cumbinaziun culla selvaschina, par. era **7**.

²⁵⁰ La 2. strofa – proposiziun principala; proposiziun infinitiva; proposiziun relativa – perencunter, ei caracterisada da l'enumeraziun asindetica: «Ver las pézzas, ils glatschès, / Ils camutschs [...]» (6-7).

²⁵¹ La concentraziun dil 'himni alla patria' en fuorma da discuors direct en PS (2 strofas) ha in pli grond effect che la talantiala da PR2 (7 strofas).

²⁵² La versiun da PS eliminescha plinavon la comma avon la proposiziun relativa.

²⁵³ Par. era las occurrenzas: PS, [55.] **Ils zens**: «Ei dracca senza tshess, las auas derschan puns, / Sesaulzan sur ils uors, inundan schon ils funs;» (13-14) (1898:213) e FA, **13. La malaura**: «Las auas carschentas / Bandunan ils vaus; / Cun furia devastan / Pistiras e praus.» (1-4) (1901:141).

²⁵⁴ Cfr. per quella versiun nova era las ulteriuras occurrenzas ell'ovra lirica da Tuor che savessen ver giu ina cert'influenza: PR1, **17. Il Schvizzer**: «Ditg sund' jeu staus leu patertgont / E hai udiu stupent / La tiba in pistur sunont / Il tun enconoschent.» (9-12); PS, [24.] **Agl emigrant**: «Resunan buca da nos aults / Las tibas tras las valls?» (15-16) (1898:187); PS, [70.] **Egl jester**: «Ach, jeu vesel eunc l'aurora sin las pézzas, sils glatschès, / Ach, jeu audel eunc las tibas dallas alps e dals misès →» (13-14) (1898:223), cfr. era PR3, **85. Egl jester** (25-28) e l'occurrenza che cumpara dus onns pli tard en M2, **14. Canzun pil Matg**: «El liber sper las pezzas / Pastgeschan ils armauls; / Bransinas, stgellas, tibas, / Resunan giu dals aults.» (9-12) (1900:36).

caracterisaua dalla repetiziun anaforica digl incipit «Schvizzer, ti»²⁵⁵. La substituziun digl artechel definit «'l Schvizzer» (PR2, 31) cun il pronom personal «Schvizzer, ti» succeda muort la midada da l'istanza narrativa. Ei setracta buca pli d'in discuors direct pronunziaus dil 'Schvizzer', mobein dil discuors dil jeu-liric. **14** Dalla construcziun coordinativa culla conjuncziun «Mo en patri' ed en siu vitg!²⁵⁶» (PR2, 32) vegn desistiu. La versiun nova preferescha ina coordinaziun parallela²⁵⁶ e sa cheutras eliminar l'elisiun. **15-16** Tier quels dus vers setracta ei d'ina versiun nova en emprema lingia sin basa dils vers da PR2 (33-34). Las singulas ideas che vegnan reprimas dalla versiun precedenta ein «va a casa» (PR2, 33), «pli ditg» (34) ed eventualmein «eunc con ditg» (PR2, 30).

[12.] Memia tard!

publicaziuns:

original:	MC1 (s.a.:275)	146. Heimkehr.
versiuns:	PR2 (1891b:85) PS (1898:178)	65. Memia tard! [12.] Memia tard!

146. Heimkehr. MC1 (s.a.:275)

Nur noch eine kleine Strecke,
Und ich bin nicht weit vom Thor;
Hinter jener grünen Hecke
Blickt manch' liebes Dach hervor.

5 Und ich sah den Garten wieder,
Jeden Baum und jeden Strauch,
Setzte mich am Rasen nieder
In der Abendlüfte Hauch.

Und dieselben Blumenbeete
10 Blickten hold und lieb und froh;
Aus denselben Blumen wehte
Kühlung mir noch ebenso.

Doch vergeblich ist mein Fragen
Und mein Blicken hin und her;
15 Ach, dieselben Herzen schlagen
Mir nun nie und nimmermehr!

Heimat ward mir jene Strecke,
Draussen vor dem Städtchen nun;
Hinter jener Friedhofsecke
20 Alle die Geliebten ruh'n.

²⁵⁵ La structura da remas relativamein semplu *abcb* lubescha il brat dils plaid, collocai ella posiziun 'ferma' dil vers – «ventireivels» (PR2, 31) a l'entschatta e «Schvizzer» alla fin dil vers (PR2, 31) – e possibilitescha cheutras la repetiziun anaforica. Ultra da l'anafra sco figura da repetiziun cun sia funcziun da marcar emfaticamein igl element repetiu, setracta ei en quei liug era dad in'anafra da tip linguistic. La funcziun anaforica dil pronom personal «ti» vegn tratga a nez per dar dapli coherenza al discuors.

²⁵⁶ Per ina construcziun semeglionta cfr. era **6**.

65. Memia tard! PR2 (1891b:85)

Mo in pign tschancun stoi ira
Ed jeu sundel en miu vitg;
Denter plontas ad ault mira
Schon de mia cas' il spitg.

5 Viu ha gl'jert e la pomèra
El curtin puspei miu égl:
Mintga frastg' e flur eunc èra²⁵⁷
E floveva sco da végl.

Cun legri' hai sur la sava
10 En la cas' intrar voliu –
Ed en quei moment giest mava
Il solegl er' da rendiu.

„Tuts tes cars ein sin santeri
E ruaussan sut il tratsch!“
15 Tuts mes cars? O tgei marteri
Per mei schventirau pupratsch!

Tgei dei far uss cheu sin tiara
Tut persuls e bandunaus?
O, mo sche miu cor sut tiara
20 Fuss cun quels e vess ruaus!

[12.] Memia tard! PS (1898:178)

„Nur noch eine kleine Strecke“.
Mo in pign tschancun stoi ira
Per passar atras miu vitg,
Sundel staus en tiaras jastras,
Buca viu el schon daditg.

5 Stundel ussa per en casa
Tier mes cars puspei intrar,
Mo tgei trestas novas stojel
Sin la sava schon tadlar!

„Tuts tes cars ein sin senteri,
10 Tuts ruaussan sut il tratsch!“
Tuts mes cars? O tgei sventira
Per mei sventirau pupratsch!

Tgei dei far uss cheu sin tiara
Tut persuls e bandunaus?
15 O havess jeu sin senteri
Schon enflau sper els ruaus!

midadas da fuorma: Ella versiun da PS vegn la 2. strofa da PR2 eliminada²⁵⁸, ultra da quei vegnan ils vers da PR2, 3-4; 9-12 e 19-20 substitui cun ina versiun nova.

variantas: **2** Per passar atras] Ed jeu sundel en PR2; vitg,] vitg; PR2. **3-4** *substituiiu* **5-8** *substituiiu* **9** senteri,] santeri PR2, 13. **10** Tuts ruaussan] E ruaussan PR2, 14. **11** O tgei sventira] O tgei marteri PR2, 15. **12** sventirau] schventirau PR2, 16. **15-16** *substituiiu*

commentari: Il text digl original **Heimkehr** ei vegnius screts dad August Heinrich Hoffmann von Fallersleben. La poesia tematisescha il retuorn dil jeu-liric suenter esser staus pli ditg egl jester. Arrivaus a casa sto quel constatar che tut ils 'cars' ein gia morts. La versiun da PR2 surpren tale quale il diember da strofas, il metrum trohaic e la structura dallas remas (*abab*) digl original. Ina cumparegliaziun digl original culla versiun da PR2 muossa plinavon che oravontut las empremas duas strofas stattan en stretg connex cun quellas digl original, per las ulteriuras ein las corrispundenzas mo punctualas ni insumma buc da documentar (par. era il commentari detagliu dils singuls vers). La versiun da PS sedistanziescha pli fetg digl original. Enstagl da 5 strofas ha ella mo pli 4 ed era la structura dallas remas vegn midada (*abcb*). Il metrum trohaic cun 4 silbas accentuadas vegn perencunter era mantenius ella versiun da PS: -v-v-v-(v). – Fry (1934:53) edescha la versiun da PS, introducescha denton sper variantas formalas era variantas substanzialas. Aschia eliminescha el l'enzenna d'exclamaziun dil tetel. Plinavon intervegn el els suandonts loghens: «[...] per en casa / De mes cars [...]» (5-6); «Mo tgei trestas novas stoi jeu» (7); «„Tuts tes cars ein en santeri,» (9); «O havess jeu en santeri» (15). Deplazes (1954) publichescha buc quella poesia. – Tier las variantas mira oravontut las versiuns novas dils sequents vers (**3-4**; **5-8**; **15-16**).

²⁵⁷ En PR2 vegn la 3. pers. sg. digl indicativ imperfect «èra» (7) sapientivamein scretta cun igl accent grev. Quei pervia dalla rema «pomèra : èra» (5 : 7) che fuorma aschia era graficamein in'opposiziun cun la rema «égl : végl» (6 : 8). Per la scripziun usitada mira PR2, **50. Gaudeamus igitur!**: «Nu' ein nos antecessurs, / Ch'eran cheu sin tiara?» (11-12) e PR2, **58. L'istoria dil Noà**: «Mo Noà era pietus / E buev' adin' il vin gustus» (str. 7, 37-38).

²⁵⁸ Quella strofa descriva il curtin avon casa la sera dil retuorn. Silmeins leu ei aunc tut sco adina.

t. Il tetel pli u meins neutral digl original **Heimkehr** vegn buc surpris da Tuor. Las versiuns romontschas entituladas **Memia tard!** laian gia presupponer la conclusiun dalla poesia.

1-4 1-2 La substituziun da «Ed jeu sundel en» – influenzada digl original «Und ich bin» – cun «Per passar atras» ei igl empren indezi per ina versiun romontscha pli autonoma. La tendenza da sedistaccar digl original resorta era sin fundament dalla nova cumposiziun sintactica dalla strofa. Ella versiun da PR2 corrispunda quella aunc alla structura digl original, numnadamein: 3 proposiziuns principalas coordinadas ina gada cun la conjuncziun «Ed», resp. «Und» (2), in’altra gada cun in semicolon (2). Ella versiun da PS vegn la 2. proposiziun principala da PR2 «Ed jeu sundel en miu vitg;» (PR2, 2) transformada en ina proposiziun subordinada infinitiva «Per passar atras miu vitg,». La substituziun dils vers 3-4 introducescha ina proposiziun principala supplementara «Buca viu el schon daditg.» (4), aschia che l’1. strofa da PS ha la suandonta structura sintactica: ina proposiziun principala suandada d’ina proposiziun subordinada infinitiva e da duas proposiziuns principalas coordinadas cun commas. Las variantas d’interpunctiun (substituziun dil semicolon cun ina comma (2) e l’introducziun d’ina comma alla fin da vers 3) ein da declarar sin basa da quella nova structura sintactica. **3-4** La versiun ei nova²⁵⁹ e dependa, cuntrariamein alla versiun da PR2, buca pli digl original. Aschia desista Tuor dil sintagma «de mia cas’ il spitg», influenzaus digl original tudestg «Blickt manch’ liebes Dach hervor.», e repren anaforicamein «il vitg» (2) cun il pronom persunal «el» (4). La fuorma finita «sundel» (PR2, 2) che vegn eliminada en PS sa vegnir duvrada el vers suandont. Dalla versiun primara vegn sulettamein igl adverb «schon» mantenius²⁶⁰.

5-8 L’entschatta dalla 2. strofa «Stundel ussa» ha in stretg rapport cun il vers 4 «Sundel staus». **5-6** La versiun nova da PS lubescha d’evitar las elisiuns «legri» (PR2, 9) e «cas’» (PR2, 10). Ils elements novs che vegnan introduci – «Tier mes cars» e «Mo tgei trestas novas» (7) – preannunzian la constataziun dils vers 9-10, ch’ei ella versiun da PR2 aunc fetg abrupta e vegn suggerida mo indirectamein entras la rendida dil sulegl (PR2, 11-12). Dus tratgs characteristics dalla 2. strofa ella versiun da PS ein las corrispundenzas cun las strofas vischinontas «Stundel ussa» (5) - «Sundel staus» (3) e «Tier mes cars» (6) - «„Tuts tes cars» (9) - «Tuts mes cars» (11) che dattan alla poesia dapli coherenza.

9-12 9-10 La conjuncziun da coordinaziun «E» vegn substituida dil pronom «Tuts». L’anafra «Tuts» (PR2, 13; 15) vegn aschia rinforzada en PS d’in ulteriur element (9; 10; 11). La substituziun ha era per consequenza ch’ina comma sto vegnir aschuntada alla fin dil vers 9. La scripziun da «santeri» cun <a> pretonic (cfr. PR2, 13) vegn mo aunc duvrada ina ga ell’ovra da Tuor, numnadamein en PR3, **87. Il pauper:** «Il viver ei / Ad el perquei / In liung e criu marteri: / El vegn libraus / Da grevs quitaus / Cu ’l po ir sin santeri.» (7-12). En omisdus cass setracta ei d’ina rema cun «marteri». La varianta grafica en PR2 e PR3 sa pia mo star en connex cul plaid da rema²⁶¹. La scripziun nova «senteri» ha in bionton dapli occurrenzas, duas gia ell’ediziun da PR1: **31. La fossa sper la tur:** «Giu sin senteri sgola / La schiba sper la tur →» (57-58) e «Il till va sil senteri / E stat

²⁵⁹ Impurtona ei l’introducziun dil niev sintagma «tiaras jastras». Quel drova Tuor pli tard aunc en duas autras poesias, cfr. PS, [32.] **Canzun dils treis sogns Retgs:** «Da tiaras jastras nus vegnin / Per adorar gl’affont carin!» (7-8) (1898:194) e FA, **20. Il narrativ:** «Filologs de tiaras jastras, / Mont sin vias fetg seniastras,» (13-14) (1901:146).

²⁶⁰ En sias ‘Remarcas’ (1891b:III) commentescha igl autur en connex cun quei adverb: «Il plaid „schon“, che vegn el romonsch era daus cun „gia“, ei buc in plaid tudestg; quel deriva plitost dil latin „jam“, aschia che nus romonschs savein era duvra quel senza scrupel. Il plaid „sava“ vegn daus el tudestg cun „Schwelle“ ed el latin da Virgil cun „limen“». Il DRG 7, 110 scriva en connex cul diever da «schon»: «In Rheinisch-Bünden ist adv. *gia* stark eingeschränkt durch das dt. -> *schon*». Mira era HdR, tom I, (1994:361).

²⁶¹ Quella pretensiun vegn confermada dil fatg ch’ina ulteriura occurrenza da quei substantiv en PR3 ha la grafia «senteri», mira: PR3, **82. Paris:** «E sut stupents tocs monuments / Schai’n en senteri ’ls morts.» (7-8). Pli tard drova Tuor independentamein dil plaid da rema la varianta grafica «senteri». Mira l’occurrenza en FA, **27. Sur Giachen Antoni Gieriet:** «Tia quorta vet’ ei stada / Fetg in liung e dir marteri. / Bien pistur, ruauss’ e dorma / Ussa bein sin tratsch-senteri.» (13-16) (1901:149).

leu cun dolor / Sper ina fossa eri, / Cavada sper la tur.» (77-80)²⁶². **11-12** La varianta «sventira» vegn introducida per corrispunder alla nova structura dallas remas (*abcb*), quei malgrad la repetiziun «O tgei sventira / Per mei sventirau pupratsch!». Las ulteriuras occurrenzas dil lexem substituiu «marteri» muossan denton era, che quel vegn adina duvraus en connex temporal: PR3, **87. Il pauper**: «Il viver ei / Ad el perquei / In liung e criu marteri:» (7-9) e FA, **27. Sur Giachen Antoni Gieriet**: «Tia quorta vet' ei stada / Fetg in liung e dir marteri.» (13-14) (1901:149). Sin basa dalla situaziun che vegn descretta ei quella significaziun el senn da 'Qual, Pein' (Decurtins 2001:605) buca fetg appropriada. Meglier a prau va la varianta «sventira» el senn da 'discltg'. Il hapax grafic da PR2 «schventirau» vegn substituiu dalla nova varianta grafica «sventirau»²⁶³. La fricativa palatala sonora vegn aschia exprimida d'in singul consonant enstagl dalla cumbinaziun <sch>.

13-16 15-16 Cun excepziun da l'entschatta e dalla fin dalla frasa «O [...] ruaus!» e dil diever dil cundizional «(ha)vess» ei la versiun da PS nova. La nova structura dallas remas lubescha da desister dalla rema identica «tiara : tiara» (PR2, 17 : 19)²⁶⁴, possibilitescha denton da repeter il sintagma «sin senterì» gia presents el vers 9. Il rapport semantic ch'exista denter ils vers 9-10 e 15-16 vegn aschia era exprimius formalmein. Plinavon cumpara il pronom persunal «jeu», per l'emprema gada²⁶⁵ ella poesia, en funcziun da subject, quei che rinforza ulteriurmein la frasa affectiva-desiderativa. **15** La comma suenter l'interjecziun «O» vegn eliminada. Ella versiun da PR2 lubescha ella era ina accentuaziun dil tip (-| -vv -v -v) enstagl dalla successiun trohaica (-v -v -v -v)²⁶⁶. La nova versiun da PS ei perencunter claramein trohaica. La comma en PR2 savess denton era star en connex culla cumbinaziun dallas duas particlas «O, mo». **16** Interessanta ei era l'ulteriura repetiziun digl adverb «schon» (cfr. era ils vers finals da l'1. e 2. strofa, vers 4 ed 8).

²⁶² Ulteriuras occurrenzas aunc buc numnadas ein: PS, [34.] **Il senterì**. (1898:196); FA, **9. Rabijs**: «Jeu sentel mo in desideri / Ad in sentir: / Dieus laschi mei sin *tiu* senterì / Durmir, durmir.» (25-28) (1901:140) e FA, **35. Il tiran de Cartatscha**: «Miu êr ei siu senterì, cheu ha el spons siu seun, / Cheu deigi sia tschendra far crescher pastg e greun.» (47-48) (1901:155).

²⁶³ Ulteriuras occurrenzas cun quella grafia ein d'anflar en: PS, [45.] **Sonnet alla mumma d'in sventirau**. (1898:207) e PS, [54.] **Als rechs**: «En num dil Diu ch'ha nus spindrau, / Nus tuts ord spir' carezia, / Parti vos beins cul sventirau, / Cul pauper plein tristezia!» (13-16) (1898:212).

²⁶⁴ Ella versiun da PR2 introducescha Tuor la dimensiun verticala «sin tiara» (PR2, 17) - «sut tiara» (PR2, 19) per evitar ina semplia repetiziun dil plaid-remà.

²⁶⁵ Tochen en quei liug vegn il pronom persunal «jeu» adina evitaus u entras il diever dalla desinenza *-el*, p.ex. «Sundel staus» (3) ni entras il diever sco object «mei» (12).

²⁶⁶ Eventualmein savess ins era leger il vers alla moda suandonta: -vvv -v -v.

[13.] La véta.

publicaziuns:

original: LB²⁶⁷ (1993:62s.)
versiuns: PR2 (1891b:64s.)
PS (1898:178)

31. Gaudeamus igitur.
50. Gaudeamus igitur!
[13.] La véta.

31. Gaudeamus igitur. LB (1993:62s.)

str. 1 Gaudeamus igitur,
(1-5) Iuvenes dum sumus;
Post iucundam iuventutem,
Post molestam senectutem
Nos habebit humus.

str. 3 Vita nostra brevis est,
(11-15) Brevi finietur;
Venit mors velociter,
Rapit nos atrociter,
Nemini parcetur.

Per simplificar la cumparegliaziun dallas versiuns vegnan sulettamein las strofas corrispundentas a quellas dalla versiun da PS stampadas, quei aschibein per igl original sco era per la versiun da PR2.

50. Gaudeamus igitur! PR2 (1891b:64s.)

str. 2 Giuvenasters, se legrei,
(6-10) Veis eunc viarv' e possa;
Bauld se renda il solegl,
E cavada bein marvegl
Fors' ei schon la fossa!

str. 4 Nossa vet' en in fudetg
(16-20) Ei dil mund stulida –
Senza dar avon rapport,
Spèrt vegn la rapida mort,
Cun la faulsch battida!

[13.] La véta. PS (1898:178)

„Gaudeamus igitur“.
Giuvenasters, selegrei,
Veis eunc viarv' e possa;
Bauld serend' il clar solegl,
Ach, cavada bein mervegl
5 Fors' ei schon la fossa!

Nossa vét' en in fudétg
Ei dil mund stulida;
Senza dar avon rapport
Vegn la stermentusa mort
10 Cun la faulsch battida!

midadas da fuorma: La versiun da PR2 ha cun 8 strofas ina dapli ch'igl original. Ina confrontaziun dallas singulas strofas da PR2 cun quellas digl original muossa che las strofas exteriuras, i.e. l'emprema e la davosa, ein creaziuns originalas²⁶⁸ da Tuor. Las strofas internas dalla translaziun (str. 2-7) corrispundan allas empremas 6 strofas²⁶⁹ digl original. Ella versiun da PS reducescha igl autur il diember da strofas sin duas. La schelta stat en stretg connex cul messadi ideologic ('memento mori') ch'igl autur vul transmitter. Ils vers latins ch'expriman quei messadi ein: «Gaudeamus igitur, / Iuvenes dum sumus;» (1-2) e «Vita nostra brevis est, / Brevi finietur; / Venit mors velociter, / Rapit nos atrociter, / [...]» (11-14).

variantas: **t. La véta.] Gaudeamus igitur!** PR2. **1** selegrei] se legrei PR2, **6.** **3** serend' il clar solegl] se renda il solegl PR2, **8.** **4** Ach, cavada] E cavada PR2, **9;** mervegl] marvegl PR2, **9.** **6** Nossa vét'] Nossa vet' PR2, **16;** fudétg] fudetg PR2, **16.** **7** stulida;] stulida – PR2, **17.** **8** rapport] rapport, PR2, **18.** **9** Vegn la stermentusa mort] Spèrt vegn la rapida mort, PR2, **19.**

commentari: Il text digl original latin vegn citaus tenor il cudisch da commers da l'unium da students svizra *Liederbuch*. Suenten la canzun suonda la suandonta indicaziun: «Heutige Textfassung nach Christian Wilhelm Kindleben, 1781. (1748-1785)» (1993:63). La versiun da PS

²⁶⁷ Schweizerischer Studentenverein, *Liederbuch*, 1993:62s.

²⁶⁸ Per l'1. strofa vala quei mo per part. Leu elaborescha igl autur numnadamein a moda libra il cuntegn dils vers 3-4: «Post iucundam iuventutem,» e «Post molestam senectutem», ferton ch'igl incipit latin ed era ils vers 3; 5 ein d'anflar ella 2. strofa da PR2, resp. l'1. da PS.

²⁶⁹ La davosa strofa digl original, «Preat tristitia / [...]», vegn buc transladata.

ha 2 stofas da 5 vers trohaics cun 4, resp. 3 silbas accentuadas: -v-v-v(-). Metrum²⁷⁰ e structura dallas remas (*abccb*) corrispundan a quella digl original latin. – Fry (1934:48) publichescha cun enzacontas midadas la versiun da PS. Variantas d’editur substanzialas ein d’in maun las substituziuns da l’interjecziun «Ach,» (PS, 4) cun «O,» e digl adverb «schon» (PS, 5) entras «gia», da l’auter maun la nova valenza «Ei dal mund stulida;» enstagl «Ei dil mund stulida;» (PS, 7). Oravontut las empremas duas variantas d’editur corrispundan claramain ad intervenziuns ord pugn da vesta puristic. Deplazes (1954:24) surpren la versiun da Fry, introducescha denton variantas d’interpuncziun. Aschia ha p.ex. l’1. strofa tenor sia versiun 2 frosas («Giuvenasters [...] suleagl.» e «O cavada [...] la fossa!») enstagl mo ina sco ella versiun da Tuor e da Fry. – Concernent la versiun precedentia san ins relevar 3 variantas substanzialas en connex culla versiun da PS: l’aschunta digl adjectiv «clar» al sintagma «il solegl» (3); la substituziun dalla conjuncziun da coordinaziun «E» cun l’interjecziun «Ach» (4) e l’eliminaziun d’ina construcziun redundanta (9).

1-5 1/3 Il verbs reflexivs «selegrei» e «serend’» vegnan screts ensemen ella versiun da PS. **3** Il sintagma «il solegl» vegn precisaus cun aschuntar in adjectiv. L’aschunta vegn cumpensada entras la fuorma verbala apostrofada (elisiun). In sintagma semegliont ha era la versiun da PR1, **4. Psalm schvizzer**: «Tras las neblas penetrescha / Il solegl clar e sclarescha →» (21-22), leu denton cun igl adjectiv en posiziun postnominala²⁷¹. Auters exempels per la cumbinaziun dad in adjectiv cun il substantiv «solegl» ein «il terlischont solegl»; «il car solegl» e «Cauld solegl». L’aschunta digl adjectiv prenominal «clar» possibilitescha era la parallelisaziun cun ils vers «Senza dar avon rapport²⁷² / Vegn la stermentusa mort» (8-9). Il cuntegn da quels vers ei semeglionts, mo ch’el vegn exprimius sin in auter nivel. **4** La substituziun dalla conjuncziun da coordinaziun entras l’interjecziun «Ach» dat a l’exclamaziun in tun pli emfatic. La nova varianta ei dil rest era caracterisada dalla successiun vocalica <a>. Oravontut las duas tonicas, quella dad «Ach» e quella da «cavada», imiteschan era iconicamein la situaziun dil mortal che s’imagescha cun bucc’aviarta la cundiziun humana. Ina funcziun semeglionta ei era d’anflar el vers sequent, par. la successiun dalla tonica <o>: «Fors’ ei schon la fossa». L’eliminaziun dalla conjuncziun «E» savess era esser ina cumpensaziun sin basa dalla coordinaziun gia presenta en «viarv’ e possa» (2). En PR2 drova Tuor aschibein la grafia «marvegl»²⁷³ sco era «mervegl»²⁷⁴. La varianta grafica «mervegl» ei perencunter in bien ton pli frequenta ell’ovra da Tuor. Ellas differentas ediziuns digl autur anflan ins il suandont diember d’occurrenzas: PR1 [1x]; PR2 [2x]; PS [4x]; M2 [1x] e FA [3x].

6-10 6 Per la varianta grafica «vét’» mira FA, **7. Ave Maria!**, **16**. Il hapax graphic «fudetg» (PR2, 16) vegn screts en PS cun accent lev. In’ulteriura occurrenza cun la medema grafia ei d’anflar pli tard en FA, **35. Il tiran de Cartatscha**: «La foss’ ei spèrt cavada, – els han en in fudétg / La tocca dil cadaver cun crapp’ e tratsch cuvrétg.» (str. 13, 49-50) (1901:155). **7** La lingetta vegn remplazzada entras in semicolon. Quel savess era indicar la midada dil subject. Ina pausa en quei liug sco ella vegn indicada dalla lingetta ei buc fetg motivada dil pugn da vesta semantic. **8-9** La

²⁷⁰ Ina tala cumparegliaziun ei mo pusseivla, sche las silbas liungas vegnan consideradas sco silbas accentuadas e las silbas cuortas sco silbas nunaccentuadas. Il temps da cumposiziun dil text (1781) lubescha denton ina tala cumparegliaziun.

²⁷¹ Per l’eliminaziun da quei sintagma ella versiun da PS mira PS, [1.] **Il psalm schvizzer**, **22**. Era J. A. Bühler drova quei sintagma el sonet **Ûn di d’estad**: «Splendurs derasa oz sur munts e prada / Il clar solegl in pompa maestusa» (1-2). (Bühler 1875:20). Per in’eventuala influenza da Bühler mira era PS, [76.] **Allas steilas, commentari**.

²⁷² Enstagl dalla proposiziun infinitiva savess ins s’imaginar in’indicaziun adverbiala sco ‘nunspitgadamein’, aschia che la construcziun (indicaziun adverbiala + fuorma finita + gruppa nominala) fuss identica. Quellas analogias, aschibein formalas sco era semanticas, dattan alla versiun da PS dapli coherenza.

²⁷³ Cfr. era PR2, **58. L’historia dil Noà**: «„De ver quitau dund’ jeu cussegl / De miu schangetg tard e marvegl!“» (21-22). La varianta grafica «marvegl» cumpara sulettamein duas gadas el corpus lyric da Tuor e quei gest aunc ella medema ediziun.

²⁷⁴ Cfr. PR2, **67. Il catschadur alpin**: «Bein mervegl la buis el beta / Sin schuvi e va e seta» (3-4) e PR2, **69. Canzun din viandong**: «Jeu viagieschel bein mervegl / Cun la levada dil solegl:» (1-2). Surtut la rema dil secund exempel – «mervegl : solegl» (1 : 2) vs PR2, **50. Gaudeamus igitur!**: «solegl : mervegl» (8 : 9) – cumprova che las differentas scripziuns da quei substantiv san buc star en connex cul plaid da rema.

suppressiun dalla comma (8) stat da raschun en connex cun l'eliminaziun digl adverb «Spèrt» (PR2, 19). Fertion che la versiun da PR2 cuntegn aunc explicitamein la dimensiun temporala «Spèrt vegn» (PR2, 19), exprima la versiun da PS quella sulettamein sin basa dil maletg sintactic. Cun excepziun dalla segmentaziun versala vegnan ils davos 3 vers buc separai ulteriurmein da commas. 9 La nova varianta eliminescha la construcziun redundanta «Spèrt vegn la rapida mort,» (PR2, 19), che deriva ualti carteivel dils vers latins «Venit mors velociter / Rapit nos atrociter» (13-14). Il niev adjectiv «stermentus»²⁷⁵ exprima ultra da quei bein la significaziun digl adverb «atrociter».

[14.] Il viandont.

publicaziuns:

original: GM1 (s.a.:262s.)
versiuns: PR2 (1891b:89)
 PS (1898:179)

134. Wanderlied.
69. Canzun din viandont.
[14.] Il viandont.

134. Wanderlied. GM1 (s.a.:262s.)

Wohlauf in Gottes schöne Welt,
 Die Luft ist blau und grün das Feld,
 Die Berge glüh'n wie Edelstein,
 Ich wandle mit dem Sonnenschein,
 5 In's weite Land hinein.

Du traute Stadt am Bergeshang,
 Du hoher Thurm, du Glockenklang,
 Ihr Häuser alle wohlbekannt,
 Noch einmal wink' ich mit der Hand,
 10 Und nun seitab gewandt.

69. Canzun din viandont. PR2 (1891b:89)

Jeu viagieschel bein mervegl
 Cun la levada dil solegl:
 La pezza brischa dell'aurur
 E mei cuviera cun splendur
 5 Il clar arviul d'azur!

Stai ussa bein, miu vitg nativ,
 Jeu sgolet uss ord tiu igniv,
 E laschel resunar il cont
 E mun entuorn sco viandont,
 10 Tudi a speculont!

O dém il vitg stoi s'arretar
 E vid in pign barcun spluntar.
 La cara mir' ord quel dabot:
 „Nu' vul ti pauper galeot
 15 Ir cun in tal fagot?“

An meinem Wege fliesst der Bach,
 Der ruft den letzten Gruss mir nach,
 Ach Gott, da wird so eigen mir,
 So milde weh'n die Lüfte hier,
 15 Als wär's ein Gruss von ihr.

Ein Gruss von ihr, so treu gesinnt,
 Doch nun den Berg hinab geschwind,
 Wer wandern will, der darf nicht steh'n,
 Der darf niemals zurücke seh'n,
 20 Muss immer weiter geh'n.

[14.] Il viandont. PS (1898:179)

„Zu Fuss bin ich gar wohl bestellt“.
 Jeu viagieschel bein mervegl
 Cun la levada dil solegl.
 La pézza brischa dall'aurur
 E mei cuviera cun splendur
 5 Il clar arviul d'azur.

O dém il vitg stoi sefermar
 Per vid in barcunet spluntar.
 La cara mir' ord quel dabot:
 „Nu' vul ti pauper galeot
 10 Ir cun in tal fagot?“

²⁷⁵ Ella medema ediziun drova Tuor aunc duas gadas quei adjectiv en cumbinaziun cun il substantiv «mort»: PS, [26.] **La talpa sentenziada:** «„Lein satrar cun pial e cua / Quella bestia prigulusa! / Dat ei sut in tshiel zanua / Ina mort pli stermentusa?“» (25-28) (1898:189) e PS, [46.] **Sonnet alla familia del madem:** «Eunc ditg sa quella fuola consternida / Buc sia stermentusa mort capir;» (5-6) (1898:208).

O cara, lai po ira mei,
 Jeu tuornel lura schon puspei!
 Perquei a ti far grev il tgau
 Lai ne 'l cordoli ne 'l quitau
 20 E dai a mi comiau!

O cara, stos schar ira mei,
 Jeu tuornel lura schon puspei.
 Las larmas po schigient' empau.
 Tgei vul ti rumper tont il tgau
 15 Per dar a mi comiau?

Ed ussa mun cun legerment
 Pil mun entuorn dil ridiscent
 E tratgel nu' ch'jeu sun e mun,
 E tratgel nu' ch'jeu mun e stun:
 25 *Con bials, con bials ei 'l mun!*

Jeu mundel uss cun legerment
 Pil mun entuorn dil ridiscent,
 E tratgel nu' ch'jeu mun e sun,
 E tratgel nu' ch'jeu mun e stun:
 20 *Con bials, con bials ei 'l mun!*

midadas da fuorma: Igl original ha 4 strofas, ferton che la versiun da PR3 ha 5 strofas. Ella versiun da PS vegn la 2. strofa²⁷⁶ da PR2 (6-10) eliminada.

variantas: **t. Il viandont.] Canzun din viandont.** PR2. **2** solegl.] solegl: PR2. **3** pezza] pezza PR2; brischa dall'aurur] brischa dell'aurur PR2. **5** arviul d'azur.] arviul d'azur! PR2. **6** sefermar] s'arretar PR2, 11. **7** Per vid in barcunet] E vid in pign barcun PR2, 12. **11** stos schar ira mei] lai po ira mei PR2, 16. **12** puspei.] puspei! PR2, 17. **13-14** *substituiu* PR2, 18-19. **15** Per dar a mi comiau?] E dai a mi comiau! PR2, 20. **16** Jeu mundel uss] Ed ussa mun PR2, 21. **17** ridiscent,] ridiscent PR2, 22. **18** nu' ch'jeu mun e sun] nu' ch'jeu sun e mun PR2, 23.

commentari: Ellas 'Remarcas' da PR2 (1891b:III) dat Tuor las suandontas indicaziuns: «Mel.: „Wohlauf in Gottes schöne Welt“; Heim, chor mixt.». Quei incipit corrispunda alla canzun **Wanderlied** da Julius von Rodenberg (Julius Levy 1828). Ella versiun da PS (1898:179) indichescha Tuor denton igl incipit «„Zu Fuss bin ich gar wohl bestellt“». Quest incipit ei denton staus d'anflar ni els cudischs da canzuns ni egl internet. La versiun da PS ha 4 strofas da mintgamai 5 vers jambics. Ils emprems 4 vers da mintga strofa han 4 silbas accentuadas (v-v-v-v-), il davos sulettamein treis (v-v-v-). La structura dallas remas ei *aabbb*. Metrum e structura dallas remas corrispundan agl original. – Fry (1934:110s.) publichescha ultra dalla versiun da PS²⁷⁷ in'ulteriura versiun da **II viandont**²⁷⁸, nua ch'el indichescha eifer parentesas «(Secunda versiun)». Ina cumparegliaziun da tala versiun cun quella da PS muossa ch'ei sto settractar d'ina versiun aunc pli tardiva che quella publicada 1898. Ord pugn da vesta diacronic settracta ei pia d'ina 3. versiun, sche nus considerein sco emprema quella publicada en PR2. Era Deplazes publichescha (cun variantas²⁷⁹) la versiun da PS (1954:44) e la versiun posteriura (1954:27). Las versiuns vegnan denton stratgas dapart, aschia ch'ils dus texts vegnan buc pli legi sco versiuns, mobein sco duas poesias differentas. Quella separaziun ha era per consequenza che l'indicaziun «(Secunda versiun)» vegn eliminada. – Variantas impurtontas ein oravontut las 2 proposiziuns infinitivas (**6-7**; **15**) ch'eviteschan ina sempla coordinaziun cun la conjuncziun «E» (PR2, 12; 20) e lu era las intervenziuns ella davosa strofa (**16-20**).

²⁷⁶ La metafra dil viandont che vegn caracterisau sco utschi che sgola ord igl «igniv» – «Jeu sgolet uss ord tiu igniv, / E laschel resunar il cont» (7-8) – vegn eliminada.

²⁷⁷ Las variantas formalas che Fry introducescha han era repercussiuns per la rema finala: «sun : stun : mund» (18 : 19 : 20). Plinavon ein las fuormas «jeu mun» (18; 19) ed il «mun» (17; 20) buc pli congruentas, perquei che Fry ha «jeu mon» ed il «mund».

²⁷⁸ **II viandont** (Secunda versiun) Fry (1934:111)

Jeu viageschel bein marvegl
 Cun la levada dil suleagl.
 La pezza brischa dall'aurur,
 E mei cuviera cun splendor
 Il clar arviul d'azur. (str. 1)

Odem il vitg stoi sefermar,
 Comiau a mia cara dar:
 „Mo buca bragia sil barcun,
 Jeu mettel tei buc a bandun,
 Fideivels franc jeu stun.“ (str. 2)

Jeu mundel uss cun legerment
 Pil mund entuorn dil ridischen;
 Salidel vitgs e vegls castials
 E tratgel mond per cuolms e vals:
 O co il mund ei bials! (str. 3)

²⁷⁹ Substantiala ei la substituziun digl adverb «schon» cun «franc»: «Jeu tuornel lura franc puspei.» enstagl da «Jeu tuornel lura schon puspei.» (PS, 12). Ella aschinunada 3. versiun vegn fatg diever dil medem adverb: «Fideivels franc jeu stun.» (10).

t. Il tetel dalla versiun da PR2, **Canzun din viandongt**, deriva dil tetel original **Wanderlied** che insista medemamein sill'expressiun «Canzun». Ella versiun da PS, [14.] **Il viandongt** vegn quell'indicaziun eliminada. Ell'ediziun da PS ein aunc ulteriurs tetels da quei tip d'anflar ella part dallas poesias transladas, p.ex. PS, [16.] **La guardia**; PS, [17.] **Il schuldau**²⁸⁰ e PS, [18.] **Il bandischau**.

1-5 2 La secunda versiun introducescha in punct enstagl dil punct dubel. Quella versiun resalva pia il punct dubel per introducir il discuors direct (8) e per la conclusiun (19)²⁸¹. **3** L'ediziun da PS ha adina la grafia «pézs»; «pézza», resp. «pézzas». Per indicaziuns pli precisas par. PS, [70.] **Egl jester**, **13**. La preposiziun «de» vegn remplazzada dalla preposiziun «da» ella cumbinaziun «brischla dall'aurora». Per ina intervenziun semeglionta, par. era PR1, **4. Psalm schvizzer**: «Cu las pezzas dell'aurora / Brischan, liber Schvizzer, ora –!» (5-6), resp. PS, [1.] **Il psalm schvizzer**: «Cu 'las [scil. las pézzas] brischan dall'aurora, / Ora, liber Schvizzer, ora:» (5-6) (1898:171). **5** L'enzenna d'exclamaziun vegn substituïda cun in punct. Ella versiun da PR2 vegn mintga strofa terminada cun ina enzenna d'exclamaziun, excepiu quella centrala che finescha cun in'enzenna da damonda. Ella secunda versiun vegn sulettamein la conclusiun (20) marcada cun in'enzenna d'exclamaziun.

6-10 6-7 Il latinissem «s'arretar» vegn remplazzaus cun la fuorma pli currenta «sefermar». Tier omisduas fuormas setracta ei da hapaxs ell'ovra da Tuor. Las duas proposiziuns principalas coordinadas cun la conjunziun «E» vegnan transformadas en ina proposiziun principala suandada d'ina proposiziun infinitiva introducida dalla preposiziun «Per». Il sintagma «in pign barcun» vegn remplazzaus dil diminutiv «in barcunet».

11-15 11-12 La construcziun cul verb modal «lai po ira» vegn substituïda dalla construcziun modala «stos schar ira». La nova varianta cul verb modal 'stuer' ha ualti carteivel era repercussius pertuccont la substituziun da l'enzenna d'exclamaziun cun in punct. **13-14** La versiun da PS ei nova; denter auter vegn la successiun aferetica dils substantivs abstracts «'l cordoli ne 'l quitau» substituïda dalla formulaziun pli concreta «Las larmas po schigient' empau». **15** La proposiziun principala coordinada cun «E» (PR2, 20) vegn transformada en ina proposiziun infinitiva (cfr. **6-7**).

16-20 16 La nova formulaziun «Jeu mundel uss»²⁸² repren igl incipit «Jeu viagieschel»; stat denton era en connex cun «Jeu tuornel lura» dil vers 12. La fuorma finita cun la desinenza da l'1. persuna eliminescha silmeins ina dallas 5 repetiziuns dil plaid «mun» da quella davosa strofa: 2 gadas sco substantiv (PR2, 22; 25) e 3 gadas sco fuorma finita (PR2, 21; 23; 24). **17-18** La successiun «sun e mun» dalla versiun da PR2 (23) vegn invertida ed aschia parallelisada cul vers sequent «E tratgel nu' ch'jeu mun e stun:». La rema equivoca²⁸³ da PR2 «mun : (stun) : *mun*» (23 : (24) : 25) sa en quella moda vegnir evitada e la conclusiun cun la rema «*mun*» che vegn preparada dallas duas fuormas finitas «sun» e «stun» vegn cheutras, sper la scartira cursiva, aunc marcada ulteriurmein.

²⁸⁰ Per quella poesia ei la midada dil tetel semeglionta, mira PS, [17.] **Il schuldau**, t.

²⁸¹ Per il diever dil punct dubel (colon) mira Spescha (1989:138).

²⁸² Per ina varianta semeglionta mira: PS, [9.] **Il pistur sin l'alp**, 1.

²⁸³ Tenor Sarri discuoran ins d'ina rema equivoca «quando rimano fra di loro due parole identiche come suono ma diverse come significato [...]» (1996:209).

[15.] Lamentischun.

publicaziuns:

original: MC1 (s.a.:234s.)
versiuns: PR2 (1891b:52)
PS (1898:179)

118. Klage.
37. Lamentischun.
[15.] Lamentischun.

118. Klage. MC1 (s.a.:234s.)

In einem kühlen Grunde,
Da geht ein Mühlenrad,
Mein Liebchen ist verschwunden,
Das dort gewohnt hat.

5 Sie hat mir Treu' versprochen,
Gab mir ein'n Ring dabei,
Sie hat die Treu' gebrochen,
Das Ringlein sprang entzwei.

Ich möcht' als Spielmann reisen
10 Weit in die Welt hinaus
Und singen meine Weisen
Und geh'n von Haus zu Haus.

Ich möcht' als Reiter fliegen
Wohl in die blut'ge Schlacht,
15 Um stille Feuer liegen,
Im Feld bei stiller Nacht.

Hör' ich das Mühlrad gehen,
Ich weiss nicht was ich will.
Ich möcht' am liebsten sterben,
20 Da wär's auf einmal still.

midadas da fuorma: Fertion ch'igl original ha 5 strofas, ha la versiun da PR2 6 strofas. La 3. strofa – «Miu pèz uss en se siara / [...]» (PR2, 9-12) – ei ina creaziun originala da Tuor. Ella versiun da PS vegn quella strofa puspei eliminada²⁸⁴, aschia ch'il diember da strofas da PS corrispunda danovamein a quel digl original.

37. Lamentischun. PR2 (1891b:52)

En in valà eunc sgarra
La roda din molin;
Da quel ei mia cara
Fugida sin bunfin.

5 Negin tegn sco ei para
Fideivladat uss pli:
Perfin la mia cara
Ha quella rut a mi!

Miu pèz uss en se siara
10 In mal torment e nausch –
Al cor sa mo la cara
Dar in schi tribel stausch!

Dei percorir la tiara
Sc'in pauper musicant
15 Per emblidar la cara
E la dolur tral cant?

[15.] Lamentischun. PS (1898:179)

„In einem kühlen Grunde“.
En in vallà eunc sgarra
La roda d'in molin,
Da quel ei mia cara
Fugida sin bunfin.

5 Negin tegn sco ei para
Fideivladat uss pli,
Schizund la mia cara
Ha quella rut a mi.

Dei percorir la tiara
10 Sc'in pauper musicant,
Per emblidar la cara
E la dolur tral cant?

²⁸⁴ Sin fundament dil cuntegn repren quella strofa elements gia presents ellas strofas circumdantas, aschia ch'il discuors dil jeu-liric daventa redundant. Plinavon exprima ella quei che las ulteriuras strofas muossan.

Dei batter en l'ujara
Sin in cavagl sgulont,
Ne star lunsch della cara
20 Spel fiug la notg vegliont?

Jeu less ch'jeu stess sin bara
En stiva dil molin,
E che sper mei la cara
Bargiess sur mia fin!

Dei batter en l'ujara,
Dei leu enflar la mort?
15 Tgei tratga mia cara
Da mia tresta sort?

Jeu less ch'jeu fuss sin bara,
En stiva dil molin;
Che leu sper mei la cara
20 Bargiess sur mia fin!

variantas: 1 vallà] valà PR2. 2 roda d'in molin,] roda din molin; PR2. 6 pli,] pli: PR2. 7 Schizund la mia cara] Perfin la mia cara PR2. 8 a mi.] a mi! PR2. 9 parcurir] parcurir PR2, 13. 10 musicant,] musicant PR2, 14. 13 l'ujara,] l'ujara PR2, 17. 14-16 *substituïu* PR2, 18-20. 17 less ch'jeu fuss sin bara,] less ch'jeu stess sin bara PR2, 21. 18 molin;] molin, PR2, 22. 19 Che leu] E che PR2, 23.

commentari: Igl original **Klage** ei ina poesia da Josef von Eichendorff. Metrum e structura da rema dallas versiuns romontschas corrispundan alla fuorma digl original. La versiun da PS ha 5 strofas da mintgamai 4 vers jambics cun 3 silbas accentuadas: v-v-v-(v). La structura dallas remas ei *abab*. La rema *a* finescha adina sin *-ar(r)a* («sgarra»; «cara»; «para»; «tiara»; «ujara»; «bara») ²⁸⁵, ferton che la rema *b* sin *-in* ei identica mo per l'emprema e la davosa strofa: («molin : bunfin» e «molin : fin»). – Fry (1934:113) edescha la versiun da PS. Sper enzacontas variantas formalas introducescha igl editur postumamein 2 variantas substanzialas en connex cul diever dallas preposiziuns: «Fugida a bunfin.» (4) e «Jeu less ch'jeu fuss en bara» (17). Deplazes (1954:34) surpren cun variantas formalas, «**Lamentaschun**» e «mulin;» (2), la versiun da Fry. – Significativas ein surtut l'introducziun dalla nova rema «mort : sort» (14 : 16) e la remedura ritmica «Tgei tratga mia cara» (15) enstagl «Ne star lunsch della cara» (PR2, 19), denton era las duas variantas, nua che Tuor tila a nez la funcziun anaforica digl adverb «leu», mira (14; 19).

1-4 1 Il plaid «vallà», resp. «valà» en PR2, ei in hapax ell'ovra lirica da Tuor. Ellas 'Remarcas' alla fin da PR2 aschunta igl autur la suandonta explicaziun: «*Valà* numn'ins ina valletta en forma de fop.» (1891b:I) ²⁸⁶. **2-3** Ellas duas empremas ediziuns (PR1 e PR2) drova Tuor adina la scripziun contracta dalla preposiziun e digl artechel indefinit masculin «din», p.ex. PR1, **30. Canzun de Buania:** «Din affont els intervegnan / Che en Juda ei naschius.» (7-8) ni PR2, **71. Canzun din abiturient.** Naven da PR3 separa el adina la preposiziun digl artechel indefinit. Ils emprems exempels cun quella nova scripziun cumparan en PR3, **74. Il nausch vischin:** «E mei librar d'in meun cumin / Ed avon tut d'in nausch vischin!» (47-48) ²⁸⁷. Pertuccont la substituziun dil semicolon cun ina comma mira **6-8**.

5-8 6-8 Enstagl dil punct dubel vegn inseriu ina comma (6). Quella midada ha era ina repercussium sin l'enzenna d'exclamaziun (PR2, 8) che vegn remplazzada cun in punct. Il fatg da coordinar las proposiziuns principalas (5-6; 7-8) entras la comma, che vala sco segn diacritic il pli sempel e neutral, ulivescha era il tun dalla strofa (cfr. 1. strofa 1-2; 3-4). **7** Igl autur desista en PS dalla rema

²⁸⁵ Il tierz vers da mintga strofa ha cun «cara» adina il medem plaid da rema.

²⁸⁶ El medem liug dat igl autur era l'indicaziun suandonta: «*Sin bunfin* [v. 4] ei tont sco: „auf's Geradewohl“.»

²⁸⁷ Per la fuorma feminina «dina», resp. «d'ina» ein las occurrenzas meins numerusas. Tuor drova ina solia suletta gada la preposiziun contracta: PR1, **21. Il congenial:** «Cheu dina vart semettel / Per en ses ègls mirar;» (9-10) e sulettamein duas gadas la scripziun separada, par. PR1, **30. Canzun de Buania:** «Treis sogns retgs fan in viadi / Tras desiarts allontanai, / Fan in gron pelegrinadi, / D'ina steila avisai. / A Jerusalem els vegnan / E dil niev retg dils Giedius, / Din affont els intervegnan / Che en Juda ei naschius.» (1-8) e PS, [27.] **Il paupers:** «Gl'unviern ei liungs, gl'unviern ei freids, e spir puppir' o rasa, / Il cuffels saultan entuorn las preits d'ina paupra veglia casa.» (1-2) (1898:189), resp. PR3, **89. Gl'anarchist.** Oravontut la proximitad domisdusas fuormas, «D'ina» (4) e «Din» (7) en PR1, **30. Canzun de Buania** lai sminar che Tuor scrivevi gia dalla bial'entschatta quellas duas fuormas a moda differenta. L'occurrenza da PR1, **21. Il congenial** culla scripziun contracta «dina» (1) ei pia ualti cartivel in sbagl da stampa.

introduttiva²⁸⁸ «Negin : Perfin» (5 : 7), cfr. era la rema *b* sin *-in*. La nova varianta cun «Schizund» possibilitescha l'assonanza cun «rut» (8)²⁸⁹.

9-12 **9** Il verb «parcurir», resp. «percurir» ei in hapax. **10-11** La proposiziun principala vegn separada dalla proposiziun infinitiva entras ina comma.

13-16 Ella versiun da PS imitescha igl autur sulettamein ils dus vers initials digl original tudestg, ferton che la secunda mesadad dalla strofa ei originala. Il ferm rapport che la strofa corrispundenta en PR2 (17-20) ha aunc cun quella digl original (13-16) vegn sminuius. Aschia imitescha la versiun da PR2 «als Reiter fliegen» (13) cun «sin in cavagl sgulont» (PR2, 18) ni «Um stille Feuer liegen, / Im Feld bei stiller Nacht.» (15-16) cun «Spel fug la notg vegliont» (PR2, 20). Buc digl original deriva la frasa interrogativa (cfr. PR2, la 4., resp. PS la 3. strofa). Ella versiun da PS vegn quella dividida en duas frasis interrogativas independentas. **13-14** Il complement adverbial «Sin in cavagl sgulont» vegn eliminaus en PS. Ultra dil niev effect da l'anafra «Dei» (13; 14) anticipescha la nova versiun l'idea dalla mort (14) ch'ei buc explicita egl original tudestg «die blut'ge Schlacht» (14). **15-16** Ella versiun da PR2 croda il secund accent silla preposiziun proclitica contracta «della». Pervia dallas variantas dils vers precedents, p.ex. la nova rema sin *-ort*, ston ils vers vegnir modificai. Cun recuorer alla rema «mort : sort» drova Tuor in pèr da rema frequent en si'ovra²⁹⁰.

17-20 **17-18** Il cundiziunal «stess» vegn substituius en PS da «fuss». L'assonanza «less : stess» (PR2, 21) vegn cheutras eliminada²⁹¹. Il cundiziunal dil verb «esser» ei pli appropriaus per la descripsiun d'in che schai sin ina bara²⁹² el senn d'ina grat, d'ina barella. L'indicaziun adverbiala, grammaticalmein facultativa, «En stiva dil molin» vegn separada da niev entras ina comma dalla proposiziun subordinada «ch'jeu fuss sin bara,» (17). **18-19** La conjunziun da coordinaziun «E» che colligia en PR2 (23) las duas proposiziuns subordinadas vegn remplazzada en PS digl adverb local «leu» che sereferescha a l'indicaziun adverbiala «En stiva dil molin»²⁹³. Plinavon vegn la comma (PR2, 22) substituida d'in semicolon en PS.

²⁸⁸ Tenor la terminologia da Fricke/Zymner vegn quei tip da rema numnaus «Eingangsreim» (1996:97).

²⁸⁹ Pigl adverb «Schizund» che vegn preferius en PS san sulettamein treis occurrenzas vegnir documentadas: PR2, **56. Canzun de scheiver**: «A Glion, Sagogn ed a Ladi / E quels schizun [sic] de la Cadi / Er' scheiver fan uon / E saultan ton sco' i pon!» (5-8); M1, **6. Avon il maletg de Maria**: «Portas cheu sin bratsch schizund / Il salit de tut il mund!» (25-26) e PS, **[3.] La Marseillaise**: «Tgei malavéglija, gréta stria, / Sto laventar in tal affrunt! / Oh, nus smanatsch' ins, nus schizund, / De render alla sclaveria!» (13-16) (1898:173), resp. PR3, **73. La Marseillaise**. Per la davosa occurrenza mira era il ferm ligiom fonc sco era semantic che vegn stabilius da l'allitteraziun «Oh, nus smanatsch' ins, nus schizund,» (15) cun «In rosch de furibunds schuldaus?» (6); quei era sche la davosa fricativa-palatala ei sonora. Las occurrenzas digl adverb «Perfin», che vegn substituius, ein in bionton pli numerusas (19). Duvraus a l'entschatta dil vers fuorma quei adverb savens allitteraziuns cun ils plaids suandonts, aschia PS, **[65.] Las paterlieras**: «Perfin il farrer sin parvenda / Sto ver enquala greva menda,» (9-10) (1898:219), resp. PR3, **75. Las paterlieras** e FA, **18. Pertratgs d'in pur della Cadi** / gl'avré! 1799: «Ils migliadrins e laders [ils Franzos] / Han mai avunda, mai! / Perfin ils paupers paders / D'els vegnan ruinai!» (17-20) (1901:145). Ell'edizium da PS cumpara igl adverb «perfin» en 3 poesias cunfinontas: PS, **65. Las paterlieras** (9); PS, **66. Il nausch vischin** (11) e PS, **67. Sper la mar** (9), quei mingamai a l'entschatta dil vers.

²⁹⁰ Unics ein perencunter ils pèrs da rema «rapport : mort» (8 : 9) mira PS, **[13.] La véta** (1898:178), resp. PR2, **50. Gaudeamus igitur!** e «mort : port» (str. 5, 29 : 30) mira M1, **5. Nossadunna della Glisch**.

²⁹¹ Ella versiun da PR2 allitterescha la fuorma verbala «stess» era aunc cun il substantiv «stiva» dil vers sequent.

²⁹² Il diever dalla preposiziun «sin» possibilitescha era d'evitar la repetiziun «en bara, / En stiva» (17-18). Mira en quei connex las versiuns da Fry e Deplazes (**commentari**).

²⁹³ La varianta da PS ei era ritmicamein megliera, perquei ch'igl accent tucca igl adverb «leu» e buca pli la particla da subordinaziun «che».

[16.] La guardia.

publicaziuns:

original: MC1 (s.a.:216s.)
versiuns: PR2 (1891b:53)
PS (1898:179s.)

108. Auf der Wacht.

38. La guardia.

[16.] La guardia.

108. Auf der Wacht. MC1 (s.a.:216s.)

Steh' ich in finst'rer Mitternacht
So einsam auf der stillen Wacht,
So denk' ich an mein fernes Lieb',
Ob mir's auch treu und hold verblieb?

5 Als ich zur Fahne fortgemüsst,
Hat sie so herzlich mich geküsst,
Mit Bändern meinen Hut geschmückt,
Und mich an's treue Herz gedrückt²⁹⁴.

Sie ist mir treu, sie ist mir gut,
10 D'rum bin ich froh und wohlgenut;
Mein Herz schlägt warm in kalter Nacht,
Wenn es an's ferne Lieb' gedacht.

Jetzt bei der Lampe Dämmerchein
Gehst du wohl in dein Kämmerlein,
15 Und schickst dein Nachtgebet zum Herrn,
Auch für den Liebsten in der Fern'.

Doch, wenn du traurig bist und weinst,
Mich von Gefahr umrungen meinst,
Sei ruhig, bin in Gottes Hut,
20 Er liebt ein treu Soldatenblut.

Die Glocke schlägt, bald nah't die Rund'
Und lös't mich ab zu dieser Stund';
Schlaf' wohl im stillen Kämmerlein,
Und denk' in deinen Träumen mein.

midadas da fuorma: Ella versiun da PS vegnan la 2. e la 4. strofa da PR2 eliminadas. La diminuziun dil diember da strofas ha per consequenza che l'unica strofa retrospectiva (PR2, 5-8) – par. il diever dil perfect «ha stroclau» (PR2, 5) e «stoviu hai» (PR2, 7) – dalla poesia vegn eliminada. Il medem vala era per l'imaginaziun dil jeu-liric (PR, 13-16). Las duas strofas che vegnan eliminadas ella versiun da PS ein forsa las pli sentimentalas e pateticas da l'entira poesia.

38. La guardia. PR2 (1891b:53)

Sch'jeu stun tut bandunaus pér tard
La notg sco guardia sil rampart,
Pertratgel jeu cun cor ardent
Vid mia cara lunsch navent.

5 Ell' ha stroclau mei vid siu pèz
E larmas giu en ses égletts,
Cur' ch'jeu stoviu hai de miu vitg
Per batter cunter gl'inimitg.

Ell'ama mei da tut siu cor,
10 Perquei hai jeu er' bien humor;
Miu cor er' batta ferm pér tard
Da freida notg sin il rampart.

[16.] La guardia. PS (1898:179s.)

„Steh' ich in finst'rer Mitternacht“.
Stund' jeu tut bandunaus pér tard
La notg sco guardia sil rampart,
Pertratgel jeu cun cor ardent
Vid mia cara lunsch navent.

5 Ell'ama mei da tut siu cor,
Perquei hai jeu er' bien humor;
Miu cor er' batta ferm pér tard
Da freida notg sin il rampart.

²⁹⁴ Tenor *Lieder für gesellige Kreise* [LGK]. *Eine Sammlung von Volksliedern* (s.a.:29s.) secloma quei vers aschia: «Und weinend mich ans Herz gedrückt.» (8). La medema ediziun ha plinavon: «Sie liebt mich noch,» (9) enstagl «Sie ist mir treu,»; «mildem Schein» (13) enstagl «Dämmerchein»; «Träumen mein!» (24) enstagl «Träumen mein.». Era sche Tuor indichescha en PR2 (1891b:I) ils cudischs da Heim (MC e GC) sco referenza per la melodia, savess Tuor haver giu a disposiziun il text da l'ediziun LGK. Mira ils loghens corrispondents dallas versiuns romontschas: «Ell' ha stroclau mei vid siu pèz / E larmas giu en ses égletts,» (PR2, 5-6); «Ell'ama mei da tut siu cor,» (PR2, 9, resp. PS, 5); «tiel ruaus!» (PR2, 24, resp. PS, 16).

Ti vas uss bein cun ina glisch
En combr' e fas enqual giavisch:
15 Ed oras leu tiel grond Signur
Per ti' allontanad' amur.

Mo bragi' e tema buc per mei,
Ils prigels fuigian mei per tei:
Nies Segner ha per mei quitaus,
20 Quel tegn en salv in brav schuldau.

Ei dat las uras – jeu sai ir;
In'otra guardi' uss fa il gir.
O cara, lai uss ils quitaus
E dorm' e siemi' en dulsch ruaus!

O cara, bragia buc per mei,
10 Jeu tuornel lura schon puspei;
Niessegner ha per mei quitaus,
El carezesch' in brav schuldau.

Ei dat las uras – jeu sai ir,
In'otra guardia fa il gir;
15 O cara, lai uss tes quitaus,
Va alla cucca, tiel ruaus!

correcturas: Ils suandonts sbagls da stampa ein vegni corrigi en PS: «er'» (6) enstagl «er»; «pér» (7) enstagl «per» e «Stund' jeu» (1) enstagl «Stund jeu». La medema fuorma finita senza la desinenza da l'1. pers. sg. drova Alfons Tuor treis gadas en sia producziun lirica. Ils dus ulteriurs exempels ein d'anflar en M1, **Dedicaziun:** «Bein bufatg jeu tschentel ellas / Sin tiu castg, migieivel frunt; / E cun larmas de carezia / Von tei en schenuglias stund.» (5-8) e PS, [33.] **Per cruce ad lucem:** «Von Tei che pendas vid la crusch / Stund' jeu enschenugliaus,» (1-2) (1898:195). Decisiva per la correctura ei sulettamein la 2. occurrenza, perquei che la fuorma verbala stat ella medema posiziun e perquei che l'ediziun ei la medema. La scripziun grafica la pli probabla ei pia quella cun apostrof. Per ina fuorma analoga «pertratg' jeu» (3), cfr. PS, [5.] **Il Sursilvan egl jester**, 3.

variantas: 1 Stund' jeu] Sch'jeu stun PR2. 2 rampart] rempart PR2. 8 rampart] rempart PR2, 12. 9 O cara, bragia] Mo bragi' e tema PR2, 17. 10 *substituiu* 11 Niessegner] Nies Segner PR2, 19. 12 El carezesch'] Quel tegn en salv PR2, 20. 13 sai ir,] sai ir; PR2, 21. 14 In'otra guardia] In'otra guardi' uss PR2, 22. 15 lai uss tes quitaus,] lai uss ils quitaus PR2, 23. 16 Va alla cucca, tiel] E dorm' e siemi' en dulsch PR2, 24.

commentari: Il text original **Auf der Wacht** ei vegnius screts da Wilhelm Hauff (1802-1827). Ell'ediziun da PR2 indichescha Alfons Tuor aschibein la melodia per chor viril sco era quella per chor mischedau: «Mel.: „Steh' ich in finst'rer Mitternacht“, Heim, chor viril e mixt.»²⁹⁵. Il diember da strofas digl original e dalla versiun da PR2 ei cun 6 strofas identics, la versiun da PS vegn scursanida per 2 strofas. Ella secumpona da 4 strofas da mintgamai 4 vers jambics cun 4 silbas accentuadas (v-v-v-v-). Metrum e structura dallas remas (*aabb*) corrispundan agl original. – Fry (1934:109) supren cun variantas graficas la versiun da PS. Denter auter han quellas midadas per consequenza che la rema «ardent : navent» (3 : 4) vegn midada en «ardent : naven». Deplazes publichescha buca quella poesia. – Fertion ch'il diember da variantas ei minimis per las empremas duas strofas, ein quellas in bionton pli numerusas per las duas davosas strofas.

1-4 1 L'eliminaziun dalla particla da subordinaziun «Sch[e]» possibilitescha l'inversiun secund il model tudestg «Steh' ich». Il pronom persunal «jeu» stat aschia en posiziun accentuada. **2/8** La scripziun dil vocal pretonic cun <e> en «rempart» sa mo vegnir documentada per l'ediziun da PR2²⁹⁶. Gia ell'ediziun da PR1 scriva Tuor en **18. La Schvizzera:** «Il bratsch pussent dils montagnards / Defend' ils libers sco ramparts;» (13-14), la medema scripziun (cun <a> pretonic) vala per las occurrenzas ellas ediziuns da PS e FA.

5-8 8 Cfr. **2/8**.

²⁹⁵ Il text per chor mischedau ei denton buc staus d'anflar ellas ediziuns da Heim consultadas.

²⁹⁶ Las duas ulteriuras occurrenzas ella medema ediziun ein d'anflar ella poesia: **39. Il Schvizzer:** «A Strassburg sil rempart» (1) e «Cheu ha sin il rempart la guardia dau sinzur,» (13).

9-12 **9** La cumbinaziun «Mo bragi' e tema» (PR2, 17), influenzada dil tudestg «Doch, wenn du traurig bist und weinst,», vegn substituïda en PS da «O cara, bragia». L'exclamaziun «O cara,» possibilitescha ina colligiazion pli stretga cun las ulteriuras strofas: «Vid mia cara» (str. 1, 4); «Ell'ama mei» (str. 2, 5) e «O cara,» (str. 4, 15). Tipic per la posiziun da quell'as represas anaforas da strofa a strofa ei lur collocaziun a l'entschatta dil vers. Quella nova introducziun lubescha era d'evitar l'elisiun en «bragi'», par. era commentari tier vers **14**. **10** La versiun da PS imitescha buca pli igl original «Mich von Gefahr umrungen meinst,» (18) sco quella da PR2 «Ils prigels fuigian mei per tei:» (PR2, 18). L'introducziun dil pronom personal «Jeu» represen en emprema lingua anaforicamein il «mei» dil vers precedent, augmenta denton era la reit da corrispundenzas enteifer l'entira poesia: «Stund' jeu», «Pertratgel jeu» (str. 1, 1 e 3); «Perquei hai jeu» (str. 2, 6); «Jeu tuornel» (str. 3, 10) ed «jeu sai ir» (str. 4, 13). Il punct dubel vegn remplazzaus cun in semicolon. **11** Il num «Niessegner» vegn per regla screts ensemen da Tuor²⁹⁷. Il sulet ulterior exempel che vegn buc screts ensemen sesanfla en M1, **Dedicaziun**: «Cun carezia per la Muma, / Ch'ha nies Segner parturiu; / Cun carezia per la Muma, / Ch'ha siu Fégl per nus unfriu;» (str. 12, 45-48). Leu setracta ei denton d'ina cumbinaziun (possessiv «nies» + il substantiv «Segner») parallela a «siu Fégl» (M1, 48). **12** La nova varianta ei ina translaziun litterala dil tudestg «Er liebt ein treu Soldatenblut.» (20). Aschia sa la locuziun 'tener en salv' ch'ei en quei context pauc appropriada vegnir eliminada.

13-16 La davosa strofa ha mo pli ina frasa²⁹⁸. Las midadas d'interpuncziun el vers 13 (la substituïziun dil semicolon cun ina comma) ed el vers 14 (l'introducziun d'in semicolon enstagl dil punct) ein da declarar sin quella moda e maniera. **14** Igl adverb «uss» (PR2, 22), che cumpara era el vers sequent, vegn eliminaus. L'elisiun dil substantiv «guardi'» sa cheutras vegnir evitada (par. era la fuorma cumpleina dil tetel)²⁹⁹. **15-16** La poesia terminescha cun duas proposiziuns affectivas separadas d'ina comma. Ella versiun da PR2 ein quell'as aunc coordinadas culla conjuncziun «E». **15** Igl artechel definit vegn remplazzaus entras il possessiv «tes» cun referenza a l'exclamaziun «O cara,». **16** Conjuncziun, dictologia (cfr. era 9) ed adjectiv en posiziun attributiva vegnan remplazzai entras la moda da dir «Va alla cucca»³⁰⁰. L'aschunta adverbiala «tiel ruaus» vegn separada dalla part precedentia cun ina comma.

²⁹⁷ Par. p.ex. M1, **2. La pussonza de Maria**: «Ti eis la pli pussenta / De tuttas las dunneuns; / Gie tuttas grazias tschenta / Niessegner en tes mauns.» (str. 2, 9-12) e FA, **15. Sul firmament stelli**!: «Niessegner nus protegia / Sul firmament stelli.» (1-2) (1901:143). In diever frequent e regular da quei num fa Tuor denton pér naven da PS.

²⁹⁸ Ella versiun da PS consistan tut las strofas d'ina solia frasa (par. dil reminent era igl original).

²⁹⁹ En sias 'Remarcas' scriva igl autur «*Far il gir* ei ina buna expressiun romonscha e vul dir: „Die Runde – einen Rundgang machen.“» (1891b:I).

³⁰⁰ In passadi tematicamein e formalmein semeglionts che pudess haver giu ina certa influenza per las variantas da quei vers, anflan ins en PR2, **68. O dorma bein!**: «Il caluster tucca: / „Mei uss a dormir, / Mei uss alla cucca, / Gl'ei daditg schon stgir!“ / [refrain] O cara, va e fai in paus, / Va uss e dorm' en dulsch ruaus!» (1-6) (1891:88).

[17.] Il schuldau.

publicaziuns:

original: MC1 (s.a.:300s.)
versiuns: PR2 (1891b:86)
PS (1898:180)

161. Heute scheid' ich. MC1 (s.a.:300s.)

Heute scheid' ich, heute wandr' ich;
Keine Seele weint um mich.
Sind's nicht diese, sind's doch and're,
Die da trauren, wenn ich wand're;
5 Holder Schatz, ich denk' an dich.

Auf dem Bachstrom hängen Weiden,
In den Thälern liegt der Schnee;
Trautes Kind, dass ich muss scheiden,
Muss nun uns're Heimat meiden,
10 Tief im Herzen thut mir's weh'!

Hunderttausend Kugeln pfeifen
Über meinem Haupte hin.
Wo ich fall', scharrt man mich nieder,
Ohne Klang und ohne Lieder;
15 Niemand fraget, wer ich bin.

66. Comiau din schuldau. PR2 (1891b:86)

Stai cun Diu, o dulscha cara,
Stoi uss ir tiel batagliun!
Stoi uss ira en l'ujara
Per defender nossa tiara,
5 Per defender nies cantun!

Nossa cara patria cloma,
Terglinar stgein buc pli ditg!
Gl'inimitg cun spad' e flomma
Sfracc' e beta tut en troma:
10 Batter lein quei inimitg!

Bein la mia spada taglia,
Ch'jeu strameinel cun vigur;
Mierel jeu en la battaglia,
Tratga: in schuldau de vaglia
15 Ei uss morts sil camp d'honnur!

Mo sch'jeu tuornel cun l'armada
Gloriusa anavos –
Lura, lura, bial' amada,
Sas ti far cun ina gada
20 Nozzas cun in brav heros!

161. Heute scheid' ich.

66. Comiau din schuldau.

[17.] Il schuldau.

Du allein wirst um mich weinen,
Siehst du meinen Totenschein;
Trautes Kind, sollt' er erscheinen,
Thu' im Stillen um mich weinen,
20 Und gedenk' auch immer mein.

Horch! die Trommel ruft zum Scheiden,
Und ich drück' dir warm die Hand.
Still' die Thränen, lass mich scheiden!
Muss nun für die Ehre streiten,
25 Streiten für das Vaterland.

Sollt' ich unter freiem Himmel
Schlafen in der Feldschlacht ein,
Soll aus meinem Grabe blühen,
Soll auf meinem Grabe glühen
30 Blümchen süß: Vergiss nicht mein.

[17.] Il schuldau. PS (1898:180)

„Heute scheid' ich, heute wandr' ich“.
Sch'jeu retuorni, buc empiara,
Cala, mumma, de bargir!
Teidl' ils zens – ei gl'ei ujara,
O bugient vi per la tiara
5 Mia giuvna vét' unfrir!

Nossa cara patria cloma
Nus encunter gl'inimitg;
Quel fa tut, gie tut en troma,
Arrivont cun spad' e floma –
10 Lein eunc terglinar pli ditg?

Tribel mia spada taglia,
Quella smeinel cun vigur;
Mierel jeu en la battaglia,
Tratga: in schuldau de vaglia
15 Ei curdaus sil camp d'honur!

midadas da fuorma: La davosa strofa da PR2 vegn eliminada ella versiun da PS.

variantas: **t. Il schuldau.] Comiau din schuldau.** PR2. **1-5** *substituiu* **6** cloma] cloma, PR2. **7** Nus encunter gl'inimitg;] Batter lein quei inimitg! PR2, 10. **8** Quel fa tut, gie tut en troma,] Sfracc' e beta tut en troma: PR2, 9. **9** Arrivont cun] Gl'inimitg cun PR2, 8; floma -] flomma PR2, 8. **10** Lein eunc terglinar pli ditg?] Terglinar stgein buc pli ditg! PR2, 7. **11** Tribel mia spada] Bein la mia spada PR2. **12** Quella smeinel] Ch'jeu strameinel PR2. **15** Ei curdaus] Ei uss morts PR2; honur] honnur PR2.

commentari: Igl original da J. Müller **Heute scheid'ich** ha 6 strofas da mintgamai 5 vers trohaics cun 4 silbas accentuadas: -v-v-v-(v). Las remas ein repartidas tenor il sequent schema: *xbccb*. La rema en posiziun da *x* sa remar cun *c* (strofas: 1³⁰¹; 2; 4; 5), sa denton era appartenen ad in vers irrelau (strofas: 3; 6). Il metrum dallas versiuns romontschas ei identics cun quel digl original. La structura dallas remas daventa denton pli regulara en PR2 e PS: *abaab*³⁰². Tematicamein vegn la «dulscha cara» (PR2, 1) remplazzada cun la «mumma» (PS, 2) ella versiun da PS. La davosa strofa in tec naiva e pauc adequata al cuntegn dallas strofas precedentas, mira p.ex. ils dus vers finals «Sas ti far cun ina gada / Nozzas cun in brav heros!» (PR2, 19-20), sa cheutras vegnir eliminada. – Fry (1934:50) publichescha, cun variantas da grafia, la versiun da PS. L'intervenziun la pli relevanta da vart da Fry pertucca la cumbinaziun «ei gl'ei» (3)³⁰³ che vegn midada en «igl ei». La versiun da Deplazes (1954:83) ei identica cun quella da Fry. – Variantas tipicas per quella poesia ein la midada dil tetel (**t.**) e l'inversiun dils vers ella 2. strofa (**6-10**).

t. Ina cumparegliaziun dils tetels dad omisduas versiuns muossa ch'igl autur intervegn en dus loghens. Primo vegn la specificaziun «Comiau» eliminada³⁰⁴; secundo vegn igl artechel indefinit³⁰⁵ substituius entras in artechel definit. La secunda midada lubescha plinavon la variaziun cun «in schuldau» (14). Per l'eliminaziun da «Comiau» mira plinavon **1-5**.

1-5 L'eliminaziun dalla specificaziun dil tetel «Comiau» ha surtut repercussions per las entschattas dils emprems 3 vers da PR2: «Stai cun Diu,»; «Stoi uss ir» e «Stoi uss ira»; quellas serefereschans directamein al tetel da PR2 e ston cheutras vegnir eliminadas en PS. Insumma ei l'1. strofa da PS dil tuttafatg nova, aschia ch'igl ei buc pusseivel da descriver las midadas sin basa d'ina confruntaziun dallas duas versiuns. Ei dat en egl che las repetiziuns³⁰⁶ «Stoi uss ir(a)» (PR2, 2; 3) e «Per defender» (PR2, 4; 5) vegnan eliminadas. Il medem vala era per ils possessivs «nossa» (PR2, 4) e «nies» (PR2, 5)³⁰⁷. Sulettamein la rema «ujara : tiara» (3-4) ei identica en omisduas versiuns. L'influenza evidenta digl original «holder Schatz» (5) - «o dulscha cara» (PR2, 1) vegn eliminada. Persuenter ha la versiun da PS auters elements che laian sminar in'influenza dil model tudestg: «Heute scheid' ich,» (1) - «Sch'jeu retuorni,» (1)³⁰⁸; «Horch» (21) - «Teidl'» (3) e «Still' die Thränen» (23) - «Cala, [...], de bargir!» (2).

³⁰¹ Ell'1. strofa denton mo en fuorma dad ina assonanza: «wandr' ich : and're : wand're» (1 : 3 : 4).

³⁰² Ella versiun da PS ein tut las remas puras, ferton che la versiun precedenta ha aunc remas sco «cara : ujara : tiara» (PR2, 1 : 3 : 4); «batagliun : cantun» (PR2, 2 : 5) e «cloma : flomma : troma» (PR2, 6 : 8 : 9).

³⁰³ Tuor drova exclusivamein quella cumbinaziun, p.ex. PR2, **41. La cara:** «Con dultsch ei gl'ei d'amar / San biars a nus risdar.» (1-2) e M2, **7. Ils catholics romonschs a Leo XIII:** «Mo dueivel, giest ei gl'ei, / Sch' era vers de laud sin tei / En romonsch retunan!» (str. 6, 22-24) (1900:74). La varianta «igl ei» ei buc d'anflar en sias poesias.

³⁰⁴ Per ina midada semeglionta par. era PS, **[14.] Il viandont, t.**

³⁰⁵ Ella versiun da PR2 fa quel aunc part dalla preposiziun contracta.

³⁰⁶ Formalmein setracta ei omisduas gadas da parallelismes.

³⁰⁷ L'eliminaziun dils possessivs ell'1. strofa lai resortir aunc pli fetg lur diever ella strofa successiva. Sin fundament dil diever dils pronom ha la poesia la suandonta structura: l'1. strofa tracta il destin dil singul ch'ei prompts da defender e murir per la patria; la secunda igl appel alla defensiun communabla dalla quella e la tiarza repren puspei il destin dil singul.

³⁰⁸ Il ligiom il pli evident ei segiramein l'introducziun dil pronom personal «jeu». L'influenza digl original semuossa denton era el metrum digl incipit. Sco pigl original sa quel era vegnir dividius per la versiun da PS en duas parts da mintgamai 4 silbas, quei ch'ei aunc buc il cass per la versiun da PR2.

6-10 Dano il vers inicial vegnan tut ils vers da quella strofa inverti. L'inversiun caschuna relativamein biaras midadas a l'entschatta dils vers pertuccai, ferton che la secunda part ed oravontut la rema vegnan, cun excepziun da l'interpunziun, strusch midadas³⁰⁹. Cun agid dils plaids da rema san ils vers oriunds da PR2, che fuorman la basa per la versiun da PS, lu era vegnir identificai senza pli grondas difficultads. **6-7** En PR2 vegnan quels 2 emprems vers formai da duas proposiziuns principalas; en PS vegnan quellus reducidas ad ina solia. Il vers 7 sa vegnir mess en rapport cun PR2 (10). Da quei vers vegn denton mo il plaid da rema «inimitg» surprius. L'idea d'ina opposiziun «jeu», resp. «nus» vs «gl'inimitg» daventa era formalmein veseivla: «Nus encunter gl'inimitg;». **8** La secunda part dil vers «tut en troma» deriva da PR2 (9). La versiun nova substituescha la dictologia «Sfracc' e beta» cun «fa tut, gie tut». La semantica dil vers, che savess vegnir vertius en 'bringt alles zum Einstürzen', resta denton la medema. Per il ligiom anaforic entras il demonstrativ «Quel» mira **11-12**. **9** Ella versiun da PR2 (8) ei la secunda part dil vers «cun spad' e flomma» in attribut dil subject «Gl'inimitg». La versiun da PS inserescha ina proposiziun gerundiva culla medema funcziun. Il gerundi «Arrivont» ei caracterisau entras la tonica <o> che rinforza il ligiom denter las duas remas «troma : floma» (8 : 9). La versiun da PS ha la rema «cloma : troma : floma» (6 : 8 : 9). Muort ils ulteriurs exempels³¹⁰ ell'ovra lirica da Tuor e la scripziun da PR2 (8), savess la varianta grafica «floma» cun mo in <m> tgunschamein vegnir tractada sco sbagli da stampa, era sch'ils ulteriurs plaids reman sin -oma. Sin fundament d'in exempel semeglient en PS eis ei denton probabel che Tuor divergeschi dalla scripziun usuala per saver respectar era graphicamein la rema, cfr. PS, [3.] **La Marseillaise**: «Mo vossa furia sei sin tuma / Encunter quella stri' uniun / De tigers senza compassiun, / Che scarp' il sein dell'atgna muma!» (str. 6, 45-48) (1898:174). **10** Quei vers imitescha igl appel da PR2 (7), denton en fuorma d'ina proposiziun interrogativa. Caracteristica ei la midada dil verb modal da «stgein» en «Lein». L'intimaziun da reagir vegn cheutras exprimida mo indirectamein en fuorma d'ina damonda retorica. Igl effect da quell'intimaziun implicita ei denton pli gronds.

11-15 **11** Las 9 resp. 8³¹¹ occurrenzas dalla fuorma sincopada «tribel»³¹² ell'entira producziun lirica da Tuor san vegnir documentadas aschibein per las empremas ediziuns (PR2 e PR3) sco era per quellus da pli tard (PS e FA). Ina classificaziun tenor las specias da plaids muossa che la fuorma «tribel» vegn duvrada 5 gadas sco adjectiv en diever attributiv (adina mo el singular) e 3 gadas sco adverb, denton mai en diever predicativ. Il diever sco adverb ei d'anflar tuttas treis gadas ell'ediziun da PS. Ina posiziun identica a l'entschatta dil vers ha in sulet exempel, numnadamein PS, [85.] **Ina vusch ord il pievel**: «El cumin de la Cadi / Fas ti mai carriera pli, / Tribel eis ti leu vignius / Cun tiu scriver malvesius,» (25-28) (1898:234). Ulteriurs tratgs communabels da quels dus exempels ein: il diever sco adverb, la publicaziun ella medema ediziun e l'allitteraziun dalla oclusiv-dentala <t>³¹³. La nova varianta occupaescha duas silbas aschia ch'il diever poetic³¹⁴ «la mia spada» sa vegnir eliminaus. **11-12** La proposiziun relativa (PR2, 12) vegn transformada en ina proposiziun principala entras la substituziun dalla particla da subordinaziun relativa «Ch(e)» cun il demonstrativ «Quella». La versiun da PS sa aschia, sin basa da sia construcziun, vegnir messa en rapport culs

³⁰⁹ Damai che las midadas da l'interpunziun vegnan primaramein caschunadas dallas midadas sintacticas vegn desistiu d'in commentari detagliu.

³¹⁰ Cfr. M1, **5. Nossadunna della Glisch**: «Piras gadas cheu ha Diu / dir cun flommas sez voliu:» (7-8); M2, **1. Bernadetta**: «Tgei vusch tei cloma, / Tei ton inflomma» (7-8); FA, **25. Il zulprin**: «Gl' ei fiug el vitg, tucchei ils zens, / Mirei leu tgei flommada!» (1-2); FA, **33. Agl ischi vegl**: «Da di e notg han bein tras tia roma / Las auras-sur' e sut terment schulau, / Sper tiu sulom pli ch'ina tribla flomma / Ha mess en tschendra casa cun clavau:» (11-14).

³¹¹ Tier l'occurrenza da PS, [67.] **Sper la mar** (1898:220) setracta ei d'ina repetiziun da PR3, **84. A Scarborough**.

³¹² La fuorma sincopada dil feminin «tribla» cumpara 2 gadas en diever attributiv singular. Plinavon drova Tuor era las fuormas normalas «terribel» [2x] e «terribla(s)» [3x].

³¹³ En PS, [85.] **Ina vusch ord il pievel** setracta ei d'ina allitteraziun da frequenza, ferton che l'allitteraziun da PS, [17.] **Il schuldu** ei caracterisada entras las posiziuns significativas – a l'entschatta ed alla fin dil vers – dils lexems pertuccai «Tribel [...] taglia.» (11).

³¹⁴ «Igl adjectiv possessiv vegn per ordinari duvraus senza artechel: *nies bab, vies aug, lur mumma* [...] Ella poesia vegn el duvraus aunc oz mintgaton, cunzun sch'ins vul accentuar enzatgei ni sch'ins drova ina silba dapli: *Nua ein ils tes patratgs? La sia bein pli tresta ura.*» (Spescha 1989:347) [cursiv R. C.].

vers: «Nossa cara patria cloma / Nus encunter gl'inimitg; / Quel fa tut, gie tut en troma,» (6-8)³¹⁵. La versiun da PS ei ritmicamein pli adattada per exprimer la caratteristica dil troheus (igl accent inicial), ferton che la versiun da PR2 sto aunc segidar cun l'elisiun «Ch'jeu». **12** La versiun da PR2 drova cun «strameinel» aunc ina fuorma veglia dil verb 'sdermenar'. Sin fundament dallas ulteriuras occurrenzas resulta che sia significaziun ei adina quella da 'schleudern, werfen' (Decurtins 2001:942)³¹⁶. Igl ei pia probabel che la fuorma «strameinel» vevi la medema significaziun era en quei context. La versiun da PS ha en quei liug la fuorma «smeinel»³¹⁷. La nova significaziun da 'schwingen, schwungvoll ausholen' (2001:994)³¹⁸ che vegn introducida corrispunda era meglier alla situaziun. La valur onomatopeica da «strameinel», ch'era per la letga pli ferma che quella da «smeinel», vegn per part cumpensada dalla varianta «Tribel» dil vers precedent. **15** Il niev particip «curdaus» possibilitescha l'allitteraziun cun «camp d'honor» e savess eventualmein era esser ina versiun pli litterala dil tudestg «Wo ich fall', [...]» (13). Dievers semegliants da quei verb ein d'anflar en PR1, **6. Canzun d'ujara**: «Bein enqual rest'anavos, / Croda sil camp sco heros!» (15-16) e PR2, **60. Wohlgenut**: «Tadlei la miracla: el ei uss sbassaus, / Il grond rabulist – el ei uss curdaus!» (73-74)³¹⁹. En PS, **[3.] La Marseillaise**: «Nus tuts intrein en la carriera / Cu 'ls nos ein morts sil camp d'honor;» (25-26) (1898:173), resp. PR3, **73. La Marseillaise**, drova Tuor, pervia da restricziuns metricas, vinavon il particip «morts». Naven da M1 scriva Tuor il substantiv «honor(s)» cun consonant sempel. Las solias excepziuns ein d'anflar en PS, **[29.] Avon igl altar de Nossadunna**: «Honnur e laud meréttas zund, / Ti has portau la Glisch dil mund;» (5-6) (1898:191) e «Lai nus leu render cun fervur / A ti perpetnamein honnur.» (35-36) (1898:192)³²⁰ e PS, **[55.] Ils zens**: «In clom d' indignaziun rebatt' en mintga vitg. / Honnur e libertat smanatscha gl' inimitg;» (21-22) (1898:213)³²¹. La posiziun da quei substantiv eifer il vers ha negina impurtonza per la scripziun, quei conferman las ulteriuras occurrenzas. Per ina varianta da grafia identica mira PS, **[2.] Hymnus della descendenza latina, 24.**

³¹⁵ La corrispundenza da quellas duas passaschas ei ultra da quei era fonica. Agl inimitg «[...] che fa tut, gie tut en troma,» (8) corrispunda la reacziun dil schuldau «Tribel mia spada taglia,» (11).

³¹⁶ Cfr. PR1, **8. Canzun dil lenari**: «Schiglioc stramein' jeu il raschit / Encunter quei tantugn!» (15-16); PR1, **11. Il davos combat**: «Il Diu, che fiug strameina / Encunter faulsadat,» (21-22); PR1, **31. La fossa sper la tur**: «E schibas uss strameinan / Encunter il Pustget.» (23-24); PR3, **76. Danès**: «Con biars, che fan la blaua / E beiban sco scutgès, / Strameinan ò ell'aua / Danès, danès, danès!» (79-80); PS, **[53.] Igl alcohol**: «En ruina, decadenza, / Ti strameinas l'existenza, / Alcohol, ti pestilenza!» (1-3) (1898:211).

³¹⁷ Per in diever semegliant par. G. H. Muoth, **Las valerusas femnas da Lungneza**: «Sil cuolm, brigant! mo fai fracass, / Mo sgomia la vallada, / Scadeina pér sin tiu cuirass / E smeina [ual] la spada!» (13-16) (Camartin/Tuor 1997:28). Ei setracta cheu dalla secunda versiun da quella poesia, publicada en Eberhard II (1882:14ss.). L'emprema versiun era aunc entitulada **Las valerusas femnas de Longneza** ed era vegnida publicada ils 30.11.1872 en La Ligia Grischa. Per la correctura ellas parentesas quadras cumpareglia l'1. versiun: «E smeina ual la spada.» (16) (1997:22).

³¹⁸ Cfr. per quella significaziun era las ulteriuras occurrenzas: FA, **19. Il marter avon il tiran**: «O tiran, ti mo smanatscha, / Spid' e batt' a mi en fatscha, / Smeina mo sur mei la torta, / Quei zun nuot a mi emporta.» (1-3) (1901:145); FA, **34. La méta de fein**: «Els vesan la nausch' a current neunavont, / Cun schuba sgulonta, la faultsch a smenont,» (19-20) (1901:153); **35. Il tiran de Cartatscha**: «Il pur denton il culter ha spèrt sut ora tratg, / Per quel smenar cun forza sul lader de siu fatg. / Cun ina solia frida ha 'l culter beinmulau / A miez tras la totona spartiu navent il tgau.» (37-40) (1901:155).

³¹⁹ La cumbinaziun tipica 'curdar en la battaglia' (Decurtins 2001:243) savess era haver giu ina cert'influenza per la schelta da quella nova varianta.

³²⁰ Irritont ei denton che l'intervenziun digl autor ei cuntraria per quei cass. Ella versiun da M1, **9. Avon igl altar de Maria** (5; 40) scriva igl autor aunc «honor», ferton ch'el preferescha la geminata per la versiun da PS. Da declarar ei quella moda e maniera da proceder buc.

³²¹ La poesia da PS, **[55.] Ils zens** vegn publicada mo ell'edizium da PS. La grafia veglia, ch'ei buc vegnida midada, lai pia supponer in temps da cumposiziun anteriur alla publicaziun da M1.

[18.] Il bandischau.

publicaziuns:

original: LJA³²² (s.a.:231)
versiuns: PR2 (1891b:60)
PS (1898:181)

175. Woher? Wohin?

47. Il bandischau.

[18.] Il bandischau.

175. Woher? Wohin? LJA (s.a.:231)

Wenn ich den Wanderer frage:
Wo kommst du her?
Von Hause, von Hause,
Spricht er und seufzet schwer.

- 5 Wenn ich den Landmann frage:
Wo gehst du hin?
Nach Hause, nach Hause,
Spricht er mit leichtem Sinn.

Wenn ich den Freund nun frage:
10 Wo blüht dein Glück?
Zu Hause, zu Hause,
Spricht er mit frohem Blick.

- So hat man mich gefragt:
Was quält dich sehr?
15 Ich kann nicht nach Hause,
Hab' keine Heimat mehr!

midadas da fuorma: Ella versiun da PS ei la 3. strofa da PR2 (9-12) vegnida eliminada.

47. Il bandischau. PR2 (1891b:60)

Sch'jeu 'l viandont empiarel:
Danunder vegnas ti?
„Da mia cara casa!“
Cun in suspir el di.

- 5 Sch'jeu gl'jester uss empiarel:
Nu' schi dabot vas ti?
„A mia cara casa!“
Cun legerment el di.

- Sch'jeu miu amitg empiarel:
10 Nu' ri ventir' a ti?
„A mia cara casa!“
Cun cuntentiensch' el di.

- Savens ins mei empiara:
Pertgei po bragias ti?
15 „Jeu sai buc ir a casa,
Hai buca patria pli!“

[18.] Il bandischau. PS (1898:181)

„Wenn ich den Wanderer frage“.
Il viandont empiarel:
Danunder vegnas ti?
„Da casa, da casa!“
Cun in suspir el di.

- 5 Igl jester lur' empiarel:
Nu' schi dabot vas ti?
„A casa, a casa!“
Cun legerment el di.

- Savens ins mei empiara:
10 Pertgei po bragias ti?
„Jeu sai buc ir a casa,
Hai buca patria pli!“

correcturas: Il sbagl da stampa da PS «el' [il viandont] di» (4) vegn corrigius en «el di».

variantas: 1 Il viandont] Sch'jeu 'l viandont PR2. 3 „Da casa, da casa!“ „Da mia cara casa!“ PR2. 5 Igl jester lur'] Sch'jeu gl'jester uss PR2. 7 „A casa, a casa!“ „A mia cara casa!“ PR2.

³²² J. J. Schäublin, *Lieder für Jung und Alt* [LJA].

commentari: Il text original **Woher? Wohin?** ei da Reinhardt Lenz. Ellas ‘Remarcas’ alla fin da PR2 manca l’indicaziun davart la melodia e l’ediziun ch’ei stada a disposiziun a Tuor³²³. Igl original sa denton vegnir eruius sin basa digl incipit «„Wenn ich den Wandrer frage“» che vegn citaus ella versiun da PS suenter il tetel romontsch. La versiun da PR2 ha tuttina bia strofes sco igl original (4 strofes), quella da PS perencunter ha ina strofa pli pauc. La disposiziun dallas remas d’omisduas versiuns corrispunda agl original *(abcb)*³²⁴. Il metrum (tendenzialmein jambic) ei denton buc dil tut identics cun quel digl original che ha per mintga vers dalla strofa (4 vers) in metrum different.

remas	metrum digl original	metrum da PR2	metrum da PS
<i>a</i>	v-v-v-v	v-v-v-v	v-v-v-v
<i>b</i>	v-v-	v-v-v-	v-v-v-
<i>c</i>	v-vv-v	v-v-v-v	v-vv-v (3; 7) e v-v-v-v (11)
<i>b</i>	v-v-v-	v-v-v-	v-v-v-

Ella versiun da PR2 san ins constatar ina tendenza da regularisaziun dil metrum e quei aschibein per ils vers dusps sco era per ils vers pèrs. La versiun da PS adattescha il tierz vers (rema *c*) al metrum dalla versiun originala. Quei vala denton mo per ils vers 3 e 7. La structura ritmica dil vers 11 corrispunda a quella dil vers correspondent (15) da PR2. – Fry (1934:68) stampa la versiun da PS cun ina varianta da grafia «legherment» (8) enstagl «legerment». Deplazes (1954) publichescha buc quella poesia. – Las variantas substanzialas appartegnan a dus differents tips, d’ina vart la distanziazion digl original (1; 5), da l’altra vart la reimitaziun dil metrum da quel (3; 7).

1-4 1 La versiun da PS desista da l’entschatta cundiziunala cun «Sch’jeu ’l» (PR2, 1) ch’ei ina traslaziun litterala digl original «Wenn ich den» (1)³²⁵. La versiun da PS corrispunda cheutras in bionton meglier al metrum jambic dil vers, aschia che l’elisiun e l’aferesa en «Sch’jeu ’l» san vegnir eliminadas.

5-8 3/7 Ils vers da PS «„Da casa, da casa!“», resp. «„A casa, a casa!“» corrispundan puspei formal- e ritmicamein agl original (v-vv-v). Ella versiun da PR2 ein las rispostas dils interrogai pil pli deplazzadas: «Nu’ schi dabot vas ti? / „A mia cara casa!“» (6-7) e «Nu’ ri ventir’ a ti? / „A mia cara casa!“» (11-12), perquei ch’ils vers dusps (mira tabella) han aunc il medem metrum. **5** Igl adverb temporal «uss» cun deixis actuala vegn remplazzaus cun «lur’» che dat allas damondas dil ‘bandischau’ ina certa sequenzialitad temporal. Per l’eliminaziun dalla conjunziun cundiziunala mira **1**.

³²³ La versiun da LJA vegn preferida a quella publicada en *Lieder für gesellige Kreise* [LGK] oravontut pervia dallas variantas. En lezza vegnan las differentas personas interrogadas (‘Wandrer’, ‘Landmann’, ‘Freund’), numnadamein reducidas ad ina suletta ‘Wandrer’ che vegn repetida treis gadas. Tuor fa denton gest quella distincziun, aschia ch’el sa buc haver giu a disposiziun quella versiun. Ei vegn pia desistiu cheu d’enumerar las ulteriuras variantas formalas.

³²⁴ Ina rema fuorman era ils substantivs «Glück : Blick» (10 : 12).

³²⁵ Il medem vala era per las entschattas da PR2 (5; 9).

[20.] La fossa.

publicaziuns:

original: Salis-Seewis (s.a.:18)³²⁶
versiuns: [Il Sursilvan, 25.12.1890)
PR1 (1891a:11)
PS (1898:182)

Das Grab.
La fossa.]
7. La fossa.
[20.] La fossa.

Das Grab. Salis-Seewis (s.a.:18)
1783.
Das Grab ist tief und stille,
Und schauerhaft sein Rand;
Es deckt mit schwarzer Hülle
Ein unbekanntes Land.

[20.] La fossa. PS (1898:182)
„Das Grab ist tief und stille.“
La fossa ei profunda,
Sgarscheivels ein ses urs;
Zupaus ei sut la spunda
In liug che fa snavurs.

5 Das Lied der Nachtigallen
Tönt nicht in seinem Schooss;
Der Freundschaft Rosen fallen
Nur auf des Hügels Moos.

10 Verlassne Bräute ringen
Umsonst die Hände wund;
Der Waise Klagen dringen
Nicht in der Tiefe Grund.

15 Doch, sonst an keinem Orte
Wohnt die ersehnte Ruh;
Nur durch die dunkle Pforte
Geht man der Heimat zu.

20 Das arme Herz, hienieden
Von manchem Sturm bewegt,
Erlangt den wahren Frieden
Nur wo es nicht mehr schlägt.

5 Cheu spusas adumbatten
Han caudas larmas spons,
Cheu adumbatten stattan
Bia bandunai affons.

10 Ins anfla la ventira
Sin tiara cheu nigliu,
Mo quella porta stgira
Nus meina tier nies Diu.

15 Savens nies cor cheu plonscha,
Cheu en quei dir combat,
La paisch el mo contonscha
Leu nu' ch'el eri stat.

correcturas: Il sbagl da stampa «paisch'» (15) enstagl «paisch» ei vegnius corrigius.

midadas da fuorma: La versiun da PR1 ha 5 strofas sco igl original. Ella versiun da PS vegn la 2. strofa eliminada. Cheusut suonda il text da quella strofa sco el ei d'anflar ella versiun da PR1. Per possibilitar ina cumparegliaziun vegn la strofa corrispundenta digl original aschuntada.

Das Lied der Nachtigallen
Tönt nicht in seinem Schooss;
Der Freundschaft Rosen fallen
Nur auf des Hügels Moos. (str. 2, 5-8)

Cheu buca penetreschan
Ils cants dulschs dils utschals;
Il mes-chel mo orneschan
Dils carezai tschupials. (PR1, str. 2, 5-8)

variantas: **1** profunda,] profunda PR1. **2** Sgarscheivels ein ses urs] E stermentus siu ur PR1. **4** fa snavurs] fa schnavur PR1. **7** stattan] statan PR1, 11. **8** affons] affonts PR1, 12. **9-10** Ins anfla la ventira / Sin tiara cheu nigliu,] Schiglioc nua ch'ins mira / Ruaus anfl'ins negliu; PR1, 13-14. **11** quella porta] questa porta PR1, 15. **12** tier nies Diu] tiel bien Diu PR1, 16. **14** dir combat,] asch combat; PR1, 18. **15** La paisch] La pasch PR1, 19.

³²⁶ Cfr. Salis-Seewis, *Gedichte*.

commentari: Autur digl original **Das Grab** ei Joh. Gaudenz von Salis-Seewis. Il text cheusura deriva d'in cudischet, *Gedichte von Joh. Gaudenz von Salis-Seewis*³²⁷, che sesanfla el relasch Tuor a Büttikon (AG)³²⁸. En sias remarclas alla fin da PR1 dat Tuor aschibein indicaziuns davart la melodia ch'ei da duvvar, sco era davart igl original: «Mel.: „Es waren zwei Königskinder“; Heim, chor viril; translaziun della poësia de Salis-Seewis: „Das Grab ist tief und stille“» (1891a:I). La secunda indicaziun digl autur specifichescha pia explicitamein, ch'ei setracti en quei cass d'ina translaziun d'in text poetic³²⁹ e buca d'ina translaziun ord in cudisch da canzuns sco il Heim ni il Weber che vegnan pil pli indicai da Tuor. La versiun da PS ha 4 strofas da mintgamai 4 vers jambics cun 3 silbas accentuadas: v-v-v-(v) e rema alternonta: *abab*. La fuorma metrica corrispunda aschia dil tuttatafag a quella digl original. – Fry (1934:54) publichescha cun paucas variantas da grafia la versiun da PS. Deplazes (1954:147) sebasa sin la versiun da Fry, introducescha denton ina varianta d'editur. Enstagl da «Nus meina tier nies Diu.» (12)³³⁰ ha sia versiun «Nus meina si tier Diu.»³³¹. – Variantas d'autur interessantas ein oravontut la varianta stilistica (1-2) e quella ritmica (9).

1-4 1-2 La conjuncziun da coordinaziun «E» (PR1, 2) che colligia las duas proposiziuns principalas vegn eliminada. Quella eliminaziun arva ina piazza supplementara per il verb «ein» che sa aschia vegnir aschuntaus alla 2. proposiziun³³². Ina sempla repetiziun dalla fuorma finita «ei» vegn denton evitada entras duvvar la fuorma dil plural «urs»³³³. **2/4** Quella fuorma ha lu era repercussions per il plaid da rema «snavur» (PR1, 4)³³⁴ che vegn midaus en «snavurs». En sia produczion lirica fa Tuor diever, aschibein dil singular «snavur» sco era dil plural «snavurs». Sin basa dallas ulteriuras occurrenzas resulta ei ch'il different diever ei sulettamein duius ad implicaziuns formalas dalla rema. En tut las occurrenzas vegn quei substantiv numnadamein duvraus en sia significaziun secundara da 'Schrecken, Entsetzen' (Decurtins 2001:997)³³⁵. **2** La substituziun digl adjectiv «stermentus» entras «Sgarscheivels», cun accent silla penultima silba, lubescha plinavon da collocar la nova varianta a l'entschatta dil vers³³⁶.

5-8 Las duas variantas da quella strofa concernan las remas che vegnan avischinadas pertuccont lur scripziun. Aschia ha la versiun da PS da niev las remas «adumbatten : stattan» (5 : 7)³³⁷ ed

³²⁷ Igl onn da publicaziun vegn buca indicaus sil frontispezi. Sin basa digl appendix, che enumerescha las publicaziuns dalla casa editura Reclam, eis ei denton pusseivel da stabilir sco *terminus post quem* igl onn 1874: «Bis Juli 1874 erschienen folgende 560 Bände: [...]».

³²⁸ Quei sto denton buc significar che Alfons Tuor hagi gest giu a disposiziun quell'ediziun per sia translaziun; consista la biblioteca privata cun il relasch Tuor gie ord ils relaschs da quater famiglias: Castelli, de Latour, Steinhauser e Tuor.

³²⁹ Ina translaziun dalla poesia da von Salis-Seewis ei era d'anflar tier Peider Lansel (1966:276s.), dil reminent lai era lez naven la secunda strofa digl original. In'influenza savess la poesia plinavon era haver giu sin la poesia **La fossa** (1951:268) da G. M. Nay. Fertion ch'il cuntegn ei differents ein il diember da strofas e la fuorma metrica identics cun quella da von Salis-Seewis.

³³⁰ Par. ils vers digl original «Nur durch die dunkle Pforte / Geht man der Heimat zu.» (15-16).

³³¹ L'intervenziun da Deplazes ei ton pli gravonta, sch'ins tegn quen dalla midada che Tuor sez introducescha per quei vers.

³³² Ella versiun da PR1 ei quella aunc elliptica «E stermentus siu ur».

³³³ Il singular «Rand» digl original vegn consequentamein buc pli respectaus ella versiun da PS. Formalmein ei la versiun da PS caracterisada d'ina figura chiastica dil tip: substantiv | verb + adjectiv | adjectiv + verb | substantiv.

³³⁴ Unica occurrenza digl entir corpus lyric cun quella grafia (hapax grafic).

³³⁵ Cfr. PR3, **84. A Scarborough:** «Co tia vehemenzia / Inspir' al spectatur / Von tei tont reverenzia / Sco sguezi' e snavur!» (17-20); PS, **[55.] Ils zens:** «Ils tuns van cun fracass, las boas fan snavur, / O zens, calmei, o zens, la grêta dil Signur!» (15-16) (1898:213) e PS, **[62.] Il rech:** «Mo 'l di de la vendetga / Cu il Derschader dretga / En tschiel ch'ei va snavurs: / Enqual rech lu la piazza / Midass cun quella razza / De paupers rugadurs!» (13-18) (1898:217), resp. PR3, **86. Il reh.**

³³⁶ La suletta occurrenza cun ina posiziun identica a l'entschatta dil vers ei d'anflar en FA, **13. La malaura:** «La pézza tut arda / Da mellis caméts, / Purschent alla bassa / Sgarscheivels maletgs.» (5-8) (1901:141). Las occurrenzas da quels dus adjectivs ein relativamein frequentas ell'ovra lirica da Tuor, fertion che «sgarscheivel(s)» ei d'anflar surtut en posiziun da rema cun «capeivel», «pusseivel», «christifideivels» eav., stat igl adjectiv «stermentus» plitost agl intern dil vers, p.ex. PR3, **82. Paris:** «Inspiran stermentus respect» (11).

³³⁷ Da niev dat era la quasi rema interna «adumbatten stattan» (7) en egl.

«affons : spons» (6 : 8)³³⁸. **7** Naven da PS scriva Tuor fuormas sco «stattan» e «dattan» cun la geminata. L'unica excepziun ei d'anflar en PS, **[65.] Las paterlieras**: «Tgei strias tschatschras, strias fieras, / Fan en in vitg las paterlieras, / Cu duas ne treis ensemen statan / E dals vischins la bucca datan!» (1-4) (1898:219). In'empreda versiun da quella poesia cumpara en PR3, **75. Las paterlieras**, nua che quella grafia ei aunc tipica. Cun gronda probabladad setracta ei pia cheu d'ina grafia veglia ch'ei buca vegnida revedida cun caschun dalla restampa dalla poesia. **8** Per il substantiv «affonts», resp. «affons» ei la situaziun in tec pli cumplacada. Fertion che la scripziun «affonts» ei la pli frequenta e vegn duvrada en tut las ediziuns, vegn la grafia «affons» pér introducida naven da M1 e quei pli en posiziun da rema³³⁹ cun plaids sco «ons», «perseverons», «vengons», «spons». Egl intern dil vers ed en posiziun da rema cun plaids sco «habitonts», «scarponts», «zaconts», «tonts», «gronds», «commonds» eav. scriva Tuor «affonts»³⁴⁰.

9-12 9-10 La versiun da PS sedistanziescha pli fetg digl original che quella da PR1. En PR1 translatescha Tuor aunc tale quale ils plaids «sonst» (13) e «Ruh» (14). Per respectar il metrum sto igl adverb «nua» vegnir legius cun in'accentuaziun cuntraria a quella normala, numnadamein «nuà». La versiun da PS substituescha il plaid da rema «mira» (PR1, 13) cun «ventira» ed eliminescha cheutras quella irregularitad. Plinavon vegn introduciu cun «Sin tiara» ina cumbinaziun fetg frequenta ell'ovra da Tuor, p.ex. PS, **[76.] Allas steilas** «Pertgei viv' ins sin tiara / Mo in moment?» (3-4) (1898:226). **10** En PR1 e PR2 scriva Tuor aunc «negliu», naven da PR3 denton adina «nigliu». Il semicolon (PR1, 14) vegn remplazzaus en PS cun ina comma. **11** Il diever dil demonstrativ «quella» enstagl «questa» (PR1, 15) en cumbinaziun cul substantiv «porta» ei relativamein grevs da declarar³⁴¹. Vul igl autur evitar l'allitteraziun «questa [...] stgira» ni stat la midada en connex culla nova varianta da PS «Ins anfla la ventira» (9)? Sin fundament dil diever da quels demonstrativs ell'ovra da Tuor san ins sulettamein constatar ch'il demonstrativ «quella» vegn duvraus sco accumpignader e sco remplazzont, fertion ch'il diever da «questa» ei restrenschiu al diever sco accumpignader en cumbinaziuns tipicas sco p.ex. «questa notg», «questa tiara», «questa vall (de larmas)». **12** Il sintagma dil tip «bien Diu» cumpara en empreda versiun en quater poesias: PR1, **7. La fossa**, 16; PR2, **60. Wohlgemut**, str. 7, 42; PR2, **62. Il pastur sin l'alp**, 13; M2, **5. La providienscha**, 7 (1900:72). Treis da quellas quater poesias vegnan reedidas, sulettamein PR2, **60. Wohlgemut** vegn buc pli publicada. Fertion ch'il sintagma sa buc vegnir midaus en FA, **14. La providientscha**³⁴², presentan las duas ulteriuras poesias la medema midada ella 2. versiun. Il sintagma existent «bien Diu» vegn numnadamein remplazzaus d'in sintagma dil tip 'possessiv + «Diu»³⁴³. Las occurrenzas da quei tip da sintagma ein lu era in bionton pli numerusas ell'ovra lirica da Tuor³⁴⁴: la cumbinaziun per lunsch or la pli frequenta ei «miu Diu», suandada da «nies», «tiu» e «siu Diu».

13-16 14-15 La versiun da PR1 ha els vers corrispundents aunc «Cheu en quei asch combat; / La pasch el mo contonscha» (PR1, 18-19). Ils dus plaids «asch» e «pasch» ein, ultra dalla vischinonza

³³⁸ Per ina midada semeglionta mira PS, **[83.] Bab e fégl**, 21-22.

³³⁹ Excepziuns ein d'anflar p.ex. en PS, **[83.] Bab e fégl**: «Mo ils affons lu dils affons / De lur affons, fors' en 100 ons,» (21-22) (1898:233). Leu ei la scripziun egl intern dil vers denton cundiziunada dalla rema.

³⁴⁰ In'occurrenza empau pli speciala ei d'anflar en FA, **28. Il bien scolast**: «Instruir endretg affonts, / Gliez ha bia valéta. / Pievel, in scolast vengonz / Stem' e laud meréta!» (21-24) (1901:150).

³⁴¹ Ils ulteriurs exempels cun in cuntegn semegliont ein per part cuntradicitoris, p.ex. PR1, **31. La fossa sper la tur**: «La porta stat aviarta, / Sil pass il viandont; / La fossa quella sparta / Il bab er' digl affont.» (str. 21, 81-84) e PS, **[34.] Il senter**: «Tras questa porta ti savens / Observas enzetgi che passa, / Per leu semetter en dadens / En ina casa stretg' e bassa.» (13-16) (1898:197).

³⁴² Il context dalla strofa pertuccada lubescha buc ina midada dil sintagma tenor il tip 'possessiv + substantiv', damai ch'il vers sequent cuntegn gia in possessiv: «Sco sch'il bien Diu vess buc quitau / Trasô per ses affons.» (7-8) (1900:72).

³⁴³ Per la poesia da PS, **[9.] Il pistur sin l'alp** significhescha quei, ch'il vers pertuccau seclomi danovamein «Sin l'alp jeu avdeschel datier de miu Diu» (7) (1898:177).

³⁴⁴ En quei liug vegn il diember dallas occurrenzas 'possessiv + «Diu»' indicaus tenor las ediziuns: PR1 [1x]; PR2 [1x]; PR3 [2x]; I [1x]; M1 [2x] e PS [11x]. Las ediziuns M2 e FA cuntegnan negins sintagmas da quei tip.

era colligiai entras lur posiziun accentuada (2. resp. 1. silba accentuada) e la rema interna³⁴⁵. Semanticamein ei quei rapport grafic e fonic perencunter caracterisau d'ina ferma opposiziun³⁴⁶, quei che po haver giu in'influenza per las intervenziuns en PS. Naven da PR3 scriva Tuor plinavon adina «paisch» ed «aisch»; cun ina suletta excepziun en PS, [74.] **Ad in affont**: «Ventira, pasch, humor.» (10) (1898:225)³⁴⁷. Il sintagma «asch combat» (PR1, 18) vegn substituius cun «dir combat». Omisdus sintagmas vegnan duvrai mo en quei liug. Per il sintagma da PS existan denton numerus sintagmas semegliants, dil tip 'adjectiv' + «combat», p.ex. «sanguinus», «glorius», «criu», «sogn», «davos» e «nies combat». Era pigl adjectiv «dir» exista in tal en FA, **27. Sur Giachen Antoni Gieriet**: «Tia quorta vet' ei stada / Fetg in liung e dir marteri.» (14) (1901:149). **14** Il semicolon (PR1, 18) vegn substituius cun ina comma. Ina varianta d'interpunziun analoga sesanfla era en PS (10). Damai ch'ils loghens ein buc pertuccai da midadas sintacticas ei ina interpretaziun buc pusseivla.

[21.] La rosa.

publicaziuns:

original: MC1 (s.a.:240s.)
versiuns: PR2 (1891b:51)
 PS (1898:182)

122. Haidenröslein.
36. La ros' alpina.
[21.] La rosa.

122. Haidenröslein. MC1 (s.a.:240s.)

Sah ein Knab' ein Röslein steh'n,
 Röslein auf der Haiden,
 War so jung und morgenschön,
 Lief er schnell es nah' zu seh'n,
 5 Sah's mit vielen Freuden.
 Röslein, Röslein, Röslein rot,
 Röslein auf der Haiden.

Knabe sprach: ich breche dich,
 Röslein auf der Haiden;
 10 S'Röslein sprach: ich steche dich,
 Dass du ewig denkst an mich,
 Und ich will's nicht leiden.
 Röslein, Röslein, Röslein rot,
 Röslein auf der Haiden.

15 Und der wilde Knabe brach
 S'Röslein auf der Haiden;
 Röslein wehrte sich und stach,
 Half ihm doch kein Weh und Ach,
 Musst es eben leiden.
 20 Röslein, Röslein, Röslein rot,
 Röslein auf der Haiden.

[21.] La rosa. PS (1898:182)
 „Sah ein Knab' ein Röslein steh'n.“

Ina rosa ves' in mat
 Leu sin la collina
 Plein bellezi' e castgadat.
 Cun legria spèrt el dat
 5 Vid la flur carina.
 Rosa, rosa, dai adatg
 Leu sin la collina!

Di il mat: „Jeu rumpel tei
 Leu sin la collina!“
 10 Di la ros': „Jeu forel tei
 Che ti laias franc star mei,
 Jeu hai gita spina!“
 Rosa, rosa, dai adatg
 Leu sin la collina!

15 Mat la rosa ha cargau
 Leu sin la collina;
 Ell' ha bein el fetg forau,
 Mo il mat ha domignau
 Quella flur carina.
 20 Rosa, rosa, dai adatg
 Leu sin la collina!

³⁴⁵ Sarri (1996:207) definescha suandontamein la rema interna: «Per quanto riguarda la posizione, la sede istituzionale della *rima* è la clausola del verso. Occasionalmente e per particolari fini espressivi, essa può occupare anche altre posizioni. Si hanno allora: a) la *rima interna*, quando rimano fra loro due parole interne allo stesso verso o ad altro verso vicino; [...]».

³⁴⁶ Tut tenor il context ei la rema «aisch : paisch» pusseivla, sco PR3, **81. Eva** demuossa: «Per Ti' impertinenz / De morder in meil-aisch / Tut Tia descendenz / Ha piars ventir' e paisch.» (42-44) e «Pertgei has Ti tuttina / Nus priu ventir' e paisch, / Cun dar, ah dar mo ina / Murdid' en in meil-aisch?» (78-80).

³⁴⁷ En quei vers tuccan denton tut ils accents vocals sempels.

variantas: **t. La rosa.] La ros' alpina.** PR2. **1** in mat] in mat, PR2. **2** Leu sin la collina] Biala flur alpina! PR2. **4** Cun legria spèrt el dat] Spert e cun legri' el dat PR2. **6** Rosa, rosa, dai adatg] Rosa, rosa dai adatg, PR2. **7** Leu sin la collina!] Biala ros' alpina! PR2. **8** rumpel tei] rumpel tei, PR2. **9** Leu sin la collina!["] Biala flur alpina![" PR2. **10** forel tei] forel tei, PR2. **11** laias franc] laias bugient PR2; star mei,] star mei PR2. **12** Jeu hai] E la PR2. **13/14 = 6/7** **15** Mat la rosa ha cargau] Mo uss rump' il nausch matatsch, PR2. **16** Leu sin la collina;] Ah, la flur alpina! PR2. **17** Ell' ha bein el fetg forau,] Quella for' e for' il bratsch – PR2. **18** Mo il mat ha domignau] Mo tutt' ha 'l en siu latsch, PR2. **19** Quella flur] Tei, ti flur PR2. **20/21 = 6/7**

commentari: La poesia PR2, **36. La ros' alpina**, resp. PS, [**21.] La rosa** ei ina translaziun dil text **Haidenröslein** da J. W. Goethe. La fuorma metrica dallas versiuns romontschas ei identica cun quella digl original. La versiun da PS ha 3 strofas da mintgamai 7 vers trohaics cun 4, resp. 3 silbas accentuadas: -v-v-v(-). La structura dallas remas ei *abaabcb*. Ils dus davos vers *cb* corrispundan ad in refrain che vegn repetius alla fin da mintga strofa. Il vers *c* ei irrelaus enteifer la strofa. Per ina exemplificaziun dil schema metric mira la tabella cheusut.

1. str. digl original	1. str. da PS	metrum	remas
Sah ein Knab' ein Röslein steh'n,	Ina rosa ves' in mat	-v-v-v-	<i>a</i>
Röslein auf der Haiden,	Leu sin la collina	-v-v-v	<i>b / collina</i>
War so jung und morgenschön,	Plein bellezi' e castgadat.	-v-v-v-	<i>a</i>
Lief er schnell es nah' zu seh'n,	Cun legria spèrt el dat	-v-v-v-	<i>a</i>
Sah's mit vielen Freuden.	Vid la flur carina.	-v-v-v	<i>b / -ina</i>
Röslein, Röslein, Röslein rot,	Rosa, rosa, dai adatg	-v-v-v-	<i>c / adatg</i>
Röslein auf der Haiden.	Leu sin la collina!	-v-v-v	<i>b / collina</i>

– Fry (1934:112) publichescha la versiun da PS. Sper variantas da grafia ha l'1. strofa en sia versiun 2 frastas enstagl treis sco ella versiun da Tuor. Fertion che Tuor terminescha la frasa suenter «castgadat.» (3) ha la versiun da Fry «castiadad;». Deplazes (1954:25) surpren la versiun da Fry. Sia versiun ha denton sper ina varianta d'interpuncziun secundara «collina,» (2), ina varianta substanziala. Deplazes scriva numnadamein tuttas 3 gadas «fai adatg» (6; 13; 20) enstagl «dai adatg». – Variantas substanzialas impurtontas ein: a) la substituziun sistematica da l'apposiziun (cfr. **t.**) che avischescha la versiun da PS formalmein agl original tudestg (cfr. **1-2**); b) las intervenziuns ella 3. strofa (**15-21**); c) las variantas stilisticas da PS «Jeu hai gita spina!["]» (12) e «Mat la rosa ha cargau» (15).

t. Ella versiun da PS, [**21.] La rosa** vegn il tetel scretts senza igl attribut «alpina»³⁴⁸. Quella eliminaziun stat en connex culla substituziun sistematica dallas apposiziuns (PR2, 2; 7; 9; 14; 21) cun l'indicaziun adverbiala «Leu sin la collina». Plinavon vegn era la grupp nominala cun funcziun d'object direct (PR2, 16) remplazzada entras la medema indicaziun adverbiala (cfr. **15-16**). Per in commentari pli specific mira **1-2**.

1-7 1-2 L'apposiziun «Biala flur alpina!» vegn substituida cun l'indicaziun adverbiala «Leu sin la collina». Fertion che l'apposiziun da PR2 vegn separada dil vers precedent cun ina comma (PR2, 1), ei quella separaziun buca pli necessaria en PS. Era en tut las autras parts pertuccadas da quei tip da varianta vegn la comma eliminada (cfr. las eliminaziuns sistematicas dalla comma en 6; 8; 13; 20)³⁴⁹. Sin fundament da quella midada sistematica vegn il focus dalla versiun da PS spustaus sin il secund element dil vers «auf der Haiden» (cfr. era il tetel **Haidenröslein**) e buc sco en PR2 sin «Röslein»³⁵⁰. Quella midada possibilitescha d'avischinar en quei liug aunc pli fetg la translaziun agl

³⁴⁸ Il medem attribut vegn era eliminaus en PR2, **67. Il catschadur alpin**, resp. PS, [**10.] Il catschadur, t.** Per ulteriuras simplificaziuns dil tetel mira PS, [**14.] Il viandong** e PS, [**17.] Il schuldau**.

³⁴⁹ L'eliminaziun dalla comma vala dil reminent era per PR2, 15.

³⁵⁰ En PR2 sto Tuor aunc recuorer al hiperonim «flur» (PR2, 2; 5; 9; 16; 19) per evitar in diember excessiv da repetiziuns dil plaid «rosa».

original. Era tier Goethe ein numnadamein il 2. ed il davos vers da mintga strofa, cun pintgas divergenzas ell'interpuncziun³⁵¹, identics. **4** L'inversiun dallas parts dil vers lubescha da desister dalla coordinaziun «Spert e cun legri'». Aschia vegn l'indicaziun adverbiala modala «Cun legria» collocada en PS senza elisiun a l'entschatta dalla frasa. Igl adverb «spèrt» vegn screts en PS cun in accent grev. Naven dad I ei quei la grafia usitada. Per in commentari pli detagliau, mira PS, [33.] **Igl avis, 16. 6-7** L'apposiziun dil refrain «Biala ros' alpina!» (7) vegn substituïda cun «Leu sin la collina!» (cfr. era 14 e 21). Per la comma che vegn eliminada suenter «adatg» (6) par. **1-2.**

8-14 8-9 cfr. **1-2.** **10-11** La comma che separa la proposiziun principala dalla proposiziun subordinada vegn eliminada ella versiun da PS. **11** En PS «Che ti laias franc» coincide la fuorma verbala «laias» cul secund pei metric trohaic (-v-v-). Quei ei buc il cass ella versiun da PR2 «Che ti laias bugient» (-v-v-), nua ch'il pei metric vegn formaus dalla fuorma verbala sincopada «lais» e da l'emprema silba digl adverb «bu-gient». Il diever digl adverb «franc» ei per dabia buc aschi frequents sco il diever da «bugient»³⁵². Sin fundament da sia significaziun 'gewiss, sicher, bestimmt' (Decurtins 2001:400) ei igl adverb «franc» pli directs e pli expressivs che la varianta precedenta «bugient». **12** La part dalla frasa coordinada «E la gita spina» vegn transformada en PS en ina proposiziun principala «Jeu hai gita spina». Il diever dil pronom persunal (1. e 2. persuna) per original e translaziun ei aschia identics: «ich [...] dich» (8; 10); «du [...] mich» (11); «ich» (12) - «Jeu [...] tei» (8; 10); «ti [...] mei» (11), «Jeu» (12). **13-14** cfr. **6-7.**

15-21 15-16 La substituziun sistematica dil secund e davos vers da mintga strofa cun l'indicaziun adverbiala «Leu sin la collina» ha oravontut en quei liug repercussions pil vers precedent. Damai ch'ei setracta en quei liug buca d'ina apposiziun, mobein d'in object direct, sa la passascha pertuccada buc semplamein vegnir substituïda. Igl object direct dalla proposiziun sto vegnir anticipaus. **15** La rema nominala «matatsch : bratsch : latsch» (PR2, 15 : 17 : 18) vegn substituïda dalla rema participiala «cargau : forau : domignau»³⁵³. Il sintagma tudestg «der wilde Knabe» daventa en PS «Mat» enstagl «il nausch matatsch»³⁵⁴. La significaziun digl adjectiv supprimiu «wild» vegn exprimida dalla fuorma infinita «cargau»³⁵⁵ che substituescha la fuorma finita «rump'». **17** La versiun da PS evitescha la repetiziun «for' e for'»³⁵⁶ e drova il pronom persunal «Ell'» enstagl dil demonstrativ «Quella» (cfr. **19**). La lingetta vegn remplazzada cun ina comma. **18** Il niev particip «domignau» corrispunda alla semantica dil particip precedent «cargau». Dalla fuorma aferetica dil pronom persunal «'l» vegn desistiu cun repreneur la gruppa nominala «il mat» (cfr. 15). Quella midada lubescha era da duvrar el vers precedent, aschibein il pronom persunal dalla 3. persuna dil feminin sco era quel dil masculin. La versiun da PS eliminescha plinavon era l'elisiun «tuttin'». **19** Fertion ch'il jeu-liric plidenta ella versiun da PR2 la flur cun «Tei, ti flur»,

³⁵¹ Sulettamein el vers 16 vegn fatg diever ella versiun da Goethe dalla proclisa «S'Röslein». En quei liug ha quella gruppa nominala denton la funcziun d'object direct ed ei pia buc in'apposiziun. Ella versiun da PR2 imitescha Tuor era quella funcziun «Ah, la flur alpina!» inserescha denton a l'entschatta dil vers aunc l'interjecziun enfatica dil jeu-liric «Ah». En PS perencunter vegn igl object direct anticipaus el vers precedent «Mat la rosa [...]» (15), aschia che l'indicaziun adverbiala dil liug «Leu sin la collina» sa vegnir inserida.

³⁵² Ell'ediziun da PR1 drova Tuor sper la grafia «bugient» aunc duas gadas la grafia «bugien». Cfr. PR1, **5. La Schvizzera**: «Sche gl'inimitg schmanatscha / Per tei bugien morin!» (39-40) e PR1, **28. A mia patria**: «Lu bugien morir – vi jeu e dormir,» (15).

³⁵³ Quella imitescha igl original «brach» (15) e «stach» (17). Sin fundament dalla nova rema sin -au eis ei buc pli pusseivel da far diever dil verb irregular 'rumper'.

³⁵⁴ Quella midada imitescha il tratg tipic digl original – «ein Knab'» (1); «Knabe» (8); «der wilde Knabe» (15) - «in mat» (1); «il mat» (8); «Mat» (15) – nua che quei substantiv vegn mintgamai duvraus a l'entschatta da tuttas treis strofas.

³⁵⁵ Cfr. PR3, **89. Gl'anarchist**: «Per engular al reh in peun / El rump' en la cuschina – / Cheu giappa tut en in' il tgeun / E carg' el cun furtina.» (str. 15, 57-60). Per ina varianta dil medem tip, denton en in context different, mira PS, [80.] **Sin la pézza, 6.**

³⁵⁶ Igl ei pusseivel che la substituziun dalla lingetta cun ina comma alla fin dil vers stetti en connex cull'eliminaziun dalla repetiziun (epanalepsa) «for' e for'» che exprima in cuoz da temps pli liung. Quella supposiziun sa denton mo vegnir fatga, sche la lingetta ha era la funcziun d'indicar ina pausa. Per indicaziuns pli specificas davart la lingetta mira Spescha (1989:140s.).

vegn la distanza narrativa dils vers precedents – «Ell’ ha» (17); «Mat la rosa» (15); «Vid la flur» (5) ed «Ina rosa» (1) – mantenida cun recuorer al demonstrativ «Quella». Quella midada ei sulettamein pusseivla sin fundament dalla varianta da 17. 20-21 cfr. 6-7.

7.2.2 Poesias originalas en 2. versiun ell’ediziun da PS

[27.] Ils paupers.

publicaziuns:

PR3 (1894:135ss.)
PS (1898:189s.)

89. Gl’anarchist.
[27.] Ils paupers.

[27.] **Ils paupers.** PS (1898:189s.)

- Gl’unviern ei liungs, gl’unviern ei freids, e spir puppir’ ô rasa,
Ils cuffels saultan entuorn las preits d’ina paupra veglia casa.
En stiva malsclarida stat tut la familia ensemen,
La sér’ en gronda paupradat e bab e mumma scheman.
- 5 Lur otg affonts leu schain giun pleun e fom e freid endiran:
„O bab, o mumma, dei fiug, dei peun!“ tuts greschan e suspiran.
E tut la bargi’ ei senz’ in len e vit’ ei mintga truca,
E leu ô suffl’ ei schi terment, che tut la preit balucca!
La mumma ura ad in urar cun larmas sin la fatscha,
- 10 Ils affonts fruschan ad in furschar lur peis schi freids sco glatscha.
Cun meuns a Diu la poppa di en sia dultscha vuschetta:
„Stoi jeu da fom e freid murí, o bab, o mumma caretta?“
Il bab sederscha dad ésch ô, la notg ei freid’ e stgira;
El quora schi dabot sco ’l po, sin via malsigira;
- 15 Cun len’ el dal lontan uaul pér la dameun arriva,
Silmeins per render in tec cauld, teviar la freida stiva.
Mo avon cas’ ei schon per peis, in policist sevilla:
„Tgei giavel, co vus respecteis la lescha forestilla!“
Il pauper bab, el vegn tgisaus avon il stregn derschader,
- 20 Cun vusch solemna condemnaus sco delinquent e lader.
Ils gronds surpassan bein savens bia leschas d’impurtonza,
Gudent malgrad lur fallaments, deletgs, honors, pussonza;
Ils pigns denton, per pauc entiert survegnan brav la torta,
Caluster, tucca spèrt de miert: ach, la giusti’ ei morta!

Per facilitar la lectura dil commentari vegnan ils singuls vers³⁵⁷ dalla versiun da PS mintgamai confrontai culs vers corrispundents da PR3.

89. Gl'anarchist. PR3 (1894:135ss.)

[27.] Ils paupers. PS (1898:189s.)

<p>str. 1 Gl'unviern ei liungs, gl'unviern ei freids (1-4) E spir puppir' ò rasa; Ils cuffels saultan entuorn las preits D'ina paupra veglia casa.</p> <p>str. 2 En stiva malsclarida stat (5-8) Tut la famili' enseman, Ina ser' en nera paupradat E bab e mumma scheman.</p> <p>str. 3 Lur otg affonts leu schai'n giun pleun (9-10) E fom e freid endiran:</p> <p>str. 7 „O bab, o mumma, dei fiug, dei peun!“ (25-26) Tuts greschan e suspiran,</p> <p>str. 4 E tut la bargi' ei senz' in len (13-16) E vit' ei mintga trucca, E leu ò suffl' ei schi terment³⁵⁸ Che tut la preit balucca.</p> <p>str. 5 La mumma ura ad in urar (17-20) Cun larmas silla fatscha, Ils affonts fruschan ad in furschar Lur peis schi freids sco glatscha.</p> <p>str. 6 Cun meuns a Diu il giuven di (21-24) En sia dultscha vuschetta: „Stoi jeu da fom e freid muri, O bab, o mumma caretta?“</p> <p>str. 8 Il bab sederscha dad esch ò (29; 32; 31; 30) Ella notg schi freid' e stgira. E quora schi dabot sco 'l po Sin via malsigira,</p> <p>str. 16 El vegn pigliaus, el vegn manaus (61-64) Avon il stregn derschader; E condemnaus e prischunaus Sco delinquent e lader.</p>	<p>Gl'unviern ei liungs, gl'unviern ei freids, e spir puppir' ò rasa, Ils cuffels saultan entuorn las preits d'ina paupra veglia casa.</p> <p>En stiva malsclarida stat tut la familia ensemen, La sér' en gronda paupradat e bab e mumma scheman.</p> <p>5 Lur otg affonts leu schain giun pleun e fom e freid endiran:</p> <p>„O bab, o mumma, dei fiug, dei peun!“ tuts greschan e suspiran.</p> <p>E tut la bargi' ei senz' in len e vit' ei mintga trucca, E leu ò suffl' ei schi terment, che tut la preit balucca!</p> <p>La mumma ura ad in urar cun larmas sin la fatscha, 10 Ils affonts fruschan ad in furschar lur peis schi freids sco glatscha.</p> <p>Cun meuns a Diu la poppa di en sia dultscha vuschetta: „Stoi jeu da fom e freid muri, o bab, o mumma caretta?“</p> <p>Il bab sederscha dad ésch ò, la notg ei freid' e stgira; El quora schi dabot sco 'l po, sin via malsigira;</p> <p>15 Cun len' el dal lontan uaul pér la dameun arriva, Silmeins per render in tec cauld, teviar la freida stiva. Mo avon cas' ei schon per peis, in policist sevilla: „Tgei giavel, co vus respecteis la lescha forestilla!“</p> <p>Il pauper bab, el vegn tgisau avon il stregn derschader, 20 Cun vusch solemna condemnaus sco delinquent e lader.</p> <p>Ils gronds surpassan bein savens bia leschas d'impurtonza, Gudent malgrad lur fallaments, deletgs, honors, pussonza; Ils pigns denton, per pauc entiert survegnan brav la torta, Caluster, tucca spèrt de miert: ach, la giusti' ei morta!</p>
---	---

³⁵⁷ Pervia dalla rema a pèr ed era ord motivs optics vegn la divisiun en distics preferida a quella en singuls vers. Ils distics vegnan mo separai leu nua ch' ils singuls vers appartegnan a vers da duas strofas differentas. Sarri definescha il distic a moda suandonta: «forma elementare di organizzazione strofica, formata da una coppia di versi a rima baciata che si ripete in serie indefinita» (1996:90).

³⁵⁸ Cun gronda probablidad sto quei vers vegnir accentuaus suandontamein: v-v-v-v-. Igl accent tucca pia buc la 3. silba «E leu ò» (vv- ni -v-) sco quei ch'ina emprema lectura schess sminar. In exempel da metrum semeglient ei d'anflar en

correcturas: Ella versiun da PS ei igl adverb «o» (1) vegnius corrigius en «ô» cun accent circumflex, par. era «E leu ô suffl' ei schi terment,» (8) ed «Il bab sederscha dad ésch ô,» (13).

midadas da fuorma: La versiun da PR3, **89. Gl'anarchist** ha in total da 34 strofas da mintgamai 4 vers. La versiun da PS, [27.] **Ils paupers** secumpona d'ina unica strofa da 24 vers. En quella versiun ein mintgamai 2 vers da PR3 vegni colligiai ad in singul vers (vers dubel). Sin fundament d'ina divisiun strofica tenor la versiun da PR3 vess la versiun da PS 12 strofas. Ina cumparegliazium detagliada dallas duas versiuns muossa che sulettamein 8 strofas da PR3 vegnan reprimas ed integradas ella versiun da PS³⁵⁹; dalla versiun oriunda da PR3 vegnan pia buca meins che 26 strofas eliminadas. In diember da 4 strofas (resp. PS, 15-18 e 21-24) ei novs ella versiun da PS.

variantas: t. Ils paupers.] Gl'anarchist. PR3. 1 freids,] freids PR3; ô rasa,] ò rasa; PR3, 2. **3** familia] famili' PR3, 6; ensemen] ensemman PR3, 6. **4** La sér'] Ina ser' PR3, 7; en gronda paupradat] en nera paupradat PR3, 7. **5** schain] schai'n PR3, 9. **6** = PR3, 25-26 **6** suspiran.] suspiran, PR3, 26. **8** E leu ô] E leu ò PR3, 15; terment,] terment PR3, 15; balucca!] balucca. PR3, 16. **9** sin la fatscha] silla fatscha PR3, 18. **11** la poppa] il giuven PR3, 21. **12** murî] muri PR3, 23. **13** dad ésch ô,] dad esch ò PR3, 29; la notg] Ella notg PR3, 32; stgira,] stgira. PR3, 32. **14** El quora] E quora PR3, 31; sco 'l po,] sco 'l po PR3, 31; malsigira,] malsigira, PR3, 30. **15-18** *aschuntau* **19** Il pauper bab, el vegn tgislaus] El vegn pigliaus, el vegn manaus PR3, 61; derschader,] derschader; PR3, 62. **20** Cun vusch soleмна condemnaus] E condemnaus e prischunaus PR3, 63. **21-24** *aschuntau*

FA, **33. Agl ischi vegl:** «Sper tei ô ein passai en nossa tiara / Cametg, orcan, lavina, bov', ujjara.» (15-16) (1901:152). Tenor il metrum da basa da quella poesia sto il vers vegnir legius cun in metrum jambic da 5 silbas accentuadas. Per l'accentuaziun jambica plaida era il fatg ch'il vers vegn reprimus tale quale ella versiun da PS.

³⁵⁹ Las strofas che vegnan reprimas ein: str. 1; 2; 4; 5; 6; 8; 16. In'ulteriura strofa vegn plinavon formada dils vers da str. 3 (9-10) e da str. 7 (25-26). Mira era la cumparegliazium sinoptica dallas duas versiuns.

commentari: La versiun da PR3, **89. Gl'anarchist** ha, sco già menziunau, in total da 34 strofas da mintgamai 4 vers cun in metrum da basa jambic da 4, resp. 3 silbas accentuadas en alternonza regulara. La disposiziun dallas remas ei *abab*. In'analisa detagliada dil metrum muossa denton che relativamein in grond diember da vers corrispunda buc dil tutfatg a quei metrum da basa (mira tabella cheusut).

remas	metrum da basa da PR3	diember da vers 'corrects'	vers irregulars
<i>a</i>	v-v-v-v-	31 vers	PR3, 17 ³⁶⁰ ; 25; 49
<i>b</i>	v-v-v-v	33 vers	PR3, 22
<i>a</i>	v-v-v-v-	27, resp. 28 vers	PR3, 3; 7; 11; 19; 47; 103
<i>b</i>	v-v-v-v	30 vers	PR3, 4; 24; 32; 56

Ella tabella suandonta vegnan ils vers irregulars da PR3 confruntai culs emistics corrispundents da PS.

v.	vers da PR3	v.	emistic da PS
3	Ils cuffels saultan entuorn las preits	2	Ils cuffels saultan entuorn las preits [...]
4	D'ina paupra veglia casa.	2	[...] d'ina paupra veglia casa.
7	Ina ser' en nera paupradat	4	La sér' en gronda paupradat [...]
11	„O bab, o mumma, dei peun, dei peun!“		<i>buc reprius en PS</i>
17	La mumma ura ad in urar	9	La mumma ura ad in urar [...]
19	Ils affonts fruschan ad in furschar	10	Ils affonts fruschan ad in furschar [...]
22	En sia dultscha vuschetta:	11	[...] en sia dultscha vuschetta:
24	O bab, o mumma caretta?“	12	[...] o bab, o mumma caretta?“
25	„O bab, o mumma, dei fiug, dei peun!“	6	„O bab, o mumma dei fiug, dei peun!“ [...]
32	Ella notg schi freid' e stgira.	13	[...] la notg ei freid' e stgira;
47	„O bab, Ti portas uss peun a nus?“		<i>buc reprius en PS</i>
49	„O bab, Ti portas ni peun ni fiug“		<i>buc reprius en PS</i>
56	Ella notg schi freid' e stgira.		<i>buc reprius en PS</i>
103	Lein nus che stuein per ella luvrar		<i>buc reprius en PS</i>

Ella versiun da PS, **[27.] Ils paupers** intervegn igl autur a moda massiva en connex culla fuorma metrica dalla poesia³⁶¹. Mintgamai dus vers da PR3 vegnan colligiai, aschia che quella versiun secumpona d'ina unica strofa³⁶² da 24 vers dubels cun in metrum da basa jambic cun 7 silbas accentuadas: v-v-v-v-|v-v-v-v. La structura dallas remas (remas a pèr) ei la suandonta: *aabbcc...*³⁶³. Il metrum dils suandonts vers vegn remediatus en PS: «La sér' en gronda paupradat» (4) enstagl «Ina ser' en nera paupradat» (PR3, str. 2, 7) e «la notg ei freid' e stgira,» (13) enstagl «Ella notg schi freid' e stgira.» (PR3, str. 8, 32). Tut las irregularitads ritmicas vegnan denton era buc eliminadas ella versiun da PS. La suandonta tabella dat ina survesta dils vers pertuccai. Cun excepziun d'in vers (PS, 2) ei mintgamai mo in emistic pertuccaus. L'irregularitad vegn fatga resortir entras in funs grisch.

³⁶⁰ Cun ina pintga modificaziun savess quei vers vegnir adattaus al metrum da basa. El vers «La mumma ura ad in urar» (PR3, 17) stuess unicamein la fuorma verbala finita vegnir apostrofada: «La mumma ur' ad in urar». Quei succeda denton era buca ella versiun da PS. Ei sa pia strusch settractar d'in sbagl da stampa. Da raschun ei l'unitad dils vers enteifer la strofa en quei liug pli impurtanta per Tuor ch'il metrum da basa. Considerada persula ei quella strofa numnadamein regulara. Fertion ch'ils vers (18 e 20) corrispundan al metrum da basa, han ils vers dusps (17 e 19) omisus nov silbas: «La mumma ura ad in urar» (PR3, 17) e «Ils affonts fruschan ad in furschar» (PR3, 19).

³⁶¹ Ina midada dalla fuorma metrica semeglionta ha era liug en PS, **[75.] Il ranvèr**.

³⁶² Sper la presentaziun grafica dalla poesia, giustifichescha era il fatg che buc tut ils distics fuorman ina frasa (13-16; 21-24) da discuorer d'ina unica strofa.

³⁶³ Tut las 12 remas ein differentas.

v.	vers da PS	1. emistic	2. emistic
2	Ils cuffels saultan entuorn las preits d'ina paupra veglia casa.	v-v-vv-v-	vv-v-v-v ³⁶⁴
3	En stiva malsclarida stat tut la familia ensemen,	v-v-v-v-	v-v-vv-v ³⁶⁵
6	„O bab, o mumma, dei fiug, dei peun!“ tuts greschan e suspiran.	v-v-vv-v-	v-v-v-v
9	La mumma ura ad in urar cun larmas sin la fatscha,	v-v-vv-v-	v-v-v-v
10	Ils affonts fruschan ad in furschar lur peis schi freids sco glatscha.	vv-v-v-v- ³⁶⁶	v-v-v-v
11	Cun meuns a Diu la poppa di en sia dultscha vuschetta:	v-v-v-v-	v-v-vv-v
12	„Stoi jeu da fom e freid murî, o bab, o mumma caretta?“	v-v-v-v-	v-v-vv-v

D'in total da 48 emistics varieschan sulettamein otg dil metrum da basa, pia 1/6. Perquei che las biaras irregularitads ein gia presentas en PR3 e vegnan reprimidas en PS, san ins sedumandar, sch'ei fuss buc pli prudent da discuorer da variaziuns enteifer il metrum da basa. Era il fatg che Tuor reedescha quella poesia lai supponer ch'el taxavi las divergenzas sco variaziuns dil metrum da basa e buc sco irregularitads. Tut ils emistics pertuccai sedifferenzieschan numnadamein mo entras il diever d'in anapest enstagl d'in jambus³⁶⁷. Ils vers novs che vegnan aschuntai ella versiun da PS (15-18 e 21-24) corrispundan tuts al metrum da basa.

Ultra dalla fuorma metrica sedifferenzieschan las duas versiuns era tematicamein fetg ina da l'otra. Fertion che la versiun da PR3, **89. Gl'anarchist** descriva, co l'indifferenza dils rehs visavi alla paupradad fa ord in honest bab da famiglia³⁶⁸ in 'morder'³⁶⁹, che vegn trauas alla mort e scavazzaus³⁷⁰, ei la versiun da PS buc aschi crudeivla³⁷¹. Ella terminescha cun ina sentenza mitigada (19-20), suandada d'ina quintessenza morala, construida formalmein da l'opposiziun «Ils gronds surpassan...» (21) vs «Ils pigns denton...» (23). La nova orientaziun tematica semuossa gia alla bial'entschatta entras la midada dil tetel. – Fry (1934:84) publichescha la versiun da PS. Sper las variantas formalas usitadas, ha quella versiun era duas variantas substanzialas: «Cun lenna dal lontan uaul el la damaun arriva,» (15) e «Cun vusch solemna condemnaus per delinquent e lader. →» (20). Fertion che la nova preposiziun «per» (20) enstagl «sco» sa vegnir taxada sco varianta d'editur, savess l'intervenziun dil vers 15 eventualmein era derivar da Tuor sez. En gliez cass vess Fry giu a disposiziun ina versiun da **Ils paupers**, posteriura a quella publicada en PS, cun las correcturas corrispudentas. Deplazes (1954) publichescha buc quella poesia. – Interessantas ein oravontut las variaziuns ritmicas da quella poesia. Sco l'analisa ritmica ha demussau setracta ei da variaziuns e buc d'irregularitads. Da quei pugn da vesta ein oravontut las variantas dil metrum (**4; 13**) interessantas. Per possibilitar ina megliera survesta vegn il commentari mintgamai separaus tenor ils distics che cuntengnan variantas.

³⁶⁴ Il fatg che Tuor lai suandar quei vers anomal gest suenter igl incipit ch'ei ritmicamein e sintacticamein fetg clars, lai sminar che era igl autur taxavi il diever d'in anapest enstagl d'in jambus sco variaziun e buc sco irregularitad. Igl ei denton pauc probabel ch'il diever digl anapest vegni duvraus en quei liug sco imitaziun ritmica da «Ils cuffels saultan».

³⁶⁵ Ella versiun da PR3 «Tut la famili' enseman,» (str. 2, 6) ei quei vers ritmicamein aunc corrects (v-v-v-v), schegie che la scansiun ei buc dil tut naturala, perquei che gl'emprem accent tucca igl artechel definit «la» da natira anora clitics. Sch'ei setracta per la versiun da PS d'in sbagli da stampa ni d'ina correctura digl autur ei buc d'eruir. Ina accentuaziun cun dus dactilus suandai d'in troheus (-vv-vv-v) sa vegnir exclaussa, pervia dil metrum da basa jambic.

³⁶⁶ Era per quei emistic san accentuaziuns sco (vv-, -vv-v-); (v-v-vv-v-) ni (-v-, -vv-v-) vegnir exclaussas.

³⁶⁷ La semeglionza da quels dus peis metrics – ina, resp. duas silbas nunaccentuadas suandadas d'ina silba accentuada – semuossa era ella frequenta cumbinaziun da quels dus peis metrics ell'ovra da Tuor. In exempel tipic per ina tala cumbinaziun ei PS, **[54.] Il semnader**.

³⁶⁸ «„O seigies, niebel, reh signur, / Po misericurdeivels: / Jeu sajel buc anflar lavur, / Jeu sundel sventireivels!“» (PR3, str. 9).

³⁶⁹ «Leu vegn il vegl, il criu, il nausch, / Il reh signur en schletta – / O Dieus! – in segl, in griu, in stausch – / Ed el ha piars la veta!» (PR3, str. 24) e «Il morder seglia sin in beun / E cunter tschiel si stenda / Gl'itschal cotschniu, fimont dil seun, / Dil seun de si' unfrenda:» (PR3, str. 25).

³⁷⁰ «Quel tschent' il tgau sut il tigliom / Che render dei giusta, / E miera – miera cun il clom: / *Evviva l'anarchia!*» (PR3, str. 34).

³⁷¹ D'ina descripciun pli detagliada dallas differentas tematicas socialas che vegnan eliminadas ella versiun da PS, sco p.ex. «Per buca fom e freid pitir / Las feglias ein fugidas / En il marcau, per leu vignir / Dils rehs prostituidas.» (PR3, str. 21) vegn desistiu, damai che quellas stattan buc directamein en connex cullas variantas che vegnan descrettas.

t. Il tetel da PR3, **89. Gl'anarchist** vegn midaus en PS, [27.] **Ils paupers**³⁷². La midada dil tetel stat era en connex cullas midadas dil cuntegn dalla poesia, mira il **commentari**.

1-2 1 Igl incipit consista da 3 proposiziuns principalas. Tier las empremas duas proposiziuns setracta ei da duas construcziuns parallelas (gruppa nominala + verb + adjectiv)³⁷³. La tiarza proposiziun ei elliptica – la gruppa nominala (subject) maunca – e vegn separada dallas duas empremas cun ina comma, quei malgrad ch'ella ei coordinada cullas precedentas entras la conjuncziun «e». Sin basa da sia significaziun ei la davosa proposiziun da quei vers la consequenza dallas duas empremas e sereferescha consequentamein ad omisduas; la divisiun sintactica e l'interpuncziun tegn quen da quei fatg. La varianta grafica digl adverb «ò» cun circumflex enstagl «ò»³⁷⁴ cun accent drova Tuor naven da l'ediziun da PS³⁷⁵ tochen en sia davosa ediziun da FA³⁷⁶. Il semicolon suenter «rasa» vegn remplazaus cun ina comma. Ella medema poesia fa Tuor denton treis gadas diever dil semicolon (13; 14; 22). Ellas passaschas concernentas ei sia funcziun denton plitost quella da separar differentas acziuns³⁷⁷ ni quella da separar in'antitesa³⁷⁸. L'eliminaziun dil semicolon alla fin digl emprem vers savess pia vegnir motivada sin basa al fatg, ch'ei setracta en quei liug ni d'ina successiun d'acziuns ni d'ina antitesa, mobein d'ina descripziun dalla situaziun: «Gl'unviern ei liungs, gl'unviern ei freids, [...]» (1) e «Ils cuffels saultan» (2). En mintga cass sto quella varianta buc exnum star en connex culla nova mesira dils vers.

3-4 3 La variaziun ritmica da quei secund emistic «tut la familia ensemen,» (v-v-vv-v) vegn introducida cun gronda probabladad per eliminar l'elisiun «famili'» (PR3, 6). Per la nova grafia «ensemen» par. PS, [65.] **Las paterlieras, 3. 4** Il diever individualisont digl artechel indefinit en «Ina ser'» vegn remplazaus en PS entras il diever generalisont digl artechel definit «La sér'» (Schülerduden 1998:204). Aunc pli impurtonta che l'intervenziun semantica ei quella ritmica. Ella versiun da PS corrispunda quei emistic al metrum da basa, quei ch'era aunc buc il cass en PR3. Il substantiv «ser(a)» (PR3, 7)³⁷⁹ vegn screts en PS «sér(a)». Naven da PS scriva Tuor il plaid «sér(a)» adina cun accent lev³⁸⁰, par. p.ex. ils dus tetels en PS: [19.] **Oraziun della séra** (1898:181) e PS, [71.] **Ina séra de stad** (1898:223)³⁸¹. Il sintagma «nera paupradat»³⁸² vegn remplazaus en PS dil sintagma pli usitau «gronda paupradat». In'ulteriura occurrenza da quei niev sintagma ei d'anflar

³⁷² L'ediziun da PR3, che consista da 20 poesias, ha gia ina poesia entitulada PR3, **87. Il pauper**. En PS vegn quella poesia denton buc reprimda, aschia ch'il tetel sa vegnir midaus senza pli grondas difficultads.

³⁷³ Ritmicamein ei quell'emprema part digl incipit identica cun *Il pur suveran* da G. A. Huonder: «Quei ei miu grepp, quei ei miu crapp,» (Crest. I, 606).

³⁷⁴ Cfr. p.ex. PR3, **76. Danès**: «Con biars, che fan la blaua / E beiban sco scutgès, / Strameinan ò ell'aua / *Danès, danès, danès!*» (str. 20, 77-80) e «La matta, ah, la matta / Per ses pindels e rês, / En in omn ò sfarlata / *Danès, danès, danès!*» (str. 23, 89-92).

³⁷⁵ Cfr. p.ex. PS, [43.] **Il Rhein**: «Leu séglias ti sc'in giuvenaster / Sur crappas ô, giu en las valls;» (str. 14, 53-54) (1898:205).

³⁷⁶ Cfr. FA, **33. Agl ischi vegl**: «Sper tei ô ein passai en nossa tiara / Cametg, orcan, lavina, bov', ujara.» (15-16) (1901:152).

³⁷⁷ Aschia separan ils dus semicolons en PS (13; 14) treis acziuns: «Il bab sederscha dad ésch ô, [...] / El quora schi dabot sco 'l po, [...] / [...] pér la dameun arriva,» (13-15).

³⁷⁸ Manegiau ei il semicolon (22) che separa l'antitesa «Ils gronds» (21) vs «Ils pigns» (23).

³⁷⁹ Ulteriurs exempels cun la grafia senza accent lev ein: PR1, **19. Pasch vespertina**: «Pasch negina sera / Ha ad el portau; / Gnanc il zen la lera / Si' ha dormentau.» (9-12); «Cor, miu cor, aschia / Ei tiu aspirar! / Dieus mo sa la pia, / Vera sera dar!» (13-16) e PR3, **89. Gl'anarchist**: «Siu egl en van, en van ses cars / En casa si' enquera – / Quels ein stuli, quels ein sepiars / Dapli, ah, lezza sera.» (str. 18, 69-72).

³⁸⁰ La suletta excepziun ei d'anflar en M2, **2. Jesus! Maria! Josef!**: «Ser' e dameun / Clamein nus eun: / Jesus! Maria! Josef!» (19-21) (1900:56).

³⁸¹ Par. era las occurrenzas ellas duas ediziuns posteriuras: M2, **2. Fai oraziun**: «Er tard la séra / Cun legra tshéra / Fai oraziun!» (4-6) (1900:70) e FA, **20. Il narrativ**: «Vesas gl'um en rassa néra / Co el marscha tard la séra / Leu entuorn cun tgau pensiv? / El enquer' il narrativ!» (1-4) (1901:146).

³⁸² Ella cumbinaziun «Ina ser' en nera paupradat» (PR3, 7) dat ei ina cruschada da significaziuns en connex cun igl adjectiv 'ner'. Sper ina significaziun metaforica el sintagma «nera paupradat», ha quel era la significaziun usitada en connex cul substantiv «ser(a)». Il rapport denter «ser'» e «nera» vegn plinavon aunc rinforzaus d'ina quasi rema interna «ser' : nera».

ella vischinonza, numnadamein PS, [32.] **Canzun dils treis sogns Retgs**: «Il Retg dil tschiel ei cheu vignius / Dalla Purschala parturius. / En sia gronda paupradat / El mo en in purseppen stat.» (9-12) (1898:194).

5-6 **5** La versiun da PS drova la fuorma sincopada «schain», senza indicar sco en PR3 (9) «schai'n» la sincopa digl <-a-> desinenzial cun in apostrof. **6** En PS concludan ils dus emistics da quei vers il tierz distic. Ella versiun da PR3 (str. 7, 25-26) fuorman quels vers aunc l'emprema mesadad dalla strofa³⁸³. Il punct suenter «suspiran.» vegn pia introducìus pervia dalla nova posiziun en PS. Quei ei la suletta gada, nua ch'in distic vegn formaus da vers da duas differentas strofas.

7-8 **8** Per «ô» mira **1**. La proposiziun consecutiva «che tut la preit balucca» vegn separada dalla proposiziun principala cun ina comma. Ella versiun da PR3 (str. 4, 15-16) ei quei buc dispet necessari, perquei che quellas duas proposiziuns ein gia separadas entras la segmentaziun dils vers. **7-8** La frasa comunicativa (PR3, str. 4, 13-16) vegn transformada en PS en ina frasa affectiva. La poesia cuntegn aunc duas ulteriuras enzennas d'exclamaziun. Ina vegn duvrada en connex cun l'exclamaziun dil polizist (18), l'autra marca la quintessenza dalla poesia (21-24). Fertion che la funcziun da l'enzenna d'exclamaziun ei per quels ulteriurs dus exempels evidenta, savess ella segnar el vers 8 il climax («E tut» - «e vit'» - «E leu ô») che descriva la situaziun precara dils pertuccai.

9-10 **9** Naven da PS drova Tuor, cun excepziun d'in cass particular en FA³⁸⁴, adina la scripziun separada dalla preposiziun e digl artechel «sin la(s)». La scripziun veglia contracta «silla(s)» vegn duvrada en PR1 [1x]; PR3 [6x] e FA [1x]. En PS vegnan 5 occurrenzas da PR3 reprimas ed en tuttas intervegn igl autur e fa diever dalla scripziun separada, mira PS, [66.] **Il nausch vischin**, **8**; PS, [67.] **Sper la mar**, **1** e PS, [70.] **Egl jester**, **3**; **13**.

11-12 **11** La gruppa nominala «il giuven» vegn substituìda ella versiun da PS dalla gruppa «la poppa». Semanticamein corrispunda quella varianta meglier a l'indicaziun adverbiala «en sia dultscha vuschetta», quei era sche la significaziun da «il giuven» era pli probabel gia en PR3 quella da 'il pign'. **12** Fertion che las ulteriuras occurrenzas dil vocal <î> cun accent circumflex san vegnir taxadas senza dubi sco sbagls da stampa³⁸⁵, indichescha la scripziun en quei liug era graficamein la rema interna «di : murî» (11 : 12). Il medem ei gia il cass ella versiun da PR3 (str. 6, 21 : 23), nua ch'ei vegn fatg diever digl accent grev «di : muri»³⁸⁶.

13-14 Ella versiun da PS vegn la successiun dils vers da PR3 (str. 8, 30; 32)³⁸⁷ invertida. Muort la midada dalla fuorma metrica fuorman quels vers en PS mintgamai il secund emistic e buc in entir vers sco en PR3. Oravontut l'avischinaziun dils dus elements «quora» e «sin via malsigira» (14) ei in bionton pli logica che la successiun dalla versiun precedenta «E quora schi dabot sco 'l po / Ella notg schi freid' e stgira.» (PR3, str. 8, 31-32). **13** Il secund emistic «la notg ei freid' e stgira»

³⁸³ Cfr. «„O bab, o mumma, dei fiug, dei peun!“ / Tuts greschan e suspiran, / Tuts otg affonts che schai'n giun pleun / E fom e freid endiran.» (PR3, str. 7, 25-28).

³⁸⁴ Cfr. FA, **25. Il zulprin**: «Tut gida ton sco 'l po gidar / Duront la tribla scena. / Las sprézas tillan ad in trer / Tschuat aua silla lena.» (13-16) (1901:148). Cun gronda probabladad stat la scripziun contracta en connex culla fuorma finita «tillan» dil vers precedent.

³⁸⁵ Cfr. PS, [29.] **Avon igl altar de Nossadunna**: «En tia bratscha sebetin / E tgierp ed olm' a ti unfrîn;» (21-22) (1898:192); PS, [31.] **Il refugi dils pucconts**: «En tia sontga bratscha, / Maria, vi fugir; / Von tia sontga fatscha / Maria, vi bargîr.» (17-20) (1898:193) e PS, [32.] **Canzun dils treis sogns Retgs**: «Da tiaras jastras nus vegnin / Per adorar gl'affont carîn!» (7-8) (1898:194).

³⁸⁶ Ina fuorma semeglionta cun accent grev sin il vocal final <-i> ei era d'anflar en PR2, **42. Fideivl' amur**: «Morir sa spronz' e flur, / Nus renda fermes l'amur – / Mai quella sa mori, / Quei crei a mi!» (13-16). Era en quei liug para la fuorma cun igl accent grev «mori» dad haver in connex cun la rema «mori : mi» (PR2, 15 : 16). Quei tonpli ch'igl exempel da PR2, **42. Fideivl' amur** ha el vers 13 la fuorma correcta digl infinitiv «Morir».

³⁸⁷ Tier omisus vers setracta ei d'indicaziuns adverbialas. En PS vegn l'emprema denton transformada en ina proposiziun principala «la notg ei freid' e stgira» (13) enstagl «Ella notg schi freid' e stgira» (PR3, str. 8, 32).

corrispunda a PR3 (32). Ella versiun da PR3 ha quei vers denton aunc 8 silbas: «Ella notg schi freid' e stgira.». Quella mesira secunfa denton buc cul metrum (v-v-v-v) da quella strofa (cfr. **commentari**). La nova versiun da PS vegn d'adattar igl emistic allas restricziuns metricas entras midar l'indicaziun adverbiala (PR3, 32) en ina proposiziun principala. Per «ésch» mira PS, [75.] **II ranvèr, 20**. Per «ô», mira **1. 14** La conjuncziun da coordinaziun «E» (PR3, 31) vegn remplazzada dil pronom persunal «El» che sereferescha alla gruppa nominala dil vers precedent «Il bab». L'indicaziun adverbiala da PR3 (30) fuorma en PS il secund emistic e vegn separada dalla proposiziun principala (emprem emistic) cun ina comma.

19-20 Ils parallelissem³⁸⁸ els vers da PR3 (str. 16, 61; 63) vegnan eliminai ella versiun da PS. Quella midada ha era per consequenza che la versiun da PS ha mo pli dus enstagl quater particips. **19** L'entschatta dil vers «El vegn pigliaus» (PR3, 61) vegn substituida d'ina sort repetiziun «Il pauper bab» che sereferescha a l'entschatta dil vers 13 «Il bab sederscha» ed evitescha in'ulteriura represa anaforica dil tip «el» (14; 15). Il secund particip «manaus» vegn remplazzaus cun il niev particip «tgisaus» che cuntegn a moda implicita las significaziuns exprimidas dils particips eliminai «pigliaus» e «manaus». **20** Il niev sintagma «Cun vusch solemna» che vegn introducius ella versiun da PS deriva da PR3 (str. 33, 132) «El di cun vusch solemna.»³⁸⁹. Il particip «condemnaus» che vegn mantenus en PS ei era d'anflar en quella strofa, leu denton sco 3. pers. sg. dil present: «Igl jury³⁹⁰ spert condemna:» (PR3, 130).

---

³⁸⁸ Jeu drovel il tierm 'parallelissem' el senn da Fricke/Zymner: «Gleiche Anordnung von syntaktisch korrespondierendem Wortmaterial auf der Ebene der Satzfolge, des Satzes, des Teilsatzes oder des Satzteils.» (1996:27).

³⁸⁹ Quella strofa che vegn buc reprida ella versiun da PS secloma: «E gl'anarchist maledurdau / Igl jury spert condemna: / „Il scroc dei schar a nus siu tgau!“ / El di cun vusch solemna.» (PR3, str. 33, 129-132). Interessanta ei la fuorma digl adjectiv «maledurdau» che sto esser ina transformaziun dalla fuorma 'malurdau' per corrispunder allas pretensiuns metricas. La fuorma 'malurdau' vegn era duvrada da Carigiet (1882:170).

³⁹⁰ Carigiet drova en siu vocabulari la fuorma «juri la, *das Geschwornengericht, die Jury.*» (1882:155).

[28.] La Regina dil Tschiel.

publicaziuns: M1 (1897:6ss.)
PS (1898:190s.)

2. La pussonza de Maria.
[28.] La Regina dil Tschiel.

[28.] La Regina dil Tschiel. PS (1898:190s.)

Maria, ti regina, Regin' eis en verdat; Il tschiel entir s'inclina Von tia majestat.	Cu ins mo pronunziescha Tiu num aschi pussent. Tier tei, o Benedida, Clamein ad in clamar:
5 En grazia, en grondezia, Survarga tei mo Diu, Ch'ha tei ord spir carezia Per Mumma elegiu. Tier tei, o Benedida,	35 O gida nus, o gida, Pertgei ti sas gidar!
10 Clamein ad in clamar: O gida nus, o gida, Pertgei ti sas gidar!	Ti has tras grazia biara Al Tutpussent plaschiu, Tratg giu sin questa tiara 40 Il Fegl solet de Diu. La tiara ferm schemeva Sut la smaedicziun; Ti has, secunda Eva, Portau benedicziun.
Ti eis la pli pussenta De tuttas las dunneuns;	45 Tier tei, o Benedida, Clamein ad in clamar: O gida nus, o gida, Pertgei ti sas gidar!
15 Gie, tuttas grazias tschenta Niessegner en tes meuns. Ti mo cun in'egliada Sin Jesus, tiu affont, Convertas tut beada	Maria, ti aurora, 50 Fonteuna dil salit, Tei tut, gie tut, ch'implora Per grazia, per agit. Puccont e giest mai cala Ded invocar tei zund;
20 Il pli stinau puccont. Tier tei, o Benedida, Clamein ad in clamar: O gida nus, o gida, Pertgei ti sas gidar!	55 Ti audas, o Purschala, Tochen la fin dil mund: Tier tei, o Benedida, Clamein ad in clamar: O gida nus, o gida,
25 Nus mai mai la pussonza De tut gl'uffiern temeun, Sche nus sut ti' ustonza, Maria, semettein. Gl'entir uffiern stremblescha	60 Pertgei ti sas gidar!
30 Da tema, da sterment,	

correcturas: Il sbagl da stampa «duneuns» (14) ei vegnius corrigius. Ella versiun da M1 vegn quei substantiv screts culla geminata <nn>. Par. era las ulteriuras occurrenzas: PR2, **56. Canzun de scheiver:** «„Sei's legras“, gibl' el, „vus matteuns, / Vus essas libras eun, / E fors' in auter onn dunneuns – / Veis auter schon von meun!» (str. 7, 49-52); PR3, **89. Gl'anarchist:** «„Nossas dunneuns e nos affonts / Ch'endiran, che suffieran,» (str. 27, 105-106) e FA, **17. Il Péz Mundeun:** «Avon tes peis han frestg battiu / Dunneuns per nossa tiara.» (15-16) (1901:144). Muoth (1888:68) scriva «dunnauns»³⁹¹.

variantas: **t. La Regina dil Tschiel.] La pussonza de Maria.** M1. **8** Mumma] muma M1. **15** Gie,] Gie M1. **16** meuns] mauns M1. **26** temeun,] temeun; M1. **40** Fegl] Fégl M1. **42** smaedicziun;] smaedicziun, M1. **50** Fonteuna] Fontauna M1. **51** Tei tut, gie tut, ch'implora] Tei

³⁹¹ Tenor las *Normas ortograficas*: «N **dubel intern** deriva per part da l'assimilaziun. Ordeifer lezza sto igl **n** tunar fetg dir ed il vocal, che preceda, esser fetg gits, per ch'ei seigi necessari de scriver in **n** schumellin. Igl **n** dubel vâ pia sco igl **m**. *Cass fetg usitai. Benna, bennagl; crenna, darvenna, domina-dom'na-dunna, dunnauns; lenna, renna.*» (Muoth 1888:68).

tut, gie tut ch'implora M1. **54** zund;] zund, M1. **55** Ti audas, o Purschala,] Ti audas, o Purschala M1.

commentari: Fertion che la versiun da M1 vegn edida en stil da canzun culla melodia, reproducescha la versiun da PS mo il text sco tal. Il refrain (xyxy) vegn denton aschuntaus a mintga strofa e vegn perquei era consideraus per la numeraziun dils vers. La poesia ha 5 strofas da mintgamai 12 vers jambics cun 3 silbas accentuadas: v-v-v-(v). Las remas ein alternontas: *ababcdcdxyxy*. – Ella versiun da Fry (1935:77ss.) ei quella poesia entitulada cun **Alla Regina dil tschiel**. Sper variantas formalas ha quella versiun era ina varianta lexematica «Ch'ha tei per spir carezia» (7) enstagl «Ch'ha tei ord spir carezia». Aschibein la varianta dil tetel sco era quella lexematica ein da taxar sco variantas d'editur. Tier la substituziun dalla preposiziun «ord» cun «per» setracta ei da l'eliminaziun d'in germanissem³⁹². Deplazes (1954) publichescha buc quella poesia. – En connex cullas variantas da Tuor ei oravontut la midada dil tetel interessanta. Las ulteriuras variantas pertuccan la grafia e l'interpuncziun. Concernent l'interpuncziun san las variantas che paran da star en connex cul tip da proposiziun vegnir remarcadas (**26; 42**).

t. Il niev tetel da PS, [**28.**] **La Regina dil Tschiel** sa vegnir legius sco perifrasi dil num «Maria», plinavon vegn l'idea dalla «pussonza» buca pli exprimida explicitamein, mobein mo a moda indirecta entras il plaid «Regina»³⁹³. Formaus vegn quei tetel sin basa dils emprems quater vers: «Maria, ti regina, / Regin' eis en verdat; / Il tschiel entir s'inclina / Von tia majestat.».

1-12 8 Per la scripziun «Mumma» enstagl «muma» mira PS, [**30.**] **Alla mumma celestia, t.**

13-24 15 Ella versiun da PS suonda suenter igl adverb d'affirmaziun «Gie,» ina comma, aschia vegn ina pausa indicada. **16** La rema «dunneuns : mauns» (14 : 16) vegn adattada en PS era al nivel dalla grafia «dunneuns : meuns». Sulettamein ell'ediziun da M1 vegn fatg diever dalla scripziun cul diftong <au> «maun»³⁹⁴. Excepziunalmein cumpara quella grafia aunc ina gada en M2, **17. Mumma della misericordia:** «Ti tegnas quel sin maun / Ch'ha spons per nus siu seun: / Misericordia!» (str. 5, 25-27) (1900:40s.). Quella fuorma sa denton vegnir taxada sco sbagli da stampa, perquei che l'ediziun da M2 cuntogn 15 occurrenzas culla scripziun «meun(s)».

25-36 26 Il semicolon che separa en M1 la proposiziun principala (25-26) dalla proposiziun cundiziunala (27-28) vegn remplazzaus en PS cun ina comma. Il semicolon vegn denton mantenius (2; 14), resp. introducius (42; 54) leu, nua ch'el separa duas proposiziuns principalas. In fatg interessant ei che quellus proposiziuns han mintgamai differents subjects (mira era **42**).

³⁹² El 'Salid al Lectur!' scriva Fry: «Da nus anora havein nus – el spért e senn dil defunct poet – en entgins cass, buca numerus, eliminau ina direzia ni in germanissem, p.ex. [...] en las expressiuns: per tema (ord tema), per quei motiv (ord quei motiv) etc.» (Fry 1934:IIIs.). En connex cun quella remarca san ins buc tralaschar da menziunar ina annotaziun da Fry scretta 20 onns pli tard en Igl Ischi XL: «Ins astga, per giudicar il stil de nos poets, buca prender arbitrariamein ils texts dellas ediziuns en nos organs e separats de secund e tierz maun. De risguardar ein ils texts stampai (en munconza de manuscrets) ils pli vegls, comparati de lur vivent. Da quellus varts ein nossas ediziuns de duvrar cun tutta resalva. Igl ei per gronda part il lungatg, savens perfin il stil dils editurs, buca pli quels dils auturs.» (Fry 1954:169).

³⁹³ Era en PS, [**29.**] **Avon igl altar de Nossadunna**, resp. M1, **9. Avon igl altar de Maria** ei il num «Maria» vegnius substituius. Cfr. PS, [**29.**] **Avon igl altar de Nossadunna, t.** Ell'ediziun da M1, entitulada *Magnificat. Canzuns en laud e honor della Beada Purschala Muma Maria*, han 7 da 10 canzuns – la poesia **Dedicaziun** esclusa – in tetel che cuntogn il num «Maria». Ella versiun da PS ha mo pli ina dad 85 poesias el tetel il num «Maria», par. PS, [**37.**] **Il num de Maria.**

³⁹⁴ La medema observaziun san ins far en connex cul substantiv «carstgeun». La scripziun cun <eu> vegn duvrada en tuttas ediziuns, dano en M1, nua ch'ei vegn scret «carstgaun». Carigiet scriva en siu vocabulari omisdus plaids cul diftong <au>, p.ex. «maun il, *die Hand*.» (1882:175). Era Muoth scriva ellas *Normas ortograficas*: «Las fuormas en parentesa (clausas en) dueian buca vegnir duvradas suenter nossa ortografia.» e metta tut las fuormas cul diftong <eu> en parentesa, p.ex. 'eungel', 'tgeun', 'meun', 'carstgeun', 'peun' eav. (1888:38s.). Per l'ediziun da M1, ch'ei vegnida promovida e sustenida finanziamein dil cancelier episcopal Dr. Schmid de Grüneck, san ins pia supponer che Tuor hagi stuiu far certs cumpromiss davart la grafia, las fuormas sin <au> ein numnadamein mo da declarar sin quella moda e maniera. La fuorma «dunneuns» ei cun gronda probabladad buc vegnida adattada a quella grafia da cumpromiss.

37-48 40 Tochen e cun PR3 vegn il substantiv «fegl» adina screts senza accent lev. Ellas ediziuns posteriuras perencunter plitost cun accent lev. Par. las occurrenzas da «fegl(s)»³⁹⁵, resp. «Fegl»: PR1 [13x]; PR2 [10x]; PR3 [3x]; PS [2x]; M2 [1x]; «fégl(s)», resp. «Fégl»: M1 [2x]; PS [7x]; M2 [3x]. La scripziun «Fegl» en PS ei cun gronda probabladad in sbagl da stampa, oravontut perquei che las intervenziuns en PS, [6.] **Guglielm Tell**, 11 e PS, [83.] **Bab e fégl**, t./1/23 ein exactamein cuntrarias, i.e. igl <e> oriund vegn screts en quella ediziun cun accent lev³⁹⁶. **42** Las duas proposiziuns principalas cun subjects differents (41-42; 43-44) vegnan separadas en PS cun in semicolon e buca cun ina comma sco en M1.

49-60 50 Il hapax grafic «fontauna» vegn eliminaus en PS. Occurrenzas culla scripziun «fonteuna(s)» ein d'anflar en: PR1 [1x]; PR2 [2x]; PS [5x] e M2 [1x]. **51** Suentar la repetiziun insistenta «gie tut» vegn mess en PS ina comma. Mira era PS, [67.] **Sper la mar**, 18. **54** Cfr. **42**. **55** L'apposiziun «o Purschala» vegn marcada sco inseraziun e messa denter duas commas. Construcziuns analogas ella medema poesia ein: «Maria, ti regina,» (1); «Tier tei, o Benedida,» (9; 21; 33; 45; 57); «Ti has, secunda Eva,» (43) e «Maria, ti aurora,» (49).

[29.] Avon igl altar de Nossadunna.

publicaziuns: M1 (1897:21ss.)
PS (1898:191s.)

9. Avon igl altar de Maria.
[29.] Avon igl altar de Nossadunna.

[29.] Avon igl altar de Nossadunna. PS (1898:191s.)

Maria, cheu ensemblamein
Nus tuts von tei seredunein;
Nus vein candeilas envidau,
Vein tiu altar cun flurs ornau.

En tia bratscha sebetin
E tgierp ed olm' a ti unfrin;
Cuviera nus cun tiu manti,
Lai mai da tei nus sparter pli.

5 Honnur e laud meréttas zund,
Ti ch'has portau la Glisch dil mund;
Perquei candeilas envidein,
Nus tuts von tei seredunein.

10 Ti miras sin nus schi carin,
Tenent sin bratsch gl'affont divin;
Mo roga tier tiu Jesus car:
Tgei sa siu cor a ti snegar?

15 O mumma, ti eis siu maletg,
Il pli fideivel, pli perfetg,
Ch'il tutpussent, tutsabi Diu,
Sin tiara ha zacu scaffiu.

20 En tschiel ils eungels e beai
Cun tei ludar ein occupai;
Sin tiara lein nus, tes affons,
Er' semussar da tei vengons.

25 Surpren ti nossa defensiu
En l'ura della tentaziun;
Smacc' alla véglia siarp il tgau,
Nus pertgiron da tut puccau.

30 Clom' il Derschader, tiu affon,
Ord véta nus avon siu thron,
Decida ti, nus defendent,
Sur nies perpetten salvament.

35 En tschiel lai nus tei reverir,
Avon tes peis seprosternir,
Lai nus leu render cun fervur
A ti perpetnamein honnur.

³⁹⁵ L'occorrenza culla significaziun da 'Blatt' ei buc vegnida risguardada. Mira FA, 31. **Ussa lein nus selegrar!**: «Praus e plontas plein verduras, / Plein da feins e fegls e fluras,» (15-16) (1901:151).

³⁹⁶ L'ulteriura excepziun en PS, [35.] **Ils magnats della Cadi**: «Mo il fegl dellas Punteglias cheu cun fiug e forza di: / „Nus de Trun, saveis vus autri? Nus de Trun, nus vein gl'ischi!“» (15-16) (1898:198), resp. PR1, 22. **Vus veis gl'ischi!**, ei buc vegnida adattada alla nova grafia. In sbagl da stampa ei era fetg probabels per M2, 6. **Sul firmament stelliu!**: «Nus vein er'ina mumma / Sul firmament stelliu, / Che pren partid'insumma / Per mintga fegl perdiu.» (17-20) (1900:73).

correcturas: En PS vegn «Ti has portau» (6) corrigiu en «Ti ch'has portau», cfr. era M1, 6. La rema «sebettin : unfrîn» (21 : 22) vegn corrigida en «sebettin : unfrin». Par. en connex cun quei sbagl da stampa era PS, [27.] **Ils paupers, 12.**

midadas da fuorma: Il spazi suenter la 6. strofa indichescha l'emprema mesadad dalla 4. strofa da M1 ch'ei vegnida eliminada en PS. Ils vers supprimi ein ils suandonts: «O biala flur de castgadat, / Suquora nus en nies combat; / La siarp nus tenta schi savens / Malignamein cun gargiamens.» (M1, 25-28).

variantas: **t. Avon igl altar de Nossadunna.] Avon igl altar de Maria.** M1. **5** Honnur] Honor M1; meréttas] merétas M1; zund,] zund M1. **6** la Glisch] la glisch M1. **10** gl'affont] gl'affon M1. **13** mumma] muma M1; maletg,] maletg M1. **15** tutsabi Diu] il sabi Diu M1. **17** eungels] aungels M1. **20** da tei vengons] de tei vengons M1. **30** siu thron] Siu thron M1, 34. **36** honnur] honor M1, 40.

commentari: La versiun da M1 ha 5 strofas da mintgamai 8 vers ed ina disposiziun dallas remas *aabbccdd*³⁹⁷. Ella versiun da PS vegnan las strofas oriundas da M1 separadas. Sin fundament da quei proceder vess la versiun da PS in total da 10 strofas; la 7. strofa, resp. l'emprema mesadad dalla 4. strofa da M1 (25-28) vegn denton eliminada, aschia che la davosa versiun publicada digl autur ha sulettamein 9 strofas. La versiun da PS ha 9 strofas da 4 vers jambics cun quater silbas accentuadas: v-v-v-v-. La disposiziun dallas remas ei *aabb*. – Fry (1935:91s.) publichescha, cun variantas formalas, la versiun da M1, eliminescha denton las repetiziuns e separa las strofas. Sia versiun ha pia in total da 10 strofas. Deplazes (1954) publichescha buc quella poesia. – Interessanta ei la varianta da grafia «meréttas» (5) che vegn scretta en PS culla geminata egl intern dil vers, cun consonant sempel en posiziun da rema.

t. Per la substituziun dil num «Maria» cun «Nossadunna» pareglia era la midada dil tetel da M1, **2. La pussonza de Maria** en PS, [28.] **La Regina dil Tschiel**, **t.** La cumbinaziun «altar de Nossadunna» ei ulti carteivel era pli usitada e frequenta en ambient religius che «altar de Maria». Aschia ha la claustra da Mustér era ina 'baselgia da Nossadunna' e buca ina 'baselgia da Maria'.

5-8 5/36 Ella versiun da PS scriva Tuor il substantiv «Honnur», cuntrari alla tendenza generala, culla geminata. La raschun per la preferenza da quella grafia veglia ei buc d'eruir. Per commentaris pli detagliai mira PS, [2.] **Hymnus della descendenza latina, 24** e PS, [17.] **Il schuldau, 15. 5** Tut tenor sche la fuorma verbala finita vegn duvrada egl intern dil vers ni en posiziun da rema vegn ella scretta a moda differenta en PS. Aschia introducescha Tuor egl intern dil vers la geminata <tt> en «meréttas», mira era PS, [32.] **Canzun dils treis sogns Retgs:** «O tgei carezia senza fin / Merétta quei affon carin!» (23-24) (1898:194). En posiziun da rema vegn quella fuorma denton mo scretta cun consonant sempel³⁹⁸. Ellas ediziuns posteriuras da M2 e FA vegn quella fuorma denton adina scretta cun consonant sempel, quei independentamein dalla posiziun el vers³⁹⁹. La proposiziun

³⁹⁷ Ell'ediziun da M1 vegn quella poesia edida cullas notas. Singuls vers vegnan mintgamai repeti, aschia che la versiun sco canzun ha la suandonta successiun da remas: *aabbccddddd* (scartira grassa = vers repeti). Per simplificar ina cumparegliaziun culla versiun da PS, che desista dallas repetiziuns, vegnan quels vers denton buc considerai. La versiun da M1 ha enzacontas differenzas d'interpuncziun pertuccont ils vers repeti, aschia vegn p.ex. mess ina comma suenter «envidein,» (M1, 7), el vers repetiu maunca quella denton. Damai ch'ei setracta evidentamein da sbagls digl editur, ch'ei en general frequents per l'ediziun cun notas da M1, vegnan quels buc tractai sco variantas. Correct fuss: «envidein,» (str. 1); «il sabi Diu,» (str. 2); «fervur» (str. 5).

³⁹⁸ Cfr. PS, [10.] **Il catschadur:** «Laud e stéma bein meréta / Il capabel catschadur; / El che resca sia véta / Cu el sin la pézza séta» (1-4) (1898:177) e PS, [45.] **Sonnet alla mumma d'in sventirau:** «Ti mumma has rischun de tont bargir; / Honor figiev' el grond' a ti en véta / E trestamein ha el stuviu murir, / Il pauper tias larmas bein meréta.» (5-8) (1898:207).

³⁹⁹ Cfr. M2, **6. Te Deum:** «Treis ga sogns eis, o Signur, / Ti merétas tutt' honor!» (11-12) (1900:59) e FA, **28. Il bien scolast:** «Instruir endretg affonts, / Gliez ha bia valéta. / Pievel, in scolast vengonz / Stem' e laud meréta!» (21-24) (1901:150).

relativa «Ti ch'has portau [...]» (6) vegn separada cun ina comma dalla proposiziun principala (5). **6** Ella versiun da PS vegn il substantiv «Glisch» screts grond. Dano en M1, **5. Nossadunna della Glisch**⁴⁰⁰ vegnan tut las occurrenz da quei plaid screttas pign. Quei vala era per las occurrenz da PS, nua ch'il substantiv «glisch» cumpara tschun gadas en quella scripziun.

9-12 10 Concernent la scripziun nova «affont» mira PS, [20.] **La fossa**, **8**.

13-16 13 Per la varianta grafica «mumma» par. [30.] **Alla mumma celestia**, **t**. Ils attributs ch'expriman il pli ault grad da cumparegliazion, «Il pli fideivel, pli perfetg,» (14) e che serefereschan al substantiv «maletg», vegnan separai da quel entras ina comma. **15** Ils dus sintagmas – igl emprem ei elliptics – da M1 (15) vegnan reduci ad in sulet, numnadamein «il tutpussent, tutsabi Diu». Formalmein ei quei sintagma caracterisau dalla successiun da dus adjectivs en diever attributiv, separai d'ina comma. L'allitteraziun «tutpussent, tutsabi» dat ulteriurmein dapli unitad al sintagma. Fertion ch'igl adjectiv «tutsabi» ei in hapax ell'ovra da Tuor, ei la fuorma «tutpussent», resp. «Tutpussent» relativamein frequenta, quei sco adjectiv e sco substantiv.

17-20 17 Il substantiv «aungels» vegn remplazzaus culla varianta grafica tipica per Tuor «eungels»⁴⁰¹. La scripziun cul diftong <au> ei mo d'anflar ell'ediziun da M1⁴⁰². En tut las autras ediziuns fa Tuor diever dalla fuorma cun <eu>. Quei vala era per l'ediziun da I che cumpara il medem onn sco M2, cfr. I, **7. Sonnet sin ina morta**: «Che ti schon aquistau has la victoria, / Schon vivas denter eungels cun tiu Diu, / Ti tezz' in eungel, en perpetna gloria?» (12-14). Sco gia presumau tier PS, [28.] **La Regina dil Tschiel**, **16**, ei la scripziun cun <au> en M1, cun gronda probabladad, ina grafia da cumpromiss denter igl autur ed ils promoturs da quell'ovra. **20** Ella versiun da PS drova Tuor la preposiziun 'da' en connex culla cumbinaziun «semussar da tei vengons», fertion ch'il diever dalla preposiziun ei buc dil tut clars per la versiun precedent da M1. Leu drova el l'emprema gada la preposiziun 'da', ella repetiziun denton la preposiziun 'de'. Per quei ch'ei dat buc ulteriuras occurrenz da quei tip ell'ovra da Tuor, sa mo vegnir supponiu che la versiun correcta da M1 stuevi esser quella culla preposiziun 'de'⁴⁰³. Ina varianta dalla valenza semeglianta ei d'anflar en PR1, **2. Emblidabucamei**: «La flur fetg pauc patarla / Ed ei de buna fei,» (5-6) e «Miu cor lu pauc patarla, / Mo'l di de buna fei:» (13-14). Ella versiun posteriura da PS drova Tuor la preposiziun 'da': PS, [7.] **Emblida buca mei**: «La flur fêtg pauc patarla, / Ell' ei da buna fei,» (5-6) e «Miu cor lu pauc patarla, / Mo 'l di da buna fei:» (13-14) (1898:176).

29-32 30 En PS «siu thron» vegn il possessiv «siu» che sereferescha al substantiv dil vers precedent «Derschader» screts pign.

33-36 36 Cfr. **5**.

⁴⁰⁰ Cfr. il tetel da M1, **5. Nossadunna della Glisch** che vegn plinavon repetius duas gadas sco vers el refrain. Ell'emprema repetiziun vegn il plaid «glisch» screts pign, sin basa dil secund ch'ei screts grond e dil tetel sto ei denton setractar d'in sbagl da stampa.

⁴⁰¹ Ella *Fabiola en romontsch* scriva Tuor: «Gramattia e vocabulari, che muossan co il romontsch *sto* vegnir screts, possedein nus gnanc sin puppi. Aschi luntsch essan nus eunc buc arrivai, per nossa sventira e vargugna. Mo il pievel tschontscha sunter reglas, fixas, veglias, exactas, venerablas, che finadin scribent, che vul ver in bien num, sto emprendre e respectar conzienziusamein.» (1903:3). Per Tuor vala il lungatg dil pievel buc mo sco istanza da referiment per la grammatica ed il vocabulari, mobein era per la scripziun. Il diever dil diftong <eu> ei tipics per la pronunzia dalla vischnaunca da Sumvitg (Sumvitg, Surrein, Rabius). Mira era DRG 4, 257.

⁴⁰² Cfr. p.ex. M1, **7. Alla muma celestia**: «Muma, enten tschiel alzada / Sur ils aungels e beai, / Muma, volva ti' ègliada / Sin nus paupers bandischai!» [refrain]. La scripziun cun <au> drovan era Carigiet (1882) e Muoth (1888:38s.). Tenor il DRG 4, 257: «Seit Bühler [*Grammatica elementara dil lungatg rhätoromontsch*, Cuera, 1864] schreiben alle surselvischen Grammatiken *carstgaun*.»

⁴⁰³ Dil reminent scriva era Fry (1935:91), che publichescha la versiun da M1, en quei liug «de tei vengonzs» (20).

[30.] **Alla mumma celestia**⁴⁰⁴.

publicaziuns: M1 (1897:18s.)
PS (1898:192)

7. Alla muma celestia.
[30.] Alla mumma celestia.

[30.] **Alla mumma celestia.** PS (1898:192)

Cara mumma celestia,
Nies confiert e nies salit,
En ils égls de Diu tut biala,
Porsch' a nus tiu meun d'agit.

5 Il puccau ha en sventira
Stramanau nus, tes affons;
En miséria, en puppira,
Cheu schemin nus dis ed ons.

Mumma, enten tschiel alzada
10 Sur ils eungels e beai,
Mumma, volva ti' égliada
Sin nus paupers bandischai.

Il demuni fa la catscha
Sin nus cun desperaziun,
15 Nus attacca, nus smanatscha,
Cun perpetna perdiziun.

Gida, mumma, ti pussenta,
Gida nus en nies combat;
Cun tiu riug nus representa
20 Alla sontga Trinitat.

Seregorda, o Maria,
Ti intacta dal puccau,
Adumbatten, mumma pia,
Ha negin tei invocau.

midadas da fuorma: La versiun da M1 vegn aunc stampada cullas notas. En quella versiun ha la canzun 5 strofas, suandadas mintgamai dil refrain: «Muma, enten tschiel alzada / Sur ils aungels e beai, / Muma, volva ti' égliada / Sin nus paupers bandischai!». Ella versiun da PS, stampada sco poesia, corrispunda il refrain alla 3. strofa.

variantas: **t. mumma]** muma M1. **1** mumma] muma M1. **4** meun] maun M1. **7** puppira] pupira M1. **8** ons.] ons M1. **9** Mumma] Muma M1, *refr.* **10** eungels] aungels M1, *refr.* **11** Mumma] Muma M1, *refr.* **12** bandischai.] bandischai! M1, *refr.* **14** desperaziun,] desperaziun; M1, 10. **15** nus smanatscha,] nus smanatscha M1, 11. **17** mumma] muma M1, 13. **23** mumma] muma M1, 19.

commentari: La versiun da PS ha 6 strofas da mintgamai 4 vers trohaics cun 4 silbas accentuadas: -v-v-v-(v)⁴⁰⁵. Las remas ein disponidas tenor la successiun *abab*. – Fry (1935:87s.) publichescha la versiun da M1 e lai suandar a mintga strofa il refrain. Las variantas ein oravontut graficas, p.ex. «Sdarmenau» enstagl «Stramanau» (6); «schemein» enstagl «schemin» (8)⁴⁰⁶; denton era d'interpuncziun: «Sdarmenau nus tes affons;» empei da «Stramanau nus, tes affons;» (6), nua che Tuor indichescha cun l'interpuncziun l'apposiziun «tes affons». Il plaid «Mumma» scriva Fry adina grond. Deplazes (1954:159s.) publichescha, cun ina varianta da grafia, «Sdermenau», la versiun da Fry. – Dalla cumparegliaziun dallas duas versiuns (M1 e PS) resorta che la poesia ha unicatein variantas formalas (4 variantas ein da tip grafic⁴⁰⁷ e 3 pertuccan l'interpuncziun).

t./1/9/11/17/23 Ell'ediziun da PS scriva igl autur il substantiv «mumma» culla geminata⁴⁰⁸. La scripziun da «muma» mo cun in <m> ei tipica per l'ediziun da M1. Quei vegn gia suggeriu dil tetel

⁴⁰⁴ Alfons Tuor publichescha pli tard aunc duas poesias cul medem tetel: M2, **Alla mumma celestia**: «Niessegner zund sevilla» (1) (1900:29) e FA, **2. Alla Mumma celestia**: «Ti che tutpussonza has,» (1) (1901:136).

⁴⁰⁵ Ils ictus (accents obligatoris, resp. principals) tuccan la 3. e la 7. silba.

⁴⁰⁶ Il rapport ch'exista enteifer ils vocals tonics <i> – «Cheu schemin nus dis ed ons.» – va aschia a piarder. Per la funcziun digl <i> mira era PS, **[76.] Allas steilas**: «Pertgei sto ins sin tiara / Pitir, pitir, / Quei quort moment ch'ins viva / E pi smarschir?» (5-8) (1898:226).

⁴⁰⁷ Ils 5 exempels che pertuccan la midada grafica «muma» > «mumma» valan sco ina varianta.

⁴⁰⁸ L'ediziun da PS scriva 19 gadas «mumma» e 6 gadas «muma». Quellas 6 occurrenzas che corrispundan buc exnum alla moda e maniera da scriver da PS pertuccan sulettamein duas poesias e lur scripziun sa vegnir argumentada suandontamein: L'emprema occurrenza stat en connex culla rema «tuma : muma», cfr. PS, **[3.] La Marseillaise**: «Mo

da M1, *Magnificat. Canzuns en laud e honur della Beada Purschala Muma Maria*. En quell'ediziun dat ei mo in exempel che vegn screts culla geminata <mm>, par. M1, **4. Il refugi dils pucons:** «Purschala plein dultschezia, / Tei stoiel ca temer, / O mumma plein carezia, / Vid tei vi setener!» (21-24)⁴⁰⁹.

1-4 4 Ella versiun da PS vegn il substantiv «meun» screts cul diftong <eu>. Davart il diever dil diftong <eu>, resp. <au> par. PS, **[28.] La Regina dil Tschiel, 16.**

5-8 7 La scripziun dil substantiv «puppira» culla geminata <pp> ei la pli currenta. Ella ei d'anflar ellas ediziuns da PR3 [2x]; I [1x]; PS [4x] e FA [2x]. Cun consonant sempel vegn il substantiv «pupira» sulettamein screts en M1 [1x] e FA [2x]⁴¹⁰. Carigiet scriva «puppira la, *die Armut, grosse Not.*» (1882:247). **8 sbagl da stampa:** Ella versiun da M1 manca il punct suenter «Cheu schemin nus dis ed ons» (8).

9-12 Per las variantas graficas «Mumma» (9; 11) par. t., per «eungels» (10) par. PS, **[29.] Avon igl altar de Nossadunna, 17.** **11-12** Il segn d'exclamaziun en M1 vegn remplazzaus cun in punct. Tier quella strofa setracta ei dil refrain ch'ei vegnius integraus sco strofa ella versiun da PS. El piarda pia sia funcziun oriunda. Plinavon fineschan era tut las autras strofas cun in punct. Per ina midada dil refrain analoga mira era PS, **[37.] Il num de Maria, 20.**

13-16 14-15 La construcziun parallela «Nus attacca, nus smanatscha,» che precisescha il vers «Il demuni fa la catscha» (13), vegn separada en PS dalla proposiziun precedenta cun ina comma enstagl d'in semicolon⁴¹¹. **15-16** Sin fundament da l'introducziun dalla comma suenter «nus smanatscha,» sa l'indicaziun adverbiala «Cun perpetna perdiziun» (16) vegnir referida ad omisus elements. La versiun nova ei aschia sintacticamein analoga a quella dils vers «En miséria, en puppira, / Cheu schemin nus dis ed ons.» (7-8).

17-20 17 Cfr. t.

21-24 23 Cfr. t.

---

vossa furia sei sin tuma / Encunter quella stri' uniu / De tigers senza compassiun, / Che scarp' il sein dell'atgna muma!» (str. 6, 45-48) (1898:174). En PR3, **73. La Marseillaise** fa Tuor aunc diever dalla rema «tuma : mumma» (45 : 48, excl. il refrain); en lezza versiun suondan denton ils vers «O cara mumma patri' unescha / Tes ventireivels habitonts;» (48-49). Quels vegnan eliminai ella versiun da PS, aschia ch'ina assimilaziun alla rema caschuna negina discrepanza denter il plaid da rema e la grafia ordinaria. Ils 5 ulteriurs exempels appartegnan tuts al sonet PS, **[52.] Il lungatg matern**, p.ex. «O siara ferm, affont, en tiu intern / Ils plaids che tia muma ha mussau,» (9-10) (1898:211).

Quella scripziun sto esser influenzada dalla moda e maniera da scriver quei plaid en M1, ch'ei da raschun ina cumpromiss denter Tuor ed il(s) promotur(s) da l'ovra. Il sonet sto pia esser vegnius screts aschi circa il medem temps sco las canzuns per Maria (M1) ed igl autograf ch'ei vegnius duvraus per l'ediziun da PS ei buc vegnius currigius.

⁴⁰⁹ Dalla grafia «mumma» cun la geminata vegn fatg diever ellas suandontas ediziuns: PR2 [1x]; PR3 [9x]; M1 [1x]; PS [19x]; M2 [24x] e FA [7x]. La grafia «muma» cumpara perencunter en M1 [22x]; PS [6x] e M2 [18x]. Ils 18 exempels da M2 stattan en connex cul tip d'ediziun. Leu nua ch'il text ei accumpignaus da notas vegn adina scret «mu - ma». En tetels ni egl intern da strofas, publicadas senza notas, vegn adina scret «mumma», par. p.ex. M2, **12. O mumma carina:** «O muma carina / Si el firmament, / Nus petschens adina / Havein tei bugient!» (1-4, vers stampai cun notas) e «O mumma carina, / Quei temps aschi bi» (17-18, vers stampai senza notas) (1900:65). Il frontispezi da M2 ei vegnius surprius da l'ediziun da M1 ed ha cheutras «Muma». En vesta d'ina futura ediziun dallas ovras da Tuor stuessen tut las occurrenzas da M2 vegnir screttas culla geminata.

⁴¹⁰ La presenza dad omisduas variantas en FA lai sminar ch'igl autur devi negina preferenza ad ina ni l'autra fuorma. Las occurrenzas vegnan dadas tenor lur successiun: FA, **6. Igl alcohol:** «E nu' ch' el va e nu' ch' el stat / El port' alla carstgeunadat / Mo larmas e puppira. / E roschs de ses emprems clients / Daventan sclavs e malfitschents / E gnucs e stuornadira.» (13-18) (1901:138); FA, **18. Pertratgs d'in pur della Cadi / gl'avré 1799:** «Franzos, vus streiadira, / En tiara essas ruts / Per far dalla puppira / Murir ils mes e tuts!» (5-8) (1901:144); FA, **29. Europa en armas:** «Mo spira pupira / Dasperas, jeu tem: / Revolta raccolta / In di quei sistem!» (13-16) (1901:150) e FA, **32. Il fauls amitg:** «Mo vegns ti en pupira / El gnanc sin tei pli mira,» (9-10) (1901:151).

⁴¹¹ La medema divisiun sintactica han era l'1., la 3. e la davosa strofa. Ina logica pertuccont il diever dalla comma e dil semicolon ei denton buc stada d'eruir.

[31.] Il refugi dils pucconts.

publicaziuns: M1 (1897:12s.)
PS (1898:193)

4. Il refugi dils pucconts. [31.] Il refugi dils pucconts.

[31.] Il refugi dils pucconts. PS (1898:193)

Miu cor en ricla schema, Gie schema schon daditg; Jeu pegliel gronda tema Giud in vegnent castitg.	Purschala plein dultschezia, Tei stojel ca temer; O mumma plein carezia, Vid tei vi setener!
5 Encunter mia véta Ha Dieus stendiu siu bratsch, Per mei en sia gréta Sfraccar uss, mei pupratsch!	25 Jeu sai, ti mai na miras Sil diember da puccaus; Ti il puccont pertgiras Mo sch'el vegn enriclaus!
Pertgei hai jeu tuttina 10 Miu Diu schi fetg stridau? La majestat divina, Ch'ha mei tont carezau?	Maria, glisch sereina, 30 Ti steila della mar, O meina mei, o meina Mei tier tiu Jesus car!
Tgi gida, o tgi gida Mei en miu munglament? 15 Tgi pren per mei partida Avon il Tutpussent?	Pertratga, ti pussenta, Vid Jesus endiront; 35 A ti cun vusch murenta Ha 'l dau mei per affont!
En tia sontga bratscha, Maria, vi fugir; Von tia sontga fatscha, 20 Maria, vi bargir.	Tier tei jeu vegnel pia, Jeu pauper, malvengons; Ti gidas mei, Maria, 40 Refugi dils pucconts!

correcturas: Ella versiun da PS vegn aschuntau suenter il substantiv «fatscha,» (19) ina comma. La strofa pertuccada (str. 5, 17-20) ei construida sin basa dil parallelissem (indicaziun adverbiala + invocaziun + verb modal suandaus digl infinitiv). Sin fundament da quella construcziun sto la munconza dalla comma suenter il substantiv «fatscha» vegnir taxada sco sbagli da stampa. Par. la construcziun antecedenta «En tia sontga bratscha, / Maria, vi fugir;» (17-18). Ina comma suenter «fatscha,» ha dil reminent era la versiun da M1⁴¹². Igl accent circumflex da PS sigl infinitiv «bargîr» (20) che rema cun «fugir» (18) ei in sbagli da stampa e vegn eliminaus. Par. era PS, [32.] **Canzun dils treis sogns Retgs** (1898:194), nua ch'in sbagli semeglient ei d'anflar en connex cun igl adjectiv «carin» che vegn scretts treis gadas senza (16; 24; 32) ed ina gada cun accent circumflex (8).

variantas: t. pucconts] pucconts M1. 10 stridau?] stridau; M1. 12 tont] ton M1. 13 Tgi gida, o tgi gida] Tgi gida, o tgi gida, M1. 14 munglament?] munglament, M1. 16 Avon] A von M1. 22 stojel] stoiel M1; temer;] temer, M1. 26 diember da puccaus] diember de puccaus M1. 27 pertgiras] pertgiras, M1. 28 enriclaus!] enriclaus. M1. 29 Maria,] Maria. M1. 31 O meina mei, o meina] O meina mei, o meina, M1. 36 affont!] affont. M1. 38 malvengons;] malvengons, M1. 40 pucconts] pucconts M1.

⁴¹² Era Fry (1935:82s.), che publichescha la versiun da PS, inserescha el medem liug ina comma. Ils indezis che Fry sto haver giu a disposiziun la versiun da PS ein d'anflar, ultra dalla divisiun strofica, ella 3. e 4. strofa. Fertion che quellas consistan ella versiun da M1 da mintgamai mo ina frasa interrogativa, han ellas ella versiun da PS mintgamai 2 frasis interrogativas. Quella divisiun sintactica ha era la versiun da Fry.

commentari: La versiun cun melodia da M1 ha 5 strofas da mintgamai 8 vers. La structura da remas ei *ababcdcd*. Ella versiun da PS, stampada senza notas, vegnan las strofas mintgamai divididas, aschia che la poesia ha 10 strofas da mintgamai 4 vers jambics cun 3 silbas accentuadas: v-v-v-(v). La structura dallas remas ei *abab*. – Fry (1935:82s.) publichescha la versiun da PS. Sper variantas formalas ha sia versiun denton enzacontas variantas substanzialas. Aschia scriva el «Vegn el en sia gretta / Sfraccar uss mei pupratsch?» (7-8). Omisduas versiuns da Tuor han denton en quei liug ina proposiziun affectiva-exclamativa. Autras variantas substanzialas, che pertuccan en emprema lingia la successiun dils plaid eifer il vers, ein: «Tei stoi jeu ca temer;» (str. 6, 22) e «Sch’el vegn mo enriclaus.» (str. 7, 28). Cun gronda probabladad setracta ei cheu da variantas da Fry sez, pia da variantas d’editur. La versiun da Deplazes (1954:157s.) corrispunda, cun excepziun dalla substituziun dil «schon» (2) entras «gia», a quella da Fry. – Las variantas da Tuor pertuccan unicamein la grafia e l’interpuncziun. Surtut per las variantas d’interpuncziun (specialmein per: 22; 27; 38) ei l’interpretaziun buc adina semplia, damai ch’ei savess era setractar da variantas, resp. sbagls digl editur. Per talas variantas vegn il commentari limitaus alla semplia constataziun da quei ch’ei different.

t./40 En PS drova Tuor la grafia «pucconts» enstagl «puccons». La grafia pil plural «puccons» ei tipica per l’ediziun da M1 [8x]. Ils ulteriurs exempels cun quella grafia san vegnir considerai sco excepziuns ni sbagls da stampa⁴¹³, perquei che las ediziuns corrispudentas da PS [4x] e M2 [5x] han schiglioc adina la scripziun «puccont(s)». Il plural «pucconts» vegn era duvraus duas gadas en PR2. La grafia dil singular ei pil solit «puccont». Per ina varianta analoga par. PS, [37.] **Il num de Maria, 10**.

9-12 Ella versiun da PS vegn quella strofa dividida en duas frasis interrogativas. La secunda frasa ei elliptica. Il semicolon che separa quellas duas proposiziuns en M1 vegn remplazzaus cun in’enzenna da damonda. **12** Ella versiun da PS [10x] scriva Tuor igl adverb «tont» cun <t> alla fin⁴¹⁴. La suletta excepziun ei d’anflar en PS, [32.] **Canzun dils treis sogns Retgs**: «In di truescha nus quei Diu, / Ch’ha ton per nus puccons pitiu.» (str. 4, 25-26). La grafia nunusitada en quei liug savess d’ina vart star en connex culla scripziun semeglionta dil substantiv «puccons», da l’autra vart ei quella poesia **Canzun dils treis s. retgs** gia vegnida publicada el Calender Romontsch, ann. 38 (1897:51s.): «In di truescha nus quei Diu, / Ch’ha tont cun nus, per nus pitiu.» (str. 5, 33-34). Sin fundament da quellas duas versiuns san ins supponer che la grafia digl adverb «tont» vegni midada il mument da l’introducziun dalla nova varianta «puccons».

13-16 Era quella strofa vegn separada en PS en duas frasis interrogativas. Cuntrari alla strofa precedentia ein las frasis interrogativas independentas, pia cumpletas. **13** En PS vegn la comma suenter la repetiziun «o tgi gida» eliminada. Ina varianta semeglionta ei era d’anflar suenter la repetiziun «o meina» (31). Grammaticalmein ei il diever dallas commas buc corrects, damai ch’il

⁴¹³ Cfr. PS, [32.] **Canzun dils treis sogns Retgs**: «Gl’affont, el ei quei Jesus car, / Che vegn il mun puccon spindrar.» (str. 3, 17-18) e «In di truescha nus quei Diu, / Ch’ha ton per nus puccons pitiu.» (str. 4, 25-26) (1898:194); PS, [19.] **Oraziun della séra**: «Cloma buca mei puccon / Questa notg avon Tiu tron.» (7-8) (1898:181) e M2, **8. Ti has nus schi bugient!**: «Per tuts puccons nus tei rogein, / Ch’els seconvertien eun;» (25-26) (1900:61). Las duas empremas poesias, PS, [32.] **Canzun dils treis sogns Retgs** e PS, [19.] **Oraziun della séra**, ein gia vegnidadas publicadas en ina emprema versiun avon 1898. El Calender Romontsch, ann. 38 (1897:51s.) publichescha Tuor, sper 2 autras poesias, la **Canzun dils treis s. retgs**, il vers pertuccau secloma leu: «Che vegn il mund puccont spindrar.» (str. 4, 26). Igl ulteriur vers che cuntegn il substantiv «puccons», ha aunc in’altra fuorma: «Ch’ha tont cun nus, per nus pitiu.» (str. 5, 34). La secunda poesia PS, [19.] **Oraziun della séra** cumpara per l’emprema gada 1896 en *Alla giuventegna* da Alphons Stoffel cul tetel **6. Avon che dormir**. Ils vers pertuccai han leu la fuorma suandonta: «Cloma buca mei puccon / Questa notg avon tiu tron,» (7-8). Per quella poesia san ins pia supponer che la scripziun veglia «puccon» seigi buc vegnida currigida. Las midadas en connex culla poesia PS, [32.] **Canzun dils treis sogns Retgs** ein denton gest cuntrarias e buc da declarar.

⁴¹⁴ Ellas duas davosas ediziuns M2 e FA drova Tuor omisduas scripziuns: «tont(s)» M2 [5x]; FA [4x] e «ton(s)» M2 [6x]; FA [5x]. Per ex.: FA, **15. Sul firmament stelliu!**, resp. M2, **Sul firmament stelliu!** (1900:73): «Ei gnanc daventa caussa, / Nuot senza siu saver; / Tut en siu meun ruaussa, / Pertgei ê tont temer?» (5-8) (1901:143) ni FA, **16. Il meins de Matg**: «Utschals ton legreivels / Pertut ein a strada, / E suffels migieivels / Van tras la vallada.» (1-4) (1901:143).

vers sequent ei dependents digl element repetiu. Evidenta ei quella dependenza oravontut pils vers 31-32: «O meina mei, o meina / Mei tier tiu Jesus car!». **16 sbagl da stampa** La scripziun separada dalla preposiziun «A von» en M1 ei in sbagl da stampa. Ell'edizium da M1 vegnan las silbas separadas cun strehs d'uniun per ch'il text mondi parallel cullas notas. La preposiziun pertuccada fa plinavon part da duas differentas lingias, aschia che quei steh sto esser vegnius emblidaus.

21-24 22 La fuorma finita «stoiel» vegn remplazzada dalla varianta grafica «stojel». Da raschun ei la varianta da M1 «stoiel» ina varianta d'editur. D'ina vart perquei ch'ella ei la suletta occurrenza cun quella grafia, da l'otra vart perquei che Tuor drova gia ell'edizium da PR3 treis gadas la grafia «stojel»: PR3, **85. Egl jester**: «Oh, co stojel uss, co stojel / Patertgar e patertgar / Vid la patria, ch'jeu egl jester / Hai empriu de carezar!» (13-16) e PR3, **91. Allas steilas**: «Savens, savens jeu stojel / Vus contemplar →» (13-14)⁴¹⁵. La comma alla fin dil vers vegn substituïda cun in semicolon. La divisiun sintactica ei aschia formalmein pli ferma e corrispunda era allas duas ideas «stojel ca temer» (22) e «vi setener» (24) ch'ei cuntenidas en quella strofa.

25-28 La substituziun dil punct cun in'enzenna d'exclamaziun transfuorma la frasa comunicativa en ina frasa affectiva-exclamativa. La medema varianta ei era d'anflar ella 9. strofa (33-36). **26** La gruppa nominala «diember da puccaus» vegn scretta en PS culla preposiziun 'da' enstagl 'de'. Mira era PS, [29.] **Avon igl altar de Nossadunna, 20.** **27-28** La comma che separa la proposiziun principala dalla proposiziun subordinada cundiziunala vegn eliminada ella versiun da PS.

29-32 29 sbagl da stampa La varianta da M1 «Maria.» ei in sbagl da stampa. **31** La comma suenter la repetiziun «o meina» vegn eliminada en PS. Mira era **13**.

33-36 36 Cfr. **25-28**.

37-40 38 La comma vegn remplazzada en PS cun in semicolon. La divisiun dalla strofa en duas parts daventa cheutras pli clara (cfr. era **22**). **40** Per la varianta grafica «pucconts» mira **t**.

---

⁴¹⁵ Ulteriuras occurrenzas culla grafia «stojel» ein d'anflar en PS [8x] e FA [2x].

[35.] Ils magnats della Cadi.

publicaziuns: PR1 (1891a:28s.)
PS (1898:198)

22. Vus veis gl'ischi! PR1 (1891a:28s.)

El salon de decasteri
Avon onns el hof a Trun
Suenters meisa lur vischneuncas
Siat magnats ludavan zun.

5 „En nos quolms vein nus cristallas,“
Seludont di gl'Aetuat,
„Vein il Rhein e la fonteuna
Ed in mèl de rariatat!“

10 Uss sesaulza quel de Medel,
Di ludont ils ses artists:
„Nossa glièut ei prus' e brava
E cuntenza sco buns crists!“

15 „Véus béuns crists? Véus pharisäers!“
Di quel de Sumvitg vilaus,
„Néus in bogn en vall Tenigia
Vein, che lava nos puccaus!“

20 „Nies zen pign sin la collina,“
Fa in gron signur de Schlans,
„Tuna bein e nies sogn Gieri
Vala bia als Sursilvans!“

„Umens de meret – sabientscha
Voin nus bäs,“ gi quel de Broil,
„E noss'arià fa fatschas
Cotschnas sco de vin in moill!“

25 „E Muster ha bein la claustra,“
Endament fa il prelat,
„Ha ils scazis de sogn Placi?“
El di quei e tilla flad.

30 Cheu il fegl dellas Punteglias
Di cun forz' e gravitat:
„Schei bein, sin tgei territori
Ha ins fundau la libertat?“

35 E gl'avat e tuts excloman
Culs magnats della Cadi:
„Vus de Trun, vus ventireivels,
Vus de Trun, vus veis gl'ischi!“

22. Vus veis gl'ischi! [35.] Ils magnats della Cadi.

[35.] Ils magnats della Cadi. PS (1898:198)

En la sala della „Ligia“, avon onns el hof a Trun
Da marendra lur vischneuncas 7 magnats ludavan zun.

5 Dent il tgau cun impurtonza cheu selaud' il Tujetschin:
„Noss' Alpsura ha siu traffic, nos aviuls lavuran fin.“

5 Era quel de Medel plaيدا, bravamein la vusch alzont:
„Nies Lucmagn e nies hospézi bein estim' il viandont.“

Animaus remarc' in auter defendent siu car Sumvitg:
„Ei nies bogn en vall Tenigia buca renomaus daditg?“

10 Il gierau de Schlans risposta sin quei curaschusamein:
„Oh, nus vein in giép de vaglia, nus cheu si, numnadamein!“

Quel de Breil er' serebaulza, lai udir siu plaid pulpiu:
„Arias, alps, survestas, pradas, sco nus vein, anfleis nigliu.“

Tschit quel de Muster sedosta, siu silenzi uss rumpent:
„Nossa claustr' ei 'l pli custeivel scazi sper il Rein
[naschent.“

15 Mo il fegl dellas Punteglias cheu cun fiug e forza di:

„Nus de Trun, saveis vus autri? Nus de Trun, nus vein
[gl'ischi!“

midadas da fuorma: La versiun da PR1 ha 9 strofas da mintgamai 4 vers trohaics cun 4 silbas accentuadas: -v-v-v-(v). La structura dallas remas ei: *abcb*. Ella versiun da PS vegnan ils vers da PR1 (str. 8, 31-32; str. 9, 33-34) eliminai. La versiun da PS ha cheutras ina strofa pli pauc, plinavon vegnan mintgamai 2 vers cumbinai (vers dubels). Per simplificar la cumparegliazion dallas duas versiuns ein ils vers finals da PS (15-16) vegni separai.

correcturas: La preposiziun «da» ella cumbinaziun «quel da Medel» (5) sto esser ein sbagl da stampa, mira «Quel de Breil» (11) e «quel de Mustér» (13) e vegn corrigida en «quel de Medel».

variantas: **t. Ils magnats della Cadi.] Vus veis gl'ischi!** PR1. **1** En la sala della „Ligia“,] El salon de decasteri PR1. **2** Da marena] Sunter meisa PR1, 3. **3-4 substituiu** **3** cheu selaud' il Tujetschin:] Seludont di gl' Aetuat, PR1, 6. **4** nos aviuls lavuran fin.“] Ed in mèl de rariatat!“ PR1, 8. **5-6 substituiu** **7-8 substituiu** **7** defendent siu car Sumvitg:] Di quel de Sumvitg vilau, PR1, 14. **8** „Ei nies bogn en vall Tenigia] „Néus in bogn en vall Tenigia PR1, 15. **9-10 substituiu** **9** Il gierau de Schlans risposta] Fa in gron signur de Schlans, PR1, 18. **11-12 substituiu** **11** Quel de Breil] quel de Broil PR1, 22. **12** „Arias, alps, survestas, pradas,] „E noss' arià fa fatschas PR1, 23. **13-14 substituiu** **15** Mo il fegl dellas Punteglias] Cheu il fegl dellas Punteglias PR1, 29; cheu cun fiug e forza di:] Di cun forz' e gravitat: PR1, 30. **16** „Nus de Trun, saveis vus autri?] „Vus de Trun, vus ventireivels, PR1, 35; Nus de Trun, nus vein gl'ischi!“] *Vus de Trun, vus veis gl'ischi!*“ PR1, 36.

commentari: La versiun da PS ha 8 strofas da mintgamai 2 vers dubels trohaics cun 8 silbas accentuadas (-v-v-v-v|-v-v-v-) e remas a pèr. In tratg characteristic dalla versiun da PR1 ei quel d'imitar il lungatg discurriu dallas vischnaucas da Sumvitg (str. 4) e da Breil (str. 6)⁴¹⁶. Ella versiun da PS ein quels tratgs locals buc d'anflar pli, il medem vala era pil «prelat» (PR1, 26), resp. pigl «avat» (PR1, 33), che fageva aunc part en PR1 dalla gruppa dils commensals. Sunter ina strofa introductiva che presenta la situaziun, s'expriman ils magnats da Tujetsch (str. 2); Medel (str. 3); Sumvitg (str. 4); Schlans (str. 5); Breil (str. 6); Mustér (str. 7) e Trun (str. 8) davart las qualitads da lur vischnaucas. La construcziun dallas strofas ei identica: egl 1. vers vegn il representant mintgamai introducius e cuortamein caracterisau; el 2. vers lauda mintga representant (en fuorma da discuors direct) sia vischnaunca e numna in ni plirs tratgs characteristics da quella. Tipic pils singuls discuors ei surtut il diever dil possessiv e dil pronom persunal (1. pers. pl.), quei diever ei aunc buc elavuraus sin tala moda ella versiun da PR1. En sias remarcas alla fin da PR1 (1891a:II) renviescha Tuor per il metrum alla suandonta canzun tudestga: «**22.** Metr.: „Preisend mit viel schönen Reden“; [...]». Ei setracta dalla himna ufficala da Württemberg scretta da Justinus Kerner. In'egliada alla poesia da Kerner lai sminar che buc mo il metrum, mobein era l'idea da basa per PS, **[35.] Ils magnats della Cadi** derivien dil model tudestg⁴¹⁷.

Der reichste Fürst.

Preisend mit viel schönen Reden Ihrer Länder Wert und Zahl, Sassen viele deutsche Fürsten, Einst zu Worms im Kaisersaal.	Grosse Städte, reiche Klöster, Ludwig, Herr zu Bayern, sprach, 15 Schaffen, dass mein Land den Euern Wohl nicht steht an Schätzen nach.
5 Herrlich, sprach der Fürst von Sachsen, Ist mein Land und seine Macht, Silber hegen seine Berge Wohl in manchem tiefen Schacht.	Eberhard, der mit dem Barte, Württembergs geliebter Herr, Sprach: Mein Land hat kleine Städte, 20 Trägt nicht Berge silberschwer;
10 Seht mein Land in üppger Fülle, Sprach der Kurfürst von dem Rhein, Goldne Saaten in den Tälern, Auf den Bergen edler Wein!	Doch ein Kleinod hält's verborgen: Dass in Wäldern noch so gross Ich mein Haupt kann kühnlich legen Jedem Untertan in Schoss.

⁴¹⁶ Per ulteriuras imitaziuns dil lungatg discurriu ellas poesias da Tuor mira PR2, **70. Il schneec de Medel** e PR2, **56. Canzun de scheiver**: «A Bonaduz, Rāzin e Trin, / A Flēm ed a Tumein, / A Domet fan ils mats spel vin / Er' scheiver bravamein. / Quei temps emblidan quasi tuts / Lur „quas“, lur „ecs“ e lur „naguts“, / E saultan en lur leuc / Gie tut ch'ei petga feuc!» (str. 4, 25-32). In model per las imitaziuns dil lungatg plidau savess tgunschamein igl artechel dil bab, Gion Antoni Tuor, *Reflectiuns sur il project „Lucmanier“* [1859] esser staus. (Tuor 1888:263ss.).

⁴¹⁷ Cfr. <http://ingeb.org/Lieder/preisend.html> (20.01.04).

25 Und es rief der Herr von Sachsen,
Der von Bayern, der vom Rhein:
Graf im Bart! Ihr seid der reichste,
Euer Land trägt Edelstein!

– Fry (1934:141) publichescha, cun variantas formalas, la versiun da PS. Deplazes (1954:91) sebasea silla versiun da Fry, introducescha denton el vers 10: «O, nus vein in grop de vaglia, nus cheusi, numnadamein!». – Cun excepziun da l’1. e dalla davosa strofa ei ina cumparegliazion dallas duas versiuns strusch pusseviva. Interessanta ei oravontut la varianta da PS «Il gierau de Schlans» (9).

t. Fertion che la versiun da PR1 ei entitulada sco l’exclamaziun finala dalla poesia «*vus veis gl’ischi!*», accentuescha il tetel da PS, [35.] **Ils magnats della Cadi**, ils representants che vegnan presentai e ridiculizai ellas singulas strofas. Il tetel da PS repren bunamein tale quale il vers: «Culs magnats della Cadi:» (PR1, 34), che vegn eliminat ell’ediziun da PS. Per il substantiv «magnats» mira era PR1 (4), resp. PS (2).

1-2 L’expressiun giuridica «decasteri» (hapax) vegn substituida cul «„Ligia“» ch’ei meins directa e pli frequenta. L’indicaziun adverbiala «Sunter meisa» (PR1, 3) vegn remplazzada culla varianta stilistica «Da marena».

3-4 *substituui* **3** Il num da pievel «Aetuat»⁴¹⁸ (PR1, 6) vegn remplazzat culla denominaziun pli currenta «Tujetschin». La proposiziun gerundiva «Seludont» (PR1, 6) vegn transformada en ina proposiziun principala, quella midada possibilitescha d’introducir ina nova proposiziun gerundiva «Dent il tgau cun impurtonza». Il substantiv «cristallas» (PR1, 5) vegn eliminat, la cumbinaziun «„Vein il Rhein e la fonteuna» (PR1, 7) vegn substituida cun «„Noss’ Alpsura ha siu traffic,». Sulettamein igl element «mèl» (PR1, 8) vegn mantenius, ella versiun da PS cumpara quel denton ella fuorma dalla perifrasi «nos aviuls lavuran fin.“» che fuorma in parallelissem cun l’emprema part dil vers «Noss’ Alpsura ha siu traffic,»⁴¹⁹.

5-6 *substituui* **6** Parallel a quel da Tujetsch che selauda cun l’«Alpsura» (PS, 4), sa quel da Medel triumfar cun siu «Lucmagn» ed il «hospézi» (6). La dispeta humoristica denter quel da Medel e quel da Sumvitg – «crist» (PR1, 12; 13) vs «pharisäers» (PR1, 13) – vegn eliminada en PS.

7-8 *substituui* **8** Il sintagma «bogn en vall Tenigia» ei gia d’anflar en PR1, 15. Expressiva ei la versiun da PS oravontut pervia dil discuors direct en fuorma d’ina damonda retorica.

9-10 *substituui* **9** Significativa ei surtut la substituziun da «in gron signur de Schlans» (PR1, 18) cun «Il gierau de Schlans». Circa in onn avon la publicaziun da l’ediziun da PS ha Alfons Tuor publicau sia cumedia originala *Il Gierau de Schlans*. Il protagonist Gieri Giusep sedat sco il pli grond herox en vesta a l’arrivada dils Franzos, en verdad eis el denton in temeletg e tgagiacaualtschas da natira⁴²⁰. La ridiculizaziun dil gerou da Schlans davart dad Alfons Tuor ha giu consequenzas pigl autur (cfr. relasch Tuor: la brev anonima e las dispetas). **10** Il «sogn Gieri»

⁴¹⁸ Partenent la significaziun da quei plaid: «Strabo [in geograf grec] bezeichnet das Volk der Aitouatoui [scret cun letras grecas] als die Anwohner der Rheinquellen.» (Schorta 1964:876). Cfr. Fry: «[...] svani ein ils „crist“ ed ils „pharisäers“, igl Aetuat, che suera dil gimnasi, buc dil Badus, ei cediut al Tuatschin.» (Fry 1934:7).

⁴¹⁹ En connex cul ‘mèl dils Tujetschins’ mira Gion Antoni Tuor: «Auters vegnien e quei surtut il temps de stad per restabilir lur sanadat, guder e respirar noss’aria pura e sanadeivla, eunc auters per gustar nos vins precius, enconoschents sco nectar, nos salams confortus, nies mel et caschiel tujetschiner, artechels, che mo gliuet, che possedan quels buc, san preciar.» (1888:264).

⁴²⁰ Mira en quei connex era la caracterisaziun ironica: «Il gierau de Schlans risposta sin quei curaschusamein:» (PS, 9). In tetel ironic ha era la translaziun tudestga *Der tapfere Bürgermeister*.

vegn, cun gronda probabladad, eliminaus en PS per evitar ina interferenza cul num dil protagonist dalla cumedia: Gieri Giusep.

11-12 substituii 12 Da remarcar ei en emprema lingia la migliur dalla qualitat stilistica dalla versiun da PS, p.ex. «„Arias, alps, survestas, pradas,» enstagl «„E noss' arià fa fatschas» (PR1, 23). Sco eventual model pil lungatg discurriu dil magnat da Breil en PR1 mira il suandont passus da G. A. Tuor: «Da quei ils de Broil las novas schon han. Sasvegliäuns ei il leug il pli favoreivel d'aspect; seredonai läu tuts oin, en attesa da quoi che vegn läu geu daventar.» (1888:265).

13-14 substituii 13 Ella versiun da PS vegn il substantiv «prelat» eliminaus. Quella midada stat en connex culla suppressiun da «gl'avat» (PR1, 33). Plinavon vegn era la rema artificiala e construida «prelat : flad» (PR1, 26 : 28) eliminada. Ella versiun da PS ei il vers da qualitat dubiusa «El di quei e tilla flad.» (PR1, 28) buc pli d'anflar.

15-16 substituii 15 Il hapax «gravitat» (PR1, 30) vegn substituius cun la fuorma pli frequenta «forza». **16** Peisa al discuors final dil magnat da Trun dat surtut la construcziun sintactica dil vers finala (frasa interrogativa; frasa affectiva). En connex cun la situaziun ridicula da quella risposta mira era la beffa da G. A. Tuor: «Ils de Trun quels restan tuts freids, negin spectachel per els; honor fan els alla fiasta engrau, sco pievel civilisau.» (1888:265).

[37.] Il num de Maria.

publicaziuns: M1 (1897:19s.)
PS (1898:199)

8. Il num de Maria.
[37.] Il num de Maria.

[37.] Il num de Maria. PS (1898:199)

O num de Maria,
Dal tschiel inventaus,
Ti vegns cun legria
Pertut veneraus.

5 „Maria“, repettan
Ils eungels cantont,
En tschiel en perpetten,
Tut a s'inclinont.

10 Sin tiara pertgiras
Ti giests e pucconts,
Da prigels, sventiras,
Da mals smanatschonts.

Fideivels tei laudan
Cun hymns e chorals,
15 Plein tema tei audan
Ils spërts infernals.

O num plein pussonza,
Schi dultsch e schi car,
Tei lein cun fidonza
20 Savens invocar.

Cun cor e cun bucca
Clamein tei cunzund,
Cu ei a nus tucca
De sparter dal mund.

correcturas: La fuorma da PS «Clomein» (22) sto vegnir taxada sco sbagli da stampa. Ell'entira ovra da Tuor ei quei numnadamein la suletta occurrenza cun quella scripziun. La scripziun correcta ei «Clamein», mira la versiun da M1 (18) e las numerusas occurrenzas da quella fuorma ellas ediziuns da M1, PS e M2. Per ex. PS, [28.] **La Regina dil Tschiel:** «Tier tei, o Benedida, / Clamein ad in clamar:» (9-10; 21-22; 33-34; 45-46; 57-58) (1898:190s.).

midadas da fuorma: La versiun cun notas da M1 ha 5 stofas ch'ei mintgamai suandadas dil refrain: «O num plein pussonza, / Schi dultsch e schi car, / Tei lein cun fidonza / Savens invocar!». Ella versiun da PS corrispunda il refrain alla 6. strofa. El ei vegnius inserius sco strofa denter la 4. e 5. strofa da M1. Per ina midada analoga par. PS, [30.] **Alla mumma celestia.**

variantas: 5 „Maria“] Maria M1; repetan] repetan M1. 6 eungels] aungels M1. 10 pucconts] puccons M1. 12 smanatschonts] smanatschons M1. 15 Plein tema] En tema M1. 20 invocar.] invocar! M1, *refr.* 22 Clomein] Clamein M1, 18; cunzund] cun zund M1, 18.

commentari: La versiun da PS ha 6 strofas cun mintgamai 4 vers. Ils vers secumponan d'in jambus suandaus d'in anapest: v-vv-(v). La disposiziun dallas remas ei *abab*. – Fry (1935:89s.) publichescha la versiun da M1 cun mintgamai schar suandar allas strofas il refrain. Las intervenziuns digl editur postum ein per gronda part da tip formal. Variantas pli substanzialas ein d'anflar el tetel **II Num de Maria**, nua che gl'empren substantiv vegn scretts grond; il medem vala mintgamai era pigl 1. vers dil refrain «O Num plein pussonza,». In'ulteriura varianta substanziala che sa, cun gronda probabladad, vegnir taxada sco intervenziun digl editur ei d'anflar el vers 14. Tuor scriva en omisduas versiuns «Cun hymns e chorals,», ferton che la versiun da Fry ha «Cun himnis, chorals;». Deplazes (1954:188s.) edescha, cun duas pintgas midadas, la versiun da Fry: «**II num de Maria**» (t.) e scriva puspei il substantiv «spérts» (16) cun accent lev. – Las variantas introducidas da Tuor ein en emprema lingia da tip grafic. Ina varianta pli substanziala ei d'anflar el vers 15.

5-8 5 L'invocaziun «„Maria“» vegn messa denter virgulettas⁴²¹. La fuorma finita «repettan» vegn scretta ella versiun da PS culla geminata⁴²². La rema «repettan : perpetten» vegn aschia era avischinada graficamein. Par. en quei connex era la varianta pertuccont la rema 'adumbatten : stattan' en PS, [20.] **La fossa, 5-8**. 6 Per la varianta da «eungels» enstagl «aungels» mira PS, [29.] **Avon igl altar de Nossadunna, 17**.

9-12 10 Per la varianta grafica «pucconts» enstagl «puccons» mira PS, [31.] **II refugi dils pucconts, t**. 12 La varianta da M1 «smanatschons» – ch'ei dil reminent l'unica occurrenza cun quella grafia – ei in'assimilaziun alla varianta tipica per M1 «puccons». Ella versiun da PS fa Tuor puspei diever dalla scripziun usitada «smanatschonts»⁴²³.

13-16 15 La preposiziun modala «En» vegn substituida cun la fuorma invariabla digl adjectiv «Plein». Enstagl dalla gruppa preposiziunala «En tema» vegn fatg diever ella versiun da PS dalla gruppa nominala «Plein tema». Quella cumbinaziun ei in bionto pli frequenta cha la precedenta. L'introducziun da quella gruppa nominala possibilitescha era da crear in rapport culla gruppa nominala «plein pussonza» (17) dalla strofa suandonta⁴²⁴. La constataziun «Plein tema tei audan» (15) e la specia d'exclamaziun «O num plein pussonza,» (17) stattan cheutras en in rapport da consequenzialitad ina cun l'otra.

17-20 20 L'enzenna d'exclamaziun che concluda il refrain en M1 vegn remplazzada a nivel da strofa en PS cun in punct. Sin fundament da quella midada corrispundan tut las strofas da PS

⁴²¹ Ella versiun da M1 vegn l'invocaziun indicada sulettamein dalla comma. Ellas versiuns dils editurs postums, Fry e Deplazes, manca quei segn d'interpunziun insumma.

⁴²² Par. las ulteriuras occurrenzas da quei verb (3. pers. pl.): PR1, **31. La fossa sper la tur:** «Sur logs pil ruaus perpeten / Dil car defunct devot / Tuts uran e repetan / Ils plaids dil sacerdot.» (str. 26, 101-104); PS, [71.] **Ina séra de stad:** «Turnont, el aud' eunc co 'ls utschals / Repettan lur davos chorals: / Ave Maria!» (13-15) (1898:223); M2, **24. Seigies salidada:** «Tuts ils eungels e carstgeuns / Uss repettan sin tuts meuns: / Seigies salidada!» (5-7) (1900:50s.) e M2, **1. Bernadetta:** «Sil crest termettan, / Uss zens repettan / Lur niebels tuns;» (str. 6, 31-33) (1900:67). Naven da PS vegn quella fuorma adina scretta culla geminata <tt>. Per las ediziuns da PR2, PR3 ed I san neginas occurrenzas vegnir documentadas. Il secund plaid da rema vegn scretts en PR1 «perpeten» e silsunter naven dad I e M1 «perpetten». Ellas ediziuns da PR2 e PR3 dat ei neginas occurrenzas da quei plaid.

⁴²³ Il ulteriurs exempels ein d'anflar en: PR2, **55. Guglielm Tell:** «„Lein ir uss a casa! El horizont / Ves' jeu in urezi schmanatschont!“» (13-14) ed en 2. versiun en PS, [6.] **Guglielm Tell:** «„O mira leu, bab, lein ir vinavont, / Leu vegn in urézi a smanatschont!“» (9-10) (1898:175); PS, [79.] **Canzun da nozzas:** «Mo sepresentan er' savens / Quitaus e stentas e tormens; / Compara fors' el horizont / Enquala nebl' a smanatschont;» (25-28) (1898:230) e FA, **34. La méta de fein:** «Risponda sin quei smanatschont cun il det / La mumm' alla roscha che plira:» (31-32) (1901:153).

⁴²⁴ Quella strofa corrispunda al refrain da M1 che fuorma la 5. strofa ella versiun da PS.

mintgamai ad ina frasa communicativa. Ina varianta da tip semegliont ei era d'anflar ella poesia PS, [30.] **Alla mumma celestia, 12.**

21-24 22 sbagli da stampa Ella versiun cun notas da M1 manca il streh d'unium; correct fuss «cun - zund» (18).

[39.] L'emprema flur.

publicaziuns: I (1897:78s.)
[CdL IV. (1898:122)
PS (1898:201)

3. L'emprema flur.
L'emprema flur.]⁴²⁵
[39.] L'emprema flur.

[39.] L'emprema flur. PS (1898:201)

Veseis, leu catscha La flur il tgau Ord neiv e glatscha, Leu sin quei prau?	„Prest fan parada Eunc autras flurs, Spendent sin prada Cheu tshiens odurs!“
5 Veseis 'la stender Siu tgau ad ault, Per quen serender Sch'ei sei stagn bauld?	25 „Ils funs da nozzas Lur' ein vestgi, Cun raras cozzas Sco surcusi!“
10 „Ai, tetgs e spundas Ein schon terreins, E sut las grundas Verdegian feins?“	Cun tgei fidonza 30 La flur sil prau, Cun tgei speronza Ell' aulz' il tgau!
15 „Fagugn semuenta Schon tras la vall, Quel spèrt carschenta L'au' egl ual!“	Mo neiv cuviera Puspei ils funs, 35 Ed ella miera A funs, a funs.
20 „Oh, la paréta – Stupent pilvér! Per mia véta Dei eunc temér?“	Ach, cheu sur ura Va mintgatont Bia a malura Che vegn speront.

correcturas: En omisduas versiuns manca l'aferesa «Veseis la stender» (5). Quella vegn indicada naven da cheu cun igl apostrof «Veseis 'la stender». Per ina correctura semeglionta mira era PS, [2.] **Hymnus della descendenza latina.**

midadas da fuorma: La 3. strofa da PS (9-12) ei vegnida aschuntada. La versiun dad I ha mo 9 strofas. L'aschunta da quella nova strofa creescha in equilibr numeric denter las strofas, nua ch'il jeu-liric semanifestescha (strofas 1; 2; 8; 9; 10⁴²⁶) e quellas caracterisadas dil discuors direct dalla flur⁴²⁷ (strofas 3; 4; 5; 6; 7).

⁴²⁵ La versiun dil Cudisch da lectura IV. corrispunda alla versiun dad I, ha denton mo 8 strofas, perquei che la 3. strofa «„Fagugn semuenta / [...]» ei vegnida eliminada.

⁴²⁶ Ils dus blocs da strofas che vegnan pronunziats dil jeu-liric ein era colligai dalla rema «tgau : prau» (2 : 4), resp. «prau : tgau» (30 : 32). La disposiziun dallas remas «tgau - prau - prau - tgau» fuorma plinavon in chiasmus a distanza.

⁴²⁷ Ch'ei sto settractar d'in dialog dalla flur (en fuorma da discuors direct) che consista da damondas e rispostas dadas a sesezza, san ins deducir dils suandonts indezis: «Per mia véta / Dei eunc temér?» (19-20) e «„Prest fan parada / Eunc autras flurs, / Spendent sin prada / Cheu tshiens odurs!“» (21-24). Che las frasis affectivas e buc mo quellas

variantas: **t. emprema]** **empréma** I. **9-12** *aschuntau* **16** egl ual!“] egl ual.“ I, 12. **22** flurs,] flurs; I, 18. **24** odurs!“] odurs.“ I, 20. **36** a funs.] a funs! I, 32. **37** Ach,] Ah, I, 33.

commentari: La versiun da PS ha 10 strofas da mintgamai 4 vers jambics cun duas silbas accentuadas: v-v-(v). La structura dallas remas ei *abab*. – Fry (1934:124) publichescha la versiun da PS. Sia versiun cuntegn, sper intervenziuns pertuccont l’interpuncziun⁴²⁸, 2 variantas en connex cun in singul vers: «Leu sin il prau!» (4) e «Ein uss vestgi,» (26)⁴²⁹. Deplazes (1954:4s.) surpren la versiun da Fry, substituescha denton las duas occurrenzas dil «schon» (10; 14) cun «gia». – Tipicas per quella poesia ein las variantas d’interpuncziun (PS, 16; 24) che stattan en connex culla midada da fuorma.

t. La scripziun da «emprém(a)» cun accent lev drova Tuor mo aunc en dus loghens, numnadamein en PR3, **82. Paris:** «E biars gl’emprém da quei tschurvém / Bein enganar selai’n, / Toch’ els fan stém cun ditg mirém / Conts en miseria schai’n:»⁴³⁰ (13-16) ed en I, **5. Sin la pézza:** «Tgei senta quei carstgeun, che per l’empréma gada / Seposta sin in péz e tut persuls sc’in retg,» (1-2) (1897:79). Ellas ediziuns da PS, M2 e FA drova igl autur adina la scripziun senza accent lev.

13-16 **16** Enstagl dil punct stat in’enzenna d’exclamaziun. Il discuors direct che cumpeglia 5 strofas ei caracterisau u d’enzennas da damonda ni d’exclamaziun, denton mai da puncts. Cun gronda probabladad stat quella varianta en connex cun la nova strofa che vegn introducida en PS. Lezza vegn numnadamein formada d’ina frasa interrogativa, aschia che la frasa affectiva dalla strofa sequenta fuorma ina cunterpart e corrispunda ad ina risposta. Per ina varianta semeglionta par. **24.**

21-24 **22** La proposiziun gerundiva vegn separada dalla proposiziun principala cun ina comma e buc pli cun in semicolon. **24** Era cheu ha l’introducziun da l’enzenna d’exclamaziun in connex culla frasa interrogativa dalla strofa precedenta (cfr. era **16**).

33-36 **36** L’enzenna d’exclamaziun vegn remplazzada d’in punct⁴³¹. Las duas davosas strofas che fuorman ina specia da conclusiun ein cheutras era sintacticamein identicas en PS.

37-40 **37** Tochen e cun l’ediziun dad I scriva Tuor adina ‘ah’: PR1 [4x]; PR2 [4x]; PR3 [11x] ed I [1x]. Naven da PS vegn denton adina scret ‘ach’: PS [11x]; M2 [3x] e FA [1x]. Par. p.ex. PS, **[75.] Il ranvèr, 39.**

---

interrogativas fan part dil discuors dalla flur, signalisescha igl adverb «Cheu» (24), al qual ins aschunta automaticamein sco lectur la specificaziun ‘sper mei [la flur]’.

⁴²⁸ Fry transfuorma p.ex. la frasa interrogativa da l’1. strofa en ina frasa affectiva. Il medem vala era per la 3. strofa.

⁴²⁹ Oravontut la davosa varianta lai supponer ch’ei setracti da variantas d’editur e buc d’autur. Ellas versiuns da Tuor indichescha il diever digl adverb temporal «Lur’» (26) claramain ina visiun dil futur, par. era il vers «„Prest fan parada» (21). Ella versiun da Fry – «Ein uss vestgi,» (26) – ei la fluriziun gia realitad.

⁴³⁰ Pareglia era las remas da miez «emprém : tschurvém : stém : mirém». Sarri (1996:207) discuora da «rimalmezzo, quando rimano fra loro due parole di cui una si trova alla fine del primo emistichio e l’altra in clausola di verso (*lo sciabordàre delle lavandàre*, Pascoli).» Tuor drova denton era la scripziun senza igl accent lev en PR2, **71. Canzun din abituriert:** «Potenta tiarz’ hai aquistau, / Ch’enqual mo pauc estema – / Mo hai per quei er’ tont el tgau / Sco quels che han l’emprema!» (73-76) e PR3, **86. Il reh:** «El ei pertut l’emprema / Persun’ e gauda stema» (37-38). Sin basa dalla presenza dad omisduas scripziuns ell’ediziun da PR3 san ins supponer che la scripziun dependi, per las empremas ediziuns (PR1; PR2; PR3), dalla rema.

⁴³¹ Quella strofa ei gia sin fundament dil cuntegn (cfr. il diever dil verb ‘murir’) emfatica avunda, aschia che quei sto buc aunc vegnir marcau a nivel sintactic.

[40.] La primavéra.

publicaziuns: [Stoffel (1896:4ss.)
I (1897:77s.)
[CDL III. (1897:123)
PS (1898:201s.)

La primavéra.]
2. La primavéra.
La primavera.]⁴³²
[40.] La primavéra.

[40.] La primavéra. PS (1898:201s.)

La tiara schema Tut dalla tema Sut la surfatscha De neiv e glatscha.	Mirei las pradas Stupent ornadas, 15 Schi gaglias, finas, Da flurs carinas!
5 Mo cheu compara La giuvna cara, La primavéra Cun dultscha tschéra.	Sin mintga plonta L'utschleglia conta, Sin mintga caglia 20 Canzuns de vaglia!
Tut sededesta 10 En fop, sin cresta, Tut la natira Puspei respira.	O primavéra Cun dultscha tschéra, Seis beinvegnida, Ti benedida!

variantas: 2 tema] tema, I. 10 sin cresta,] sin cresta; I.

commentari: La poesia secumpona da 6 strofas da mintgamai 4 vers jambics cun 2 silbas accentuadas: v-v-v. Il tetel dalla poesia **La primavéra** ha il medem metrum sco ils singuls vers (cfr. era v. 7). La disposiziun dallas remas ei *aabb*. Sintacticamein termineschan las empremas 3 strofas mintgamai cun in punct; las 3 davosas cun ina enzena d'exclamaziun⁴³³. – Fry (1934:119) publichescha cun variantas formalas la versiun da PS. Deplazes (1954:122) sebasa sill'ediziun da Fry. – Las duas versiuns sedistinguan mo en dus loghens ina da l'otra. Omisduas variantas ein variantas d'interpunziun. Fertion che l'emprema varianta savess era esser ina varianta d'editur, setracta ei tier la secunda plitost d'ina varianta d'autur.

1-4 2 La grupa preposiziunala locala «Sut la surfatscha» (3) vegn buc pli separada dalla proposiziun principala cun ina comma.

9-12 10 Il semicolon che separa las duas proposiziuns principalas en I vegn substituius cun ina comma en PS. Per ina varianta semeglionta mira era PS, [39.] **L'emprema flur**, 22.

⁴³² Il Cudisch da lectura pil III. onn da scola ha: «Schi gaglias, finas, / Las flurs carinas!» (15-16) enstagl «Schi gaglias, finas, / Da flurs carinas!».

⁴³³ Era tematicamein consista la poesia da duas parts. L'emprema mesadad descriva il punct da partenza (1. str. - situaziun invernala) ed il resvegl dalla natira (2. e 3. str.); la secunda mesadad la preschientscha dalla primavera (4. str. - pradas en fluriziun; 5. str. - ils utschals che contan) ed il beinvegni da quella entras il jeu-liric (davosa strofa).

[41.] Il matg.

publicaziuns: I (1897:77) **1. Il matg.**
PS (1898:202) **[41.] Il matg.**
[Surselva II. (1901:77s.)] **30. Il Matg.]**⁴³⁴

[41.] Il matg. PS (1898:202)

Savens jeu tratg	Puspei udin
Tut contristaus:	Lur' enzacu
O mo sch'il matg	15 Il clom carin:
Fuss arrivaus!	Cucu, cucu!
5 Sin tuts ils urs,	A quolm lu mein
Sin crests, en fops,	Cun ardimèn,
Lur' anfl' ins flurs,	E leger stein
Verdins e pops!	20 Cun grom' e pèn!
Pertut utschals	Savens jeu tratg
10 Lur' ein allerts,	Tut contristaus:
En pleuns e valls	O mo sch'il matg
Els fan concerts!	Fuss arrivaus!

correcturas: El vers 19 vegn igl adverb «legher» corrigius en «leger». La scripziun «legher» ei pli probabel ina varianta d'editur. Tut las autras occurrenzas da quei plaid vegnan numnadamein screttas senza il <h>. Per Tuor ei la cumbinaziun <ge> buc palatala e vegn adina pronunziada [g]. Mira p.ex. PS, [42.] **Hymnus sin la primavéra:** «Sil spitg della plonta, / Entuorn il tschupi, / Resida gl'utschi; / El leger leu conta» (str. 5, 33-36) (1898:203)⁴³⁵.

variantas: 8 Verdins e pops!] Verdins e pops. I. 12 Els fan concerts!] Els fan concerts. I.

commentari: La poesia ha 6 strofas da mintgamai 4 vers jambics cun 2 silbas accentuadas. La disposiziun dallas remas ei *abab*. L'emprema e la davosa strofa ein identicas⁴³⁶. – Fry (1934:125) edescha la versiun da PS⁴³⁷. Sper variantas da grafia, che han per part era repercussions per la rema «ardiment : penn» (18 : 20), introducescha Fry ina varianta d'autur: «Puspei udin / Nus enzacu» (13-14). En omisduas versiuns da Tuor cuntengan las 4 strofas internas igl adverb «Lur'» (7; 10; 14), resp. «lu» (17) ed indicheschan cheutras explicitamein ch'il meins da matg seigi aunc buc arrivaus, quei che vegn plinavon era indicau dalla fuorma el cundiziunal «Fuss arrivaus!» (4; 24) dallas strofas exteriuras. Il diever insistent da quei adverb temporal va aschia a piarder. Deplazes (1954) publichescha buc quella poesia, malgrad che duas poesias cul tetel identic **Il matg** figureschan en sia ediziun *Steilas* (1954:9) e (1954:123). Ei setracta denton omisduas gadas dalla poesia **32. Juhê, tgei legria!** publicada en Surselva II. (1901:82ss.). – Las 2 intervenziuns da Tuor che pertuccan la sort da frasa valan sco variantas d'analogia.

⁴³⁴ La versiun da Surselva II. ei, cun excepziun d'enzacontas paucas variantas formalas, identica culla versiun da PS.

⁴³⁵ La medema scripziun postulescha era Muoth ellas *Normas ortograficas*: «Nus scrivin buca *ge lom*, per evitar la necessitat de stover trer en ina quantitat de **gh** per indirir il *ge*.» (1888:73).

⁴³⁶ Ella poesia PS, [41.] **Il matg**, ch'ei in himni alla primavera, brama il jeu-liric l'arrivada dil matg. Las strofas externas ein caracterisadas dalla situaziun momentana dil jeu-liric ch'ei trests e che desiderescha il temps dalla fluriziun (str. 2), dil cant dils utschals (str. 3), en special dil cucu (str. 4) e digl ir a cuolm (str. 5). Quei ein ils tratgs characteristics che vegnan exprimi dallas 4 strofas internas.

⁴³⁷ Plinavon edescha Fry silla pagina suandonta in'ulteriura poesia cul medem tetel **Il matg** (1934:126). Par. Surselva II. **32. Juhê, tgei legria!** (1901:82ss.).

5-8 8 Ella versiun da PS vegn mintga strofa formada d'ina frasa affectiva. La substituziun dil punct cun ina enzenna d'exclamaziun sa aschia vegnir argumentada sin fundament da l'analogia dalla structura sintactica enteifer las singulas strofas.

9-12 12 Cfr. **8**.

[47.] Al descendent della schémia.

publicaziuns: I (1897:80)
PS (1898:208)

6. Al descendent della schémia.
[47.] Al descendent della schémia.

[47.] Al descendent della schémia. PS (1898:208)

(Sonnet.)⁴³⁸

La schémia da sesezz' ei sescaffida,
E ti eis in bi descendent de quella;
O sabi van, plein quét e plein savida,
4 Mo seigies loschs sin tia parentella!

Ti tschontschas, tratgas, scrivas, legias, portas,
Il tgau encunter tshiel, ti has manieras;
Mo sco las schémias métas e macortas,
8 Gie mender eunc, ti pauper sabi mieras!

Nus auters, nus vein la semegliadetgna
De quel ch'ha cun in plaid scaffiu la tiara,
11 Perquei noss' olma cun encreschadetgna
Suenter siu Scaffider tont empiara.

Affonts de Diu sin D i u lur spronza mettan,
14 Quels vulan viver c u n Diu en perpetten!

correcturas: Ella versiun da PS vegn scret «Suenter» (12). Tut las autras occurrenzas da quei plaid han adina la grafia 'suenter', p.ex. PS, **[56.] Il semnader:** «Duront la raccolta negin pli ch'empiaira / Suenter ils pass e las stentas digl um →» (17-18) (1898:214). La suranumada grafia da PS sto pia vegnir taxada sco sbagli da stampa e vegn corrigida en «Suenter».

variantas: **2** E ti eis] E ti eis I. **5** portas,] portas I. **8** mieras!] mieras. I. **10** De quel] Da Quel I. **13** lur spronza] lur sp'ronza I. **14** Quels vulan viver] E vulan viver I.

---

⁴³⁸ Pertuccont il diever da fuormas tradiziunalas sco il sonet en romontsch scriva L. Walther il suadont: «Dass nun die Sonettproduktion in Graubünden so ergiebig ist, [...] dürfte auf die Bekanntheit und die Beliebtheit der Gedichtform zurückzuführen sein. Interessant ist, dass oftmals neben dem Gedichttitel die Bezeichnung 'Sonet', 'Sonnet' usw. vom Verfasser 'mitgeliefert' wird, woraus zu schliessen ist, dass diese Information dem Leser etwas sagt, vielleicht ein 'Aha' oder gar 'Potztausend' entlockt, auch wenn er die Gedichtform von selbst nicht erkannt hätte.» (Riatsch/Walther 1993:213). L'indicaziun dalla fuorma ei era d'anflar tier Tuor. Tier tut ils 10 sonets publicai en PS (1898:206ss.) e (1898:230), per part en 2. versiun, vegn quella remarcada u el tetel ni denter parentesas, p.ex. PS, **[45.] Sonnet alla mumma d'in amitg sventirau** (1898:207) ni PS, **[80.] Sin la pézza** (Sonnet en alexandrins).

commentari: La disposiziun dallas remas da quei sonet ei la suandonta: *abab cdcd efef gg*⁴³⁹. Ils vers jambics han 5 silbas accentuadas: v-v-v-v-v-v. Tematicamein ei il sonet dividius en 3 parts: Ils emprems 2 quartets plidentan il «sabi», entitulaus sco «descendent della schémia», ch’ei suttamess al mundan, al «qué» ed alla «savida», ferton ch’il 3. quartet discuora d’in «nus» che corrispunda als «affonts de Diu» che creian en ina veta perpetna. Il distic final (*couplet*) cuntegn la sentenza. – Fry (1934:211) publichescha cun midadas la versiun da PS; aschia remplazza el en dus loghens la preposiziun ‘sin’⁴⁴⁰: «Mo seigies loschs de tia parentela!» (4) e «Affons de Diu en Diu lur spronza mettan,» (13). La versiun da Fry fa era buc resortir graphicamein il substantiv «Diu» (13) e la preposiziun «cun» (14). Cun excepziun dalla comma (5) surpren Fry tut las variantas d’autur che vegnan introducidas ella versiun da PS⁴⁴¹. Deplazes (1954) publichescha buc quella poesia. – Sco varianta tipica per Tuor vala la substituziun dalla conjuncziun da coordinaziun cun ina fuorma pronominala (14). Pli greva da decider (varianta d’autur vs varianta d’editur) ei l’introducziun dalla comma alla fin dil vers 5.

variantas: 2 E ti eis] E ti eis I. 5 portas,] portas I. 8 mieras!] mieras. I. 10 De quel] Da Quel I. 13 lur spronza] lur sp’ronza I. 14 Quels vulan viver] E vulan viver I.

1-4 2 Ella versiun da PS vegn il pronom persunal «ti» buc pli fatgs resortir cun in’altra scartira. Ella versiun dad I vegn aunc fatg diever da quella pussevividad en dus ulteriurs loghens: la repetiziun da «Diu» (I, 13) e la preposiziun «cun» (I, 14). Ella versiun da PS vegnan sulettamein ils plaids corrispundents dils vers 13 e 14 screts cun pli grond spazi denter las letras, resp. mess en evidenza.

5-8 5 L’enumeraziun verbala vegn separada cun ina comma da l’inseraziun suandonta «Il tgau encunter tschiel,» (6). En PS indichescha l’interpuncziun aschia la suandonta successiun sintactica: ‘Il tgau encunter tschiel, ti tschontschas, [...], ti has manieras;’. La comma indichescha plinavon che la caracterisaziun ‘Il tgau encunter tschiel’ serefereschi a tut las parts verbalas e buc mo a quella da ‘portas’. 8 L’emprema part tematica dil sonet (par. il **commentari**) vegn signada da l’enzenna d’exclamaziun. La midada colligia era il vers pertuccau cun l’ironia dil vers 4 «Mo seigies loschs sin tia parentella!».

9-12 9-10 La preposiziun «da» dil sintagma «la semegliadetgna / Da Quel» vegn remplazzada cun la preposiziun «de». La versiun da PS scriva il pronom cun funcziun cataforica «quel», che anticipescha il «Scaffider», pign. La semegliadetgna dils «Affonts de Diu», resp. «Quels» e da lur «Scaffider», resp. «quel» ha cheutras era liug a nivel dalla grafia.

13-14 13 En PS vegn la fuorma sincopada «spronza» indicada senza igl apostrof. 14 La conjuncziun da coordinaziun «E» vegn remplazzada cun il demonstrativ «Quels» che represen anaforicamein il sintagma «Affonts de Diu» dil vers precedent.

⁴³⁹ Da quella disposiziun dallas remas a moda englesa fa Tuor aunc diever en 4 ulteriurs sonets. Gelfert di en connex cun quei tip da sonet il suandont: «Schon dieses äussere Schema lässt einen deutlichen Strukturunterschied gegenüber dem italienischen Sonett [*abba abba cdc dcd*] erkennen. Die formale Zäsur liegt jetzt nicht mehr zwischen Oktave und Sextett, sondern zwischen dem dritten Quartett und dem abschliessenden Reimpaar. Dieses sogenannte *couplet* zieht in den meisten Sonetten das Fazit aus dem zuvor Gesagten und fasst es sentenzhaft zusammen. Im übrigen aber bewahrten die Engländer den inhaltlichen Aufbau des italienischen Sonetts, indem sie in den ersten beiden Quartetten einen Gedanken oder ein Bild entwickeln, wozu sie im dritten Quartett kritisch oder deutend Stellung nehmen. Dadurch erhält das englische Sonett eine dreigliedrige Struktur, [...]» (1998:125s.). Mira plinavon Riatsch/Walther (1993:211ss.).

⁴⁴⁰ Par. en connex cun quellas variantas d’editur la remarca ed ils exempels da Fry (1934:II.).

⁴⁴¹ Ina varianta semeglionta ei era d’anflar el sonet sequent PS, [48.] **La miséria sociala:** «Ins peglia tema, ei fa tut sgarschur, / De contemplar conts mals han priu naschienscha.» (3-4) (1898:209). Era en quei liug vegn la comma suenter «sgarschur» eliminada ella versiun da Fry (1934:87). Cfr. PS, [48.] **La miséria sociala.**

[48.] La miséria sozuala.

publicaziuns: I (1897:79) **4. La miséria sozuala.**
PS (1898:209) **[48.] La miséria sozuala.**

[48.] La miséria sozuala. PS (1898:209)

(Sonnet.)

Il mund ha embratschau la malcardiensch, a

Ei dat uss pli ni Segner ni signur;

Ins peglia tema, ei fa tut sgarschur,

4 De contemplar conts mals han priu naschiensch.

Stulid' ei quella sontga cuntentiensch,

Ch' a tuts carstgeuns redultsch la lavur;

Uss pigns e gronds, vulent bia pli ch'il lur,

8 Semaglian gleiti ent dall'engurdiensch.

Tut che secatscha per anflar ventira,

Quitont de quell' adin' anflar stuver

11 Cun esser rechs, cun viver, cun guder.

Denton mo creschan luxus e puppira,

Schi ditg entochen rechs e paupers eunc

14 In di senodan en lur agien seung!

variantas: **5** Stulid'] Svanid' I; cuntentiensch,] contentiensch I. **7** Uss pigns e gronds] Uss gronds e pigns I. **10** stuver] stuvér I. **11** guder] gudér I. **13** Schi ditg] Schi ditg, I. **14** seung!] seung. I.

commentari: La disposiziun dallas remas dil sonet ei *abba abba cdd cee*. Ils vers jambics han 5 silbas accentuadas: v-v-v-v-v-(v). Per ina cumparegliaziun cun ils auters sonets mira la descripsiun da l'ediziun da PS. – Fry (1934:87) publichescha cun variantas formalas la versiun da PS. Deplazes (1954:58) publichescha la versiun da Fry; sper la varianta grafica «sociala» (t.) en connex culla norma, introducescha Deplazes plinavon la varianta lexematica «cattar» enstagl sco Tuor e Fry «anflar» (9). Tgunsch vul igl 'autur postum' evitar en quei liug la repetiziun: «Tut che secatscha per anflar ventira, / Quitont de quell' adin' anflar stuver» (PS, 9-10). – Variantas interessantas ein: la substituziun dil particip «Svanid'» cun «Stulid'» (5) e l'inversiun dalla cumbinaziun «gronds e pigns» en «pigns e gronds» (7).

5-8 5-6 La proposiziun relativa vegn separada dalla proposiziun principala cun ina comma. **5** Il particip «Svanid'»⁴⁴² vegn remplazzaus cun «Stulid'»⁴⁴³. La varianta nova ei in bionton pli frequenta ell'ovra lirica da Tuor: PR2 [2x]; PR3 [3x]; PS [4x] e FA [1x]. Tier 2 occurrenzas da PS setracta ei da poesias reedidas: PS, **[13.] La vétà:** «Nossa vét' en in fudétg / Ei dil mund stulida;» (6-7) (1898:178), resp. PR2, **50. Gaudeamus igitur!** e PS, **[75.] Il ranvèr:** «Pertgei eis ti tamazi schi malamein vivius / Per aquistar in scazi ch'ei ussa schon stulius?» (35-36) (1898:226), resp.

⁴⁴² Occurrenzas en connex cun quella fuorma ein d'anflar en: PR1, **11. Il davos combat:** «E sunter sut il firmament / Svani ein ils quitaus, / E pasch sin mar e continent / Als pievels dat ruaus.» (25-28) e FA, **3. L'affonza:** «Svanid' ei noss' affonza / Navent sco ina flur.» (1-2) (1901:137). In'ulteriura gada vegn fatg diever da quella fuorma sco infinitiv: M2, **14. Canzun pil Matg:** «Maria, da noss' olma / Svanir ston las dolurs, / Cu la natira morta / S'ornescha cun verdurs.» (4-8) (1900:36). Oravontut igl exempel da FA, **3. L'affonza** muossa ch'il diever da quels dus plaids ha buc dispet da far culla significaziun.

⁴⁴³ Decurtins (2001:1049) remarca: «der Ausdruck ist alt (Gabriel, Alig, usw.)».

PR3, **77. Il ranverun.** Naven da l'ediziun da PS⁴⁴⁴ drova Tuor adina la scripziun cun <u>, aschia «cuntentienscha»⁴⁴⁵, mo era «secuntenta» en PS, [74.] **Ad in affont:** «Cun pauc mo secuntenta, / Jeu sai a ti de dir:» (11-12) (1898:225), ni «cuntents» en PS, [82.] **Prolog tier ina cumedia:** «Nus essen persesez cuntents / Sche nus cun plaids e spergaments / Savein zacuder vies dadens:» (35-37) (1898:232). La scripziun veglia cun <o> nunaccentuau ei in summa fetg rara ed ei d'anflar ell'entira ovra mo aunc en in liug: PR1, **26. Als umens schvizzers:** «Libers umens schvizzers! / Tiranns dil ruaus buc dedestan / Il Schvizzer e quel buc molestan: / Cun sia lesch' e siu dretg / Viv' el contents sut siu tetg.» (6-10). **7** La cumbinaziun tudestga 'Gross und Klein', vegn usualmein dada per romontsch cun 'pign e grond' (Decurtins 2001:459 e 756). La successiun «gronds e pigns» sco ella cumpara ella versiun dad I ei in hapax ell'ovra da Tuor. La cumbinaziun cuntraria «pigns e gronds», resp. «pign e grond» el singular, vegn perencunter duvrada pliras gadas da Tuor. Aschia en PR2, **58. L'istoria dil Noà:** «Neutier el cloma pigns e gronds: / La dunn', ils sclavs e ses affonts,» (25-26); PR3, **76. Danès:** «E pign e grond lagegia / D'alzar il bien progress, / Che custa ch'ei camegia / Danès, danès, danès!» (str. 34); PS, [82.] **Prolog tier ina cumedia:** «Vus pigns e gronds, dei bein adatg / Sin tut il giug che vegn uss fatg →» (17-18) (1898:232); FA, **25. Il zulprin:** «Ils zens han egl entir contuorn / Portau la tresta nova. / E tut il pievel, pign e grond, / Dabot neutier semova.» (9-12) (1901:148) e FA, **26. Politicus e poet:** «Cun mintga plaid applaus anflar / Sai jeu da pigns e gronds. / Per mintga breigia lasch pagar / Da forza mes culponts.» (5-8) (1901:149).

9-11 10/11 Ell'ediziun da PS drova Tuor omisduas grafias. En PS, [43.] **Il Rhein:** «O teidla, Rhein, a mi rispunda: / Tgei munta bein tiu trest schemér? / Tgei pliras ti cun vusch profunda? / Quei lessel jeu bugient savér!» (9-12)⁴⁴⁶ (1898:204), scriva el p.ex. ils infinitivs da quei tip da conjugaziun cun in accent lev. Ellas ediziuns da M2 e FA vegnan las remas cun infinitivs dil tip 'tem-ér' screttas senza igl accent lev. Mo els cass nua ch'igl accent vegn pretendius dalla rema, p.ex. FA, **26. Politicus e poet:** «„En veta bia canêra fas, / Quei stojel schar valér. / Tuttina mai jeu baratass / Cun tei la sort pilvér.“» (25-28) (1901:149) vegnan quels aunc screts.

12-14 13 Ella versiun da PS vegn la comma suenter «Schi ditg» eliminada. **14** La frasa comunicativa che fuorma la sentenza finala dil 2. terzet vegn transformada en ina frasa affectiva.

⁴⁴⁴ In'occorrenza cun ina scripziun identica cumpara gia en PR2, **47. Il bandischau:** «Sch'jeu miu amitg empiarel: / Nu' ri ventir' a ti? / «A mia cara casa!» / Cun cuntentiensch' el di.» (9-12). Quella poesia vegn reedida en PS, [18.] **Il bandischau** (1898:181). En lezza versiun vegn la 3. strofa (9-12) denton eliminada.

⁴⁴⁵ Entras quella varianta da grafia vegnan era ils plaids da rema «cuntentienscha : engurdienscha» (5 : 8) avischinai graficamein.

⁴⁴⁶ La medema strofa vegn aunc repetida duas gadas (str. 11 e 20).

[50.] Sonnet sin ina morta.

publicaziuns: I (1897:81)
PS (1898:210)

7. Sonnet sin ina morta.
[50.] Sonnet sin ina morta.

[50.] Sonnet sin ina morta. PS (1898:210)
(1894.)

Von paucas jamnas, nossa giuvna cara,
Florevas ti sco la pli biala flur;
Ed oz, tgi vul descriver la dolur,
4 Oz schajas ti sespiarsa schon sin bara!

Co terlischavan tes égliets en véta,
Cun tgei legria, grazia, cun tgei rir,
Ti schon tschintschavas da tiu avegnir –
8 Ils égls ein ussa stézs, la bucc' ei méta!

Mo lein star mal che ti' olm' innocenta
Ei schon sgolad' encunt' il tschiel stelliu,
11 Navent dal mund ch'engona, che tschorventa?

Che ti schon aquistau has la victoria,
Schon vivas denter eungels cun tiu Diu,
14 Ti tezz' in eungel, en perpetna gloria?

variantas: 6 Cun tgei legria,] Cun tgei speranza, I. 7 avegnir –] avegnir, I. 8 Ils égls ein ussa stézs,] Ed uss – ils égls ein stézs, I. 10 encunt'] eucunt' I; stelliu] steliu I. 11 Navent dal mund ch'engona,] Navent dal mund, ch'engona, I.

commentari: La disposiziun dallas remas da quei sonet ei: *abba cddc efe gfg*. Ils vers jambics han tschun silbas accentuadas: v-v-v-v-v-(v). Tematicamein ein ils quartets caracterisai da l'opposiziun temporal «Von paucas jamnas,» (1) vs «Ed oz,» (3), resp. «Oz» (4), «ussa» (8). Quell'opposiziun ha era repercussions pil diever dils temps grammaticals: ils imperfects «Florevas» (2), «terlischavan» (5) e «tschintschavas» (7) vs las fuormas dil present «schajas» (4), «ein [ussa stézs]» ed «ei [méta]» (8). Ils terzets introduceschan la dimensiun religiosa e cun quella era l'idea dalla levada. Formalmein ein els caracterisai da duas damondas retoricas omisduas dependentas dalla proposiziun principala «Mo lein star mal [...]» (9). – Fry (1934:52) publichescha, cun variantas da grafia, la versiun da PS. El mida denton il tetel en: **Ad ina morta**. Quella intervenziun digl editur stat denton en connex culla declaronza che vegn fatga el 'Salid al lectur!' (ibid.:IIs.)⁴⁴⁷. Plinavon ha la versiun da Fry «Oz schaias ti sespiarsa schon en bara!» (4). Per ina varianta d'editur semeglionta par. PS, [15.] **Lamentischun, commentari**. Deplazes (1954) publichescha buc quella poesia. – Variantas substanzialas ein d'anflar els vers 6 e 7-8.

5-8 6 Il substantiv «speranza» vegn remplazzaus cun «legria». Semanticamein secunfa quei substantiv era meglier cun quei che vegn exprimiu el vers precedent «Co terlischavan tes égliets en véta,» (5) e cul substantiv «rir» (6). Ina controlla dallas occurrenzas da quels 2 substantivs muossa plinavon ch'il plaid «legria» vegn duvraus 24 gadas, ferton che «speranza» vegn duvraus mo 8 gadas. **7-8** Ella secunda versiun separa la lingetta ils dus temps grammaticals digl imperfect e quel dil present. La posiziun alla fin dil vers suenter il substantiv «avegnir» corrispunda en quei liug era alla funcziun dalla lingetta d'indicar in spazi da temps. Per ina funcziun dalla lingetta semeglionta mira PS, [10.] **Il catschadur, 21**. Quella midada ei denton mo pusseviva, perquei ch'igl autur

⁴⁴⁷ Ina intervenziun semeglionta sa era vegnir documentada per la poesia publicada en PR3, **78. Sin ina matta**. Quella ei entitulada en Fry **Ad ina matta** (1934:108).

desista ella versiun da PS dalla coordinaziun cun conjunziun⁴⁴⁸ e remplazza l'entschatta dil vers «Ed uss» cun la fuorma «ussa» che vegn collocada agl intern dil vers.

9-11 10 sbagls da stampa La varianta grafica «eucunt'» (I, 10) ei in sbagl da stampa⁴⁴⁹. Era la scripziun digl adjectiv «steliu» cun mo in <|> ei da raschun duida ad in sbagl da stampa. Quei oravontut perquei che tut las ulteriuras numerusas occurrenzas (p.ex. en PR1 ni PS) da quei adjectiv vegnan screttas cun la geminata. Par. p.ex. PR1, **28. A mia patria:** «Lu bugien morir – vi jeu e dormir, / Vi rogar il bab etern, nies Diu: / „La pli biala steil' el tschiel stelliu» (19-21) e M1, **1. Laud a Maria:** «Nus lein ludar Maria, / La muma de nies Diu, / La steila la pli clara / En tut il tschiel stelliu.» (1-4). Quella publicaziun ei vegnida edida il medem onn sco las 9 poesias publicadas en I. **11** La comma che separa en I l'emprema proposiziun relativa dil substantiv «mund» vegn eliminada.

[54.] Als rechs.

publicaziuns: PR3 (1894:133s.)
[CdL III. (1897:119)
PS (1898:212)

88. Per l'amur de Diu!
Per l'amur de Diu.]⁴⁵⁰
[54.] Als rechs.

88. Per l'amur de Diu! PR3 (1894:133s.)

[54.] Als rechs. PS (1898:212)

str. 1 Saveis Vus rehs, cu Vus vivis
(1-8) En stiva bein scaldada,
Conts roschs da paupers datan is
Da membra miez schelada?
Saveis Vus rehs, cu Vus passeis
Il temps en perdanonza,
Conts paupers fom pitir Vus scheis
En Vossa vischinonza?

Saveis, vus rechs, cu vus vivis
En stiva bein scaldada,
Conts roschs da paupers datan is
Da membra miez schelada?
5 Saveis, vus rechs, cu vus passeis
Il temps en perdanonza,
Conts paupers engaldir vus scheis
En vossa vischinonza?

str. 3 En num dil Diu ch'ha spons siu seun
(17-20) Per Vus e Vus truescha,
Dei in vistgiu, dei in toc peun,
Al pauper che pitescha!

En num dil Diu ch'ha spons siu seun
10 Per vus e vus truescha,
Dei in vistgiu, dei in toc peun,
Al pauper che pitescha!
En num dil Diu ch'ha nus spindrau,
Nus tuts ord spir' carezia,
15 Parti vos beins cul sventirau,
Cul pauper plein tristezia!

str. 2
(16) Al pauper plein tristezia!

str. 4 O paupra Vus, sch'in orphan vegn
(25-32) Chitschous da Vies esch ora,
Cu 'l las manuttas magras tegn
E Vies agid implora!
O paupra Vus, sch'in vegl pitent,
Cun membra mesa morta,
A murmignont, a smaladent,
Sto ir da Vossa porta!

O paupra vus, sch'in orfan vegn
Catschous da vies ésch ora,
Cu 'l las manuttas magras tegn
20 E vies agid implora!
O paupra vus, sch'in végl pitent,
Cun membra mesa morta,
A murmignont, a smaladent,
Sto ir da vossa porta!

⁴⁴⁸ La construcziun analoga precedenta «Ed oz,» (3) vegn denton mantenida en PS.

⁴⁴⁹ Mira era PS, [67.] **Sper la mar** (7), nua che la versiun precedenta ha «Encult'» (PR3, 14).

⁴⁵⁰ Mira **9.6 Variantas dils Cudischs de lectura II.-VIII.**

str. 6 O rehs, dei per l'amur de Diu
 (41-48) Al pauper che pitescha!
 Dei per quei Diu, ch'ha er' pitiu
 Per Vus e Vus truescha!
 E cu er' Vus in di muris,
 Lu l'oraziun pussonta
 Dil pauper aulza en Parvis
 Voss' olma schi pucconta!

25 O rechs, dei per l'amur de Diu
 Al pauper che pitescha;
 Dei per quei Diu ch'ha er' pitiu
 Per vus e vus truescha!
 Po dar, cu vus in di muris,
 30 Che l'oraziun pussenta
 D'in pauper aulza en Parvis
 Voss' olma penitenta!

correcturas: Al possessiv che fuorma il sintagma «Voss olma» (32) vegn aschuntau en PS in apostrof. La scripziun «spir' carezia» (14) cun apostrof vegn perencunter buc currigida. Ei setracta numnadamein d'ina scripziun currenta ellas empremas ediziuns. Per in commentari pli detagliu en quei connex mira PS, [65.] **Las paterlieras, 18/19.**

midadas da fuorma: La versiun da PR3 ha 6 stofas, ferton che la versiun da PS ha mo pli quater. Ils suandonts vers da PR3 vegnan eliminai: str. 2, 9-15; str 3, 21-24 e l'entira str. 5, 33-40. Per simplificar la cumparegliaziun dallas duas versiuns vegnan ils vers da PS confrontai culs vers corrispudents da PR3. Tematicamein vegn la figura dil 'bab' (PR3, 9; 33) che roga per ils ses da casa eliminada⁴⁵¹. Ella versiun da PS fuorman aschia sulettamein la figura digl «orfan» (17) e quella dil «végl pitent» (21) exempels individuals per ils «roschs da paupers» (3). Eliminada vegn plinavon era la passascha moralisonta: «Vus veis ritschiert da Diu Vos beins / E quel Vos beins sa prender, / E quel sur ura da Vos tscheins / Sa far in quen Vus render!» (PR3, 21-24).

variantas: **t. Als rechs.] Per l'amur de Diu!** PR3. **1** Saveis, vus rechs,] Saveis Vus rehs, PR3; vus] Vus PR3. **5** Saveis, vus rechs,] Saveis Vus rehs, PR3; vus] Vus PR3. **7** engaldir vus scheis] fom pitir Vus scheis PR3. **8** vossa vischinonza] Vossa vischinonza PR3. **10** Per vus e vus] Per Vus e Vus PR3, 18. **13-15 aschuntau** **16** Cul pauper] Al pauper PR3, 16. **17** O paupra vus,] O paupra Vus, PR3, 25; orfan] orphan PR3, 25. **18** Catschous] Chitschous PR3, 26; vies ésch] Vies esch PR3, 26. **20** vies agid] Vies agid PR3, 28. **21** vus] Vus PR3, 29; in végl pitent] in vegl pitent PR3, 29. **24** vossa porta] Vossa porta PR3, 32. **25** rechs] rehs PR3, 41. **26** pitescha,] pitescha! PR3, 42. **28** Per vus e vus] Per Vus e Vus PR3, 44. **29** Po dar, cu vus] E cu er' Vus PR3, 45. **30** Che l'oraziun] Lu l'oraziun PR3, 46; pussenta] pussonta PR3, 46. **31** D'in pauper] Dil pauper PR3, 47. **32** penitenta!] schi pucconta! PR3, 48.

commentari: La versiun da PS⁴⁵² ha 4 stofas da mintgamai 8 vers jambics cun 4 u 3 silbas accentuadas en alternonza regulara: v-v-v-v(-). La structura da remas ei: *ababcdcd*. Quella structura da remas ha era in'influenza sin la sintaxa. Mintga strofa secumpona da duas frusas. L'emprema strofa vegn formada da duas frusas interrogativas; las ulteriuras da mintgamai duas frusas affectivas. Las empremas 3 stofas han ultra da quei las frusas ch'entscheivan mintgamai cun ina repetiziun anaforica «Saveis, vus rechs, cu vus [...]» (1; 5); «En num dil Diu ch'ha [...]» (9; 13) e «O paupra vus, sch'in [...]» (17; 21). La versiun da PS insista, cun excepziun dalla figura digl ierfan e quella dil vegl, en emprema lingia sill'opposiziun 'rechs' vs 'paupers' el senn generalisont. Pér alla fin fa ella diever dalla funcziun individualisonta digl artechel indefinit: «Che l'oraziun pussenta / D'in pauper [...]» (30-31). – Fry (1934:82) publichescha, cun variantas formalas, la versiun da PS. Ina varianta d'editur ei d'anflar el vers 16: «Cul pauper en tristezia!». Deplazes

⁴⁵¹ Cfr. ils vers corrispudents: «Avon Vies esch in bab zun fêtg, / Capiat' en meun, suspira: / Culs ses el viv' en in casétg / E schèl' e fom endira. / Veis buca sia vusch udiu, / Vus rehs, en plein letezia? / O dei po per l'amur de Diu» (PR3, 9-15) e «O paupra Vus, sche Vus in bab / Pils ses rog' adumbatten! / Sche Vus haveis vos cors da crap / Che mo per Vus pli battan! / Tonta direzia gie clamar / El tschiel sto per vendetga, / Sto far in di sur Vus sfraccar / Il tschiel en gret' anetga!» (PR3, 33-40).

⁴⁵² Las empremas duas stofas da quella versiun ein gia vegnidas publicadas el Cudisch da lectura pil III. onn da scola (1897:119). Il tetel **Per l'amur de Diu** [sic] ei denton aunc quel da PR3.

(1954:62s.) publichescha la versiun da Fry. – Substantialas ein la midada dil tetel, la varianta lexematica (7) e las variantas dalla davosa strofa (29; 30; 31; 32).

t. Il tetel da PS, [54.] **Als rechts** rempiazza il tetel exclamativ da PR3, **88. Per l'amur de Diu!**⁴⁵³. Ella versiun da PR3 cumpara il tetel plinavon sco exclamaziun els vers 15 e 41. Era ella versiun da PS vegn fatg diever da quell'exclamaziun, denton mo ina gada el vers 25. Il tetel niev da PS, [54.] **Als rechts** indichescha naven da l'entschatta la tematica dalla poesia. Il tip da tetel corrispunda era als tetels vischinonts, p.ex. PS, [52.] **Il lungatg matern**; PS, [53.] **Igl alcohol** ni PS, [55.] **Ils zens** e PS, [56.] **Il semnader**.

1-8 1 La cumbinaziun «vus rechts» vegn inserida denter commas e survegn cheutras ritmicamein dapli impurtonza. Ils pronom persunals «vus» vegnan screts pign. Quella midada ei sistemica per l'entira poesia e vegn mo menziunada en quei liug; tier las variantas vegn ella denton indicada. Screts pign vegnan era ils possessivs, duvrai sco accumpignaders: «vossa vischinonza» (8); «vos beins» (15); «vies ésch» (18); «vies agid» (20) e «vossa porta» (24). Analog al tetel vegn il substantiv «rechts» screts cun la cumbinaziun <ch> enstagl mo cun <h>. Occurrenzas culla scripziun «reh(s)», duvraus sco adjectiv ni sco substantiv, ein d'anflar en PR3 [21x] e M2 [1x]. Dalla scripziun «rech(s)» fa Tuor diever en I [2x]; M1 [1x] e PS [10x]. Mira era PS, [62.] **Il rech, t. 5** Cfr. **1. 7-8** La cumbinaziun frequenta «pitir fom» vegn remplazzada cun il verb, appartenent ad in register pli ault «engaldir» (hapax). Il cumplement «fom» maunca pervia da restricziuns ritmicas. Sin basa dil substantiv «perdanonza» (6) ei la significaziun denton clara.

9-16 13-15 Tier quels vers setracta ei d'ina substituziun nova. Enzacons elements ein denton gia presents ella versiun da PR3. Aschia repren il vers 13 anaforicamein l'entschatta dil vers 9 «En num dil Diu ch'ha [...]». La descripziun realistica «spons siu seun» vegn repetida al nivel pli abstract dalla tradiziun cristiana «nus spindrau». Ils vers suandonts cuntengnan per gronda part elements novs. Dalla versiun anteriura vegn sulettamein il sintagma «vos beins» integraus. Ils tratgs characteristics da quels 3 vers ella versiun nova ein: d'in maun la divisiun dalla strofa en duas parts⁴⁵⁴ (repetiziun anaforica, 9; 13), da l'auter l'eliminaziun dallas repetiziuns dalla versiun precedente: «Vos beins» (PR3, 21; 22) e «E quel» (PR3, 22; 23). **16** Quei vers ei gia presents en ina fuorma semeglionta en PR3 (16). El divergescha da quella versiun unicamein quei che pertucca la preposiziun. Quella varianta dependa denton dalla nova construcziun sintactica.

17-24 17-18 La cumbinaziun <ph> en «orphan» vegn substituïda cul consonant sempel <f>⁴⁵⁵. Tuor fa denton aunc adina diever dalla cumbinaziun <ph> en PS; aschia scriva el «triumph», «zephir»⁴⁵⁶, «sphas», resp. «sphèras». Ellas ediziuns posteriuras M2 e FA ei quella cumbinaziun denton buc d'anflar pli. **18** La scripziun «Chitschau» sin fundament dalla pronunzia vegn eliminada. Per la scripziun «ésch» par. PS, [65.] **Las paterlieras, 15. 21** Il substantiv «végl» vegn screts cun ina accent lev. La scripziun da quei plaid ei buca constanta. Tendenzialme in las fuormas cun accent denton plitost d'anflar ellas davosas ediziuns (M1, PS, M2 e FA).

25-32 25-27 L'enzenna d'exclamaziun alla fin dil vers 26 vegn substituïda cun in semicolon. Ualti carteivel setracta ei d'ina midada da regularisaziun. Ella versiun da PS ei mintga strofa dividida en duas parts e quei era arisguard l'interpunziun. **29-31** La conjunziun da coordinaziun «E» vegn

⁴⁵³ Ell'ediziun da PR3 fa quella poesia aunc part dil bloc tematic (la malgiustia denter reh e pauper): **86. Il reh; 87. Il pauper; 88. Per l'amur de Diu!** e **89. Gl'anarchist**. Ell'ediziun da PS ei quei buc pli il cass, perquei che las poesias ein vegnidadas separadas: [27.] **Ils paupers**, resp. PR3, **89. Gl'anarchist; [54.] Als rechts** e [62.] **Il rech**. La poesia da PR3, **87. Il pauper** vegn buc reprimada en PS.

⁴⁵⁴ En connex culla divisiun dalla strofa en duas parts par. era il **commentari**.

⁴⁵⁵ Muoth scriva davart cumbinaziuns da quei tip il suandont: «§. **43. Ph, th, rh.** / Nus scrivin, sco ils Italians in simpel *p* [sic], *t*, *r*, secund la pronunzia, pia: filosofia, fotografia, ortografia; matematica, teologia; retorica etc.» (1888:72).

⁴⁵⁶ Ell'ediziun da PR1 scriva Tuor cuntrariamein alla tendenza «zefir». Par. PR1, **13. Canzun dils cantadurs**: «Bials ei il tschiel d'azur, / Ed il zefir / Flad' emperneivl' odur» (9-11).

remplazzada cun il sintagma «Po dar»⁴⁵⁷. Quella nova varianta eliminescha plinavon la repetiziun digl adverb «er'» (PR3, 43; 45), ha denton era repercussius sil nivel semantic dils vers pertuccai. Quei che vegn pretendiu en PR3 «E cu er' Vus in di muris, / Lu l'oraziun [...]» (45-46), vegn mo pli supponiu en PS «Po dar, cu vus in di muris, / Che l'oraziun [...]». **30** Enstagl igl adverb temporal «Lu» vegn la conjunziun consecutiva «Che» introducida. Per la nova rema «pussenta : penitenta» mira commentari cheusut vers 32. **31** La specificaziun «l'oraziun [...] / Dil pauper» (PR3, 47) vegn midada en «l'oraziun [...] / D'in pauper». La versiun da PS fa diever dalla funcziun individualisonta digl artechel. L'oraziun dil singul e buc d'ina certa categoria da carstgauns (funcziun generalisonta digl artechel contractau «Dil» en quei context) sa gidar «l'olma penitenta». **32** La nova versiun cun «penitent» introducescha ina significaziun supplementara. Sin pugn da mort, schizun ils rechs che daventan penitents. En PR3 era la conclusiun «aschi pucconta» en in cert senn banala, perquei ch'ella numnava explicitamein quei ch'era vegniu demonstraun ellas strofas precedentas.

[56.] Il semnader.

publicaziuns: I (1897:82s.)
PS (1898:214)
[CdL VII. (1901:275)]

9. Il semnader.
[56.] Il semnader.
Il semnader.]⁴⁵⁸

[56.] Il semnader. PS (1898:214)

Pertgei, mi declara, fa gl'um che leu semna
Cun levzas palidas, tremblontas, ses pass?
Pertgei quella fatscha seriusa, solemna,
Sco sch'el sur misteris trasô patertgass?

5 Ti vesas co 'l semna, ti vesas co 'l passa
Suls zuolcs videneu cun penibel quitau;
Ti vesas co 'l aulza, ti vesas co 'l sbassa
Encunter il tschiel e la tiara siu tgau.

10 Vid neivs e saleps e purgin' e garniala
El forsa pertratga cun tem' e sgarschur:
Tenent enta meun la tremblonta capiala
El ditg recomonda siu êr al Signur.

El sez ha luvrau el cun melli fadigias,
Mo gaud' el er' sez la lavur de siu meun?
15 Fors' a u t e r s che medan e rimnan las spigias,
Che scudan e vonan e drovan il greun!

Duront la raccolta negin pli ch'empia
Sunter ils pass e las stentas digl um –
El forsa schon dorma, ruaussa sut tiara,
20 Che maglia siu tgiert e stizenta siu num.

Pertgei, mi declara, fa gl'um che leu semna
Cun levzas palidas, tremblontas, ses pass?
Pertgei quella fatscha seriusa, solemna,
Sco sch'el sur misteris trasô patertgass?

correcturas: La grafia dil substantiv «misteris» (24) vegn corrigida en «misteris» senza accent lev; quei sin fundament da l'occorrenza el vers 4 e dalla nova grafia «saleps» (9). Cun excepziun d'ina occorrenza digl adjectiv «misterius» dat ei neginas ulteriuras occorrenzas da quei substantiv. Par. PS, **[78.] Nadal:** «Videneu ils pégn ballontschan, / Lev e lom e misterius;» (13-14) (1898:228). Il fatg che quei adjectiv sto vegnir legius sco plaid da 4 silbas, avischescha el alla pronunzia dil substantiv⁴⁵⁹.

⁴⁵⁷ Alla fin dil 19avel tschentaner ei il sintagma 'ei po dar' aunc buca lexicalisau sco ozildi en 'podà'. Par. era Decurtins (2001:772).

⁴⁵⁸ La versiun dil CdL VII. ei, cun excepziun dallas usitadas variantas formalas, identica culla versiun da PS. Par. en quei connex las variantas caracteristicas (1; 18; 19) da PS ch'ei era realisadas ella versiun da CdL VII.

⁴⁵⁹ A quella argumentaziun savess eventualmein la scripziun dil substantiv «miséria(s)» cunterdir. Cfr. p.ex. PS, **[53.] Igl alcohol:** «Tgei miséria, tgei dispêta, / Scandel, sclaveria, grêta, / Ti caschunas en la véta.» (4-6) (1898:211) e PS, **[58.] Enzennas dil temps present:** «Dis e notgs els [scil. ils umens] sebuventan / Ed a casa cun larmadas / Da misérias selamentan!» (18-20) (1898:215). Senz'accent vegn quei substantiv screts en PR3 [3x] e FA [1x]; cun accent denton en I [1x]; M1 [1x]; PS [5x] e M2 [1x]. Sin fundament da quella scripziun ei ina scripziun da «misteris» cun accent lev pia buc d'exclauder cun tutta segirtad.

variantas: 1 Pertgei, mi declara,] Pertgei mi declara, I; semna] semna, I. 7 sbassa] sbassa, I. 9 saleps] saléps I; garniala] garniala, I. 10 sgarschur:] sgarschur; I. 12 recomonda] recomonda I. 17 la racolta] la racolta I. 18 um –] um; I. 19 dorma, ruaussa sut tiara,] dorma, ruaussa, sut tiara, I.

commentari: La poesia ha 6 strofas da 4 vers cun in'entschatta jambica suandada da treis anapests⁴⁶⁰: v-vv-vv-vv-(v)⁴⁶¹. Las remas ein alternontas: *abab*. L'emprema e la davosa strofa ein identicas. In passus ord la correspondenza dad Alfons Tuor (brev dad Alfons a siu frar Alois, datada cun «Rabius, 19 Avrel 1896») para sco fatgs per commentar quella poesia: «La pumera flurescha buc eung, schegie ch'ei gl'ei gleiti matg. Nus vein entschiet ad arar jer e munglassen saver ir bauld a misès, pertgei il fein va alla fin.» (relasch Tuor). Dus onns pli tard scriva Carnot en connex cun quella poesia il suandont: «Wenn Huonder den rätischen Bauern in seinem Fürsichselbstsein, in seiner Kraft dargestellt hat, umgibt ihn Alphons Tuor mit dem zitternden Scheine der Vergänglichkeit alles Irdischen, im formvollendeten Gedicht „Il semnader“» (Carnot 1898:63)⁴⁶². – Fry (1934:60) publichescha la versiun da PS. Ultra dallas usitadas variantas da grafia ha sia versiun ina varianta d'interpunziun: «Vid neivs e saleps e purgin' e garniala / El forsa patratga cun tem' e sgarschur?» (9-10)⁴⁶³. Deplazes (1954:72) publichescha cun duas intervenziuns la versiun da Fry. D'in maun fa el buc pli resortir graficamein ils pronom «sez» (13; 14) e «auters» (15), da l'auter maun remplazza el igl adverb «schon» (19) cun «gia». – Las duas versiuns sedistinguan mo arisguard lur variantas formalas ina da l'autra. Fertion che las variantas da grafia (9; 12; 17) interageschan buc cul sistem dalla poesia, ein quellas d'interpunziun (7; 9; 10; 18; 19) in bionton pli impurtontas e stattan en stretg connex cul nivel semantic e ritmic dalla poesia.

1-4 1 sbagl da stampa Las divergenzas d'interpunziun digl incipit dad I «Pertgei mi declara, fa gl'um che leu semna,» ein sbagls da stampa; quei sin basa dil vers 21 e dalla versiun da PS (1 e 21).

5-8 7-8 L'eliminaziun dalla comma alla fin dil vers 7 ei sintacticamein pli correcta ed en analogia culla construcziun sintactica dils vers precedents (5-6).

9-12 9-10 La comma che separa quels dus vers vegn eliminada. Era en quei liug stat l'eliminaziun dalla comma cun gronda probabladad en analogia culla construcziun sintactica dils vers sequents (11-12). En omisdus loghens ei la successiun naturala, p.ex. 'patertgar cun tem' e sgarschur vid neivs e...', numnadamein invertida. Plinavon retardass ina comma en quei liug il moviment che vegn creaus dalla successiun polisindetica «Vid neivs e saleps e purgin' e garniala». **9** Il hapax «saleps» vegn screts senza igl accent lev. **10** Il semicolon vegn substituius cun in punct dubel. Cheutras vegn introduciu ina pausa pli liunga per dar dapli peisa a quei che suonda. In sbagl da stampa sa denton buc vegnir exlaus. **12** La fuorma finita «recomonda» (3. pers. sg.) vegn scretta en PS cun la geminata, par. per in exempel semegliont PS, **[38.] Il comunismus:** «Tut fa nuot e tut comonda, / Tut sa viver alla gronda, / Tut racolta, negin semna, / Tgi quei bi sistem

⁴⁶⁰ Darms (1971:259) discuora dad in schema metric da «quater dactilus cun ina ni duas entschattas nunaccentuadas». En si'analisa fa l'entschatta nunaccentuada denton buc part dil pei metric. Per differentas hipotesas e dubis davart l'analisa metrica da poesias romontschas mira il giudicat: «Die Überprüfung einzelner Hypothesen im Bereich der Metrik wird durch das Fehlen einschlägiger Grundlagenarbeiten erschwert.» (Riatsch 2001:113).

⁴⁶¹ Per corrispunder al metrum sto la preposiziun «Suentter» (18) vegnir legida sco plaid da 3 silbas (dieresa dil diftong <ue>), par. era PS, **[47.] Al descendent della schémia:** «Perquei noss' olma cun encreschadetgna / Suentter siu Scaffider tont empiaara.» (11-12) (1898:208). Quei ei denton buc adina il cass, p.ex. PR1, **22. Vus veis gl'ischi!:** «El salon de decasteri / Avon onns el hof a Trun / Suentter meisa lur vischneuncas / Siat magnats ludavan zun.»

⁴⁶² Par. era il commentari da Fry: «La suffrientscha ha inspirau il poet per sias canzuns las pli profundas e formalmein las pli perfetgas, „Allas steilas“ ed „Il semnader“. Il patratg della mort, della vanadad della veta corporala e dil terreste en summa, flada tras „Il semnader“, dond alla poesia sia peisa; l'entira concepziun de quella poesia deriva da siu pitir.» (Fry 1936:30s.).

⁴⁶³ Igl ei strusch probabel che Tuor hagi introduciu en ina versiun posteriura a quella da PS ina enzenna da damonda. La damonda, resp. il dubi vegn gia exprimius digl adverb «forsa» (10).

condemna?» (str. 11) (1898:200). Pli tard tuorna⁴⁶⁴ Tuor puspei alla scripziun cun consonant sempel: M2, **16. Ave maris stella**: «A tiu Fégl comonda / De far grazia gronda,» (13-14, excl. il refrain) (1900:39) e M2, **18. Las siat dolurs**: «Herodes nausch comonda / De tuts affonts mazzar;» (11-12) (1900:42)⁴⁶⁵.

17-20 **17** Il substantiv «raccolta» vegn screts en PS culla geminata. En PR3 ed I scriva Tuor il substantiv ed il verb aunc cun consonant sempel, mira ultra digl exempel dad I l'unica occurrenza da PR3, **76. Danès**: «En ault' e nobla clicca / Racolt' ins tgunsch success, / Sch'ins bravamein fabricca / *Danès, danès, danès!*» (21-24). Naven da PS vegnan quellas fuormas denton adina screttas culla geminata, par. p.ex. PS, **[23.] Cussegl als purs**: «In auter vul ver l'ocasiun / [...] / Vul raccoltar spir compliments / Dals electurs sur ses talents,» (str. 5, 27; 31-32) (1898:185)⁴⁶⁶. **18** Il semicolon che separa en I l'emprema proposiziun da quellas sequentas vegn substituius cun ina lingetta. La funcziun la pli probabla ei quella d'indicar in spazi da temps per possibilitar in mument da reflexiun. Per in diever semegliont dalla lingetta mira PS, **[10.] Il catschadur, 21. 19** L'indicaziun adverbiala locala vegn buc pli separada cun ina comma dalla fuorma finita «ruaussa», mobein fuorma cun quella in'unitad. La divisiun sintactica corrispunda en quei liug era al metrum da quella part dil vers: «[...] ruaussa sut tiara,» (v-vv-v). Ina comma en quei liug separass, a moda artificiala, la successiun dallas duas silbas nunaccentuadas.

---

⁴⁶⁴ Gia ell'ediziun da PR2 scriva Tuor quella fuorma cun consonant sempel, par. PR2, **71. Canzun din abiturient**: «La bucc' a vus uss leins stuppar / E vossas phrasas scomondar.» (21-22).

⁴⁶⁵ Il substantiv «commond(s)» vegn perencunter adina screts culla geminata, p.ex. PR3, **86. Il reh**: «En in palast resid' el, / E leu cun vusch pulpid' el / D'in sofa dat commonds;» (19-21); M1, **6. Avon il maletg de Maria**: «Tiu giavisch ei in commond / A quei tutpussent affont.» (23-24); PS, **[72.] Il carstgeun**: «Il mund pompus, il firmament stelliu, / In di stuleschan sin commond de Diu,» (1-2) (1898:224) ni FA, **35. Il tiran de Cartatscha**: «Vegnent pli demaneivel, cul det sils bos mussont, / El [scil. il tiran] dat de quei garmadi al pur sequent commond:» (15-16) (1901:154).

⁴⁶⁶ Cfr. plinavon: PS, **[38.] Il communismus**: «Tut fa nuot e tut comonda, / Tut sa viver alla gronda, / Tut raccolta, negin semna, / Tgi quei bi sistem condemna?» (davosa strofa, 71-74) (1898:200) e FA, **29. Europa en armas**: «Mo spira pupira / Dasperas, jeu tem: / Revolta raccolta / In di quei sistèm!» (13-16) (1901:150).

[62.] Il rech.

publicaziuns: PR3 (1894:129s.)
PS (1898:217)

86. Il reh.
[62.] Il rech.

86. Il reh. PR3 (1894:129s.)

[62.] Il rech. PS (1898:217)

str. 1 Sin ina via lada,
(1-6) Da rosas mo semnada,
Va quel ch'ei rehs en beins;
E cu 'l sin via passa
Tut che ta testa sbassa
E spend' ad el intscheins.

Sin veia neidia, lada,
Da rosas mo semnada,
Va quel ch'ei rechs en beins.
Cu el sin veia passa
5 Tut che la testa sbassa,
Spendent ad el intscheins.

str. 6 Mo in quitau molesta
(31-36) E rump' empau la testa
Ad el enqual moment:
Tgei interpresa renda
La megl'ra dividenda,
Tgei banc' il pli prozent?

In pign quitau molesta,
Trublesch' empau la testa
Ad el enqual moment.
10 Tgei interpresa renda
La meglra dividenda,
Tgei banc' il pli procent?

str. 8 Mo 'l di de la vendetga
(43-48) Cu 'l giest Derschader dretga
El tschiel ch'ei va snavurs:
Enqual reh lu la piazza
Midass cun quella razza
De paupers rugadurs!

Mo 'l di de la vendetga
Cu il Derschader dretga
15 En tschiel ch'ei va snavurs:
Enqual rech lu la piazza
Midass cun quella razza
De paupers rugadurs!

correcturas: La scripziun «quittau» en PS (7) sto esser in sbagli da stampa, pervia dallas numerusas occurrenzias culla grafia «quitau». Cfr. p.ex. PS, [56.] **Il semnader:** «Ti vesas co 'l semna, ti vesas co 'l passa / Suls zuolcs videneu cun penibel quitau;» (5-6) (1898:214). Plinavon vegn la preposiziun «Ad'» (9) scretta senz'apostrof «Ad».

midadas da fuorma: La poesia vegn reducida dad 8 strofas ella versiun da PR3 sin 3 strofas ella versiun da PS. Las strofas che vegnan eliminadas (strofas 2; 3; 4; 5; 7) descrivan ils «Plischés da tutta spezia» (PR3, str. 2, 11) ch'in reh astga guder cheu sin tiara⁴⁶⁷. Sco igl ei era il cass tier autras eliminaziuns vegnan plinavon era certas fleivleziias formalas, sco p.ex. igl enjambement⁴⁶⁸ «El ei pertut l'emprema / Persun' e gauda stema» (PR3, str. 7, 37-38), eliminadas.

variantas: **t. rech] reh** PR3. **1** Sin veia neidia, lada,] Sin ina via lada, PR3. **3** rechs] rehs PR3; beins.] beins; PR3. **4** Cu el sin veia passa] E cu 'l sin via passa PR3. **5** la testa] ta testa PR3; sbassa,] sbassa PR3. **6** Spendent] E spend' PR3. **7** In pign quitau] Mo in quitau PR3, 31; molesta,] molesta PR3, 31. **8** Trublesch'] E rump' PR3, 32. **9** moment.] moment: PR3, 33. **11** meglra] megl'ra PR3, 35. **12** procent] prozent PR3, 36. **14** Cu il Derschader] Cu 'l giest Derschader PR3, 44. **16** rech] reh PR3, 46.

commentari: La versiun da PS secumpona da 3 strofas da mintgamai 6 vers jambics cun 3 silbas accentuadas: v-v-v-(v). La disposiziun dallas remas ei *aabccb*. Ils vers che corrispundan alla rema *b* termineschan sin ina silba accentuada. La versiun scursanida da PS ei claramein dividida en 3 parts: L'1. strofa descriva la situaziun actuala da «quel ch'ei rechs» (3) sin quest mund. La 2. strofa tematisescha il sulet quitau che mulesta il reh, numnadamein quel pils daners. La strofa finala

⁴⁶⁷ Aschia sto il reh buc gudignar siu paun da mintgadi cul 'suadetsch sin fatscha', astga resider en in palast, sa cumandar, sevestgir en seida e gauda buc il davos la stema da 'gronds e da zaclins' eav.

⁴⁶⁸ Tuor drova igl enjambement per motivs dil metrum e dalla rema e buc sco figura retorica.

preannunzia il giuvenessendi, cura che beinenqual reh midass bugen siu plaz «cun quella razza / De paupers rugadurs!» (17-18). – Fry (1934:83) publichescha, cun variantas formalas, la versiun da PS. Ina midada substanziala ei d'anflar egl incipit «Sin via neidia, lada,». Quella varianta d'editur ha per consequenza che l'assonanza va a piarder. La versiun da Deplazes (1954:52) ei tochen sin ina varianta da grafia «mulesta» (7) identica cun quella da Fry. – Interessantas ein oravontut las variantas che pertuccan la structura dil vers (1; 4; (6); 7; (8); 14).

t. En PR4 scriva Tuor 22 gadas «reh»⁴⁶⁹, en PS ina gada «rehas»⁴⁷⁰ ed en M2 ina gada «rehs»⁴⁷¹. Ellas ediziuns dad I [2x], M1 [1x] e PS [10x]⁴⁷² drova Tuor denton adina la scripziun «rech(s)».

1-6 Las variantas substanzialas da quella strofa han en emprema lingia repercussions a nivel sintactic (par. surtut ils vers 4; 6). Ella versiun da PS vegn la strofa formada da duas frusas e buc mo dad ina singula sco ella versiun da PR3. **1** L'eliminaziun digl artechel indefinit (en posiziun accentuada) lubescha d'introducir in ulteriur adjectiv⁴⁷³. La tonica dil substantiv vegn assimilada a quella digl adjectiv e dat al sintagma «veia neidia» ultra da l'unitad al nivel grammatical era ina unitad al nivel fonc. In'ulteriura corrispundenza fonica vegn era creada sin fundament dalla rema «beins : intscheins» (3 : 6). **3-4** La conjunziun «E» (PR3, 4) che coordinescha las duas proposiziuns subordinadas (relativa - temporal) vegn eliminada. Plinavon vegn il semicolon substituius cun in punct. Ella versiun da PS stat il pronom persunal «el» en posiziun accentuada; aschia sa vegnir desisti dalla fuorma aferetica «cu 'l». La grafia «via» vegn adattada a quella digl incipit «veia»⁴⁷⁴. **5 sbagl da stampa**⁴⁷⁵ **5-6** La proposiziun principala coordinada «E spend' [...]» vegn transformada en ina proposiziun gerundiva «Spending [...]» e separada dalla proposiziun principala precedentia cun ina comma (5).

7-12 **7-9** L'eliminaziun dallas 4 strofas precedentas, che descrivan a moda pli detagliada ils plaschers dil reh sin quest mund, possibilitescha da desister digl adverb «Mo» e da remplazzar quel cun igl adjectiv «pign». La successiun dil vocal <i> en «In pign quitau» – e quei independentamein da l'accentuaziun – dat al vers in moviment pli lev, che corrispunda era alla significaziun exprimida. L'introducziun dalla nova fuorma finita «Trublesch'»⁴⁷⁶, che substituescha la fuorma monosillabica da PR3 «rump'», possibilitescha da desister in'ulteriura gada dalla conjunziun da coordinaziun «E». Il punct dubel (9) vegn substituius cun in punct. Quella midada savess haver in connex culla midada semeglionta ell'1. strofa (3). Il diever dil punct dubel vegn aschia reservaus exclusivamein per la quintessenza (16-18). **11** La sincopa en «megl'ra» vegn buca pli marcada cun in apostrof en PS. **12** Il hapax «procent» vegn scretts ella versiun da PS cun <c> enstagl <z>.

13-18 **14** Igl adjectiv «giest» dil sintagma pleonastic «giest Derschader» vegn eliminaus. Ina repetiziun dalla fuorma aferetica digl artechel, gia presenta el vers precedent, sa cheutras vegnir eliminada. Plinavon ei la posiziun accentuada digl artechel definit «il» giustificada gest en quei liug,

⁴⁶⁹ En quei diember ein aschibein adjectivs (sg. e pl.) sco era substantivs (sg. e pl.) vegni risguardai. Quels pon era esser alterai, p.ex. entras in suffix augmentativ 'rehuns'.

⁴⁷⁰ Cfr. PS, [43.] **Il Rhein**: «Cheu aschi majestus semuentas / Tras rehas tiaras, loschs marcaus;» (17-18) (1898:204).

⁴⁷¹ Cfr. M2, **3. Il catechismus!**: «Tgi dat als rehs humor, / Carezia, paisch dil cor? / Il catechismus!» (31-33) (1900:71).

⁴⁷² Inclusiv las duas occurrenzas dalla versiun dad I, **4. La miséria socialista** che vegn reprida ell'ediziun da PS, [48.] **La miséria socialista** (1898:209).

⁴⁷³ L'unica occurrenza ulteriura digl adjectiv 'neidi' ell'ovra da Tuor ei d'anflar en PR3, **84. A Scarborough**: «Savens has schi quièta / E neidi' a mi pariu.» (23-24). Ella versiun da PS, [67.] **Sper la mar** vegn quella strofa eliminada.

⁴⁷⁴ Muoth menziuna ellas *Normas ortograficas* il suadont: «IV. / *Conquors denter i, ei, ui, ai.* / **I** rom. tonic conquora en la combinaziun **i accentuau** plus **a, q, e, i tonic, a atonic** en certs dialects cun *ei ui* etc. / *Regla. Scriva dapertut i-a;* buc *ei-ui-a!* / *Exempels: Aschia*, buc *ascheia, aschua, aschoia, uschè.* [...] *Pia*, buc *peia, puia.* – *Sia, tia, via* etc. [...] Ordeifer igl accent scriva medemamein *ia*, p. e. *Via-via*, buc *veia, vuia;* – *viadi, viagiar, viadont* etc.» (1888:31s.).

⁴⁷⁵ La versiun da PR3 ha plinavon: «En seida sevistgesch' el, / En cun diamants ornesch' el» (22-23) enstagl «En seida sevistgesch' el, / E cun diamants ornesch' el».

⁴⁷⁶ Quei verb vegn aunc duvraus ina gada en PS, [67.] **Sper la mar**: «Leu forsa schon lavura in inimitg secret, / Che trubl' a ti sur ura tiu spiegel schi quiet,» (15-16) (1898:221), resp. PR3, **84. A Scarborough**.

nua ch'ei vegn fatg referiment al schinumnu «il Derschader». Tuor discuora en sias poesias aschibein da derschaders mundans sco era dil derschader celestial. Characteristic per tut las occurrenz, nua ch'ei setracta dil derschader celestial, ei il diever senza attribut⁴⁷⁷, ferton ch'in derschader terrester sa esser accumpignaus d'in attribut⁴⁷⁸. **16** Cfr. **t**.

[63.] Al pievel romonsch.

publicaziuns: PR1 (1891a:36)
[Surselva I. (1898:61s.)
PS (1898:217s.)

29. Als romonschs.
22. Als romontschs.]⁴⁷⁹
[63.] Al pievel romonsch.

29. Als romonschs. PR1 (1891a:36)

[63.] Al pievel romonsch. PS (1898:217s.)

Lai ti pintga compagnia
Retunar la melodia
De tiu plaid alpin sonor!
Clar e ferm e bein quel tuna,
5 Ha in mied che dulsch resuna
E ch'inconta il tiu cor! Ch'inflamesch', incont' il cor!

Lai, romonsch, en tia Rezia,
En la bassa, sin l'altezia,
Retunar tiu plaid sonor!
Quel ha biala melodia,
5 Schi migieivla harmonia,
Che san incantar il cor!

La favella bandunada, faviala
Offendida, contristada,
Vul de tias valls tschessar!
10 Audas ti co ella plonscha?
La favella, la romonscha, faviala
Vul ti quella schar satrar?

La faviala bandunada,
D'inimitgs mo circumdada,
Vul da tias valls tschessar!
10 Audas ti co ella plonscha?
La faviala, la romonscha,
Vul ti quella schar satrar?

Neu ed aulza la bandiera,
Fegl roman, e viv' e miera ti viv' e miera
15 Per tiu bi lungatg matern!
Quei gron scazi po pertgira, Ti tiu scazi po pertgira,
Spir' carezi' a quel engira, Ti carezi' a quel engira,
Per quel ardi tiu intern!

Sgolatschar lai la bandiera,
Sedefenda, batta, miera,
15 Per tiu vegl artau lungatg!
Cun el gie svanesch'en fossa
Ti' isonza, viarva, possa,
Tiu talent e tiu pertratg!

variantas: t. Al pievel romonsch.] Als romonschs. PR1. **1** Lai, romonsch, en tia Rezia,] Lai ti pintga compagnia PR1. **2** *substituui* **3** Retunar tiu plaid sonor!] Retunar la melodia / De tiu plaid alpin sonor! PR1, 2-3. **4-5** *substituui* **6** Che san incantar il cor!] E ch'inconta il tiu cor! PR1. **7** La faviala] La favella PR1. **8** D'inimitgs mo circumdada,] Offendida, contristada, PR1. **9** da tias valls] de tias valls PR1. **11** La faviala] La favella PR3. **13** Sgolatschar lai la bandiera,] Neu ed aulza la bandiera, PR1. **14** Sedefenda, batta, miera,] Fegl roman, e viv' e miera PR1. **15** vegl artau lungatg] bi lungatg matern PR1. **16-18** *substituui*

⁴⁷⁷ Par. PS, [2.] **Hymnus della discendenza latina:** «La latina, la regina, / Ha ni tema ni sterment, / Cu 'l Derschader examina / Ell' il di dil trument.» (25-28) (1898:172), resp. I, **8. Hymnus della discendenza latina;** PS, [29.] **Avon igl altar de Nossadunna:** «Clom' il Derschader, tiu affon, / Ord véta nus avon siu thron.» (29-30) (1898:192), resp. M1, **9. Avon igl altar de Maria** e M2, **6. Te Deum:** «Sco derschader vegnas ti / Cun pussonz' e glisch solema;» (31-32) (1900:58).

⁴⁷⁸ Cfr. PS, [27.] **Ils paupers:** «Il pauper bab, el vegn tgisau avon il stregn derschader, / Cun vusch solema condemnaus sco delinquent e lader.» (19-20) (1898:190), resp. PR3, **89. Gl'anarchist,** denton era PR3, **76. Danès:** «Derschaders ins gudogna / Bein è per siu intress, / Sch'ins ha e ha amogna / Danès, danès, danès!» (str. 35, 137-140).

⁴⁷⁹ La versiun publicada ella Surselva I. sto vegnir considerata sco versiun anteriura alla versiun da PR1. En cumparegliazion culla versiun da PR1 ha ella numnadamein las suandontas variantas: «La favella contristada» (7) [ulti carteivel in sbagl da stampa]; «il tiu lungatg» (15) e l'inversiun dils vers 16-17. Oravontut pervia dil diever dil possessiv cugl artechel «il tiu lungatg» (15) enstagl «tiu bi lungatg» (PR1, 15) ston ins supponer ch'ei setracti cheu d'ina versiun anteriura a quella da PR1.

commentari: La versiun da PS ha 3 stofas da mintgamai 6 vers trohaics cun 4 silbas accentuadas: -v-v-v-(v). La disposiziun dallas remas ei: *aabccb*. La structura metrica ei identica cun la canzun tudestga **Bundeslied** che Tuor indichescha per la melodia: „Brüder reicht die Hand zum Bunde“ (1891a:II)⁴⁸⁰. In exemplar fragmentar e per part dubel da l’ediziun da PR1 (relasch Tuor)⁴⁸¹ cuntegn las suandontas correcturas e variantas libras d’autur, i.e. variantas buc realisadas: «Ch’inflamesch’, incont’ il cor!» (6); «faviala» (7; 11); «ti viv’ e miera» (14); «Ti tiu scazi po pertgira,» (16) e «Ti carezi’ a quel engira,» (17). – Pertuccont las variantas d’editur (Fry 1934:184s. e Deplazes 1954:114) par. **9.5 Variantas d’editur problematicas.** – Formalmein ei l’1. strofa caracterisada dallas pli grondas midadas. Sulettamein la rema *b* «sonor : cor» (3 : 6) vegn mantenida. Las autras remas (*a*; *c*) vegnan remplazzadas. Las remas dalla 2. strofa ein identicas per omisduas versiuns. Quella strofa ha lu era las pli paucas midadas d’ina versiun a l’altra. Ella 3. strofa vegnan puspei duas remas (*b*; *c*) remplazzadas. Interessantas ein oravontut las variantas (t.; 17-18; 16-17) che savessen star en in cert connex culla poesia da Muoth, **Al pievel romontsch** (Muoth 1997:75s.) che fuorma ina specia da hipotext per la poesia da Tuor.

t. Il tetel da PS ei identics cun quel dalla poesia da G. H. Muoth **Al pievel romontsch**: «Stai si! defenda, / Romontsch, tiu vegl lungatg!» (1-2) (1997:75s.). La poesia da Muoth ei cumparida per l’emprema gada ellas ASR II (1887:358s.). Alfons Tuor era da gliez temps scolar alla scola cantunala⁴⁸². La medema annada dallas ASR cuntegn era 6 poesias publicadas dil bab, Gion Antoni Tuor (ASR II, 1887:352-357).

1-6 1 Il niev tetel da PS, **[63.] Al pievel romontsch** ha era repercussions pigl incipit. Plidentaus vegn mintga singul «romontsch» e buc pli la «pintga compagnia» (PR1, 1), resp. il «Fegl roman» (PR1, 14). **1-3** Sintacticamein ei l’emprema frasa (1-3) bia pli structurada ch’ella versiun precedenta da PR1. Quei entscheiva gia cun inserir il substantiv «romontsch» denter commas e cun schar suandar silsunter treis indicaziuns adverbialas dil liug⁴⁸³. Quella successiun asindetica ei mo pusseivla pervia dalla concentraziun dils vers da PR1 (2-3) en PS (3). **4-5** La versiun da PS cuntegn paucs elements gia presents en PR1, p.ex. «melodia» (PR1, 2) e «quel» (PR1, 4). Il substantiv «melodia» (PR1, 2) che vegn eliminaus el liug corrispudent da PS, vegn introducuis en quei liug per formar la rema nominala «melodia : harmonia» (4 : 5)⁴⁸⁴. La versiun da PS evitescha plinavon la repetiziun da fuormas semegliantas: «Retunar» (2) e la rema desinenziala «tuna : resuna» (4 : 5)⁴⁸⁵. **6** La conjunziun da coordinaziun «E» e la cumbinaziun dil possessiv cugl artechel definit «il tiu cor» vegnan eliminadas ella versiun da PS. Quei ei dil reminent era il cass tier la varianta intermediara «Ch’inflamesch’, incont’ il cor!».

7-12 7 In’ulteriura occurrenza dalla grafia veglia «favella» ei d’anflar en posiziun da rema par. PR2, **57. O vus Sursilvans!**: «Dei ins ver interess / De quella bagatella! / Perir – ei gl’ei in stess – / Sa dil romontsch favella!» (4-8). En PS fa Tuor diever dalla varianta grafica «faviala». Sin basa dils

⁴⁸⁰ Damai che Tuor surpren nuot davart il cuntegn vegn desistiu da publicar il text tudestg. Per ina versiun dalla canzun cfr. J. Heim (151. Stereotyp-Ausgabe:148ss.).

⁴⁸¹ Sil frontispezi digl exemplar sesanfla la suttascripziun «Alphons Tuor. / 1891». Las suandontas paginas da PR1 mauncan (pp. 37-38); las suandontas paginas ein dublas (pp. 33-34; 45-46). Las correcturas, ch’ein vegnidas fatgas cun tenta nera, derivan digl autor.

⁴⁸² Per eventualas influenzas dil text da Muoth mira **commentari**.

⁴⁸³ Per in’ulteriura occurrenza dil plaid «Rezia» par. M2, **7. Ils catholics romontschs a Leo XIII**: «Bein dalunsch da tei vivin, / Sper il Rein, sin tratsch alpin, / En la veglia Rezia.» (7-9) (1900:74). La rema ei «Rezia : carezia» (9 : 12). Per ils elements novs da PS (2) par. PS, **[70.] Egl jester**: «Jeu pertratg vid mes de casa, vid las bassas ed ils aults,» (9) (1898:222).

⁴⁸⁴ Mira era la medema rema en PR3, **80. L’ exposiziun de cauras**: «Tadlei la melodia / Dil numerus choral! / Tadlei la harmonia, / Il hymnus nazional!» (9-12). Per «melodia» mira plinavon PR1, **1. Il cant raeto-romontsch**: «Vus romontschs, las melodias / Schei udir de vies lungatg; / Bandischei las sclaverias, / Che lavagan vies pertratg.» (17-20).

⁴⁸⁵ Per la versiun da PR1 «Clar e ferm e bein quel tuna,» (4) par. Muoth, **Al pievel romontsch**: «Quel tuna ferm e suna clar» (7) (Camartin/Tuor 1997:75). Par. plinavon il vers «Audas ti co ella plonscha?» (PR1, 10 e PS, 10) cun il vers da Muoth «La mumma plonscha, audas ti!» (45) (1997:76).

exempels «biala», resp. «bella»⁴⁸⁶ vesan ins che la fuorma latinisonta cun vocal sempel sa esser mo ina fuorma secundara che vegn surtut duvrada en posiziun da rema. **8** Ils dus adjectivs «Offendida, conristada,», oriunds da particips, vegnan remplazzai cun l'indicaziun adverbiala «D'inimitgs mo circumdada,». **9** La preposiziun «de» vegn remplazzada cun «da». **11** Cfr. **7**.

13-18 **13** Quei che la versiun da PR1 di «Neu ed aulza la bandiera,», muossa la versiun da PS «Sgolatschar lai la bandiera,». Cfr. era PS, **[4.] La guardia dil Rhein, 9**. **14** Ils imperativs ch'ei vegni eliminai el vers precedent cumparan en quei liug en successiun asindetica fetg pregnanta: «Sedefenda, batta, miera,». Oravontut la coordinaziun «e viv' e miera» sa aschia vegnir remplazzada. Ina fuorma intermediara interessanta ei la varianta libra «ti viv' e miera». Per igl emprem imperativ cfr. Muoth: «Stai si! defenda,» (1) (Camartin/Tuor 1997:75). **15** L'eliminaziun digl adjectiv «matern» stat ualti carteivel en connex culla eliminaziun precedentia dil sintagma «Fegl roman,» (PR1, 14). La rema «matern : intern» (15 : 18) vegn cheutras eliminada e substituïda cun ina rema buc nunenconuschenta «lungatg : pertratg», cfr. Muoth: «Stai si! defenda, / Romonsch, tiu vegl lungatg! / Risguard pretenda / Per tiu pertratg!» (1-4) (ibid.) e PR1, **1. Il cant raeto-romonsch**: «Vus romonschs, las melodias / Schei udir de vies lungatg; / Bandischei las sclaverias, / Che lavagan vies pertratg.» (17-20). Per la cumbinaziun da PS «Per tiu vegl artau lungatg!» mira la passascha da Muoth precedentia ed il vers «Essent artaus dal bést matern, schi car.» (10) (ibid.). **16-17** Per la rema nominala (cfr. era **4-5**) «fossa : possa» mira p.ex. PR1, **31. La fossa sper la tur**: «„En flur oz e possa / Pos esser carstgeun; / Pertratgia, en fossa / Sas esser dameun!“» (str. 28, 109-112); PS, **[13.] La véta**, (2 : 5) e PS, **[45.] Sonnet alla mumma d'in sventirau**: «Jeu hai stroclau il meun ad el enson, / Lu er' el eunc schi legers e plein possa – / Ed uss, gl'ei buc de crer, uss crescha schon / A miez sentéri pastg sin sia fossa.» (1-4) (1898:207). **17-18** La versiun da PS terminescha cun ina enumeraziun finala, cun buca meins che 5 elements, che stat en stretg connex cull'enumeraziun precedentia «Sedefenda, batta, miera,» (14). Per ils dus davos elements «Tiu talent e tiu pertratg!» mira Muoth: «Risguard pretenda / Per tiu pertratg!» (3-4) (1997:75) e «Ed il romonsch, lungatg alpin, / [...] / [...] / Ruina tiu talent cun sia fin.» (37-40) (1997:76).

---

⁴⁸⁶ PR1, **2. Emblidabucamei**: «Leu sin la verda prada / Stat ina biala flur;» (1-2) e «Pertratg jeu vid la prada / E vid la biala flur.» (11-12), resp. PR1, **18. La Schvizzera**: «La Schvizzr' ei bella, / Nus lein tut ad ell' unfrir, / Nus lein per ella / Viver e morir!» (1-4; 9-12; 17-20).

[65.] Las paterlieras.

publicaziuns: PR3 (1894:104)
PS (1898:219)

75. Las paterlieras.
[65.] Las paterlieras.

[65.] Las paterlieras. PS (1898:219)

Tgei strias tschatschras, strias fieras, Fan en in vitg las paterlieras, Cu duas ne treis ensemen statan E dals vischins la bucca datan!	O contas caussas schon satradas Recavan quellas tussegadas, 15 E portan ésch per ésch silsunter Ch'ei datan bunamein en venter!
5 Co ei san ord muschins far vaccas E dir sin quels e tschels pulaccas! Co ei lur nauschas lieungas giézan E sin tuts meuns lur tissi sprézan!	Cun lur nuvialas e manzégnas Caschunan ei spir catavégnas, Spir disfidonza, spir discordia, 20 En tut il vitg – misericordia!
Perfin il farrer sin parvenda 10 Sto ver enquala greva menda, E pauc ne bia a tuts ei meunca, A tuts vischins en la vischneunca!	Perquei da cor jeu vus hassegiel, Jeu da vus tunder mo lagegiel, Vus strias, stodas paterlieras Sper begls e brocs e cafetieras!

variantas: 3 ensemen] enseman PR3. 4 datan!] datan. PR3. 7 giézan] giezan PR3. 8 sprézan] sprezan PR3. 11 la vischneunca!] la vischneunca. PR3. 15 ésch per ésch] esch per esch PR3. 16 bunamein] munamein PR3. 17 manzégnas] manzegnans PR3. 18 spir catavégnas] spir' catavegnans PR3. 19 Spir disfidonza, spir discordia,] Spir' disfidonz' e spir' discordia PR3. 21 hassegiel,] hassegiel PR3. 22 Jeu da vus tunder] E da vus tunder PR3.

commentari: La poesia ha 6 strofas da 4 vers jambics cun 4 silbas accentuadas (v-v-v-v-v) e remas a pèr: *aabb*. Il diember da strofas dallas duas versiuns ei identics. Ord pugn da vesta dalla structura dalla poesia eis ei interessant da remarcar ch'il jeu-liric semanifestescha pèr ella davosa strofa a moda explicita: «Perquei da cor jeu vus hassegiel, / Jeu da vus tunder mo lagegiel,» (21-22). Ina passascha d'in necrolog fa la suandonta allusiun a quella poesia: «Ja, der Mann an den Krücken konnte sich für den romanischen Ringelreihetanz begeistern, – auch zu den Plauderinnen am Dorfbrunnen hinzuschreiten, um sie zu geisseln; [...]» (BT, nr. 70, 23.03.1904). – Fry (1934:101) publichescha la versiun da PS. Sper variantas formalas ha sia versiun era duas variantas pli substanzialas: «E dir da quels e tschels pulaccas!» (6) e «E portan esch per esch sunter,» (15). Deplazes (1954:109) edescha la versiun da Fry, substituescha denton igl adverb «schon» cun «gia»: «O contas caussas gia satradas» (13). – Las variantas san vegnir classificadas tenor treis tips: variantas formalas (da grafia e d'interpuncziun), grammaticalas (18; 19) e stilisticas (19; 22).

1-4 La frasa comunicativa vegn midada en ina frasa affectiva. Par. per la medema midada era **12**. La versiun da PS secumpona aschia unicamein da frasas affectivas. **3** La varianta grafica «enseman» drova Tuor mo ell'ediziun da PR3⁴⁸⁷. Ella cumpara aunc inagada en posiziun da rema en PR3, **89. GI'anarchist**: «En stiva malsclarida stat / Tut la famili' enseman, / Ina ser' en nera paupradat / E bab e mumma schanan.» (5-8). Era quella poesia vegn reedida quater onns pli tard en PS cun la nova varianta grafica «ensemen», cfr. PS, [27.] **Ils paupers**, **3**.

5-8 7/8 La rema desinenziala «giézan : sprézan» vegn scretta da niev cun in accent lev. L'inconsequenza ell'ediziun da PR3, nua che Tuor scriva ina gada «spréza», par. PR3, **74. II**

⁴⁸⁷ Ellas ediziuns precedentas PR1 e PR2 drova Tuor la grafia «ensemen», par. PR1, **27. Alla patria**: «Neu mia cara compagnia, / Nus lein ensemen star;» (1-2) e PR2, **59. Il testament de Noà**: «Noà replica: „De bi di / Quei sai jeu buca dir a ti. / Lein giun tschalèr ensemen ir / E sco' i stat leu intercurir.» (19-22). Quella grafia vegn, sco gia viu, reintroducida pli tard per l'ediziun da PS e silsunter era per M2.

nausch vischin: «Cun sia lieunga tussegada / El spréza tissi per dischniesch» (21-22)⁴⁸⁸ ed ina gada «sprezan» vegn pia eliminada. Da remarcar ei che quellas duas poesias vegnan publicadas omisduas gadas ina suenter l’altra, aschia en PR3: **74. Il nausch vischin** e **75. Las paterlieras** e silsuenter en PS: **[65.] Las paterlieras** e **[66.] Il nausch vischin** (leu denton en successiun invertida). Digl accent lev fa Tuor era diever pli tard en FA, **25. Il zulprin:** «Las sprézas tillan ad in trer / Tschuat aua silla lena.» (15-16) (1901:148). Per la fuorma «giézan», mira la suletta ulteriura occurrenza en PR3, **77. Il ranverun:** «Tut a buffont els vegnan / E giezan schon lur dents,» (str. 15, 57-58). Ella versiun da PS preferescha Tuor la fuorma dil gerundi: PS, **[75.] Il ranvèr:** «Tut a buffont els [scil. ils artavels] vegnan, tut a gizont lur dents, / Ed en lur gréflas tegnan els lur defunct parents:» (21-22) (1898:226).

9-12 12 Per la varianta d’interpuncziun (substituziun dil punct cun ina enzenna d’exclamaziun) mira il commentari precedent en connex cul vers **4**.

13-16 15 Occurrenzas dil plaid ‘esch’ ein d’anflar en 3 ediziuns, numnadamein: PR3 [7x], PS [5x] e FA [2x]. En PR3 scriva Tuor adina «esch»; en PS e FA⁴⁸⁹ fa el perencunter adina diever dalla scripziun «ésch» cun accent lev. Dallas 7 occurrenzas da PR3 vegnan 5 reprimas en PS; la midada dalla scripziun («esch» > «ésch») ei sistematica⁴⁹⁰. **16** Enstagl dalla fuorma assimilada (assimilaziun regressiva) «munamein»⁴⁹¹ vegn quella dissimulada «bunamein» preferida. Igl adverb ‘bunamein’ ei plinavon in hapax.

17-20 17-18 La rema «manzégnas : catavégnas» vegn scretta cun accent lev. Dad omisduas substantivs dat ei buc ulteriuras occurrenzas. **18/19** La preferenza dalla fuorma «spir» enstagl da quella apocopada «spir’» ei buc sistematica ell’ovra da Tuor, mira p.ex. PR3, **79. Il fauls amitg:** «Cun in che simulescha / Mo spir sinzeritat, / Ed en siu cor nutrescha / Mo spir malignitat.» (10-12) e PS, **[54.] Als rechts:** «En num dil Diu ch’ha nus spindrau, / Nus tuts ord spir’ carezia,» (13-14) (1898:212). **19** L’eliminaziun dalla conjunziun da coordinaziun lubescha da desister da l’elisiun tier il substantiv «disfidonz’». Alla fin dalla successiun asindetica (18-19) vegn mess ina comma.

21-24 21 L’introducziun dalla comma stat en connex culla midada dil vers sequent. **22** La conjunziun da coordinaziun «E» vegn remplazzada d’ina ulteriura repetiziun dil pronom personal «Jeu» (mira 21). Igl effect da quella repetiziun ei ton pli gronds, perquei ch’il jeu-liric semanifestescha buca explicitamein ellas 5 strofas precedentas.

⁴⁸⁸ Cfr. PS, **[66.] Il nausch vischin:** «Cun sia lieunga tussegada / El spréza tissi per disniesch» (9-10) (1898:220).

⁴⁸⁹ Cfr. FA, **11. Poesia de Leo XIII:** «La vest’ ei tut scurdada, grevs il flad: / Jeu stun sigl ésch della perpetnadat.» (7-8) (1901:141) e FA, **34. La méta de fein:** «Els passan en stiva, tras gl’esch a current, / Sepeglian dabot a buffont e bargient / Vid schubas e meuns della mumma.» (26-28) (1901:153).

⁴⁹⁰ PS, **[27.] Ils paupers:** «Il bab sederscha dad ésch ô, la notg ei freid’ e stgira; / El quora schi dabot sco ’l po, sin via malsigira;» (13-14) (1898:189), resp. PR3, **89. Gl’anarchist:** «Il bab sederscha dad esch ô / Sin via malsigira,» (29-30) e «Puspei sedersch’ el dad esch ô / Sin via malsigira,» (str. 14, 53-54); PS, **[54.] Als rechts:** «O paupra vus, sch’in orfan vegn / Catschous da vies ésch ora,» (17-18) (1898:212), resp. PR3, **88. Per l’amur de Diu!:** «Avon Vies esch in bab zun fétg, / Capiat’ en meun, suspira:» (9-10) e «O paupra Vus, sch’in orphan vegn / Chitschous da Vies esch ora,» (25-26); PS, **[75.] Il ranvèr:** «El era, gie strusch era, dal mund passaus navent, / Ch’artavels cun canèra sederschan dad ésch ent;» (19-20) (1898:226), resp. PR3, **77. Il ranverun:** «El era, gie strusch era, / Dil mund passaus navent, / Ch’artavels cun canera / Sederschan dad esch ent.» – (str. 14, 53-56).

⁴⁹¹ Cfr. era PR2, **39. Il Schvizzer:** «Jeu vevel munamein / Dil tut giu traversau il Rhein →» (11-12).

[66.] Il nausch vischin.

publicaziuns: PR3 (1894:102s.)
PS (1898:219s.)

74. Il nausch vischin.
[66.] Il nausch vischin.

74. Il nausch vischin. PR3 (1894:102s.)

[66.] Il nausch vischin. PS (1898:219s.)

str. 1 Tgi sa la nauschadat descriver
(1-4) Ch'ha priu surmeun el temps present?
Vischin sa sper vischin ca viver
Senz' esser traso sut il dent!
str. 2 E vul schluppar de gret' e fell
(11-12) Sch'ei va in tec de bein cun quel!

Tgi sa la nauschadat descriver
Ch'ha priu surmeun el temps present?
Vischin sa sper vischin ca viver
Senz' esser traso sut il dent!
5 In vul schluppar da grét' e fell
Sch'ei va in tec de bein cun tschel!

str. 4 Cun sia bucca mallavada
(19-24) El tilla tut atra 'l tscheriesch,
Cun sia lieunga tussegada
El spréza tissi per dischniesch
Perfin sin quels ch'han el gidau
E meritassan siu bien grau!

Cun sia bucca mallavada
El tilla tut atral tscheriesch,
Cun sia lieunga tussegada
10 El spréza tissi per disniesch
Perfin sin quel ch'ha el gidau
E meritass eunc siu bien grau!

str. 5 In dulutsch „bi bi“ sa 'l far en fatscha
(25-30) Da quel ch'el ha per miert dadens,
E cun in cor schi freid sco glatscha
Sa 'l far a quel tschien compliments.
Mo strusch ha ins vulviu il dies
Ch'ei plova gomias tut da gries!

In dulutsch „bi bi“ sa 'l far en fatscha
Da quel ch'el ha per miert dadens,
15 E cun in cor schi freid sco glatscha
Sa 'l far a quel tschien compliments.
Mo strusch ha quel volviu il dies
Ch'ei plova gomias tut da gries!

str. 8 Mes meuns encunter Tschiel vi stender
(43-48) E quel rogar sil di ded oz
De mei schurmiar e mei defender
Von buccas nauschas e complots –
E mei librar d'in meun cumin
Ed avon tut d'in nausch vischin!

Mes meuns encunter tschiel vi stender,
20 Vi quel rogar sil di ded oz
De mei schurmiar, de mei defender
Von buccas nauschas e complots:
De mei librar d'in meun cumin
Ed avon tut d'in nausch vischin!

midadas da fuorma: La versiun da PR3 ha 8 strofas, ferton che quella da PS vegn reducida per la mesadad. Ils suandonts vers, resp. las suandontas strofas vegnan eliminadas: PR3, 5-6; 7-10; str. 3, 13-18; str. 6, 31-36; str. 7, 37-42. Per simplificar il confrunt dallas duas versiuns vegnan ils singuls vers da PS mintgamai confruntai culs vers corrispundents da PR3. Tematicamein sa la poesia vegnir dividida en treis parts: in'introducziun (1. str.); ina part da miez (PR3, 2.-7. str., resp. PS, 2.-3. str.) ed ina conclusiun (str. finala). Las 4 strofas che vegnan eliminadas appartegnan alla part da miez, nua ch'il cumpurtament dil 'nausch vischin' vegn descrets. Quella descripziun vegn pia reducida drasticamein (cfr. **commentari**).

variantas: 5 In vul schluppar] E vul schluppar PR3, 11; da grét' e fell] de gret' e fell PR3, 11. 6 cun tschel!] cun quel! PR3, 12. 8 atral] atra 'l PR3, 20. 10 disniesch] dischniesch PR3, 22. 11 sin quel ch'ha el gidau] sin quels ch'han el gidau PR3, 23. 12 E meritass eunc] E meritassan PR3, 24. 17 ha quel volviu il dies] ha ins vulviu il dies PR3, 29. 19 tschiel] Tschiel PR3, 43; stender,] stender PR3, 43. 20 Vi quel rogar] E quel rogar PR3, 44. 21 De mei schurmiar, de mei defender] De mei schurmiar e mei defender PR3, 45. 22 complots:] complots – PR3, 46. 23 De mei librar] E mei librar PR3, 47.

commentari: La poesia ha 4 strofas da mintgamai 6 vers jambics cun 4 silbas accentuadas: v-v-v-v-(v). Las remas ein disponidas tenor il schema: *ababcc*. Sco gia viu sa la poesia vegnir dividida en treis parts tematicas. Ferton che l'introducziun (1. strofa) descriva la situaziun generala dil 'temps

present', describa la conclusiun igl agir dil jeu-liric en vesta alla situaziun descretta. In fatg interessant dalla versiun da PS ei che la part centrala (2.-3. str.) evitescha denominaziuns pli precisas dil 'nausch vischin' sco ella versiun da PR3, p.ex. «carstgeun brutal» (PR3, 8), «quei toc glisnerun da strèflas» (PR3, 33) ni «Nies bien vischin» (PR3, 39). Quellas denominaziuns appartegnan tuttas a strofas che vegnan buc reprimas en PS. Tipic per las strofas che vegnan reprimas en PS ei il diever dil pronom personal 'el'. La 3. strofa gioga plinavon culla cunterposiziun «(e)l» (13; 14; 16) vs «quel» (14; 16; 17)⁴⁹². Per possibilitar ina cumparegliaziun in praesentia dallas duas versiuns schein nus suandar las parts da PR3 ch'ei vegnidadas eliminadas ella versiun da PS.

<p>str. 1 La nauschadat, la nauschadat (5-6) Oz regia cun impunitat! str. 2 Oz ha 'l vischin midau natira, (7-10) Ei daventaus carstgeun brutal, Che ha mo quella fin e mira De far a siu confrar dil mal –</p>	<p>str. 6 E tschien surnums e pattahèflas (31-36) A ses vischins cun lahergném Dat quei toc glisnerun da strèflas, Che va pertut cun siu fugém. Haver in proxim malvugliu Ei il pli grond castitg de Diu!</p>
<p>str. 3 O tgei scuidonz' e malvuglienscha (13-18) Nutresch' e port' el en siu pèz! Tgei ranveri' ed engurdienscha Mett' el vitier ses auters vezz! In tal scuttun ei gl'inimitg, Il pli nuscheivel de siu vitg!</p>	<p>str. 7 Mo sch'in vadi in tschespet tilla (37-42) De sia pénda senz' adatg, Nies bien vischin talien⁴⁹³ savilla E tegn quei per in grond malfatg – In cret vischin ei schi de rar Sco tgappers alvs e verds d'enflar.</p>

Sco ins vesa vegnan era passaschas pli humoristicas sco «In cret vischin ei schi de rar / Sco tgappers alvs e verds d'enflar.» (PR3, str. 7, 41-42) eliminadas. – Fry (1934:100) publichescha la versiun da PS. Ultra dallas usitadas variantas formalas sedifferenziescha la versiun da Fry da quella da PS els suandonts vers: «Mo strusch che quel ha viult il dies,» (17); «De mei proteger, mei defender / Da buccas nauschas [...]» (21-22); e «De mei spindrar dal maun cumin / Ed avon tut dal nausch vischin!» (23-24). Cun gronda probabladad san tut quellas variantas vegnir taxadas sco variantas d'editur. Deplazes (1954:110) edescha cun ina adattaziun grafica - «cumpliments» (16) - la versiun publicada da Fry. – Tipicas midadas substanzialas da quella poesia ein las parallelisaziuns dalla strofa finala (20; 21; 23).

1-6 5-6 Il distic final vegn substituius cun ils vers finals dalla 2. strofa (PR3, 11-12), ils ulteriurs vers da quella strofa vegnan buc repri ella versiun da PS. Fertion che quels vers ein aunc coordinai ella versiun da PR3, fuorman els en PS ina frasa per sesez. La conjunziun da coordinaziun «E» vegn remplazzada dil pronom indefinit «In». **5** Il substantiv «grét'» vegn scretts cun in accent lev. En FA perencunter vegn la medema cumbinaziun puspei scretta senza, damai alla moda veglia, mira FA, **6. Igl alcohol:** «El fa ils fermes ruclar a funds, / Vegnir ils crets tut furibunds, / Plein gret' e fell e rabia.» (10-12) (1901:138). Per indicaziuns pli precisas mira PS, **[3.] La Marseillaise, 21.** **6** En PR3 repren il demonstrativ «quel» (12) anaforicamein il substantiv «confrar» (10). Ella versiun da PS ei quei buc pli il cass, damai ch'els vers precedents ein vegni eliminai. La nova varianta «tschel» stat en opposiziun cun il pronom determinativ «in» dil vers precedent.

7-12 8 La varianta da grafia «atra 'l» (PR3, 20) ei ina fuorma da cumpromiss. D'ina vart indichescha igl apostrof l'aferesa, da l'autra vart sto igl <s> final dalla preposiziun vegnir omess per insumma possibilitar quella. En PS preferescha Tuor en quei liug la preposiziun contracta «atral». **10** Varianta da grafia dil hapax 'disniesch'. **11-12** Ella versiun da PS serestrenscha igl autur sin

⁴⁹² Ella versiun da PR3 sereferescha il demonstrativ «quel» anaforicamein al substantiv «confrar» (10). En PS vegn quella corrispundenza directa eliminada ed il demonstrativ «quel» vegn precisaus unicamein dallas proposiziuns relativas «quel ch'ha el gidau» (11) e «quel ch'el ha per miert dadens» (14).

⁴⁹³ Il sbagl da stampa «falien» (PR3, 39) vegn corrigius en «talien». Il vers secloma pia «Nies bien vischin talien savilla». La fuorma «talien» ei ina fuorma dissimulada digl adverb «tanien».

l'opposiziun el singular «el» vs «quel». La piazza ch'ei vegnida libra entras la nova desinenza vegn cumpensada digl adverb «eunc».

13-18 **17** Il pronom indefinit «ins» vegn remplazzaus dil demonstrativ «quel». L'opposiziun «el» vs «quel» gia instradada ella strofa precedenta vegn cuntinuada. La nova varianta creescha in equiliber denter las occurrenzas dil pronom persunal e quellas dil demonstrativ (par. **commentari**). Il particip «volviu» vegn screts en PS cun in <o> pretonic.

19-24 Las variantas substanzialas dalla davosa strofa dattan a quella dapli coherenza entras eliminar differentas coordinaziuns. **19-20** Las duas proposiziuns principalas «[...] vi stender,» e «Vi quel rogar [...]» vegnan parallelisadas. **19** Il substantiv «tschiel» vegn screts cun minuscla. Las numerusas occurrenzas da quei lexem ell'ovra da Tuor vegnan tuttas screttas pign, dano a l'entschatta dil vers. La suletta excepziun ei cuntinida el tetel da PS, **[28.] La Regina dil Tschiel**. Egl intern dalla poesia vegn il lexem denton screts pign: «Maria, ti regina, / Regin' eis en verdat; / Il tschiel entir s'inclina / Von tia majestat.» (1-4) (1898:190). **21-22** Las duas proposiziuns infinitivas vegnan parallelisadas, la conjunziun da coordinaziun «e» vegn pia eliminada ina secunda gada. **22** La lingetta che prepara la quintessenza vegn remplazzada cun in punct dubel. Cfr. PS, **[1.] Il psalm schvizzer, 6**. **23** Era la tiarza proposiziun infinitiva vegn parallelisada tenor il model dallas duas precedentas (21).

[67.] Sper la mar.

publicaziuns: PR3 (1894:125s.) **84. A Scarborough.**
PS (1898:220s.) **[67.] Sper la mar.**

[67.] Sper la mar. PS (1898:220s.)
(1893.)

- Jeu stundel sin la spunda, jeu mirel sin la mar,
E contempleschel l'unda, che rocl' ad in roclar.
Con ditg ti schon semovas cheu senza far in paus,
Con ditg ti schon sesprovas en van d'enflar ruaus!
5 Con ditg ti schon sebattas encunt' il bord de gréps,
Encunter quel tschalattas cun bérgels surds e stéps!
Con ditg ti schon sesaulzas encunt' il firmament,
Encunter quel srebaulzas en tribel moviment!
Perfin cu ti eis méta, fas tschéra de ruassar,
10 Ei tut tier tei paréta, sto ins a ti sfidar!
In vent tei irritescha, che mova strusch in fein,
Quel fruscha, rubigliescha, tiu frunt aschi serein.
E sa sche tia bassa sa véra paisch gudér?
Tgi sa tgei leu sepassa, che nus savein ca vér?
15 Leu forsa schon lavura in inimitg secret,
Che trubl' a ti sur ura tiu spiegel schi quiet,
Che peina schon tempiasta, orcan, revoluziun,
E tut, gie, tut devasta, cu 'l fa si' erupziun.
Mo rocla tias undas, ti malruasseivla mar,
20 Mo fai las pli profundas fueinas rumplanar!
Sco ti sil mund cheu sajel anflar negin ruaus
Entoch' jeu buca schajel a funs el tratsch satraus.

Per facilitar la lectura dil commentari vegnan ils singuls vers dalla versiun da PS mintgamai confrontai culla strofa corrispundenta da PR3.

84. A Scarborough. PR3 (1894:125s.)

Jeu stundel silla spunda
E mirel silla mar,
E contempleschel l'unda
Che rocl' ad in roclar.

5 Con ditg ti schon semovas
Cheu senza far in paus;
Con ditg ti schon sesprovas
En van d'enflar ruaus!

10 Con ditg ti schon sebattas
Encunt' il bord da greps,
E cunter quel tschalattas
Cun bergels surds e steps!

15 Con ditg ti schon sesaulzas
Encunt'⁴⁹⁴ il firmament,
E cunter quel s'rebaulzas
En tribel moviment!

20 Co tia vehemenzia
Inspir' al spectatur
Von tei tont reverenzia
Sco s'guezzi' e snavur!⁴⁹⁵

Jeu hai rient' e crèta
O mar, tei era viu –
Savens has schi quièta
E neidi' a mi pariu:

25 Mo cu ti eis schi méta
E paras de ruassar,
Sto ins de tia gréta
Il pli sepertgirar.

30 In vent tei irritescha
Che muenta strusch in fein,
E frusch' e rubigliescha
Tiu frunt aschi serein.

35 E sa sche tia bassa
Sa vera paisch guder?
Tgi sa tgei *leu* sepassa
Che nus savein ca ver?

40 Leu forsa schon lavura
In inimitg secret,
Che trubl' a ti sur ura
Tiu spiegel schi quiet;

[67.] Sper la mar. PS (1898:220s.)
(1893.)

Jeu stundel sin la spunda, jeu mirel sin la mar,
E contempleschel l'unda, che rocl' ad in roclar.

Con ditg ti schon semovas cheu senza far in paus,
Con ditg ti schon sesprovas en van d'enflar ruaus!

5 Con ditg ti schon sebattas encunt' il bord de gréps,
Encunter quel tschalattas cun bérgels surds e stéps!

Con ditg ti schon sesaulzas encunt' il firmament,
Encunter quel srebaulzas en tribel moviment!

10 Perfin cu ti eis méta, fas tschéra de ruassar,
Ei tut tier tei paréta, sto ins a ti sfidar!

In vent tei irritescha, che mova strusch in fein,
Quel fruscha, rubigliescha, tiu frunt aschi serein.

E sa sche tia bassa sa véra paisch gudér?
Tgi sa tgei leu sepassa, che nus savein ca vér?

15 Leu forsa schon lavura in inimitg secret,
Che trubl' a ti sur ura tiu spiegel schi quiet,

⁴⁹⁴ Il sbagli da stampa dalla preposiziun «Encult'» vegn corrigius en «Encunt'» (cfr. era PS, 7).

⁴⁹⁵ L'elisiun «s'guezzi' e» fa ch'il vers va pei ziep. Per corrispunder al metrum (v-v-v-) stuess vegnir scret «Sco s'guezia e snavur!» cun la consequenza che la conjuncziun da coordinaziun «e» stess en posiziun accentuada.

Che peina la tempiasta
E la revoluziun,
E lura tut devasta
Cu 'l fa si' erupziun.

Che peina schon tempiasta, orcan, revoluziun,
E tut, gie, tut devasta, cu 'l fa si' erupziun.

45 Mo rocla tias undas
Ti malruasseivla mar,
E fai las pli profundas
Fueinas rumplanar!

Mo rocla tias undas, ti malruasseivla mar,
20 Mo fai las pli profundas fueinas rumplanar!

Sco ti sai jeu sin tiara
50 Anflar negin ruaus
Entoch' jeu sun c'en bara
E sut il tratsch satraus!

Sco ti sil mund cheu sajel anflar negin ruaus
Entoch' jeu buca schajel a funs el tratsch satraus.

midadas da fuorma: La versiun da PR3 ha 13 strofas da 4 vers. Ella versiun da PS vegnan mintgamai 2 vers cumbinai (vers dubels), plinavon desista Tuor d'ina divisiun en strofas. La versiun da PS vegn consequentamein formada d'ina singula strofa cun in total da 22 vers. Duas strofas da PR3 (str. 5, 17-20 e str. 6, 21-24) vegnan buc pli reprimas ella versiun da PS⁴⁹⁶.

variantas: t. Sper la mar.] A Scarborough. PR3. 1 sin la spunda,] silla spunda PR3; jeu mirel] E mirel PR3, 2; sin la mar] silla mar PR3, 2. **2** l'unda,] l'unda PR3, 3. **3** paus,] paus; PR3, 6. **5** il bord de gréps] il bord da greps PR3, 10. **6** Encunter] E cunter PR3, 11; bérgels] bergels PR3, 12; stéps] steps PR3, 12. **8** Encunter] E cunter PR3, 15; srebaulzas] s'rebaulzas PR3, 15. **9** Perfin cu ti eis méta,] Mo cu ti eis schi méta PR3, 25; fas tschéra] E paras PR3, 26. **10** *substituiu* **11** irritescha, che mova] irritescha / Che muenta PR3, 29-30. **12** Quel fruscha, rubigliescha,] E frusch' e rubigliescha PR3, 31. **13** véra] vera PR3, 34; guder] guder PR3, 34. **14** leu sepassa, che] *leu* sepassa / Che PR3, 35-36; vér] ver PR3, 36. **16** quiet,] quiet; PR3, 40. **17** schon tempiasta,] la tempiasta PR3, 41; orcan, revoluziun] E la revoluziun PR3, 42. **18** E tut, gie, tut devasta,] E lura tut devasta PR3, 43. **19** undas, ti malruasseivla mar,] undas / Ti malruasseivla mar, PR3, 45-46. **20** Mo fai] E fai PR3, 47. **21** sil mund cheu sajel] sai jeu sin tiara PR3, 49. **22** buca schajel] sun c'en bara PR3, 51; a funs el tratsch satraus,] E sut il tratsch satraus! PR3, 52.

commentari: La versiun da PS ha ina solia strofa da 22 vers jambics cun 6 silbas accentuadas: v-v-v-v|v-v-v-. La successiun dallas remas ei a pèr *aabbcc* eav. Muort l'unificaziun da mintgamai dus vers ha la poesia era remas da miez. Per il medem metrum par. PS, [69.] **La pussonza dils danès.** Separadas vegnan quellas duas poesias da PS, [68.] **Il vegl casti.** Ina versiun en vers dubels fuss era pusseivla per quella poesia, aschia ch'il metrum fuss il medem: «Ti vesas leu sil tgiembel / Il vegl casti s'alzar;» (1-2) (1898:221). Ell'edizium da PR3 corrispundan aunc tuttas treis poesias ad in tip frequent dalla canzun populara tudestga⁴⁹⁷. – La versiun che Fry⁴⁹⁸ (1934:64s.) publichescha corrispunda ni alla versiun da PR3 ni a quella da PS. Sut il tetel indichescha igl editur plinavon denter parentesas «(Tenor manuscret)». Deplazes (1954:66s.) edescha cun variantas da grafia e sbagls da stampa la versiun sco ella vegn publicada da Fry. Per in ulterior commentari mira **9.5 Variantas d'editur problematicas.** – Impurtontas ein surtut las variantas dallas strofas exteriuras

⁴⁹⁶ Fertion che la 5. strofa ei en cumparegliaziun cun las autras la pli explicita ed exprima a moda directa quei che lezzas emprovan da mussar, ei la 6. strofa l'unica strofa retrospectiva da l'entira poesia.

⁴⁹⁷ Par. sco exempel tipic la translaziun dalla poesia dad Eichendorff «In einem kühlen Grunde» en PS, [15.] **Lamentischun:** «En in vallà eunc sgarra / La roda d'in molin,» (1-2) (1898:179). Mira era Gelfert: «Auch diese Strophe ist aus zahlreichen Volksliedern und volksliedhaften Gedichten der Romantiker bekannt.» (1998:89).

⁴⁹⁸ «Impressiuns per veta duronta ha en Engheltiara igl aspect della mar intermediau ad Alfons Tuor. A Scarborough [...] ha il muntagnard sursilvan giu la sensaziun digl ocean, il maletg digl infinit. [...] Quella poesia persula havess valiu la peina d'in viadi sur mar» (Fry 1936:13) e plinavon «Sias canzuns digl emigront [[24.] **Agl emigrant** (1898:187s.)], de Scarborough [**Sper la mar**] ein l'expressiun dil malsau mudergiau da sia sort, che less encurir ventira, mo enzanua, ed anfla negin ruaus.» (Fry 1936:31).

(1; 21; 22), denton era las numerusas eliminaziuns dalla conjuncziun da coordinaziun «e» (1; 6; 8; 9; 12; 17; 20; 22).

t. La versiun da PR3, **84. A Scarborough** indichescha el tetel il liug d'inspiraziun per quella poesia (mira **Cronologia 1893**). En PS vegn quell'indicaziun geografica substituida cul tetel neutral PS, **[67.] Sper la mar**. L'indicaziun digl onn «(1893.)» che suonda il tetel, precisescha denton la fasa da creaziun dalla poesia.

1-2 1 Ils vers coordinai vegnan parallelisai en PS⁴⁹⁹. La repetiziun dil pronom personal «jeu» evitescha la successiun disturbonta «Jeu stundel [...] / E mirel [...] / E contempleschel [...]» (PR3, 1-3). En PS desista Tuor plinavon dalla fusiun dalla preposiziun cugl artechel definit. Mira era PS, **[70.] Egl jester, 3. 2** La proposiziun relativa dependentada dalla tiarza proposiziun principala vegn separada da quella cun ina comma.

3-4 3 Il semicolon suentar «paus;» PR3 (6) vegn substituius cun ina comma en PS. Per ina substituziun semeglionta mira **16**.

5-6 5 Il sintagma «il bord de gréps» vegn screts ella versiun da PS culla preposiziun «de». **6** Igl autur desista en PS dalla coordinaziun dallas duas proposiziuns principalas. La cumbinaziun «E cunter» (conjuncziun da coordinaziun e fuorma scursanida dalla preposiziun) vegn remplazzada cun la preposiziun usitada «Encunter». Il medem vala era per **8. 5/6** Naven da PS scriva Tuor ils plaids «gréps», «bérgels» e «stéps» cun accent lev.

7-8 8 Per la preposiziun «Encunter» mira **6**. En PR3 vegn la sincopa digl <e> inicial clitic en «s'rebaultas» indicada cun in apostrof, en PS buca pli. Las fuormas sincopadas «srebaultas» e «tribel», che vegnan sulettamein separadas dalla preposiziun «en», vegnan pia screttas tuttina.

9-10 9 L'eliminaziun dalla strofa precedentada (PR3, str. 6, 21-24) cun sia funcziun retrospectiva «Jeu hai rient' e crèta / O mar, tei era viu → fa ch'il diever dalla conjuncziun adversativa «Mo» ei buc pli adequats e vegn cheutras remplazzaus digl adverb «Perfin». Quella substituziun ha era per consequenza ch'igl adverb «schi» vegn supprimius. La nova formulaziun dil secund emistic «fas tschéra de ruassar» evitescha in'ulteriura gada la conjuncziun da coordinaziun (PR3, 26). **10 substituiu** La fuorma finita «paras» (PR3, 26) ch'ei vegnida eliminada el vers 9 vegn duvrada cheu ella fuorma dil substantiv «paréta». Quella varianta lubescha d'evitar il substantiv «gréta» da PR3 che anticipescha leu en ina moda la conclusiun «Che peina la tempiasta / E la revoluziun, / E lura tut devasta / Cu 'l fa si' erupziun.» (PR3, 41-44).

11-12 Excepiu la varianta lexematica «mova» ein las ulteriuras variantas da quels dus vers da tip sintactic. **11** La proposiziun relativa vegn separada dalla principala cun ina comma. La nova varianta «mova» enstagl «muenta» stat en stretg connex cul verb reflexiv en «Con ditg ti schon semovas cheu senza far in paus,» (3)⁵⁰⁰. **12** La conjuncziun da coordinaziun «E» vegn substituida cun il demonstrativ «Quel» che sereferescha al subject dil distic «In vent» (11). Las duas fuormas finitas vegnan buca pli coordinadas mobein parallelisadas cun inserir ina comma. La successiun asindetica nova «fruscha, rubigliescha» possibilitescha da desister da l'elisiun. La secunda fuorma finita «rubigliescha» che ei la consequenza dil «fruscha» vegn inserida denter duas commas.

13-14 Las fuormas «véra», «gudér» e «vér» (fuorma sincopada da 'veser') vegnan screttas cun accent lev. Il diever digl accent ei denton buca sistematic per quellas fuormas. Aschia drova Tuor

⁴⁹⁹ Par. igl incipit da Huonder, **Il pur suveran**: «Quei ei miu grepp, quei ei miu crapp,» (1-2). (Crest. I, p. 606).

⁵⁰⁰ Decurtins (2001:647) indichescha tier «muentar» la varianta «mover» sco sinonim.

en PS era la grafia «ver» (adj.)⁵⁰¹ ni «ver» (verb)⁵⁰². La grafia «gudér» che fuorma la rema cun «vér» vegn mo pli duvrada en quella poesia. In'ulteriura occurrenza culla medema scripziun vegn numnadamein eliminada en ina secunda versiun, par. I, **4. La miséria socialista**: «Tut che secatscha per anflar ventira, / Quitont de quell' adin' anflar stuvér / Cun esser rechs, cun viver, cun gudér.» (9-11) e silsuenter PS, **[48.] La miséria socialista**: «Tut che secatscha per anflar ventira, / Quitont de quell' adin' anflar stuver / Cun esser rechs, cun viver, cun guder.» (9-11) (1898:209). Insumma ein las fuormas senz'accent in bionto pli frequentas che quellas cun accent. **14** La proposiziun relativa vegn separada dalla proposiziun principala cun ina comma. Igl adverb dil liug «leu» vegn buc pli fatgs ressortir en PS entras ina scripziun speciala, p.ex. enclinada ni spaziunada.

15-18 16-17 Ella versiun da PR3 vegnan las duas relativas «Che trubl' a ti [...]» e «Che peina [...]» aunc separadas d'in semicolon. La separaziun ei denton giustificada, perquei che las duas relativas appartegnan a strofas diversas. La finiziun sintactica corrispunda en quei liug pia buca alla finiziun dalla strofa. En PS nua che tut las strofas vegnan unificadas ad ina suletta strofa vegnan las relativas separadas d'ina comma⁵⁰³.

17-18 Igl artechel definit «la» vegn remplazzaus cun igl adverb «schon». Quei adverb ha ina ferma corrispundenza cun l'entschatta dil distic precedent «Leu forsa schon lavura» (15). La 'lavor' da quei 'inimitg secret' ei pia quella da pinar «tempiasta, orcan, revoluziun». La coordinaziun dils dus substantivs «la tempiasta / E la revoluziun,» (PR3, 41-42) vegn eliminada cun introducir in ulteriur substantiv «orcan». La varianta nova ei pia caracterisada d'ina enumeraziun asindetica cun in accent natural sil substantiv «orcán»⁵⁰⁴. **18** Il diever temporal redundant digl adverb «lura» (PR3, 43) e dalla conjunziun «Cu» (PR3, 44) vegn eliminaus entras introducir enstagl digl adverb in'ulteriura repetiziun dil pronom indefinit «tut» rinforzada cun igl adverb «gie». Ei setracta cheu d'ina construcziun formala e stilistica tipica per Tuor. Ina midada semeglionta ei era d'anflar en PR2, **66. Comiau din schuldau**: «Sfracc' e beta tut en troma:» (9) che dat en PS, **[17.] Il schuldau**: «Quel fa tut, gie tut en troma,» (13) (1898:180)⁵⁰⁵. La proposiziun subordinada «cu 'l fa...» vegn separada dalla principala cun ina comma.

19-20 Quels dus vers vegnan parallelisai en PS. La conjunziun da coordinaziun vegn substituïda cun igl adverb «Mo». Il sintagma «ti malruasseivla mar» (appelaziun + apposiziun) vegn fatgs ressortir en PS entras l'inseraziun denter duas commas.

21-22 La versiun da PS desista dalla rema «tiara : bara» ed introducescha la rema da miez da tip desinenzial «sajel : schajel». **21** Igl emprem emistic ei suttamess a midadas ualti grondas. Aschia vegn il substantiv «tiara» remplazzaus cun «mund». Plinavon vegn igl adverb deictic-local «cheu»

⁵⁰¹ Cfr. p.ex. PS, **[25.] Il ver amitg**: «Pér cu ti has disclitg / E piardas num e priel, / Sas ti ch'in ver amitg / Ei in schengetg dil tschiel!» (13-16) (1898:188) ni PS, **[80.] Sin la pézza**: «Avon el sin tuts meuns la tiar' ei derasada: / Siu cor vegn cheu cargaus d'in ver celest deletg,» (5-6) (1898:230).

⁵⁰² Cfr. p.ex. PS, **[11.] Il Schvizzer egl jester**: «„Ach, savess jeu ir a casa, / Ver las pézzas, ils glatschès,» (5-6) e «„Ver las auas che sederschan / Sur la grépp' a murmuront,» (9-10) (1898:178) ni PS, **[64.] Ils umens d'oz il di**: «Ei fa savens tut mal a mi, / De ver cun agiens égls tudi, / Ch' ei propi dat buc umens pli.» (1-3) (1898:218).

⁵⁰³ Ils cass nua che la finiziun sintactica coincide buc cun la finiziun dalla strofa ein fetgs rars ella produczion lirica da Tuor. Par. p.ex. PR3, **77. Il ranverun**: «E plein da furi' els datan / Vid truccas e lagugns, / E berlan e sebatan / Cun stgeinas e cun pugns, // E fan terriblas catschas / Per survignir lur muns, / Cun fridas e smanatschas / Sco tigers furibunds.» (str. 17-18, 65-72). Era quella poesia vegn edida ina secunda gada, en fuorma da vers dubels, en PS, **[75.] Il ranvèr** (24-27).

⁵⁰⁴ Ella versiun da PR3 (41-42) «Che peina la tempiasta / E la revoluziun,» croda igl accent aunc duas gadas sin igl artechel definit «la» ch'ei da natira anora proclitics.

⁵⁰⁵ Aunc en in auter liug fa Tuor diever da quella construcziun formala: M1, **2. La pussonza de Maria**: «Maria, ti aurora, / Fontauna dil salit, / Tei tut, gie tut ch' implora / Per grazia, per agit.» (49-52), resp. PS, **[28.] La Regina dil Tschiel**: «Maria, ti aurora, / Fonteuna dil salit, / Tei tut, gie tut, ch'implora / Per grazia, per agit.» (49-52) (1898:191). Pertuccont l'interpunziun regia ei denton negin'unitad enteifer quellas quater occurrenzas. Ordinau tenor il numer dallas poesias egl intern da l'ediziun da PS, scriva Tuor inagada «fa tut, gie tut en troma,»; in'otra gada «tut, gie tut, ch'implora» ed ina tiarza gada «tut, gie, tut devasta.»

introducivus e la fuorma finita «sajel» vegn scretta culla desinenza da l'1. pers. sg. Quella fuorma lubescha d'evitar la repetiziun dil pronom persunal «jeu» enteifer dus vers vischinonts. La fuorma cul morfem desinenzial⁵⁰⁶ possibilitescha denton era da stabilir in connex cun las fuormas finitas da l'1. strofa «stundel», «mirel» e «contempleschel» (1-2). **22** La varianta da PS «buca schajel» enstagl da «sun c'en bara» reducescha ils dus vers a l'opposiziun fundamentala: «sil mund» vs «a funs el tratsch». Enstagl dalla cumbinaziun «E sut il» (conjuncziun + preposiziun + artechel) introducescha igl autur la cumbinaziun «a funs el» (adverb + preposiziun contracta). Quei adverb cuntegn ultra dalla dimensiun locala era aunc ina dimensiun verticala ch'ei buc cuntenida ella preposiziun «sut». La frasa affectiva vegn transformada en ina frasa comunicativa.

[69.] La pussonza dils danès.

publicaziuns:

PR3 (1894:105ss.)

PS (1898:221s.)

76. Danès.

[69.] La pussonza dils danès.

[69.] La pussonza dils danès. PS (1898:221s.)

Ins viva cun pussonza, ins astga far excess,
Sch'ins ha en abundonza: danès, danès, danès!

En crotschas, sin exquorsas, en bogns e sin glatschès,
Van quels ch'han en lur buorsas: danès, danès, danès!

5 Ins sa guder la stéma da gronds e da parlès,
Sch'ins ha mo tut ch'ei féma: danès, danès, danès!

La matt' eunc schi macorta ha aspirants tut spess,
Sch'ell' en la lètg mo porta: danès, danès, danès!

In um de schliata fama marida bein express,
10 Sch'el ha per far reclama: danès, danès, danès!

Il deputau gudogna las vuschs cun bien success,
Sch'el unscha, ha amogna: danès, danès, danès!

Il tenti quel corrumpa gnanc la vertit pli vess,
Sch'el porscha mo cun pumpa: danès, danès, danès!

15 Ei dat de bia canaglia, ch'ins en perschun mettess,
Sch'ei vessen buc sco paglia: danès, danès, danès!

Danès fan las fitschentas dapli tuts tschentanès,
„Beati possedentes“: danès, danès, danès!

⁵⁰⁶ Quei vala naturalmein era per la fuorma finita dil vers sequent «schajel».

Per facilitar la lectura dil commentari vegnan ils singuls vers dalla versiun da PS mintgamai confrontai culla strofa corrispundenta da PR3.

76. Danès. PR3 (1894:105ss.)

str. 2 Ins viva cun pussonza
(5-8) Ed astga far excess,
Sch'ins ha en abundonza
Danès, danès, danès!

str. 15 Tras'ora far exquorsas
(57-60) En bogns e sin glitschès,
San quels ch'han en lur buorsas
Danès, danès, danès!

str. 7 Ins sa guder la stema
(25-28) De gronds e de parlès,
Sch'ins ha mo tut ch'ei fema
Danès, danès, danès!

str. 27 La matt' eung schi macorta
(105-108) Ha aspirants tut spèss
Sch'ell' en la lètg mo porta
Danès, danès, danès!

str. 28 In um de schliata fama
(109-112) Marida bein express,
Sch'el ha per far reclama
Danès, danès, danès!

str. 35 Derschaders ins gudogna
(137-140) Bein è per siu intress,
Sch'ins ha e ha amogna
Danès, danès, danès!

str. 36 E la vertit corrumpa
(141-144) Il tenti buca vess,
Sch'el porscha mo cun pumpa
Danès, danès, danès!

str. 39 Perquei dat ei canaglia
(153-156) Ch'ins en perschun mettess,
Sch'ei vessan buc sco paglia
Danès, danès, danès!

str. 40 Danès fan las fitschentas
(157-160) Dapli tuts tschentanès:
„Beati possedentes“
Danès, danès, danès!

[69.] La pussonza dils danès. PS (1898:221s.)

Ins viva cun pussonza, ins astga far excess,
Sch'ins ha en abundonza: danès, danès, danès!

En crotschas, sin exquorsas, en bogns e sin glatschès,
Van quels ch'han en lur buorsas: danès, danès, danès!

5 Ins sa guder la stéma da gronds e da parlès,
Sch'ins ha mo tut ch'ei féma: danès, danès, danès!

La matt' eunc schi macorta ha aspirants tut spess,
Sch'ell' en la lètg mo porta: danès, danès, danès!

In um de schliata fama marida bein express,
10 Sch'el ha per far reclama: danès, danès, danès!

Il deputau gudogna las vuschs cun bien success,
Sch'el unscha, ha amogna: danès, danès, danès!

Il tenti quel corrumpa gnanc la vertit pli vess,
Sch'el porscha mo cun pumpa: danès, danès, danès!

15 Ei dat de bia canaglia, ch'ins en perschun mettess,
Sch'ei vessen buc sco paglia: danès, danès, danès!

Danès fan las fitschentas dapli tuts tschentanès,
„Beati possedentes“: danès, danès, danès!

correcturas: Il sbagli da stampa «danès» (16, emprema occurrenza) vegn corrigius.

midadas da fuorma: La versiun da PS ha, ultra dalla midada dalla fuorma metrica (vers dubels e remas a pèr), 22 strofas pli pauc che la versiun da PR3. Lezza ha numnadamein 40 strofas da mintgamai 4 vers jambics cun 3 silbas accentuadas: v-v-v-(v). La disposiziun dallas remas ei *abab*. La versiun da PS, **[69.] La pussonza dils danès** ei caracterisada da mo pli 9 strofas da

mintgamai 2 vers dubels⁵⁰⁷. Per ina midada dalla fuorma metrica semeglionta par. PS, [67.] **Sper la mar**.

variantas: **t. La pussonza dils danès.] Danès.** PR3. **1** pussonza,] pussonza PR3, str. 2, 5; ins astga far] Ed astga far PR3, str. 2, 6. **2** abundonza:] abundonza PR3, str. 2, 7; danès, danès, danès!] *Danès, danès, danès!* PR3, str. 2, 8⁵⁰⁸. **3** En crotschas, sin exquorsas,] Tras'ora far exquorsas PR3, str. 15, 57; glatschès] gliutschès PR3, str. 15, 58. **4** Van quels ch'han] San quels ch'han PR3, str. 15, 59. **5** la stéma da gronds e da parlès] la stema / De gronds e de parlès PR3, str. 7, 25-26. **6** fêma] fema PR3, str. 7, 27. **7** eunc] eung PR3, str. 27, 105; spess,] spèss PR3, str. 27, 106. **9** express] expressè PR3, 28, 110. **11** *substituïu* **12** Sch'el unscha, ha amogna:] Sch'el ha e ha amogna PR3, str. 35, 139. **13** Il tenti quel corruppa gnanc la vertit pli vess,] E la vertit corruppa / Il tenti buca vess, PR3, str. 36, 141-142. **15** Ei dat de bia canaglia,] Perquei dat ei canaglia PR3, str. 39, 153. **16** vessen] vessan PR3, str. 39, 155. **17** tschentanès,] tschentanès: PR3, str. 40, 158. **18** „Beati possedentes“: danès, danès, danès!] „*Beati possedentes*“ / *Danès, danès, danès!* PR3, str. 40, 159-160.

commentari: La poesia ha 9 strofas da mintgamai 2 vers jambics (vers dubels) cun 6 silbas accentuadas: v-v-v-v|v-v-v-. Las remas ein a pèr: *aa bb cc eav*. Per fuormas metricas semegliontas mira PS, [67.] **Sper la mar**, **commentari**. Quella nova fuorma metrica possibilitescha agl autur da schar coincider la fin d'ina proposiziun cun la fin dil vers. Aschia vegn igl emprem vers dalla strofa mintgamai separaus dil secund entras ina comma. – Fry (1934:79) publichescha la versiun da PS. Sper variantas formalas ha sia versiun «Sch'ins ha mo tut che fema: [...]» (6). La versiun da Deplazes (1954:53) corrispunda a quella da Fry cun excepziun dalla varianta: «Sch'el unscha, fa amogna: [...]» (12). – Interessantas ein surtut las variantas dalla 6. strofa (**11-12**) e la varianta dil vers **13**, che stat en connex culla structura dallas 3 strofas precedentas.

1-2 Ils dus emistics digl incipit vegnan parallelisai. La conjunziun da coordinaziun vegn remplazzada entras il pronom indefinit «ins» che vegn repetius⁵⁰⁹. **2** Ella versiun da PS vegn il refrain «danès, danès, danès!» adina separaus cun in punct dubel digl emprem emistic. En PR3 corrispunda il refrain al davos vers dalla strofa ed ei screts cursiv; la separaziun cun in punct dubel ei per motivs dalla segmentaziun dil vers buc necessaria. La versiun da PS desista dalla scripziun cursiva. Sulettamein la quintessenza dil davos vers vegn scretta cun in pli grond spazi denter las singulas letras.

3-4 La construcziun modala ‘san far’ vegn remplazzada cun il verb per propi ‘van’. **3** La secunda strofa vegn introducida directamein d'ina enumeraziun construida a moda fetg stricta sin basa dallas preposiziuns «en» e «sin». L'introducziun dalla comma suenter il substantiv «exquorsas,» stat en connex culla nova fuorma metrica dalla poesia. Per il substantiv ‘glatscher’ drova Tuor treis differentas grafias: en PR1 e PR2 scriva el «glatschès»⁵¹⁰; en PR3 «gliutschès»⁵¹¹; en PS e FA «glatschès»⁵¹². La scripziun da PR3 «Tras'ora» (PR3, str. 15, 57) ei in sbagl da stampa. Mira p.ex.

⁵⁰⁷ Tenor la fuorma metrica da PR3 corrispundan quellas 9 strofas da PS a 18 strofas da PR3.

⁵⁰⁸ Las variantas dil vers 2 ein sistematicas per l'entira poesia e vegnan indicadas mo per l'1. strofa.

⁵⁰⁹ Par. la midada semeglionta digl incipit da PR3, **84. A Scarborough**: «Jeu stundel silla spunda / E mirel silla mar,» (1-2) resp. PS, [67.] **Sper la mar**: «Jeu stundel sin la spunda, jeu mirel sin la mar,» (1) (1898:220).

⁵¹⁰ Cfr. PR2, **48. Il Schvizzer egl jester**: «„Ver puspei las aultas pezzas, / Ver puspei ils aults glatschès, / Ils camutschs gagliards, che seglian / Sur sfendaglias e multèrs.“» (13-16), resp. PS, [11.] **Il schvizzer egl jester**: «„Ach, savess jeu ir a casa, / Ver las pézzas, ils glatschès, / Ils camutschs che leger seglian / Sur sfendaglias e multèrs.“» (5-8) (1898:178).

⁵¹¹ Cfr. PR3, **85. Egl jester**: «Ah, jeu vesel eung l'aurora / Sillas pezzas, sils gliutschès; / Ah, jeu audel eung las tibas / Dellas alps e dils misès →» (25-28), resp. PS, [70.] **Egl jester**: «Ach, jeu vesel eunc l'aurora sin las pézzas, sils glatschès, / Ach, jeu audel eunc las tibas dallas alps e dals misès →» (13-14) (1898:223).

⁵¹² Cfr. FA, **4. Hymnus alla patria**: «Niessegner ha tei mess / Sper pezzas e glatschès, / A miez ils pievels ses / Sco in rempar.» (4-7) (1901:137).

PR3, **74. Il nausch vischin:** «Vischin sa sper vischin ca viver / Senz' esser traso sut il dent!» (3-4).
4 Il verb modal «San» vegn remplazzaus cun il verb per propi «Van».

5-6 5 Il sintagma «la stema / De gronds e de parlès» vegn midaus en «la stéma da gronds e da parlès». Il substantiv «stéma» vegn screts en PS cun in accent lev⁵¹³. Las duas ulteriuras occurrenzas da quei substantiv en PS vegnan screttas tuttina: PS, **[10.] Il catschadur:** «Laud e stéma bein meréta / Il capabel catschadur;» (1-2) (1898:177) e PS, **[51.] Alla giuventetgna:** «O beiba buc – lai quella tresta disa,» (9) e «E buca tei privesch' eunc ord maniera. / Da raps, da temps, da stéma, da giudézi.» (13-14) (1898:210s.). **6** En PR3 ei la scripziun dil verb «fema» e dil substantiv «fém» aunc differenta⁵¹⁴. Ell'edizium da PS vegnan allura omisduas specias da plaids screttas cun in accent lev⁵¹⁵.

7-8 7 La versiun da PS ha la varianta grafica «eunc». Quella scripziun drova Tuor denton gia ellas ediziuns da PR1, PR2 ed I⁵¹⁶. Ella vala era leu nua ch'igl adverb vegn duvraus en posiziun da rema. Aschia reman «seung : eunc» en PR1, **23. L'ustiera digl ischi**⁵¹⁷: «Di l'ustiera: „[G]iuven seung / Has capial' e fest gie eunc, / Beib' e quels pègnescha!“» (22-24). La varianta grafica «eunc» sto pia vegnir taxada sco reintroducziun d'ina grafia veglia. Era las ediziuns posteriuras M2 e FA mantegnan quella grafia. La scripziun «eung» drova Tuor mo en PR3, mira p.ex. era la rema «seung : eung» da PR3, **73. La Marseillaise:** «E spondan biars heros lur seung, / Sch' ha nossa patri' auters eung,» (30-31, excl. il refrain). La varianta grafica da PR3 «spèss» cun accent grev ei l'unica occurrenza ell'ovra lirica da Tuor. Insumma ei il diember d'occurrenzas da quei adjectiv fetg restrenschius. La medema scripziun «spess» sco en PS cumpara aunc ina gada en FA, **29. Europa en armas:** «Las tiaras ujaras / Preparan tut spess; / Serazan, semazan, / O niebel progress!» (9-12) (1901:150). *sbagl da stampa* En PR3 (str. 27, 106) maunca ina comma suenter igl adjectiv «spèss». Ella medema versiun metta Tuor schiglioc adina ina comma avon las numerusas proposiziuns cundizionalas, p.ex. PR3, 6; 26 eav.

9-10 9 Igl adverb «express» vegn screts en PS senza accent grev. Quei ei l'unica occurrenza da quei plaid ell'ovra lirica da Tuor.

11-12 11 substituiu In element impurtont ch'ei gia d'anflar ella versiun da PR3 (str. 35, 137-140) ei la rema da miez «gudogna : (ha) amogna». Auters elements che vegnan repri sin ina moda u l'otra da strofas da PR3 ein: il plaid da rema «success» (PR3, str. 6, 22) ed il subject «Il deputau» par. «Conts deputaus» (PR3, str. 31, 121). La construcziun dalla versiun da PS pretenda denton che quel vegni duvraus el singular: «La matt'» (7); «In um de schliata fama» (9); «Il deputau» (11) ed «Il tenti» (13). Elements novs ein igl object «las vuschs» e la fuorma finita «unscha». Quella fuorma finita possibilitescha d'evitar la repetiziun «Sch'ins ha e ha amogna» (PR3, str. 35, 139) che vegn remplazzada dalla dictologia «Sch'el unscha, ha amogna.»⁵¹⁸.

⁵¹³ Ellas ediziuns precedentas scriva Tuor aunc «estema» (3. pers. sg.), mira PR2, **71. Canzun din abituriert:** «Potenta tiarz' hai acquistau, / Ch'enqual mo pauc estema →» (str. 10, 73-74) e «stema», mira PR3, **86. Il reh:** «El ei pertut l'emprema / Persun' e gauda stema / Da gronds e da zaclins;» (str. 7, 37-39).

e PR3, **86. Il reh:** «El ei pertut l'emprema / Persun' e gauda stema / Da gronds e da zaclins;» (37-39).

⁵¹⁴ Cfr. PR2, **60. Wohlgemut:** «El fui tut ch'ei fema encunter Berlin,» (33) e PR3, **83. London:** «Sils tetgs sesaulzan ils tgamins, / Che spidan fém sin lur vischins,» (7-8).

⁵¹⁵ Cfr. PS, **[57.] Ils temps ein schliats!**: «En l'ustria sper triaccas / Sesan babs e végl e mats; / Féman, troccan, fan baraccas;» (9-11) (1898:215) e PS, **[77.] London:** «Sils tetgs tes mellis de tgamins / Brav spidan fém giu sils vischins;» (7-8) (1898:227).

⁵¹⁶ L'edizium da M1 ha neginas occurrenzas digl adverb «eunc».

⁵¹⁷ Ella versiun da PR1 vegn il substantiv dil tetel «**ischî**» screts cun in accent circumflex. Sin fundament dallas numerusas occurrenzas da quei plaid, screttas tuttas senza accent, sto ei settractar d'in sbagl da stampa. Il tetel vegn pia currigius. Mira p.ex. ils tetels da PR1, **15. Comiau digl ischi** e PR1, **22. Vus veis gl'ischi!** ed oravontut l'occurrenza egl intern dalla poesia da PR1, **23. L'ustiera digl ischi:** «„En l'ustria digl ischi / Sto ins ver muneida» (8-9).

⁵¹⁸ La dictologia vegn definida sco «Coppia di due elementi di norma collegati dalla congiunzione e, [...]». La dittologia ha un particolare valore ritmico, oltre che semantico: [...]» (Marchese 1991:85). Ina specificaziun en connex culla

13-14 Agl anacolut «E la vertit corrumpa / Il tenti buca vess,» (PR3, str. 36, 141-142) vegn la successiun usuala (S + P + OD) preferida. Quella midada adattescha la successiun dallas parts dalla frasa a quella digl emprem vers dallas 3 strofas precedentas. La successiun nova da PS ha denton per consequenza (raschuns dil metrum) che la conjunziun «E» sto vegnir remplazzada dil demonstrativ «quel» ed igl adverb «buca» dils dus adverbs monosillabics «gnanc [...] pli».

15-16 **15** La conclusiun «Perquei dat ei» vegn remplazzada cun la construcziun verbala «Ei dat de bia». Quella substituziun stat surtut en connex cullas 2 strofas precedentas da PR3 (str. 37 e str. 38) che vegnan eliminadas ella versiun da PS⁵¹⁹. En quella ei ina tala conclusiun buc pli appropriada. Avon la proposiziun relativa vegn plinavon inseriu ina comma. **16** *sbagl da stampa* La desinenza da PR3 dil cundizional «vessan» sin *-an* ei in sbagl da stampa. Pigl entir corpus da poesias ei quei la suletta gada ch'ina fuorma dil cundizional (3. pers. pl.) vegn scretta sin quella moda, mira p.ex. las occurrenzas dalla medema ediziun: PR3, **81. Eva**: «Ah, senza Tei, vivessen / Nus tuts el Paradis, / E leu en paisch gudessen / Mo ventireivels dis.» (9-12).

17-18 Il punct dubel vegn spustaus tenor la disa da separar il refrain «danès, danès, danès!» digl emprem emistic. Alla fin dil vers 17 vegn inseriu ina comma.

---

funziun dalla dictologia ei d'anflar tier Garavelli «La dittologia sinonimica risponde alla tecnica dell'amplificazione che produce ridondanza. [...] I due termini possono attirarsi per allitterazione, essere in gradazione o l'uno variante metaforica dell'altro.» (1999:212). En connex culla davosa remarca da Garavelli pareglia ils dus levels exprimi da 'unscher' (diever figurativ), resp. 'ha amogna'.

⁵¹⁹ Cfr. PR3, **76. Danès**: «Da rar ins pegl' e tunda / Ils menders manzasès, / Sche quels han detg avunda / *Danès, danès, danès!*» (str. 37, 145-148) e «Mai ei 'l pli grond lumpazi / Dil tut secompromess, / Sch'el veva mo in scazi: / *Danès, danès, danès!*» (str. 38, 149-152).

[70.] Egl jester.

publicaziuns: PR3 (1894:127s.)   **85. Egl jester.**
PS (1898:222s.)   **[70.] Egl jester.**
[CdL VII. (1901:266ss.)   **Egl jester.]**⁵²⁰

[70.] Egl jester. PS (1898:222s.)
(1893.)

Sundel jus en tiara jastra cun curasch' e legerment,
E vesevel la ventira schon da lunsch a mi rient.
Mo cun larmas sin la vesta mir' jeu ussa sur la mar:
Patria, patria, tei egl jester hai empriu de carezar!

5 Tgei ventira, tgei carezia, ha tschels ons a mi leu ris,
Nu' ch'jeu hai semiau il siemi de mes legers giuvens dis!
Oh, co stojel uss, co stojel senza tschess uss patertgar
Vid la patria ch'jeu egl jester hai empriu de carezar!

Jeu pertratg vid mes de casa, vid las bassas ed ils aults,
10 Vid ils muvels e las pradas, vid ils lacs ed ils uauls,
Vid las neivs e l'aria fina, vid il Rhein, il tschiel schi clar:
Cara patria, tei egl jester hai empriu de carezar!

Ach, jeu vesel eunc l'aurora sin las pézzas, sils glatschès,
Ach, jeu audel eunc las tibas dallas alps e dals misès –
15 Ed in mal, in mal sgarscheivel sa miu pauper pèz cargar
Per la patria ch'jeu egl jester hai empriu de carezar!

Tgei sa bein igl jester porscher ad in pauper montagnard?
La ventir' en las montognas stoi anflar er' bauld ne tard.
E sch'jeu vessel, vessel alas, sur la mar schon less sgolar
20 En la patria ch'jeu egl jester hai empriu de carezar!

Patria, dai a mi, jeu rogel, sch'jeu da tei eunc sundel digns,
In suttetg en las montognas, in suttetg ch'ei eunc schi pigns:
Vesas grossas caudas larmas dalla vest' a mi roclar?
Cara patria, tei egl jester hai empriu de carezar!

midadas da fuorma: Omisduas versiuns han 6 strofas, lur fuorma metrica ei denton differenta. Fertion che la versiun da PR3 ha 6 strofas cun mintgamai 8 vers trohaics cun 4 silbas accentuadas: -v-v-v-(v) ed ina disposiziun dallas remas *abcdbefe*, ha la versiun da PS vers dubels e remas a pèr *aabb*. Ella versiun da PS vegnan pia mintgamai 2 vers da PR3 uni (vers dubels). En PR3 ein ils dus davos vers dalla poesia screts cursiv. La versiun da PS metta en evidenza il laud alla patria entras scriver il davos vers da mintga strofa spaziunau.

variantas: **1** Sundel jus] Jeu sun jus PR3. **2** da lunsch] dalunsch PR3, 4; rient.] rient – PR3, 4. **3** sin la vesta] silla vesta PR3, 5; mir' jeu] Mer' jeu PR3, 6. **5** ris,] ris PR3, 10. **7** senza tschess uss patertgar] Patertgar e patertgar PR3, 14. **8** Vid la patria ch'jeu] Vid la patria, ch'jeu PR3,15. **9** Jeu pertratg] Patertgar PR3, 17. **11** clar:] clar – PR3, 22. **12** Cara patria, tei egl jester] Cara patria – tei egl jester PR3, 23. **13** Ach, jeu vesel eunc] Ah, jeu vesel eung PR3, 25; sin las pézzas] Sillas pezzas PR3, 26; glatschès,] glitschès; PR3, 26. **14** Ach, jeu audel eunc] Ah, jeu

⁵²⁰ La versiun dil Cudisch de lectura VII. repren la versiun da PS. La fuorma metrica corrispunda denton a quella dalla versiun precedenta da PR3; pia 6 strofas da mintgamai 8 vers trohaics cun 4 silbas accentuadas. Ina varianta substanziala denter la versiun da PS e quella publicada el CdL VII. ei d'anflar egl incipit: «Sundel ius en tiaras estras» enstagl «Sundel jus en tiara jastra [...]».

audel eung PR3, 27; las tibas dallas alps e dals misès] las tibas / Dellas alps e dils misès PR3, 27-28. **16** Per la patria ch'jeu] Per la patria, ch'jeu PR3, 31. **18** tard.] tard – PR3, 36. **19** vessel alas,] vessel alas PR3, 37; sgolar] sgular PR3, 38. **20** En la patria ch'jeu] En la patria, ch'jeu PR3, 39. **21** eunc] eung PR3, 42. **22** In suttetg] In sut-tetg PR3, 43; in suttetg] In sut-tetg PR3, 44; ch'ei eunc schi pigns:] ch'ei eung schi pigns – PR3, 44. **23** roclar] ruclar PR3, 46. **24** Cara patria,] Dultscha patria – PR3, 47.

commentari: La poesia ha 6 strofas da mintgamai 4 vers dubels trohaics cun 8 silbas accentuadas (-v-v-v-v|-v-v-v-) e remas a pèr: *aabb*. Il distic final (*bb*) rema adina sin *-ar*; il secund plaid da rema da quei distic vegn adina formaus dil verb «caezar» (4; 8; 12; 16; 20; 24). – La versiun da Fry (1934:61) sedifferenziescha, a moda pli significativa, dalla versiun da PS els suandonts loghens: «Oh, co stoi jeu uss, co stoi jeu [...]» (7); «[...] sur la mar jeu less sgular:» (19). Deplazes (1954:68) edescha la versiun da Fry. En omisduas ediziuns postumas vegnan ils vers finals dallas singulas strofas buc fatgs resortir graficamein. – Per lunsch ora las biaras midadas concernan la grafia. Parallel alla midada dil tip dalla strofa (tip dil vers e distribuziun dallas remas) introducescha igl autur era enzacontas variantas sintacticas che dattan ina structura pli clara allas singulas strofas, p.ex. **22**.

1-4 1 Il pronom persunal «Jeu» vegn eliminaus ella versiun da PS⁵²¹. La piazza ch'ei vegnida libra vegn cumpensada cul morfem *-el* (1. pers. sg.) che vegn aschuntaus al verb auxiliar. Il moviment che vegn evocaus dalla semantica dil verb 'ir' vegn imitaus meglier dalla varianta «Sundel jus», nua che la distribuziun dils accents (-v-) ei pli clara ch'ella varianta precedenta cun sia successiun monosillabica «Jeu sun jus». **1-2** Il morfem *-el* cumpara ultra da quei ina secunda gada ella fuorma verbala dil vers sequent «vesevel». Omisduas fuormas verbalas (fuorma cumponida e fuorma semplia) corrispundan ad in temps dil vargau. Ella versiun da PS vegn il pronom persunal «jeu» aschia introducius per l'emprema gada pér en connex cun la fuorma dil present «mir' jeu» (3), cfr. era la deixis corrispudenta: «ussa» (3) e «egl jester» ('cheu') (4). **2** En PS vegn igl adverb «da lunsch» screts dapart. Quella scripziun ei tipica per l'ediziun da PS, par. era PS, **[45.] Sonnet alla mumma d'in sventirau:** «Ti conoschevas schon da lunsch siu pass, / Cu el a casa legramein turnava;» (9-10) (1898:207)⁵²². Ellas autras ediziuns vegn quei adverb denton adina screts ensemen: PR1 [1x]; PR3 [3x]; I [1x]; M2 [1x] e FA [1x]. Par. p.ex. PR1, **21. Il congenial:** «Dalunsch naven da casa / Anflau hai in viandont,» (1-2) ni FA, **25. Il zulprin:** «Ins aud' a grent, a bargielont / Dalunsch e damaneivel.» (7-8) (1901:148). **2-3** La versiun da PS ha in punct enstagl ina lingetta. Il passadi dil vargau al present – «sundel jus» (1); «vesevel» (2) vs «mir' jeu» (3) – vegn aschia era marcaus, ultra dalla conjuncziun da coordinaziun adversativa «Mo», dalla divisiun sintactica⁵²³. **3** La preposiziun contracta «silla» vegn separada «sin la». La medema varianta grafica ei era d'anflar pli tard el vers 13: «sin las pézzas». Per ina varianta grafica semeglionta par. plinavon PS, **[67.] Sper la mar, 1.** La scripziun da PR3 «Mer' jeu» sa vegnir taxada sco sbagli da stampa⁵²⁴. Mira p.ex. PR3, **84. A Scarborough:** «Jeu stundel silla spunda / E mirel silla mar,» (1-2). La fuorma apostrofada «mir'» ei d'anflar en PR1 [3x]; PR2 [2x] e PS [2x]; par. sco ulteriur exempel PR2, **69. Canzun din viandont:** «La cara mir' ord quel [in pign barcun] dabot: / „Nu' vul ti pauper galeot / Ir cun in tal fagot?«» (13-15).

5-8 5-6 La proposiziun subordinada «Nu' ch'jeu [...]» vegn separada dalla proposiziun principala entras ina comma. **7** La repetiziun «Patertgar e patertgar» (PR3, 14) vegn evitada entras inserir la

⁵²¹ Per in procediment invers pareglia l'introducziun dil pronom persunal 'jeu' en «Jeu pertratg» (9).

⁵²² In'exceptiun ei d'anflar en PS, **[80.] Sin la pézza:** «Datier dil firmament, dalunsch dil mund schi stretg, / Survesa lunsch entuorn ils aults e la vallada?» (3-4) (1898:230). Quella sa denton vegnir motivada sco scripziun veglia ch'ei buc vegnida currigida ella versiun da PS. La poesia vegn numnadamein gia edida en I, **5. Sin la pézza.**

⁵²³ Sulettamein alla fin dil vers 14 vegn la lingetta mantenida, leu suonda denton la conjuncziun da coordinaziun «Ed» (15) e la lingetta indichescha leu, pli probabel, in spazi temporal. Da 7 lingettas ei quei l'unica che vegn mantenida ella versiun da PS.

⁵²⁴ In'influenza dalla rema nominala «vesta» dil vers precedent ei pauc probabla.

cumbinaziun «senza tschess»⁵²⁵ ed entras repeter igl adverb «uss». **8/16/20** La proposiziun relativa vegn buc pli separada dalla proposiziun principala cun ina comma.

9-12 **9** Igl infinitiv «Patertgar» vegn remplazzaus da l'1. pers. sg. «Jeu pertratg»⁵²⁶ che introducescha l'enumeraziun dil jeu-liric. La varianta sa vegnir taxada sco varianta da cumpensaziun en connex cun igl infinitiv «patertgar» (7). **11-12** Tut las strofas dalla poesia termineschan cun in'enzenna d'exclamaziun. Leu nua ch'il davos vers dalla strofa fuorma mintgamai ina proposiziun principala (4; 12; 24), vegn quel separaus dils precedents entras in punct dubel (3; 11) ni entras in'enzenna da damonda (23). La substituziun dalla lingetta cun in punct dubel (11) regularisescha pia quella passascha al procediment pils vers 3-4. **12/24** L'exclamaziun enfatica «Cara patria,» a l'entschatta dil vers vegn separada dil pronom personal «tei» cun ina comma empei dalla lingetta.

13-16 **13** Per la varianta grafica «Ach» par. PS, [39.] **L'emprega flur, 37**; per «eunc» par. PS, [69.] **La pussonza dils danès, 7**; per «glatschès» par. PS, [69.] **La pussonza dils danès, 3**. La grafia «pezza(s)» vegn duvrada ellas suandontas ediziuns: PR1 [3x]; PR2 [4x]; PR3 [1x]; M2 [2x] e FA [2x]. Cun accent lev vegn il substantiv «pézza(s)» screts en I [1x]; PS [6x] e FA [2x]. Per M1 datti neginas occurrenz. Dalla cumparegliaziun dallas occurrenz resulta che Tuor scriva naven dad I quei substantiv tendenzialmein cun accent lev. Excepziun fan las occurrenz da M2⁵²⁷ e da FA⁵²⁸. Il semicolon alla fin dil vers vegn remplazzaus cun ina comma. Mira en quei connex era la coordinaziun cun comma dalla enumeraziun precedente (9-11). **14** El(s) sintagma(s) «las tibas dallas alps e dals misès» drova Tuor en PS per las specificaziuns la preposiziun 'da' enstagl 'de'. **16** Cfr. **8**.

17-20 **18** La substituziun dalla lingetta cun in punct ha oravontut repercussions per la nova structura sintactica dalla strofa. Enstagl 2 frusas (PR3, 33-34; 35-40) ha la strofa da niev 3 frusas: ina frasa interrogativa (17); ina frasa comunicativa (18) ed ina frasa structurada (proposiziun cundiziunala + proposiziun principala + proposiziun relativa) (18-19). **19** La proposiziun cundiziunala vegn separada dalla proposiziun principala entras ina comma. Ella versiun da PR3 ei quei buc dispet necessari pervia dalla segmentaziun dils vers. Il hapax graphic «sgular» (PR3, 38) vegn screts en PS cun in <o>. Mira las ulteriuras occurrenz: PR2, **55. Guglielm Tell**: «„Leu segli' ord las caglias in tshieriv sc'in sagiet, / Hei, bab! Lai sgolar e schular il paliet!“» (9-10); PR2, **71. Canzun din abiturient**: «Stuveis quels [scil. schliats „maleficants“] el caset serar / Per schar lur' els puspei sgolar.» (str. 9, 69-70) e PS, [23.] **Cussegl als purs**: «In auter vul ver l'ocasiun / De far empau ostentaziun, / [...] Vul brav sgolar ad ault, ad ault, / Per, tatsch! curdar schon forsa bauld!» (str. 5, 27-28; 33-34) (1898:185). **20** Cfr. **8**.

21-24 **21/22** Per la scripziun digl adverb «eunc» mira **13**. **22** Il substantiv «suttetg» vegn screts ensemen en PS. La lingetta suenter «pigns →» (PR3, 44) vegn remplazzada en PS cun in punct dubel ch'introducescha il distic final (damonda - risposta). **23** Igl infinitiv «ruclar» (PR3, 46) vegn screts en PS cun in <o>, analog alla varianta «sgolar» (19). Sin fundament dallas ulteriuras occurrenz resulta che Tuor fa diever dad omisduas scripziuns. Mira PS, [67.] **Sper la mar**: «Jeu

⁵²⁵ Quella cumbinaziun vegn duvrada per l'emprega gada en PR3, **76. Danès**: «Ils stats e las armadas / Laguotan senza tschess, / Sfrottadas e manadas / Danès, danès, danès!» (117-120) ed allura treis gadas (incl. l'occurrenza gest commentada) en PS, [43.] **Il Rhein**: «Il Rhein va cheu tras la planira – / Dasperas stun, in montagnard; / Il Rhein jeu senza tschess admira, / Ad ault postaus sin in rampart.» (1-4) (1898:203) e [55.] **Ils zens**: «Ei dracca senza tschess, las aas derschan puns, / Sesaulzan sur ils uors, inundan schon ils funs;» (13-14) (1898:213).

⁵²⁶ Per l'inversiun «Pertratg' jeu» mira PS, [5.] **Il Sursilvan egl jester, 3**.

⁵²⁷ Cfr. M2, **14. Canzun pil Matg**: «El liber sper las pezzas / Pastgeschan ils armauls;» (9-10) (1900:36) e M2, **23. Angelus Domini**: «Ei la stgiradetgna rutta / Sin las pezzas, en las valls,» (1-2) (1900:48).

⁵²⁸ Cfr. FA, **4. Hymnus alla patria**: «Niessegner ha tei [scil. la patria] mess / Sper pezzas e glatschès,» (4-5) (1901:137) e FA, **7. Ave Maria!**: «Ei la stgiradetgna rutta / Sin las pezzas, en las valls,» (1-2) (1901:139). L'occurrenza da FA, **7. Ave Maria!**, resp. M2, **23. Angelus Domini**, sa vegnir taxada sco occurrenza buc corrigida.

stundel sin la spunda, jeu mirel sin la mar, / E contempleschel l'unda, che rocl' ad in roclar.» (1-2) (1898:220), resp. PR3, **84. A Scarborough**, denton PS, **[23.] Cussegl als purs**: «El [scil. in candidat] seruclar vul giu d'in péz / Sch'ei gl'ei als purs zitgei da néz,» (str. 9, 53-54) (1898:186) e FA, **6. Igl alcohol**: «El fa ils fermes ruclar a funds, / Vegnir ils crets tut furibunds, / Plein gret' e fell e rabia.» (10-12) (1901:...). **24** Per l'introducziun dalla comma enstagl dalla lingetta mira **12**. Il sintagma «Dultscha patria»⁵²⁹ vegn remplazzaus sin basa d'analogia (cfr. PS, 12) cun «Cara patria»⁵³⁰. Il medem sintagma vegn era duvraus en PS, **[17.] Il schuldau**: «Nossa cara patria cloma / Nus encunter gl'inimitg;» (6-7) (1898:180), resp. PR2, **66. Comiau din schuldau**.

---

⁵²⁹ Il sintagma eliminau «Dultscha patria» cumpara pli tard aunc ina gada en FA, **22. Theodor Castelberg / pren comiau da sia patria**: «O dultscha patria mia, / Ch'jeu carezeschel tont,» (1-2) (1901:147). Leu vegn igl adjectiv «dultscha» preferius per evitar ina repetiziun pauc efficacia cun il verb «carezeschel». Occurrenzas dil tip «dultscha patria», tenor la grafia da PR1 e PR2, dat ei neginas.

⁵³⁰ Par. en quei connex l'allitteraziun «Cara [...] carezar!» (12; 24).

[75.] Il ranvèr.

publicaziuns:

PR3 (1894:111ss.)
PS (1898:225s.)
[Igl Ischi V (1901:18s.)

77. Il ranverun.
[75.] Il ranvèr.
La canzun dil ranvèr.]

[75.] Il ranvèr. PS (1898:225s.)

I.

- In vegl ranvèr haveva viu treis ga trent' atuns,
El rauba possedeve en capitals e funs.
Duron si' existenza d'enguosch' e de quitau
El vev' en permanenza rafflau ed engulau.
- 5 La biestga tgerlentav' el, ch'ell' era oss' e pial,
Il proxim sgurtigiav' el cun tiarms e capital,
Pèn aisch ed au' e scotga survevan bein ad el,
E truffla mala cotga gustav' ad el sco mèl.
Cun sia vergna gita mav' el a laghignont,
- 10 Cun sia detta tritta mav' el a raflernont.
A tut la mattatschaglia, che vevan el per miert,
Stuvev' el dar bataglia, cu 'l mava ordaviert.
Mo 'l emblidav' a casa sgargnoflas e disgusts,
Dumbront leu en extasa ses capitals e frusts.

II.

- 15 El steva giest en cauma sper siu lagugn chignaus,
Cu 'l ei da la posauna dal mund vignius clomaus.
E sur siu scazi croda il vegl stinau ranvèr,
Che vev' en vét' ord moda turschau il car danèr;
El era, gie strusch era, dal mund passaus navent,
- 20 Ch'artavels cun canèra sederschan dad ésch ent;
Tut a buffont els vegnan, tut a gizont lur dents,
Ed en lur gréflas tegnan els lur defunct parents:
Els tschentan strusch en bar' el e strusch en in vaschi,
Els mettan mo sut tiar' el dabot cul nas ensi.
- 25 Els plein da furia datan vid truccas e lagugns,
Els berlan, els sebatan cun stgeinas e cun pugns,
Els fan terriblas catschas per survignir lur muns,
Cun fridas e smanatschas sco tigers furibuns.

III.

- E ti ranvèr che schajas cul nas ensi sut tratsch,
- 30 Aschia parter lajas, tiu scazi, ti pupratsch?
O teidla tes artavels sin tei terment sgiavlar!
Ti eis ca staus capavels de schar pli bia artar?
O mira tes artavels vi processont tes beins
Cun advocats capavels bia jamnas e bia meins!
- 35 Pertgei eis ti tamazi schi malamein vivius
Per aquistar in scazi ch'ei ussa schon stulius?
Pertgei has ti en véta quei scazi pertgirau,
En tia liunga véta quei scazi carsinau?
Ach, giest quei scazi ha tei surdau al trument,
- 40 Ed egl uffiern uss fa tei laguoter aur buglient,
Tei vegl ranvèr che vevas viu treis ga trent' atuns,
E rauba possedevas en capitals e funs!

Per facilitar la lectura dil commentari vegnan ils distics dalla versiun da PS mintgamai confrontai culla strofa corrispundenta da PR3.

77. Il ranverun. PR3 (1894:111ss.)

- str. 1 In ranverun haveva
(1-4) Viu treis ga trent' atuns,
E rauba possedeveva
En capitals e funds.
- str. 2 Durent si' existenza
(5-8) D'enguosch' e de quitau
El vev' en permanenza
Raflau ed engulau.
- str. 3 La biestga tgerlentav' el
(9-12) Ch' ell' era oss' e pial,
Il proxim sgurtigiav' el
Cun tiarms e capital.
- str. 4 Pèn aisch ed au' e scotga
(13-16) Survevan bein ad el,
E truffla mala cotga
Gustav' ad el sco mèl.
- str. 7 Cun sia vergna gita
(25-28) El mav' a laghignont,
Cun sia detta tritta
El mav' a raflernont.
- str. 8 A tut la mattatschaglia
(29-32) Che vevan el per miert
Stuev' el dar bataglia
Cu 'l mava ordaviert.
- str. 10 Mo 'l emblidav' a casa
(37-40) Sgargnoflas e disgusts
Cu 'l leu en plein' extasa
Dumbrav' ils beins e frusts.
- str. 12 El steva giest en cauma
(45-48) Sper siu lagugn chignaus,
Cu 'l ei de la posauna
Dil mund vignius clomaus.
- str. 13 E sur siu scazi croda
(49-52) Il vegl stinau ranvèr
Che vev' en vet' ord moda
Murau cun il daner.
- str. 14 El era, gie strusch era,
(53-56) Dil mund passaus navent,
Ch'artavels cun canera
Sederschan dad esch ent. –

[75.] Il ranvèr. PS (1898:225s.)

I.

- In vegl ranvèr haveva viu treis ga trent' atuns,
El rauba possedeveva en capitals e funds.
- Durent si' existenza d'enguosch' e de quitau
El vev' en permanenza rafflau ed engulau.
- 5 La biestga tgerlentav' el, ch'ell' era oss' e pial,
Il proxim sgurtigiav' el cun tiarms e capital,
- Pèn aisch ed au' e scotga survevan bein ad el,
E truffla mala cotga gustav' ad el sco mèl.
- Cun sia vergna gita mav' el a laghignont,
10 Cun sia detta tritta mav' el a raflernont.
- A tut la mattatschaglia, che vevan el per miert,
Stuev' el dar bataglia, cu 'l mava ordaviert.
- Mo 'l emblidav' a casa sgargnoflas e disgusts,
Dumbront leu en extasa ses capitals e frusts.

II.

- 15 El steva giest en cauma sper siu lagugn chignaus,
Cu 'l ei da la posauna dal mund vignius clomaus.
- E sur siu scazi croda il vegl stinau ranvèr,
Che vev' en vét' ord moda turschau il car danèr;
- El era, gie strusch era, dal mund passaus navent,
20 Ch'artavels cun canera sederschan dad esch ent;

<p>str. 15 Tut a buffont els vegnan (57-60) E giezan schon lur dents, Ed en lur greflas tegnan Els schon lur car parents:</p>	<p>Tut a buffont els vegnan, tut a gizont lur dents, Ed en lur gréflas tegnan els lur defunct parents:</p>
<p>str. 16 Els tschentan strusch en bar' el (61-64) E strusch en in vaschi – Els mettan mo sut tiar' el Beinspert cul nas ensi.</p>	<p>Els tschentan strusch en bar' el e strusch en in vaschi, Els mettan mo sut tiar' el dabot cul nas ensi.</p>
<p>str. 17 E plein da furi' els datan (65-68) Vid truccas e lagugns, E berlan e sebatan Cun stgeinas e cun pugns,</p>	<p>25 Els plein da furia datan vid truccas e lagugns, Els berlan, els sebatan cun stgeinas e cun pugns,</p>
<p>str. 18 E fan terriblas catschas (69-72) Per survignir lur muns, Cun fridas e smanatschas Sco tigers furibunds.</p>	<p>Els fan terriblas catschas per survignir lur muns, Cun fridas e smanatschas sco tigers furibunds.</p>
<p>III.</p>	
<p>str. 19 E Ti, ranvèr, che schajas (73-76) Cul nas ensi sut tratsch, Aschia parter lajas Tiu scazi, Ti pupratsch?</p>	<p>30 E ti ranvèr che schajas cul nas ensi sut tratsch, Aschia parter lajas, tiu scazi, ti pupratsch?</p>
<p>str. 20 Di, audas Tes artavels (77-80) Sin Tei grir e sgiavlar De c'esser staus capavels De schar pli bia artar?</p>	<p>O teidla tes artavels sin tei terment sgiavlar! Ti eis ca staus capavels de schar pli bia artar?</p>
<p>str. 21 Di, vesas Tes artavels (81-84) Vi processont Tes beins Cun advocats capavels En meus che miez in meus?</p>	<p>O mira tes artavels vi processont tes beins Cun advocats capavels bia jamnas e bia meus!</p>
<p>str. 22 Pertgei eis Ti tamazi (85-88) Schi malamein vivius Per aquistar in scazi Ch'ei ussa schon stulius?</p>	<p>35 Pertgei eis ti tamazi schi malamein vivius Per aquistar in scazi ch'ei ussa schon stulius?</p>
<p>str. 23 Pertgei has Ti en veta (89-92) Quei scazi pertgirau? En Tia liunga veta Quei scazi carsinau?</p>	<p>Pertgei has ti en véta quei scazi pertgirau, En tia liunga véta quei scazi carsinau?</p>
<p>str. 24 Ah, giest quei scazi ha Tei (93-96) Surdau al truament, Ed egl uffiern uss fa Tei Laguoter aur buglient!</p>	<p>40 Ach, giest quei scazi ha tei surdau al truament, Ed egl uffiern uss fa tei laguoter aur buglient,</p>
<p>str. 26 Tei ranverun, che vevas (101-104) Viu treis ga trent' atuns, E rauba possedevas En capitals e funds!</p>	<p>Tei vegl ranvèr che vevas viu treis ga trent' atuns, E rauba possedevas en capitals e funds!</p>

correcturas: Ils sbagls da stampa «cu' l» (12) e «Mo' l» (13) vegnan corrigi en «cu' l» e «Mo' l» sco quei ei gia il cass el vers 16: «Cu' l».

midadas da fuorma: Ella versiun da PR3 ha la poesia 26 strofas da mintgamai 4 vers jambics cun 3 silbas accentuadas v-v-v-(v) e remas alternontas *abab*. En PS vegnan mintgamai dus vers uni, aschia che la poesia ei caracterisada da vers dubels e remas a pèr. Ils distics fuorman denton buc singulas strofas, mobein vegnan gruppai en treis strofas da mintgamai 14 vers. Plinavon vegnan 5 strofas (str. 5; 6; 9; 11 e 25) eliminadas ella secunda versiun⁵³¹.

variantas: **t. II ranvèr.] II ranverun.** PR3. **1** In vegl ranvèr] In ranverun PR3. **2** El rauba possedeve] E rauba possedeve PR3, 3; funs] funds PR3, 4. **4** rafflau] Raflau PR3, 8. **5** tgerlentav' el.] tgerlentav' el PR3, 9. **6** capital.] capital. PR3, 12. **9** mav' el] El mav' PR3, 26. **10** mav' el] El mav' PR3, 28. **11** mattatschaglia.] mattatschaglia PR3, 29; miert.] miert PR3, 30. **12** Stuev' el] Stuev' el PR3, 31; bataglia.] bataglia PR3, 36. **13** disgusts.] disgusts PR3, 38. **14** Dumbront leu en extasa ses capitals e frusts.] Cu' l leu en plein' extasa / Dumbrav' ils beins e frusts. PR3, 39-40. **16** da la posauna] de la posauna PR3, 47; dal mund] Dil mund PR3, 48. **17** ranvèr.] ranvèr PR3, 50. **18** vét'] vet' PR3, 51; turschau il car danèr:] Murau cun il daner. PR3, 52. **19** dal mund] Dil mund PR3, 54. **20** canèra] canera PR3, 55; dad ésch ent:] dad esch ent. – PR3, 56. **21** vegnan.] vegnan PR3, 57; tut a gizont] E giezan schon PR3, 58. **22** gréflas] greflas PR3, 59; lur defunct parents:] schon lur car parents: PR3, 60. **23** vaschi.] vaschi – PR3, 62. **24** dabot] Beinspert PR3, 64. **25** Els plein da furia] E plein da furi' els PR3, 65. **26** Els berlan, els sebatan] E berlan e sebatan PR3, 67. **27** Els fan] E fan PR3, 69. **28** furibuns] furibunds PR3, 72. **29** E ti ranvèr] E Ti, ranvèr, PR3, 73. **30** lajas.] lajas PR3, 75; tiu scazi, ti pupratsch] Tiu scazi, Ti pupratsch PR3, 76. **31** O teidla tes] Di, audas Tes PR3, 77; sin tei terment sgiavlar!] Sin Tei grir e sgiavlar PR3, 78. **32** Ti eis ca] De c'esser PR3, 79. **33** O mira tes] Di, vesas Tes PR3, 81; tes beins] Tes beins PR3, 82. **34** bia jamnas e bia meins!] En meins che miez in meins? PR3, 84. **35** ti] Ti PR3, 85. **37** ti en véta] Ti en veta PR3, 89; pertgirau.] pertgirau? PR3, 90. **38** tia liunga véta] Tia liunga veta PR3, 91. **39** Ach] Ah PR3, 93; tei] Tei PR3, 93. **40** tei] Tei PR3, 95; buglient.] buglient! PR3, 96. **41** Tei vegl ranvèr] Tei ranverun, PR3, 101. **42** funs] funds PR3, 104.

commentari: La versiun da PS ha 3 strofas da mintgamai 14 vers dubels jambics dil tip: v-v-v-v|v-v-v-⁵³² e remas a pèr. Ultra dallas remas a pèr ha la poesia era remas da miez. La divisiun en treis parts ei tematica: Ell'emprema strofa (1-14) lai il jeu-liric repassar en fuorma da retrospectiva egl imperfect la veta da «In vegl ranvèr» (1) e plidenta quel cun far diever dalla 3. pers. sg. 'el'. A l'entschatta dalla 2. strofa (15-28) miera il ranver ed il cunfar dils artavels vegn descrots el present. Ella 3. strofa (29-42) plidenta il jeu-liric il ranver ella 2. pers. sg., «E ti ranvèr [...]» (29)⁵³³ e ridiculisescha cun frasis interrogativas igl agir dil ranver cheu sin tiara, che fa che quel vegn la fin finala condemnaus egl uffiern (39-40). Quella poesia vegn aunc publicada ina gada pli tard en Igl

⁵³¹ Partenen las strofas che vegnan eliminadas da Tuor ella versiun da PS san ins mo far certas supposiziuns. Aschia presentan las strofas 5 e 6 duas ulteriuras caracteristicas dil ranver: «Per ina dunna prender / Vev' el negin impuls – / Ins sa gie meglier spender / La veta tut persuls!» (PR3, str. 5, 17-20) e «Sin via comparev' el / Adina tut sterschlius, / Pertgei mai secartev' el / De far si dus vistgius.» (PR3, str. 6, 21-24). La strofa 9 savess esser vegnida eliminada per motivs stilistics: «E davos tier bettevan / Sin el spid' ils vischins, / Che davon tier temevan / Ses crutschs e ses curschins.» (PR3, str. 9, 33-36). La strofa 11 ei per gronda part ina repetiziun dalla strofa iniziala, resp. da quella finala: «Sin quella mod' el veva / Viu treis ga trent' atuns, / E rauba possedeve / En capitals e funds.» (PR3, str. 11, 41-44). La davosa eliminaziun pertucca la strofa 25 che paleisa la morala dil poet: «Aschi' ha la giustia / Dil tschiel tuccau Tei zund, / Per Tia ranveria, / Sin quest e gl'auter mund.» (PR3, str. 25, 97-100).

⁵³² La structura dil vers semeglia fetg a quella digl alexandrin. Par. PS, [80.] **Sin la pézza** / (Sonnet en alexandrins.) / «Tgei senta quei carstgeun che per l'emprema gada / Seposta sin in péz e tut persuls sc'in retg,» (1-2) (1898:230). Per ina definiziun digl alexandrin mira PS, [80.] **Sin la pézza, commentari**.

⁵³³ Ina cumparegliazion dils dus vers inizials culs dus vers finals dalla poesia – pertuccaus ei mintgamai mo igl emptic – illustrescha bein quella midada: «In vegl ranvèr haveva [...] / El rauba possedeve [...]» (1-2) vs «Tei vegl ranvèr che vevas [...] / E rauba possedevas [...]» (41-42).

Ischi V (1901) sco prolog al drama *Il ranvèr convertiu* (1901:17-45). Leu eis ella denton entitulada **La canzun dil ranvèr** (Prolog.) (1901:18s.). Ina cumparegliazion dil text cullas versiuns precedentas da PR3 e PS muossa ch'il text cuntegn elements dad omisduas versiuns. Sco versiun da basa sto la versiun da PR3 vegnir supponida. Indezis per quella supposiziun ein d'ina vart la fuorma metrica semeglionta (strofas da mintgamai 4 vers jambics cun 3 silbas accentuadas), da l'otra vart strofas da PR3 eliminadas en PS che vegnan puspei repridas (per part cun variantas) ella versiun da **La canzun dil ranvèr** (PR3, str. 6 e str. 9). Damai ch'ei mass memia lunsch da cumparegliar las 3 versiuns vegn sulettamein dau in schatg d'enzacontas variantas: «Peun sec ed au' e scotga» enstagl «Pèn aisch ed au' e scotga» (PR3, str. 4, 13, resp. PS, 7); «Ses crutschs e ses rampins.» enstagl «Ses crutschs e ses curschins.» (PR3, str. 9, 36); «En cas' ed ordaviert.» enstagl «cu 'l mava ordaviert.» (PR3, str. 8, 32, resp. PS, 12); «Els mettan strusch en bar' el» enstagl «Els tschentan strusch en bar' el» (PR3, str. 16, 61, resp. PS, 23). – Fry (1934:103s.) publichescha la versiun da PS. Sper variantas formalas scriva el: «O mira tes artavels a processond tes beins» (33) e «O, gest quei scazi [...]» (39). Deplazes (1954:106s.) publichescha la versiun da Fry, remplazza denton igl adverb «schon» (36) cun «gia». – Ina gronda part dallas variantas da quella poesia stattan d'in maun en connex culla nova fuorma metrica (vers dubels e nova distribuzion strofica) dalla versiun da PS, da l'auter era cun l'eliminaziun da singulas strofas (14). En connex culla nova fuorma metrica mira surtut las variantas sintactic (p.ex. 6; 9-10; 37-38; 39-42).

t. Ella versiun da PR3 vegn fatg diever aschibein dalla denominaziun «ranverun» (PR3, t.; 1; 101) sco era dil tierm «ranvèr» (PR3, str. 13, 50; str. 19, 73). En PS vegn la fuorma cul suffix augmentativ *-un* eliminada⁵³⁴, quei ha era repercussions pil tetel dalla poesia che vegn midaus da «**Il ranverun.**» en «**Il ranvèr.**». Tgunsch stat la midada dil tetel en rapport culla midada digl incipit.

1-2 1/41 Egl intern dalla poesia vegnan las occurrenzas cun «ranverun» (cfr. era t.) substituidas dil sintagma «vegl ranvèr» che vegn gia duvraus ella versiun da PR3, leu denton ella cumbinaziun «vegl stinau ranvèr» (PR3, str. 13, 50). Ils accents appartegnan aschia a dus differents plaids «In vegl ranvèr» (v-v-) ed han cheutras la medema peisa; quei ei buc il cass tier «Il ranverun», nua ch'igl emprem accent ei buc dil tut naturals. 2 Enstagl da coordinar las duas proposiziuns (1-2) cun «E» vegn fatg diever dalla comma e dalla funcziun anaforica dil pronom persunal dalla 3. pers. sg. «El». El distic final (41-42) vegn la coordinaziun cun la conjuncziun denton mantenida. La varianta grafica «funs» enstagl «funds» adattescha la rema «atuns : funs» (1 : 2)⁵³⁵. En posiziun da rema dependa la grafia denton dil plaid da rema, aschia scriva Tuor ella medema ediziun era «funds» par. PS, [43.] **Il Rhein**: «E co las navs sin tei ballontschan / Cun mellis scazis d'auters munds; / E détgas eunc da scazis tschontschan, / Ch'ein sut ti' unda, sin tiu funds.» (33-36) (1898:204)⁵³⁶. Egl intern dil vers ei la scripziun «funs» fixa naven da l'ediziun dad I, par. il commentari detagliau tier PS, [3.] **La Marseillaise**, 5.

3-4 4 Il particip «raflau»⁵³⁷ vegn scret en PS culla geminata. La varianta grafica da PS «rafflau» exista denton mo en quei liug ell'ovra da Tuor. La grafia dil gerundi «a raflernont» vegn

⁵³⁴ Cfr. era l'eliminaziun dallas fuormas cul medem suffix augmentativ en PS, [77.] **London**, 5-6.

⁵³⁵ En PR2 drova Tuor gia la medema scripziun ella rema «fargliuns : funs», par. PR2, 49. **Canzun din exmatriculand**: «Neu a casa tiels fargliuns, / Fai il pur e traì cultura / Cul banagl sin mes dus funs!» (30-32).

⁵³⁶ Ei setracta cheu da l'emprema muntada dil plaid 'funs': 'auf dem Grund [des Rheins]' e buca dalla muntada da 'funs' sco 'possess' ni 'terren', cfr. Decurtins (2001:411). L'etimologia da quels plaids, FUNDUS, ei denton la medema ed ils plaids vegnan era scret tuttina. Ulteriurs exempels per ina grafia dependenta dalla rema ein d'anflar en PS, [55.] **Ils zens**: «Ei dracca senza tschess, las auas derschan puns, / Sesaulzan sur ils uors, inundan schon ils funs;» (13-14) (1898:213); FA, 6. **Igl alcohol**: «El fa ils fermes ruclar a funds, / Vegnir ils crets tut furibunds, / Plein gret' e fell e rabia.» (10-12) (1901:138) e FA, 17. **Il Péz Mundeun**: «Quei che daventa giu a funs / Tut ad agur ti catts. / Ord temps lontans da nos babuns / Historias eunc relatas.» (9-12) (1901:144).

⁵³⁷ Ina fuorma dil present da quei verb vegn duvrada en PR3, 76. **Danès**: «Il vut ded aur idolan / Ils remplis e ranvès, / E raflan ed engolan / *Danès, danès, danès!*» (str. 9, 33-36). Ella versiun da PS, [69.] **La pussonza dils danès** vegn quella strofa eliminada.

perencunter buc midada, cfr. PR3, 28 e PS, 10. La medema grafia sco en PS han ils plaid pertuccai era en **La canzun dil ranvèr** (1901:18).

5-6 5 La proposiziun consecutiva vegn separada dalla proposiziun principala cun ina comma. **6** La nova divisiun strofica dalla versiun da PS lubescha d'enumerar quater tratgs characteristics dil ranver enteifer ina suletta frasa (5-8). Il punct suenter «capital.» che indichescha en PR3 aunc la finiziun dalla strofa, vegn remplazzaus ella versiun da PS cun ina comma.

9-10 9/10 La successiun invertida «mav' el» possibilitescha da collocar il pronom persunal «el» en posiziun accentuada.

11-12 En PR3 lubescha la segmentaziun dils vers da desister dallas commas alla fin dil vers. Il niev metrum en PS pretenda perencunter ina divisiun dalla frasa pli clara. Aschia vegn la proposiziun relativa (11), ch'ei inserida ella proposiziun principala (11-12), messa denter duas commas, plinavon vegn era la proposiziun subordinada temporala (12) separada dalla proposiziun principala cun ina comma. **12** La fuorma «Stuvev'» enstagl «Stuev'» (PR3, str. 8, 31) ei pli probabel in sbagl da stampa. La versiun da **La canzun dil ranvèr** repren puspei la fuorma oriunda da PR3.

13-14 Ella versiun da PR3 consista quella strofa d'ina proposiziun principala (PR3, str. 10, 37-38) suandada d'ina proposiziun subordinada temporala (PR3, str. 10, 39-40). La versiun da PS remplazza la proposiziun temporala cun ina proposiziun gerundiva ed introducescha da niev ina comma per sparter las duas proposiziuns. L'eliminaziun da diversas strofas da PR3 en PS meina ad ina nova constellaziun da strofas en quei liug. Damai che las strofas 9 ed 11 vegnan buca reprimas ella versiun da PS, vegn la successiun nova en PS formada dallas strofas da PR3 8; 10 e 12. Tuttas treis strofas cuntengnan ina proposiziun temporala (PR3, str. 8, 32; str. 10, 39-40 e str. 12, 47-48). La substituziun dalla proposiziun temporala centrala cun ina proposiziun gerundiva possibilitescha da variar quella successiun. **14** Igl attribut dil sintagma «plein' extasa» vegn eliminaus en PS. Las plazzas che vegnan libras entras la midada sintactica e l'eliminaziun da quei attribut, lubeschan d'introducir il substantiv da treis silbas «capitals», plinavon vegn igl artechel definit «ils» (PR3, str. 10, 40) remplazzaus cul possessiv «ses». La successiun nova «capitals e frusts» repren posteriuramein ils substantivs «tiarms e capital» (6) ed era «capitals e frusts» (2), sch'ins considerescha l'expressiun «tiarms» sco sinecdoca per ils substantivs «frusts», resp. «frusts».

15-16 16 Ella versiun da PS vegnan las preposiziuns en «de la posauna» (PR3, 47) e «Dil mund» (PR3, 48) substituidas cun la preposiziun 'da' («da la posauna» e «dal mund»).

17-18 La proposiziun relativa che suonda la proposiziun principala vegn separada da quella cun ina comma. **18** Per la grafia «vét'» enstagl «vet'» (PR3, 51) par. FA, **7. Ave Maria!**, **16**. La versiun da PS desista da l'allitteraziun «moda / Murau» (PR3, 51-52) e substituescha il hapax «Murau» cul hapax «turschau». Damai che la valenza da lez pretenda buca ina preposiziun sa la piazza, vegnida libra entras l'eliminaziun dalla preposiziun «cun», vegnir remplazzada cun igl adjectiv «car». Era la cumbinaziun «car danèr» ei unica per l'ovra da Tuor. Ella versiun da **La canzun dil ranvèr** tuorna Tuor puspei anavos tier la versiun oriunda da PR3: «Murau cun il danèr.» *sbagl da stampa* En PR3 (str. 13, 52) stuess esser scret «danèr» cun accent grev enstagl «daner». Quei oravontut pervia dalla rema «ranvèr : danèr» (PR3, 50 : 52, resp. PS, 17 : 18). Plinavon sa la grafia «daner» buca vegnir documentada per l'ovra da Tuor. En PR1 e PR2 drova igl autur denton la fuorma dil plural «danèrs», p.ex. PR2, **49. Canzun din exmatriculand:** «Gl'ei bein ver: danèrs sgarscheivel / Fetsch' jeu ir cun beiber vin; / Mo per nuot, quei ei capeivel, / Gnanc survegn ins in zanin!» (41-44), mida lu denton naven da PR3 definitivamein sin «danès», p.ex. PR3, **76. Danès.** Sin basa dalla nova repartiziun strofica vegn il punct suenter «danèr.» (PR3, 52) remplazzaus cun in semicolon.

19-20 **19** Analog alla midada dallas preposiziuns en **16**, vegn la preposiziun ‘da’ duvrada ella cumbinaziun «dal mund passaus». **20** Il substantiv «canèra» vegn screts da niev cun in accent grev⁵³⁸. Gia en PR1, **35**. **Trun** fa igl autur diever da quella grafia, leu denton en posiziun da rema: «Schi ditg ch’eunc la Farrèra / Port’ agl ischi solid, / E sburfl’ e fa canèra / E sbucc’ el Rhein rapid;» (17-20). Occurrenzas dil plaid ‘esch’, resp. ‘ésch’ ein d’anflar en treis ediziuns, numnadamein PR3, PS e FA. En PR3 scriva Tuor adina «esch» senza accent; en PS e FA perencunter adina «ésch» cun accent lev. Per indicaziuns pli detagliadas par. PS, **[65.] Las paterlieras, 15**. Empei dil punct alla fin dil vers drova Tuor in semicolon. Par. era **18**. Per l’eliminaziun dalla lingetta mira **23**.

21-22 **21** La fuorma finita «giezan» (PR3, 58) vegn transformada en ina fuorma infinita «a gizont» analog al gerundi «a buffont». La versiun nova ei caracterisada digl equilibr denter fuormas finitas «vegnan : tegnan» (remas da miez 21 : 22) e fuormas infinitas «a buffont» e «a gizont». Plinavon lubescha la nova versiun culs gerundis d’evitar la coordinaziun cun «E» (PR3, 58) entras la construcziun parallela «Tut a buffont [...], tut a gizont [...]». Igl adverb «schon» vegn eliminaus in’emprema gada (cfr. **22**). **22** Il hapax «gréflas» vegn screts ella versiun da PS cun in accent lev. La significaziun ironica digl adjectiv el sintagma «car parent» vegn eliminada cun introducir igl adjectiv «defunct». Quella midada stat era en stretg connex cun la varianta dil vers **18**, nua che la versiun da PS drova la cumbinaziun «il car danèr». Igl adjectiv da duas silbas «defunct» possibilitescha era cheu d’eliminar igl adverb «schon»⁵³⁹.

23-24 **23** Ella versiun da PR3 vegn il spazi da temps denter metter il miert el vischi e la sepultura indicaus cun ina lingetta. Ella versiun da PS vegn introduciu ina comma enstagl la lingetta. Ina funcziun analoga, numnadamein era quella d’indicar ina ellipsa temporala, ha la lingetta en PR3 (str. 14, 56 // str. 15, 57) «Sederschan dad esch ent. – // Tut a buffont els vegnan». **24** Il hapax «Beinspert» (PR3, 64) vegn remplazzaus cun igl adverb fetg frequent ell’ovra da Tuor «dabot».

25-28 Las duas versiuns per quels 4 vers sedistinguan en emprema lingia sin basa d’in tip da variantas sistematic. En PR3 ein quellas duas strofas (str. 17 e 18) aunc caracterisadas dalla successiun insistenta ‘e...e...e...’ che vegn formada dil polisindeton. La versiun da PS remplazza⁵⁴⁰ ina gronda part da quellas conjuncziuns da coordinaziun cun il pronom persunal «Els» (25; 26; 27), resp. «els» (26). Al stil da parataxa polisindetic vegn il stil asindetic preferius. **28** La grafia digl adjectiv «furibuns» vegn adattada al plaid da rema «muns : furibuns» (27 : 28). Par. era **2**.

29-30 Ils pronom persunals «ti» (29; 30) ed il possessiv «tiu» (30) vegnan screts pign en PS. **29** L’emprema versiun «E Ti, ranvèr,» (PR3, 73) segna era graphicamein l’apposiziun cun metter ella denter commas. En PS «E ti ranvèr» vegnan quellas commas eliminadas. Il substantiv «ranvèr» piarda en quella versiun sia funcziun d’apposiziun e la cumbinaziun (pronom persunal + substantiv) fuorma ina singula unitad, analog allas unitads «ti pupratsch» (30) e «ti tamazi» (35). **30** Igl object direct «tiu scazi» vegn inserius en PS denter duas commas e cheutras relevaus. Ella versiun da PR3 (75-76) ei quei buc necessari, perquei che la pausa suenter «lajas» vegn gia indicada sin fundament dalla segmentaziun dil vers.

31-34 Ella versiun da PR3 vegnan quellas duas strofas (str. 20, 77-80 e str. 21, 81-84) mintgamai formadas d’ina frasa interrogativa («audas», resp. «vesas»). Quella vegn aunc introducida entras in appel direct al ranver «Di,» (PR3, 77; 81). La versiun da PS eliminescha quei appel direct e

⁵³⁸ Il medem substantiv vegn duvraus mo aunc ina gada da Tuor. Quei medemamein ell’ediziun da PS, **[73.] La scumiada digl on:** «Teidla, zens uss tut en ina / Sin las tuors en moviment, / Cun canèra, cun furtina, / Tras la[s] valls a rebattent.» (5-8) (1898:224).

⁵³⁹ En PR3 (str. 22, 88), resp. PS (36) vegn igl adverb «schon» denton mantenius.

⁵⁴⁰ El vers 25 vegn la conjuncziun semplamein eliminada entras separar ed anticipar il pronom persunal dalla fuorma verbala: «Els plein da furia datan»] «E plein da furi’ els datan» (PR3, 65). La plazza ch’ei vegnida libra cun l’eliminaziun dalla conjuncziun, possibilitescha da desister da l’elisiun dil substantiv «furi’».

remplazza quel cun l'interjecziun «O» suandada dils verbs «teidla» (31)⁵⁴¹ e «mira» (33)⁵⁴². Ultra da quei vegnan ils pronom persunals ed ils possessivs dalla 2. pers. sg. puspei screts pign en PS, par. 29-30⁵⁴³. 31 La dictologia «grir e sgiavlar» vegn substituïda da l'unitad «terment sgiavlar» (adverb + verb). Ils accents da quei secund emistic correspundan uss era alla accentuaziun naturala da quels plaid: «sin tei terment sgiavlar» (v-v-v-). Ella versiun da PR3 ei quei aunc buc il cass: «Sin Tei grir e sgiavlar» (v-v-v-); ferton ch'igl emprem infinitiv «grir» stat en posiziun nunaccentuada, sto la conjunziun «e» vegnir accentuada per respectar il metrum. 32 La proposiziun infinitiva «De c'esser staus capavels» (PR3, 79) vegn transformada en ina proposiziun principala «Ti eis ca staus capavels». La versiun nova evitescha la successiun disturbonta «De c'esser staus capavels / De schar [...]» (PR3, 79-80) e plinavon s'integrescha ella cun il pronom persunal «Ti» (2. pers. sg.) el sistem cumpact dallas numerusas repetiziuns da quei pronom, resp. dil possessiv. 33 Per la substituziun dil verb «vesas» (PR3, 81) cun «mira» par. 31-34. 34 En PR3 (84) exprima quei vers «En meins che miez in meins?» il cuort interval ch'ei drova per duvra si en process denter ils artavels, quei ch'ei vegniu rimnau dil ranver in'entira veta cun «enguosch'» e cun «quitau» (PR3, 6, resp. PS, 3). Ella versiun da PS «bia jamnas e bia meins!» semida l'optica. La versiun da PS accentuescha oravontut ils process che setilan alla liunga e consumeschan aschia ils beins acquistai dil ranver.

37-38 La strofa corrispundenta da PR3 (str. 23, 89-92) seconstituescha da duas frusas interrogativas⁵⁴⁴. La versiun da PS unescha quellas duas frusas ad ina suletta frasa entras substituir l'enzenna da damonda da l'emprema (PR3, 90) cun ina comma. Per la grafia «véta» enstagl «veta» (PR3, 89; 91) par. FA, **7. Ave Maria!**, 16.

39-42 Ferton ch'ils vers 39-40 (en special il v. 40) descrivan il stadi actual dil ranver sin basa al trument ch'el ha subiu, regordan ils vers suandonts (41-42), entras ina retrospectiva (cfr. era 1-2), aunc inagada alla situaziun da partenza. Ella versiun da PR3 fuorman las strofas pertuccadas (str. 24 e 26) mintgamai ina frasa exclamativa. En PS vegnan quellas unidas ad ina solia. L'enzenna d'exclamaziun (PR3, 96) vegn remplazzada cun ina comma (40). 39 Per la scripziun «Ach» enstagl «Ah» (PR3, 93) par. PS, [39.] **L'emprema flur**, 37. 41 La varianta «Tei vegl ranvèr» enstagl «Tei ranverun» (PR3, 101) ei gia vegnida commentada en 1. 42 Il medem vala per la varianta da grafia «funs» enstagl «funds» (PR3, 104).

⁵⁴¹ Cfr. era l'allitteraziun da «teidla tes artavels». Il rapport semantic denter quellas duas parts vegn rinforzaus dalla corrispundenza fonica.

⁵⁴² Ils vers da PS (31-34) corrispundents allas 2 frusas interrogativas da PR3 han la suandonta construcziun sintactica: ina frasa exclamativa (31); ina frasa interrogativa (32) ed ina frasa exclamativa (33-34). La frasa interrogativa (32), culla particla da negaziun «ca», ha la funcziun d'ina damonda retorica.

⁵⁴³ Ulteriurs pronom e possessivs che vegnan screts pign ella versiun da PS sesanflan els vers suandonts: 35; 37; 39; 40. Els vegnan buc numnai specificamein el commentari.

⁵⁴⁴ La secunda frasa ei denton elliptica, damai ch'igl element interrogativ (adverb interrogativ + verb auxiliar + pronom) «Pertgei has Ti» (PR3, 89) vegn buc reprius.

[76.] Allas steilas.

publicaziuns: PR3 (1894:142s.)
PS (1898:226s.)

91. Allas steilas.
[76.] Allas steilas.

[76.] Allas steilas. PS (1898:226s.)

O schei, vus claras steilas El firmament, Pertgei viv' ins sin tiara Mo in moment?	Oh, quel ch'ei vies scaffider Ha mei scaffiu, Quel che vies quors diregia 20 Ei er miu Diu!
5 Pertgei sto ins sin tiara Pitir, pitir, Quei quort moment ch'ins viva E pi smarschir?	Perquei siu mal emblida Miu cor suffront, Cu 'l ellas spheras vesa Vus terlischont.
10 O dei, vus caras steilas, A mi avis, Vus che la stgira tiara Schi dultsch sclaris!	25 O caras, dultschas steilas, Jeu sai, jeu sai, Sur vus, en tshiel, leu vivan Ils spérts beai!
Savens, savens jeu stojel Vus contemplar – 15 Tgi lai cun tonta gloria Vus terlischar?	E cu jeu vus contemplel 30 El firmament, Sai jeu pertgei ins viva Mo in moment!

correcturas: Ella versiun da PS vegn la grafia dil substantiv «mument» (32) corrigida en «moment». Sin fundament dalla grafia dallas duas ulteriuras occurrenzas da quei substantiv en PS (4; 7) sto ei settractar d'in sbagl da stampa. Par. era il commentari 4/7.

midadas da fuorma: La versiun da PR3 ha in total da 12 strofas, ferton che la versiun da PS ha mo pli 8 strofas. En quella versiun ei il bloc da 4 strofas (str. 7-10) vegnius eliminaus. Las strofas ch'ei vegnidas eliminadas ein d'ina vart caracterisadas dil discuors direct; las 3 empremas strofas da quei bloc laian numnadamein rispunder 'ina vusch' allas damondas inicialas dil jeu-liric ed ein aschia, en cumparegliaziun cullas strofas ulteriuras memia explicitas⁵⁴⁵, da l'otra vart han enzacons vers era certas mendas ritmicas, p.ex. «„Cu tiu tgierp schai sin bara» (PR3, str. 8, 29), nua ch'il possessiv stat en posiziun accentuada e buca il substantiv ni «Sgol' a siu Diu.“» (PR3, str. 9, 36), nua che l'accentuaziun dalla preposiziun ei buc naturala. Cheusut suondan las 4 strofas ch'ei vegnidas eliminadas ella versiun da PS⁵⁴⁶.

⁵⁴⁵ Quei vala era per la 10. strofa, nua ch'il jeu-liric tila sias conclusiuns sin fundament dallas rispostas precedentas.

⁵⁴⁶ En sia introducziun allas 'Ovras da Alfons Tuor' (1934:1-38) scriva Fry en connex cullas duas versiuns da quella poesia il suadont: «In auter exempel purschess la poesia la pli enconuschenta digl autur: „Allas steilas“. En la ediziun de 1898 ha il poet scursaniu la fuorma de 1894 per buca meins che 4 strofas, quei ei ina entira tiarza. Quei che l'emprema ediziun explicava sco de perdeggar giud scantschala, lai la secunda sentir. Ed era las strofas che ein restadas ein vegnidas sut la gliema: remplazaus ei il vers che udeva en quella poesia pressapauc sco in spinatsch enamiez in'era de gelgias: „Vus essas habitadas da spérts beai.“» (Fry 1934:8). Par. per la davosa remarca da Fry era 26.

str. 7 Lur' ina vusch mi cloma
(25-28) El pèz profund:
„Ei dat eung ina veta,
In auter mund.“

str. 9 „E l'olma, ch'ha sin tiara
(33-36) Il pli pitiu,
Il pli dabot encunter
Sgol' a siu Diu.“

str. 8 „Cu tiu tgierp schai sin bara
(29-32) En in lenziel,
Ti' olma libra sgola
Encunter tschiel.“

str. 10 Co quella vusch celesta
(37-40) Comforta mei,
E dat la vet' e forza
A mi puspei!

variantas: 4 moment] mument PR3, 4. 7 moment] mument PR3, 7. 9 steilas,] steilas PR3, 9. 17 vies scaffider] vies scaffider PR3, 17. 18 mei] mei PR3, 18; scaffiu,] scaffiu; PR3, 18. 20 Diu!] Diu. PR3, 20. 25 O caras, dultschas steilas,] O steilas terlichontas, PR3, 41. 27-28 Sur vus, en tschiel, leu vivan / Ils spèrts beai!] Vus essas habitadas / Da spèrts beai! PR3, 43-44. 32 moment] mument PR3, 48.

commentari: La versiun da PS ha 8 strofas da mintgamai 4 vers jambics cun 3, resp. 2 silbas accentuadas en alternanza regulara. La disposiziun dallas remas ei *abcb*. – Tematicamein ei la poesia caracterisada da l'opposiziun «tschiel» (26) e «tiara» (3; 5; 11)⁵⁴⁷, che possibilitescha ina cumparegliaziun dils dus 'munds' e da lur diversidad. Sin basa dallas damondas dil jeu-liric (3; 5; 15) allas steilas, ch'ei ina specia da precursuras da l'auter mund⁵⁴⁸, sesviluppescha in dialog asimmetric. Asimmetrics ei quei dialog, perquei che las interlocuturas dil jeu-liric, las steilas, rispundan buc a sias damondas⁵⁴⁹. Il jeu-liric anfla denton tuttina ina risposta per la «suffrientscha humana» (Fry 1934:30), numnadamein sin basa dalla cardientscha (str. 5; 7; 8)⁵⁵⁰. – Las versiuns postumas dalla poesia **Allas steilas** - en emprema lingia quellas da Carnot (1898:63; 1934:120s.), Decker (Surselva III., 1906:97s.) e Fry (1934:225s.)⁵⁵¹ - cuntegnan differentas variantas problematicas, oravontut pertuccont il diever digl adjectiv 'claras' vs 'caras'⁵⁵² e dil vers 8 «Epi smarschir?» (Carnot 1898) vs «E pi morir.» (Decker 1906), resp. «E lu murir?» (Fry 1934). Pertuccont ulteriuras remarclas par. **9.5 Variantas d'editur problematicas.** – En connex cullas variantas d'autur ein oravontut ils vers **25** e **27** pertuccai da midadas pli significativas.

1-4 4/7/32 Il substantiv «mument» vegn screts en PS cun in <o> pretonic «moment». Il diember d'occurrenzas da quei plaid ellas singulas ediziuns da Tuor munta per la grafia veglia «mument» a: PR3 [4x]; PS [2x]⁵⁵³ e FA [2x]⁵⁵⁴. Per la grafia nova «moment»: PR2 [1x]; PR3 [1x]⁵⁵⁵; PS [7x];

⁵⁴⁷ La tematica dalla *vanitas mundi* vegn era tematisada en FA, **14. La providientscha**: «O tgei sesfar, tgei sepanzar, / Per viver quater dis!» (3-4) (1901:142).

⁵⁴⁸ «Ils spèrts beai» (28) sesanflan numnadamein sur las steilas «en tschiel» (27), ferton che quellas ein u el «firmament» (2; 30) ni ellas «ellas sferas» (23).

⁵⁴⁹ En quei liug dat la vusch dalla versiun da PR3 (str. 7, 25) claramain ina risposta: «„Ei dat eung ina veta, / In auter mund.“» (str. 7, 27-28) ed era la strofa 9 (33-36).

⁵⁵⁰ Ina resumaziun religiusa da quella poesia, tenor criteris ortodoxs, ei d'anflar en Fry (1934:30s.). Carnot commentescha: «Manche Gedichte, und gerade diejenigen, die dem Dichter ungesucht begegneten und die besten sind, gewähren einen Genuss, der durch keine Disharmonie gestört und durch den sprachlichen Wohlklang sehr gesteigert wird. Sie zählen zu den Perlen der rätoromanischen Litteratur. So das Lied: *Allas steilas. / An die Sterne.* [...]» (1898:62s.). Par. era Muoth (1906:123s.); Carnot (1934:120s.); Deplazes (1990:91) e Deplazes (1991:241s.).

⁵⁵¹ La versiun da Deplazes (1954:141s.) ei identica cun quella da Fry. Variantas significontas ha denton Deplazes (1991:241s.). Influenzaus dalla translaziun tudestga da Carnot, scriva el duas gadas «claras steilas» (1; 9).

⁵⁵² En quei connex eis ei tgunsch probabel che Tuor enconuschevi la poesia da J. A. Bühler, *Las steilas*, nua che Bühler variescha era denter ils adjectivs «claras» e «caras» e quei en fuorma da chiasmus abba: «Steilinas aschi claras,» (1); «O pür glüschi, vus caras,» (3); «Steilinas aschi caras» (13); «Infin vus essas claras,» (15) (1875:32). Cfr. era Decurtins: «[...] während Alfons Tuor mehr Anton Bühler nachzuahmen scheint; originell und gedankenreich ist des letzteren an das Volkslied anklingende Gedicht *Allas steilas.*» (1901:258).

⁵⁵³ Cfr. PS, [55.] **Ils zens**: «En temas, en dolurs, suspir' il moribund, / El sa ch'el vegn truaus, truaus sin l'auter mund; / En quei combat final, en quei mument suprem. / O zens, urei, o zens, per el in requiem!» (str. 7, 25-28) (1898:213) e PS, [78.] **Nadal**: «Notg divina, notg celesta, / Tiu salit de salvament / Tiar' e mar perfin dedesta / Ord la sien en quest mument.» (str. 9, 33-36) (1898:229).

M2 [9x] e FA [4x]. Generalmein san ins pia constatar che Tuor preferescha cun excepziun da l'ediziun da PR3 la grafia etimologica cun <o>. Carigiet indichescha per «moment *vide* mumenn.» (1882:185) e scriva «mumenn il, *der Moment, Augenblick.*» (1882:188).

9-12 9 Suenter il substantiv «steilas» vegn aschuntau ina comma. L'accentuaziun dil sintagma «vus caras steilas» vegn aschia era marcada graphicamein.

17-20 17/18 La versiun da PS desista da l'evidenziaziun cursiva dil possessiv «vies» e dil pronom persunal «mei». Daco che la versiun da PR3 drova il cursiv mo els vers 17/18, denton buc per ils sintagmas suandonts «vies quors» (19) e «miu Diu» (20), ei buc clar⁵⁵⁶. **18** Il semicolon che separa l'emprema mesadad da quella frasa dalla secunda (19-20) vegn substituius cun ina comma. La versiun da PS ha aschia negins semicolons. **20** Il punct alla fin dalla strofa vegn remplazzaus cun in'enzenna d'exclamaziun. La sort da frasa semida d'ina frasa comunicativa en ina frasa affectiva. Quei tip da frasa corrispunda era meglier a l'interjecziun «Oh» a l'entschatta dalla frasa⁵⁵⁷.

25-28 25 La versiun nova cun dus adjectivs «caras, dultschas» – unica cumbinaziun da quei tip en Tuor – enstagl d'in sulet «terlischontas», possibilitescha da sereferir al sintagma «vus caras steilas» (9) e da plazzar il substantiv «steilas» en posiziun da rema per aschia imitar la construcziun «O [...] steilas» (1; 9). **26** La construcziun passiva «Vus essas habitadas» (PR3, str. 11, 43) vegn substituida d'ina construcziun el present «Sur vus, en tschiel, leu vivan». Fertion ch'il verb 'habitar' ella versiun da PR3 ei independents el sistem dalla poesia, i.e. sa buc vegnir colligiaus cun autras passaschas semegliontas, creescha la nova versiun cul verb 'viver' ina reit da rapports egl intern dalla poesia (cfr. 3; 7; 31). Il substantiv «tschiel» deriva d'ina passascha eliminada en PS, numnadamein da «Ti' olma libra sgola / Encunter tschiel.» (PR3, str. 8, 31-32).

---

⁵⁵⁴ Il diever dalla grafia veglia en quella ediziun stat pli probabel en connex culla rema. Cfr. FA, **2. Alla Mumma celestia**: «Gidas ti mei cun tes duns / Ord ils munglaments, / Tei ludar vi en canzuns / Lura tuts muments.» (17-20) (1901:136) e FA, **18. Pertratgs d'in pur della Cadi / gl'avré 1799**: «Cun forzas tut unidas / Grischuns ein fetg pussents, / Mo ei dat spir partidas / En tiara quests muments.» (29-32) (1901:145).

⁵⁵⁵ L'unica occurrenza culla grafia «moment» en PR3 sa vegnir motivada sin basa da la rema «moment : prozent». Cfr. PR3, **86. Il reh**: «Mo in quitau molesta / E rump' empau la testa / Ad el enqual moment: / Tgei interpresa renda / La megl'ra dividenda, / Tgei banc' il pli prozent?» (str. 6, 31-36).

⁵⁵⁶ Ellas versiuns da Carnot vegnan ils 4 plaids pertuccai mess en evidenza. En Carnot (1898:63) vegnan ils plaids secrets cursiv, en Carnot (1934:121) vegnan els spaziunai.

⁵⁵⁷ Insumma vegnan 7 dad 8 strofas formadas da frasis interrogativas ni affectivas.

[77.] London.

publicaziuns: PR3 (1894:124)
PS (1898:227)

83. London. PR3 (1894:124)

La capitala dils Goddams
Ei 'l pli grond monster da nies temps:
Ell' ha pununs, ell' ha parkuns
E stizununs e palastuns,
5 E statuas aultas sco ghigants,
Che tut tementan ils passants.

Sils tetgs sesaulzan ils tgamins,
Che spidan fêm sin lur vischins,
E sin las vias fa 'i camétsch
10 En quei fultschém e bugliadétsch,
En quei hardumbel da carstgeuns
E da cavals e cars e tgeuns.

La veta gaudan cheu ils lords
Ch'han bia rihezi' e bunas sorts;
15 Che san manar entuorn sco scavs
Bia mellis e milliuns de sclavs –
O teidla, London, monster grond,
Jeu viel dir a ti mo tont:

A tes palasts da marbel fin,
20 Cuvretgs cun purl' e cun fulin,
Ed a tiu tschiel schi trest e stgir
Stoi jeu tuttun' eung preferir
Las casas-len, il tschiel serein,
De *miu* vitg ella vall dil Rhein!

83. London.
[77.] London.

[77.] London. PS (1898:227)
(1893.)

O teidla, London, monster grond,
Jeu vi oz dir a ti mo tont:
Has statuas aultas sco ghigants,
Che tut tementan ils passants;
5 Has puns, bagetgs, curtins, bulvarts,
Che fan respect als montagnarts.

Sils tetgs tes mellis de tgamins
Brav spidan fêm giu sils vischins;
Sin veia s'ei in bugliadétsch,
10 Schi prigulus, aschi camétsch –
O tgei hardumbel da carstgeuns,
Da cars ed omnibus e tgeuns!

A tes palasts de marbel fin,
Cuvrétgs cun purl' e cun fulin,
15 A tiu tschielet schi trest e stgir,
Stoi jeu tuttun' eunc preferir:
Las casas-len, il tschiel serein,
De m i u vitg en la vall dil Rhein!

midadas da fuorma: La versiun da PR3 ha 4 strofas, ferton che quella da PS ha mo pli treis. Ils suandonts vers vegnan eliminai: PR3, str. 1, 1-2 e str. 3, 13-16. Ils ulteriurs dus vers dalla 3. strofa (PR3, 17-18) vegnan anticipai e collocai a l'entschatta da PS (1-2). Tematicamein vegnan ils vers che accuseschan explicitamein la malgiustia - «lords» (PR3, 13) vs «sclavs» (PR3, 16) - eliminai. En sia corrispondenza *Die Homerule Bill* (Graubündner Allgemeiner Anzeiger, nr. 21, 27.05.1893) scriva Tuor denter auter davart ils lords: «Diese Wölfe sind die Lords; für sie ist Irland eine Goldgrube, wo sie Schätze sammeln, von deren Renten sie in Saus und Braus leben können; wo sie Jahrhunderte lang auf eine empörende und schändliche Art und Weise gehaust haben, und zwar so, dass unsere Bündner-Aristokraten, die ehemaligen Blutsauger des schönen Veltlins, noch Engel dagegen sind.»

variantas: 1-2 = PR3, 17-18. 2 Jeu vi oz dir] Jeu viel dir PR3, 18. 3-4 = PR3, 5-6. 3 Has statuas] E statuas PR3, 5. 4 passants;] passants. PR3, 6. 5-6 *substituïu* 7 tes mellis de tgamins] sesaulzan ils tgamins, PR3. 8 Brav spidan] Che spidan PR3; giu sils vischins;] sin lur vischins, PR3. 9-10 Sin veia s'ei in bugliadétsch, / Schi prigulus, aschi camétsch –] E sin las vias fa 'i⁵⁵⁸ camétsch / En quei fultschém e bugliadétsch, PR3. 11 O tgei] En quei PR3; carstgeuns,] carstgeuns PR3. 12 Da cars ed omnibus e tgeuns!] E da cavals e cars e tgeuns. PR3. 13 palasts de marbel]

⁵⁵⁸ Ella versiun da PR3 vegn scret «fa' i», par. era PR2, 64. **Comiau dalla cara:** «Con mal fa' i sch' amitgs fidai / Ston comiau se prender?» (8-9). Tenor il model «cu 'l» vegn la scripziun currigida cheu en «fa' i».

palasts da marbel PR3, 19. **14** Cuvrétgs] Cuvretgs PR3, 20. **15** A tiu tschielet] Ed a tiu tschiel PR3, 21; stgir,] stgir PR3, 21. **16** eunc preferir:] eung preferir PR3, 22. **18** De mi u vitg] De miu vitg PR3, 24; en la vall] ella vall PR3, 24.

commentari: La versiun da PS ha 3 strofas da mintgamai 6 vers jambics cun 4 silbas accentuadas (v-v-v-v-). La disposiziun dallas remas ei a pèr: *aabbcc*. P. M. Carnot scriva en connex cun quella poesia il suadont: «Möge jedem, der in dieser Sprache dichten kann, das begegnen, was dem Bündner in London begegnete, von dem A. Tuor in seinem schönen „London“ singt, dass es ihn trotz fremdländischer Pracht heimzog zu den hölzernen Häusern und dem hellen Himmel seines Dörfleins im Thal am Rhein!» (1898:64). – La versiun da Fry cuntegn ultra dallas usitadas variantas formalas duas tipicas intervenziuns d’editur. Enstagl la fuorma colloquiala «Sin veia s’ei in» (9), scriva Fry (1934:63) «Sin via ei in». Plinavon evitescha el la fuorma influenzada dil tudestg «palasts» (13) e scriva «palazs». La versiun da Deplazes (1954:65) ei identica cun quella da Fry. – Fertton che la 2. e la 3. strofa da PS cuntengnan mo midadas ‘localas’, vegn l’1. strofa restructurada dil taliter (**1-6**). Las variantas substanzialas han cunzun la funcziun d’eliminar las numerusas coordinaziuns dalla versiun da PR3 (4-5; 9; 12; 21).

1-6 1-2 Ils dus emprems vers da PR3 vegnan supprimi⁵⁵⁹. L’entschatta dalla versiun da PS fuorma il distic da PR3 (17-18)⁵⁶⁰. Fertton ch’igl emprer vers corrispunda alla versiun da PR3, cuntegn il secund vers ina midada substanziala. La desinenza da l’1. pers. sg. *-el* vegn remplazzada cun igl adverb temporal «oz». Quella intervenziun transfuorma il vers en ina successiun da plaids monosillabics che accentuescha aunc pli fetg l’opposiziun dils vocals <i> ed <o>: «O teidla, London, monster grond, / Jeu vi oz dir a ti mo tont:». **3-6** La versiun da PS mida en emprema lingia la structura sintactica. En PR3 ein las duas proposiziuns principalas (PR3, 3) parallelisadas a moda horizontala. Era precedan ellas l’enumeraziun polisindetica (PR3, 4-5) e la proposiziun relativa (PR3, 6). La versiun da PS mantegn l’idea primara dalla construcziun parallela, realisescha denton quella a moda verticala. Aschia fuorman aschibein las proposiziuns principalas (3; 5) sco era las relativas (4; 6) mintgamai in parallelissem. Sintacticamein ein quels vers (3-6) dividi claramein en duas parts e vegnan separai d’in semicolon. **3-4** Ils vers centrals da l’1. strofa fuorman en PR3 aunc il distic final *cc* (PR3, 5-6). La conjuncziun da coordinaziun (PR3, 5) vegn remplazzada cun la fuorma finita «Has» (3), che fuorma in’anafra, resp. in parallelissem cul vers 5. **5-6** L’enumeraziun daventa asindetica ed ils suffixs augmentativs vegnan eliminai. Dils elements characteristics per in marcau grond vegn sulettamein il substantiv «puns» reprimus dalla versiun anteriura ed ils «parkuns» (PR3, 3) daventan «curtins». Ils ulteriurs elements – «bagetgs», «bulvarts», «respect» e «montagnarts» – ch’ein novs, derivan dalla poesia precedente en PR3, **82. Paris:** «Bagetgs terments e parks immens / Dat ei da tuttas sorts,» (5-6) ed «Il luxus, traffic e gl’aspect / Dils imposants boulevards, / Inspiran stermentus respect / Als simpels montagnards.» (9-12).

7-12 La 2. strofa sa vegnir dividida sin basa da l’interpuncziun en 3 gadas dus vers. Ils emprems quater vers corrispundan a duas proposiziuns principalas ch’ein separadas d’in semicolon. L’interjecziun che cumpeglia ils dus davos vers vegn separada dallas duas proposiziuns precedentas cun ina lingetta. **7-8** La frasa structurada da PR3 (proposiziun principala + proposiziun relativa) vegn transformada en ina frasa semplia. La fuorma finita dalla proposiziun principala «sesaulzan» ed igl artechel definit «ils» vegnan substitui dalla gruppa nominala «tes mellis de». La suppressiun dils emprems quater vers dalla 3. strofa ed oravontut dil vers «Bia mellis e milliuns de sclavs →» (PR3,

⁵⁵⁹ In fatg interessant da quels vers eliminai ei la rema fonica «Goddams : temps». Igl appellativ «Goddams» significhescha ton sco ‘ils smaledi da Diu’.

⁵⁶⁰ Tematicamein dat il niev incipit «O teidla, London, monster grond,» ina nova orientaziun alla poesia. «London», la capitala da l’Engheltiara vegn antropomorfisada en in «monster grond». Ella vegn pia plidentada dil jeu-liric gia dalla bial’entschatta cun il pronom persunal «ti» e buca pér ella secunda mesadad dalla poesia sco ella versiun da PR3 (18; 19; 21). L’antropomorfisaziun da ‘London’ vegn plinavon era plausibilisada entras las fuormas verbalas «tementan» (4), «fan respect» (6) e «spidan» (8). Quels verbs vegnan denton adina duvrai en connex cun substantivs characteristics per in marcau grond, aschia «statuas» (3), «puns, bagetgs, curtins, bulvarts,» (5) e «tgamins» (7).

16) possibiliteschan l'introducziun da quella grupp nominala senza ch'il substantiv «mellis» stoppi vegnir repetius en dus contexts differents. **8** Il «Che» relativ vegn remplazzaus digl adverb «Brav» ella fuorma abreviada⁵⁶¹. Il possessiv «lur» ch'ei buc aschi appropriaus pil context da «ils tgamins» - «lur vischins» vegn eliminaus. La varianta nova «giu sils» introducescha plinavon la dimensiun verticala ed implichescha implicitamein l'idea dil 'monster' che smanatscha da surengiu. **9-10** La varianta «Sin veia» repren anaforicamein l'indicaziun adverbiala «Sils tetgs» (7)⁵⁶². La rema «camétsch : bugliadétsch» vegn invertida. **9** Il diftong <ei> dalla varianta grafica «veia» – la versiun da PR3 ha aunc il plural «vias» – vegn repetius dalla tonica suandonta «s'ei» ed el vers 11: «O tgei hardumbel». La scripziun subregionala «veia» vegn duvrada da Tuor mo en paucs cass en si'ovra⁵⁶³. Pil solit ei la grafia «via» per lunsch ora la pli frequenta⁵⁶⁴. **10** La nova varianta fa diever dalla repetiziun digl adverb «Schi», resp. «aschi» ed evitescha cheutras la coordinaziun. L'inversiun dalla rema ha per consequenza che la successiun: 1 adjectiv - 2 substantivs vegn midada en 1 substantiv - 2 adjectivs. Il substantiv «fultschém» vegn aschia substituius cun igl adjectiv «prigulus». **11-12** La conclusiun sin basa da quei inventari urban vegn dada en fuorma d'ina frasa affectiva. L'interjecziun «O tgei» a l'entschatta dil vers, imitescha igl incipit «O teidla». **12** La versiun da PS remplazza il substantiv «cavals» cun «omnibus». Era la successiun vegn invertida, aschia ch'igl emprem accent tucca buc la preposiziun «da» sco en PR3.

13-18 Sper enzacontas variantas da grafia croda oravontut la parallelisaziun dallas gruppas nominalas «A tes palasts» (13) e «A tiu tschielet» (15) en egl. Variantas da quei tip ein, sco gia menziunau, era d'anflar ellas strofas precedentas (3; 5 e 7; 9). **13** Il sintagma «tes palasts de marbel» vegn screts en PS culla preposiziun «de». **14** Ellas ediziuns da PS e FA drova Tuor la scripziun «cuvrétg»⁵⁶⁵. Senza accent scriva el quei adjectiv ellas versiuns precedentas PR1, PR2, PR3 ed I. Per ina varianta analoga mira PS, **[80.] Sin la pézza, 12.** **15** La nova varianta ei caracterisada dalla construcziun parallela cul vers 13. La silba che vegn libra entras l'eliminaziun dalla conjuncziun vegn remplazzada dil suffix diminutiv *-et* en «tschielet». Ils objects indirects anticipai – «A tes palasts» (13) e «A tiu tschielet» (15) – vegnan separai dil subject cun ina comma. **16** La proposiziun principala vegn separada dil distic final cun in punct dubel. Per la varianta «eunc» mira PS, **[69.] La pussonza dils danès, 7.** **18** La scripziun separada «en la» vegn preferida a quella contracta «ella». La scripziun contracta ei tipica per l'ediziun da PR3 par. p.ex. PR3, **89. GI'anarchist:** «Il bab sederscha dad esch ò / Sin via malsigira, / E quora schi dabot sco 'l po / Ella notg schi freid' e stgira.» (str. 8) ni «Treis eungelets anfl' el schelai / Els cuffels spella hetta,» (str. 20). La versiun da PS, **[27.] Ils paupers** ha autras variantas en quei liug. La midada ei denton buc sistematica per l'ediziun da PS, aschia scriva Tuor p.ex. en PS, **[76.] Allas steilas:** «Perquei siu mal emblida / Miu cor suffront, / Cu 'l ellas spheras vesa / Vus terlischont.» (21-24) (1898:227), resp. PR3, **91. Allas steilas.** Il possessiv «miu» vegn buca pli screts cursiv mobein spaziunau.

⁵⁶¹ La fuorma usuala «bravamein» drova Tuor treis gadas en si'ovra (PR2, PR3 e PS); quella abreviada «brav» drova el sis gadas: PR2 [2x], PS [3x] e FA.

⁵⁶² Persuenter vegn l'anafra «En quei» (PR3, 10; 11) eliminada.

⁵⁶³ Las unicas duas occurrenzas ein omisduas d'anflar en PS. Ella poesia PS, **[43.] Il Rhein** fuorma quella grafia subregionala la rema: «Loreleia : veia». Cfr. PS, **[43.] Il Rhein:** «O teidla, Rhein, a mi rispunda: / Tgei munta bein tiu trest schemér?» (9-10); «Cheu sin il grép la Loreleia / Intun' en ti' honor canzuns; / Tiu pass retardas gie sin veia / Per admirar ses niebels tuns.» (13-16); «Per tei las armas cheu terlischan, / Per tei ti' unda vegn da seun, / Per tei sin tias rivas brischan» (21-23) (1898:204). L'impurtonza dalla corrispundenza dallas tonicas ei denton era cheu veseivla. Per la secunda occurrenza, ch'ei dil reminent fetg semeglienta a quella da PS, **[77.] London**, mira PS, **[62.] Il rech, 1.**

⁵⁶⁴ Il medem vala p.ex. era per las occurrenzas digl adverb «aschia» («aschi³»; «aschi»; «schi») vs «ascheia». Sper las numerusas occurrenzas dad 'aschia' vegn la scripziun subregionala duvrada mo en dus loghens: PS, **[23.] Cussegl als purs:** «Ascheia domisdus signurs / Sescarpan per las vuschs dils purs,» (str. 11) (1898:186) e PS, **[26.] La talpa sentenziada:** «„Mo ascheia far caporis / Lesses questa talpa viva? / Veis vus paupers tapaloris / En la testa tschintschigniva?“» (21-24) (1898:189). In diever funcziunal da certas grafias subregionalas sa buc vegnir exclaus.

⁵⁶⁵ In'exceptziun fuorma la grafia «cuvretgs» en PS, **[23.] Cussegl als purs:** «Ascheia domisdus signurs / Sescarpan per las vuschs dils purs, / E bettan in sin l'auter scracs / Ch'ei vegnan tut cuvretgs cun tacs.» (str. 11) (1898:186). Ualti carteivel setracta ei cheu denton d'ina svesta digl autur ni eventualmein era d'in sbagl da stampa.

[80.] Sin la pézza.

publicaziuns: I (1897:79s.) **5. Sin la pézza.**
PS (1898:230) **[80.] Sin la pézza.**

[80.] Sin la pézza. PS (1898:230)

(Sonnet en alexandrins.)

Tgei senta quei carstgeun che per l'emprema gada
Seposta sin in péz e tut persuls sc'in retg,
Datier dil firmament, dalunsch dil mund schi stretg,

4 Survesa lunsch entuorn ils aults e la vallada?

Avon el sin tuts meuns la tiar' ei derasada:
Siu cor vegn cheu cargaus d'in ver celest deletg,

Cu tut quei majestus, quei imposant maletg

8 De pézs e vitgs e valls seporsch' a si' égliada.

Banduna tia caum' e neu empau tscheu ora,

Ti sabi dil marcau, ti malcartent dil pleun;

Serenda sin in péz, mo cun in fest en meun,

12 Cu tut la pézza vegn cuvrétga dall'aurora:

Leu mira surenvi, leu mira surengiu,

14 E l e u pretenda ti, ch'ei detti buc in Diu!

correcturas: Ell'ediziun da PS vegnan ils tetels dallas duas poesias **Sin la pézza** e **Bab e fégl**⁵⁶⁶ scumbigliai. Il tetel correct da quella poesia ei PS, **[80.] Sin la pézza**.

variantas: **1** carstgeun] carstgeun, I; emprema] empréma I. **6** cargaus] tschaffaus I. **7** maletg] maletg, I. **8** De pézs e vitgs e valls] De vitgs e pézs e valls, I; égliada] egliada I. **12** cuvrétga] cuvretga I.

commentari: Il sonet **Sin la pézza** ei il sulet sonet en alexandrins⁵⁶⁷ che Tuor ha publicau enzacu. Siu metrum unic ei ualti carteivel era la raschun, daco che quei sonet vegn buc publicaus ensemen culs ulteriurs 9 sonets ell'ediziun da PS (1898:206ss.). La structura dallas remas corrispunda alla fuorma elisabetiana: *abba abba cddc ee*⁵⁶⁸. Siu metrum ei caracterisau d'ina successiun da 6 jambus cun cesura suenter la 6. silba (tenor la metrica taliana: suenter igl emprem emistic): v-v-v-|v-v-v-v. – La versiun da Fry (1934:210) corrispunda cun excepziun da midadas formalas alla versiun da PS. Deplazes (1954:170) sereferescha a l'ediziun da Fry. En omisduas versiuns manca denton la specificaziun «(Sonnet en alexandrins.)» e l'evidenziaziun digl adverb «l e u» (14). – Per las variantas substanzialas mira **6** ed **8**.

1-4 **1-2** Ella versiun dad I vegn la proposiziun principala «Tgei senta quei carstgeun,» aunc separada cun ina comma dallas duas proposiziuns relativas «che per l'empréma gada / Seposta [...]» e «e [che] tut persuls sc'in retg, / [...] / Survesa [...]». Per la varianta grafica «emprema» mira PS, **[39.] L'emprema flur, t**.

⁵⁶⁶ Per la midada dil tetel e la correctura da «fegl» en «fégl», par. la rubrica **correcturas** en connex culla poesia PS, **[83.] Bab e fégl**.

⁵⁶⁷ Igl alexandrin vegn definivus sco «Zwölf- oder dreizehnsilbiges Versmass mit Zäsur (durch Kolongrenze) nach der sechsten Silbe. [...] Im Deutschen baut sich der A. aus sechs Jamben auf.» (Fricke/Zymner 1996:107). Il colon vegn definivus sco «Durch Pausen (graphisch oft durch Satzzeichen) begrenzter Teil eines Satzes. Die Kolongrenze markiert (a) metrisch geforderte Zäsuren oder auch (b) rhythmisch fakultative Sprechpausen.» (Fricke/Zymner 1996:104).

⁵⁶⁸ «Anders ist es beim englischen Sonett, das aus drei Quartetten und einem Reimpaarvers (bei SHAKESPEARE z. B. abab cdcd efef gg) besteht.» (Riatsch/Walther 1993:212). Interessanta ei surtut la funcziun dil distic final che lubescha mintgamai a Tuor da palesar sia morala, cfr. PS, **[47.] Al descendent della schémia, commentari**.

5-8 6 Il particip «tschaffaus», in hapax ell'ovra lirica da Tuor, vegn substituius cun «cargaus»⁵⁶⁹. La nova varianta possibilitescha la successiun alliterada «Siu cor vegn cheu cargaus» egl intern digl εμπrem emistic. Par. en quei connex era l'allitteraziun «De pézs e vitgs e valls» (8). Pertuccont la semantica da quella substituziun ein plinavon las duas ulteriuras occurrenzas interessantas, nua ch'il particip «cargau» vegn duvraus cun ina significaziun positiva, quei demuossan ils vers da PS, [10.] **Il catschadur**: «Eis el schon leu si postaus / E cun prêda grev cargaus.» (23-24) (1898:177), resp. PR2, **67. Il catschadur alpin**, e FA, **35. Il tiran de Cartatscha**: «Els aran ed arpegian eunc gl'êr toch' alla fin: / Quel mai ha la talina cargau cun ton salin.» (51-52) (1901:155). **7-8** La comma en I suenten «maletg» separa a moda nuncorrecta il sintagma «maletg / De vitgs e pézs e valls», ch'ei gia separaus opticamein pervia dalla segmentaziun dils vers. Quella comma vegn supprimida en PS. **8** Ils dus emprems elements dil polisindeton vegnan inverti. Damai ch'ils elements dil polisindeton appartegnan mo a dus camps semantics – civilisaziun «vitg» e natira «pézs e valls» – sa la nova successiun strusch esser motivada da raschuns semanticas. Formalmein creescha l'inversiun denton l'allitteraziun «vitgs e valls» e fuorma in cuntrast cul vers precedent che cuora plaun, pervia dalla successiun dils complements attributivs «quei majestus, quei imposant» (adjectivs da treis silbas). Fertan che quei retardament accentuescha ritmicamein l'imposanza dalla scaffiziun⁵⁷⁰, lai la successiun da plaid monosillabics «Da pézs e vitgs e valls» puspei cuorer pli spert il metrum.

9-12 12 La scripziun nova dil particip «cuvrétga» lai era resortir graphicamein l'assonanza cun «pézza». Quei ei l'unica occurrenza da quei plaid el feminin ell'ovra da Tuor. Per ulteriuras remarcas davart la scripziun da quei plaid ella fuorma masculina mira PS, [77.] **London**, **14**.

⁵⁶⁹ Ina substituziun cun il medem verb ei era d'anflar ella poesia PS, [21.] **La rosa**, nua ch'il particip «cargau» (15), che vegn duvraus per formar la rema desinenziala «cargau : forau», remplazza la fuorma dil present «rump'». Ils dus vers da PR2, **36. La ros' alpina**: «Mo uss rump' il nausch matatsch, / Ah, la flur alpina!» (15-16) secloman tenor la versiun da PS, [21.] **La rosa**: «Mat la rosa ha cargau / Leu sin la collina;».

⁵⁷⁰ Cfr. il commentari da P. M. Carnot screts el necrolog per Alfons Tuor: «[...] er konnte – wohl nur auf den Flügeln der Sehnsucht – in die Alpenwelt hinaufsteigen, um das Hirtenleben zu schildern oder um – wie im Gedicht „Sin la pezza“ – in den Wundern des Hochlandes das Dasein des Schöpfers zu lesen.» (Carnot 1904).

[81.] Igl avis.

publicaziuns: PR1 (1891a:44)
[Surselva I. (1898:52ss.)
PS (1898:231)
[CdL V. (1899:147)

33. Igl avis.
19. Igl avis.]
[81.] Igl avis.
Igl avis.]⁵⁷¹

[81.] Igl avis. PS (1898:231)
(1355.)

Il comt Montfort vegn tras la vall
Armaus sc'in furibund;
El vul surprendre siu rival,
Il bien barun Belmunt.
5 Siu ferm casti vul el spazzar
Ed il patrun dals beins scatschar.

Sil crap de Flem stat in pastur,
Che guarda giu sil vitg;
El vesa cunter siu signur
10 Tillar igl inimitg.
Per spèrt ses umens avisar
La tib' entscheiv' el a sunar.

El sun' e sun' e dat sinzur
Als umens en la vall,
15 E quels visai da lur pastur
Spèrt siaran il portal.
Il ferm casti po sesalvar,
A tgi ha el quei d'engraziar?

Mo al pastur ei 'l cor schluppaus,
20 El ha schi ferm sunau;
Il seung ch'ei da siu cor culaus
Al grép ha véta dau.
Quel vul eunc oz a nus mussar
Las veins che san sanguinar.

correcturas: Ella versiun da PS ei il sbagl da stampa «bein» (6) senza la desinenza dil plural -s vegnius corrigius en «beins». Mira era PR1, 6.

variantas: 2 Armaus sc'in furibund;] Armaus de furibund, PR1. 3 El vul] E vul PR1. 5 spazzar] splanar PR1. 6 dals beins scatschar] dils beins scatschar PR1. 7 pastur,] pastur PR1. 8 Che guarda] E guarda PR1; vitg;] vitg, PR1. 9 El vesa] E vesa PR1. 10 inimitg.] inimitg; PR1. 11 Per spèrt] E per PR1. 15 visai da lur pastur] visai de lur pastur PR1. 16 Spèrt] Spert PR1; portal.] portal – PR1. 17 Il ferm casti] Ed il casti PR1; sesalvar,] sesalvar: PR1. 18 ha el] han ei PR1. 20 El ha schi ferm sunau;] Schi ferm ha el sunau – PR1. 21 seung] seun PR1; da siu cor culaus] de siu cor culaus PR1. 22 grép] grep PR1; véta] veta PR1. 23 Quel vul eunc oz a nus mussar] Quel ha eunc oz, ch'ins vul mirar, PR1. 24 Las veins] Aveinas, PR1.

commentari: La poesia ha 4 strofas da mintgamai 6 vers jambics cun 4, resp. 3 silbas accentuadas. La disposiziun dallas remas ei *ababcc*. Las remas *a* e *c* han 4 silbas accentuadas, la rema *b* treis. Ella versiun da PS ein tut las 4 strofas construidas a moda identica. Ellas consistan mintgamai da duas frasis. L'emprema frasa cumpeggia ils vers *abab*, la secunda il distic final *cc*. Alla fin da l'ediziun da PR1 remarca igl autur pertucont melodia e cuntegn il suandont: «33. Mel.: „Auf Seewis Alp im Bündnerland“⁵⁷². Questa canzun ei fatga suenter la detga, che di il sequent. Igl onn 1350 [sic] (1359 ne 1360?) vegn il Montfort cun ina grond'armada, senza ch'enzitgi schmini la minima caussa, encunter il casti dil Belmunt, schischents sper Fidaz. Mo in pastur sil crap de Flem observa gl'inimitg e sco Roland sun' el per avertir ils guerriers dil casti dil prigel schmanatschont. El suna cun ina tala forza, che siu cor schloppa e siu seun cula en las sfendaglias dil grep, perquei ha el stremas cotschnas. Quels dil casti audan il terribel tun avisont, siaran las portas e gomieschan

⁵⁷¹ La versiun dil Cudisch da lectura V. corrispunda, cuntrari a quei ch'ins astgass supponer, alla versiun publicada en PR1 e buc alla versiun da PS. Ultra dallas variantas formalas intervegnan ils editurs plinavon era el penultim vers: «Quel ha aunc oz, sch'ins vul mirar,» (1899:147).

⁵⁷² Structura metrica e metrum dalla poesia **Igl avis** dad Alfons Tuor ein identics cun la canzun tudestga **Die Alpenrose**. La tematica ei denton dil tuttafatg differenta. Per possibilitar ina cumparegliaziun davart la metrica ed il metrum suonda l'1. strofa dalla canzun tudestga: **Die Alpenrose**: «Auf Seewis Alp, im Bündnerland, / Sass eine Sennrin schön, / Sie schaut hinab vom steilen Rand / Auf die entfernten Höhn. / In blauer Fern ein Alphorn klang, / Das macht dem Mädchen weh und bang.» (Weber, s.a.: 12ss.).

gl'inimitg. Plein gretta varga il Montfort il casti, arsentia Flem e Glion; mo survegn lura l'enconoschenta carsinada dellas valerusas femnas de Lumnezia.» (1891a:II). – Per las variantas d'editur (Fry 1934:134)⁵⁷³ par. **9.5 Variantas d'editur problematicas.** – Las variantas las pli significativas dalla versiun da PS pertuccan il nivel dalla sintaxa. Il stil paratactic dalla versiun da PR3 vegn transformaus en PS en in stil hipotactic. Aschia ha la versiun da PS mo pli ina (15) da 6 conjuncziuns da coordinaziun a l'entschatta dils vers. Ils tips da substituziun dalla conjuncziun «E(d)» varieschan. Dalls 5 conjuncziuns da coordinaziun che vegnan eliminadas (3; 8; 9; 11; 17) vegnan duas substituidas cun il pronom persunal «El» (3; 9), duas entras entscheiver ina nova frasa (11; 17) ed ina cun ina proposiziun relativa (8)⁵⁷⁴.

1-6 2 La versiun da PS «sc'in furibund» fa diever d'ina construcziun pli tipica (cun igl adverb 'sco') per exprimer la cumparegliaziun. Fertion che la preposiziun ella versiun da PR1 «de furibund» accentuescha plitost la moda e maniera digl esser armaus dil cont, senza exprimer ina cumparegliaziun directa. La comma alla fin dil vers vegn remplazzada cun in semicolon. Quella midada stat en connex culla substituziun dalla conjuncziun da coordinaziun el vers suandont. **3** La conjuncziun «E» vegn substituida cun il pronom persunal «El» che sereferescha al subject «Il comt Montfort» (1). **5** Igl infinitiv «splanar» vegn substituius cun «spazzar». Tier omisdus verbs setracta ei da hapaxs ell'ovra da Tuor. La varianta nova «spazzar» introducescha era la dimensiun onomatopeica corrispundenta alla significaziun dil verb. La rema «spazzar : scatschar» (5 : 6) survegn aschia cun il diever dallas duas affricatas <zz> e <ttsch> ina corrispundenza supplementara⁵⁷⁵. **6** Ell'ediziun da PS fa Tuor ina distincziun denter il diever dallas duas preposiziuns 'de' e 'da'. Il substantiv «beins» dependent digl infinitiv «scatschar» vegn colligiaus culla preposiziun contracta «dals» enstagl «dils».

7-12 Il stil paratactic sin basa dallas conjuncziuns da coordinaziun «E» (PR1, 8; 9; 11) vegn transformaus en in stil hipotactic (PS, 8; 11). La conjuncziun ulteriura vegn substituida cun in pronom persunal (PS, 9). Sin quella moda vegn oravontut la successiun disturbonta «E guarda giu sil vitg, / E vesa [...]» (PR1, 8-9) eliminada. **7-8** La proposiziun principala (PR1, 8) colligiada culla precedentia entras la conjuncziun «E» vegn transformada en ina proposiziun relativa introducida da «Che». La proposiziun principala (7) e la relativa (8) vegnan separadas cun ina comma. **9** Il pronom persunal «El» che sereferescha ad «in pastur» (7) remplazza la conjuncziun «E». **10** Empei dil semicolon alla fin dil vers stat in punct. **11** La secunda frasa da quella strofa vegn introducida d'ina proposiziun infinitiva «Per spèrt»⁵⁷⁶ enstagl d'ina proposiziun principala coordinada cun «E». Ella versiun da PS stat la preposiziun «per» buc pli en posiziun accentuada.

13-18 15 La versiun da PS drova la preposiziun «da» en connex cul particip «visai». Per la specificaziun dalla valenza dil verb mira era **6**. **16** Igl adverb «Spèrt» vegn secrets en PS cun in accent grev. Naven da l'ediziun dad I ei quei la grafia usitada⁵⁷⁷. La lingetta alla fin dil vers vegn substituida cun in punct. **17** Ella versiun da PR1 vegn igl artechel definit proclitic «il» accentuaus. La versiun da PS eliminescha la coordinaziun cun «E» e sa aschia introducir in'ulteriura gada igl adjectiv «ferm» en posiziun accentuada, par. «Siu ferm casti» (5). Per ina midada ritmica

⁵⁷³ Deplazes (1954) publichescha buc quella poesia.

⁵⁷⁴ Ellas empreras 2 stofas da PS regia in equiliber (3 : 3) denter il subject e las represas anaforicas: «Il comt Montfort» (1); «El vul surprendre» (3); «vul el spazzar» (5) vs «in pastur» (7); «El vesa» (9); «entscheiv' el» (12).

⁵⁷⁵ Carigiet indichescha per «spazzar v. tr., zerstören [...]» (1882:322) e per «splannar v. tr. (splauna, splannei), hobeln, glatt, flach machen.» (1882:326). Tenor siu vocabulari vegn il verb «splanar» pia duvraus en PR1 cun ina significaziun figurativa.

⁵⁷⁶ Par. era il diever dil medem adverb el vers 16: «Spèrt siaran il portal». Il diever insistent da quei adverb per exprimer igl agir dil pastur e dils «umens en la vall» (14) corrispunda alla situaziun sco ella vegn descretta ell'emprema strofa, par. «sc'in furibund» (2) e «surprendre» (3).

⁵⁷⁷ Duas excepziuns dat ei pigl adverb «spertamein» che vegn secrets mintgamai ina gada en PS e FA senza accent. Il diember exact dallas occurrenzas da quei adjectiv, resp. adverb tenor las ediziuns ei il suandont: «spert» - PR1 [7x]; PR2 [5x]; PR3 [2x]; «beinspert» - PR3 [1x]; «spertamein» - PS [1x]; FA [1x]; «spèrt» - PR2 [3x]; I [3x]; PS [7x]; M2 [2x]; FA [8x]; «spèrta» - M2 [1x]; «spèrtamein» - FA [1x].

semeglionta par. 11. 18 Il pronom personal «ei», ch'exprima in collectiv nundeterminau, vegn substituius cun il pronom personal «el» (3. pers. sg.). Grammaticalmein ei la frasa pli coherenta, damai ch'il pronom «el» sereferescha ussa en emprema lingia al sintagma «Il ferm casti» dil vers precedent⁵⁷⁸, e buca pli sco il pronom «ei» al demonstrativ «quels» (PR1, 15), resp. «umens en la vall» (PR1, 14).

19-24 20 La successiun nova dallas parts dalla proposiziun (pronom + verb) ei analoga allas duas variantas «El vul surprendre» (3) ed «El vesa» (9), denton era alla successiun «El sun' e sun'» (13) ch'ei gia d'anflar ella versiun da PR1. L'anafra dil pronom «El» (3; 9; 13; 20) vegn avon en mintga strofa e colligia era structuralmein las strofas ina cun l'otra⁵⁷⁹. Enstagl la lingetta vegn in semicolon introducius alla fin dil vers. Per substituziuns semegliontas par. era 2 ed 8. 21 La versiun da PS introducescha la varianta grafica «seung» enstagl «seun»⁵⁸⁰. Ell'entira ovra da Tuor ei quei denton la suletta occurrenza cun quella grafia egl intern dil vers. Tut ils auters exempels cun quei substantiv egl intern dil vers vegnan screts senza l'occlusiva-velara <g>⁵⁸¹. En posiziun da rema drova Tuor denton quella scripziun per la rema «seung : eunc»⁵⁸², resp. «seung : eung»⁵⁸³. Las remas dil tip «seun : meun» ein denton in bionton pli numerusas. Cun «seun» reman dil rest plaids sco p.ex. «dameun», «peun», «beun», «carstgeun», «greun». Per il diever dalla preposiziun «da» enstagl «de» par. 6 e 15. 22 Naven da l'ediziun da PS scriva Tuor adina «grép» cun accent lev, par. PS, [43.] **Il Rhein**: «Cheu sin il grép la Loreleia / Intun' en ti' honor canzuns;» (13-14) (1898:204) ni PS, [67.] **Sper la mar**, 5/6. Per la grafia «vétà» enstagl «veta» par. FA, 7. **Ave Maria!**, 16. 23-24 La versiun da PS remplazza il pronom indefinit «ins» cun il pronom personal «nus». Quella midada ha oravontut repercussions sin la sintaxa. La frasa vegn simplificada. Aschia sa la proposiziun consecutiva cun in agen subject «ch'ins vul mirar» (PR1, 23) vegnir eliminada. Ella versiun da PS secumpona la frasa d'ina proposiziun principala suandada d'ina proposiziun relativa. 24 Il substantiv «Aveinas» (fuorma aglutinada) vegn substituius dalla gruppa nominala «Las veinas»⁵⁸⁴. La comma suenter «Aveinas,» (PR3, 24) che separa la proposiziun principala dalla proposiziun relativa vegn eliminada.

⁵⁷⁸ Pusseivla ei denton era ina represa anaforica a distanza dil vers 4 «Il bien barun Belmunt».

⁵⁷⁹ Quei vala en emprema lingia per las treis davosas occurrenzas (9; 13; 20), nua ch'il pronom «El» sereferescha mintgamai ad «in pastur» (7), ferton che l'emprema anafra (3) repren «Il comt Montfort» (1).

⁵⁸⁰ Il substantiv «seung» fuorma in'assonanza cun igl adverb «eunc» el vers 23. La grafia esclusiva «seung» savess forsa era haver da far enzatgei culla presenza da quei adverb. Par. plinavon en 21 la remarca pertuccont la rema «seung : eunc».

⁵⁸¹ Cfr. p.ex. PS, [33.] **Per crucem ad lucem**: «Tes peis e meuns per mes malfatgs / Ein tribel engutai, / Cun seun e plagas ei surtratgs / Tiu tgierp, per mei, jeu sai.» (21-24) (1898:195).

⁵⁸² Cfr. PR1, 23. **L'ustiera digl ischi**: «Di l'ustiera: „[G]iuvèn seung / Has capial' e fest gie eunc, / Beib' e quels pègnescha!“» (16-18). Par. plinavon PS, [3.] **La Marseillaise** e PS, [48.] **La miséria sozia**.

⁵⁸³ Dalla grafia «eung» fa igl autur denton mo diever ell'ediziun da PR3. Cfr. p.ex. PR3, 73. **La Marseillaise**: «Tuts marschan cunter vus cun greta, / E spondan biars heros lur seung, / Sch'ha nossa patri' auters eung, / Ch'impundan cunter vus lur veta!» (29-32).

⁵⁸⁴ El vocabulari da Carigiet stat scret en connex cul lemma «aveina» il suandont: «aveina l', die Ader (ist unrichtig; siehe veina).» (1882:19) e «veina la (nicht aveina) (l. vena), die Ader.».

[83.] Bab e fégl.

publicaziuns: PR3 (1894:144)
PS (1898:233)

92. Bab e feagl.
[83.] Bab e fégl.

[83.] Bab e fégl. PS (1898:233)

O fégl, cu vulas ti calar
Cun tiu romonsch e tiu rimar?
Di po a mi, tgei has en sac,
Per ver rimau, ti tapagnac?

5 Vid tei perfin tals anflan vezs
Che san far pauc ne nuot els sezs,
E ti vul spender temps e duns
Per criticar schar tals lapuns?

Da vegl enneu lain ils romonschs
10 Vegnir poets tut mischs e ronschs;
Els san ca miula grau finfatg
A ti per scriver lur lungatg!

O bab, o lai po mei rimar
E tgi che vul mei criticar!
15 Drov' ins adina de far stém
Sin mintga stoda critichém?

Jeu sai che schon poet enqual
Ei paupers morts en nossa vall,
Jeu sai che mes compatriots
20 A mi ca miula grau san oz:

Mo ils affons lu dils affons
De lur affons, fors' en 100 ons,
Persuenter derschan a tiu fégl
In monument de crap - scalégl!

correcturas: Ell'ediziun da PS vegnan ils tetels dallas duas duas poesias **Sin la pézza e Bab e fégl.** scumbigliai ed attribui alla fallida poesia. Il tetel vegn pia corrigius en PS, [83.] **Bab e fégl** enstagl PS, [83.] **Sin la pézza.** En connex cun quella correctura, mira PS, [80.] **Sin la pézza, correcturas.** Il sbagl da stampa da PS, nua ch'il substantiv «fegl» vegn scretts senza accent lev el tetel vegn corrigius (par. la scripziun dil medem plaid en 1; 23).

variantas: t. fégl] feagl PR3. 1 O fégl, cu vulas ti] O feagl! – di, cu vul Ti PR3. 2 tiu romonsch] Tiu romonsch PR3; tiu rimar] Tiu rimar PR3. 3 mi,] mi: PR3; sac,] sac PR3. 4 ti tapagnac] Ti tapagnac PR3. 5 Vid tei] Vid Tei PR3; vezs] vezs, PR3. 6 sezs,] sez – PR3. 7 E ti] E Ti PR3. 9-10 lain ils romonschs / Vegnir poets tut mischs] ils buns romonschs / Lai'n lur poets gnir mischs PR3. 10 ronschs,] ronschs, PR3. 11-12 Els san ca miula grau finfatg / A ti per scriver lur lungatg!] E san er' grau negin a Ti / Per scriver lur lungatg schi bi. PR3. 13 O bab, o lai] O bab! – lai po PR3. 16 Sin mintga stoda critichém?] Sin tut tschintschém e critichém? PR3. 17-18 Jeu sai che schon poet enqual / Ei paupers morts en nossa vall,] Jeu sai bein – della fom enqual / Poet ei morts en nossa vall, PR3. 19 Jeu sai che] Ed era PR3. 20 A mi ca miula grau] A mi zun zun nuot grau PR3. 21 ils affons lu dils affons] ils affonts lu dils affonts PR3. 22 lur affons] lur affonts PR3; 100 ons] tschien ons PR3. 23 tiu fégl] Tiu feagl PR3. 24 *monument de crap - scalégl]* *monument da – crap-scalegl* PR3.

commentari: La poesia ha 6 strofas da 4 vers jambics cun 4 silbas accentuadas (v-v-v-v-). La disposiziun dallas remas ei *aabb*. La rema sin *-ar* (1 : 2) vegn duvrada duas gadas (13 : 14). Il plaid da rema «rimar» vegn repetius (2; 13). Il diever dalla rema iniciala a l'entschatta dalla 4. strofa fa plinavon era resortir la divisiun dalla poesia en duas parts (strofas 1-3 e 4-6). La poesia sa vegnir considerata sco dialog lyric denter bab e feagl. Tematisada vegn la sort dil(s) «poet(s)» (10; 17) ell'atgna patria⁵⁸⁵. Ell'emprema part (str. 1-3) discuora il bab ed intimescha siu feagl da 'calar cun siu romonsch e siu rimar' (cfr. 1-2), ella secunda part (str. 4-6) rispunda il feagl; el va d'accord culs plaids dil bab, introducescha denton culla nova dimensiun da temps, igl avegnir (str. 6), ina raschun per saver poetisar vinavon. Ils vegenstuenters dils «compatriots» (19), che levan saver nuot dil poet, cura che quel viveva aunc, vegnan a perpetniser il num dil poet cun dedicar ad el in monument

⁵⁸⁵ Ina tematica semeglionta ha era la poesia en FA, 26. **Politicus e poet** (1901:149).

(23)⁵⁸⁶. Alfons Tuor desista denton buca da ridicularisar quella fuorma da gloria cun aschuntar al «monument» igl attribut «*de crap - scalégl!*»⁵⁸⁷. – Sper variantas da grafia e d'interpuncziun, substitutescha Fry (1934:196) la preposiziun «Sin» (PS, 16) cun «De»⁵⁸⁸. Plinavon intervegn el a moda massiva el penultim vers. Leu nua che Tuor ha «Persuenter derschan a tiu fégl» (23), scriva Fry «Eregian lura a tiu fegl». Cun quell'intervenziun vul Fry senza dubi evitar la cumbinaziun meins enconuschenta 'derscher in monument'. Deplazes (1954:119) surpren la versiun da Fry, ha denton «rimnar» (2), resp. «rimnau» (4)⁵⁸⁹ e substitutescha il «schon» (PS, 17) cun «gia». – Interessantas ein oravontut las variantas che pertuccan il nivel ritmic. Aschia ei las versiuns dils vers 1; 10; 13 e 17 ella versiun da PS ritmicamein in bionton meglieras che las versiuns dils vers corrispundents en PR3 (cfr. commentari specific).

t./1/23 Naven da M1 vegn quei substantiv tendenzialmein screts cun accent lev, pia «fégl». Par. era PS, [6.] **Guglielm Tell**, 11. Per informaziuns pli detagliadas, par. PS, [28.] **La Regina dil Tschiel**, 40.

1-4 **1** La midada digl incipit ha oravontut repercussions sil metrum. L'eliminaziun digl appel explicit dil bab «di», che vegn plinavon era duvraus el vers 3 «Di po a mi», possibilitescha da duvrar la fuorma entira dil verb modal «vulas». Accentuaziun naturala e metrum jambic van aschia a pèr ella versiun da PS. Quei ei buc il cass ella versiun da PR3, nua ch'igl adverb interrogativ «cu» ei accentuau, ferton ch'il verb modal «vul» ha negin accent. L'exclamaziun «O fegl! →» (PR3, 1) vegn separada en PR3 sco ina specia d'interjecziun (cfr. era PR3, 13). La versiun da PS integrescha quell'exclamaziun ella frasa sco tala e substitutescha l'enzenna d'exclamaziun e la lingetta cun ina comma. Ella versiun da PR3 ein tut ils pronom persunals (PR3, 4; 5; 7; 11) ed ils possessivs (PR3, 2; 23) dalla 2. pers. sg. screts grond, quella da PS scriva tut pign⁵⁹⁰. **3** Il punct dubel che separa en PR3 igl appel dil bab dalla proposiziun interrogativa sco tala, vegn remplazzaus cun ina comma. Ultra da quei vegn era la proposiziun interrogativa «tgei has en sac» separada dalla proposiziun infinitiva «Per ver rimau» (4) cun ina comma.

5-8 **5** La proposiziun relativa «Che san far [...]» (6) vegn buca pli separada dalla proposiziun principala cun ina comma. **6** La desinenza dil plural tier «sez» vegn aschuntada. La lingetta alla fin dil vers vegn remplazzada cun ina comma. **7** Dalla evidenziaziun grafica (scartira cursiva) en «E Ti» vegn desistiu en PS «E ti». L'accentuaziun dil pronom persunal «Ti» en PR3 savess era star en connex culla pausa indicada dalla lingetta el vers precedent.

9-12 **9-10** Il tef ironic dil sintagma «ils buns romonschs» vegn eliminaus en PS. La suppressiun digl adjectiv «buns» lubescha d'anticipar la fuorma finita «lain»⁵⁹¹. Ironics ei era il diever dil possessiv el sintagma «lur poets». Sin basa dalla midada el vers precedent vegn era quella nianza eliminada. Ferton che la situaziun pauc encuraschonta pils poets – «Lai'n lur poets gnir mischs e ronschs» (PR3, 10) – vegn mitigada en PR3 entras il diever ironic dils sintagmas – «ils buns romonschs» (PR3, 9) e «lur poets» –, ei la versiun da PS meins ironica e pli directa. Ils «buns romonschs» daventan sempels «romonschs» ed als «lur poets» vonza, suenter l'eliminaziun dil possessiv, gnanc pli in artechel. **10** La comma suenter «ronschs» vegn substituida cun in

⁵⁸⁶ Decurtins indichescha sut il lemma «derscher»: «3. a) *derscher in monument*, ein Denkmal errichten» (2001:275). Era Carigiet indichescha en siu vocabulari sut quei lemma la cumbinaziun «*derscher si*, aufrichten» (1882:82).

⁵⁸⁷ Par. en quei connex il 'Salid al Lectur!' da 'La Redacziun' [G. Cahannes] en Nies Tschespet: «Ton pli eis ei per nus ina satisfacziun, ded oz, suenter ual 30 onns, saver seregurdar dil bien amitg cun porscher al pievel romontsch la collecziun de sias Ovras. El sez ha previu en sia canzun suenter 100 onns in monument de crap-scalégl. Igl ei vegniu autruisa. El ha siu post el Curtgin d'honor a S. Onna, [...]» (1934:IV).

⁵⁸⁸ La substituziun da Fry ha per consequenza che la medema preposiziun vegn repetida d'in vers a l'auter: «Drov' ins adina de far stem / De mintga stoda critichem?» (15-16).

⁵⁸⁹ El vers 13 stat era ella versiun da Deplazes «rimar».

⁵⁹⁰ Da quella midada sistematica vegn buc fatg menziun ulteriura els loghens corrispundents.

⁵⁹¹ L'elisiun dil vocal posttonic vegn dil eminent buca pli indicada en PS cun in apostrof.

semicolon. Ella versiun da PS ein las proposiziuns principalas (9-10 ed 11) numnadamein buca pli coordinadas cun «E» sco en PR3. Il diever dil semicolon enstagl dalla comma indichescha era la differenza cun la strofa precedenta, nua che las proposiziuns ein coordinadas «[...] els sez, / E ti vul [...]» (6-7). **11-12** Tipic per las variantas da quels vers ei la midada dalla rema e la transformaziun d'ina frasa comunicativa en ina frasa esclamativa. L'introducziun digl adverb «finfatg»⁵⁹² possibilitescha la rema cun «lungatg», aschia sa la successiun buc fetg efficacia ed in tec tschercada «lur lungatg schi bi» vegnir eliminada. Las midadas da quels dus vers stattan en stretg connex culs vers (19-20), che espriman il medem, denton ord la perspectiva dil fegl⁵⁹³. **11** La conjuncziun da coordinaziun «E» vegn substituida dil pronom persunal «Els» cun funcziun anaforica che sereferescha a «ils romonschs» (9). La cumbinaziun «er' grau negin» vegn remplazzada ella versiun nova cun «ca miula grau»⁵⁹⁴. Quella nova varianta vegn introducida el vers 20 enstagl dalla versiun da PR3 «zun zun nuot grau», cfr. **20**. **12** Igl object indirect «A ti» che vegn spustaus entras l'introducziun digl adverb «finfatg» el vers sequent, possibilitescha d'eliminar igl attribut «schi bi».

13-16 **13** Per la varianta «O bab,» enstagl «O bab! →» mira **1**. La successiun pauc eleganta «lai po po» vegn substituida en PS dalla varianta «o lai po», che sereferescha a l'entschatta dil vers «O bab». **16** La dictologia «tut tschintschém e critichém» vegn remplazzada dalla gruppa nominala «mintga stoda critichém»⁵⁹⁵. L'allitteraziun denter igl adjectiv invariabel «stoda» ed il substantiv dil vers precedent «stém» fuorma ina specia da ligiom per la rema «stém : critichém» (15 : 16).

17-20 La versiun da PS ei caracterisada dil parallelissem sintactic «Jeu sai che [...]» (proposiziun principala + proposiziun consecutiva) (17; 19). **17-18** Las variantas da quels dus vers fan che la versiun da PS corrispunda meglier al metrum jambic dalla poesia, che la proposiziun daventa grammaticalmein pli correcta e che la risposta dil fegl daventa pli perschadenta. **17** La versiun da PR3 sa strusch vegnir legida tenor il metrum dalla poesia e la lingetta sunter «bein →» lai supponer in'otra accentuaziun; u cun in anapest a l'entschatta (v v- v v- v-) ni cun in'entschatta trohaica (-v- v v- v-). La lectura da quei vers ella versiun da PS ei perencunter clara. Enstagl digl adverb «bein» introducescha igl autur ella versiun da PS la conjuncziun consecutiva «che». Ella versiun da PR3 manca quella, aschia che la proposiziun subordinada ei elliptica. **18** La cumbinaziun empau isada e pauc realistica en quei connex – «[...] della fom enqual / Poet ei morts [...]» (PR3, 17-18)⁵⁹⁶ –, vegn evitada en PS culla varianta «Ei paupers morts» (18). **19** La construcziun sintactica da quei vers vegn adattada al vers 17. **20** Ils adverbs «zun zun nuot» vegnan substitui dalla successiun «ca miula» (adverb + substantiv) che repren la medema construcziun sco en «Els san ca miula grau finfatg» (11).

21-24 Las variantas dalla davosa strofa pertuccan surtut midadas da grafia, cun excepziun dil diever dalla preposiziun «de» enstagl «da» e l'eliminaziun dalla lingetta, omisduas variantas dil

⁵⁹² Era ellas duas ulteriuras occurrenzas da quei adverb ell'ovra da Tuor stat quei adverb en posiziun da rema. Cfr. PR2, **62. Il pastur sin l'alp**: «Sin l'alp sai jeu beiber – bien pèn e bien latg / E grom' ed in aria – schi frestga finfatg!» (7-8) e M2, **1. Bernadetta**: «La mumma cara / Ch'il mal repara, / Da tschiel has tratg. / Tiu num cun gloria / Rest' en l'istoria / Inscréts finfatg.» (str. 26, 151-156) (1900:69).

⁵⁹³ Par. las entschattas formalmein identicas «Els san [...] / A ti [...]» (11; 12) e «Jeu sai [...] / A mi [...]» (19; 20). La congruenza tematica da quels vers vegn cheutras era suttastrahada a nivel formal.

⁵⁹⁴ Dalla cumbinaziun 'saver grau' fa Tuor era diever en duas ulteriuras poesias. Cfr. FA, **8. Agl eungel-pertgirader**: «En tschiel sai a ti grau / Senza calar, / D'haver mei pertgirau / Sin tiara cun quitau, / Miu eungel car!» (16-20) (1901:139), resp. M2, **5. Agl eungel pertgirader** (1900:58) ed oravontut la poesia tematicamein fetg semeglionta ed ultra da quei era dialogica FA, **26. Politicus e poet**: «,Ti pér a scriva cudischs gross / Cun stent' e reflexiun – / Saver ti grau e grazia stoss / Eunc per la recensiu.» (17-20) ed «,Allur' sa tut il pievel grau / Eunc dals versichels mes, / E quei ch'jeu contel vegn cantau / Eunc sunter tschentanès.» (37-40) (1901:149).

⁵⁹⁵ La suletta occurrenza ulteriura digl adjectiv «stoda» vegn duvrada en in context semegliont, numnadamein en PS, **[65.] Las paterlieras**: «Perquei da cor jeu vus hassegiel, / Jeu da vus tunder mo lagegiel, / Vus strias, stodas paterlieras / Sper begls e brocs e cafetieras!» (21-24) (1898:219), resp. PR3, **75. Las paterlieras**.

⁵⁹⁶ Mira era igl enjambement fetg ferm «[...] enqual / Poet [...]» (PR3, 17-18) duvraus mo per raschuns dil metrum.

davos vers. **21/22** La varianta grafica «affons» possibilitescha era ina congruenza grafica dalla rema «affons : ons» (21 : 22). Per las duas differentas grafias «affon(s)» vs «affont(s)» mira PS, [20.] **La fossa**, 8. **22** Varianta grafica dil numeral «100» enstagl «tschien». **23** Cfr. **1**. **23/24** La rema «fégl : scalégl» vegn scretta en PS cun in accent lev. **24** La lingetta «*In monument da – crap-scalegl*» (PR3, 24) fa che l'ironia dil messadi che Tuor vul transmitter daventa explicita⁵⁹⁷. En PS vegn quella lingetta eliminada.

7.3 Versiuns en FA

7.3.1 Poesias originalas en 2. versiun ell'edizium da FA

7. Ave Maria!

publicaziuns:	M2 (1900:48s.) [CdL ² II. (1901:130) [Surselva II. (1901:68ss.) FA (1901:139)	23. Angelus Domini. Ave Maria.] 25. Ave Maria.] ⁵⁹⁸ 7. Ave Maria!
----------------------	---	---

7. Ave Maria! FA (1901:139)

<p>Ei la stgiradetgna rutta Sin las pezzas, en las valls, Clom' il zen della caplutta Claramein a tuts mortals: 5 Ave Maria!</p> <p>Cun curascha tut semetta Bein mervegl vid la lavur, Toch' il zen allur' repetta Da miez di plein da fervur: 10 Ave Maria!</p>	<p>Cu la notg ei arrivada Per ruaus dar a scadin, Clom' il zen eunc ina gada Cun siu tun aschi carin: 15 Ave Maria!</p> <p>Nova veta dat als steungels Quei salit miraculus. Cun il zen e cun ils eungels En schenuglias schein ê nus: 20 Ave Maria!</p>
---	--

variantas: t. Ave Maria!] Angelus Domini. M2. 8 allur'] allu M2. 16 veta] véta M2. 17 miraculus.] miraculus, M2.

commentari: La poesia ha 4 strofas da mintgamai 4 vers trohaics cun 4 silbas accentuadas: -v-v-v-(v). Las remas ein alternontas *abab*. A mintga strofa suonda il refrain «Ave Maria!»⁵⁹⁹. Quel consista d'in dactilus suandaus d'in troheus: -vv-v. Quella poesia vegn era publicada il medem onn sco la versiun da FA ella secunda edizium dil Cudisch da lectura pil II. onn da scola (1901:130). La davosa strofa ei denton vegnida eliminada en quell'edizium. – Fry (1935:118) publichescha, cun las usidadas midadas formalas, la versiun da FA. Deplazes (1954:200) edescha la versiun da Fry, introducescha denton ina varianta d'editur pli significativa: «Bein marvegl alla lavur,» (7). – Dallas 3 variantas da quellas duas versiuns ei la midada dil tetel la pli significativa.

⁵⁹⁷ El 'Salid al Lectur!' da Nies Tschespet sereferescha «La Redacziun.» [Sur Gion Cahannes] suandontamein a quei vers da Tuor: «El sez ha previu en sia canzun suenter 100 onns in monument de crap - scalegl. Igl ei vegniu autruisa. El ha siu post el Curtgin d'honor a S. Onna, sper P. Placi a Spescha, G. Caspar Muoth e Caspar Decurtins. Mo siu meglier monument ei quel: Sias Ovras viventas ell'olma dil pievel romontsch!» (Fry 1934:IV).

⁵⁹⁸ La versiun da Surselva II. ei identica cun quella da FA.

⁵⁹⁹ Ella versiun da M2, che vegn publicada culla melodia, fuorma l'invocaziun «Ave Maria!» alla fin da mintga strofa il refrain «Ave, Ave, Ave, Maria! / Ave, Ave Maria!».

t. Il tetel da M2, **Angelus Domini** vegn midaus en **Ave Maria!** ed anticipescha aschia gia dalla bial'entschatta il refrain dalla poesia che suonda a mintga strofa.

6-10 8 sbagli da stampa La fuorma «allu» (M2, 8) sto vegnir taxada sco sbagli da stampa sin basa da l'ediziun cun notas da M2, nua che quella fuorma vegn scretta cun in ligiom «al - lu». Quella scripziun ei d'anflar mo en quei liug ell'ovra da Tuor. Normalmein scriva Tuor «allura», resp. «allur'», cfr. p.ex. PR3, **73. La Marseillaise**: «Allur' ei tut a nus pusseivel, / E toch' ei dat in inimitg / Mein nus cantont da vitg en vitg / Cun vusch stremblent il cant sgarscheivel:» (str. 7, 53-56) e FA, **26. Politicus e poet**: «„Allur' sa tut il pievel grau / Eunc dals versichels mes,» (str. 10, 37-38) (1901:149).

16-20 16 En FA vegn il substantiv «veta» screts senza accent lev. Ina controlla dallas occurrenzas da quei substantiv ell'ovra da Tuor muossa ch'igl autur scriva ellas ediziuns da PR1, PR2 e PR3, cun ina solia excepziun en PR3⁶⁰⁰, adina «veta» senza accent lev. Ellas ediziuns posteriuras dad I, M1, PS e M2 scriva el cun gronda majoritad «véta», per lu puspei turnar anavos tier la scripziun oriunda «veta» en FA⁶⁰¹. **17** Ella versiun da M2 fuorman las duas proposiziuns principalas (M2, 16-17 e 18-19) in frasa. Ella nova versiun da FA fuorma mintga proposiziun ina frasa autonoma. La separaziun en duas frasis lai era resortir meglier ch'ei setracta da differentes subjects, par. «salit» (17) e «nus» (19).

8. Agl eungel-pertgirader.

publicaziuns: M2 (1900:57s.)
FA (1901:139)

5. Agl eungel pertgirader.
8. Agl eungel-pertgirader.

8. Agl eungel-pertgirader. FA (1901:139)

<p>Dieus dat a ti vertit De mei gidar, De render spèrt agit A mi sil mun perfid, 5 Miu eungel car!</p> <p>Il tenti tuts moments Vul lavagar Cun ses rampins pussents Il cor ch'ei innocents, 10 Miu eungel car!</p>	<p>Pertgira mei affon Da stgir e clar Da prigel pign e gron, Puccau, sventira, don, 15 Miu eungel car!</p> <p>En tschiel sai a ti grau Senza calar, D'haver mei pertgirau Sin tiara cun quitau, 20 Miu eungel car!</p>
---	--

⁶⁰⁰ La poesia pertuccada PR3, **76. Danès** ha era duas occurrenzas dil plaid «vet'», resp. «veta» senza accent: «La vet' ei sbusarada, / Sch'ins ha c'en siu possess / Per viver dell'entrada, / Danès, danès, danès!» (1-4) e «Tgei veta superfina / Po meinan smarschanès, / Sche quels han mo adina / Danès, danès, danès!» (13-16). En posiziun da rema «quéta : véta» vegn quei plaid denton screts cun accent lev: «Bia pli dabot ch'ins quéta, / Mintgin che less savess, / Spargnar en sia véta / Danès, danès, danès!» (str. 19, 73-76).

⁶⁰¹ Ellas parentesas quadras vegn indicau mintgamai il diember d'occurrenzas dallas singulas ediziuns. Aschia scriva Tuor «veta» en PR1 [5x], PR2 [7x], PR3 [18x], PS [1x], M2 [3x] e FA [5x]. La varianta grafica «véta» drova el en PR3 [1x], I [2x], M1 [4x], PS [20x] e M2 [9x].

midadas da fuorma: La 4. strofa da M2 vegn eliminada. Sche nus considerein ch'ei setracta tier quei exempel d'ina canzun per affons, ei la 4. strofa cun ses vers «Cu jeu sco moribun / Stoi bandunar il mun,» (M2, 18-19) buca fetg appropriada. Quei oravontut en cumparegliaziun culs vers dalla strofa precedenta, nua ch'ils affons contan «Pertgira mei affon / Da stgir e clar / [...]» (11-12).

str. 4   Diu veglies lu cunzun
(16-20)   Per mei rogar,
            Cu jeu sco moribun
            Stoi bandunar il mun,
            Miu eungel car!

variantas: **t. eungel-pertgirader]** **eungel pertgirader** M2. **13** gron,] gron M2. **16-20** = M2, 21-25.

commentari: La versiun da FA ha 4 strofas da mintgamai 5 vers jambics cun 3 (rema *a*), resp. 2 silbas accentuadas (rema *b*): v-v-(v-). La disposiziun dallas remas ei *abaab*. La poesia FA, **8. Agl eungel-pertgirader** ei la suletta poesia da M2 ord la secziun **Canzuns per affonts** (1900:54-66)⁶⁰² che vegn reprida en FA. – Il text da Fry (1935:184) corrispunda, cun excepziun da midadas formalas, alla versiun da M2. Ina varianta d'editur significativa ei l'introducziun dalla comma sunter «Da stgir e clar,» (12). Tenor la versiun da Fry fagess quei vers gia part da l'enumeraziun asindetica. Quei ei denton buc il cass, damai che quei vers ha la funcziun d'in adverb e significhescha ton sco 'traso'. Deplazes (1954) edescha buc quella poesia. – Ultra dalla strofa ch'ei vegnida supprimida en FA, ha quella poesia mo duas variantas: ina da grafia (**t.**) ed ina d'interpunziun (**13**).

t. En FA vegn il substantiv cumponiu «eungel-pertgirader» scretts cun in ligiom.

11-15 13 Ella versiun da M2 manca la comma sunter «gron»; en FA vegn introduciu ina comma en quei liug. Sintacticamein setracta ei cheu d'ina enumeraziun asindetica «Da prigel pign e gron, / Puccau, sventira, don,» (13-14), aschia che la comma ei nuot auter che giustificada.

---

⁶⁰² Egl 'Avis' a l'ediziun da M2 scriva Tuor denter auter: «A quella collecziun admettein nus zacontas canzuns religiusas per affonts. Talas esistevan buc eunc. Tonaton ein quellas absolutamein necessarias. Sco en auters logens deigien era nos affonts de scola cantar da messa e rosari. Con bials ei il survetsch divin, cu ils affonts laian udir lur vuschs sereinas!» (1900:30).

14. La providientscha.

publicaziuns: M2 (1900:72s.)
FA (1901:142)

5. La providientscha.
14. La providientscha.

14. La providientscha. FA (1901:142)

Negin ruaus han ils carstgeuns,
Ei vegnan mai unfis.
O tgei sesfar, tgei sepanzar,
Per viver quater dis!

5 Sco sch'els, che vivan in moment,
Vivessen melli ons;
Sco sch'il bien Diu vess buc quita
Trasô per ses affons.

10 Udis en l'aria ils utschals
Schi legramein cantont?
Ei aran buc, ei semnan buc,
Mo vivan tonatont!

Veseis las gielgias sin ils funs,
Co ei han bein floriu?

15 Ei filan buc, ei teissan buc,
Mo han in bi vestgiu!

Pli bia che gielgias ed utschals
Pilver ein ils carstgeuns.
Niessegner els en tuts basegns
20 Protegia cun ses meuns.

Perquei rimneien sin quest mund
Er' scazis pil parvis:
Tgei lein sesfar, tgei sepanzar,
Per viver quater dis?

variantas: **t. providientscha]** **providientscha** M2. **2 unfis.] unfis;** M2. **3 sesfar]** ses far M2; sepanzar] seponzar M2. **8 affons.] affons** M2. **11 semnan]** semnon M2. **16 vestgiu]** vistgiu M2. **18 carstgeuns.] carstgeuns;** M2. **21 sin quest mund]** sin il mund M2. **23 sepanzar]** seponzar M2.

commentari: La poesia ha 6 stofas da mintgamai 4 vers jambics cun 4, resp. 3 treis silbas accentuadas: v-v-v-(v-). La disposiziun dallas remas ei *abcb*. – La versiun da Fry (1934:221) sebase silla versiun da FA, par. «[...] sin quest mund» (21). Curios ei mo che Fry introducescha puspei ils semicolons suenter «unfis;» (2) e «carstgauns;» (18) sco ella versiun da M2. Deplazes (1954:169) ha «E vivan tonaton!» (12). – La versiun da FA ei formalmein identica culla versiun precedentia da M2; numerusas ein denton las correcturas dils sbagls da stampa (3; 8; 11; 23). Las paucas variantas pertuccan en emprema lingia las midadas da grafia (t.; 16) e d'interpuncziun (2; 18). La suletta varianta lexematica ei d'anflar el vers 21, nua ch'igl artechel definit dil sintagma «sin il mund» vegn substituius cul demonstrativ «quest».

t. En M2 vegn il hapax «providientscha» aunc screts culla cumbinaziun fricativa-palatala suorda <sch>. En FA vegn quella substituida da l'affricata-palatala suorda <tsch>.

1-4 2 Las duas proposiziuns principalas (1-2) vegnan separadas da l'interjecziun (3-4) cun in punct enstagl d'in semicolon. **3 sbagl da stampa 3/23** La versiun da M2 scriva igl infinitiv «seponzar» cun il vocal pretonic <o>; en FA vegn quel screts cun <a>. Damai ch'ei dat buc ulteriuras occurrenzas da quei verb, sa buc vegnir decidiu cun segirtad, sch'ei setracta d'ina varianta da grafia ni d'in sbagl da stampa.

5-8 8 sbagl da stampa

9-12 11 sbagl da stampa

13-16 16 Ell'ediziun da FA drova Tuor adina la fuorma «vestgiu», cfr. era l'ulteriura occurrenza en FA, **3. L'affonza:** «Daditg havein nus paupers / Piars il vestgiu schi bi:» (13-14) (1901:137). Ell'ediziun precedentia da M2 drova Tuor omisduas fuormas, aschia scriva el duas gadas

«vestgiu»⁶⁰³ e duas gadas «vistgiu»⁶⁰⁴. Adina la grafia «vistgiu» drova Tuor denton en/ellas ediziuns precedentas PR3 e PS⁶⁰⁵.

17-20 18 La versiun da FA separa las duas proposiziuns principalas (17-18 e 19-20) – che han differents subjects – cun in punct enstagl d’in semicolon.

21-24 21 Il sintagma «sin il mund» (M2, 21) vegn remplazzaus ella versiun da FA cun «sin quest mund». Per omisdus sintagmas sa mintgamai mo ina singula occurrenza vegnir documentada. Aschia drova Tuor en M2 in’ulteriura gada «sin il mund», cfr. M2, **25. Memorare**: «Ei gia duas ga melli ons / Sin il mund entir re[t]una⁶⁰⁶:» (*refrain*) (1900:52s.). La varianta che vegn preferida en FA «sin quest mund» cumpara – cun ina grafia in tec differenta – en PR1, **14. Andreas Hofer**: «Cur’ ch’el de las fenestras / Ferradas de perschun / Ils ses cul meun salidan, / Per mai pli sin quest mun →» (15-18). Frequents ei denton il sintagma culla preposiziun contracta «sil mun(d)»⁶⁰⁷. **23** Cfr. **3**.

15. Sul firmament stelliu!

publicaziuns: M2 (1900:73)
FA (1901:143)
[CdL VII. (1901:301s.)]

6. Sul firmament stelliu!
15. Sul firmament stelliu!
Sul firmament stelliu.]

15. Sul firmament stelliu! FA (1901:143)

Niessegner nus protegia
Sul firmament stelliu.
El cun siu meun diregia
Tut gl’univers scaffiu.
5 Ei gnanc daventa caussa,
Nuot senza siu saver;
Tut en siu meun ruaussa,
Pertgei ê tont temer?

In di noss’ olma sgola
10 Sul firmament stelliu.
Dieus ella leu consola
Dal mal ch’ell’ ha pituu.
Tgei fiasta, tgei legria
Vegn ella leu po mai
15 Guder en compagnia
Dils eungels e beai!

Il pli bi matg mereta
Sul firmament stelliu
Tgi ch’ha en questa veta
20 Il pli schemer stuju.
Cun olma ressignada
Portar lein las dolurs,
Dieus quellas ina gada
Mid’ en stupentas flurs.

25 Perpetna paisch domina
Sul firmament stelliu.
Ad ault mirein adina
En nies exil tscheu giu.
Noss’ olma, che suspira
30 Cheu forsa ditg e bein,
Lur’ anfla la ventira
Leu si perpetnamein.

⁶⁰³ Cfr. M2, **13. Alla Regina dil Matg**: «Nossa tiara porta / Tut in niev vestgiu,» (5-6) (1900:34-35) e **4. Sin ina primiza**: «Pertgei quest vitg terlischa / Oz en vestgiu festiv?» (7-8) (1900:72).

⁶⁰⁴ Cfr. M2, **7. Renovaziun dil vut dil batten**: «Mantegn po alvs nies bi vistgiu, / Retscharts ent il sogn batten!» (24-25) (1900:59-60) e **5. La providiensch** (16).

⁶⁰⁵ Cfr. PR3, **77. Il ranverun**: «Sin via comparev’ el / Adina tut sterschlius, / Pertgei mai secartev’ el / De far si dus vistgius.» (21-24); **78. Sin ina matta**: «E di e notg sefetas / Cun käppis e vistgius.» (7-8) e PS, **[54.] Als rechts**: «Dei in vistgiu, dei in toc peun, / Al pauper che pitescha!» (11-12) (1898:212), resp. PR3, **88. Per l’amur de Diu!** (19-20). Ellas autras ediziuns fa igl autur buc diever da quei plaid.

⁶⁰⁶ L’ediziun da M2 scriva «reduna»: «Ei gia duas ga melli ons / Sin il mund entir reduna: / Nossadunna mai banduna, / Mai banduna ses affons, / Mai banduna ses affons!» (*refrain*) (1900:52s.). Sin basa dil context sto ei denton setractar d’in sbagl da stampa per «retuna». La poesia **Memorare** vegn era reprida da Fry (1935:120s.), lez ha denton «resuna».

⁶⁰⁷ Quei sintagma vegn duvraus en PR1 [3x]; PR2 [1x]; PR3 [3x]; I [1x]; PS [4x]; M2 [3x] e FA [2x].

correcturas: Il sbagli da stampa «Lur» senza apostrof vegn currigius en «Lur'». Quei sbagli ei gia d'anflar en M2. Tuor differenziescha schiglioc rigurusamein denter il possessiv «lur» ed igl adverb «lur'» en diever apostrofau. Par. p.ex. M2, **18. Las siat dolurs:** «Tschentaus vegn lur' en fossa / Il tgierp ch'ha tont pitiu,» (str. 8, 36-37) (1900:43).

midadas da fuorma: Ella versiun da FA vegnan la 2. e la 3. strofa da M2 eliminadas. Quellas strofas ein dedicadas als «eungels» (M2, 9) ed alla «mumma» (M2, 17). La versiun da FA seconcentrescha en emprema lingia sin «Niessegner» (1), resp. «Dieus» (11; 23)⁶⁰⁸.

str. 2 Tgi sa dumbrar ils eungels
(9-16) Sul firmament stelliu,
Che mai na vegnan steungels
De render laud a Diu?
Roschadas nondumbrevilas
Lain cun profund zenclin
Udir lur vuschs legrevilas
Entuorn il Tschut divin.

str. 3 Nus vein er' ina mumma
(17-24) Sul firmament stelliu,
Che pren partid' insumma
Per mintga fegl perdiu.
En uorden cun pussonza
Mett' ella nos scumbégls,
Perquei nus cun fidonza
Tier ell' alzein nos égl.

variantas: **2** stelliu.] stelliu; M2. **8** ê] er' M2. **10** stelliu.] stelliu; M2, 26. **11-12** consola / Dal mal] consola / Dil mal M2, 27-28. **14** Vegn ella] Sa ella M2, 30. **20** schemer] schemér M2, 36. **22** las dolurs] has dolurs M2, 38. **26** stelliu.] stelliu; M2, 42. **29** Noss' olma, che] Noss' olma che M2, 45. **31** Lur'] Lur M2, 47.

commentari: La versiun da FA – il medem vala era per la versiun publicada el CdL VII. – ha 4 strofas da mintgamai 8 vers jambics cun 3 silbas accentuadas: v-v-v-(v). La successiun dallas remas ei *ababcdcd*. Formalmein ei la poesia caracterisada dalla repetiziun anaforica «Sul firmament stelliu» (t.; 2; 10; 18; 26), par. mintgamai il 2. vers da mintga strofa. – Tematicamein, mira las expressiuns «pitiu» (12); «schemer» (20) e «suspira» (29), stat quella poesia en stretg connex cun PS, [76.] **Allas steilas**. En omisduas vegn l'opposiziun 'tiara', resp. «nies exil tscheu giu» (28) vs «firmament» (t.; 2; 10; 18; 26) tematisada. – Fry (1934:219s.) publichescha, cun variantas formalas, la versiun da M2. Ella davosa strofa cuntegn sia versiun in sbagli da stampa che ha repercussiuns sil metrum: «Ad ault mireien adina» (43). La versiun da Deplazes (1954:165s.) sebasea sin quella da Fry. Il sbagli da stampa «mireien» vegn currigius. – Las variantas da quella poesia ein minimas e, cun excepziun da 2 variantas (**11-12** e **14**), da tip formal.

1-8 2/10/26 Il semicolon alla fin da quels vers vegn mintgamai substituius cun in punct. Ils emprems dus vers dallas strofas pertuccadas fuorman aschia adina ina frasa en FA. Excepziun fa pia mo la 3. strofa, nua che la frasa iniciala cumpeggia quater vers. **8** La scripziun digl adverb «er'» vegn midada en «ê»⁶⁰⁹. Quella scripziun ei ina varianta grafica secundaria che Tuor drova pér ellas duas davosas ediziuns M2 e FA⁶¹⁰ e quei sulettamein egl intern dil vers. Las variantas «er'», resp. «era» ein in bien ton pli numerusas e quei aschibein a l'entschatta sco era egl intern dil vers. En FA, **9. Rabiis** drova Tuor omisduas fuormas ella medema poesia: «Gl'unviern ê bauld tier tei arriva / Il car solegl.» (7-8) (1901:139) e «Quels [scil. praus] dattan cu ei fa schitgira / Er' detgs canvaus.» (19-20) (1901:140).

⁶⁰⁸ Fertion che la menziun dalla «mumma» vegn eliminada dil tutfatg, vegn aunc fatg allusiun als «eungels» en FA: «Guder en compagnia / Dils eungels e beai!» (15-16).

⁶⁰⁹ Ella poesia da M2, **23. Angelus Domini** (1900:48s.) che vegn reedida en FA cul tetel **7. Ave Maria!** (1901:139) scriva Tuor denton gia dalla bial'entschatta «ê»: «En schenuglias schein ê nus: / Ave Maria!» (M2 e FA, 19-20).

⁶¹⁰ Aschia p.ex. en M2, **11. Maria!**: «Tiu affont ei ê miu frar, / El sa nuot a ti snegar: / Maria! Maria!» (22-24) ed «Jeu sun il pli bandunau, / Hagiês ê da mei quitau: / Maria! Maria!» (28-30) (1900:31-32) ni en FA, **22. Theodor Castelberg / pren comiau da sia patria:** «Pertgei bargis ê tont po mai? / Niessegner ei culs deportai! / Stai bein, miu car Grischn!» (12-14) (1901:147).

9-16 11-12 La preposiziun contracta «Dil», dependenta dalla fuorma verbala finita «consola», vegn substituida cun «Dal». **14** Il verb modal «Sa» vegn remplazzaus cul verb auxiliar «Vegn». La midada dil verb ha surtut repercussiuns pil diever dil temps. Enstagl dil present vegn introduciu in futur, aschia che l'enunciaziun ei buca pli aschi absoluta.

17-24 21 Igl accent lev digl infinitiv «schemér» – che stat excepziunalmein buca en posiziun da rema – vegn eliminaus en FA. Las ulteriuras occurrenzas da quei plaid ei tuttas en posiziun da rema. La scripziun cun ni senza accent savess pia star en connex cul plaid da rema. Pertuccont il diever da quellas duas scripziuns ei l'evoluziun buc clara. En PS e M2 drova Tuor la scripziun cun accent⁶¹¹; en PR3, M2 e FA fa el diever dalla scripziun senza accent⁶¹². Ell'ediziun da M2 cumparan pia omisdus variantas graficas. **22** *sbagl da stampa*

25-32 39 En FA vegn introduciu avon il pronom relativ «che» ina comma, par. «Noss' olma, che». La propositiun relativa intercalada (31-32) vegn aschia segnada da duas commas⁶¹³. **31** *correctura*

---

⁶¹¹ Cfr. PS, [43.] **Il Rhein**: «O teidla, Rhein, a mi rispunda: / Tgei munta bein tiu trest schemér? / Tgei pliras ti cun vusch profunda? / Quei lessel jeu bugient savér!» (9-12; 41-44 e 77-80) (1898:203ss.). Per l'ediziun da M2, cfr. l'emprema versiun dalla poesia actuala (M2, 36).

⁶¹² Cfr. PR3, **81. Eva**: «Empo 'l carstgeun, che nescha / Gie senza siu vuler, / Ch'il tschiel el condemnescha / De batter e schemer?» (1-4); M2, **8. Ti has nus schi bugient!**: «Per tut las olmas tei rogein, / Che ston el fiug schemer; / Tgei desideri han las bein / De tei en tschiel veser!» (33-36) (1900:61) e FA, **29. Europa en armas**: «Europa, mo schlopa, / Pertgei ton schemer? / La carga survarga / Daditg tiu puder!» (1-4) (1901:150).

⁶¹³ La versiun da FA cuntegn aunc duas ulteriuras proposiziuns relativas. En omisdus exempels fa igl autur denton buca diever dalla comma: «Dal mal ch'ell' [l'olma] ha pituu.» (12) ed «Il pli bi matg mereta / Sul firmament stellu / Tgi ch'ha en questa veta» (17-19).

8 Tendenzas da correcziun

Suenter haver analisau ed argumentau minuziusamein las variantas d'autur sin fundament dil corpus dallas versiuns ch'ei stadas d'anflar ellas ediziuns d'autur, dattan certas tendenzas da correcziun en egl. En quei capetel vegnan en emprema lingua tendenzas evidentas descrettas e quei mo en ina fuorma rudimentara. Entras ina cumparegliaziun minuziusa dallas singulas variantas, ch'ei vegnidas relevadas, vegness senza dubi in grond diember d'ulteriuras tendenzas alla glisch. Per quei motiv ei igl apparat dallas variantas vegnius concepius aschia ch'el lubescha da cuntinuar pli tard, a tgi che vul, cun ina tala cumparegliaziun e cheutras concepìr in'analisa pli extendida dallas tendenzas da correcziun. D'ina enumeraziun dallas tendenzas che stattan en connex culla grafia da Tuor vegn desistiu en quei liug.

8.1 Midadas dil tetel

8.1.1 Tetels dallas poesias translataadas

Ina gronda part dils tetels dallas poesias translataadas laian aunc resentìr ell'1. versiun a moda evidenta il tetel digl original. En 2. versiun san ins constatar per entgins tetels en quei grau ina distanzaziun⁶¹⁴.

tetel dalla 2. versiun

[1.] Il psalm schvizzer.
[7.] Emblida buca mei.
[10.] Il catschadur.
[13.] La véta.
[14.] Il viandont.
[17.] Il schuldau.
[21.] La rosa.

tetel da l'1. versiun

4. Psalm schvizzer. PR1.
2. Emblidabucamei. PR1.
67. Il catschadur alpin. PR2.
50. Gaudeamus igitur. PR2.
69. Canzun din viandont. PR2.
66. Comiau din schuldau. PR2.
36. La ros' alpina. PR2.

tetel digl original

60. Schweizerpsalm. GC1.
126. Vergissmeinnicht. MC1.
117. Der Gemsjäger. MC1.
31. Gaudeamus igitur. LB.⁶¹⁵
134. Wanderlied. GM1.
161. Heute scheid' ich. MC1.
122. Haidenröslein. MC1.

Per autras poesias corrispunda il tetel perencunter era en 2. versiun a quel digl original. Par p.ex. las enconuschentas canzuns PS, [4.] La guardia dil Rhein e PS, [9.] Il pistur sin l'alp, resp. MC1, 73. Die Wacht am Rhein e GC1, 151. Der Alpenhirt.

8.1.2 Tetels dallas poesias originalas

Tier las poesias originalas croda si ch'enzacons tetels vegnan midai cun caschun dalla 2. versiun aschia, ch'els preannunzian ni laian silmeins gia sminar la tematica dalla poesia.

tetel dalla 2. versiun

[27.] Ils paupers.
[35.] Ils magnats della Cadi.
[54.] Als rechs.
[69.] La pussonza dils danès.
[67.] Sper la mar. / (1893.)

tetel da l'1. versiun

89. Gl'anarchist. PR3.
22. Vus veis gl'ischi! PR1.
88. Per l'amur de Diu! PR3.
76. Danès. PR3.
84. A Scarborough. PR3.

In cass in tec particular ei la davosa poesia PS, [67.] Sper la mar. Per quella poesia sedecida igl autur d'eliminar il connex direct cun sia biografia (cfr. Cronologia 1892-1893) e preferescha in tetel pli general, aschunta denton denter parentesas igl onn dalla cumposiziun.

⁶¹⁴ Quei che vala per ils tetels vala era per las poesias sco talas che sedistanzieschan en general digl original e daventan pli autonomas. Igl indezi ulteriur che lai sminar ina tala tendenza ein reducziuns dil diember da strofas, p.ex. PS, [6.] Guglielm Tell; PS, [13.] La véta ni PS, [18.] Il bandischau.

⁶¹⁵ In ulteriur tetel latin che vegn eliminaus en 2. versiun ei: M2, 23. Angelus Domini che vegn midaus en FA, 7. Ave Maria!.

8.2 Midadas digl incipit

Pertuccai da midadas ein era numerus incipits. Il spectrum dallas midadas tonscha naven da midadas minimas tochen tier midadas relativamein grondas. Incipits ch' ein pertuccai da midadas pli significativas ni che vegnan in summa substitui vegnan buc enumerai.

8.2.1 Correcziuns ritmicas digl incipit

Ritmus e stil dils suandonts incipits vegnan variati e per part adattai al metrum dalla poesia.

[9.] Il pistur sin l' alp.

1 «Jeu mundel cul muvel ad alp cun ardur,»] «La stat mun cul muvel – ad alp cun ardur:» PR2, 1.] «Dort hoch auf der Alpe, da ist meine Welt,» GC1.⁶¹⁶

[16.] La guardia.

1 «Stund' jeu tut bandunaus pér tard»] «Sch' jeu stun tut bandunaus pér tard» PR2.] «Steh' ich in finst' rer Mitternacht» MC1.

[18.] Il bandischau.

1 «Il viandont empiarel:»] «Sch' jeu 'l viandont empiarel:» PR2.] «Wenn ich den Wanderer frage:» LJA.

[62.] Il rech.

1 «Sin veia neidia, lada,»] «Sin ina via lada,» PR3.

[83.] Bab e fégl.

1 «O fégl, cu vulas ti»] «O fegl! – di, cu vul Ti» PR3.

Las correcziuns digl incipit san era cuntener 'mo' correcziuns da l'interpuncziun che dattan ina structura pli clara al vers pertuccau.

[54.] Als rechs.

1 «Saveis, vus rechs, cu vus vivis»] «Saveis Vus rehs, cu Vus vivis» PR3.

[56.] Il semnader.

1 «Pertgei, mi declara, fa gl'um che leu semna»] «Pertgei mi declara, fa gl'um che leu semna,» I.

8.2.2 Midadas dil metrum dalla poesia cun repercussions sigl incipit

Da midadas dil metrum ein unicamein las poesias originalas pertuccadas. Il proceder ei adina semeglionts. Tuor colligia mintgamai dus vers da l'1. versiun e fuorma aschia in vers dubel.

a) [27.] Ils paupers.

1 «Gl'unviern ei liungs, gl'unviern ei freids, e spir puppir' ô rasa,»] «Gl'unviern ei liungs, gl'unviern ei freids / E spir puppir' ô rasa,» PR3, 1-2.

b) [35.] Ils magnats della Cadi.

1 «En la sala della „Ligia“, avon onns el hof a Trun»] «El salon de decasteri / Avon onns el hof a Trun» PR1, 1-2.

[70.] Egl jester.

1 «Sundel jus en tiara jastra cun curasch' e legerment,»] «Jeu sun jus en tiara jastra / Cun curasch' e legerment,» PR3, 1-2.

c) [67.] Sper la mar.

1 «Jeu stundel sin la spunda, jeu mirel sin la mar,»] «Jeu stundel silla spunda / E mirel silla mar,» PR3, 1-2.

[69.] La pussonza dils danès.

1 «Ins viva cun pussonza, ins astga far excess,»] «Ins viva cun pussonza / Ed astga far excess,» PR3, 5-6.

⁶¹⁶ Ina midada semeglionta ei d'anflar en PS, [14.] Il viandont, 16: «Jeu mundel uss cun legerment»] «Ed ussa mun cun legerment» PR2, 21. Il vers pertuccau introducescha la davosa strofa dalla poesia.

[75.] Il ranvèr.

1 «In vegl ranvèr haveva viù treis ga trent' atuns,»] «In ranverun haveva / Viù treis ga trent' atuns,» PR3, 1-2.

8.3 Substituziuns dalla conjunziun da coordinaziun 'e'

Numerusas ein las substituziuns dalla conjunziun da coordinaziun 'e'. Quei fa denton buc surstar, sch'ins analysescha las differentas modas e manieras da substituziun.

8.3.1 Substituziuns a l'entschatta dil vers

- substantivs ed adjectivs [67.] **Sper la mar.**
17 «Che peina schon tempiasta, orcan, revoluziun,»] «Che peina la tempiasta / E la revoluziun,» PR3, 41-42.
[81.] **Igl avis.**
17 «Il ferm casti po sesalvar,»] «Ed il casti po sesalvar:» PR1.
- pronoms [1.] **Il psalm schvizzer.**
15 «Jeu hai lur' in sentiment»] «E l'olm' ha in sentiment» PR1.
[3.] **La Marseillaise.**
28 «Nus combattein cun lur bravur!»] «E combattin cun lur bravur.» PR3,36.
[12.] **Memia tard!**
10 «Tuts ruaussan sut il tratsch!“»] «E ruaussan sut il tratsch!“» PR2, 14.
- demonstrativs [67.] **Sper la mar.**
12 «Quel fruscha, rubigliescha, tiu frunt aschi serein.»] «E frusch' e rubigliescha / Tiu frunt aschi serein.» PR3, 31-32.
[47.] **Al descendent della schémia.**
14 «Quels vulan viver c u n Diu en perpetten!»] «E vulan viver cun Diu en perpetten!» I.
- adverbs [9.] **Il pistur sin l'alp.**
8 «Leu nuota s'empatschel dal mun malvugliu.»] «E pauc leu s'empatschel – dil mund malvugliu.» PR2, 14.
[7.] **Emblida buca mei.**
7 «Di mo in plaid, di semper:»] «E di in plaid, di semper:» PR1.
- particlas da subordinaziun [1.] **Il psalm schvizzer.**
18 «Cu jeu sai negin cussegl,»] «E sch'jeu sai negin cussegl,» PR1.
[81.] **Igl avis.**
8 «Che guarda giu sil vitg;»] «E guarda giu sil vitg,» PR1.
- preposiziuns [10.] **Il catschadur.**
16 «Per cattar la salvischina,»] «E cattar la salvischina,» PR2.
[12.] **Memia tard!**
2 «Per passar atras miu vitg,»] «Ed jeu sundel en miu vitg,» PR2.
- interjecziuns [13.] **La véta.**
4 «Ach, cavada bein mervegl!»] «E cavada bein marvegl!» PR2, 9.
- gerundis [62.] **Il rech.**
6 «Spendent ad el intscheins.»] «E spend' ad el intscheins.» PR3.

8.3.2 Substituziuns egl intern dil vers

Savens vegnan parts coordinadas ell'1. versiun parallelisadas ella 2. versiun.

[9.] Il pistur sin l'alp.

2 «Leu stundel, leu vivel»] «Leu stundel e vivel» PR2.

[65.] Las paterlieras.

19 «Spir disfidonza, spir discordia,»] «Spir' disfidonz' e spir' discordia» PR3.

[66.] Il nausch vischin.

21 «De mei schurmiar, de mei defender»] «De mei schurmiar e mei defender» PR3, 45.

[67.] Sper la mar.

1 «Jeu stundel sin la spunda, jeu mirel sin la mar,»] «Jeu stundel silla spunda / E mirel silla mar,» PR3, 1-2.

[75.] Il ranvèr.

26 «Els berlan, els sebatan»] «E berlan e sebatan» PR3, 67.

Autras gadas ein las correcziuns pli complexas. Oravontut en quels loghens ei ina migliur stilistica evidenta.

[21.] La rosa.

4 «Cun legria spèrt el dat»] «Spert e cun legri' el dat» PR2.

[27.] Ils paupers.

20 «Cun vusch solemna condemnaus»] «E condemnaus e prischunaus» PR3, 63.

[70.] Egl jester.

7 «[...] senza tschess uss patertgar»] «Patertgar e patertgar» PR3, 14.

31 «[...] sin tei terment sgiavlar!»] «Sin Tei grir e sgiavlar» PR3, 78.

8.4 Eliminaziun dad elisiuns ed aferesas

Quels dus tips d'eliminaziun han in stretg connex cul tip gest descret. Enzacontas gadas vegn numnadamein la conjunziun da coordinaziun 'e' eliminada. La plazza che vegn libra possibilitescha cheutras d'evitar elisiuns ed aferesas.

- elisiuns

[3.] La Marseillaise.

13 «malavéglija, gréta stria,»] «malavegli' e greta stria» PR3.

[11.] Il Schvizzer egl jester.

14 «Mo en patria, en tiu vitg;»] «Mo en patri' ed en siu vitg!“» PR2, 32.

[16.] La guardia.

9 «O cara, bragia buc per mei,»] «Mo bragi' e tema buc per mei,» PR2, 17.

14 «In'otra guardia fa il gir;»] «In'otra guardi' uss fa il gir.» PR2, 22.

- aferesas

[10.] Il catschadur.

14 «Sa el spertamein vargar»] «Sa 'l cun ségls gagliards vargar» PR2.

[62.] Il rech.

14 «Cu il Derschader dretga»] «Cu 'l giest Derschader dretga» PR3, 44.

8.5 Proceduras quantitativas

8.5.1 Excisiuns

En connex cullas proceduras quantitativas ch'ein vegnidas descrettas en 2.7, dat en egl ch'oravontut l'excisiun – «une suppression pure et simple» (Genette 1982:323) – ei frequenta. Pertuccadas ein las suandontas poesias:

poesias transladas

- [4.] La guardia dil Rhein.
- [6.] Guglielm Tell.
- [8.] La flur strieuna.
- [12.] Memia tard!
- [13.] La véta.
- [14.] Il viandont.
- [16.] La guardia.
- [17.] Il schuldau.
- [18.] Il bandischau.
- [20.] La fossa.

poesias originalas

- [27.] Ils paupers.
- [29.] Avon igl altar de Nossadunna.
- [35.] Ils magnats della Cadi.
- [54.] Als rechs.
- [62.] Il rech.
- [66.] Il nausch vischin.
- [67.] Sper la mar.
- [69.] La pussonza dils danès.
- [75.] Il ranvèr.
- [76.] Allas steilas.
- [77.] London.
- 8. Agl eungel-pertgirader.
- 15. Sul firmament stelliu!

Ins sa supponer che quei tip da reducziun stetti savens en connex cun l'eliminaziun da passaschas 'memia' explicitas, par. PS, [67.] Sper la mar e PS, [76.] Allas steilas, ni cun ina reducziun tematica, p.ex. PS, [62.] Il rech. La reducziun tematica ha per part era la consequenza che passaschas, relativamein originalas, sco PR3, 74. Il nausch vischin: «In cret vischin ei schi de rar / Sco tgappers alvs e verds d'enflar.» (str. 7, 41-42) vegnan eliminadas en 2. versiun, mira PS, [66.] Il nausch vischin.

8.5.2 Proceduras ulteriuras meins frequentas

- Concisiun

Ina reducziun dil diember da strofas sin fundament d'ina concisiun (cfr. 2.7) – «qui se donne pour règle d'abrèger un texte sans en supprimer aucune partie thématiquement significative, mais en le récrivant dans un style plus concis, [...]» (Genette 1982:332) – ei strusch d'anflar. Certas tendenzas anflan ins p.ex. en PS, [5.] Il Sursilvan egl jester e PS, [11.] Il Schvizzer egl jester.

- Augmentaziun

Era la procedura da l'augmentaziun ei buc fetg frequenta. Ella ei p.ex. d'anflar en: PR2, 70. Il schneec de Medel e PS, [39.] L'emprema flur.

- «Pratiques ambiguës» (Genette 1982:384)

In tip da procedura quantitativa che corrispunda alla categoria che Genette numna «Pratiques ambiguës» ei l'aschunta e la suppressiun da l'aschunta. Mira PS, [3.] La Marseillaise; PS, [9.] Il pistur sin l'alp e PS, [15.] Lamentischun.

9 Variantas d'editur

En quei capetel vegn dau ina schelta dallas variantas d'editur ch'ein stadas d'anflar el corpus da versiuns. Ina descripiun ed argumentaziun pli specifica dallas intervenziuns dils editurs dat mintgamai il commentari corrispudent a mintga poesia (par. 7 Corpus da versiuns, commentari). Pertuccont las variantas d'editur tipicas vegnan en emprema lingia las ediziuns da Fry (1934, resp. 1935) e quella da Deplazes (1954) consideradas. Per far ressortir meglier las intervenziuns dils editurs postums vegnan quellas mintgamai cumparegliadas culla davosa versiun publicada dad Alfons Tuor sez. Las ediziuns d'autur che vegnan cheutras en damonda ein, d'in maun l'ediziun *Poesias sursilvanas* (1898) e da l'auter maun l'ediziun *Fluras alpinas* (1901). Als singuls exempels suonda mintgamai igl onn da publicaziun dallas ediziuns pertuccadas.

9.1 Variantas d'editur formalas

D'ina specificaziun dallas variantas d'editur formalas, i.e. variantas da grafia e d'interpunziun, vegn desistiu. Il lectur dallas poesias da Tuor s'encorscha denton beinspert d'enzacons tratgs tipics dalla grafia da Tuor en cumparegliaziun cun la scripziun 'usuala' da quei temps⁶¹⁷. Aschia fa Tuor diever, sco in dils sulets, d'in tratg da pronunzia subregional enten duvrrar il diftong <eu> en plaids sco «carstgeun», «tgeun», «peun», «meun» ed «eungels». Gest il davos exempel muossa in'ulteriura caratteristica dalla grafia digl autur. La cumbinaziun <ge> vegn numnadamein pronunziada a moda velara. Aschia scriva Tuor «lagetg», «legerment», «leger», «bagetg» eav.; da l'auter maun eis el denton sfurzaus da scriver «bugient», «migieivel», «legier», «regier».

Igl ei evident che quels tratgs characteristics dalla grafia da Tuor vegnan eliminai ellas ediziuns postumas da l'ovra dad Alfons Tuor ed adattai alla moda e maniera da scriver dil temps; quella adattaziun pertucca naturalmein era autras scripziuns sco «vall(s)» > «val(s)»; «quolms» > «cuolms»; «a cantont» > «a cantond». Las midadas da grafia han beinduras era repercussions per las remas sco p.ex. «atun : mun» > «atun : munt»; «ardent : navent» > «ardent : naven». Il fenomen oppost ei denton era existents, p.ex. «utschals : valls» > «utschals : vals».

9.2 Differents exempels da variantas d'editur pli substanzialas

Per evitar in memia grond diember d'enumeraziuns en fuorma da tabella, vegnan las biaras variantas d'editur commentadas entras inserir ils exempels el text. Ils singuls exempels vegnan mintgamai introduci dalla scursanida da l'ediziun suandada dil tetel dalla versiun sco ella ei era d'anflar en 7 Corpus da versiuns. Suentar igl exempel concret vegn indicau en parentesas il numer dil vers ed igl onn da l'ediziun, p.ex. (v. 2, 1898), en quella moda eis ei pusseivel da localisar ils exempels. Damai che Deplazes (1954) sereferescha per sia publicaziun allas poesias sco ellas ein publicadas da Fry (1934, 1935) e buc allas ediziuns d'autur, ein sias variantas d'editur il pli savens identicas cun quellas da Fry. Sper las midadas da grafia sistematicas introduceschan ils responsabels per las ediziuns postumas da l'ovra da Tuor meinsvart era autras variantas. Ils exempels suandonts duein dar in'impressiun da quellas intervenziuns.

Ferton che las biaras variantas da grafia influenzeschan buc pli fetg ils ulteriurs levels, san autras caschunar pli grondas midadas. Aschia ha la varianta da grafia «veia» > «via» era repercussions pil nivel fonc: PS, [62.] Il rech: «Sin veia neidia, lada,» (v.1, 1898) > «Sin via neidia, lada,» (1934; 1954) e PS, [77.] London: «Sin veia s'ei in bugliadétsch,» (v. 9, 1898) > «Sin via ei in bugliadetsch,» (1934; 1954). En omisdus cass va l'assonanza cheutras a piarder. In exempel semegliant ei era da documentar per PS, [17.] Il schuldau: «Teidl' ils zens – ei gl'ei ujara,» (v. 3,

⁶¹⁷ Pertuccont la moda e maniera da scriver dad Alfons Tuor fuss ina cumparegliaziun approfondada cullas ovras dil bab, Gion Antoni Tuor, interessanta. In'influenza da quei maun ei buc d'exclauder, par. p.ex. ASR III (1888:332ss.). Deplorablamein mauncan studis pli detagliai davart la grafia dils differents auturs, p.ex. G. H. Muoth, G. M. Nay, alla fin dil 19avel tschentaner.

1898) > «Teidl' ils zenns – igl ei uiara,» (1934; 1954). Autras gadas introducescha igl editur ina fuorma secundara e mida aschia il ritmus dil vers: PS, [8.] La flur strieuna: «Ch'jeu contempleschel cun deletg:» (v. 3, 1898) > «Che jeu contemplel cun deletg:» (1934; 1954) e PS, [66.] Il nausch vischin: «Mo strusch ha quel volviu il dies» (v. 17, 1898) > «Mo strusch che quel ha viult il dies,» (1934; 1954).

Ina midada da scripziun buc nunrelevonta ei d'anflar en PS, [7.] Emblida buca mei. Fertion ch'igl autur scriva sper «Emblida buca mei.» (t.), resp. «Emblida buca mei!» (16), leu nua ch'el discuora dalla flur era aunc quei plaid ensemen «Emblidabucamei!» (8), vegn quella distincziun eliminada ellas ediziuns postumas: «Emblidabucamei!» (v. 8, 1898) > «Emblida buca mei!» (1934; 1954).

Las variantas d'editur san denton era star en analogia cun auters exempels. Aschia savess la midada da PS, [8.] La flur strieuna: «La stad a mi porsch' in maletg» (v. 1, 1898) > «La stad mi porscha in maletg» (1934; 1954) tgunsch haver in connex cun igl incipit da PS, [56.] Il semnader: «Pertgei, mi declara, fa gl'um che leu semna» (v. 1, 1898).

Preferenzas persunalas dils editurs ein d'anflar els suandonts exempels. Fry (1934) drova enstagl la fuorma finita dil verb modal «stojel» culla desinenza da l'1. persuna bugen la fuorma «stoi jeu», p.ex. PS, [12.] Memia tard!: «Mo tgei trestas novas stojel» (v. 7, 1898) > «Mo tgei trestas novas stoi jeu» (1934); PS, [31.] Il refugi dils pucconts: «Tei stojel ca temer;» (v. 22, 1898) > «Tei stoi jeu ca temer;» (1935; 1954) e PS, [70.] Egl jester: «Oh, co stojel uss, co stojel senza tschess uss patertgar» (v. 7, 1898) > «Oh, co stoi jeu uss, co stoi jeu senza tschèss uss patertgar» (1934; 1954). Igl ei evident che las consequenzas pil ritmus ein oravontut pil davos exempel buc nunimpurtontas. Ella versiun dils editurs postums ei il ductus da quei vers bia pli fragmentaus entras la sequenza dils numerus plaid monosillabics.

Enzacontas gadas introduceschan ils editurs da Tuor era variantas lexicalas. Exempels tipics per quei tip d'intervenziun ein: PS, [48.] La miséria sozia: «Tut che secatscha per anflar ventira, / Quitont de quell' adin' anflar stuer» (vv. 9-10, 1898); «Quitond [...] stuer» (1934) > «Tut che secatscha per cattar ventira, / Quitond de quell' adin' anflar stuer» (1954); PS, [65.] Las paterlieras: «E portan ésch per ésch silsunter» (v. 15, 1898) > «E portan esch per esch sunter,» (1934; 1954); PS, [83.] Bab e fégl: «Persuenter derschan a tiu fégl» (v. 23, 1898) > «Eregian lura a tiu fegl» (1934; 1954) e PS, [66.] Il nausch vischin: «De mei librar d'in meun cumin» (v. 23, 1898) > «De mei spindrar dal maun cumin» (1934; 1954); «De mei schurmiar, de mei defender / Von buccas nauschas e complots:» (vv. 21-22, 1898) > «De mei proteger, mei defender / Da buccas nauschas e complots:» (1934; 1954).

Il davos exempel cuntegn ultra d'ina varianta lexicala era aunc ina substituziun dalla preposiziun «Von» entras «Da». Quei tip d'intervenziun ei il sulet che vegn menziunau explicitamein da Fry ell'introducziun a Nies Tschespet XIV (1934). Ils cass nua ch'igl editur postum resenta «ina direzia ni in germanissem» (1934:II) – quei oravontut en connex cul diever dallas preposiziuns – san vegnir documentai fetg bein sin fundament da lur gronda frequenza; in fatg che cunterdi alla remarca iniziala dalla redacziun: «Da nus anora havein nus [...] en entgins cass, buca numerus, eliminau [...]» (ibid.). Quei entscheiva gia tier ils tetels: PS, [9.] Il pistur sin l'alp. (1898) > Il pastur si d'alp (1934; 1954); PS, [28.] La Regina dil Tschiel. (1898) > Alla Regina dil tschiel (1935) e PS, [50.] Sonnet sin ina morta. (1898) > Ad ina morta (1934), nua che diversas preposiziuns vegnan substituidas. Exempels egl intern dil vers ein d'anflar en: PS, [12.] Memia tard!: «Stundel ussa per en casa / Tier mes cars puspei intrar,» (v. 5-6 1898) > «Stundel ussa per en casa / De mes cars puspei entrar;» (1934); PS, [27.] Ils paupers: «Cun vusch solemna condemnaus sco delinquent e lader.» (v. 20, 1898) > «Cun vusch solemna condemnaus per delinquent e lader. →» (1934) e PS, [28.] La Regina dil Tschiel: «Ch'ha tei ord spir carezia» (v. 7, 1898) > «Ch'ha tei per spir carezia» (1935). In interessant exempel per la diversificaziun d'ina singula preposiziun ei da documentar per la preposiziun «sin». Fertion che Tuor drova adina la medema preposiziun cun las pli differentas semanticas, fa Fry ina distincziun bia pli rigurusa. Els exempels suandonts vegn la preposiziun «sin» remplazzada da buc meins che 4 preposiziuns «da»; «de»; «en»; «a».

- 1) «sin» > «da»
 PS, [65.] **Las paterlieras.**
 «E dir sin quels e tschels pulaccas!» (v. 6, 1898) > «E dir da quels e tschels pulaccas!» (1934; 1954)
- 2) «sin» > «de»
 PS, [47.] **Al descendent della schémia.**
 «Mo seigies loschs sin tia parentella!» (v. 4, 1898) > «Mo seigies loschs de tia parentella!» (1934)
 PS, [83.] **Bab e fégl.**
 «Drov' ins adina de far stém / Sin mintga stoda critichém?» (vv. 15-16, 1898) > «Drov' ins adina de far stem / De mintga stoda critichém?» (1934; 1954)
- 3) «sin» > «en»
 PS, [12.] **Memia tard!**
 «„Tuts tes cars ein sin senteri,» (v. 9, 1898) > «„Tuts tes cars ein en santeri,» (1934)
 «O havess jeu sin senteri» (v. 15, 1898) > «O havess jeu en santeri» (1934)
 PS, [15.] **Lamentischun.**
 «Jeu less ch'jeu fuss sin bara,» (v. 17, 1898) > «Jeu less ch'jeu fuss en bara» (1934; 1954)
 PS, [50.] **Sonnet sin ina morta.**
 «Oz schajas ti sespiarsa schon sin bara!» (v. 4, 1898) > «Oz schaias ti sespiarsa schon en bara!» (1934)
 PS, [47.] **Al descendent della schémia.**
 «Affonts de Diu sin Diu lur spronza mettan,» (v. 13, 1898) > «Affons de Diu en Diu lur spronza mettan,» (1934)
- 4) «sin» > «a»
 PS, [15.] **Lamentischun.**
 «Fugida sin bunfin.» (v. 4, 1898) > «Fugida a bunfin.» (1934; 1954)

En loghens nua che Fry (1934; 1935) ha per ina gada buc substituìu ina preposiziun, intervegn la finfinala Deplazes (1954): PS, [5.] Il Sursilvan egl jester: «Fideivels er' sundel a vus da lontan!» (v. 10, 1898) > «Fideivels er' stundel a ti da lontan!» (v. 14, 1934) > «Fideivels er' stundel a ti el lontan!» (v. 14, 1954)⁶¹⁸; PS, [7.] Emblida buca mei: «Pertratg' jeu vid la prada» (v. 11, 1898); «Patratg» (1934) > «Patratg jeu alla prada» (1954); PS, [20.] La fossa: «Nus meina tier nies Diu.» (v. 12, 1898; 1934) > «Nus meina si tier Diu.» (1954) e FA, 7. Ave Maria!: «Cun curascha tut semetta / Bein mervegl vid la lavur,» (vv. 6-7, 1901); «marvegl» (1935) > «Cun curascha tut semetta / Bein marvegl alla lavur,» (1954).

Ultra dalla substituziun da preposiziuns che vegnan resentidas dils editurs sco influenza dil tudestg vegnan era auters plaids che laian sminar ina semeglianta influenza eliminai. Ina substituziun tipica ei quella digl adverb «schon» cun «gia». Ferton che Fry tolerescha pil pli aunc quella fuorma vegn ella substituìda a moda sistematica da Deplazes. Ils suandonts exempels muossan quei:

PS, [56.] **Il semnader.**

«El forsa schon dorma, ruaussa sut tiara,» (v. 19, 1898; 1934) > «El forsa gia dorma, ruaussa sut tiara,» (1954)

PS, [65.] **Las paterlieras.**

«O contas caussas schon satradas» (v. 13, 1898; 1934) > «O contas caussas gia satradas» (1954)

PS, [13.] **La véta.**

«Fors' ei schon la fossa!» (v. 5, 1898) > «Fors' ei gia la fossa!» (1934; 1954)

PS, [70.] **Egl jester.**

«E sch'jeu vessel, vessel alas, sur la mar schon less sgolar» (v. 19, 1898) > «E sch'jeu vessel, vessel alas, sur la mar jeu less sgolar:» (1934; 1954)

Interessants ei il davos exempel nua ch'igl adverb «schon» vegn remplazzaus da Fry entras la repetiziun dil pronom persunal «jeu». Auters exempels per l'eliminaziun da germanissem, resp.

⁶¹⁸ La varianta dils editurs postums «stundel» empei da «sundel» vegn commentada pli tard.

fuormas resentidas sco tudestgas, ein p.ex. la substituziun da l'interjecziun «Ach» cun «O» ni dils substantivs «palasts» cun «palazs» e «hymns» cun «himnis»: PS, [13.] La véta: «Ach, cavada bein mervegl» (v. 4, 1898) > «O, cavada bein marvegl» (1934; 1954); PS, [75.] Il ranvèr: «Ach, giest quei scazi ha tei surdau al trument,» (v. 39, 1898) > «O, gest quei scazi ha tei surdau al trument,» (1934; 1954); PS, [77.] London: «A tes palasts de marbel fin,» (v. 13, 1898) > «A tes palazs de marmel fin,» (1934; 1954) e M1, 8. Il num de Maria: «Cun hymns e chorals,» (v. 14, 1897) > «Cun himnis, chorals;» (1935; 1954).

Intervenziuns dils editurs ein era d'anflar a nivel da l'interpuncziun. Per evitar da stuer contextualisar quellas aunc ina gada vegn renviu als loghens corrispundents da 7 Corpus da versiuns, commentari. Las poesias pertuccadas ein p.ex. PS, [3.] La Marseillaise (1-2); PS, [56.] Il semnader (9-10) e FA, 8. Agl eungel-pertgirader (11-13).

Variantas che han pli probabel in connex cuagl editur Sur Carli Fry e sia funcziun sco 'pastur dallas olmas' ein las suandontas: PS, [6.] Guglielm Tell: «„Uss quescha, ti pign, roga Dieus pil tirann!» (v. 15, 1898) > «„Uss quescha, ti pign, roga Diu pil tiran!» (1934); PS, [31.] Il refugi dils pucconts: «Per mei en sia gréta / Sfraccar uss, mei pupratsch!» (vv. 7-8, 1898) > «Vegn el en sia gretta / Sfraccar uss mei pupratsch?» (1935; 1954); «Ti il puccont pertgiras / Mo sch'el vegn enriclaus!» (vv. 27-28, 1898) > «Ti il puccont pertgiras, / Sch'el vegn mo enriclaus.» (1935; 1954). E plinavon las variantas ch'ein gia vegnidas menziunadas en connex cullas variantas lexicalas: PS, [66.] Il nausch vischin: «De mei librar d'in meun cumin» (v. 23, 1898) > «De mei spindrar dal maun cumin» (1934; 1954); «De mei schurmiar, de mei defender / Von buccas nauschas e complots:» (vv. 21-22, 1898) > «De mei proteger, mei defender / Da buccas nauschas e complots:» (1934; 1954). Sper la preferenza da plaids e cumbinaziuns sco «spindrar», «proteger» e «roga Diu», sentan ins era in tun pli moderau e pacific ellas duas variantas da PS, [31.] Il refugi dils pucconts. Ina gada contonscha Fry quei entras transformar ina frasa affectiva en ina frasa interrogativa, in'otra gada entras l'inversiun da singuls plaids.

Co sbagls da stampa san vegni transmess dalla tradiziun muossa il suandont exempel: PS, [5.] Il Sursilvan egl jester: «Stai bein, o Surselva, ti pievel roman, / Fideivels er' sundel a vus da lontan!» (vv. 9-10, 1898) > «Stai bein o Surselva, ti pievel roman, / Fideivels er' stundel a ti da lontan!» (1934); «el lontan» (1954). In auter exempel per in sbagl da stampa cun in effect plitost comic e divertent ei d'anflar en PS, [83.] Bab e fégl: «Cun tiu romonsch e tiu rimar?» (v. 2, 1898); «romonsch» (1934) > «Cun tiu romonsch e tiu rimnar?» (1954); «Per ver rimau, ti tappagnac?» (v. 4, 1898); «tappagnac?» (1934) > «Per ver rimnau, ti tappagnac?» (1954). El vers 13 ha denton era la versiun da Deplazes «O bab, o lai po mei rimar» (1954:119). La varianta la pli interessanta ord pugn da vesta dalla tradiziun dil text ei forsa d'anflar en PS, [35.] Ils magnats della Cadi: «„Oh, nus vein in giép de vaglia, nus cheu si, numnadamein!“» (v. 10, 1898) > «„O, nus vein in gep de vaglia, nus cheu si, numnadamein!“» (1934) > «„O, nus vein in grop de vaglia, nus cheusi, numnadamein!“» (1954). En quei liug vegn la varianta da grafia introducida da Fry «gep» enstagl «giép» interpretada da Deplazes sco sbagl da stampa e currigida en «grop».

9.3 Poesias en 1. versiun ellas ediziuns postumas

Per quater poesias dil corpus examinau publichescha Fry (1935; per la davosa poesia 1934)⁶¹⁹ nunvulend l'1. versiun enstagl dalla 2. versiun. Las poesias pertuccadas ein las suandontas:

M1 (1897:21ss.)	9. Avon igl altar de Maria.
PS (1898:191s.)	[29.] Avon igl altar de Nossadunna.
M1 (1897:18s.)	7. Alla muma celestia.
PS (1898:192)	[30.] Alla mumma celestia. ⁶²⁰

⁶¹⁹ Deplazes (1954) sereferescha allas ediziuns da Fry, publichescha denton buc la poesia: PS, [29.] Avon igl altar de Nossadunna. Per in commentari pli detagliu mira mintgamai ils loghens corrispundents en 7 Corpus da versiuns.

⁶²⁰ Pli tard publichescha Tuor aunc duas poesias cul medem tetel. Cfr. 7 Corpus da versiuns: PS, [30.] Alla mumma celestia.

M1 (1897:19s.) PS (1898:199)	8. Il num de Maria. ⁶²¹ [37.] Il num de Maria.
M2 (1900:73) FA (1901:143)	6. Sul firmament stelliu! 15. Sul firmament stelliu!

Cunquei che aschibein las variantas d'autur sco era quellas d'editur ein minimas per las empremas 3 poesias – cun paucas excepziuns setracta ei sulettamein da midadas formalas – ha quella svesta da Fry strusch consequenzas. Per la davosa poesia Sul firmament stelliu! vesa quei perencunter ora in tec auter. Fertion che la versiun da M2 ha aunc 6 strofas, ha la versiun da FA sulettamein quater. Analiseschan ins las duas strofas che Tuor eliminescha percorschan ins ina reducziun tematica (par. 7 Corpus da versiuns: 15. Sul firmament stelliu!). Cheu ha Tuor pia preferiu in'otra versiun, aschia che la versiun da M2 sto vegnir considerata sco stadi anteriur alla versiun definitiva da FA.

9.4 Text dalla canzun ellas ediziuns postumas

Las suandontas poesias vegnan publicadas ellas ediziuns postumas tenor la versiun dallas canzuns (senza il refrain) sco ellas ein vegnidadas publicadas ella Surselva I. (1898) da Hans Erni.

[Surselva I. (1898:30ss.) PS (1898:174)	13. La guardia dil Rein.] [4.] La guardia dil Rhein.
[Surselva I. (1898:18ss.) PS (1898:175)	8. Il Sursilvan egl jester.] [5.] Il Sursilvan egl jester.

Per l'emprema poesia La guardia dil Rhein vegnan ils texts confruntai, aschia che las differenzas resultan senza pli bia commentari.

[4.] La guardia dil Rhein. PS (1898:174)

„Es braust ein Ruf wie Donnerhall.“
Ins aud' in clom stremblent tunar,
Tras quolms e valls a ramurar:
Vus montagnards, leis vus untgir,
Leis buc pil Rhein la vét' unfrir?

Tgei deis risposta, montagnards,
Vus della patria fermes ramparts?
Da quolms e valls leis vus untgir,
Leis buc pil Rhein la vét' unfrir?

Bandieras sgolan tras il vent,
Udis cheu uss gl'engirament?
„Nus montagnards lein buc untgir,
Nus lein pil Rhein la vét' unfrir.“

18. La guardia dil Rein (Fry 1934:158)

Tras nossas vals in ramurar,
In clom udin stremblend tunar:
Vus muntagnards, leis vus untgir,
Leis buc pil Rein la vet' unfrir?

Cun il davos daguot de saung,
Cun ina buis e spad' en maun,
Lein pertgirar il nies sogn tratsch,
Dei gl'inimitg sentir nies bratsch!

Veseis, udis gl'engirament,
Bandieras sgolatschar el vent:
Nus muntagnards, nus buc untgin,
Nus per nies Rein la vet' unfrin!

Ferton ch'il text dalla canzun ei ina versiun scursanida da PR1 e secumpona da l'emprema e dallas duas davosas strofas da quella; ei la versiun da PS il product d'ina reducziun radicala dalla versiun precedenta (cfr. 7 Corpus da versiuns: [4.] La guardia dil Rhein.). Las 9 strofas da PR1 vegnan reducidas sin treis ella versiun da PS. Quellas midadas da fuorma laian gia presupponer las numerusas variantas sco ellas resultan dalla cumparegliazium dil text da PS cun quel dalla canzun. Davart il daco e dacum che Fry publichescha la versiun dalla canzun e buc quella dalla versiun da PS sa mo vegnir speculau: Enconuscheva Fry buc la versiun da PS? Ni ha el semplamein vuliu stampar la versiun la pli enconuschenta? Daco ha el buc publicau omisduas versiuns?

⁶²¹ Per ina varianta d'editur pli substanziala en connex cun quella poesia mira 9.2.

9.5 Variantas d'editur problematicas

La cumparegliaziun dallas versiuns d'autur cun quellas dils editurs postums ha era fatg ressortir ch'ei exista in diember da poesias, nua che la versiun postuma divergescha a moda significonta dalla(s) versiun(s) d'autur. Buc tut quellas divergenzas san numnadamein vegnir motivadas entras recuorer ulteriurmein alla versiun dalla poesia publicada sco canzun, par. 9.4.

Variantas, resp. versiuns d'editur problematicas han las suandontas poesias: PS, [63.] Al pievel romansch⁶²²; PS, [67.] Sper la mar; PS, [76.] Allas steilas; PS, [81.] Igl avis.

Damai ch'ina descripziun detagliada dallas divergenzas fuss sin basa dil material a disposiziun la fin finala mo hipotetica, munglass denton tuttina esser detagliada – par. la complexitad d'ina poesia sco PS, [76.] Allas steilas – vegn desistiu en quei liug d'ina descripziun ulteriura.

9.6 Variantas dils Cudischs de lectura II.-VIII.

Concludend aunc in sguard sillas poesias dad Alfons Tuor e lur fuorma co ellas ein publicadas els cudischs da scola. La suandonta tabella dat ina survesta davart il diember da poesias digl'autur ch'ei vegnidas publicadas els Cudischs de lectura II.-VIII. Per ils tetels dallas poesias che vegnan publicadas mira Aschunta. Survesta dallas publicaziuns liricas dad Alfons Tuor.

onn d'ediziun	cudisch da lectura	diember da poesias digl'autur
1896	Cudisch de lectura II.	1
1901 ²	Cudisch de lectura II. (Secunda ediziun.)	2
1897	Cudisch de lectura III.	6
1898	Cudisch de lectura IV.	2
1899	Cudisch de lectura V.	1
1900	Cudisch de lectura VI.	0
1901	Cudisch de lectura VII.	10
1904	Cudisch de lectura VIII.	6

Sco gia stau menziunau ein ils Cudischs de lectura screts tenor las *Normas ortograficas* da Muoth ch'ei denton aunc vegnidas modificadas per part (CdL II., 1896:XI). El Cudisch de lectura VI. vegnan quellas modificaziuns descrettas. Enzacons exempels per illustraziun duein tonscher. Aschia vegn p.ex. scret: *terra, bella; vita, spirt; fim, mit; laghetg, prighels e jeu se legrel, ti se legras*. (1900:IXs.).

Per las poesias da Tuor munta quei che certs vers da Il semnader tunan p.ex. aschia: «Vid neivs e salips e purgin' e garnella» (9) ni «Duront la racolta negin pli ch'empera» (17). Lu era ch'il tetel dalla poesia Il Péz Mundeun vegn midaus en Il Piz Mundaun e la rema «ujara : tiara» (14 : 16) en «guerra : terra». Quellas midadas ein pia vegnidas introducidas dils editurs dils Cudischs de lectura. Pli grev eis ei denton da declarar certas variantas substanzialas; derivan ellas da Tuor sez ni savessen ellas era haver lur origin tiels auturs. La cumparegliaziun suandonta dat ina survesta davart quella problematica. Per simplificar la lectura vegn la part pertuccada d'ina midada mintgamai sutlingiada ella versiun dils Cudischs de lectura.

⁶²² Per quella poesia ei buc la versiun da PS problematica mobein quella da PR1.

versiuns da Tuor**PS, [40.] La primavéra.**

«Mirei las pradas
Stupent ornadas,
Schi gaglias, finas,
Da flurs carinas!» (13-16) (1898:202)

PS, [70.] Egl jester. (1893.)

«Sundel jus en tiara jastra [...]» (1) (1898:222)

FA, 17. Il Péz Mundeun.

«La vall renana sin tuts meuns
Schai avon ti' êgliada →» (5-6) (1901:144)

FA, 6. Igl alcohol.

«E roschs de ses emprems clients
Daventan sclavs e malfitschents
E gnucs e stuornadira.» (16-18) (1901:138)

FA, 25. Il zulprin.

«Las sprézas tillan ad in trer
Tschuat aua silla lena.» (15-16) (1901:148)
e
«En hugl ein tuts bagetgs dil vitg
Midai en crapp' e tschendra.» (21-22)

versiuns dils Cudischs de lectura**La primavera**

«Mirei las pradas
Stupent ornadas,
Schi gaglias, finas,
Las flurs carinas!» (13-16) (CdL III., 1897:123)

Egl jester

«Sundel ius en terras estras»⁶²³ (CdL VII., 1901:266)

Il Piz Mundaun.

«La Vall-renana sin tuts mauns
Schai cheu 'vont ti' êgliada →» (CdL VII., 1901:312)

Igl alcohol.

«En roschas ses emprems clients
Daventan sclavs e malfatschents
E gnucs e stuornadira.» (16-18) (CdL VII., 1901:334)

Il barschament. (CdL VII., 1901:335)

«Las squitras tillan ad in trer,
Sbletschont las parts de lenna.» (15-16)
e
«Sil plun [sic] ein tuts baghetgs dil vitg
Midai en crapp' e tschendra.» (21-22)

Ferton che las variantas d'editur per l'emprema e la davosa poesia – PS, [40.] La primavéra. e FA, 25. Il zulprin. – san vegnir taxadas sco intervenziun da vart dils editurs, ei quei pli grev da demussar per las ulteriuras poesias.

Sco finiziun aunc in cass interessant, nua che la versiun publicada el Cudisch de lectura corrispunda ad ina versiun intermediara denter in'1. ed ina 2. versiun. Sco gia viu en 7 Corpus da versiuns vegn la poesia PR3, 88. Per l'amur de Diu! edida en 2. versiun en PS, [54.] Als rechs. Sch'ins cumpareglia uss quellas versiuns culla versiun dil Cudisch de lectura III. (1897:119) dat ei en egl ch'il tetel – 3. Per l'amur de Diu. – ei, cun excepziun da l'enzenna d'exclamaziun, identics cun quel da PR3, ferton che las duas strofas che vegnan publicadas corrispundan allas empremas duas strofas dalla versiun da PS. Ina cumparegliaziun dallas versiuns publicadas els Cudischs de lectura cun quellas publicadas ellas ediziuns d'autur possibilitescha aschia per entgins cass era da datar pli exact las versiuns, per part era da far certas hipotesas davart las variantas.

⁶²³ Cfr. 7 Corpus da versiuns: PS, [12.] Memia tard!, 3-4 (incl. l'annotaziun) e PS, [70.] Egl jester, 1.

10 Conclusiun

L'analisa dallas variantas d'autur ha mussau che buc mo la veta dil poet Alfons Tuor ei stada agitada, mobein era la genesa da numerusas da sias poesias. Las correcziuns ch'ei d'anflar a plirs livels influenzeschan aschibein la fuorma metrica sco era la structura interna ed externa dallas poesias.

Claras tendenzas ein d'anflar a nivel sintactic, nua ch'ina parataxa caracterisada da numerusas coordinaziuns vegn u simplificada entras parallelisaziuns ni entras in stil hipotactic. Sper il tip da remplazzar la conjuncziun da coordinaziun 'e' cun ina comma ein oravontut era las numerusas represas anaforicas da menziunar. Entrs quellas introducescha il poet ina reit bia pli fina da corrispundenzas egl intern da sias poesias. Las poesias daventan cheutras pli coherentas e cumpactas e survegnan ina structura pli clara, p.ex. entras il diever dad anafras.

En connex culla fuorma metrica ei ina tendenza en direcziun da vers pli liungs, p.ex. vers dubels, da constatar. Evidentamein vegnan era fleivleziyas a nivel da l'accentuaziun e dil ductus dil vers eliminadas. Ina poesia tipica che cuntegn exempels significativs per quei tip da correcziuns ritmicas ei PS, [6.] Guglielm Tell.

Pertuccont las proceduras quantitativas ei vegniu constatau ina clara tendenza da scursanir numerusas poesias entras supprimer singulas strofas. Savens serestrenscha igl autur en tals loghens al pli necessari, resp. al pli essenzial.

La confruntaziun dallas versiuns d'autur cun quellas dils editurs postums ha denton era mussau ch'ei dat enzacons cass, nua che las versiuns divergeschan a tala moda, che la versiun postuma sa buc vegnir motivada. Per talas poesias savess ins eventualmein s'imaginar ni schizun postular l'existenza d'ina ulteriura versiun da quella poesia. Quei savess forsa esser in'argumentaziun pusseivla per poesias ch'ei era vegnidas edidas en fuorma da canzun. Alfons Tuor vess en quels cass, ultra dallas versiuns ch'el publichescha sco poesias, era aunc creau ina versiun sco canzun. Divergenzas sco «E pi morir» vs «E pi smarschir?» en PS, [76.] Allas steilas, daventassen aschia plausiblas.

BIBLIOGRAFIA

Documents en connex cun Alfons Tuor

Documents dil relasch

- cudisch da survetsch dad Alfons Tuor
- attestats
- brevs
- divers manuscrets
- poesia manuscretta da Gion Antoni Tuor, *Mes affonts*

Artechels dad Alfons Tuor publicai en gasettas

Graubündner Allgemeiner Anzeiger

GAA, nr. 4, 28.01.1893

Noch einmal das Handels-Abkommen

GAA, nr. 6, 11.02.1893

Die Justiz in Frankreich

GAA, nr. 21, 27.05.1893

Die Homerule Bill

Il Sursilvan

Il Sursilvan, nr. 50, 11.12.1890

Il lungatg romonsch

Gasetta Romontscha

GR, nr. 34, 20.08.1903

Enzitgei pella Romania

GR, nr. 35, 27.08.1903

Enzitgei pella Romania

Ulteriurs artechels

Der freie Rhätier, nr. 59, 10.03.1895

Knabeninstitut Stäfa

GAA, nr. 4, 28.01.1893

Romanische Literatur

GR, nr. 31, 18.04.1980

Ina declaronza censuronta al Chor viril Sagogn

Il Sursilvan, nr. 52, 25.12.1890

[radunonza generala dalla Societad Retorumantscha]

Il Sursilvan, nr. 12, 19.03.1891

[artechel en connex cull'ediziun da PR1]

Biblioteca romontscha claustrala

M Diff 1190/3

Ils scolars cantonals...

(circulara, datada cun Cuera, december 1890)

M Cant 155/3

Psalm schvizzer. [squetsch separau dalla canzun]

M Cant 155/4

Il schneec de Medel. [squetsch separau dalla canzun]

Litteratura primara

BÜHLER, J. A.

1875 *Rimas da J. A. Bühler da Domat*, Coira, Stamparia da Sprecher e Plattner, 1875

[CARIGIET, P. B.]

1878 *Canzuns pellas empremas classas de scola ruralas, effectuadas dad in amitg dellas scolas*. I. Fischett. Proprietad d'Emil Maggi à Glion. De haver tier el sez. Altstätten, Stampau da Gion Gieri Cavelti, 1878

CHANTS FRANCAIS, LES

s.a. *Les chants français. Collection de romances, mélodies, airs d'opéras, chansonnettes, etc.*, Paris, Colombier, s.a. [CF]

CUDISCHS DE LECTURA

1896 *Cudisch de lectura per las Scolas primaras romontschas dil Cantun Grischun*. II. onn de scola. Edius dal Cussegl Pign, Cuera, Stampau da Jos. Casanova, 1896

1897 *Cudisch de lectura per las Scolas primaras romontschas dil Cantun Grischun*. III. onn de scola. Edius dal Cussegl Pign, Cuera, Aktienbuchdruckerei, 1897

1898 *Cudisch de lectura per las Scolas primaras romontschas dil Cantun Grischun*. IV. onn de scola. Edius dal Cussegl Pign, Cuera, Bündner Tagblatt, 1898

1899 *Cudisch de lectura per las Scolas primaras romontschas dil Cantun Grischun*. V. onn de scola. Edius dal Cussegl Pign, Cuera, Stampau da Gius. Casanova, 1899

1900 *Cudisch de lectura per las Scolas primaras romontschas dil Cantun Grischun*. VI. onn de scola. Edius dal Cussegl Pign, Cuera, Stamparia de Gius. Casanova, 1900

1901 *Cudisch de lectura per las Scolas primaras romontschas dil Cantun Grischun*. VII. onn de scola. Edius dal Cussegl Pign, Tavau, Stamparia Sozietat aczionara, 1901

1901 *Cudisch de lectura per las Scolas primaras romontschas*. Cun pliras illustraziuns originalas. II. onn de scola. Secunda ediziun, Nossadunnaun, Benziger, 1901

1904 *Cudisch de lectura per las Scolas primaras romontschas dil Cantun Grischun*. VIII. onn de scola. Edius dal Cussegl Pign, Cuera, Stamparia de Hermann Fiebig, 1904

DEPLAZES, G.

1954 *Steilas. La poesia d'Alfons Tuor*, Mustér, Ediziun della Romania, 1954

EBERHARD, G.

1882 *Cudisch de lectura per las classas mezzaunas e superiuras dellas scolas ruralas romontschas*. Transl. da C. Muoth, Cuera, Stamp. Sprecher & Plattner, 1882 [Eberhard II]

ERNI, H.

1898 *Surselva. Collecziun de canzuns per Chors virils*. Emprima part, Cuera, Stampau da Gius. Casanova, 1898

1901 *Surselva. Collecziun de canzuns per Chors virils*. Secunda part, Cuera, Stampau da Gius. Casanova, 1901

1906 *Surselva. Collecziun de canzuns per Chors virils*. III part, Cuera, Stampau dils artavels de Gius. Casanova, 1906

FRY, C.

1934 *Ovras da Alfons Tuor*. I part, Nies Tschespet XIV, Glion, Romania, 1934

1935 *Ovras da Alfons Tuor*. II part, Nies Tschespet XV, Glion, Romania, 1935

1936 *Ovras da Alfons Tuor*. III part, Nies Tschespet XVI, Glion, Romania, 1936

HEIM, J.

s.a. *Sammlung von Volksgesängen für Männerchor*. I. Band. Liederbuch für Schule, Haus und Verein. 151. Stereotyp-Ausgabe, Zürich, Liederbuchanstalt, s.a. [MC1]

s.a. *Sammlung von Volksgesängen für Gemischten Chor*. I. Band. Liederbuch für Schule, Haus und Verein. 78. Stereotyp-Ausgabe, Zürich, Liederbuchanstalt, s.a. [GC1]

1892 *Sammlung von Volksgesängen für Gemischten Chor*. II. Band. Liederbuch für Schule, Haus und Verein. VII. Stereotyp-Ausgabe, Zürich, Liederbuchanstalt, 1892 [GC2]

LANSEL, P.

1966 *Ouvras. Poesias originalas e versiuns poeticas*, (Peer, A. ed.), Samedan, UdG e LR, 1966

LIEDER

s.a. *Lieder für gesellige Kreise. Eine Sammlung von Volksliedern*, s.l.e.a. [LGK]

LIEDERBUCH

1993 Schweizerischer Studentenverein, *Liederbuch*, Freiburg im Breisgau, Schw. St.V., 1993 [LB]

NAY, G. M.

1951 *Ovras litterarias*, Cuera, Romania, 1951

SALIS-SEEWIS, J. G. von

s.a. *Gedichte*, Leipzig, Reclam, s.a.

SCHÄUBLIN, J. J.

1906 *Lieder für Jung und Alt*. 103. Auflage, Basel, Helbing & Lichtenhahn, 1906

SOLÈR-ARPAGAUS

1882 *Canzuns pellas classas superiuras effectuadas dals scolasts Chr. Solèr e B. F. Arpagaus*. Proprietad d'Emil Maggi a Glion. De haver tier el sez. Cuera, Stamparia de Frars Casanova, 1882

STOFFEL, A.

1896 *Alla giuventegna. 6 Novas composiziuns da Alphons Stoffel*, Cuera, Stamparia de Gius. Casanova, 1896

VONESCHEN I-III

1882 *46 Canzunettas per las Classas inferiuras vertidas e publicadas da J. P. Voneschen*, Scolast a Flem. I. Fascicul. Proprietad d'Emil Maggi à Glion. De haver tier el sez. Gossau (Ct. S. Gagl). Stamparia da J. G. Cavelti-Hangartner, 1882

1884 „*La flur alpina*.“ *50 Canzunettas a 2 e 3 vuschs per la scola mesauna*. publicadas da J. P. Voneschen. II. Fascicul. Proprietad de Emil Maggi a Glion, Cuera, Stamparia de Frars Casanova, 1884

1887 *Il Peregrin. Ina collecziuns [sic] de canzuns a 2 e 3 vuschs per las classas superiuras*. Publicadas da J. P. Voneschen. III. Fascicul. Motto: Il cant eis d'anflar, mo tier quels, che ein buns, / Carstgauns, ch'ein maligns han naginas canzuns!, Cuera, Ediziun da J. Rich, libreria, 1887

WEBER

1905 *Der Barde. Taschen-Liederbuch für Männerchor*. Herausgeg. vom St. Gallischen Kantonalgesangverein, St. Gallen, Verlag Zweifel-Weber, 1905

Litteratura secundara

ASR

1886- *Annalas da la Società Retorumantscha*, Samedan, SRR

ATTI PISA

1998 *Genesi, critica, edizione. Atti del convegno internazionale di studi Scuola Normale Superiore di Pisa (1996)*, (P. d'Iorio e N. Ferrand edd.), Pisa, Scuola Normale Superiore, 1998

BAZZIGHER, J.

1904 *Geschichte der Kantonsschule*, Chur, 1904

BELLEMIN-NOËL, J.

1972 *Le texte et l'avant-texte*, Paris, Larousse, 1972

BEZZOLA, R.

1979 *Litteratura dals Rumauntschs e Ladins*, Cuir, LR, 1979:445-448

BIASI, P. De

1999 *La critique génétique*, en: D. Bergez e.a., *Introduction aux méthodes critiques pour l'analyse littéraire*, Paris, Dunod, 1999:5-40 (1990¹)

CAHANNES, G.

1904 *Alphons Tuor, poet sursilvan* [necrolog], en: Gasetta Romuntscha, nr. 13, 24.03.1904

1934 *Salid al Lectur!*, en: Tuor, A., *Ovras*. Nies Tschespet XIV, Glion, Romania, 1934:I-IV

CAMARTIN, I.

1978 *Igl agen ed igl jester ni: Remarcas sur dall'identitad d'in Sursilvan*, en: Ischi semestril, ann. 63, nr. 11, 1978:11-21

CAMARTIN/TUOR

- 1994 *Giacun Hasper Muoth, Cronica 1*, (Camartin, I., Tuor, L., edd.), Ediziun da Breil, Cuera, Octopus, 1994
 1997 *Giacun Hasper Muoth, Poesias 1*, (Camartin, I., Tuor, L., edd.), Ediziun da Breil, Cuera, Octopus, 1997

CARIGIET, P. B.

- 1882 *Raetoromanisches Wörterbuch, surselvisch-deutsch*. Von P. Basilius Carigiet, Capitular und Senior des Klosters Disentis, Bonn, Eduard Weber's Verlag (Julius Flittner), 1882

CARNOT, M.

- 1896 *Im Land der Rätoromanen*, en: Bündner Tagblatt, nr. 207, 04.09.1896
 1898 *Im Lande der Rätoromanen. Kulturhistorisch-litterarische Studie von P. M. Carnot, O.S.B.*, Verlag der Romania, Basel, Basler Volksblatt, 1898:62-65
 1904 *Alphons Tuor, ein heimgegangener romanischer Dichter* [necrolog], en: Bündner Tagblatt, nr. 70, 23.03.1904
 1934 *Im Lande der Rätoromanen. Sprachliches und sachliches vom Graubündner Inn und Rhein von P. Maurus Carnot*. Herausgegeben von der Lia Rumantscha, Zürich, Polygraphischer Verlag, 1934:114-132

CONTINI, G.

- 1970 *Implicazioni leopardiane* [1947], en: *Varianti e altra linguistica. Una raccolta di saggi (1938-68)*, Torino, Einaudi, 1970:41-52
 1974 *Come lavorava l'Ariosto* [1937], en: *Esercizî di lettura sopra autori contemporanei con un'appendice su testi non contemporanei*, Torino, Einaudi, 1974:232-241
 1990 *Filologia*, en: *Breviario di ecdotica*, Torino, Einaudi, 1990:3-66 (1986¹)
 1992 *La critica degli scartafacci* [1948], en: *La critica degli scartafacci e altre pagine sparse*, con un ricordo di A. Roncaglia, Pisa, Scuola Normale Superiore, 1992

CORTI, M.

- 1997 *L'avantesto poetico e la duplice entrata in gioco*, en: *Principi della comunicazione letteraria*, Milano, Bompiani, 1997:98-106 (1976¹)
 1997a *Avantesto*, en: *Per una enciclopedia della comunicazione letteraria*, Milano, Bompiani, 1997:3-13

Crest.

- 1888-1919 *Rätoromanische Chrestomathie*, (C. Decurtins e.a. edd.) 13 vol., Erlangen, Deichert-Junge, (reprint: Chur, Octopus, 1982-1984)

DARMS, G.

- 1971 *L'«Orva» da Theo Candinas. Interpretaziuns criticas da Georges Darms*, en: ASR LXXXIV, 1971:251-275

DECURTINS, A.

- 1993 *Zur Problematik von Neuschöpfungen im Bündnerromanischen*, en: Decurtins, A., *Rätoromanisch. Aufsätze zur Sprach-, Kulturgeschichte und zur Kulturpolitik*, Band I, Romanica Raetica 8, Cuera, Società Retorumantscha, 1993:193-233
 2001 *Niev vocabulari romontsch sursilvan-tudestg*, Chur, 2001

DECURTINS, C.

- 1901 *Rätoromanische Litteratur*, en: Gröber, G., *Grundriss der romanischen Philologie*, Band II, Strassburg, Trübner, 1901

DEPLAZES, G.

- 1949 *Geschichte der sprachlichen Schulbücher im romanischen Rheingebiet. Kulturgeschichtliche Darstellung von Dr. Gion Deplazes*, Luzern, Caritas-Verlag, 1949
 1959 *Lungatg e litteratura. 1859-1959*, en: *Calender Romontsch*, ann. 100, 1959:258-280
 1954 *O schei vus caras steilas...*, en: Tuor, A., *Steilas*, (Deplazes G., ed.), [Cuera], Romania, 1954:V-XV
 1970 *Alfons Tuor (1871-1904)*, en: *Bedeutende Bündner aus fünf Jahrhunderten. Festgabe der Graubündner Kantonalbank zum Anlass des 100. Jahrestages ihrer Gründung 1870*, Band II, Chur, Calven-Verlag, 1970:491-494
 1990 *Funtaunas. Istorgia da la litteratura rumantscha per scola e pievel*, tom III, Cuera, LR, 1990:90-92 e 155-157
 1991 *Die Rätoromanen. Ihre Identität in der Literatur*, Disentis, Desertina, 1991:234-245
 2001 *La spina ella spatla*, Ischi nr. 7, ann. 80, 2001:119-132

- DRG
1972- *Dicziunari Rumantsch Grischun*. Publichà da la Società Retorumantscha, Cuirà
- ELWERT, W. TH.
1973 *Versificazione italiana dalle origini ai giorni nostri*, Firenze, 1973
- ERNI, H.
1938 *40 onns Surselva. Collecziun de canzuns per chors virils. Ina pintga contribuziun alla historia dil cant romontsch*, Cuera, Bischofberger, 1938
- FRICKE, H./ZYMNER, R.
1996 *Einübung in die Literaturwissenschaft*, Paderborn, Schöning, 1996³ (1991)
- FRY, C.
1934 *Alfons Tuor. La fatscha dil poet Alfons Tuor*, en: Tuor, A., *Ovras*, Nies Tschespet XIV, Romania, 1934:2-38
1935 *Alfons Tuor. La canzun de Nossadunna*, en: Tuor, A., *Ovras*, II. part, Nies Tschespet XV, 1935:2-69
1936 *Alfons Tuor. La veta d'in poet*, en: Tuor, A., *Ovras*. III. part, Nies Tschespet XVI, Romania, 1936:2-51
1954 *Sur Gion Cadieli il poet*, en: Igl Ischi XL, 1954:166-169
- GARAVELLI, B. M
1999 *Manuale di retorica*, Milano, Bompiani, 1999 (1988¹)
- GELFERT, H.-D.
1998 *Einführung in die Verslehre*, Stuttgart, Reclam, 1998
- GENETTE, G.
1982 *Palimpsestes. La littérature au second degré*, Paris, Éditions du Seuil, 1982
- GRÉSILLON, A.
1994 *Éléments de critique génétique. Lire les manuscrits modernes*, Paris, PUF, 1994
1998 *La critique génétique: origines et méthodes*, en: *Acti Pisa*, 1998:15-22
- GRIGNANI, M. A.
2002 *Italia e Francia: due approcci al tema della produzione letteraria*, en: *Rapporti con le fonti letterarie, Atti del colloquio internazionale dal 17 al 19 ottobre 2001 a Berna / Svizzera* (Cudré-Mauroux, S. e.a. edd.), Genève-Berne, Slatkine, 2002:37-52
- HdR
1994 *Handwörterbuch des Rätomanischen*. Band 1-3, (Bernardi, R./Decurtins, A. e.a.), Zürich, Offizin Verlag, 1994
- HUONDER, M.
2003 [brev en connex culla malsogna dad Alfons Tuor, 04.07.2003]
- ISELLA, D.
1987 *Le varianti d'autore (critica e filologia)*, en: D. Isella, *Le carte mescolate. Esperienze di filologia d'autore*, Padova, Liviana Editrice, 1987:3-17
Il testo del "Giorno", ibid. 1987:91-147
1994 *Ancora sulla critica delle varianti*, en: D. Isella, *L'idillio di Meulan. Da Manzoni a Sereni*, Torino, Einaudi, 1994:306-323 (1990¹)
1996 *Giuseppe Parini, Il Giorno* (vol. I), Edizione critica a cura di D. Isella, Parma, Fondazione Pietro Bembo, 1996
- MAISSEN, ALFONS
1954 *Die Dichtfamilie Tuor*, en: Bündner Tagblatt "Der Jungmann", 30.07.1954
- MAISSEN, ALUIS
1982 *Prominents ord la vischnaunca da Sumvitg 1450-1950*, en: ASR XCV, 1982:62-66
- MANZOTTI, E.
2002 *Gadda, il commento e le 'fonti'*, en: *Rapporti con le fonti letterarie, Atti del colloquio internazionale dal 17 al 19 ottobre 2001 a Berna / Svizzera* (Cudré-Mauroux, S. e.a. edd.), Genève-Berne, Slatkine, 2002:99-121
- MARCHESE, A.
1991 *Dizionario di retorica e di stilistica*, Milano, Mondadori, 1991 (1978¹)
- MUOTH, G. H.
1888 *Normas ortograficas*, Mustér, Condrau, 1888
1906 *Dus auturs sursilvans*, en: ASR XX, 1906:105-131

- RIATSCH, C.
1993 *Intertextuelle Aspekte: Übersetzungen, «Adaptationen», Zitat und Parodie*, en: Riatsch, C./Walther L., *Literatur und Kleinsprache I. Studien zur bündnerromanischen Literatur seit 1860*, Romanica Raetica 11, Chur, Società Retorumantscha, 1993:345-516
- 2001 *Ein Dichter und ein Reimer? Zum Verhältnis von Peider Lansel und Chasper Po*, en: *Italica - Raetica - Gallica. Studia linguarum litterarum artiumque in honorem Ricarda Liver*, Wunderli, P. e.a. (edd.), Tübingen, Francke Verlag, 2001:99-114
- 2003 *Aspets da l'ouvra poetica dad Andri Peer*, en: Peer, A., *Poesias 1946-1985* (Riatsch, C. ed.), Cuoira, Desertina, 2003:485-520
- RIATSCH, C./WALTHER, L.
1993 *Literatur und Kleinsprache I. Studien zur bündnerromanischen Literatur seit 1860*, Romanica Raetica 11, Chur, Società Retorumantscha, 1993
- SARRI, F.
1996 *Dizionario di metrica e stilistica*, Milano, Garzanti, 1996
- SCHORTA, A.
1964 *Rätisches Namenbuch, Band 2, Etymologien* (Schorta, A. ed.), Bern, Francke, 1964:876
- SCHÜLERDUDEN
1998 *Schülerduden Grammatik. Eine Sprachlehre mit Übungen und Lösungen*, Zürich, Dudenverlag, 1998⁴
- SEGRE, C.
1985 *Avviamento all'analisi del testo letterario*, Torino, Einaudi, 1985
- 1998 *Critique des variantes et critique génétique* [1995], en: C. Segre, *Ecdotica e comparatistica romanze* (Conte, A., ed.), Milano-Napoli, Ricciardi, 1998:75-90
- 2001 *Critica genetica e studi sulle fonti (Giovanni Pascoli e "Il gelsomino notturno")*, en: C. Segre, *Ritorno alla critica*, Torino, Einaudi, 2001:113-133; en special 124s.
- SPESCHA, A.
1989 *Grammatica sursilvana*, Casa editura per mieds d'instrucziun, Cuera, 1989
- STUSSI, A.
1994 *Filologia d'autore*, en: *Introduzione agli studi di filologia italiana*, Bologna, il Mulino, 1994:155-261
- TAGLIAVINI, C.
1923 *Antologia rumena. Passi scelti ed annotati di autori rumeni con una introduzione storico-letteraria per cura di Carlo Tagliavini*, Heidelberg, Giulio Groos, 1923
- TUOR, A. (Büttikon)
2004 *'Er' vus mai emblidei / Vi mei, - Gion Antoni Tuor - Mistral vegl e poet'*, biografia da G. A. Tuor scretta dad Alfons Tuor
- TUOR, G. A.
1888 *Reflectiuns sur il project „Lucmanier“ da Anton Tuor*, en: ASR III, 1888:263-267
- UFFER, L.
1974 *Rätoromanische Literatur*, en: *Kindlers Literaturgeschichte der Gegenwart. Die zeitgenössischen Literaturen der Schweiz* (Gsteiger, M., ed.), Zürich und München, Kindler Verlag, 1974
- ULRICH, J.
1895 *Zur rätoromanischen Litteratur*, en: Neue Zürcher Zeitung, nr. 59, 28.02.1895
- ZELLER, H.
1998 *La naissance de l'édition génétique au sein des lettres germaniques*, en: *Atti Pisa*, 1998:23-38

Adressas digl internet

- <http://web.idirect.com/~fsltto/marseillaise.html> (22.07.03)
- www.ici.ro/romania/cultura/l_alecsandri.html (06.10.2003)
- www.gutenberg2000.de/zedlitz/gd1859 (06.10.2003)
- <http://ingeb.org/Lieder/preisend.html> (20.01.04)

CURRICULUM VITAE

Jeu sun naschius ils 14 da settember 1975 a Mustér (GR). Ils emprems onns hai jeu passentau en quei vitg, quei vala era per la scola primara e pil gimnasi alla Scola claustrala Mustér. Suenter la matura (tip B), sun jeu s'immatricolaus igl atun 1995 a l'Universitad da Friburg per vegnir scolast secundar. Igl onn 1999 eis ei lu stau aschilunsch ed jeu hai terminau quei studi sco scolast secundar phil. I culs roms romontsch, franzos e tudestg. Suenter sun jeu sedecidius da studegiar romanistica. Il studi da licenziat, lungatg e cultura romontscha (prof. dr. Georges Darms) sco rom principal, filologia romana (prof. dr. Aldo Menichetti) sco empren rom lateral e talian (prof. dr. Alessandro Martini) sco secund rom lateral, quentel jeu terminar il semester da stad 2004.

“Ich erkläre ehrenwörtlich, dass ich meine Lizentiatsarbeit selbständig und ohne unerlaubte fremde Hilfe verfasst habe.”

ASCHUNTA

Indices dallas ediziuns d'autur

Poësiass romonschas translataas ed originalas da Alphons Tuor. stud. hum., Cuera, Stampa de frars Casanova, 1891 [PR1]

nr. tetel

1. **Il cant raeto-romonsch.**
2. **Emblidabucamei.**
3. **La guardia dil Rhein.**
4. **Psalm schvizzer.**
5. **La Schvizzera.**
6. **Canzun d'ujara.**
7. **La fossa.**
8. **Canzun dil lenari.**
9. **Il viandont.**
10. **Il comiau.**
11. **Il davos combat.**
12. **La Patria.**
13. **Canzun dils cantadurs.**
14. **Andreas Hofer.**
15. **Comiau digl ischi.**
16. **Nos babuns.**
17. **Il Schvizzer.**
18. **La Schvizzera.**
19. **Pasch vespertina.**
20. **Il return.**
21. **Il congenial.**
22. **Vus veis gl'ischi!**
23. **L'ustiera digl ischî.**
24. **La cara.**
25. **Comitat.**
26. **Als umens schvizzers.**
27. **Alla patria.**
28. **A mia patria.**
29. **Als romonschs.**
30. **Canzun de Buania.**
31. **La fossa sper la tur.**
32. **Il sursilvan egl jester.**
33. **Igl avis.**
34. **Il schnec de Medel.**
35. **Trun.**

Remarcas.

Avis.

incipit

*Cantadurs, pelegrineien
Leu sin la verda prada
Tras nossas valls in ramurar –
Sche l'aurora dil solegl
La Schvizz'ra de bellezza
Si, en il combat
La fossa ei profunda
Sil mun sesfan quels buns carstgeuns
Cun legria va egl jester
Per comiau la bunn' ardenta
Tgi che sa eunc dir paternoss,
Tei patria buc emblidel,
Cantadurs! La comparida
Sco prischunier a Mantua
Denter quolms en in rudi
Cun hellumbards e cun spaduns,
A Strassburg stev' jeu in bi di
La Schvizzr' ei bella,
Pasch deras' igl eungel
In mat ha sia cara
Dalunsch naven da casa
El salon de decasteri
Il pocal ei gia tut vids,
Tei biala gassa passa
Ussa nos confrars,
Libers umens schvizzers!
Neu mia cara compagnia,
Cara patrià! – O Helvetià!
Lai ti pintga compagnia
Treis sogns retgs fan in viadi
„Bein vegnan perina
O cara Surselva, – pomposa spel Rhein,
Il comt Montfort vegn tras la vall
Sin ina tschagegn' han quels de Medel viu
Tgei num pli bia raschuna*

nr. tetel

36. **La ros' alpina.**
37. **Lamentischun.**
38. **La guardia.**
39. **Il Schwizzer.**
40. **Il leger viandongt.**
41. **La cara.**
42. **Fideivl' amur.**
43. **Canzun de cantadurs.**
44. **La flur strieuna.**
45. **Pur e signur.**
46. **Donec eris felix.**
47. **Il bandischau.**
48. **Il Schwizzer egl jester.**
49. **Canzun din exmatriculand.**
50. **Gaudeamus igitur!**
51. **Canzun de bachants.**
52. **Tgei leis beiber?**
53. **La veta de student.**
54. **Canzun militara.**
55. **Guglielm Tell.**
56. **Canzun de scheiver.**
57. **O vus Sursilvans!**
58. **L'istoria dil Noà.**
59. **Il testament de Noà.**
60. **Wohlgemut.**
61. **A casa vi turnar!**
62. **Il pastur sin l'alp.**
63. **Stei uss bein!**
64. **Comiau dalla cara.**
65. **Memia tard!**
66. **Comiau din schuldau.**
67. **Il catschadur alpin.**
68. **O dorma bein!**
69. **Canzun din viandongt.**
70. **Il schnec de Medel.**
71. **Canzun din abiturient.**
72. **§ 11.**

incipit

*Ina rosa ves' in mat,
En in valà eunc sgarra
Sch' jeu stun tut bandunaus pér tard
A Strassburg sil rempart
Tei bandun' jeu ussa salidont,
Con dulsch ei gl'ei d' amar
Tgei dei a meuns pigliar
Si, camerads, mes buns – E schei udir canzuns;
La stad a mi porsch' in maletg
Dils paupers purs se frutan
Ti has amitgs nondumbreivels
Sch' jeu 'l viandongt empiarel:
Schwizzer, di: Pertgei lamentas?
Ina vera giavleria
Umens vegls pertratgan mo
Neu tscheu ti bial' ustiera
Schei amitgs, tgei leis vus beiber,
L'emperneivla veta
Vegni uss schuldada,
„Pertgei, di miu bab, vas da notg tut anetg
Il scheiver sco vegl hosp uss vegn
Tgei s'intressesch' il Sursilvan
Plidau ha 'l Segner: „Vus carstgeuns
Von che morir er' endament
En rabia va Wohlgemut ord Berlin,
In mat en la Selva – vul buca star pli;
La stat mun cul muvel – ad alp cun ardur:
Stei uss bein, mes cars de casa,
Stoi dameun tei bandunar,
Mo in pign tschancun stoi ira
Stai cun Diu, o dulscha cara,
Ina legr' e biala veta
Il caluster tucca:
Jeu viagieschel bein mervegl
Sin ina tschagegn' han quels de Medel viu
Stai ussa bein gymnasium,
Sch'enzitgei tei contristescha*

Remarcas.

Avis.

Poesias romonschas fatgas e dedicadas a signur J. A. Bühler. Professor alla scola cantonala e President della Societad Rhaeto-romanscha da Alphons Tuor. Institut Josephy, Staefa, Zürich. Tiarza Part, Cuera, Stamperia da Joseph Casanova, 1894 [PR3]

nr. tetel

73. **La Marseillaise.**
74. **Il nausch vischin.**
75. **Las paterlieras.**
76. **Danès.**
77. **Il ranverun.**
78. **Sin ina matta.**
79. **Il fauls amitg.**
80. **L'exposiziun de cauras.** (Gl'atun 1888 a Trun.)
81. **Eva.**
82. **Paris.**
83. **London.**
84. **A Scarborough.**
85. **Egl jester.**
86. **Il reh.**
87. **Il pauper.**
88. **Per l'amur de Diu!**
89. **Gl'anarchist.**
90. **Vet' e mort.**
91. **Allas steilas.**
92. **Bab e feagl.**

incipit

*Stei si, affonts de nossa tiara
Tgi sa la nauschadat descriver
Tgei strias tschatschras, strias fieras,
La vet' ei sbusarada,
In ranverun haveva
Ti matt' eis plein bellezza
Tgei ei pli detestabel
O grond di de legria,
Empo'l carstgeun, che nescha
El grond e bi Paris dat ei
La capitala dils Goddams
Jeu stundel silla spunda
Jeu sun jus en tiara jastra
Sin ina via lada,
Ins sur mantuns
Saveis Vus rehs, cu Vus vivis
Gl'unviern ei liungs, gl'unviern ei freids
Tras ina vall de larmas meina
O schei, vus claras steilas
O feagl! – di, cu vul Ti calar*

Avis.

nr. tetel

1. **Il matg.**
2. **La primavéra.**
3. **L'empréma flur.**
4. **La miséria sozuala.** (Sonnet.)
5. **Sin la pézza.** (Sonnet en alexandrins.)
6. **Al descendent della schémia.** (Sonnet.)
7. **Sonnet sin ina morta.** (1894)
8. **Hymnus della descendenza latina.**
(„Cantul ginteî latine“ da V. Alecsandri, Bukarest.)
9. **Il semnader.**

incipit

*Savens jeu tratg
La tiara schema
Veseis, leu catscha
Il mund ha embratschau la malcardiensch,
Tgei senta quei carstgeun, che per l'empréma gada
La schémia da sesezz' ei sescaffida,
Von paucas jamnas, nossa giuvna cara,
La latina sco regina
Pertgei mi declara, fa gl' um che leu semna,*

Magnificat. Canzuns en laud e honor della Beada Purschala Muma Maria concepidas e publicadas da Alfons Tuor. Cun approbaziun ecclesiastica. Emprema part, Cuera, Stamparia de Jos. Casanova, 1897 [M1]

Avis.

nr. tetel

Dedicaziun.

1. **Laud a Maria.**
2. **La pussonza de Maria.**
3. **Ils affons de Maria.**
4. **Il refugi dils pucons.**
5. **Nossadunna della Glisch.**
6. **Avon il maletg de Maria.**
7. **Alla muma celestia.**
8. **Il num de Maria.**
9. **Avon igl altar de Maria.**
10. **Il cor de Maria.**

incipit

*Oz cun fluras permaveunas
Nus lein ludar Maria,
Maria, ti regina,
Maria, o muma carina,
Miu cor en ricla schema,
Sin quei crest alzein savens
Ina biala cruna stat
Cara muma celestia,
O num de Maria,
Maria, cheu ensemblamein
In cor en tschiel tarlisch*

**Poesias transladas.
[Introducziun.]**

nr. tetel

1. **Il psalm schvizzer.**
2. **Hymnus della descendenza latina.**
3. **La Marseillaise.**
4. **La guardia dil Rhein.**
5. **Il sursilvan egl jester.**
6. **Guglielm Tell.**
7. **Emblida buca mei.**
8. **La flur strieuna.**
9. **Il pistur sin l'alp.**
10. **Il catschadur.**
11. **Il schvizzer egl jester.**
12. **Memia tard!**
13. **La véta.**
14. **Il viandont.**
15. **Lamentischun.**
16. **La guardia.**
17. **Il schuldau.**
18. **Il bandischau.**
19. **Oraziun della séra.**
20. **La fossa.**
21. **La rosa.**

incipit

„Trittst im Morgenrot daher“.
Cu las pézzas dal solegl
„Cantul ginteî latine“.
La latina sco regina
„Allons, enfants de la patrie“.
Stei si, affonts de nossa tiara
„Es braust ein Ruf wie Donnerhall“.
Ins aud' in clom streblent tunar,
„Wenn weit in den Landen“.
O cara Surselva, pompusa spel Rhein,
„Sag, Vater, warum wir die dunkele Nacht“.
„Pertgei, di miu bab, vas da notg tut anetg
„Es blüht ein schönes Blümchen“.
Leu sin la verda prada
„So viel der Mai auch Blümlein beut“.
La stad a mi porsch' in maletg
„Dort hoch auf der Alpe“.
Jeu mundel cul muvel ad alp cun ardur,
„In de Flühne is mys Lebe“.
Laud e stéma bein meréta
„Herz, mys Herz, warum so trurig“.
Schvizzer, ti gie lais encrescher,
„Nur noch eine kleine Strecke“.
Mo in pign tschancun stoi ira
„Gaudeamus igitur“.
Giivenasters, selegrei,
„Zu Fuss bin ich gar wohl bestellt“.
Jeu viagieschel bein mervegl
„In einem kühlen Grunde“.
En in vallà eunc sgarra
„Steh' ich in finst'rer Mitternacht“.
Stund jeu tut bandunaus pér tard
„Heute scheid' ich, heute wandr' ich“.
Sch' jeu retuorni, buc empiara,
„Wenn ich den Wanderer frage“.
Il viandont empiarel:
„Müde bin ich, geh' zur Ruh“.
Jeu sun steungels, jeu hai sien,
„Das Grab ist tief und stille“.
La fossa ei profunda,
„Sah ein Knab' ein Röslein steh'n“.
Ina rosa ves' in mat

Poesias originalas.

nr. tetel

22. **Sin Daniev 1897.**
23. **Cussegl als purs.**
24. **Agl emigrant.**
25. **Il ver amitg.**
26. **La talpa sentenziada.**
27. **Ils paupers.**
28. **La Regina dil Tschiel.**
29. **Avon igl altar de Nossadunna.**
30. **Alla mumma celestia.**
31. **Il refugi dils puconts.**
32. **Canzun dils treis sogns Retgs.**
33. **Per crucem ad lucem.**
34. **Il senteri.**
35. **Ils magnats della Cadi.**
36. **Poetaster e poetasteret.**
37. **Il num de Maria.**
38. **Il communismus.**
39. **L'emprema flur.**
40. **La primavéra.**
41. **Il matg.**
42. **Hymnus sin la primavéra.**
43. **Il Rhein.** (Steil' alpina = Edelweiss.)
44. **Sonnet sil sonnet.**
45. **Sonnet alla mumma d'in amitg sventirau.** (Sin gierau Placi Degonda de Rabius, negaus el Rhein ils 19. VI. 95.)
46. **Sonnet alla familia del madem.** (Satraus a Somvitg ils 22. VI. 95.)
47. **Al descendent della schémia.** (Sonnet.)
48. **La miséria sozia.** (Sonnet.)
49. **A gieniturs.** (Sonnet.)
50. **Sonnet sin ina morta.** (1894.)
51. **Alla giuventetgna.** (Sonnet.)
52. **Il lungatg matern.** (Sonnet.)
53. **Igl alcohol.**
54. **Als rechs.**
55. **Ils zens.** (En alexandrins.)
56. **Il semnader.**
57. **Ils temps ein schliats!**
58. **Enzennas dil temps present.**
59. **Liungas notgs.** (1895.)
60. **Il sessel.**
61. **Sentenzias.**
62. **Il rech.**
63. **Al pievel romonsch.**
64. **Ils umens d'oz il di.**
65. **Las paterlieras.**
66. **Il nausch vischin.**
67. **Sper la mar.** (1893.)
68. **Il vegl casti.**
69. **La pussonza dils danès.**
70. **Egl jester.** (1893.)
71. **Ina séra de stad.**

incipit

*Nevé, vus purs, ei ha draccau
Perderts e sabis ein ils purs
Ti vul la patria bandunar,
Mo rimna sut tiu tetg
En il vitg de Perdertaglia
Gl'unviern ei liungs, gl'unviern ei freids, e spir puppir' o rasa,
Maria, ti regina,
Maria, cheu ensemblamein
Cara mumma celestia,
Miu cor en ricla schema,
A nus treis retgs digl Orient
Von Tei che pendas vid la crusch
Jeu enconoschel in marcau
En la sala della „Ligia“, avon onns el hof a Trun
Mo schliatas rémas
O num de Maria,
Mira, tgei ventira biara
Veseis, leu catscha
La tiara schema
Savens jeu tratg
Il tschiel sesereina
Il Rhein va cheu tras la planira –
Ed jeu – mettel pag miu tgau! Ti tratgas
Jeu hai stroclau il meun ad el enson,*

*Oz accompogna la vischneunc' entira
La schémia da sesezz' ei sescaffida,
Il mund ha embratschau la malcardiensch, a
Cartei, vus gieniturs, sur vos affonts
Von paucas jamnas, nossa giuvna cara,
O giuventetgna plein' inexperienza,
Gl' affont ch'ha strusch sil mund il viadi fatg,
En ruina, decadenza,
Saveis, vus rechs, cu vus vivis
El tempel vegn gl'affont solemnamein portaus,
Pertgei, mi declara, fa gl'um che leu semna
Rechs e paupers oz studegian,
Bia signurs de pauca vaglia
O co las notgs ein liungas e vulan mai finir,
Nebel sessel, niebel thron,
Empermetter sa mintgin
Sin veia neidia, lada,
Lai, romonsch, en tia Rezia,
Ei fa savens tut mal a mi,
Tgei strias tschatschras, strias fieras,
Tgi sa la nauschadat descriver
Jeu stundel sin la spunda, jeu mirel sin la mar,
Ti vesas leu sil tgiembel
Ins viva cun pussonza, ins astga far excess,
Sundel jus en tiara jastra cun curasch' e legerment,
Il terlichont solegl ei stézs,*

72. Il carstgeun.	<i>Il mund pompus, il firmament stelliu,</i>
73. La scumiada digl on.	<i>Steilas sbrinzlan, en nevada</i>
74. Ad in affont.	<i>Lavura cun curascha,</i>
75. Il ranvèr.	<i>In vegl ranvèr haveva viu treis ga trent'atuns,</i>
76. Allas steilas.	<i>O schei, vus claras steilas</i>
77. London. (1893.)	<i>O teidla, London, monster grond,</i>
78. Nadal.	<i>Aults e bassas, tut domina</i>
79. Canzun de nozzas.	<i>Uss ein puspei dus cors ligiai</i>
80. [Sin la pézza.] (Sonnet en alexandrins.)	<i>Tgei senta quei carstgeun che per l'emprema gada</i>
81. Igl avis. (1355.)	<i>Il comt Montfort vegn tras la vall</i>
82. Prolog tier ina cumedia.	<i>Oravon tut stoi engraziar</i>
83. [Bab e fégl.]	<i>O fégl, cu vulas ti calar</i>
84. Rondeau sil rondeau.	<i>En nies romonsch schi maltractau</i>
85. Ina vusch ord il pievel.	<i>Eis schi fleivels sin las combas,</i>

Magnificat. Canzuns en laud e honor della Beada Purschala Muma Maria concepidas e publicadas da Alfons Tuor. Cun approbaziun ecclesiastica. Secunda part, Cuera, Stamparia de Jos. Casanova, 1900 [M2]

**ALLA MUMMA CELESTIALA.
AVIS.**

Niessegner zund sevilla

nr. tetel

11. **Maria!**
12. **Il meins de Matg.**
13. **Alla Regina dil Matg.**
14. **Canzun pil Matg.**
15. **La regina dellas flurs.**
16. **Ave maris stella.**
17. **Mumma della misericordia.**
18. **Las siat dolurs.**
19. **Salve Regina.**
20. **O Domina mea.**
21. **O sanctissima.**
22. **Dedicaziun a Maria.**
23. **Angelus Domini.**
24. **Seigies salidada.**
25. **Memorare.**

incipit

*Muma cheu si en parvis,
Danovamein compara
Mum' encoronada
Ei dat sin questa tiara
Bellezia flurs orneschan bein
Seigies salidada,
La claustr' ha cun quitau
Maria ha siat gadas
Regin' el firmament stelliu,
Patrun' e mum' a mi ti eis,
Muma cun tschupi,
Maria, buca mei banduna,
Ei la stgiradetgna rutta
Gabriel ha detg gl'emprem:
Seregorda, muma pia,*

CANZUNS PER AFFONTS.

nr. tetel

1. **Purschala beada.**
2. **Jesus! Maria! Josef!**
3. **Avon la sontga Communiun.**
4. **Suenter la sontga Communiun.**
5. **Agl eungel pertgirader.**
6. **Te Deum.**
7. **Renovaziun dil vut dil batten.**
8. **Ti has nus schi bugient!**
9. **O Jesus! O Jesus!**
10. **Pertgei?**
11. **En tschiel nus tei vesein!**
12. **O mumma carina.**

incipit

*Purschala beada,
Nus affonets
Jesus, neu, viséta mei,
Niessegner ch'eis tut miu confiert,
Dieus dat a ti vertit
Tutpussent, altissim Diu,
Spel tabernachel renovein
Salvader, bia da tei rogein,
Von ils peis de quest altar
Pertgei, Maria, di,
En tschiel nus tei vesein!
O mumma carina*

POESIAS DIVERSAS.

nr. tetel

1. **Bernadetta.**
2. **Fai oraziun.**
3. **Il catechismus!**
4. **Sin ina primiza.**
5. **La providienschas.**
6. **Sul firmament stelliu!**
7. **Ils catholics romonschs a Leo XIII.**

incipit

*O Bernadetta,
Carstgeun, implora
Pertgei ins ei sil mun
Il pievel vegn en roschas
Negin ruaus han ils carstgeuns,
Niessegner nus protegia
Leo sin il tron papal,*

Remarcas.

nr. tetel

1. **Canzun de tgina per in pop.**
2. **Alla Mumma celestia.**
3. **L'affonza.**
4. **Hymnus alla patria.**
(Libra translaziun ord il Calvenspiel.)
5. **La Cadi.**
6. **Igl alcohol.**
7. **Ave Maria!**
8. **Agl eungel-pertgirader.**
9. **Rabius.**
10. **La guardia dil Gotthard.**
11. **Poesia de Leo XIII.**
„Puber bis denos, Jochim, vix crescis in annos.“
12. **Autra poesia de Leo XIII.**
„Mossa d' averno arde feroce pugna.“
13. **La malaura.**
14. **La providientscha.**
15. **Sul firmament stelliu!**
16. **Il meins de Matg.**
17. **Il Péz Mundeun.**
(Dedicaziun alla Ligia de Porclas.)
18. **Pertratgs d' in pur della Cadi
gl'avré 1799.**
19. **Il marter avon il tiran.**
20. **Il narrativ.** (Dedicaus a Dr. J. H.)
21. **Canzun d' ujara.**
22. **Theodor Castelberg / pren comiau da sia
patria. 1799.**
23. **China.**
24. **Transvaal.**
25. **Il zulprin.**
26. **Politicus e poet.**
27. **Sur Giachen Antoni Gieriet.**
(Nischius 1868, morts 1897.)
28. **Il bien scolast.**
29. **Europa en armas.**
30. **Gl' affont.**
31. **Ussa lein nus selegrar!**
32. **Il fauls amitg.**
33. **Agl ischi vegl.**
34. **La méta de fein.**
(Secund la cardientscha populara.)
35. **Il tiran de Cartatscha.**
(Secund ina detga populara.)

incipit

*Siar' ils egl's e fai in paus,
Ti che tutpussonza has,
Svanid' ei noss' affonza
O patria plein splendor,*

*Ei dat cumins avunda
Jeu enconuschel in tiran,
Ei la stgiradetgna rutta
Dieus dat a ti vertit
In cant en ti' honur entscheivel,
Jeu sundel en pei gia cun l'alva mervegl,
Malsogna metta mei en prigels grons,*

Gl'uffiern per in tribel combat seregegla,

*Las auas carschentas
Negin ruaus han ils carstgeuns,
Niessegner nus protegia
Speronza dormenta
Mundeun, ti cun il di naschent*

Jeu varg' in meins sevillel:

*O tiran, ti mo smanatscha,
Vesas gl'um en rassa néra
Udis il clom en la vallada:
O dultscha patria mia,*

*Gl'uffiern oz triumfesch' en part asiata,
Europa, ch'has la bucca
Gl'ei fiug el vitg, tucchei il zens,
Politicus, signur complein,
Tei scarpau da nus navenda*

*Bien scolast a mintg' affont
Europa, mo schlopa,
Danunder ha
Primaver' ei arrivada.
Gl'amitg, ch'ei fauls, adina
Co jeu pertratgel vid tei cun carezia
«Mes cars affonets, zupitschei buc il prau,*

Cartatscha sin il tgiembel, gl'ucceun sisu gl' ischi,

Survesta dallas publicaziuns liricas dad Alfons Tuor

Per mintg'onn vegn indicau ils periodics, tenor successiun alfabetica, sunter las ediziuns digl'autur ed ulteriuras ediziuns. In eventual tetel communabel preceda las poesias. Denter parentesas quadras vegn il tetel definitiv indicau, leu nua ch'el sedifferenziescha da quel el periodic.

1890

«Il Sursilvan», nr. 39, 25 da settember

Paisch vespertina [*Pasch vespertina*].

«Il Sursilvan», nr. 46, 13 da november

La patria [*La Patria*]; *Emblidabucamei* [*Emblida buca mei*].

«Il Sursilvan», nr. 47, 20 da november

La guardia dil Rhein.

«Il Sursilvan», nr. 48, 27 da november

Canzun d'ujara; Canzun dil lenari.

«Il Sursilvan», nr. 49, 4 da december

Il cant raeto-romonsch.

«Il Sursilvan», nr. 51, 18 da december

Psalm schvizzer [*Il psalm schvizzer*].

«Il Sursilvan», nr. 52, 25 da december

La fossa; Comiau digl ischi.

[A. Tuor], *La crotscha exponida* ina ballada culturhistorica fatga sigl'anniversari de si'exposiziun da A. Etcetera, Anno domini 1890

1891

«Il Sursilvan», nr. 12, 19 da mars

Il schnec de Medel; Trun.

«Il Sursilvan», nr. 13, 26 da mars

Il sursilvan egl jester.

«Il Sursilvan», nr. 23, 4 da zercladur

L'istoria dil Noà.

«Il Sursilvan», nr. 24, 11 da zercladur

Il testament de Noà.

«Il Sursilvan», nr. 26, 25 da zercladur

Il SCHVIZZER [*Il Schvizzer*].

«Il Sursilvan», nr. 27, 2 da fenadur

Guglielm Tell.

«Il Sursilvan», nr. 28, 9 da fenadur

Canzun din abiturient.

A. Tuor, *Poësias romonschas translataas ed originalas da Alphons Tuor*. stud. hum., Cuera, Stampa de Frars Casanova [PR1]

A. Tuor, *Poësias romonschas translataas ed originalas da Alphons Tuor*. Secunda Part, Cuera, Stampa de Frars Casanova [PR2]

[squetsch separau cun notas]

Psalm schvizzer.

[squetsch separau cun notas]

Il schnec de Medel.

1894

A. Tuor, *Poesias romonschas fatgas e dedicadas a signur J. A. Bühler. Professor alla scola cantonala e President della Societad Rhaeto-romanscha da Alphons Tuor*. Institut Josephy, Staefa, Zürich. Tiarza Part, Cuera, Stamperia da Joseph Casanova [PR3]

1895

«ASR», X, 1895:311-335

A. Tuor, *Il ranvèr*. Cumedia imitada en in act da Alphons Tuor. [En quella cumedia figureschan, cun variantas, strofas dallas suandontas poesias⁶²⁴: *Il Schwizzer egl jester*; *Egl jester*; *Il Sursilvan egl jester*; *Il pastur sin l'alp*; *Canzun din viandont*; *Memia tard!*]

1896

«Crestomazia», I, 1896:737-742

La fossa sper la tur; *Il sursilvan egl jester* [*Il Sursilvan egl jester*]; *Igl avis*; *Guglielm Tell*; *A Scarborough* [*Sper la mar*]; *Allas steilas*.

«Cudisch de lectura II.»

Il pastur sin l'alp. [*Il pistur sin l'alp*.] (1896:96s.)

A. Stoffel, *Alla giuventegna. 6 Novas composiziuns da Alphons Stoffel*, Cuera, Giusep Casanova.

Ad in affont; *La scumiada digl on*; *La primavéra*; *Agl emigrant*; *La séra* [*Ina séra de stad*]; *Avon che dormir* [*Oraziun della séra*].

1897

«Calender Romontsch», annada 38

Canzun dils treis s. retgs. [*Canzun dils treis sogns Retgs*.] (1897:51s.)

Ad in affont. (1897:52s.)

Il communismus. (1897:69ss.)

«Igl Ischi», I, 1897:77-83

Poesias da Alphons Tuor [I]

«Gasetta Romontscha», nr. 1, 1 da schaner

Sin la scumiada digl onn.

«Gasetta Romontscha», nr. 53, 23 da december

Nadal.

«Gasetta Romontscha», nr. 54, 30 da december

Sin la scumiada digl onn.

A. Tuor, *Magnificat. Canzuns en laud e honur della Beada Purschala Muma Maria concepidas e publicadas da Alfons Tuor*. Cun approvaziun ecclesiastica. Emprema part, Cuera, Stamparia de Jos. Casanova [M1]

«Cudisch de lectura III.»

Per l'amur de Diu. [*Als rechs*.] (1897:119); *La primavera*. [*La primavéra*.] (1897:123); *Ina sera de stad*. [*Ina séra de stad*.] (1897:124); *Il carstgaun*. [*Il carstgeun*.] (1897:128); *La scumiada digl onn*. [*La scumiada digl on*.] (1897:132); *Oraziun della sera*. [*Oraziun della séra*.] (1897:133s.)

---

⁶²⁴ Ell'introducziun scriva Tuor: «Las canzuns applicadas sesanflan tuttas, cun indicaziun della melodia, en mias „**Poesias romonschas**“ I-III Part. „Jeu sun ius en tiara jastra“ ha ina composiziun originala da H. Erni, scolast a Roveredo. Ei gl'ei cussegliavel de mo cantar las strophas indicadas, per buca trer il toc memia alla liunga. / **Rabius**, avré 1896. / Igl autur.» (ASR X, 1895:312).

1898

«ASR», XII, 1898:169-234

Poesias sursilvanas da Alphons Tuor [PS]

«Calender Romontsch», annada 39

A gieniturs; La miseria sozuala [La miséria sozuala.]; *Enzennas dil temps present.* (1898:34ss.)

Igl alcohol; Alla giuventetgna. (1898:41s.)

A. Tuor, *Poesias sursilvanas da Alphons Tuor*, Cuera, Stamparia da Hermann Fiebig, 1898

«Cudisch de lectura IV.»

Il vegl casti. (1898:108s.); *L'emprima flur.* [L'emprema flur.] (1898:122)

H. Erni, *Surselva. Collecziun de canzuns per Chors virils.* Emprima part, Cuera, Stampau da Gius. Casanova, 1898

8. *Il Sursilvan egl jester*; 13. *La guardia dil Rein* [La guardia dil Rhein]; 18. *Nos Babuns* [Nos babuns]; 19. *Igl avis*; 22. *Als romontschs* [Al pievel romonsch]; 23. *Il viandont*; 30. *Primavèr' ei arrivada* [Ussa lein nus selegrar!]

1899

«Cudisch de lectura V.»

Igl avis. (1899:147)

1900

«Calender Romontsch», annada 41

Carstgeun, pertratga bein! (1900:79ss.)

Canzun dell'amicezia faulsa. (1900:91)

«Gasetta Romontscha», nr. 31, 2 d'uost

Il Péz Mundeun.

«Gasetta Romontscha», nr. 52, 28 da december

Daniev.

A. Tuor, *Magnificat. Canzuns en laud e honur della Beada Purschala Muma Maria concepidas e publicadas da Alfons Tuor.* Cun approvaziun ecclesiastica. Secunda part, Cuera, Stamparia de Jos. Casanova [M2]

1901

«ASR», XV, 1901:135-155

Fluras alpinas da Alfons Tuor [FA]

«Igl Ischi», V, 1901:18-19

La canzun dil ranvèr. (Prolog.) [Il ranvèr.], en: *Il ranvèr convertiu*, 1901:17-45

A. Tuor, *Fluras alpinas da Alfons Tuor*, Coira, Stamperia da Manatschal Ebner & Cie., 1901

«Cudisch de lectura II. (Secunda ediziun.)»

Ave Maria. [Ave Maria!] (1901:130)

«Cudisch de lectura VII.»

Agl emigrant. (1901:265s.); *Egl jester.* (1901:266ss.); *Il semnader.* (1901:275); *Nadal.* (1901:294s.); *Sul firmament stelliu.* [Sul firmament stelliu!] (1901:301s.); *Il Piz Mundaun.* [Il Péz Mundeun. / (Dedicaziun alla Ligia de Porclas.)] (1901:312); *Il tirann de Cartatscha.* [Il tiran de Cartatscha.] (1901:312ss.); *Igl alcohol.* (1901:333s.); *La malaura.* (1901:334s.); *Il barschament.* [Il zulprin.] (1901:335s.)

H. Erni, *Surselva. Collecziun de canzuns per Chors virils.* Secunda part, Cuera, Stampau da Gius. Casanova, 1901

1. *Hymnus alla patria*; 3. *La guardia dil Gotthard*; 7. *Mo a casa* (< PR2, 61. A casa vi turnar!); 9. *A Tgalaveina.* / *Canzun d'ujara dils Grischuns* [Canzun d'ujara.]; 10. *Combat grischun*; 12. *Oraziun avont la bataglia*; 13. *Il schuldau moribund*; 15. *Theodor Castelberg* / *pren comjau da sia patria 1799* [Theodor Castelberg / pren comiau da sia patria. / 1799.]; 16. *Il vegl casti*; 17. *Lumnezia, cara vall*; 18. *Il Péz Mundeun*; 19. *Canzun de Daniev*; 20. *Canzun de nozzas*; 21. *Canzun de*

fossa; 22. *L'affonza*; 23. *Mia flur!* [*Emblida buca mei.*]; 25. *Ave Maria* [*Ave Maria!*]; 27. *Il pastur sin l'alp* [*Il pistur sin l'alp.*]; 28. *Il catschadur alpin* ; 30. *Il Matg* [*Il matg.*]; 31. *La primavera* [*Il meins de Matg, en: CdL VIII. (1904:260s.)*]; 32. *Juhê, tgei legria!*

1902

«Gasetta Romontscha», nr. 10, 6 da mars

Canzun dil Rütli.

Engles e Bur.

«Gasetta Romontscha», nr. 17, 24 d'avrel

Salit als Cantadurs.

«Il Pelegrin», annada 3, nr. 8

Cor de Jesus. (1902:57)

Otto Barblan, *Salit als cantadurs. Cantata per chor viril e chor d'uffons da Otto Barblan.* (Poesia da Alfons Tuor), Cuera, Fiebig, 1902.

1903

«Il Pelegrin», annada 4, nr. 4

Poesia de Leo XIII. (1903:31)

Autra poesia de Leo XIII. (1903:31)

«Il Pelegrin», annada 4, nr. 13

La baselgia catolica. (1903:97)

La talpa sentenziada. (1903:103)

1904

«Calender Romontsch», annada 45

Egl jester. (1904:55)

Canzun de tgina. (1904:61s.)

Il mal dil cavrèr. (1904:62)

«Il Pelegrin», annada 5, nr. 5

Per crucem ad lucem.

«Il Pelegrin», annada 5, nr. 15

Il sonteri.

«Il Pelegrin», annada 5, nr. 17

Bernadetta.

«Il Pelegrin», annada 5, nr. 18

Nadal.

«Cudisch de lectura VIII.»

Canzun de guerra. [*Canzun d'ujara.*] (1904:196s.); *Oraziun avont la battaglia.* (1904:197s.);

Teodor Castelberg / pren comiau da sia patria. [*Theodor Castelberg / pren comiau da sia patria. /*

1799.] (1904:200); *Canzun de Daniev.* (1904:260); *Il meins de Matg.* (1904:260s.); *Oraziun*

pella patria. (*Rogaziun federala.*) (1904:261)

Publicaziuns dad Alfons Tuor

La gliesta suandonta dat en successiun cronologica tut las publicaziuns digl'autur, incl. entginas publicaziuns postumas⁶²⁵. Squetschs separai dad ovras edidas en periodics vegnan buc indicai.

- 1889 *Thomas Massner / Senator de Cuera.* / Ina Tragödia historica en 5 acts da Dr. P. C. Planta. Translatada el lungatg sursilvan da Alphons Tuor, en: ASR IV, 1889:215-284
- 1890 *La crotscha exponida* ina ballada culturhistorica fatga sigl'anniversari de si'exposiziun da A. Etcetera, Anno Domini, 1890.
- 1891a *Poësijs romonschas translataidas ed originalas da Alphons Tuor.* stud. hum., Cuera, Stampa de Frars Casanova, 1891 [PR1]
- 1891b *Poësijs romonschas translataidas ed originalas da Alphons Tuor.* Secunda Part, Cuera, Stampa de Frars Casanova, 1891 [PR2]
- 1891 *Il comèt.* (Feuilleton.), en: Il Sursilvan, nr. 18, 30.04.1891, cuntinuaziun en nr. 20, 15.05.1891; nr. 21, 21.05.1891; nr. 22, 28.05.1891
- 1891 *Il cavrer e siu vischandèr.* (Feuilleton.), en: Il Sursilvan, nr. 25, 18.06.1891, cuntinuaziun en: nr. 30, 23.07.1891; nr. 34, 20.08.1891; nr. 35, 27.08.1891; nr. 36, 03.09.1891; nr. 39, 25.09.1891; nr. 40, 01.10.1891
- 1894 *Poesias romonschas fatgas e dedicadas a signur J. A. Bühler. Professor alla scola cantonala e President della Societad Rhaeto-romanscha da Alphons Tuor.* Institut Josephy, Staefa, Zürich. Tiarza Part, Cuera, Stamperia da Joseph Casanova, 1894 [PR3]
- 1894 *Il Doctor per forza / (Le médecin malgré lui.)* / Ina cumedia en 3 acts da Molière. / Translatada libramein en romonsch da Alphons Tuor, en: ASR IX, 1894:49-92
- 1895 *Il ranvèr.* Cumedia imitada in 1 act da Alphons Tuor, en: ASR X, 1895:311-335
- 1896 *Ils Franzos a Sumvitg.* In drama en 2 acts ord l'ujara franzosa, cun numerusas notizias da Alphons Tuor, en: ASR XI, 1896:91-158
- 1896 *La vita de Heinrich Pestalozzi scretta a l'ocasiun de siu 150avel di de naschientscha sils 12 de Schaner 1896 da A. Isler.* Translatada sin ordinaziun dil Cussegl Pign pils affonts dellas scolas romontschas. tras Alphons Tuor, Cuera, Jos. Casanova, 1896
- 1897 *Il Gierau de Schlans.* Cumedia originala ord l'ujara franzosa en 1 act da Alphons Tuor, Cuera, Stamparia de Jos. Casanova, 1897
- 1897a *Poesias da Alphons Tuor,* en: Igl Ischi I, 1897:77-83 [I]
- 1897b *Magnificat. Canzuns en laud e honor della Beada Purschala Muma Maria concepidas e publicadas da Alfons Tuor.* Cun approbaziun ecclesiastica. Emprema part, Cuera, Stamparia de Jos. Casanova, 1897 [M1]
- 1898 *Poesias sursilvanas da Alphons Tuor,* en: ASR XII, 1898:169-234 [PS]
- 1898 *Der tapfere Bürgermeister. Eine wahre Anekdote aus der Zeit der französischen Invasion in Graubünden. Als Lustspiel in einem Akte von Alphons Tuor.* „Chi si loda s'imbroda!“ (motto), Chur, Verlag des Verfassers, 1898
- 1898 *Nossadunna de Lourdes,* en: Calender Romontsch, annada 39, 1898:66-82

---

⁶²⁵ Punct da partenza per quella gliesta ei la survesta da Fry (1936:51s.) stada.

- 1898 *Il cumin a Mustér*, en: Cudisch de lectura per las Scolas primaras romontschas dil Cantun Grischun. IV. onn de scola. Edius dal Cussegl Pign, Cuera, Bündner Tagblatt, 1898:111-113
- 1899 *Die Chronik Berther's über den Einfall der Franzosen in Graubünden im Jahre 1799*. Aus dem Romanischen übersetzt von Alphons Tuor, en: Bündner Tagblatt, nr. 2 - nr. 11, 3.01.-13.01.1899
- 1900 *Magnificat. Canzuns en laud e honur della Beada Purschala Muma Maria concepidas e publicadas da Alfons Tuor*. Cun approbaziun ecclesiastica. Secunda part, Cuera, Stamparia de Jos. Casanova, 1900 [M2]
- 1900 *Carezia fraterna*. Tragedia en in act da Alfons Tuor, en: Igl Ischi IV, 1900:17-32
- 1901 *Fluras alpinas da Alfons Tuor*, en: ASR XV, 1901:135-155 [FA]
- 1901 *Il ranvèr convertiu*. Drama en 1 act da Alfons Tuor, en: Igl Ischi V, 1901:17-45
- 1902 *Engles e Bur*, en: Gasetta Romontscha, nr. 10, 06.03.1902
- 1903 *La via-fier sursilvana*. Cumedia en 3 alzas da Alfons Tuor, en: ASR XVII, 1903:97-117
- 1903 *Il pur sco el duess buc esser*. In actet en 3 scenas da Alfons Tuor, en: ASR XVII, 1903:119-123
- 1903 *Il romontsch della Lumnezia*. In studi da Alfons Tuor, en: ASR XVII, 1903:245-269
- 1903 *Fabiola en romontsch*. Ina critica da Alfons Tuor, Gossau, J. G. Cavelti-Hangartner, 1903
- 1906 *Las paterlieras*. Cumedia originala en in act da Alfons Tuor (ed. postuma), en: ASR XX, 1906:165-175
- 1908 *Marionna*, novella da G. C. Muoth, libra translaziun en engles, Fremdenblatt Nord-Süd, nr. 17ss. 1908
- 1936 *La recrutaziun*. Cumedia en dus acts suenter in original tudestg. (Manuscret 1890), en: Nies Tschespet XVI, 1936:127-173
- 1936 *Retg Herodes*. Ina farsa en dus acts en libra versiun. (Manuscret 1891), en: Nies Tschespet XVI, 1936:174-208
- 1947 A. Tuor, *Il s. sacrament della penetienza. Ina fontauna de grazias*, en: Il Pelegrin, annada 47, nrr. 11; 12⁶²⁶
- 1948 A. Tuor, *Il s. sacrament della penetienza. Ina fontauna de grazias* [cuntinuaziun], en: Il Pelegrin, annada 48, nrr. 1; 2; 3; 4; 6; 8; 9; 10; 12
- 1948 Sancta Maria. Supplement dil Pelegrin per dunnauns e mattauns», annada 23, nr. 2 A. Tuor [?], *Discuors denter igl aunghel pertgirader e l'olma*⁶²⁷

⁶²⁶ Alla fin da l'emprema part vegn scret il suandont: «**Brev red.** / Nus fagein attents nos lecutr[sic] sin la lavur d'Alfons Tuor sur dil s. sacrament della penetienza, che nus publichein cheu tenor in siu manuscret. Ella muossa a nus il poet d'ina outra vart, en sia religiusadad madirada ils onns de sia suffrientscha e preparaziun de murir. La lavur ei fatga tenor in original franzos mo ha tut la tempru dil scribent.» (Il Pelegrin, 1947:131).

⁶²⁷ «(Tenor in text de 1791 [sic], ord il relasch d'Alfons Tuor.) Cras vul dir per latin damaun.» (Sancta Maria, 1948:5s.).